

ACADEMIA ROMÂNĂ

Filiala Iași

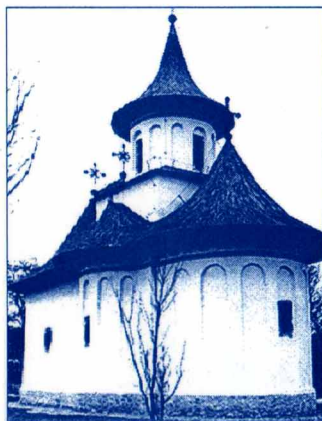
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XII, 2/2005

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. LIVIU IONESI
MIHAI IACOBESCU
MARIAN OLARU
ȘTEFAN PURICI

Redactor-șef:

D. VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:

VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:

ELENA PASCANIUC

În țară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050 711,
București, România, tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax 4021-318 24 44;
e-mail: edacad@ear.ro; web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, România, P.O. Box
33-57, tel. 4021-318 70 00, 4021-318 70 01, fax 4021-318 70 02, 4021-318 70 02,
e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., Șos. Viilor nr. 101, sector 5, bl. 1, sc. 4, ap. 98,
parter, P.O. Box 77-19, sector 3, București, România, tel./fax 4021-335 02 96,
4021-335 31 04, e-mail: office@orionpress.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Biserica „Sf. Cuce” din Pătrăuți, fostă biserică de mănăstire. Zidită în
1487, este cea mai mică dintre bisericile lui Ștefan cel Mare.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
725 400 – Rădăuți
jud. Suceava

© 2006, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13
050 711 București, România

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XII

2 / 2005

SUMAR

EDITORIAL

MIHAI IACOBESCU, *Bucovina între mitul habsburgic și realitatea istorică* 289

EVOCĂRI

LUZIAN GEIER, *Buchenländer von Weltbedeutung. Hundert Jahre seit dem Tode des Chirurgen Johann Mikulicz-Radecki* [Bucovineni de renume mondial. 100 de ani de la moartea chirurgului Johann Mikulicz-Radecki] 307

VIATA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

PAVEL ȚUGUI, *G. Călinescu și debutul literar al lui Mircea Streinul* 317

VASILE I. SCHIPOR, *Dumitru Oniga. Poezia-sposedanie, poezia-penitență și drum de-izbăvire* 327

VASILE I. SCHIPOR, *Vasile Pânzariu. Calvarul cuvântului condamnat la moarte în „veacul marelui prăpăd”* 341

GHEORGHE SCHIPOR, *Învățământul agricol din Bucovina, în perioada 1871–1948* 355

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

MARIAN OLARU, *„Jurnalul” partizanului Vasile Motrescu. Memorii, scrisori, manifeste* (III) 371

RODICA IAȚENCU, *Organizații și mișcări studențești anticomuniste (1945–1959). Studiu de caz: bucovineni în Mișcarea Tineretului Regalist* 393

DANIEL HRENCIUC, *Considerații privind integrarea germanilor bucovineni în Regatul României Mari (1918–1940)* 433

ȘTEFAN PURICI, *Premisele reformei agrare din Bucovina (1918–1921)* 467

CONSTANTIN UNGUREANU, *Delimitarea frontierei Bucovinei, în anii 1775–1776* 483

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

ELENA PASCANIUC, *Ioan Vicoveanu și culegerile sale de folclor* 493

ION FILIPCIUC, *Manuil Isopescul (1825–1905), întâiul culegător de folclor din Bucovina* 499

ȘTIINȚELE NATURII

OVIDIU BĂȚĂ, *Vechi stațiuni balneoclimaterice din Bucovina, în secolele XIX–XX* (II) 521

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 285–668, București, 2005

ANGELICA TURCULEȚ, <i>Cercetări ecologice asupra unor specii ce aparțin ordinelor Heteroptera și Homoptera, dăunătoare culturilor de trifoi din Podișul Sucevei</i>	531
SORIN TRELEA, <i>Acumularea de apă Rogojești – posibilă Arie de Importanță Avifaunistică</i>	547
JOHANNA WALIE MÜLLER, CARMEN GACHE, ALINA ELENA IGNAT, <i>Contribuții la identificarea unor situri „Natura 2000” în județele Moldovei</i>	553

OPINII

PAVEL ȚUGUI, <i>Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I (anii 1429–1944)</i>	567
DUMITRU TEODORESCU, <i>Bucovina la început de mileniu: mituri vechi, mituri noi</i>	579

DOCUMENTAR

TEODOR BALAN, <i>Teatrul românesc în Bucovina, înainte de 1918 (III)</i>	583
D. VATAMANIUC, <i>Claudiu Isopescu în corespondență cu Nicolae Iorga (1926–1935) (III)</i>	609

CĂRȚI. REVISTE

Ion Popescu-Sireteanu, <i>Bucovina. Oameni și cărți</i> , Timișoara, Editura Augusta, Artpress, 2005, 384 p. (<i>Elena Pascaniuc</i>)	641
Mircea Grigoroviță, <i>Victor Morariu (1881–1946)</i> , Suceava, 2005, 160 p. + 14 fotografii (<i>Elena Pascaniuc</i>)	642
Vasile Bizovi, <i>Boianul, Cernăuți</i> , Editura Bukrek, 2005, 580 p. (<i>Vasile I. Schipor</i>)	643
Preot D. Valenciu, <i>Arhiepiscopul Emilian Antal Târgovișteanul, Lt. de Mitropolit al Bucovinei, 1945–1948, Câmpulung-Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2005, 258 p. + 13 planșe cu fotografii și facsimile (Vasile I. Schipor)</i>	646
Mihai-Aurelian Căruntu, <i>Bucovina în al Doilea Război Mondial</i> , Iași, Editura Junimea, 2004, 484 pag. (<i>Daniel Hrenciu</i>)	648
„Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 10 (20), 2004, Editura Universității din Suceava, 328 p. (<i>Rodica Iațencu</i>)	650
„Țara Fagilor”. Revistă de literatură și istorie literară, serie nouă, Suceava, anul XIII, nr. 1 (50), ianuarie–martie 2005, nr. 2 (51), aprilie–iunie 2005 (<i>Vasile I. Schipor</i>)	651
„Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, XXIX–XXX, vol. I–II, 2002–2003, Suceava, 2004, 450 p., 452 p. (<i>Ovidiu Bătă</i>)	654
„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul XII, nr. 1(45), nr. 2(46), 2005 (<i>Rodica Iațencu</i>)	655

CRONICĂ

<i>Stagiu de documentare la Bukovina Institut din Augsburg, Germania (Rodica Iațencu)</i>	657
<i>Ziua Mondială a Mediului la Rezervația floristică „Ponoare”, Bosanci, 5 iunie 2005 (Sorin Trelea)</i>	657
<i>Colocviul „Bucovinenii și literatura spațiului concentraționar”, Rădăuți, 5 iulie 2005 (Vasile I. Schipor)</i>	658
<i>Simpozionul Internațional al Societății Ornitologice Române, Rădăuți, 10–11 septembrie 2005 (Petru Bejinariu)</i>	664
<i>A XIII-a sesiune anuală de referate și comunicări, cu participare internațională, a Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei: „Bucovina la intersecția civilizațiilor. 230 de ani de la încorporarea nord-vestului Moldovei în Imperiul Austriac”, Rădăuți, 12–13 octombrie 2005 (Marian Olaru)</i>	665

ANIVERSĂRI

<i>Ion Gherman la 85 de ani (D. Vatamaniuc)</i>	669
---	-----

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XII

2 / 2005

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

MIHAI IACOBESCU, <i>Bukowina zwischen dem Habsburger Mythen und der historischen Wirklichkeit</i>	289
---	-----

NACHRUF

LUZIAN GEIER, <i>Buchenländer von Weltbedeutung. Hundert Jahre Seit dem Tode des Chirurgen Johann Mikulicz-Radecki</i>	307
--	-----

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

PAVEL ȚUGUI, <i>G. Călinescu und das literarische Debüt von Mircea Streinul</i>	317
VASILE I. SCHIPOR, <i>Dumitru Oniga. Das Gedicht als Bekenntnis, das Gedicht als Buße und Rettungsweg</i>	327
VASILE I. SCHIPOR, <i>Vasile Pânzariu. Der Leidensweg des zum Tode verurteilten Wortes im „Jahrhundert des grossen Zusammensturzes“</i>	341
GHEORGHE SCHIPOR, <i>Das landwirtschaftliche Unterricht in der Bukowina in der Periode 1871–1948</i>	355

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONIMYK, ONOMASTIC, STATISTIK

MARIAN OLARU, <i>„Tagebuch“ des Partisans Vasile Motrescu. Memoiren, Briefe, Manifeste (III)</i>	371
RODICA IAȚENCU, <i>Studentische und antikommunistische Organisationen und Bewegungen (1945–1959): Bukowiner als Mitglieder der Bewegung der Royalistischen Jugend</i>	393
DANIEL HRENCIUC, <i>Bemerkungen hinsichtlich der Einbeziehung der Bukowiner Deutschen in das Königreich Großrumänien (1918–1962)</i>	433
ȘTEFAN PURICI, <i>Die Prämissen der Agrarreform in der Bukowina (1918–1921)</i>	467
CONSTANTIN UNGUREANU, <i>Die Festlegung der Bukowiner Grenzen in den Jahren 1775–1776</i>	483

FOLKLORE, ETHNOGRAPHIE, ARCHITEKTUR

ELENA PASCANIUC, <i>Ioan Vicoveanu und seine Folkloresammlungen</i>	493
ION FILIPCIUC, <i>Emanuil Isopescu (1825–1905), der erste Folkloresammler aus der Bukowina</i>	499

NATURWISSENSCHAFTEN

OVIDIU BĂTĂ, <i>Alte Kurorte in der Bukowina im 19. und 20. Jahrhundert (II)</i>	521
ANGELICA TURCULEȚ, <i>Ökologische Forschungen einiger Heteropteren- und Homopteren- spezies, die für die Kleefelder aus der Suczawa-Hochebene schädlich sind</i>	531
SORIN TRELEA, <i>Der Stausse in Rogojesti ein Gebiet von möglicher avifaunistischen Bedeutung</i>	547
JOHANNA WALIE MÜLLER, CARMEN GACHE, ALINA ELENA IGNAT, <i>Beiträge zur Entdeckung einiger Seiten „Natur 2000“ in den Moldauischer Kreisen</i>	553

STANDPUNKTE

PAVEL ȚUGUI, <i>Cupca, ein Dorf aus der Bukowina. Historische Monographie. Teil I (die Jahre 1945–1959)</i>	567
DUMITRU TEODORESCU, <i>Bukowina am Anfang des Milleniums: alte Mythen, neue Mythen</i>	579

DOKUMENTE

TEODOR BALAN, <i>Das rumänische Theater in der Bukowina vor 1918 (III)</i>	583
D. VATAMANIUC, <i>Der Briefwechsel zwischen Claudiu Isopescu und Nicolae Iorga (1926–1935) (III)</i>	609

BÜCHER. ZEITSCHRIFTEN	641
-----------------------------	-----

CHRONIK

<i>Meine Forschungstätigkeit am Bukowina-Institut in Augsburg, Deutschland (Rodica Iașencu) ...</i>	657
<i>Welttag der Umwelt am floristischen Naturschutzgebiet „Ponoare“, Bosanci, den 5. Juni 2005 (Sorin Trelea)</i>	657
<i>Das Kolloquium „Die Bukowiner und die Literatur des von Freiheitsstrafen und politischen Verfolgungen geprägten Universums“, Radautz, den 5. Juli 2005 (Vasile I. Schipor).....</i>	658
<i>Das Internationale Symposium der Rumänischen Ornithologischen Gesellschaft, Radautz, den 10. – 11. September 2005 (Petru Bejinariu)</i>	664
<i>Die 13. jährliche Tagung von Referaten und Mitteilungen, mit internationaler Beteiligung des Zentrums für Bukowina-Studien, unter dem Titel: „Die Bukowina beim Treffen der Zivilisationen. 230 Jahre seit der Eingliederung der Moldau in das Österreichische Kaiserreich“, Radautz, den 12.–13. Oktober 2005 (Marian Olaru)</i>	665

JAHRESTAGE

<i>Ion Gherman zu seinem 85. Geburtstag (D. Vatamaniuc)</i>	669
---	-----

BUCOVINA ÎNTRE MITUL HABSBURGIC ȘI REALITATEA ISTORICĂ¹

MIHAI IACOBESCU

În evoluția societății europene, în general, și în spațiul geografic situat la răsărit de lumea germană și la apus de cea slavă, în special – în teritoriile în care se află un mozaic de popoare și de state mici și mijlocii, cu o organizare politică ce s-a dovedit, uneori, fragilă și instabilă, într-o zonă numită de unii Europa Centrală, „a treia” Europă, Europa „intermediară” sau, de către alții, Mitteleuropa, Zischeneuropa, Ostmitteleuropa, Zentraleuropa² –, civilizația și cultura Imperiului Habsburgic s-a cristalizat și a evoluat vreme de un mileniu, generând și experimentând un ciudat sincretism, despre a cărui existență și influență pare să se vorbească și să se scrie cu un interes mereu sporit³, pe măsura trecerii timpului conturându-se și impunându-se și un ansamblu de concepții denaturate, exagerate, care formează mitul habsburgic.

Având ca nucleu etnolingvistic pe germanii austrieci și câteva milioane de conaționali, imigranți din diverse state germane, adăugând ca element aglutinator și susținător pe evrei, Imperiul Casei de Habsburg s-a format și dezvoltat folosind ca ax geografic principal artera comercială, de însemnătate vitală, a Dunării și unind în jurul Austriei, prin alianțe, prin moșteniri și cuceriri, popoare sau grupuri etnolingvistice și culturale, latini, marcomani, franci, bizantini, germani, italieni, unguri, slavi de aproape toate nuanțele (cehi, slovaci, croați, sârbi, ruteni, polonezi) și români, comunități inegale ca grad de cunoaștere și nivel de dezvoltare, mentalități, structuri psihice, temperamente, credințe, datini, obiceiuri, tradiții ale

¹ Vezi Mihai Iacobescu, *Bucovina – o „Europă” în miniatură?*, în *Omagiu Acad. Gh. Platon*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1999, p. 140–158; Idem, *A fost Bucovina de ieri un „model” pentru Europa de mâine?*, în „Xenopoliana”, vol. VI, 1998, p. 4–14; Idem, *Bucovina și mitul habsburgic*, în „Țara Fagilor”, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți–Târgu-Mureș, 2003, p. 11–21.

² Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, *Europa Centrală. Nevroze. Dileme. Utopii*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 8.

³ Michael Pollak, *Viena 1900. O identitate rănită*, Iași, Editura Polirom, 1998; William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848–1938*, Iași, Editura Polirom, 2000.

lumii „barbare” și ale celei „culte”, catolici, ortodocși, mozaici⁴. Unii istorici au considerat imperiul o colecție de teritorii și state medievale sau porțiuni ale acestora, conglomerate etnolingvistice și cultural-religioase, foarte eterogene, încăpute și ținute sub dominația unei minorități de familii aristocratice, bogate, privilegiate, legate prin filiațiuni matrimoniale și interese economico-financiare de Casa de Habsburg, pe care o slujeau și ocroteau, trăind și acționând sub sceptrul unui suveran comun, sub același mecanism de putere, ordonat, disciplinat, bazat pe patru piloni, „o armată mergândă de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată târătoare de denunțatori”⁵, sistem care făcea din această ciudată alcătuire statală „campionul conservatorismului european”⁶.

Românii – așezați „în calea tuturor răutăților”, cum zice cronicarul, fiind la hotarul dintre epocile modernă și contemporană, obligați să trăiască și să supraviețuiască într-o zonă geografică în care, după expresiile sugestive din poveștile noastre populare, „se băteau munții cap în cap”, adică aici era confluența, se învoldura concurența celor trei mari imperii, otoman, habsburgic și țarist – s-au aflat în situația în care mai bine de jumătate din teritoriile locuite de ei – Transilvania (1699–1918), Banatul (1718–1918), Oltenia (1718–1739) și Bucovina (1774–1918) – au fost ocupate și anexate la Imperiul Habsburgic.

Dintre toate teritoriile românești care s-au aflat temporar sub habsburgi – Transilvania, Banatul și Oltenia au cunoscut un tratament și o evoluție întrucâtva diferite⁷ – Bucovina stârnește un interes cu totul aparte în cadrul istoriografiei contemporane. Dovadă sunt cele peste 25 000 de titluri de cărți, studii și articole, note și însemnări despre Bucovina, semnalate și consemnate în patru tomuri monumentale, cu conștiinciozitate și rigurozitate benedictine de Erich Beck⁸ (care mai are pregătite încă două volume masive, pentru a ajunge cu referirile „la zi”, adică la anul 2000) și, totodată, existența și activitatea perseverentă și an de an tot mai abundentă a celor trei instituții, profilate exclusiv pe studierea problematicii trecutului acestei provincii – Institutul Bukowina (1988) de la Augsburg, din Germania, Centrul de Studii Bucovinene (1992) de la Cernăuți, din Ucraina și Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei (1992) de la Rădăuți, al Academiei Române.

⁴ Erich Zollner, *Istoria Austriei de la începuturi și până în prezent*, trad. de Adolf Ambruster, vol. 1, ediția a VIII-a, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 12–59.

⁵ Adolf Fischhoff, *Österreich und die Bürgschaften seine Bestandes*, ediția a III-a, Wien, 1870, p. 124–125.

⁶ A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică, 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura Alfa, 2000, p. 20–25.

⁷ Dumitru Drăghicescu, *Marea Unire a românilor cu România. 1918. Banatul și Transilvania. Bucovina și Basarabia*, București, Editura Albatros, 2001, p. 23–175.

⁸ Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, München, 1966; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965–1975*, Dortmund, 1985; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. 1976–1990*, Teil I, Wiesbaden, Harrassowitz-Verlag, 1999; *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. 1976–1990*, Teil II, Wiesbaden, Harrassowitz-Verlag, 2003.

Prezența și activitatea celor trei institute nu exclude ci, dimpotrivă, stimulează preocupările a numeroși istorici din diverse centre europene, precum München, Viena, Kiev, București, Iași, Suceava, Chișinău, sau ale unor bucovineni ori ale unor fii ai acestora, aflați în diaspora.

Dincolo de numeroase scrieri și aprecieri exacte, corecte, călăuzite de îndemnul *Sine ira et studio*, de respectul pentru adevărul istoric, există o bogată literatură istorică, mai veche sau mai nouă, care exagerează, denaturează, idealizează efectele, foloasele, consecințele politicii habsburgice în Bucovina.

Mitul habsburgic, „o realitate a Imperiului Habsburgic idealizată azi” s-a format și dezvoltat în scrierile unor istorici, politologi, etnologi etc., care prezintă acest mozaic etnolingvistic și cultural ca pe un „model” de conviețuire armonioasă, echilibrată, pașnică, proiectând „o versiune concentrată a Europei înseși”, caracterizată prin „varietate culturală” (o varietate maximă în interiorul unui spațiu minim), un „paradis transnațional”, o „regăsire a Europei Centrale pierdute”⁹.

Nașterea acestui mit a pornit de la exagerarea stării de înapoiere în care au găsit austriecii nordul moldav în 1774 – când „localitățile, chiar orașele Cernăuți, Suceava, Siret erau, cu puține excepții, construite din lemn” și casele „de cele mai multe ori aveau numai o cameră”, când locuitorii „ardeau pădurile spre a obține noi pășuni”, când „țărani, cei mai mulți își confecționau singuri îmbrăcămintea” și „bogăția de metale a țării era încă necunoscută”, când „cultura spirituală a oamenilor se afla pe treapta cea mai de jos” și „procesele se desfășurau și soluționau fără avocați, fără asesori, fără protocoale scrise, ci numai după concepția naturală a bunului plac al judecătorului” și „în toată țara nu se găsea nici un medic, nici o farmacie”, când „puținele drumuri erau în așa măsură neglijate încât călătorul se împotmolea în fiecare clipă în noroaie și fiindcă nu erau nici poduri, în sezonul ploios, drumețul trebuia să aștepte pe malul râului sau pârâului, până se retrăgeau apele”¹⁰. Or, relevă unul dintre admiratorii politicii miraculoase austriece, L. A. Simiginowicz-Staufe, „dintr-o pustietate”, „dintr-un hățiş de trecere a hoardelor războinice”, administrația imperială a făcut „o grădină înfloritoare”, „o oază a progresului”¹¹.

Aceeași concluzie, a rolului civilizator și salvator al politicii imperiale, străbate ca un lait-motiv și textul Diplomei imperiale acordate Bucovinei la 9 decembrie 1862, prin care i se recunoaște autonomia mult râvnită: „Sub împrejurări grele, ce au ținut aproape o mie de ani, poporul băștinaș fu împiedicat în calea sa spre propășire, spre luminarea minții și trebuia să fie mulțumit a-și mântui viața, datinele și limba, fugind în întunericul pădurilor sale, dacă nu se putea să lupte cu armele în mână, împotriva năvălirilor barbare”; dar, „din momentul acela, în care Bucovina, prin tratatul din 7 mai 1775, fu împreună cu Coroana noastră, țara

⁹ Mircea Muthu, *Europa Centrală – Europa de Sud-Est*, în vol. *Europa Centrală. Nevroze. Dileme. Utopii*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 114–115.

¹⁰ R. F. Kaidl, *Bukowina in Wort und Bild*, Wien, 1899, p. 123–127.

¹¹ L. A. Simiginowicz-Staufe, în vol. *Bukowina in Wort und Bild*, Wien, 1899, p. 2–5.

începu a mai răsufla, sub binecuvântările unei ocârmuiri blânde, de dușmanii ce o tulburaseră până atunci neconținut și începu a merge pe calea propășirii; se făcură drumuri, care înlesniră negoțul; lucrarea pământului, meșteșugurile și industria începură a înflori; în toate părțile se înființară școli; și așa se puse temelie pentru un viitor mai bun, la care Bucovina poate privi cu încredere și bucurie”¹².

Idealizând realizările politicii austriece în Bucovina, un călător german, J. G. Kohl, care în deceniul al treilea al veacului al XIX-lea străbătea, în drum spre Rusia, teritoriile Galiției și ale Bucovinei, scria, la întoarcerea sa, într-o carte ce s-a tipărit în 1841 la Dresda și Leipzig, că zona Bucovinei este „Elveția Moldovei” și „paradisul Moldovei”, fiindcă grație politicii imperiale, „rodnicia Bucovinei este atât de mare, încât acest fapt e cunoscut și prețuit în toate țările vecine; galițienii, bunăoară, vorbesc despre Bucovina ca despre țara făgăduinței”¹³.

Potențialul demografic foarte bogat al Bucovinei este apreciat ca o altă consecință salvatoare a Bucovinei „din acele situațiiperate”, în care se aflase sub fanarioți: „dacă luăm în considerare că, la preluarea sa, Bucovina număra doar 75 000 de suflete, în timp ce în prezent – scria Julius Jandaurek, în 1884 – are 572 000 de suflete, constatăm o creștere a numărului populației, cum nu a avut loc nici în Statele Unite ale Americii – și aceasta pentru că această țară depinde în profunzime și cu fidelitate de înalta clasă conducătoare a statului austriac”¹⁴.

Din aceeași perspectivă, comparând situația din Bucovina cu structura etnodemografică din celelalte provincii, un ierarh român, Teofil Bendelea, „rector” al Seminarului greco-ortodox, adică un slujbaș supus și suspus al administrației imperiale, constata: „cu greu s-ar putea găsi o altă provincie cu o suprafață atât de mică, în care să trăiască atât de multe popoare și confesiuni, locuind împreună, într-o armonie netulburată”¹⁵. Faptul era adevărat doar pe jumătate. Bucovina avea singură cel mai mare număr de grupuri naționale; cât privește însă armonia conviețuirii, autorul acestei constatări vedea lucrurile doar la suprafața lor și nu în profunzime, așa cum vom relata în continuare. O astfel de apreciere era, de altfel, specifică celor care, prin poziția lor socială, se identificau cu interesele unei minorități privilegiate din imperiu. Tot luând în seamă aparențele și nu realitatea, scriitorul evreu Karl Emil Franzos, pe deplin satisfăcut de prosperitatea și ascensiunea burgheziei evreiești, declara în 1875: „Sunt numai două țări în Europa, care se pot lăuda cu o astfel de atmosferă de pace și înțelegere între popoare: Elveția

¹² Vezi textul integral al Diplomei la Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, partea I, 1893, p. 7–12; Dimitrie Dan, *Împăratul nostru Francisc Iosif I, 1848–1908*, Viena, 1909, p. 42–43; „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți–Târgu-Mureș, V, 1996, p. 31–32.

¹³ J. G. Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*. Bd. 3: *Die Bukowina, Galizien, Krakau und Mähren*, Dresden, Leipzig, Arnold, 1841, p. 8.

¹⁴ Julius Jandaurek, *Das Königreich Galizien und Lodomerien und das Herzogtum Bukowina*, Wien, Graeser, 1884, p. 166.

¹⁵ Emmanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial und Kulturgeschichte einer mittel europäisch geprägten Landeschaft*, Wiesbaden, 1993, p. 92.

și Bucovina. Numai în Bucovina s-a îndeplinit visul pasionat al lui Joseph cel Mare [e vorba de împăratul Iosif al II-lea, n.n. – M. I.], pentru o țară care să fie unită printr-o cultură comună. Este o țară care este unită nu prin naționalitatea germană, ci prin cultura germană”¹⁶. Această „unire” era, bineînțeles, iluzorie, fiindcă era valabilă doar la nivelul unei minorități plurietnice și lingvistice reduse, care îi privea mai ales pe germani și pe evrei, dacă avem în vedere faptul că abia în 1914 existau în Bucovina 28,62% știutori de carte¹⁷ și, dintre aceștia, numai o parte erau vorbitori de limbă germană. Însă, dacă această „unire” prin cultura germană era „visul pasionat al lui Iosif al II-lea”, nu e mai puțin adevărat că, într-o formă sau alta, toți împărații Casei de Habsburg din epoca modernă au nutrit, au slujit un astfel de ideal. Cel care a exprimat cel mai bine acest ideal a fost prințul moștenitor Rudolf de Habsburg (1858–1889), inițiatorul celebrei colecții de 24 volume monumentale închinete imperiului bicefal (colecție în cadrul căreia volumul dedicat Bucovinei era, în ordine cronologică, al 20-lea și a apărut la Viena în 1899); el a formulat cel dintâi, poate, ideea centrală care a stat la baza concepțiilor din care s-a născut și afirmat mitul habsburgic. Într-o convorbire secretă, avută în 1886 cu republicanul francez de stânga, Georges Clemenceau, Rudolf îi mărturisea acestuia: „Scopul guvernării sale este ca germanii, slavii, polonii, ungurii să fie grupați în jurul Coroanei. Statul Habsburgilor a realizat de mult, chiar într-o formă miniaturală, visul lui Victor Hugo despre «Statele Unite ale Europei». Austria este un bloc de state al celor mai diverse națiuni și rase, sub cea mai unitară conducere. Aceasta este ideea de bază a Austriei și este o idee de o importanță colosală pentru civilizația universală. [...] O asemenea idee ar trebui să asigure siguranță și echilibru”¹⁸. Rudolf avea în vedere că Victor Hugo era membru în Liga Păcii și Libertății, fondată în acea epocă și, în 1869, într-un discurs rostit la Lausanne se adresase „cetățenilor din Statele Unite ale Europei”, iar în testamentul său din 1881, dăruia manuscrisele sale Bibliotecii Naționale din Paris, care, credea el, „într-o zi va deveni Biblioteca Statelor Unite ale Europei”¹⁹. Aceluiași prinț (care peste numai trei ani de la convorbirea cu Clemenceau avea să se sinucidă), presa oficială îi atribuia și „cele zece porunci ale austriecilor”, în cadrul cărora axul principal al principiilor lansate ca imperativ de viitor era rezumat în aforismul: „Nu trebuie să poftesci la asuprairea unei națiuni, la dominația unei națiuni asupra alteia, căci numai deplina egalitate în drepturi a națiunilor și absoluta echitate față de toate națiunile formează cea mai sigură bază a existenței statale a Austriei”²⁰.

¹⁶ D. Schaary, *Die jüdische Gemeinde von Czernowitz*, p. 103.

¹⁷ Acad. C. Daicoviciu, *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, 1900–1918*, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 218.

¹⁸ *Die Österreichische-Ungarische in Wort und Bild: Bosnien und Herzegovina*, Wien, 1901, p. 12.

¹⁹ André Maurois, *Olimpio sau viața lui Victor Hugo*, București, 1983, p. 488, 497 și 571; Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor 1919–1929*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 124.

²⁰ Irene Kohl, Emil Brix, *Galizien in Bilden – Die Originalillustrationen für das Kronprinzenwerk aus den Beständen der Fideikommissbibliothek der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien, 1997, p. 11.

Pornind de la supraaprecierea rolului și locului civilizației și culturii austriece în Bucovina, exagerând consecințele pozitive ale policiei habsburgice în acest teritoriu, confundând sau identificând aspectele aparente, de suprafață, ale realității în devenire cu intențiile și idealurile unor despoți luminați, ca Iosif la II-lea sau visători, ca Rudolf de Habsburg, unii istorici – nostalgici și incurabili admiratori și susținători ai fostului imperiu – au lansat și argumentat ideea că „experiența austriacă merită să fie valorificată în interesul Europei”, fiindcă, ne lămurește, de pildă, Otto de Habsburg (care, se pare, deține și unele funcții și relații în Consiliul Europei de la Strassbourg), Bucovina a reprezentat „o piesă model a conceptului supranațional”, adică „o piesă cu o strălucită prefigurare a politicii de integrare în cel mai adevărat sens al cuvântului”²¹. Sau, altfel spus, adaugă Adolf Ambruster, „grație influenței covârșitoare și binefacerilor factorului german, respectiv politicii inteligente, luminate, pe care a promovat-o și realizat-o în Bucovina stăpânirea habsburgică” s-a reușit să se prefigureze aici „arhitectura ideii europene, un model cultural și economic autentic”²². Președintele de onoare al Institutului Bukowina de la Augsburg, prof. univ. dr. Johannes Hampel, scria și el în 1993, în prefața *Istoriei* lui Emmanuel Turczynski, că „o istorie a Bucovinei în epoca modernă poate să dea impulsul pentru alcătuirea unei cercetări mai largi, cu formularea întrebării dacă istoria Bucovinei poate fi un model sau un anacronism cu șanse de viitor pentru Europa”.

La întrebarea firească ce anume poate oferi „modelul” Bucovina pentru Europa de astăzi și de mâine, adepții mitului habsburgic răspund într-o manieră complexă, nuanțată: este vorba, susține Hans Prelitsch, și de faptul că aici s-a produs și s-a impus un „om nou”, acel *homo bucovinensis* definit de el încă de prin 1956, ca fiind caracterizat și animat de practica toleranței, de o înaltă și variată cultură și – adaugă Em. Turczynski – de bilingvism și multilingvism, toleranță și armonie, conviețuire pașnică și echilibrată într-o comunitate multiethnică, multiculturală și pluriconfesională – căci Bucovina avea nu mai puțin de 12 grupuri etnice și 10 confesiuni; *homo bucovinensis* s-a format într-un climat de „nouă ordine” socială, economică și politică, ce permitea accesul la mai multe culturi și civilizații, ce oferea existența și influența mai multor modele literare, stimularea și diversificarea creativității, prevenirea și eliminarea tensiunilor sociale și naționale, anihilarea și atenuarea naționalismului „ce venea în Bucovina dinspre Viena, Moscova, București”²³.

Fără a ne propune să epuizăm aceste explicații, ale celor care văd în Bucovina habsburgică un „model” de integrare și colaborare armonioasă, reciproc avantajoasă între state și popoare în Europa de mâine, vom menționa, între altele, că mitul habsburgic este afirmat și vehiculat fie în lucrări cu o largă circulație în

²¹ Otto von Habsburg, *Alma Mater Francisco-Josephina*, München, 1975, p. 5–7.

²² Adolf Ambruster, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler: Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Bd. II, Augsburg, Verlag Hofman, 1993, p. 10–15.

²³ Em. Turczynski, *op. cit.*, p. 26–31, 42–53.

lume – ca, de pildă, lucrarea lui Erich Zollner, tradusă și la noi și care a cunoscut nu mai puțin de opt ediții, în care se scrie negru pe alb că: „Dintr-o regiune foarte slab populată, complet părăginită, administrația austriacă a creat, printr-o muncă susținută, de-a lungul câtorva decenii, o *fară-model* [s.n. – M. I.] a monarhiei”²⁴ – fie în cadrul unor conferințe internaționale, destul de numeroase. Astfel, la Conferința internațională de la Jastrowie, din Polonia, desfășurată între 2 și 4 iunie 1994 – la care au participat istorici, filologi, etnografi, muzeografi etc. din Polonia, Ucraina, Germania, România – lucrările prezentate au fost reunite într-un volum purtând titlul semnificativ, *Bucovina. Lumini și umbre. O „Europă în miniatură”*²⁵, chiar dacă în introducerea volumului coordonatorii acestuia își exprimau îndoiala în ceea ce privește veridicitatea mitului, care a dominat în numeroase comunicări și în cadrul dezbaterilor.

Considerăm că nu se cuvine să încheiem aceste referiri înainte de a observa, oricât de sumar, că mitul habsburgic este prezent și în unele lucrări ale autorilor români, în forme și exprimări diverse. Așa de exemplu, la Conferința internațională de la Jastrowie, un muzeograf din Suceava, George L. Ostafie, într-o comunicare foarte interesantă, scria în încheiere: „În Bucovina s-a realizat un model de conviețuire comparabil cu puține zone din Europa” și „modelul acestei conviețuiri și munci asidue pentru propășirea generală stă la baza integrării europene”²⁶, concluzie bineînțeles forțată, pentru că noi, românii, nu am intrat încă în Comunitatea europeană, pentru a putea face comparația cu ce a fost odinioară în Bucovina și ceea ce se face în prezent.

Într-o formă oarecum mai voalată, dar în spiritul aceleiași exagerări, dintr-o foarte bogată istoriografie austriacă oficială, istoricul ieșean Mihai-Ștefan Ceașu analizează și evaluează reformele iosefine într-o lucrare științifică de referință, considerând că tot ce prevedeau ele în textul legilor în vigoare s-a și aplicat întocmai, încât în Bucovina „dimensiunea umană dobândește calități noi, prin particularizarea omului ca ființă complexă, integrată în micro- sau macrogrupuri naționale și confesionale diferențiate, dar care conviețuiau în bune condiții, sub semnul toleranței și al culturii germane” și că aceleiași perioade iosefine „îi corespunde momentul de început al unui fenomen de pluriculturalitate sub influența căruia se va desfășura evoluția viitoare, istorică a Bucovinei”²⁷.

În cea mai recentă lucrare în limba română, apărută la Chișinău, cu sprijinul Ministerului Federal al Educației, Științei și Culturii din Viena”, un tânăr pasionat și reputat istoric, Constantin Ungureanu apreciază în *Introducere* că „meritul autorităților militare și civile austriece a constatat în faptul că au promovat în Bucovina o politică înțeleaptă și realistă, ceea ce a asigurat o conviețuire pașnică și

²⁴ Erich Zollner, *op. cit.*, p. 390.

²⁵ *Bukowina. Blaski i Cienie. „Europa w miniaturze”*, Warszawa, 1995.

²⁶ *Ibidem*, p. 57–59.

²⁷ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 206.

tolerantă între diferite etnii și confesiuni, iar Bucovina timp de 144 de ani de stăpânire habsburgică, nu a cunoscut revolte și conflicte sociale, interetnice sau interconfesionale. Conviețuirea pașnică între diferite etnii și confesiuni a constituit un factor stabilizator important, care a asigurat dezvoltarea social-economică și cultural-politică a Bucovinei, mai ales în perioada autonomiei provinciei. „De aceea – apreciază autorul în continuare – „exemplul Bucovinei și-a păstrat actualitatea și în prezent și poate servi ca model de soluționare a unor conflicte interetnice sau religioase în Europa, în special în zona Balcanilor”²⁸. Ba chiar autorul simte nevoia să reia și să sublinieze și mai pregnant, în încheierea introducerii sale, concluzia că: „Modelul bucovinean de soluționare pragmatică a unor litigii interetnice sau interconfesionale, de creare a unui sistem de învățământ multinațional, de reprezentare politică proporțională a diferitor etnii în organele puterii de stat, de coexistență pașnică și tolerantă a unei populații atât de eterogene din punct de vedere etnic și confesional, poate servi ca o prefigurare a Europei națiunilor unite de mâine”²⁹.

Considerând că astfel de aprecieri nu mai au nevoie de nici un alt comentariu, vom mai reaminti un fapt care ni se pare semnificativ și care, credem noi, a influențat și mentalul colectiv al populației din Bucovina: marele geograf francez Em. de Martonne, întreprinzând o călătorie în noile provincii reunite la statul român imediat după 1918, scria – în raportul întocmit în noiembrie 1921 – despre un „specific local al Bucovinei”, iar între elementele acestei specificități constata că „influența germană nu este nicăieri mai puternică” decât în Bucovina, unde „un sentiment naiv, de superioritate, care include oarecum și cultura germană, mai animă încă chiar și pe oamenii politici români”, încât peste tot în zonă simte la bucovineni o stare sufletească ambivalentă: „Ești mândru că ești Bucovinean și ești, în același timp, bucuros că ești Român”³⁰.

Să ne reîntoarcem, oare, la realitățile istorice din Bucovina habsburgică dacă vrem să învățăm să intrăm în Europa?

Încercând o abordare imparțială a problemicii și, după expresia biblică, „dând Cezarului cele ce sunt ale Cezarului”, nu putem să nu conchidem astăzi, pe baza realităților istorice obiective, că oricât ni s-ar părea de paradoxal, dintre cele trei imperii vecine cu care s-au confruntat și cărora, spre a putea trăi și supraviețui, li s-au și subordonat, parțial și vremelnic, fie ca vasali față de turci, fie trebuind să admită ocuparea și anexarea temporară a unor teritorii – dinspre nord-vest sau dinspre est – de către austrieci și de către ruși, românii au avut, din partea politicii habsburgice, pe cât de multe foloase, pe atât de multe, de durabile și condamnabile ponoase, care se resimt în modul cel mai dureros până astăzi.

²⁸ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece, 1774–1919. Aspecte etno-demografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 6.

²⁹ *Ibidem*, p. 8.

³⁰ *Minoritățile naționale din România, 1918–1925. Documente*, București, Arhivele Generale ale Statului, 1995, p. 382.

Astfel, suntem de acord că, pentru moment, intervenția Austriei, ca mediatore a păcii și apărătoare aparentă a intereselor Porții Otomane în războiul ruso-turc din anii 1768–1774, a salvat Principatele române de primejdia anexării și integrării lor la Imperiul țarist – lucru pe care Curtea din Viena nu-l putea tolera sau accepta, câtă vreme stăpânea deja aproape jumătate din spațiul românesc, Transilvania și Banatul. Instalarea rușilor în Principate le-ar fi dat posibilitatea să influențeze și să submineze stăpânirea austriacă asupra românilor transilvăneni și bănățeni, infiltrându-se și consolidându-se mai mult sau mai puțin printre aceștia, fie și numai sub pretextul de a-i proteja și ajuta pe creștinii ortodocși, considerați încă drept „tolerați” de biserica catolică³¹.

Însă ocuparea (1774) și anexarea (1775) nordului moldav – întreg ținutul Cernăuți, două treimi din Ținutul Sucevei, fostele ocoale domnești Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung pe Ceremuș sau Rusesc, cu o suprafață de 10 442 km² și 71 750 de locuitori, cu trei orașe, Cernăuți, Siret și Suceava, împreună cu 226 de sate și 52 de cătune, reprezentând 14,9% din teritoriu și 14,6% din populația întregii Moldove³² – care s-a numit ulterior Bucovina, au avut, în timpul celor 144 de ani de stăpânire austriacă efectivă, consecințe complexe, profunde, contradictorii.

Pe de o parte, teritoriul și locuitorii Bucovinei au fost scoși de sub suzeranitatea Porții Otomane, aflată în plin proces de decădere și înapoiere. Zona a fost pusă la adăpost de acele numeroase ocupații, invazii, jafuri sau angarale oneroase, fie ale turcilor, fie ale rușilor. Bucovinenii au profitat și s-au bucurat de vremuri bune, de pace. Au venit în contact cu noi centre de civilizație și cultural avansate, superioare din Europa Centrală și Occidentală. Reformele iosefine au stimulat și accelerat, printr-un larg evantai de reforme – constituționale, administrative, juridice, bisericesti, social-economice, culturale, politice³³ etc. – progresele pe tărâm material și spiritual, înlesnind trecerea la o lentă și ascendentă „revoluție” demografică, agrară, industrială. S-a accelerat procesul urbanizării și modernizării instituțiilor – în 1900, de pildă, erau în ducate cinci orașe, 17 târguri, 314 localități rurale cu 356 de sate, dintre care 96 comune cu peste 2 000 de suflete, 129 cu peste 1 000, și 111 sub 1 000 de locuitori – potențialul demografic mărindu-se de peste 10 ori³⁴.

„Revoluția” demografică a constat în creșterea densității populației de la 7 loc./km², în 1774, la 76 loc./km², în 1910. Creșterea numerică a populației – cea mai rapidă s-a produs între anii 1786 și 1845, într-un ritm de 197%, prin colonizări și imigrări, câtă vreme prin sporul natural n-ar fi putut depăși cel mult 77%³⁵ – a

³¹ Vezi A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, vol. I, Iași, 1880, p. 106–130; Leonid Boicu, *Principatele române – „piatră de încercare” în evoluția raporturilor internaționale (1768–1774)*, în vol. *Români în istoria universală*, Iași, 1986, p. 169–212 și 213–233.

³² Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 19–20.

³³ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 233.

³⁴ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatkunde der Bukowina*, Czernowitz, 1900, p. 55.

³⁵ Vladimir Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice. 1775–1993*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1994, p. 13–22.

fost însoțită de dublarea numărului de contribuabili, de la 52,50%, în 1774, la 99,17%, în 1806, lichidându-se, astfel, categoriile de scutiți, privilegiați³⁶.

În domeniul agriculturii, „revoluția” în cazul Bucovinei a constat în măsuri cantitative: mărirea suprafețelor agricole, drenări și desecări, o mai bună proporționare și repartizare a culturilor, dar și în mutații calitative: introducerea asolamentului trienal, îmbunătățirea raselor de animale, îmbunătățirea și selectarea semințelor la cereale, introducerea unor cunoștințe agrozootehnice avansate, crearea unor ferme model, încurajarea producției și a calității acesteia etc., încât, îndeosebi în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, media producției agricole la principalele culturi era cel puțin egală sau o depășea ușor pe cea din cele mai avansate landuri ale monarhiei, inclusiv din Austria propriu-zisă, după cum rezultă din datele statistice de mai jos³⁷:

Producția agricolă, în quintale:

- a) media anilor 1886–1895
- b) media anilor 1901–1910

Felul cerealelor	Bucovina		Austria	
	a	b	a	b
grâu	10,8	14,9	10,8	12,9
secară	8,9	12,6	9,9	12,4
orz	11,5	13,8	11,1	13,5
ovăz	7,5	12,8	8,9	10,9
porumb	12,5	12,7	12,4	12,1

În cea de-a doua ramură importantă a agriculturii, creșterea animalelor, existența pășunilor și a fânețelor bogate, a fermei agrozootehnice de la Rădăuți, preocupările pentru selectarea și ameliorarea raselor de animale au făcut din Bucovina unul dintre marile rezervoare de carne, lapte, brânzeturi ale Cisleithaniei: în 1910, în statisticile oficiale, ducatul apare cu 222 906 vite mari, 189 489 oi, 219 000 porci, 30 000 de stupi³⁸.

Dar poziția foarte îndepărtată și periferică a Bucovinei în configurația Imperiului, lipsa capitalurilor proprii, neîncrederea investitorilor din capitală și din alte centre în a avea suficiente garanții pentru obținerea profiturilor din banii investiți au făcut ca, sub raport industrial – în mod paradoxal, deși existau suficiente bogății, mână de lucru ieftină și o mare pondere de absolvenți cu studii superioare –, așa cum constată istoricul Em. Turczynski, Bucovina să rămână o zonă subdezvoltată economic, lipsită de principalele ramuri industriale, cum ar fi: industria energetică, metalurgică, constructoare de mașini, chimică³⁹. Totuși, s-au

³⁶ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 59–60.

³⁷ *Buchenland. Hunterfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, Wien, f. a., p. 165.

³⁸ Mihai Iacobescu, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821–1919*, în „Glasul Bucovinei”, anul VII, nr. 28, 4/2000, p. 12–13.

³⁹ Em. Turczynski, *op. cit.*, p. 187–188.

dezvoltat meșteșugurile, întreprinderile de exploatare și prelucrare a lemnului, unele ramuri ale industriei alimentare – fabricarea alcoolului, berii, zahărului, făinii etc. –, industria materialelor de construcții etc. În 1910, numărul manufacturilor și al întreprinderilor era de 10 833, în care lucra 10,4% din populație, în vreme ce în alte provincii ale imperiului ponderea lucrătorilor din acest sector, în ansamblul populației, urca la 21,7% în Carinthia, 21,9% în Stiria, 35,6% în Moravia, 41,9% în Boemia și 46% în Silezia⁴⁰.

Crearea unui cadru juridic – de legalitate, ordine, stabilitate –, punerea autohtonilor într-o permanentă și benefică stare de colaborare și de concurență cu numeroasele grupuri etnice, alogene, ale coloniștilor și imigranților, complementaritatea și permeabilitatea diverselor culturi și civilizații ale mozaicului etnic, lingvistic, cultural și confesional creat în zonă, dar mai ales contactul între cultura și civilizația română, de factură latină, și cea austro-germană s-au reflectat pozitiv și în domeniul creativității materiale și spirituale. Oare nu în acest teritoriu au apărut, la începutul reformelor iosefine, primele manuale în limba română – *Catehismul*, *Cartea de citire* și *Cartea de calcul*, precum și *Cartea trebuincioasă pentru dascăl* – între 1774 și 1781? Ce alt teritoriu atât de restrâns, de mărimea a două județe a dat o astfel de pleiadă de personalități, între care: trei membri fondatori ai Academiei Române, Ambrosie Dimitroviță, I. G. Sbiera, Alexandru Hurmuzachi; cinci membri titulari: Eudoxiu Hurmuzachi, S. Fl. Marian, Ion Nistor, Sextil Pușcariu, T. V. Stefanelli; trei membri corespondenți: Dimitrie Dan, Dimitrie Petrino, George Popovici; doi membri de onoare: Constantin și Nicolae Hurmuzachi, dar și alți oameni de seamă, cu care se mândrește spiritualitatea românească: Vasile Balș, Iraclie și Ciprian Porumbescu, Carol Miculi, Tudor Flondor, Aron Pumnul, Epaminonda Bucevschi, Silvestru Andreevici-Morariu, George Grigorovici, Iancu Flondor, Dimitrie Onciul și alții?⁴¹

În 1914, pe tărâm cultural se încheiase în Bucovina procesul creării și extinderii în toate localitățile a școlilor elementare. Existau 562 de școli primare – la care se adăuga o bogată salbă de gimnazii, școli profesionale, licee, o universitate în capitala Bucovinei – iar procentul știutorilor de carte era de 28,6% din totalul populației⁴².

Însă, dincolo de succesele incontestabile ale politicii austriece, dincolo de această latură care constituie aversul problemei stăpânirii imperiale în Bucovina, de ce n-am analiza și evalua, pentru cei 144 de ani și pentru evoluția ulterioară a zonei, și cealaltă parte a lucrurilor, reversul, aspectele de adâncime, de profuzime?

⁴⁰ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 14–18.

⁴¹ Idem, *30 de zile în „Siberia”: căutând arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 243–244.

⁴² Idem, *Cultura românească în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”, anul VIII, nr. 1–2/2001, p. 16–19.

Astfel, politica demografică, stimularea, încurajarea colonizărilor și imigrărilor, creșterea numerică spectaculoasă a populației, urmărind deopotrivă țeluri economice (exploatarea cât mai intensă și profitabilă a bogățiilor), politice (reducerea și anihilarea primatului românilor pentru a putea fi cât mai deplin subordonați și integrați în cadrul imperiului), culturale (impunerea culturii și limbii germane), religioase (crearea mai multor religii, între care cea oficială, catolică, să capete un caracter conducător, coordonator) a avut drept consecință transformarea Bucovinei dintr-un teritoriu uninățional, românesc, într-un mozaic etnolingvistic, cultural și confesional, de peste 12 grupuri naționale și 10 religii, în care autohtonii au ajuns să reprezinte, în 1910, o treime din întreaga populație (34,4%), iar coloniștii și imigranții două treimi, după cum rezultă din statisticile oficiale, discutabile și ele.⁴³

Situația demografică a românilor între anii 1774 și 1910

Anul	1774	1786	1869	1900	1910
Procentul	75,68	67,5	40,5	31,4	34,4

Dintre toate landurile, provinciile imperiului, Bucovina era, încă de la mijlocul veacului al XIX-lea „cea mai bogată în naționalități”⁴⁴, după cum constată chiar istoricii oficiali ai imperiului. Ea număra, la 1900, nu 12, ci exact ... 15 grupuri etnice: români, ruteni sau ucraineni, germani, evrei, polonezi, unguri, lipoveni, țigani, armeni, cehi, slovaci, sloveni, sârbo-croați, italieni și huțuli⁴⁵. Aceștia din urmă, huțulii sau huțanii, erau trecuți la recensământurile oficiale împreună cu rutenii, dar de fapt, istoricii oficiali ai vremii îi considerau un grup național aparte, adică „locuitori ai muntelui”, care, după cele mai multe opinii ale etnologilor, erau „succesori slavizați ai resturilor cumanice”. Aceștia se ocupau cu horticultura, agricultura (îndeosebi creșterea vitelor), munca la pădure, plutăritul, satisfăcându-și aproape toate trebuințele vestimentare „în industria casnică proprie”, iar urme ale vechilor așezări cumanice în Bucovina erau considerate așezările Comănești, Comărești⁴⁶.

Dacă avem în vedere structura demografică sub raport etnic și facem o comparație între Bucovina și alte landuri sau provincii cu mai multe naționalități, atunci constatăm următoarele: în Stiria și Carinthia locuiau doar germani și sloveni; în Kraina – germani, sloveni și sârbo-croați; în Küstenland – germani, sloveni, sârbo-croați, italieni, români și evrei; în Dalmația – sârbi, croați, italieni, evrei; în Boemia și Moravia – cehi, germani și evrei; în Silezia – polonezi, germani și cehi;

⁴³ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 1, 14–15.

⁴⁴ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 44.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁶ *Ibidem*.

în Galiția – polonezi, ruteni, germani, evrei, armeni⁴⁷. Numai în Bucovina s-a ajuns la circa 15 naționalități deși, după cele mai recente calcule, care au în vedere recensământul efectuat de ruși în timpul ocupației din anii 1772–1773, la data ocupării și anexării nordului moldav de către austrieci, în afara românilor care formau majoritatea covârșitoare, mai erau: 21,01% ruteni, 6,31–7,06% huțuli, 3,18–3,18% țigani, 2,86–2,93% evrei, 0,54–0,56% polonezi, 0,51% armeni, 0,08% turci și 20 de nemți⁴⁸. În 1910, românii abia mai numărau 34,4%, deci o treime din ansamblul populației, în vreme ce alogenii constituiau 65,6% (38,4% erau ruteni sau ucraineni, 27,2% – celelalte naționalități). Cele mai intense colonizări și imigrări s-au produs între anii 1786 și 1846, când populația Bucovinei a crescut cu 197%, ca urmare, în primul rând, a acțiunilor de colonizare și imigrare⁴⁹.

O primă întrebare firească este aceea cum priveau și apreciau slujitorii administrației imperiale acest atât de împestrat, bogat, imens și dens amalgam de naționalități.

În 1910, în anul în care apărea și ultimul recensământ imperial, într-o sinteză oficială asupra Bucovinei, elaborată la data când între români și ruteni începuse o luptă înverșunată pentru dovedirea autohtoniei și împărțirea Fondului Bisericesc, ca și a funcțiilor în conducerea bisericii, Cornel Kozak și Eduard Fischer, un ucrainean și un neamț, cu pregătire și funcții diferite, dar având amândoi trăsăturile aceluși *homo bucovinensis* (adică slujbași devotați, fără conștiință și apartenență națională, ci fiind călăuziți și ispitiți doar de interesele lor proprii în ierarhia imperială) lăsau să se înțeleagă cum că această zonă a început să fie colonizată în zorii Evului Mediu, că nimeni nu poate invoca, de drept, pretenția de autohtonie și că austriecii n-au făcut altceva decât să continue, să amplifice și să diversifice procesul de colonizare început. Ei susțineau că „nucleul inițial al populației locale îl constituiau românii și rutenii”, dar românii veniseră aici din Transilvania și Ungaria; că „primele informații istorice despre intrarea lor în Bucovina” le avem din a doua jumătate a secolului al XII-lea. Românii erau „un popor de păstori, dornic de plimbări” și numărul lor a sporit considerabil la jumătatea veacului al XIV-lea, când „numeroși coloniști au imigrat din Maramureș, în vremea lui Dragoș”⁵⁰, populând în masă compactă sudul, mijlocul și o parte a estului și sud-estului Bucovinei, în timp ce rutenii au venit la aceeași dată din Galiția, împreună cu huțulii, ocupând masiv nordul și nord-vestul provinciei⁵¹.

După primul „val de colonizare” a Bucovinei cu români din Transilvania, Ungaria și Maramureș și cu ruteni din Galiția a urmat, în veacul al XIV-lea, un al

⁴⁷ Joseph Hein, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaats*, vol. I, Wien, 1852.

⁴⁸ Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy*, în „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2/1994, p. 17.

⁴⁹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁰ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 44.

⁵¹ *Ibidem*, p. 45.

doilea val, când „numeroși coloniști au emigrat din Maramureș” și, în același timp, au venit și germani și evrei, care s-au așezat în „numeroși coloniști au imigrat din Maramureș” și, în același timp, au venit și germani și evrei, care s-au așezat „în principal în orașe” – iar evreii, de pildă, s-au stabilit cu precădere la Siret și Suceava, „unde cea mai mare parte a comerțului se găsea în mâinile lor”⁵².

După ocuparea și anexarea nordului moldav de către austrieci, s-a produs un al treilea val masiv de colonizare – cu nemți veniți din Transilvania, din unele state germane ca Baden, Trier, Württemberg, Zips, Pfalz, cu evrei care au venit din Galiția, Rusia și România etc. Dintr-o astfel de prezentare se recunoaște că cei mai vechi locuitori ai Bucovinei sunt românii și rutenii, dar și ei au venit în calitate de „coloniști” și „imigranți” de peste munți sau din Galiția, contestându-se, evident, un adevăr elementar: prezența românilor de la început, ca singurii autohtoni timp de câteva sute de ani în cadrul statului românesc de la răsărit de Carpați, în vreme ce rutenii s-au infiltrat ca zilieri pe moșiile mănăstirești, aduși chiar cu hrisoave date de domnii fanarioți, dar într-un număr infim până la ocuparea zonei de către austrieci. După ce autorii mai sus amintiți înșiruie principalele grupuri etnice mai numeroase, adaugă că, pe lângă lipoveni, țigani, armeni, slovaci și alte naționalități „apar, într-un număr complet ne semnificativ, cehi, sloveni, sârbo-croați, italieni”⁵³.

La venirea lor în Bucovina, familiile de coloniști au primit 16–20 ha de teren agricol, lemn de construcție pentru case, scutiri de obligații fiscale, prestații de serviciu, diverse alte angarale pe timp de 30 de ani, precum și vite de muncă și prăsilă, semințe de calitate la prețuri accesibile, diverse alte înlesniri⁵⁴.

Cum și de unde au fost luate toate acestea? În ce măsură trăsăturile psihice ale românilor – supunerea, răbdarea, toleranța, bunătatea, indiferența față de Putere și absența lor din viața politică sub austrieci, pasivitatea și naivitatea au fost utilizate, manipulate, exploatate? Care au fost pentru români consecințele economice, sociale, politice, culturale, religioase rezultate în urma colonizărilor și imigrărilor încurajate, dirijate, controlate de noii stăpâni în cei 144 de ani?

Un sondaj, o radiografie asupra modului cum s-a format și dezvoltat acest anormal și paradoxal „popor conglomerat” – expresia „das Völkerringlomerat” aparține unui istoric german, Wilhelm Messner⁵⁵ – ne oferă posibilitatea să descifrăm și să sintetizăm atât răspunsul, oricât de sumar, de lapidar la întrebările de mai sus, cât și să relevăm, să probăm falsitatea și chiar absurditatea mitului habsburgic ca „ideal”, ca „model” pentru Europa de mâine și relațiile dintre statele componente ale Comunității Europene.

⁵² *Ibidem*, p. 46–47.

⁵³ *Ibidem*, p. 47–49.

⁵⁴ *Bukowina. Blaski i Cienie* [Bucovina. Lumini și umbre ...], p. 45–59.

⁵⁵ W. Messner, *Dem Kaindl-Archiv gewidmet von Verfasser Die Schwabische-Tereblestie von ihrer Gandung bis zur Umiesldung 1789–1940*, Henbach-Wurtenburg, 1983, p. 15.

Astfel, pe tărâm economic, pe măsura desfășurării și amplificării procesului de colonizare și imigrare, o dată cu răspândirea și înmulțirea alogenilor în aproape toate părțile Bucovinei s-a produs un transfer de proprietate agro-silvică, de la români la noii veniți, o marginalizare, o pauperizare a localnicilor în favoarea noilor veniți. Administrația imperială a încamerat (a trecut în proprietatea statului austriac) atât pe cale „legală” – în cazul preluării loturilor și moșiilor celor decedați, fără urmași direcți sau refugiați în Moldova, ori ale celor care imigrau cu întreaga familie peste ocean, în America, dar totodată și pe cale abuzivă, acaparând „locurile rămase goale, fără stăpân, de lângă târguri” – pământurile pentru care proprietarii lor nu puteau face dovada cum au intrat în posesia lor, loturile și moșiile scoase la licitație, la vânzare silită, în urma îndatorării proprietarilor lor fie la stat, fie la cămătări etc. S-a ajuns astfel ca statul austriac să încamereze în Bucovina 145 349 ha teren, în timp ce 115 000 familii țărănești, în majoritate românești, se aflau în ajunul Primului Război Mondial fără nici o palmă de pământ, proletarizându-se. Numai în 30 de ani (între 1868 și 1898) din cei 144 de stăpânire austriacă, au fost scoase la vânzări silită 40 613 loturi țărănești înglodate în datorii. Dacă, de pildă, la recensământul efectuat de primul guvernator al Bucovinei, generalul Gabriel von Spleny, în a doua jumătate a anului 1774 și la începutul anului 1775, erau în Bucovina 22 de boieri mari și 324 de boieri mijlocii și mici, din care 175 mazili și 149 șlehtici, în 1894 majoritatea mazililor și șlehticilor își pierduseră pământul. La această dată, se înregistrau în statisticile oficiale 194 de mari proprietari funciari, din care 81 erau evrei, 45 armeni, 16 polonezi, iar cei 52 de proprietari români mai posedau 2,3% din totalul mării proprietăți funciare⁵⁶. Unii dintre noii proprietari funciari erau totodată și patroni de exploatare miniere, forestiere sau întreprinderi industriale. Astfel, proprietarul minelor și atelierelor de prelucrare a metalelor de la Iacobeni, Anton von Manz a acaparat, cu sprijinul administrației imperiale, 7 242 iugăre de pădure, 54 iugăre de fânașuri, 246 iugăre de pășune; patronul minelor de la Stulpicani, Karl Kalita a acaparat tot atât de abuziv ca și vecinul său de la Iacobeni, 319 ha de pădure, pășuni și fânețe. Diriginții oficiilor poștale, recrutați exclusiv dintre elementele alogene și cu precădere dintre germani, au primit de la Domeniul Cameral al statului câte 25 până la 245 de fâlcă (o fâlcă este egală cu 80 de prăjini sau un ha și jumătate) de teren agricol, pășune și fânaș⁵⁷. Unul dintre funcționarii din administrația imperială, mandatarul Domeniului de stat din zona Câmpulungului Moldovenesc, Peter Strohmayer, se comporta, în deceniile dinainte de 1848, ca un satrap: s-a făcut

⁵⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), București, Editura Academiei Române, 1993, p. 230–266; George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Albini, 1895, p. 39, 53–54, 69; Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina ...*, Czernowitz, Selbstverlag, 1895, p. 169; Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *Bâncile și creditul funciar în Bucovina, 1840–1919*, Suceava, Editura Mușatinii–Bucovina viitoare, 1999, p. 27–30; Ion Nistor, *Zece ani de la Unire*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 157–158.

⁵⁷ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei...*, p. 248.

stăpân, cu de la sine putere, peste mari întinderi de pădure, pășune și fânețe, care aparținuseră până atunci localnicilor; îi obligă pe foștii răzeși liberi să îi presteze câte 24 de zile de clacă pe an, să-i taie lemne, să-i presteze diverse munci, exploatează și transportă din pădurile din zonă câte 40 până la 120 de plute de lemn de construcție, pe care îl vinde la Galați⁵⁸.

Arhivele din Cernăuți, fragmentate, împruținate și încă puțin cercetate, conțin numeroase exemple de uzurpare și acaparare de către coloniști și imigranți a proprietăților funciare ce-au aparținut localnicilor. Astfel, la Bănila, în districtul Cernăuți, moșia lui Andrei Gafencu trece, prin anii 1880–1882, în posesia evreului Ițic Montel. La Valeva, din districtul Coțmani, proprietățile funciare ale lui Alexandru Cantacuzino și ale ginerelui său, Mihai Cavaler de Zotta, intră în stăpânirea armeanului Grigore Jakobowicz, venit din Galiția⁵⁹. La Boian, moșia lui Ion Neculce – ctitorul vechii biserici din satul său natal –, se afla în 1802 în stăpânirea mazilului Ion Șeptilici, dar în ajunul Primului Război Mondial intra în proprietatea uneia dintre cele mai rapace și bogate familii de evrei, Dr. N. Gottlieb, care mai acaparase pădurile din ocoalele silvice Argel și Moldovița, fabricile de cherestea de aici, precum și domeniile agrare ale Fondului Bisericesc din localitățile Berlinte, Hadic, Dubova și Coțmani⁶⁰. Moșia de la Cernauca era inițial în proprietatea paharnicului Matei Cantacuzino; în 1802, intra în stăpânirea familiei Hurmuzachi, dar pe la 1910 trecea în proprietatea evreului Rossenstoch. Numeroși mari proprietari funciari locali – precum Păunel, Russet, Cârstea, Tăutu, Gafencu, Sturdza, Cantacuzino, Paladi, Giurgiuveanu, Onciul, Țintă etc. – sunt deposedați și succedați de noii proprietari alogeni, cu nume ca: Gottlieb, Kisslinger, Fischer, Koller, Glasberg, Goetz, Schartz, Weissglas, Goldner, Rosenbaum, Heiselberger, Silber, Buchenthal, Stefanowicz, Jakobowicz, Montel, Frenndlich, Hadler, Freitag etc⁶¹.

Analizând comparativ trei surse, care conțin listele marilor proprietari funciari – este vorba de 1) *Topografia Bucovinei pentru anii 1774–1785* a lui Daniel Werenka⁶², 2) documentul oficial al Administrației Bucovinei, din anul 1802, cuprinzând numele boierilor, mazililor, ruptașilor și altor categorii de proprietari sătești⁶³, 3) *Șematismul Arhidiecezei Bisericii Ortodoxe din Bucovina pe anul 1922*, primul elaborat și tipărit după Marea Unire, în care ne sunt înscrise

⁵⁸ *Ibidem*, p. 157, 225, 227.

⁵⁹ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond *Mitropolie*, nr. 320, d. 1708, f. 18–32.

⁶⁰ Mihai Iacobescu, *Noii stăpâni de moșii și patroni de biserici în Bucovina anilor 1862–1918*, în „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți–Târgu-Mureș, 2003, p. 52.

⁶¹ *Ibidem*, p. 53.

⁶² Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774–1785)*, Czernowitz, Selbstverlag, 1895.

⁶³ Dumitru Covalciuc, *Boierii, mazilii, ruptașii și alți proprietari de pământ în Bucovina, la 1802*, în „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți–Târgu-Mureș, 1999, p. 11–13.

numele marilor proprietari funciari ca patroni ai bisericilor din cele 12 protopopiate ale Bucovinei –, constatăm că situația marilor proprietari și patroni de biserici în Bucovina, în 1922, se prezenta astfel:

Nr. crt.	Protopopiatul	Nr. de parohii	Fondul Bisericesc	Români	Străini
1.	Cernăuți	34	16	6	12
2.	Câmpulung-Moldovenesc	20	18	1	1
3.	Ceremuș	24	4	5	15
4.	Coțmani	28	8	6	14
5.	Humor	20	9	8	3
6.	Nistru	27	–	3	24
7.	Putila	17	5	–	12
8.	Rădăuți	22	18	2	2
9.	Siret	20	7	4	9
10.	Storojineț	25	3	4	18
11.	Suceava	23	7	3	13
12.	Vicovele	23	15	6	2
	Total	283	110	48	125

Prin urmare, marii proprietari români, Fondul Bisericesc și proprietarii individuali, dețineau 158 de patronaje asupra parohiilor, iar proprietarii alogeni, 125. Marii proprietari alogeni, din rândul coloniștilor și imigranților erau mai numeroși decât cei români în protopopiatele Cernăuți, Coțmani, Nistru, Putila, Siret, Storojineț și Suceava, în timp ce marii proprietari români erau majoritari doar în două protopopiate, Vicovele și Humor.

Fondul Bisericesc – care în ajunul Primului Război Mondial se diminuase, de la 105 mii la 33 mii și mai posedă 229 365 ha păduri și 25 de domenii cu teren arabil, însumând 19 537 iugăre – se afla și el în mâinile străinilor. Pădurile erau arendate pe zeci de ani de proprietari străini – ca Fischer, Greiner, Goetz, Hecks, Popper, Preisser, Gottlieb, Krausche, Schlessinger, Fuchs – sau de firme din Viena, Lemberg, Teschen, Gessa, Budapesta. Toate fabricile de cherestea și ocoalele silvice se aflau sub controlul, arenda sau în proprietatea alogenilor. Din cele 25 de domenii de teren arabil ale Fondului Bisericesc, absolut toate se aflau arendate: 19 de către arendași evrei, 4 de șvabi, 1 de un polonez și un singur domeniu, cel de la Slobozia, care era cel mai redus ca suprafață, aparținea arendașului Isidor Mănescul, dacă sub acest nume nu se ascundea tot un evreu⁶⁵.

Pe plan social, urmările colonizărilor și imigrărilor s-au reflectat în câteva aspecte. Sub raportul structurii profesionale a locuitorilor, se constată că la 100 de locuitori în Bucovina, 89 dintre români erau ocupați în agricultură, la cultura cerealelor sau creșterea vitelor, 3 în meșteșuguri și industrie, 2 în finanțe și comerț

⁶⁵ Mihai Iacobescu, *Noii stăpâni...*, p. 57.

și 6 în funcții publice modeste (cultură, învățământ, administrație etc.). Deci, românii în cvasitotalitatea lor au fost marginalizați și concentrați în cel mai vechi și tradițional sector de activitate economică, în care se obțineau și cele mai modeste venituri, cu eforturi dintre cele mai grele. Lipsa o clasă de mijloc, de meșteșugari, de artizani, de negustori români. În cele 120 de meserii atestate la 1900, lucrau 9 322 de meșteșugari, dintre care doar 737 erau români și restul, adică marea lor majoritate, străini⁶⁶. Lipsa o burghezie românească provenită din industrie, comerț, finanțe. Din 10 312 negustori, existenți la aceeași dată, numai 444 erau români, din cei 5 076 patroni, doar 259 erau români⁶⁷. În comparație cu românii, germanii și evreii, de exemplu, aveau o pondere de 24% în sectorul agrar, 27% în meșteșuguri și industrie, 30% în finanțe și comerț, 19% în administrație, justiție și cultură⁶⁸, adică o distribuție relativ normală, echilibrată în toate sectoarele de activitate, mai ales în cele care marcau progresul și erau aducătoare de cele mai mari venituri.

Fără să analizăm în intervenția de față și modul de reprezentare a românilor în viața politică, administrație, justiție, cultură – aspecte asupra cărora ne propunem să stăruim cu alt prilej – conchidem că, dacă la cele relatate cu privire la viața economică adăugăm și faptul că în statisticile oficiale românii reprezentau doar 12,7% din populația orașelor și numai 3,3% din cea a târgurilor⁶⁹, putem fi de acord cu observația marelui geograf Emmanuel de Martonne, făcută după vizitarea Bucovinei, în 1919–1920, cum că aici „orașele sunt populate de nemți și de evrei”⁷⁰ – aspect pe care timpul l-a modificat.

O singură concluzie se poate desprinde din analiza de față: ceea ce a fost în Bucovina de odinioară nu poate fi un „ideal” și un „model” pentru Europa de astăzi și mai ales cea de mâine.

⁶⁶ I. E. Torouțiu, *Românii și clasa de mijloc în Bucovina. Studiu statistic*, vol. 1, *Meseriașii*, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1912, p. 130–135.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Mihai Iacobescu, *Bucovina și mitul habsburgic*, p. 18.

⁶⁹ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 263.

⁷⁰ *Minoritățile naționale din România, 1918–1925. Documente*, Arhivele Generale ale Statului, București, 1995, p. 380.

BUCHENLÄNDER VON WELTBEDEUTUNG HUNDERT JAHRE SEIT DEM TODE DES CHIRURGEN JOHANN MIKULICZ-RADECKI

LUZIAN GEIER

Viel Neues kann über den Forscher und Arzt von Weltruhm hier nicht gesagt werden, denn schon 1926 (Georg Kraft: *Erinnerungen an von Mikulicz und Schönborn. Aus den Jugendtagen der modernen Chirurgie*, Leipzig), dann 1965 und 1988 sind allein in Deutschland umfangreiche Bücher über ihn, über sein Leben und Werk, erschienen, letztere unterstützt bzw. betreut von engsten Familienangehörigen, teils selbst Mediziner (zwei Schwiegersöhne und Sohn Felix), und Fachleuten aus dem medizinhistorischen Bereich.

Es geht in diesem Beitrag also im Wesentlichen darum, an den Bukowiner zu erinnern, ihn in seiner Heimat zu würdigen und seinen tatsächlichen Weltruhm, seine bleibenden Verdienste und gewissermaßen seine Verbindungen zu Czernowitz hervorzuheben. Das Fest dieser Universität und der 100. Todestag von Prof. Dr. Johann Mikulicz-Radecki sind willkommene Gelegenheit zu einer Ehrung, zumal die Wissenschaftler aus dieser Region allgemein immer wieder und zu Unrecht hinter den bekannten Literaten aus diesem Raum verschwinden.

Mikulicz und Czernowitz

Zur Biografie von Prof. Mikulicz ist viel veröffentlicht, weniger über die Zeit in der Bukowina, und wenn, dann mehr über die Familie und die Rolle seines Vaters, des „Forstsubstituts“ (Gehilfe), der es durch Selbststudium Forstbeamten, in Lemberg zum Baumeister und danach zum herausragenden städtischen Architekten gebracht hat. Verewigt ist Andreas Mikulicz (geb. am 5.11. 1804 in Galizien, gest. am 13. April 1881 in Czernowitz) durch den heute noch imponierenden Rathausbau am Rathausplatz mit dem 45 Meter hohen Turm, die Gestaltung des Ringplatzes „nach kapitolinischem Vorbild“ und den auch gegenwärtig beliebten Volksgarten (1839, nach Wiener Vorbild, ursprünglich mit Musikpavillon). Die Alt-Czernowitzer hatten sogar eine Straße nach ihrem früheren Landtagsabgeordneten (in Lemberg 1848, ab 1863 im Bukowiner Landtag in Czernowitz), dem Denkmal-Konservator, Sekretär der Handelskammer,

„Kaiserlichen Rat“ und Träger des Goldenen Verdienstkreuzes benannt (später in Rumänien Titu-Maiorescu-Str.).

Dass nicht so viel über Johann Mikulicz und Czernowitz bekannt ist, liegt daran, dass ein etwa 100seitiges Manuskript zur Familiengeschichte aus der Feder der Ehefrau, Henriette von Mikulicz-Radecki, meines Wissens noch nicht veröffentlicht wurde, die anderen Autoren wenige Quellen auswerten konnten und sie dieses Kapitel bisher weniger interessiert hat. Der Impuls zum Medizinstudium kam nicht aus der Geburtsstadt (die Großmutter Josepha war dort erfolgreiche Hebamme, aber nicht mehr zur Zeit von Enkel Johann, hatte aber zwei Söhne, Karl und Lukas, Medizin studieren lassen), er erfolgte sogar gegen den Willen des strengen Vaters. Onkel Lukas Mikulicz aus Hermannstadt/Sibiu, hochgeschätzter Arzt, Prof. Dr. und Leiter des dortigen „Hebammen-Lehr-Instituts“, weckte in dem Gymnasiasten den entschiedenen und unabänderbaren Wunsch, Medizin zu studieren. Vater Andreas wollte aus ihm einen Diplomaten oder Juristen machen.

Ein weiterer Grund ist sicherlich der, dass Mikulicz, in Czernowitz geboren am 16. Mai 1850 aus der zweiten Ehe des Vaters (mit Emilie von Damnitz, Tochter eines früheren preußischen Offiziers), aus einer Familie kam, die über Jahre ein für damalige Verhältnisse ungewöhnliches Leben führte: einen doppelten Haushalt. So gelangte Johann – bestimmt wichtig für die weltoffene Prägung des jungen wie auch erwachsenen Johann –, der angehende Schüler, schon mit acht für drei Jahre nach Prag in die Piristenvorschule und zur Musikausbildung an das Musikinstitut von Josef Proksch, eine Bildungsbereich, der Mikulicz immer wichtig war, aber noch entscheidender wurde für seine Zukunft - über die Musik lernte er seine spätere Ehefrau in Wien kennen, wurden ihm Türen und Tore in die höhere Wiener Gesellschaft geöffnet, die ihm den Berufsweg und Werdegang mit öffneten. So wurde Mikulicz von Kind an Weltbürger: Der Schule in Prag folgte 1862 (auch für Bruder Valerian, den späteren General) das „Humanistische Gymnasium“ (so bei Julius Neugebauer) in Czernowitz, genauer müssen wir sagen das achtklassige „Kaiserlich-Königliche I. Obergymnasium“ in Czernowitz unter der Direktion von Stephan Wolf, dem späteren I. Staatsgymnasium, denn es gab bis dahin nur dieses (gegründet 1808), dann 1863 das Gymnasium der Theresianischen Ritter-Akademie in Wien mit weiterer Musikausbildung, 1864 das Benediktiner-Klostergymnasium Klagenfurt, wieder das Gymnasium in Czernowitz und mit 17 als Sekundaner die Schule und gediegenen Musikunterricht in Hermannstadt zusammen mit einem seiner Brüder bei Onkel Lukas; ab 1868 wieder Gymnasialzeit in Czernowitz bis zur Matura, die er hier 1869 mit Auszeichnung ablegte. Das Gymnasium zählte damals (1868/69) 622 Schüler! In der 8. waren es mit Johann Mikulicz 51 zu Semesterende, elf der Geprüften bestanden mit Auszeichnung. Zehn der Maturienten erklärten, sich dem medizinischen Studium zuzuwenden. Der ältere Bruder von Johannes, Adalbert von Mikulicz (geb. 1842), wirkte an diesem Gymnasium von 1871 bis zum Eintritt in den Ruhestand 1907 als „Professor“ für Deutsch, Geschichte und Erdkunde (Festschrift aus dem Jahre 1908, S. 238).

Im Oktober des Matura-Jahres 1869 war Johann zum Studium nach Wien gereist, besuchte jedoch nicht das Orientalische Institut für die Diplomatenaufbahn, sondern widmete sich mit Eifer dem Medizinstudium, für das er sich anfangs das Geld durch Klavierunterricht verdienen musste, bis ihm ein Gönner zu einem Stipendium verhalf.

Während der Studienzeit, die er 1875 mit dem Staatsexamen und dem Rigorosum erfolgreich abschloss, besuchte Johann nur wenige Male Czernowitz, einige Male war der Vater und mit seiner dritten Ehefrau nach Wien gekommen, mit Bruder Andreas und dem Vater hatte er 1872 eine zweimonatige Informationsreise durch Russland unternommen. Es bestanden freundschaftliche Familienbande über ganz Mitteleuropa, eine reiche Korrespondenz wurde geführt, aber der Czernowitzer Einfluss dürfte, außer dem des verehrten Vaters und der helfenden Schwester Emilie, die inzwischen in polnischem Umfeld verheiratet war, mäßig gewesen sein. Der Wunsch seines geehrten Professors und Vorbildes, des Chirurgen Prof. Dr. Theodor Christian Billroth, aus dem Jahre 1877 ging auch nicht in Erfüllung: Er schrieb an seinen jungen Assistenten: „Ich habe immer noch die Hoffnung, dass Sie der erste Professor der Chirurgie an der neuen Universität Ihrer Vaterstadt werden sollen“. Czernowitz, seit 1875 Universitätsstadt, bekam aber keine Medizinhochschule, so dass Billroth den angehenden Forscher auf Studienreise in die Hochburgen der europäischen Chirurgie schickte, nach Deutschland, England und Frankreich. Auch mit der Berufung nach Lemberg klappte es nicht. Die direkten Beziehungen zu Czernowitz wurden nach dem Tod des Vaters 1881 noch schwächer, zumal auch die meisten Geschwister von dort weg gezogen waren. Der anstrengende Beruf, der für Dr. Mikulicz Lebenssinn und -inhalt bedeutete, die folgenden Ortswechsel nach Krakau, Königsberg und Breslau als jeweils neue Lebensmittelpunkte, die große eigene Familie (acht Kinder hatte ihm seine Frau geboren) dürften des weiteren dazu geführt haben, dass die Bindungen zur Geburtsstadt immer lockerer wurden.

Die Stadt selbst hat ihn aber nie ganz vergessen, in den Zeitungen wurden seine großen Erfolge bekannt gemacht und man war stolz auf den Sohn der Bukowina, nicht zuletzt waren es ein würdigende Nachrufe, der zu seinem Tode in den Czernowitzer Zeitungen erschienen sind (siehe dazu die Beck-Bibliographiebände). Aber auch das Czernowitzer I. Staatsgymnasium würdigte in seiner umfangreichen Jubiläumsschrift (gedruckt 1909 in Czernowitz) von Prof. Romuald Wurzer im Schlusskapitel den ehemaligen Gymnasiasten, den „gelehrten Forscher und berühmten Chirurgen Dr. Johannes von Mikulicz-Radecki“, dessen Namen gleich neben dem des „unvergessenen ersten Rektors der Czernowitzer Universität, Dr. Konstantin Tomaszczuk, und vor dem Nationaldichter der Rumänen, Mihai Eminescu, dem „ausgezeichneten Operateur und medizinischen Schriftsteller“ sowie Direktor der Landeskrankenanstalt in Czernowitz, Dr. Wladimir Zaloziecki, dem Musikdirektor des Konservatoriums in Lemberg, Karl von Mikuli, oder dem „bekannt gewordenen“ Schriftsteller Karl Emil Franzos. Sie zählten zu den zahlreichen Absolventen dieses Gymnasiums, die sich einen

„glänzenden Namen erworben haben und so der Anstalt alle Ehre machen“. (*Festschrift*, S. 269) Ein Czernowitzer Berufsgenosse, Dr. Wladimir Philipowicz, k. k. Regierungsrat und Direktor der Bukowiner allgemeinen öffentlichen Landes-Krankenanstalt in Czernowitz, versuchte zusammen mit einem Denkmalkomitee ein Denkmal für den großen Sohn der Stadt zu errichten (1907, dazu ist im Selbstverlag eine Gedenkschrift erschienen, siehe Dr. Klaus Kausch in „Der Südostdeutsche“ vom 15. März 1986, vier Fortsetzungsfolgen, meist über Vater Andreas).

Nachhaltig gewirkt haben dürften jedoch einige Besonderheiten aus dem Buchenland: die Viel- bzw. Mehrsprachigkeit, Vater Andreas sprach sieben Sprachen, in der Familie wurde deutsch gesprochen, mit Verwandten und Freunden aber ebenso ruthenisch oder rumänisch und polnisch, der Geist der Toleranz, den der strenge Vater besonders pflegte, das große Interesse an Schulbildung und Musik, das starke Streben zur Hebung der allgemeinen Kulturzustände und der Wirtschaft des Landes und der Stadt, das sich oft im Familienleben widerspiegelte, aber auch die recht schwierigen materiellen Verhältnisse, mit denen die Familie fast immer zu kämpfen hatte.

Mikulicz und die Chirurgie

Über die Studentenzeit in Wien, seinen Freundeskreis und über seine Professoren bzw. Vorbilder im Bereich Medizin, über die Bedeutung der Musik in jenen Jahren hat die Ehefrau Henriette (Jetti) in mehreren Beiträgen recht ausführlich geschrieben, eine Zusammenfassung stellt der erste Teil des Buches *Erinnerungen an Wien, Krakau, Königsberg und Breslau* aus dem Jahre 1988 dar (Dortmund, 229 Seiten). Wie der Untertitel besagt, handelt es sich um die Memoiren von Henriette, der Frau des Chirurgen Johann von Mikulicz-Radeczki. Dieses Buch hat der Bukowiner Historiker Prof. Dr. Emanuel Turczynski mit einem für die Forschung wichtigen Nachwort, einem Personenregister und einem wissenschaftlichen Apparat versehen, dazu eine kleine Literaturliste zu Mikulicz-Radeczki und einem umfangreichen Werkverzeichnis des Wissenschaftlers. Das Nachwort ist fast identisch mit dem 1986 von Prof. Turczynski veröffentlichten Beitrag *Johann Mikulicz-Radeczki, ein weltberühmter Chirurg aus der Bukowina* in der Zeitschrift „Kaindl-Archiv“ Nr. 5. Anlass dieser Vorarbeit war die Reaktion auf eine Veröffentlichung einer Universitätsprofessorin aus Tours, Rita Thalmann, die Mikulicz als „Chirurg in Czernowitz“ anführte (S. 445 bei Plaschka und Mack, München, Oldenbourg Verlag) und zu den slawischen Ärzten zählte. Mikulicz sprach in Czernowitz und später ruthenisch ebenso wie jiddisch oder rumänisch, das Polnische war ihm vertraut, aber richtig erlernt hat er es dann erst in Wien vor seiner Berufung nach Krakau. Selbstverständlich sind wissenschaftliche Beiträge und Vorlesungen des Ordinarius in polnischer Sprache erschienen, einige wurden ins Russische übersetzt, selbst aber hielt sich Mikulicz vor allem als Österreicher,

später als Deutscher, nachdem er mehrfach zu spüren bekommen hatte, dass ein Wissenschaftler, der zu den Preußen gegangen ist, nicht mehr nach Österreich berufen wird. Umgekehrte Fälle waren vorgekommen, er kannte den seines Lehrervorbildes Billroth!

Mikulicz hatte sich mit Entschiedenheit der Medizin verschrieben, legte erfolgreich alle Prüfungen ab und hatte das Glück, vorbildhafte und ihn fördernde Professoren zu haben. Prof. Billroth, der renommierteste Vertreter der Wiener Chirurgenschule, nahm den gewissenhaften und zuverlässigen jungen Arzt als Volontärassistent an seine chirurgische Universitäts-Klinik. Sein unermüdlicher Fleiß, sein Talent und seine Hingabe führten dazu, dass Mikulicz und Anton Freiherr von Eiselsberg die „bedeutendsten Schüler der Wiener chirurgischen Klinik“ wurden (N., S. 51). Angeblich war er schon damals „wegen seiner Gewissenhaftigkeit gefürchtet“. Nach nur zweieinhalb Jahren wurde er 1879 ordentlicher Assistent, Jahr, in dem er gleich seine ersten sechs wissenschaftliche Arbeiten veröffentlichte. Damals ist sein Name erstmals in die Medizingeschichte eingegangen dank der Entdeckung und Beschreibung der „Mikulicz'schen Skleromzellen“ (in der Nase). In diese Zeit fallen die ersten Beschäftigungen zur antiseptischen Wundbehandlung und den neuen Techniken dazu, ein Thema, das ihn über Jahre vorrangig in Anspruch nahm und mit dem er den Durchbruch zur Weltgeltung errang. Um diese damals entscheidende Frage in der Chirurgie ging es ihm auch bei seinen Reisen zu den chirurgischen Forschungszentren in Deutschland, England und Frankreich. Der Ausbau der Antiseptik wurde zu seinem **Lebenswerk**. Aus einem Brief seines Lehrmeisters Billroth wissen wir, dass seine wissenschaftlichen Veröffentlichungen damals schon auch im Ausland „ungeteilten Anklang gefunden“ hatten (N., S.68). Im Jahre 1880 habilitierte er sich mit einer Arbeit, die ihn zum Mitbegründer der Orthopädie als Forschungszweig machte. Fortgeschritten waren auch seine Vorschläge im Bereich medizinischer Instrumentenbau, und zwar an einem Ösophagoskop und in der Gastroskopie. Auf dem 10. Chirurgenkongreß legte Mikulicz eine Monografie zur Gastroskopie vor, die ihn als besten Fachmann der Welt zu jener Zeit auszeichnete.

Drei Hauptbereiche beschäftigten den jungen Assistenten damals besonders: Antiseptik, Speiseröhren-Magen-Chirurgie und Orthopädie; später kamen Darm- und Thoraxchirurgie hinzu. Aus dem Jahre 1881 sind 15 Vorträge und Veröffentlichungen bekannt, darunter die medizinisch wichtige Wladimirow-Mikulicz'sche osteoplastische Fußgelenkresektion und über die Bedeutung des Jodoform in der Chirurgie.

Das Jahr 1880 bewirkte eine entscheidende Wende für den Menschen und Wissenschaftler. Mikulicz gab das damals für Assistenten der Uni-Klinik verpflichtende „ärztliche Zölibat“ auf, heiratete und erhielt eine ministerielle Dispens, an der Klinik befristet weiter arbeiten zu dürfen. Aber die Zäsur war eingeleitet: eine neue Wirkungsstelle musste gesucht und gefunden werden. Daher entschied er sich, der Berufung als Ordinarius nach Krakau 1882 Folge zu leisten,

wo seine Schwester Emilie als Gattin eines höheren Beamten lebte. Es war nicht einfach, nicht nur weil Gegnerschaft aus polnischen Kreisen kam, sondern weil der Mediziner an sich selbst höchste Ansprüche stellte. Er wollte „perfekter Pole“ werden, in dem Sinne, dass er als Lehrender die Sprache voll beherrsche. Und er schaffte es. Schon im ersten Jahr erschien seine erste wissenschaftliche Veröffentlichung in polnischer Sprache. Obwohl die allgemeinen Bedingungen im Vergleich zu Wien schwieriger waren, entstanden hier in Krakau die meisten und auch einige der besten Arbeiten, so zur heute hochmodernen plastischen Chirurgie des Gesichts und zur kosmetischen Chirurgie, Arbeiten über die so wichtige Bluttransfusion, die Kochsalzinfusion und über Speiseröhrenkrebs. Insgesamt waren es rund 70 größere wissenschaftliche Veröffentlichungen. Familiär war es ebenso die vielleicht wichtigste Zeit, denn in den fünf Jahren schenkte ihm seine Frau fünf Kinder, die er innig liebte und beim Verlust von zweien litt er als Arzt besonders. Wie weit sein Ruf gegangen war, belegt auch die Tatsache, dass der Oberrabbiner aus Sadagora bis zu ihm kam. Überhaupt ist ein sehr gutes Verhältnis zu den zahlreichen Juden in diesem Königreich überliefert. Zum Abschied aus Krakau war auch eine Abordnung polnischer Juden gekommen, die ihn zum Bleiben überreden wollte mit dem Argument: „Sie haben die Humanität bei uns eingeführt“ (N., S. 92). Eine Anekdote hat ihn als „de grausam Greilach“-Arzt (Der grausame Greuliche) überliefert.

Mikulicz und sein Weltruhm

Nach fünf Jahren verließ die Familie Mikulicz Krakau, das Zwischenspiel in Königsberg wird hier nicht näher behandelt. Der Wissenschaftler folgte einem Ruf an den Lehrstuhl in Breslau. Es war das Jahr 1890. Mikulicz war 40 und auf dem Gipfel seine Lebens und Wirkens. Er hatte sich zu einem Mediziner entwickelt – praktizierender, forschender und lehrender –, der in seinem Beruf lebte und in ihm voll aufging. Der sachkundige und Fachmann Neugebauer hält für diese Zeit fest: „Mikulicz entfaltete sich hier zu seiner vollen Größe“ (S. 125).

Unter weitgehend besseren gesellschaftlichen und kulturellen Voraussetzungen als in Krakau, aber vor allem unter hervorragenden medizinischen Bedingungen konnte sich hier der Wissenschaftler und Praktiker voll entfalten. Denn er kam hier gerade noch zurecht, um den Neubau der Universitätsklinik nach seinen Vorstellungen zu gestalten und zu einer der modernsten in der Welt zu machen, die von Spezialisten aus aller Welt besucht wurde. Das berühmte Operateur-Talent erwarb sich einen erstrangigen Platz, er entwickelte neue Operations- und Heilmethoden, die in den medizinwissenschaftlichen Schatz eingegangen sind. Der erste große aseptische (keinfreie) Operationsaal der Welt galt auch noch laut einer Inspektionsreise aus 1925 zu den modernsten und besten der Zeit. Die Neuerungen und Reformen des Professors gingen aber bis in die Bereiche Verbesserung des

medizinischen Unterrichts, des Examensmodus sowie der Gesamtausbildung und Fortbildung der Ärzte. Ein Nachfolger hielt fest, dass der Weltruhm der Klinik der „überragenden Persönlichkeit von Mikulicz“ zu verdanken war (Prof. Dr. Direktor Hermann Küttner). „Mikulicz hatte chirurgische Ideen, wie sie an Fruchtbarkeit und Bedeutung wohl kaum einem zeitgenössischen Chirurgen in diesem Ausmaß vergönnt waren“, schlussfolgerte Neugebauer (S. 126). Unvergessen sind bis heute in der medizinischen Praxis die vielfach verwendete Mikulicz-Klemme bei chirurgischen Eingriffen, die Mikulicz'sche Tamponade (franz. „le Mikulicz“), die Einführung der Heilgymnastik in der Orthopädie, seine Anfänge der Prostata-Chirurgie (1903), die intensive Beschäftigung mit Speiseröhren-, Magen- und Darmkrebs, die gelungenen Hautverpflanzungen und die nach ihm benannte Mikulicz'sche Krankheit, eine Entzündung der Tränendrüsen. In der medizinischen Technik waren es unter vielen ein neuartiger wie ein heizbarer Operationstisch, eine Maschine für die Äthernarkose, verschiedene besondere Nadeln, Pinzetten, Zangen, Hohladeln für die Entnahme von Gewebeproben und bis zu einem Knochenschnittgerät für die plastische Chirurgie.

Mit seinen 160 Veröffentlichungen aus dieser Zeit, viele vorgetragen bei Chirurgen-Kongressen und naturwissenschaftlichen Tagungen, einschließlich in den USA, hatte er der „Chirurgie des Jahrhunderts ein Gesicht gegeben“ (N., S. 177), ein neues, modernes und nachhaltig wirksames. Die Mikulicz'sche Klemme kennt auch heute jede Arzthelferin und Krankenschwester. Er war ein Vorreiter, für das Neue empfänglich und so war es selbstverständlich, dass seine letzte Veröffentlichung sich dem damals so aktuellen Thema *Die Bedeutung der Röntgenstrahlen für die Chirurgie* (1905) widmete. Aber auch der einzelne Patient kam in den Genuss seiner Fähigkeiten. In fünf Jahren (bis 1902) hatte er selbst in Breslau 185 Magenkrebsoperationen vorgenommen, seit 1890 nach einer eigenen Methode, die er beim 32. Chirurgen-Kongreß vorgestellt hatte. Neu bis dahin waren seine Peritonitis-Operationen bei Durchbruch infolge von Magen- oder Darmgeschwüren, ferner die Magenresektion, die als Heinek-Mikulicz-Methode in die Medizingeschichte eingegangen ist. Medizinische Handschuhe, Mundschutz und die erste vollständige Sterilisationseinrichtung in Breslau machten das damalige Deutschland zum Geburtsland der Aseptik, die Wiege der deutschen Thoraxchirurgie sowie der Chirurgie des Magenkrebses, dann speziell der Speiseröhre standen ebenfalls in der Breslauer Klinik von Prof. Mikulicz. Die 15 Jahre in der schlesischen Hauptstadt hatten den Weltruf des Mediziners begründet und gefestigt. Durch seine geniale Einzelleistung hat er mit seinen Schülern dazu beigetragen, die moderne Chirurgie neu zu formen, er hat systemische Methoden erarbeitet als grundsätzliche Voraussetzungen für erfolgreiche Medizin. Vor allem hat er die Aseptik, die Vorbeugung gegen Wundinfektionen zur Bedingung für Heilerfolge gemacht, eine der Säulen, auf die sich Chirurgie auch heute stützt. Der führende Chirurg der Neuzeit hat zudem eine Schule begründet, aus der zahlreiche Fortführer hervorgegangen sind, die seine Methoden europaweit, aber auch nach Japan oder Übersee gebracht haben. Seine Schüler, aber auch Fachkollegen,

hinterließen ein Bild vom Meister, dass mehr zeigt als nur den vorbildlichen Lehrer und Heilberufler, sie berichten von einem Leben für die Kranken, ihre Heilung und zur Erforschung der Krankheiten. Sein Denkmal (Entwurf von Prof. Arthur von Volkmann, Leipzig/Rom) vor dem Eingang zur Breslauer Uniklinik hat wie wenige in der Stadt das wechselvolle Jahrhundert seit seinem Tode am 14. Juni 1905 auf seinem Landgut bei Freiburg/Schlesien überstanden, auch die Grabtafel auf dem Friedhof hat die schwierigen Zeiten überdauert.

In seinem letzten Schreiben, an seinen Arzt-Freund aus der Wiener Assistenten-Zeit schrieb er wenige Tage vor dem Tod u. a. „Ich habe gearbeitet, was ich konnte und dabei viel Anerkennung gefunden und war glücklich!“, Größe und Bescheidenheit als Lebensbilanz! Selbst der Kaiser schickte ein Beileids-Telegramm zum Ableben des zu früh mit 55 Jahren an Magenkrebs verstorbenen Wissenschaftlers. Gediogene Fachwürdigungen folgten seitens der Wiener und Breslauer Universitäten, Fachschriften ehrten ihn, aber auch die Wiener „Neue Presse“ oder die „Czernowitzer Allgemeine Zeitung“ (20. Juni 1905). Aus dem Beisetungsbericht soll hier der Schlusssatz zitiert werden: „Er ist begraben worden, wie es sich geziemt für einen Mann, der für die Menschheit gelebt hat und dem die gesamte Menschheit Dank schuldig ist“.

Und eine Stimme soll hier zur Untermauerung noch angeführt werden, die des zweiten Nachfolgers von Mikulicz auf dem Breslauer Lehrstuhl, Prof. Hermann Hüttner. Er würdigte seinen Vorgänger bei der Enthüllung des Denkmals im Mai 1909:

„Es ist nicht richtig zu sagen, dass kein Mensch unersetzlich sei. Das Wort mag gelten für die, die in gewohnten Bahnen schreiten. Männer, die wie Johann v. Mikulicz mit ursprünglicher Kraft der Wissenschaft die Tore öffneten, die für Generationen nachlebender Menschen segenbringend geworden sind – solche Männer sind unersetzlich. Sie halten den Platz, den ihr Genius ihnen erobert“. (nach N., S. 315)

Neugebauer bezeichnet Mikulicz in seinem Schlusskapitel des erwähnten Buches als den größten deutschen Chirurgen bis dahin und schätzt ein, dass man bei der Darstellung der Entwicklung der modernen Chirurgie stets diesem Mann gedenken müssen als einer, der unter allen Chirurgen „wohl den größten Beitrag zur modernen Chirurgie geleistet hat“.

Nicht zuletzt sind es die neuesten Nachschlagewerke im Fachbereich, aber auch jene allgemeiner Art – von der *Großen Britischen Enzyklopädie*, dem *Brockhaus*, dem *Österreichischen Biographischen Lexikon 1815–1950* (M. und Bruder Valerian S. 288–289), der neuen *Enciclopedia Bucovinei* von Emil Satco (Suceava, 2 Bände, 2005), dem *Schlesien Lexikon* (Persönlichkeiten, Ortschaften etc.) bis zu den Internet-Treffern der Google-Suchmaschine, die gleichermaßen auch Daten aus russischen oder polnischen Werken bringen, wobei Mikulicz darin generell als polnischer Arzt geführt wird. Seinem Selbstbekenntnis wird dabei nicht Rechnung getragen. Zahlreiche biobibliografische Hinweise finden sich zu

Mikulicz în den vier *Bukowina-Bibliographie*-Bänden von Erich Beck, allein im jüngsten Band (Harassowitz Wiesbaden, 2003, 632 S.) Teil 2/Biographische Texte finden sich zu M-R. 25 wichtige Quellenangaben zur Einzeldarstellung, darunter eine neuere Dissertation, Basel 1971).

Dem Forscher steht er in all den Schriften verewigt als Denkmal des Einsatzes für den kranken Menschen und zum Wohle der Menschheit, eine Ehre auch für die Stadt, die ihn mit geformt und gebildet hat.

Literatur (Auswahl)

- „Jahres-Bericht(e) über das k. k. Ober-Gymnasium zu Czernowitz in dem Herzogtume Bukowina“ (bzw. K. k. I. Staatsgymnasium).
Festschrift zur hundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums, Eckhardt'sche Universitätsdruckerei Czernowitz, 1909, 286 S., illustriert, Statistiken
 Klaus Ullmann: *Schlesien Lexikon*, 6. verbesserte Auflage, bei Kraft Würzburg, 1992, 352 S.
 Julius Neugebauer: *Weltruhm deutscher Chirurgie*: J. v. Mikulicz. Haug Verlag, Ulm/Donau, 1965, 316 S., illustriert und mit Literatur.
Brockhaus Enzyklopädie, 19. völlig neu bearbeitete Auflage, 14. Bd. (Mag-Mod), Mannheim 1991, S. 594
 Henriette von Mikulicz-Radecki: *Erinnerungen an Wien, Krakau, Königsberg und Breslau. Memoiren der Frau des Chirurgen...*, Forschungsstelle Ostmitteleuropa Dortmund 1988, 229 S.
 E. Turczynski: *Johann Mikulicz-Radecki, ein weltberühmter Chirurg aus der Bukowina*. In: „Kaindl-Archiv“ Nr. 5, Stuttgart/München 1986, S. 65–74.

Bucovineni de renume mondial.

100 de ani de la moartea chirurgului Johann Mikulicz-Radecki

(Rezumat)

Despre cercetătorul și medicul de renume mondial Johann Mikulicz-Radecki s-a scris mult; de altfel, numai în Germania au apărut în 1926, 1965 și 1988 trei cărți dedicate vieții și activității medicale ale acestuia. Lucrarea de față vine să le amintească bucovinenilor să-l cinstească și să-i recunoască meritele și legătura sa cu orașul natal, Cernăuți.

Alături de datele biografice, autorul prezintă și informații despre studiile (a fost elev al Gimnaziului Superior de Stat din Cernăuți) lui Johann Mikulicz-Radecki, de unde aflăm despre pasiunile sale timpurii pentru muzică și medicină, ambele hotărâtoare în formația sa socioprofesională ulterioară. Ca tânăr asistent, la recomandarea profesorului și mentorului său de la Universitatea de Medicină din Viena, chirurgul prof. dr. Theodor Christian Billroth, Mikulicz a întreprins numeroase călătorii de studii în Germania, Anglia și Franța, pentru ca mai târziu să practice medicina la Cracovia, Königsberg și Breslau. Deși a găsit rareori timp să se reîntoarcă la Cernăuți, orașul nu l-a uitat, ziarele locale scriind despre succesele sale și mândrindu-se cu el ca fiu al Bucovinei.

Autorul insistă asupra activității prof. dr. Johann Mikulicz-Radecki în domeniul medicinei. De numele său se leagă descoperirea și descrierea „celulelor sclerom”, cele dintâi preocupări pentru tratamentul aseptice al rănilor și tehnicile specifice acestuia, elaborarea unor instrumente medicale (esofagoscopul), inovații în domeniul gastroscopiei. Cele trei domenii principale la dezvoltarea cărora

și-a adus contribuția au fost antiseptica, chirurgia esofagului și a stomacului și ortopedia, la care, mai târziu, s-au adăugat chirurgia intestinelor și a toracelui.

Mai amintim numeroasele articole științifice, publicate în limba germană și polonă (70 la număr), despre chirurgia plastică facială și chirurgia cosmetică, despre transfuziile de sânge și despre cancerul esofagian, iar dintre inovațiile din domeniul practicii chirurgiei reținem operația de rezecție a stomacului, intrată în istoria medicinei ca „metoda Heinek–Mikulicz”.

Johann Mikulicz-Radecki și-a dedicat viața bolnavilor, studierii bolilor acestora și a metodelor lor de vindecare, rămânând în memoria tuturor ca un om al cărui geniu s-a aflat în slujba omenirii. În volumul omagial, publicat în anul 1909, al Gimnaziului Superior de Stat din Cernăuți, numele său este așezat alături de cele ale altor străluciți absolvenți ai instituției, precum dr. Konstantin Tomaszczek, primul rector al Universității din Cernăuți, Mihai Eminescu, poetul național al românilor, Karl von Mikuli, directorul Conservatorului din Lemberg sau cunoscutul scriitor Karl Emil Franzos.

G. CĂLINESCU ȘI DEBUTUL LITERAR AL LUI MIRCEA STREINUL

PAVEL ȚUGUI

Pentru unii cercetători ai istoriei literare românești poate să pară derizorie punerea în discuție a debutului literar al lui Mircea Streinul, după ce s-au publicat studii și o monografie, articole în diferite antologii, dicționare și în reviste de ținută intelectuală din București și din alte centre culturale românești. De la bun început, trebuie să remarc studiile publicate în „Analele Bucovinei” și în alte reviste de profesorul Mircea A. Diaconu, precum și monografia *Mircea Streinul. Viața și opera*, 1998, urmată de cartea *Mișcarea „Iconar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, 1999 – în aceasta din urmă, fiind incluse și studiile apărute în „Analele Bucovinei”; studiul lui Ion Simuț, *Un scriitor din fondul secret al literaturii române: Mircea Streinul*, în ediția Mircea Streinul, *Ion Aluion*, 1995; *Mircea Streinul: Ofrandă sacralității*, în vol. *Poeți din Bucovina*, de Adrian Dinu Rachieru, 1996; *Mircea Streinul*, în excelenta carte *Pagini de literatură română – Bucovina, Regiunea Cernăuți 1775–2000* (compendiu și antologie) de regretatul academician Grigore C. Bostan și Lara Bostan, de la Cernăuți ș.a. La acestea, trebuie să adaug *tezele de doctorat*, remarcabile din punctul de vedere al informării, al descrierii și analizei critice moderne a valorii artistice a poeziei și prozei scriitorului bucovinean: *Mircea Streinul (Studiu monografic)* de Rodica Cojocaru, îndrumător științific acad. Eugen Simion, și *Mircea Streinul, omul și opera*, de Nicolae Havriliuc, îndrumător științific prof. univ. dr. Dumitru Micu.

N. Scurtu, iscusit cercetător al arhivelor literare, a publicat în „Jurnalul literar” nr. 13–16, aprilie – mai 1995, date concrete despre debutul în ale scrisului al lui Mircea Streinul. În anul 1928, la vârsta de 18 ani împliniți, în revista „Caietul celor 4”, publicație a Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți. Această revistă a fost înființată – scrie N. Scurtu – de Mircea Streinul și colegii săi: Neculai Roșca, Nicolae Pavlovici și Teodor Plop-Ulmanu, acesta născut în comuna Mămăliga, județul Hotin. Adrian Dinu Rachieru notează că „cei patru” liceeni năzuiau „o reabilitare sufletească”, impunând o „normă de selecționare severă”¹. Cum despre acest „debut” s-a spus tot ce se putea spune, mă opresc la afirmația lui Mircea A.

¹ Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Bucovina*, Timișoara, Editura Helicon, [1996], p. 422.

Diaconu, din cartea *Mișcarea „Iconar”*... Absolvind, în vara lui 1928, liceul, Mircea Streinul este admis student la Facultatea de Teologie a Universității și „în acești ani – scrie criticul și istoricul literar sucevean – mai exact în 1929, Mircea Streinul debutează, împreună cu întreaga-i generație, sub îngăduința ocrotitoare a lui Ion I. Nistor”² [s.n.] în paginile revistei „Junimea literară”.

Volumul I (nr. 1–4) din anul 1929 al „Junimii literare” are în sumar articolul *În drum spre ideal*, de Ion I. Nistor, ce schițează ideile programului revistei în noile condiții când – scrie protectorul literaților bucovineni – „am ajuns români liberi, cetățeni ai unui mare stat național, cu aspirațiuni mari în viitor, dar totodată și cu importantă misiune culturală în această parte a lumii, pe care ursita a încredințat-o neamului românesc”.

Ion I. Nistor propune ca, în acest „răgaz” să fie reanimate „frumoasele îndeletniciri” din tinerețe, pentru a grăbi „drumul spre vechiul nostru ideal artistic și cultural”. Ținând seama de tradiție, de experiențele anterioare ale mișcării culturale din Bucovina, istoricul susține necesitatea primenirii colaboratorilor „Junimii literare” cu „talente tinere și mult promițătoare”, fiindcă revista „trebuie să rămână moștenire *Junimii* [s. I. N.] ce se îndeletnicește cu literatură și care trebuie să-și păstreze caracterul unei grădini în care, în fiecare primăvară să răsară și să înflorească flori din ce în ce mai frumoase și mai pline de parfumul adevăratei creațiuni artistice și literare”.

Profeția de credință, echilibrată, cuminte și încrezătoare în noua generație de intelectuali din România Mare, este însoțită și de numele a doi tineri poeți: Traian Chelariu și Teodor Grosu. Primul a semnat trei poezii: *Sunt drumuri*, *Iubire* și *Bun sufletul*, ce ies oarecum din tiparele versurilor cultivate de redacția cernăuțeană. Pentru Traian Chelariu, „drumul” evocat de protectorul său, Ion Nistor, este imprevizibil și chinuitor: „Sunt drumuri lungi ce vin și merg ’nainte/Și parcă nicăierea nu se-ndreaptă/Înguste drumuri care își așteaptă/Drumeții călători spre locuri sfinte”.

Al doilea tânăr, Teodor Grosu, ce debutase în revista „Muguri” din Rădăuți, semnează în „Junimea literară” poezia *Oraș medieval*, versuri ce conțin interogații neliniștitoare, un zbucium al conștiinței torturată de dileme în „drumul spre ideal”: „Oraș, în care anii mi i-am zvârlit cu silă/În umbră de palate ca și-n regești borde/Ce farmec te învie ... , ce tănuită milă/Ți-a pus pe turnuri flăcări de aur și scântee”.

Versurile celor doi tineri infuzau paginilor revistei cernăuțene un aer liric inedit, proaspăt și răscolitor față de stilurile descriptive de un lirism desuet, semnate de George Voevidca, Dragoș Vitencu și debutanți în vremuri, precum Viorica Lăzărescu sau A. Gurgu.

Volumul următor al „Junimii literare” (nr. 5–8/1929) include în sumar, pe lângă versuri de Traian Chelariu și Teodor Grosu, poezia *Balconul* de Charles Baudelaire, în traducerea lui Ion Roșca și – noutate evidentă – o proză: *Fragment*

² Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999, p. 121.

din romanul „*Van Paloș*”, semnat M. S., inițialele numelui studentului din anul I al Facultății de Teologie din Cernăuți, Mircea Streinul. Fragmentul din *Van Paloș*, titlu intenționat bizar, are o dedicație: „Tatii, care au murit într-un senin de dimineață de toamnă, când soarele râde cu obraji de copil” și se încheie cu un tablou, imagini picturale, lirice, tip Ștefan Luchian: „... Satul cântă doina toamnei/Un om muria/Și-un tânăr se ruga în aburii molatici/ai pământului plin de vlagă”.

De bună seamă, studentul teolog citise și eseurile lui Ernest Kallós despre *Marcel Proust (1871–1922)*, *Bergson, filosoful evoluției creatoare* și *André Gide, poetul dragostei de viață*, îndemnuri ca lecturii *Cărților Sfinte* să li se alătore și ospățul spiritual din valorile moderne ale literaturii franceze.

Împătimit cititor de literatură, dornic să răspundă prin acte de voință impulsului ce-i tortura ființa, de comunicare, de destăinuire a propriilor gânduri și sentimente, Mircea Streinul decide să afle părerea unor critici literari din capitala României despre propriile încercări literare. Se vede că devenise un harnic cititor al revistelor bucureștene „Viața literară”, „Gândirea”, „Vremea” etc., fiind captivat, probabil, de cronicile literare, de studiile și articolele polemice ale lui G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Eugen Lovinescu, M. Ralea.

Să-l fi încântat pe studentul teolog din Cernăuți eseurile călinesciene dedicate lui Vasile Pârvan, a cărui personalitate era elogiată și de Vasile Gherasim în „Junimea literară”, nr. 5–8/1929, ori mai degrabă amplul studiu al lui G. Călinescu, *De Apparitione Angelorum*, din „Gândirea” nr. 12/1928, e greu de susținut. S-ar putea ca Mircea Streinul să fi fost incitat de articolele polemice din „Viața literară”, *Invazia adolescenților*, *Frona copiilor*, precum și de așa-zisele „Comentarii redacționale” semnate de G. Călinescu.

În aprilie 1930, G. Călinescu începea colaborarea și în paginile revistei „Vremea”, al cărei director era Vladimir Donescu, cu articolul *Literatura ortodoxă*, urmat de eseu *Critica criticii* (nr. 109 din 10 aprilie 1930). Fără îndoială, ideile din articolul *Literatura ortodoxă* l-au tulburat pe studentul teolog din Cernăuți. În stilul său tranșant, dar elevat și nuanțat, G. Călinescu scria că „mișcarea ortodoxă” din literatura română „ne-a dat în vremea din urmă opere într-un cadru nou sufletesc, așa zice, fără precedent în literatura noastră”, adăugând apoi: „*Ocupe-se alții de temeinicia sau șubrezenia noului curent. Critica are a se ocupa numai de adevărul stărilor provocatoare de opere literare și de puterea de expresiune a respectivilor autori.* [s.n.]. În continuarea argumentării, autorul formula constatarea: „*Este de la sine înțeles că literatură mistică, nutrită din experimentarea divinității, n-avem. Beatitudinea aparentă a unora stă pe șubrezenia exaltării în gol. Altcum am avea și un candidat la claustralitate*” [s.n.]. După îndemnul de a cunoaște și „legenda franciscană”, Călinescu conchide: „Vremea singură ne va arăta proporțiile în întindere și adâncime a unei mișcări ce se începe sub auspicii satisfăcătoare”, prin cele trei opere literare oferite drept exemplu: *Am ucis pe Dumnezeu*, roman de Carol Ardeleanu, *Marele duhovnic*, dramă de Victor Eftimiu și *Duhovnicul maicilor* de Damian Stănoiu.

Din al doilea eseu, *Criza criticii* („Vreema”, nr. 109 din 10 aprilie 1930), tânărul din Cernăuți, aspirant la poezie, de bună seamă a fost captivat de sentințele criticului de la „Vreema”: „*Da. Este azi o criză a criticei, o criză de autoritate față de candidații la literatură. Aceștia nu mai vor să știe astăzi dacă au sau n-au talent, ci caută – cu rare excepții – numai puțința d ea publica. S-a ivit în anii din urmă o conștiință profesională, o solidaritate preventivă față de atacurile criticei, căutând satisfacțiile succesului, ci nu acelea ale certitudinii interioare*”. [s.n.].

G. Călinescu apreciază „goana” generației tinere după „notorietate ... un semn de efervescență creatoare”, căci mai târziu critica „îi va face conștienți”, pe cei „răsăriți”, de bucuria drumului „străbătut”.

Asemenea idei au cucerit spiritul iscoditor al studentului din Cuciurul Mare, astfel că, pe dată, îi trimite colaboratorului revistei „Vreema”, G. Călinescu, o scrisoare însoțită, probabil, de un manuscris.

În „Vreema”, nr. 111 din 1 mai 1930, apare articolul *Critica visului*, în care G. Călinescu mărturisește că primește manuscrise de începători: „... fie pentru a le citi și a-mi da puțină mea părere, fie pentru a le publica într-o mereu iminentă revistă ce un critic de profesie ar trebui să poată să aibă”. [s.n.]. Îndeletnicirea aceasta e considerată „melancolică”, pentru că „*Ți se trimite fum, abur inconsistent de nour, goana nestatornică a visului*”, fără să ai „*puțința să dai un cer de protecție acestei nebuloze*”. Citind cele „două sute de scrisori”, două sute de „ceasornice omenești” în căutarea altor „drumuri, cu alte noi speranțe”, criticul își propune o cultivare a talentelor, prin îndepărtarea „blândă de la o activitate nerodnică, fără amărăciune și ură și fără pierderea pasiunii literare”. [s.n.]. De aceea, deschide rubrica *Experiențe*, „călăuzită – zice Călinescu – de spirit critic”.

După ce comentează încercările literare ale unor tineri, Călinescu își încheie meditația cu următoarea frază: „*Un regret mai avem pentru un d. Mircea Streinul, care scrie proză cu mulți sorți de izbândă, dar care până acum nu și-a găsit o revistă. Fie aceste rânduri și pentru d-sa și pentru alții un îndemn primăvaratic de muncă ideală sau de prețuire a ei*”. [s.n.].

Un generos prolog al vocației de creator în sferile literaturii, negreșit o premoniție a talentului de prozator al lui Mircea Streinul. Nu cunoaștem proza primită de le studentul în teologie, dar constatarea este evidentă: G. Călinescu a intuit în acel text „mulți sorți de izbândă”, ceea ce istoria a și consemnat.

A trecut ceva timp, și în „Junimea literară”, nr. 5-8, mai-august 1930, apare proza *Din carnetul domnului Boja. Romantism*, de Mircea Streinul și N. Pavlovici: „*Parcă încearcă să năvălească zorii, și parcă nu – atât de neliniștite sunt toate; mai ales că s-au grămădit norii spre răsărit și înăbușă cerul cu pumnii lor de păclă ...*”, tablou ce se încheie într-o imagine stranie poescă: „*Cioara nu mai croncăne. A zburat în altă parte. Și omul? Stă încă așa «parc-ar fi mort»*”.

În ultimul volum al „Junimii literare” din 1930 (nr. 9–12), Niculai Roșca publică versuri de factură bacoviană: „*E toamnă întunecată și moartă ca o apă/în*

care de milenii își toarce hidra visul./În față viitorul își undue abisul,/trecutul mă închide în mine ca-ntr-o groapă”.

Aflând că G. Călinescu pregătește apariția unei reviste de critică și literatură, Mircea Streinul expediază la București niște versuri. Așa se face că în revista „Capricorn”, nr. 1 din noiembrie 1930, p. 1, directorul publicației, G. Călinescu, rânduiește, alături de studiul său, *De disparitione Angelorum*, I, la rubrica *Prezentări*, poezia *Motiv pentru o gravură în lemn*, de Mircea Streinul: „Trei sfinți ierarhi, cu ochi domoli, albaștri poate;/La stânga un zaraf ce banul își socoate./Deasupra, Duhul sfânt – hulub de aur,/iar fondul: fund întins de verde plaur”.

Referindu-se, mai târziu, la „relațiile” sale cu tânărul scriitor de la Cernăuți, G. Călinescu scrie: „Pe domnul Mircea Streinul îl cunosc, literar vorbind, de mult și mi se pare că întâiul vers ce l-a dat la iveală într-o revistă de centru este acela din «Capricorn». A fost primit cu bucurie și la «Viața românească». Ceea ce m-a izbit de la început este fecunditatea nestăpânită vijelioasă a acestui tânăr, care nu se-ndură să ardă nici un rând din scrisul său”³.

Trebuie să remarcăm faptul că, în anul 1934, G. Călinescu publicase articolul *Breviar de poezie bucovineană contemporană*⁴. În recenzia la culegerea cu același titlu, alcătuită de Aspazia Munte și Neculai Pavel, apărută la Editura Iconar, Cernăuți, 1934, fostul director al revistei „Capricorn” declară: „... singurul [poem din antologie] care, sub raportul artei” poate fi „de folos” este *Sempiternum* de Iulian Vesper, „în care circulă un oarecare fior metafizic al timpului etern curgător”. Apoi citează o strofă din poezia *Culegător de spice*, de Gh. Antonovici, dar nu se oprește deloc asupra poeziei lui Mircea Streinul, *Pădure*, probabil pentru că o citise în „Junimea literară”, nr. 5–8, mai–august, 1931.

Această afirmație se întemeiază pe judecățile cultural-literare formulate de G. Călinescu în cronica citată despre *Breviar de poezie bucovineană contemporană*, și care începe fără altă introducere: „În provinciile dezrobite există o recoltă de reviste și volume de literatură deosebită ... Bucovina a fost cea dintâi provincie orientată spre viața culturală, căci în vreme ce în Ardeal nu exista până mai deunăzi o publicație de literatură și idei, Bucovina avea două foarte însemnate, „Junimea literară” și „Glasul Bucovinei” (acest din urmă ziar cu un foileton de literatură). În ultimii ani se observă o mișcare literară de tineri. Și imediat precizează că a primit „numeroase broșuri din partea respectivei edituri” dar că împrejurările l-au împiedicat să se ocupe de ele. Urmează judecata estetică: „Un ciudat modernism se amestecă la acești tineri autori cu o notă de ortodoxism gândirist sau cu un sentimentalism etic de undă veche”. Apariția antologiei de poeme, în care figurează 21 de autori, demonstrează că Bucovina, „o provincie așa de mică ... devine astfel o grădină a poeziei”, apreciere deosebit de măgulitoare, pe nedrept uitată de prea mulți români bucovineni.

³ G. Călinescu, *Mircea Streinul. Itinerar cu anexe în vis*, în „Adevărul literar și artistic”, anul XIV, seria a II-a, nr. 745, 17 martie 1935, p. 9.

⁴ „Adevărul literar și artistic”, anul XIII, seria a II-a, nr. 69, 4 martie 1934, p. 7.

În cronică literară dedicată volumului de poezii *Itinerar cu anexe în vis*, criticul de la „Adevărul literar și artistic” formulează de la început o judecată lucidă: scrierile lui Mircea Streinul pricinuesc redactorilor de reviste „mulțumire și supărare totodată”, dar, față de bucovineni, își declară bunăvoință, deoarece din Bucovina ne-au venit Eminescu și Bodnărescu”.

După ce relevă meritele poetului Mircea Streinul la „îmbogățirea limbei” și în „reînnoirea ideilor” poetice, consemnează succint principalele cusururi: cultivarea excesivă a oricărui produs „al penei sale”, prin tipărirea unui volum de 250 de pagini, în loc de „un mic caietel cu poezii alese”; prea multe neologisme, unele banale, considerând, însă, vocația de asimilare poetică a graiului din Nord, „lăudabilă”.

În poezia lui Mircea Streinul – scrie G. Călinescu în 1935 – se remarcă „întrâuriri de felurite curente, de argehezianism – boala peisagiului și îngerilor, aerul bisericesc –, autentice totuși; avem «barbism»”, însă aceste întrâuriri „se topesc într-un amalgam original ...”. Observă că versurile poetului bucovinean au imagini „fericite”, idei și expresii de autentic lirism, ca să încheie: „D. Streinul are de bună seamă talent, dar cum ne-am cumeta să i-l căutăm într-așa morman de versuri care te-nădușă și te satură?”

Succinte notații critice va publica G. Călinescu și despre culegerea de poezii *Tarot sau călătoria omului* (1935), în „Adevărul literar și artistic”⁵. De data aceasta, observă „întrâurirea mai mare a zăcerii metafizice a d-lui Lucian Blaga”. Semnalează apoi „chinuri și absurdități” și reproduce versuri, dar „nota esențială a d-lui Streinul este starea delirantă, cam maladivă, care totuși – recunoaște criticul – îi provoacă adesea lirisme suave de adevărat poet”. Unele versuri au „ingenuitatea unor coline și sunt de o remarcabilă frumusețe litanică ...”. G. Călinescu își exprimă regretul că M. Streinul „nu știe să strângă din versurile sale numai esențele, publicând prea multe, excesiv de multe pagini de poezie”, concluzie atestată și de istoricii literari contemporani.

Aceste relații literare, de comuniune spirituală și demersuri critice, în eforturile de îmbogățire și edificare a literaturii române din prima parte a secolului al XX-lea nu-și găsesc adeziunea și în cercurile politice de dreapta în climatul cultural din Cernăuți. De-abia publicase G. Călinescu notele despre volumul *Tarot sau călătoria omului* – carte primită cu interes de cercurile scriitoricești din București – că Mircea Streinul semnează în revista „Iconar”, nr. 7, martie 1936, p. 1, articolul *Poezia legionară*, sintagmă în afara esteticului, pentru că nu există poezie liberală, țărănistă, comunistă, național-socialistă, cuzistă, averesciană etc., ci doar poezie, singurele adjective acceptabile augmentate fiind: clasică, romantică, parnasiană, simbolistă, eminesciană, argeheziană, blagiană etc.

Mircea Streinul nu se oprește aici și publică în „Iconar”, nr. 3, noiembrie 1936, p. 1, pamfletul *La o răscruce a literaturii române*, în care autorul versurilor

⁵ G. Călinescu, *Cronica literară: N. Davidescu, „Roma”; Ion Pogon, „Zagar”; Mircea Streinul, „Tarot”*, în „Adevărul literar și artistic”, anul XIV, seria a II-a, nr. 789, 19 ianuarie 1936.

Tarot sau călătoria omului compune o diatribă politică împotriva scriitorilor Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Ionel și Păstorel Teodoreanu, Mihail Sorbul. Defăimarea și incriminarea sunt extinse la Tudor Arghezi, Vladimir Streinu, Adrian Maniu, Pompiliu Constantinescu și G. Călinescu. Fără vreo motivație artistică sau etică, Mircea Streinul este primul literat bucovinean care-l blamează pe G. Călinescu, următorii fiind I. E. Torouțiu și ceilalți profesori de la Cernăuți.

Cum a primit G. Călinescu gestul de stupidă ingratitude a scriitorului de la revista „Iconar”? Cu echilibru olimpiant, cantonându-se exclusiv pe terenul artei, al poeziei. În panorama *Anul literar 1936*, criticul de la „Adevărul literar și artistic” scrie: „În *Tarot*, d. Mircea Streinul ne înfățișează o poezie de zăcere metafizică de felul aceleia a d-lui Blaga, în genere manierată, delirantă, dar cu foarte frumoase accente de ingenuitate în ton de colind”⁶.

Activitatea publicistică și literară a lui Mircea Streinul în cadrul redacției revistei „Iconar” a fost determinată, în mare măsură, de relațiile prietenești, colegiale, cu fostul său consătean, compozitorul și muzicologul Liviu Rusu, în realitate directorul revistei⁷.

Se știe că, la începutul anului 1937, Mircea Streinul se mută la București. La rubrica *Redacționale*, Liviu Rusu arăta: „Camaradul Mircea Streinul a plecat la București, ca să-și caute cu talentul lui o ocupație. Bucovina, care hrănește atâtea lichele, nu are nici un loc în care acest copil al ei – și nu unul din cei mai răi – să-și poată agonisi pâinea”⁸.

La București, Mircea Streinul este angajat redactor la publicația „Buna Vestire”. (Date concrete despre colaborarea scriitorului bucovinean în paginile acestei reviste a prezentat Nicolae Havriliuc, în teza sa de doctorat). Aici, în mediile scriitoricești de diferite orientări politice și artistice, scriitorul bucovinean își schimbă vederile politice.

G. Călinescu urmărește activitatea literară a tinerilor poeți din Cernăuți, oprindu-se asupra versurilor lui Tudor Plop-Ulmanu, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 875 din 12 septembrie 1937. Criticul afirmă că Tudor Plop-Ulmanu aparține „școlii” de la Cernăuți, „reprezentată printr-un număr mare de poeți”, printre care amintește de Mircea Streinul. „Toți – scrie criticul – sunt caracterizați printr-un misticism nebulos și printr-o expresie groasă ca fumul de tămâie, excesiv flagrantă”. Modelele poetice sunt Tudor Arghezi și Lucian Blaga, „însă alambicați, chintesențiați”, amendabilă fiind și tendința exagerată „către simbolul obscur”. Criticul nu uită să remarce „invenția de idei poetice”, generoasă, bogată, la poeții bucovineni.

⁶ „Adevărul literar și artistic”, anul XV, nr. 839, 3 ianuarie 1937.

⁷ Despre acestea, în Pavel Țugui, *Compozitorul și muzicologul bucovinean Liviu Rusu*, I, în „Glasul Bucovinei”, IX, nr. 1–2/2002, p. 54–88; II, nr. 3–4/2002, p. 67–85; III, anul XI, nr. 3–4/2004 (în curs de apariție).

⁸ „Iconar”, nr. 7, martie 1937, p. 8.

Apariția la Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, în anul 1938, a cărții *Poeți tineri bucovineni*, antologie publicată cu un cuvânt introductiv de Mircea Streinul și cu 14 portrete în peniță de Rudolf Rybiczka, atrage, din nou, atenția lui G. Călinescu, dovadă fiind ampla cronică literară din „Viața românească”, cu titlul *Poeți tineri bucovineni*. După ce amintește de antologia din 1934, alcătuită de Aspazia Munte și Neculai Pavel, autorul *Vieții lui Mihai Eminescu* scrie: „Activitatea d-lui Mircea Streinul o cunosc de câțiva ani și d-sa a avut de multe ori amabilitatea de a supune operele sale, chiar și în manuscris, modestei mele judecăți. Pe cât m-am priceput, cu sinceritate, am încurajat ce era de încurajat și am judecat după criteriile mele. Nu pot să tăgăduiesc de la început ardoarea d-lui Mircea Streinul și a celorlalți iconari”⁹.

Remarcând voința noii generații de intelectuali bucovineni de cultivare a „valorilor pure, necontaminate de atitudini exterioare artei”, G. Călinescu trece prin furcile caudine ale criticii versurile din cuprinsul antologiei, amendând ori ironizând subtil unele dintre aprecierile, evident exagerate, ale lui Mircea Streinul din introducerea *Câteva cuvinte lămuritoare*. Spre edificarea cititorilor contemporani, reproducem încheierea demersului călinescian: „Cultivarea simțirii naționale, prin creație este un comandament moral în Bucovina, dar ea nu se face numind «uluitor fenomen liric» un versificator greoi, [referire la Teofil Lianu, n.n.] și «prodigios ca formă» pe cel ce compune *Apoteoz*, *Minois*, *Nerv* și *Mim* [referire la E. Ar. Zaharia]. Tinerimea bucovineană să se întoarcă la limba adevărată și simțirea pură care duce la forme de artă mai complexe decât toate complexitățile de alambic, căutând să lege prezentul cu trecutul ... Altfel, Bucovina devine un cuib al prețiozității obscure și bizare, un loc de înclaire a limbii moldovene ... Direcția iconarilor, valabilă în forma ei generală de apetiție spre cultură, este greșită și păgubitoare în programul ei estetic. Este o școală a lipsei de gust”¹⁰.

G. Călinescu pronunță judecata definitivă asupra literaturii promovate de revista „Iconar” și ea se va confirma și ulterior în dezvoltarea literaturii române.

G. Călinescu et le début littéraire de Mircea Streinul

(Résumé)

L’auteur remet en question le début de l’écrivain Mircea Streinul, qui a publié son premier texte, en prose et avec un titre bizarre – *Fragment din romanul «Van Paloș»* [Fragment de roman «Van Paloș»] –, dans la revue «Junimea literară», à Cernăuți, en 1929. A ce moment-là, le jeune écrivain étudiait la théologie, mais aussi il était préoccupé par les valeurs modernes de la littérature française: Marcel Proust, André Gide, H. Bergson. En désirant connaître aussi l’opinion des critiques

⁹ G. Călinescu, *Poeți tineri bucovineni*, în „Viața românească”, XXX, nr. 5, mai 1938, p. 69.

¹⁰ *Ibidem*, p. 74.

littéraires de la capitale de Roumanie sur ses essais, surtout celle de G. Călinescu, Mircea Streinul lui envoie, en 1930, une lettre et un manuscrit (une prose). Quand le renommé critique de Bucarest fait paraître la revue «Capricorn» (novembre 1930), il publie le poème *Motiv pentru o gravură în lemn* [Motif pour une gravure en bois], par Mircea Streinul, qu'ainsi a débuté dans une revue de Bucarest. Puis, G. Calinescu a fait plusieurs réflexions esthétiques sur l'oeuvre poétique de l'écrivain de la Bucovine – qu'il considèrait qu'a du talent –, dans des articles comme *Bréviaire de poésie contemporaine de la Bucovine* (1934), *Tarot* (1935) etc.

Même quand Mircea Streinul commence collaborer à la revue «Iconar» de Cernăuți (1936) avec des articles diffamatoires et sans lien avec l'art, contre plusieurs écrivains et critiques de Bucarest, parmi lesquels G. Călinescu, celui-ci continue analyser seulement la poésie et l'activité littéraire des écrivains groupés autour de la revue «Iconar», en prononçant le jugement esthétique définitif sur la littérature promovée par cette revue, confirmé puis dans le développement de la littérature roumaine.

DUMITRU ONIGA. POEZIA-SPOVEDANIE, POEZIA-PENITENȚĂ ȘI DRUM DE IZBĂVIRE¹

VASILE I. SCHIPOR

Dumitru Oniga s-a născut la 14 august 1925, în comuna Stupca, într-o familie de țărani bucovineni, originară de pe Valea Izei, din Maramureș. Aici își petrece copilăria, fascinat de peisajul mirific, de poveștile minunate și întâmplările din război depănate, toamna, la clăcile satului de bătrâni povestitori, precum Dionisie Bocăneț. Rămas în grija bunicilor, la Stupca, urmează cursurile școlii primare, îndrumat de Constantin Brăteanu, director școlar renumit și îndrumător cultural, dascăl hărăzit să le „insufle copiilor dragostea de țară și de tradițiile românești”. După absolvirea școlii primare, Dumitru Oniga se înscrie la Liceul de Băieți „Ștefan cel Mare” din Suceava, unde este admis al doilea pe listă. La 12 septembrie 1936 îi moare însă tatăl, în vârstă de 30 de ani, într-un accident de tramvai în București, unde muncea împreună cu soția. Sub povara datoriilor familiei, copilul orfan de tată face clasa a V-a primară la școala din Stupca. După un an lucrează la București ca băiat de lift la Hotelul Majestic din Pasajul Comedia. Când moare bunicul de la Stupca, se întoarce acasă împreună cu mama sa. La insistențele fratelui mai mare al mamei, Ștefan Pavelescu, profesor de limba română și director la Liceul de Băieți „Ștefan cel Mare” din Suceava, Dumitru Oniga este înscris la liceu. Aici liceanul din Stupca este pasionat de lectură, citește mai ales cărți de poezie (Alecsandri, Eminescu, Iosif, Coșbuc, Goga, Minulescu), pe care le găsește în biblioteca profesorului Ștefan Pavelescu, face „compuneri frumoase și apreciate”².

¹ Comunicare susținută în cadrul colociului științific *Bucovinenii în literatura spațiului concentraționar*, organizat de Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române, Rădăuți, 5 iulie 2005.

² Cf. Ioan Iețcu, *Poetul martir din Stupca sau destinul unui fiu de țărani bucovineni; poezia, politica și istoria*, postfață la volumul Dumitru Oniga, *Iubiri – sonete*, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”–Crai Nou–Mușatinii–Bucovina Viitoare, 2004, p. 146. Studiul cuprinde cele mai bogate date și informații biobibliografice referitoare la Dumitru Oniga, într-o încercare de încadrare totodată în paradigma culturală a epocii. Vezi și Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței – anii suferinței*, Iași, Editura Timpul, 2002, p. 240–243.

În atmosfera Internatului de Băieți, ce funcționa în clădirea donată Societății „Școala Română” de preotul iubitor de neam Vasile Cocârlă (1836–1894)³, entuziasmul tineretului pentru Mișcarea Legionară îl cucerește și pe Dumitru Oniga. Datoria de a contribui la prosperitatea țării, emanciparea morală și intelectuală a neamului românesc, prin muncă și educație proprie, camaraderia, credința în Dumnezeu și în valorile naționale îl apropie pe elevul din clasa a III-a de „Frăția de Cruce”, organizație de tineret a Mișcării, cu un program riguros de inițiere într-o doctrină guvernată de Legea disciplinei, Legea muncii, Legea tăcerii și Legea onoarei⁴.

În timpul evenimentelor din ianuarie 1941, Dumitru Oniga este rănit în manifestațiile de stradă din Suceava. După externarea din spital, unde suportase o intervenție chirurgicală, este arestat, judecat de Tribunalul Militar Iași și achitat. În martie 1942 este arestat împreună cu un grup de elevi, pentru participare la colecte publice de ajutorare a colegilor din închisori. În urma procesului de la Curtea Marțială din Cernăuți, elevul Dumitru Oniga este condamnat, în 27 aprilie 1942, la trei ani de închisoare corecțională. Este depus în închisoarea din Cernăuți, unde își aniversează împlinirea vârstei de 17 ani, apoi este transferat la Aiud, închisoare de temut, mai ales pentru deținuții politici legionari ori considerați legionari. Aici Dumitru Oniga cunoaște mulți tineri excepționali ai generației sale: Valeriu Gafencu, Nicu Mazăre, Ioan Ianolide, Iulică Bălan, Virgil Maxim, Marin Naidim, Jean Agapie, Costică Pascu, Anghel Papacioc (părintele Arsenie Papacioc de la Biserica „Sfânta Maria” din Techirghiol)⁵. În septembrie 1943 este transferat la penitenciarul Alba Iulia, unde elevii și studenții închiși au parte de un tratament mai blând: „Erau aici o parte din premianții școlilor, elite, pe care conducătorii nu știau cum să-i oprime și să-i suprime”⁶. La Alba Iulia, Dumitru Oniga cunoaște alți tineri deosebiți: Ion Gavrilă Ogoranu, viitorul partizan din Munții Făgărașului, Paul Miron, ulterior cunoscut profesor universitar de limbi romanice la München, Alexandru Moldovan, Octavian Socoliuc, ajuns mai târziu inginer în Olanda, frații Morărescu, frații Voicescu. Prin decretul din februarie 1944, Dumitru Oniga este eliberat din detenție, în 25 mai 1944, dar i se impune domiciliu obligatoriu la Brad,

³ Cf. Iorgu G. Toma, „Școala Română”, *societate culturală în Suceavă. Monografie ilustrată, scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani al societății*, Suceava, Editura și tipografia Societății „Școala Română”, 1908, p. 149–156; Emil Satco, *Bucovina. Contribuții cultural-științifice. Dicționar*, IX, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbera”, 2000, p. 87–88; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava–Iași, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbera”, 2004, p. 162–163.

⁴ În documentarul pe care face în secțiunea *Lecțiile istoriei* din periodicul sibian „Puncte cardinale”, Gabriel Constantinescu scrie despre implicarea tinerilor în „acțiunea de renaștere națională” din perioada interbelică: „În toate timpurile, poate doar cu trista excepție a zilelor noastre, tineretul a dat dovadă de generozitate, s-a alăturat fără rezerve cauzelor nobile și nu în puține cazuri s-a angajat până la sacrificiul suprem pentru înfăptuirea unui ideal”, vezi anul XV, nr. 3 (171), martie 2005, p. 13.

⁵ Cf. *Studentul Valeriu Gafencu, „Sfântul închisorilor din România”. Studiu, mărturiile ale camarazilor de suferință și corespondență*, coordonare și Cuvânt înainte de Nicolae Trifoiu, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 1998; Ioan lețcu, *art. cit.*, p. 152.

⁶ Ioan lețcu, *art. cit.*, p. 154.

unde se aflau în refugiu mama sa și Alexandru Pavelescu, profesor la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, fratele ei cel mai mic. La Brad își continuă studiile liceale, promovând la fără frecvență clasa a IV-a și susține admiterea în clasa a V-a. Paralel, se înscrie la Școala de Conducători Tehnici Minieri din Baia Mare, aflată în refugiu la Gura-Barza. Este iarăși arestat și internat în lagărul de la Săcel-Hațeg. Este eliberat de aici în februarie 1945 și își continuă studiile, având însă domiciliu obligatoriu până la 1 iulie 1945.

După eliberarea Transilvaniei, Școala de Conducători revine la Baia Mare și se transformă în Școală de Subingineri. La Baia Mare, Dumitru Oniga își continuă și studiile liceale, promovând examenele pentru clasele V–VII și prima sesiune pentru clasa a VIII-a. Împreună cu Ion Gavrilă Ogoranu este arestat la Cluj în 21 august 1948⁷. Anchetat la Satu-Mare într-un proces al elevilor, sub acuzațiile de activitate legionară, ajutor legionar, complot împotriva statului democrat-popular este condamnat la opt ani de temniță grea. Dumitru Oniga ajunge din nou în închisoarea de la Aiud, unde îl cunoaște pe Nichifor Crainic⁸, personalitate care i-a influențat puternic destinul creațiilor sale poetice. Tot aici îl întâlnește și pe Radu Gyr⁹. Poeziile acestora circulau intens în închisoare, în pofida interdicțiilor aspre, erau învățate pe de rost de către deținuți, susținându-le moralul: „Deținuții politici au găsit totuși resurse interioare pentru a mobila cât de cât imensul gol care îi înconjură. Ei au avut tăria credinței, voinței, speranței și răbdării, convinși fiind că sunt de partea binelui, dreptății și adevărului și apără valorile umanității. [...] Ei au găsit forțele care i-au ajutat să traverseze acel cumplit deșert. Astfel, se povesteau romane, piese de teatru, filme, opere, se dezvoltau subiecte de istorie, geografie, artă și istoria artelor, literatură, științe politice, filosofie și religie, se discutau chestiuni politice, se spuneau și se scriau în gând poezii și romane, se predau și se învățau limbi străine”¹⁰; „Ca să poți supraviețui în infernul închisorilor din întunecata epocă a comunismului, trebuia să-ți găsești o preocupare. Cei închiși fiind în cea mai mare parte intelectuali, cea mai obișnuită metodă de a te smulge din nenorocirea în care te zbăteau era să te rogi, dacă erai credincios, și, cum

⁷ Pentru informații suplimentare, vezi interviul publicat de Consatantin Mustață, *Prin închisori cu Radu Gyr...*, în volumul *Dumitru Cristea. Zbucium și poezie*, ediție elaborată de ~, cu o *Prefață* și selecție de Adrian Popescu, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, colecția „Portrete și medalioane”, nr. 4, 2001, p. 20–40.

⁸ Cf. Dumitru Oniga, *Nichifor Crainic*, în „Memoria”. Revista gândirii arestate, București, nr. 4 (49), 2004, p. 99–102.

⁹ Centenarul nașterii poetului martir Radu Gyr a trecut într-un anonim nedrept. Mărturisirea sa din anul 1945 trebuie însă reținută, măcar ca îndemn la reflecție: „Eu am avut o credință. Și am iubit-o... Indiferent dacă această credință a mea apare, astăzi, bună sau rea, întemeiată sau greșită, ea a fost, pentru mine, o credință adevărată. I-am dăruit sufletul meu, i-am închinat fruntea mea. Cu atât mai intens sufar azi, când o văd însângărată de moarte. Prăbușiri de idealuri, năruiri de aspirații înregistrăm cu toții. Și, poate, uneori greșim tocmai în credințele noastre cele mai curate, cele mai cinstate. Istoria va vedea unde am greșit și unde nu...”, vezi „Puncte cardinale”, Sibiu, anul XV, nr. 3 (171), martie 2005, p. 1.

¹⁰ Gheorghe Năstase, „Academia” din Aiud. In memoriam prof. univ. Ion Petrovici, *ibidem*, nr. 2 (43), 2003, p. 18–25.

majoritatea erau, rugăciunea reprezenta cea mai importantă preocupare a noastră; apoi venea la rând memorarea oricărui aspect frumos și bun pe care-l găseai la cei cu care te aflai în celulă sau la lucru. [...] Totul se transmitea oral. Reluam experiența vechilor civilizații, când scrisul era apanajul anumitor caste. Se învățau de toate: limbi clasice și moderne, poezii franțuzești, englezești, italiene etc., chiar dacă habar nu aveai de limba respectivă. Se învăța turcește, tătărește, idiș sau țigănește. Totul depindea cu cine erai în celulă sau la lucru în fabrică. Nu învăța chiar toată lumea. Unora le plăcea să coase, să îpletească, să sculpeze pe o bucățică de os găsită în ciorbă, să facă piese de șah din pâine și să joace, dar toate acestea aveau repede un sfârșit, pentru că, în timp, experiența călăilor în distrugerea personalității umane a devenit diabolică. [...] Am văzut țărani recitând poezia *If* de Kipling în limba engleză, muncitori ce știau poezii franțuzești și oameni simpli care și-au lărgit mult orizontul cunoștințelor. Am cunoscut un tânăr de la țară cu doar câteva clase elementare, dar care, ajutat de cei din jur, a parcurs tot materialul ce se predă în liceu și, dacă s-ar fi luat la întrecere cu orice bacalaureat, sunt sigur că ar fi câștigat concursul. Literatura română avea prioritate. De la *Luceafărul* lui Eminescu, pe care-l învățau cei mai mulți, la psalmii lui Arghezi, *Joc secund* a lui Barbu, poeziile lui Alecsandri, psalmii lui Dosoftei sau versurile lui Enăchiță Văcărescu. Te surprindea varietatea autorilor și a operelor. Cele mai obișnuite erau însă poeziile create acolo, între zidurile temnițelor, cei mai cunoscuți poeți ale căror producții circulau prin toate închisorile fiind Radu Gyr și Nichifor Crainic. În general, versurile se creau mintal și în același timp se memorau, apoi li se comunicau celor din jur care le învățau pe de rost și, după aceea, se transmiteau, în măsura posibilităților, în alte celule. Cu ocazia deselor schimbări sau transferuri, luau lungul drum al temnițelor sau șantierelor din țară, ca să mângâie și să aline”¹¹.

În 1955, Dumitru Oniga se îmbolnăvește grav de TBC pulmonar. Este eliberat în 3 iulie 1956, întorcându-se în Bucovina, la Stupca, slab și bolnav, în preajma mamei sale deznădăjduite: „– Dragul mamei, prietenii, colegii tăi, s-au distrat, au petrecut de sărbători, la baluri, la nunți, s-au însurat, sunt la casele lor, au copii, iar tu ți-ai mâncat tinerețea prin cele pușcării”¹².

După tratamentul la Sanatoriul Solca, este rearestat și trimis cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan, în localitatea Luciu-Giurgeni, comuna Răchitoasa, județul Ialomița. Aici se angajează ca mecanic la I.A.S., se căsătorește cu o fată din Stupca și are o fiică. În 12 septembrie 1958 este arestat și internat în lagărul „Noua Culme” de pe Canalul abandonat, unde lucrează într-o carieră de piatră. După un

¹¹ Dumitru Oniga, *Poezie și destin: Radu Gyr*, în „Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, anul XV, nr. 9 (175), septembrie 2005, p. 30–31. Memorialistica publicată aici, precum și în alte periodice din țară, de Dumitru Oniga, oferă cercetării științifice informații prețioase, având, în același timp, calități artistice alese, ce învederează și un prozator înzestrat cu o memorie prodigioasă, cultivată în anii grei de detenție, instruit, sensibil, elegant și talentat.

¹² Ioan Iețcu, *art.cit.*, p. 159.

an, este transferat la Periprava în Delta Dunării, la recoltat stuf, unde se aflau internați 3000 de olteni, care nu cunoscuseră până atunci închisorile comuniste, condamnați pentru simpatizare cu legionarii sau foști legionari. Din „infernul Peripravei”¹³ Dumitru Oniga este eliberat, în 7 mai 1964, prin decretul de punere în libertate a deținuților politici nr. 411.

Întors la Stupca, bucovineanul Dumitru Oniga găsește acasă, ca mulți intelectuali din generația sa, aceeași realitate dureroasă: soția persecutată, îndepărtată din serviciu, obligată să divorțeze spre a-și putea crește fetița de șase ani. Împreună cu familia, se stabilește în Suceava. Se angajează la Combinatul de Celuloză și Hârtie, ca lăcătuș. Tenace, își susține examenele pentru ultima clasă de liceu, obține bacalaureatul și urmează apoi, la cursurile fără frecvență, Facultatea de Științe Economice a Universității din Iași, obținând licența în 1972. Până la pensionare, în 1980, este economist. În primăvara anului 1989 este, pentru ultima oară, anchetat de Securitate.

Debutul poetic al lui Dumitru Oniga se produce „în umbra zidurilor”, în anii detenției de la Aiud. Mărturisirea sa, făcută în 1997, este cutremurătoare, ca document al unei „experiențe tragice”, ilustrând în același timp o conștiință de un rar civism: „Ca deținut politic, cu peste 19 ani de închisoare, lagăr și domiciliu obligatoriu, bruma de talent ce mi-a fost hărăzită s-a dezvoltat în umbra zidurilor, a gratiilor și zăvoarelor. Multe sonete din acest volum, ca și majoritatea poeziilor, au fost create în temniță. Niciodată în timpul acestei perioade crâncene nu m-am gândit că versurile mele vor vedea lumina tiparului. O bucătică de hârtie sau un capăt de creion găsite asupra unui deținut îl puteau costa viața și de aceea, când am putut scrie, am scris pe săpun, pe geam, pe-un colț dosit de perete cu un băț, un ac, un cui și câte lucruri minunate nu s-au scris cu asemenea scule?! Cel mai des se lucra însă fără nici un fel de suport material, ci doar în minte. Se crea, se memora și se transmitea la ceilalți frați din jur cu care înfruntam absurditățile secolului ca să mângâie și să aline. Și așa, aceste poezii vitregite călătoreau din celulă în celulă, din temniță în temniță. Așa a avut loc și debutul meu ca poet și nu știu dacă vreodată voi avea satisfacție mai mare ca atunci.

Fiind deseori pus în situații limită, când îmi doream mai degrabă sfârșitul, puține din aceste creații mi-au rămas integral în minte, iar mulți din cei care le-au învățat le-au luat cu ei în morminte. După ce am fost liber, am căutat să le refac dintr-un vers sau dintr-o strofă rătăcită prin ungherele memoriei. Ce am scris ulterior a fost tot cu teamă și cu deosebite precauții, încât după revoluție a trecut mult timp până să-mi găsesc carnețele ascunse.

Dacă prin închisori am scris pentru mine și pentru frații mei de suferință, acum scriu și doresc să tipăresc pentru tinerii de azi și pentru generațiile ce vor veni, ca tragica experiență ce am trăit-o noi să nu se mai repete.

¹³ *Ibidem*, p. 160.

Fie ca dragostea ce a stat la temelia jertfei noastre pentru Hristos și neamul românesc să le umple sufletele și să le întoarcă fața spre Lumina cea Adevărată”¹⁴.

După evenimentele din 1989, Dumitru Oniga publică versuri și proză memorialistică în mai multe periodice: „Crai Nou”, „NordPress”, „Glasul Bucovinei”, „Țara Fagilor”, „Bucovina literară” (Suceava), „Plai românesc”, „Codrul Cosminului”, „Zorile Bucovinei”, „Țara Fagilor” (Cernăuți), „Chemarea Moldovei” (Iași), „Țara” (Chișinău), „Memento” (Timișoara), „Tribuna Ardealului” (Cluj-Napoca), „Puncte cardinale” (Sibiu), „Literatorul”, „Destine”, „Memoria”, revista gândirii arestate (București). În ultima vreme, este prezent cu proză memorialistică în paginile publicației electronice „Altermedia. info”, editată de World Wide News For People of European Descent.

Mai târziu, cu sprijinul generos al unor sponsori și binefăcători publică volumele de versuri: *Cântece triste*, Suceava, Editura NordPress, 1996, 58 p.; *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 1997, 118 p.; *Novissima Tristia*, reunind creații din perioada 1948–1989, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 1998, 174 p.; *Plantă acvatică. Versuri*, Prefață Dumitru Cucu, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare”, 1999, 94 p.; *Fiorduri. Poezii*, cu o prefață, *Descătușarea prin poezie*, de Elena-Brândușa Steiciuc, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare”, 2000, 112 p.; *Iubiri – sonete*, cu o prefață, *Fărâme de dumnezeire din rânile crucificatelor iubiri*, de Maria Toacă (Cernăuți) și postfață de Ioan Iețcu, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”–Crai Nou–Mușatinii–Bucovina Viitoare, 2004, 176 p. Cu un grupaj de 19 poezii și un profil biobibliografic, Dumitru Oniga este inclus în antologia *Poezi după gratii*, vol. III, coordonată de Constantin Aurel Dragodan, Arhiva Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, București, Editura Ramida, 1995, p. 202–233. În *Bucovina*, Emil Satco îl include și el, cu două texte preluate din volumul *Plantă acvatică*, în *Antologia poezilor români din Bucovina (1775–2002)*, Iași, Editura Junimea, 2002, p. 166–167.

¹⁴ Dumitru Oniga, *Cuvânt înainte* la volumul *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 1997, p. 1–2. Pentru experiența tragică din anii care i-au însemnat drumul spre poezie, vezi și sonetul din volumul *Lumină și iubire*, p. 52, inclus ulterior și în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 51, p. 66: „Cu mâna prinsă-n za și în cătușă, / Picioru-n lanț, cu trupul vânăta, / Ziua coșmar – sudalme și băta – / Noaptea-nghetată – ghimpe și țepușă... // Adulmecat de sute de potâi / Care pândeau prin gratii și prin ușă, / Cu gândurile pulberi și cenușă, / În inimă înfipte mii de găi... // Mereu flămând ori așchiat de sete, / Ajuns adeseori la agonie, / Râvnind speranțe, ngenunchind regrete, // Acestea mi-au fost drum spre poezie. / Am scris pe zid, cu unghia, sonete, / Să pot fura un strop de bucurie”. Poemul *Cântecele mele*, inclus în antologia din 1995, este, de asemenea, ilustrativ: „Cântecele mele, risipite / Pe vremi năprasnice, de moarte, / N-a fost chip să le scriu într-o carte. / Nu-s iscodiri, scomiri, plâsmuiri, / N-au gădilat urechile doamnelor subțiri. / Nici a[le] domnilor severi, / Ci sunt lacrimi, picături de sânge, dureri. / Condei mi-a fost un ac, un băț, un cui, / Cu asemenea scule câte nu poți să spui?! / Am scris pe săpun, pe geam, pe-un colț dosit de perete / Ori pe alte ciudate suprafețe / Și îndată se găsea cine să le învețe: / Schingiuții, flămânzii, întemnițații. / Dornici de lumină, de spații. / Le murmurau după zăvoare, obloane, după pereții obscuri, / Să le aline dorul de casă, de soare, de păduri. / Unii se regăseau în versuri, în cuvinte / Și mulți le-au luat cu ei în morminte. // Poate când vor buciurma vremile de apoi / Au să vină prigonii veacului câte unul, câte doi / Să mi le aducă înapoi. / Atunci cred că voi avea și eu parte / Să-mi adun cântecele și să le pun într-o carte” (p. 215). Despre „bucuria poeziei” și rolul ei în anii de detenție petrecuți de generația sa, care „nu a avut tinerete”, scrie și Constantin Mustață, *Povestea caietelor „Gyr”*, în volumul citat la nota 6, p. 15–19.

Dumitru Oniga este membru al Societății Scriitorilor Bucovineni. În 1997, la Mănăstirea Putna, Fundația Culturală a Bucovinei îi acordă Premiul „Mihai Eminescu”.

Poetul bucovinean Dumitru Oniga scrie „pentru înțelegerea comună din veacul [său] bântuit de dezastre”, cum mărturisește în *Prolog* la volumul din 1998: „Scriu pentru înțelegerea comună / Din veacul meu bântuit de dezastre, / Pentru mormintele neștiute, gropi comune de asasinați, / Pentru popoarele căzute în robie, / Pentru omul disprețuit, flămând, umilit, / Pentru femeia desconsiderată și istovită, / Pentru copiii subnutriți și dezorientați. // Și scriu pentru durerea mamelor și soțiilor văduvite, / Pentru suferința tuturor prigoaniților / Și pentru dorința nemărginită de libertate”¹⁵.

În literatura noastră consacrată universului concentraționar, Dumitru Oniga aparține unei familii tematice și retorico-stilistice distincte, alături de Nichifor Crainic, Radu Gyr, Nicolae Novac¹⁶, Zahu Pană¹⁷, ca „poet lângă care plânge

¹⁵ Dumitru Oniga, *Novissima Tristia, 1948–1989*, p. 7.

¹⁶ Nicolae Novac, pseudonim al lui Aurel D. Bugariu. Poet, prozator, traducător și gazetar. Născut la 27 martie 1919 în localitatea Moldova Nouă din județul Caraș-Severin. Combatant în armata română în campaniile din Est și Vest. Prizonier la germani, în noaptea de Anul Nou 1945, împreună cu întregul său escadron de cavalerie. Decorat cu Virtutea Militară în grad de Cavaler, prin Decretul nr. 114 din 8 ianuarie 1945. După război, refuză repatrierea, alegând calea exilului. Studiază istoria artelor și ziaristica în Germania. Emigrează în SUA, la începutul anilor '50. Publică versuri în volumul *Poeme fără țară*, Madrid, 1954, în colaborare cu bucovineanul Vasile Posteuca și N.S. Govora, proză în *Povești fără țară*, Madrid, 1957, în colaborare cu N.S. Govora și Faust Brădescu, *Cețai sfărâmate*, Hamilton-Ontario, 1973. „Alternativa/The Alternative”, publicație electronică, având profil de politică, cultură, știri, publicitate, Toronto-Ontario, în cadrul rubricii *Exilul creator*, notează în anul III, nr. 21, iulie 2005: „Cu poezia domnului Novac, pășim într-o lume, în care vitregiile istoriei au lăsat urme dureroase, unde spovedinile poetului deștărat ating accentele sfâșietoare și purificatoare ale psalmului. Versul lui este un hipnotic dor de țară, o chemare de dincolo de munți și ape”. Ilustrativ este, în acest sens, poemul *Lacrimi*: „Mă sfășia dorul de Țară și frați, / dorul de Carasul meu drag și de îndurerații Carpați, / aș fi vrut să-i revăd cât mai degrabă, cât mai curând, / să nu-i port, ca pe-o icoană, numai în suflet și-n gând. // Cu capul proptit pe umărul meu, / a plâns, împreună cu mine, aseară, Dumnezeu”. Vezi și Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Editura Compania, 2003, p. 541–542; Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din Arhivele Securității*, București, Editura Compania, 2002, p. 235–236.

¹⁷ Zaharia Pană. Poet și publicist aromân („fărșerot”). Născut la 20 august 1921 în comuna Beala de Sus din Macedonia. Familia sa este colonizată în 1925 în Cadrilater. Arestat în 1941 și condamnat. Eliberat în 1943. Combatant pe Frontul de Răsărit. Prizonier. Evadează dintr-un lagăr sovietic și evită astfel deportarea. Sub regimul comunist, este arestat în 1948 și închis la Jilava, Canal și Aiud până în 1953, pentru convingerile sale naționaliste. Rearestat și condamnat, în 19 februarie 1958, prin sentința nr. 494 a Tribunalului Militar Constanța, la 10 ani de închisoare pentru difuzarea unor poezii de Radu Gyr și Nichifor Crainic. Eliberat de la Aiud, la 1 august 1964, în baza Decretului nr. 411. La sfârșitul anilor '60, emigrează în Occident. În 1982, publică sub egida Editurii „Cuvântul Românesc” monumentală lucrare *Poezii din închisori*, o culegere antologică din opera lirică a peste 50 de poeți cunoscuți și anonimi, prefațată de Vintilă Horia. Pentru a împiedica pătrunderea acestei lucrări în România, Securitatea adoptă măsuri speciale. În 1989, Zahu Pană publică volumul de versuri originale *Cu acul pe săpun*. Pentru motivul literar invocat, este ilustrativă poezia *Vizită*, pe care o reproducem după *Exilul creator* din „Alternativa”, III, 21, iulie 2005: „L-am așteptat azi noapte pe Iisus / să vină în celula mea săracă / și ca pe vremuri de demult să facă / mântuitoarele minuni, cu har de sus. // Cu sufletul închis în carapace, / priveam cu ochii tulburi, ca prin sită; / afară trecea vremea zdrențuită / și cerul adormise în băltoace. // Ca robii țării mele treceau norii, / cu saci de plumb pe sub fereastra lunii, / să-și scutore în morile furtunii, / ca vocea dinamitei în istorii”. Scriitorul pribeg Zahu Pană, „omul care, prin poezie, a reușit să se ridice precum asceții Pustiei deasupra foamei, frigului, torturărilor”, se stinge din viață la 11 martie 2001 în New York. Vezi și Florin Manolescu, *op. cit.*, p. 553–554; Mihai Pelin, *op. cit.*, p. 245.

[însuși] Dumnezeu”¹⁸: „Iisus a fost cu mine în celulă. / În beciuri infestate, mocirloase, / Ne-a ros rugina, fierul pân-la oase / Ostracizați între bătăi și hulă. // Călăii? Brute crude, ticăloase, / Ne copleșeau c-o ură nesătulă, / Nici o durere nu era destulă / În râvna lor cu sfichiuri veninoase. // Înlanțuiți de gratii și zăvoare, / Între tortură, chin și pătimire, / Prin crăpături cerșeam un strop de soare // Și deplângeam a veacului sluire. / Iar El mă implora pentru-ndurare, / Să iert și să răspund doar cu iubire”¹⁹. În *penitenciarul Aiud*²⁰, *Colind*²¹, *Convocare*²², *Năierii*²³, *Psalm*²⁴, *Resemnare*²⁵, *Scos din celulă, muribund, pe targă*²⁶, *Cocor rănit*²⁷, *Rugă de temniță*²⁸ aparțin perioadei de detenție, ultimul invocând apariția Maicii

¹⁸ Vezi și Maria Toacă, *Fărâme de dumnezeire din rănilor crucificatelor iubiri*, prefață la volumul *Iubiri – sonete*, Suceava, 2004, p. 7.

¹⁹ *Iisus*, text inclus în volumul *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 110. Datat 28 iulie 1996, este retipărit în volumul *Iubiri – sonete*, intitulat 96, în maniera lui Vasile Voiculescu, p. 114. Informații valoroase despre sentimentul religios și circulația motivului literar în poezia carcerală din literatura noastră se află în volumul *Poezia în cătușe*, antologie, prefață și note de prof. univ. dr. Aurelian I. Popescu, Postfață de Nicolae Panea, Craiova, Editura Omniscope, 1995. În comentariul la secțiunea *Iisus în celulă*, p. 135–137, autorul acestei excelente antologii tematice, el însuși fost deținut politic, notează: „Mulți deținuți au devenit profund credincioși, fără ca cineva să-i fi influențat, încă din timpul anchetelor în singurătatea celulelor securității. Fenomenul este simplu de înțeles. Când în fața ta, zi de zi și chiar în timpul nopții, nu vezi decât figuri asazine, întruchipări ale cruzimii ce se manifestau prin insulte dintre cele mai grele, torturi de tot felul, de la bătăi la metode speciale (obligația de a nu dormi zile și nopți în șir), oamenii căutau undeva, în ceva, un sprijin, un confident, un sfătuitor, un apărător al vieții în primejdie. Acesta era Dumnezeu, identificat cu singura speranță de-a supraviețuii cumplitelor situații impuse areștaților de călăii puterii. Numai așa se mai putea evada dintr-o lume a cătușelor, a înjurăturilor și bătăilor, a foamei și frîgului, a disperării, într-o lume a iubirii de semeni, pentru că, orice s-ar spune, voința omului nu are puteri nelimitate, indiferent de marile idealuri care o stăpânesc. Această legătură cu cerul, neștiută de satrapi, îi crea viitorului deținut politic credința că nu este singur în fața brutelor. Credința devenea, astfel, scut de apărare împotriva Răului”.

²⁰ *Cântece triste*, p. 32–33. Text datat 21 ianuarie 1982.

²¹ *Ibidem*, p. 36. Text însoțit de mențiunea: Aiud, decembrie 1952.

²² *Ibidem*, p. 43–45. Text însoțit de mențiunea: Aiud, octombrie 1949.

²³ *Ibidem*, p. 54–55. Text însoțit de mențiunea: Aiud, februarie 1952.

²⁴ *Ibidem*, p. 55–56. Text însoțit de mențiunea: Aiud, februarie 1952. Inclus și în volumul *Fiorduri*, p. 13–14.

²⁵ *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 11. În volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 10, p. 22. Text însoțit de mențiunea: Aiud, iulie 1955.

²⁶ Text inclus în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 11, p. 23, cu mențiunea: Aiud, octombrie 1955.

²⁷ *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 12. În volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 14, p. 26. Text însoțit de mențiunea: Noua Culme, septembrie 1959.

²⁸ *Fiorduri*, p. 106. Text datat 27 noiembrie 2000. Pentru motivul literar central, cultivat și de Mihai Eminescu în elaborarea poeziei *Rugăciune*, creație din 1880, inspirată din *Litanii Maicii Domnului* și din rugăciuni catolice, dar și pentru frumusețea versurilor, redăm integral textul *Rugă de temniță*: „O, Maică Precurată, pe altar, / La bunătatea-Ți fără de hotar, / Cad în genunchi pentru un strop de har / Să scap de-al pătimirilor coșmar. // O mlaștină cu ziduri reci și fier, / Mă tot scufund și-n care zilnic pier, / Mă chinui și mă zbat, mă rog și sper / O binecuvântare de la cer. // Un întuneric caznă și delir / În care zac și de abia respir, / O, Maică, -adu-mi pe frunte-n pic de mir, / Pe buze pune-mi Sfântul Tău Potir. // Străpuns de piatra rece, Te implor, / Tu singură îmi ești de ajutor, / Aprinde-n pieptul meu de muritor / Lumina de pe Muntele Tabor. // Iar chipul Tău cu strălucit contur / S-apară în celula-n care-ndur / Și dă-mi din raza sfântă, din azur, / O, Maică Precurată, gândul pur”.

Domnului în celulă, alături de cea a lui Iisus Hristos, despre care povestesc mulți deținuți politici, îndeosebi preoți.

În poeziile sale, Dumitru Oniga deplânge condiția „omului sclivisit jumătate alb, jumătate negru” din „viața aceasta [care] nu-i decât o abatere vremelnică, o dijmuire a veșniciei”. Căutând „emanciparea în câteva noțiuni consecvente”, trăirea și scrisul său devin plângere „pentru umilință și amăgire” pe „umărul prietenului muritor”. Într-un timp al prăbușirii generale, drama unui întreg popor e sugerată prin recursul la parabola biblică: „Bat clopotele în voievodala Suceavă, / E ziua Sfântului Ioan Botezătorul, / Cu lumânări de ceară îl întâmpină poporul, / Trece Salomeea ducând capul Sfântului pe tavă. // Lumea îngenunchează și plânge, / Priviri păcatoase stăruiesc insistente / Pe cărnosele împărătese acoperite cu voaluri transparente. / Irodiada duce sabia din care picură sânge. // Urmează Irod cu suita lui de oaspeți păgâni, / Apoi toată lioata de farisei, spioni, ucigași / Care au omorât atâția nevinovați Ioni, / Duc cu ei trupurile sfinte pe mâini”²⁹.

Născut într-o „civilizație barbară”, apăsată de „blestemul amaric” al strămoșilor „hăituiți de valurile de foc ale veacurilor”, în solitudine, „lângă lumina crucificată a durerii” până și „visele plâng” la patul suferinței sale, aducându-i „parfumul florilor, zborul păsărilor” și dorințele neîmplinite, întrupate, ca în poemul *Singurătate*, în cuvânt, ca „amară mângâiere” în marea călătorie spre „armoniile celeste” ale unei „noi fericiți”: „Rămân zidit în trecutul meu / În tencuiala amintirilor; / Orbiri trecătoare m-au însemnat, / Am ars de atâtea ori pentru adevăruri inaccesibile, / Treziri amare, ciorchini de regrete / Nu m-au învățat să fiu mai înțelept. / Pentru ființa mea puțină / Visele au fost prea mari”³⁰.

Asemenea lui Ovidiu, „printre sălbatici stăpâniți de ură”, într-un „timp imens și gol”, îngenuncheat în pulbere, Dumitru Oniga așteaptă zadarnic „la capătul lumii”, tânjind însetat „după un strop de umanitate”. Poemul *Într-un lagăr din Deltă*, cuprins în volumul de debut editorial, recrează „existența tragică” a unei generații sacrificate, prin decorul expresionist, imperfectul verbelor și repetiție, constituindu-se totodată într-un document al vieții din universul concentraționar: „Niciodată nu am văzut un soare mai imens / Ca soarele ce apunea peste pădurea Letea, / Când brigăzi de robi sfichiuite de vânt și nisip / Se târau, biete omizi negre, ostenite, / Pe un drum fără sfârșit / Hăituite de haidaii în uniforme. // Niciodată nu am văzut un soare mai însângerat / Înfipt în vârfurile sulitelor din Deltă, / Ca atunci, când robii, în zdrențe vârgate, / Cărau în amurg, spre infinit, snopi mari de stof / Ca într-o permanentă golgotă, / Sfășiați de coșcari, răcnete și bice. / Parcă un tarpan uriaș / Retezase partea de jos a discului solar / Și curgea un râu de sânge înspre noi, / Răsfrânt în ghețuri, ochiuri de apă și lacrimi. // Niciodată nu mi s-a părut cerul mai negru / Ca în nopțile când se dădea alarma în lagăr / Și stăteam ore nesfârșite / În poziție de drepti cu mâinile la ceafă, / Apoi pe rând desbrăcați,

²⁹ *Sfântul Ioan*, în volumul *Cântece triste*, p. 7. Textul este inclus și în volumul *Plantă acvatică*, p. 40–41.

³⁰ Dumitru Oniga, *Plantă acvatică*, p. 48–53.

îmbrânciți, scotociți, / Percheziționați, loviți, târați, înjurați... / Și noaptea cădea tot mai neagră / Peste ființele noastre infime / Ca niște fire de nisip pierdute / În dunele Deltei spulberate de viscol. // Și ne rostogoleam mai adânc, mai adânc / Într-un întuneric absurd”³¹.

Alături de textele ce aparțin „poeziei carcerale”, propriu-zis concentraționare³², datând din perioada 1948–1964, găsim la Dumitru Oniga creații numeroase în care „universul penitenciar”, extins și uniformizat până la hotarele României³³, se constituie într-o terifiantă radiografie a coșmarului, îndeplinind, ca și cele dintâi, o funcție „documentar explicativă”: „Pândesc pe la colțuri jivine, / Iscodesc prin unghere lighioane, / Viața îmi este amenințată / În fiecare clipă. // O, mamă, de ce m-ai făcut atât de plâpând, / Atât de vulnerabil? / Calc pe vârful picioarelor / Să nu fac vreun zgomoț, / Peste tot sunt urechi care ascultă. / Ecoul

³¹ Dumitru Oniga, *Cântece triste*, p. 26.

³² Cf. Angela Furtună, *Dumitru Oniga – poetul în permanentă răstignire*, în „Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, anul XII, nr. 9 (139), septembrie 2002, p. 26–27.

³³ Vezi Eugen Uricariu, *Universul nostru penitenciar*, în „Memoria”. Revista gândirii arestate, București, anul IX, nr. 26, 1998, p. 72–76, care scrie, printre altele: „Regula penitenciarului a ieșit dintre zidurile închisorii și s-a aplicat încet, dar sigur, întregii țări. [...] Dacă în primii ani diferența dintre regimul penitenciar intern și cel extern era mare, după dispariția fizică a grupului conducător al națiunii, de la țărani la șefi de partide și aristocrați, se trece la uniformizarea regimului penitenciar, cel intern se îmblânzește, cel extern se înăsprește. Închisorile își mută zidurile către frontiere. [...] Planul urmărea transformarea tuturor deținuților în supraveghetori și invers. [...] La Sighet marii bărbați-ai țării au fost omorâți sub privirea unor gardieni care nu fuseseră până cu puțină vreme mai înaintea decât niște țărani. Țărani, ca și aceia, pe care acei mari bărbați ai neamului îi elogiaseră în discursuri la Academie și Parlament, în cărți și conferințe. Nu pot să spun că acei torționari, călăi, gardieni n-au știut ce fac. Au știut. Dar n-au înțeles. N-au înțeles că atunci când i-au ucis pe acei oameni luminoși au început propriaucidere. Oucidere care durează și astăzi. Românii continuă propria lorucidere, continuă transformarea lor din deținuți în supraveghetori, din victime în călăi” (p. 74–75, *passim*). Despre crearea închisorii ca instituție de bază a regimului comunist, de inspirație sovietică și geografia detenției în România, materiale numeroase publică „Memoria”, revista gândirii arestate, fondată de Banu Rădulescu. Vezi și Ionel Nicu Sava (editor), *Album memorial. Monumente închinare jertfei, suferinței și luptei împotriva comunismului*, București, Editura Ziua, 2004. O secțiune distinctă, p. 156–157, cuprinde locurile de detenție (132 la număr), organizate și folosite de regimul comunist din România în perioada 1945–1989, pentru exterminarea adversarilor pe criterii politice, sociale, economice și religioase, situație întocmită de Constantin Ticu Dumitrescu pe baza datelor din Arhivele Securității, precum și a mărturiilor scrise și orale ale membrilor AFDPR care au trecut prin aceste închisori sau lagăre de exterminare și locuri de surghiun. Tot aici se publică o listă a „locurilor de surghiun” (deportare, domiciliu obligatoriu etc.), p. 157 (10 locații). Amândouă listele cuprind, din păcate, inexactități și confuzii. De exemplu, în cea dintâi nu figurează penitenciarul din Suceava, renumit prin condițiile grele de detenție și declanșarea „reeducărilor”. În *Cuvânt înainte*, p. 6–7, Președintele AFDPR, Constantin Ticu Dumitrescu, notează, printre altele: „În perioada celor aproape 45 de ani de teroare comunistă (1945–1989), România a devenit o țară a crimei organizate, a camerelor de tortură, a temnițelor și lagărelor de exterminare. În tot acest timp, un popor întreg a trăit în spaimă, în umilință, minciună și delațione. [...] Fie ca toate aceste sfinte monumente ca și celelalte exponate să devină spații de aducere aminte. Pentru ca generațiile care vin să știe și să nu uite că milioane de români s-au împotrivit comunismului, iar sute de mii de oameni provenind din elita politică și intelectuală a țării, din rândurile tineretului idealist, dintre țărani sau învățători, preoți și ofițeri ai Armatei Regale au suferit ori s-au jertfit apărând demnitatea patriei și valorile democrației”.

cuvintelor mele / Poate fi socotit culpă, crimă. / Îmi feresc umerii, mâinile / Să nu ating pe cineva. / Întâlnesc priviri amenințătoare / De sânge, de moarte. // Ce povară mi-au lăsat înaintașii / Că stau sub furia unui uragan, / Singur / Și toate fulgerele, tot veninul / Se abat asupra-mi? // Iar neamul meu / Stă cu capul în țărână / Și vremile trec peste el / În huruit de oțel și furtună!³⁴, „Fanaticii credințelor obscure, / Plăsmuitorii falselor doctrine, / Șacalii intereselor meschine / La colțuri stau cu mâna pe secure. // Din întuneric ne pândesc jivine / Să vândă, să ucidă ori să fure, / Zilele negre-n scrâșnet sunt mai dure, / Noptile albe-n groază, mai haine. // Vise pierdute: – pacea, mântuirea / Și mult râvnita Sfântă libertate, / Confuză se agită omenirea. // Când gongul două mii de ani va bate, / Vom plânge-amar că am pierdut iubirea; / Mileniul moare în absurditate³⁵. Din această categorie fac parte, printre altele: *Smochimul*³⁶, *Libertate*³⁷, *Robie*³⁸, *Fanariotul*³⁹, *Rondelul umilinței*⁴⁰, *Martor*⁴¹, *Nocturnă suceveană*⁴², *Rondelul muncii*⁴³, *Rondelul neputinței*⁴⁴, *Veac hidos*⁴⁵, *Rugă*⁴⁶.

Frecvent, în volumele publicate de Dumitru Oniga, poezia „ca instrument de autocatharsis” oferă soluția ieșirii din acest perpetuu „univers penitenciar” prin iubire și credință, ca în parabola *Frate Cain*: „Frate Cain, / Mă ridic din pământ / Pe rouă, /

³⁴ *Moștenire*, în volumul *Cântece triste*, p. 27. Text datat 20 august 1978.

³⁵ *Absurditate*, *ibidem*, p. 50. Text datat 20 martie 1981, inclus și în volumele *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 29, *Iubiri – sonete*, sub titlul 32, p. 46.

³⁶ *Cântece triste*, p. 46–47. Text datat 23 mai 1965. Inclus și în volumele *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, sub titlul 17, p. 13, *Iubiri – sonete*, p. 29.

³⁷ *Ibidem*, p. 49. Text datat 18 decembrie 1980. Inclus și în volumele *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, sub titlul 49, p. 26, *iubiri – sonete*, p. 43.

³⁸ *Ibidem*, p. 50–51. Text datat 31 octombrie 1983. Inclus și în volumele *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, sub titlul 48, p. 47, *Iubiri – sonete*, p. 63.

³⁹ *Ibidem*, p. 52. Text datat 8 martie 1981. Inclus și în volumele *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 29, *Iubiri – sonete*, sub titlul 31, p. 54.

⁴⁰ *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 17. Text datat 30 iunie 1988.

⁴¹ *Ibidem*, p. 25. Text datat 29 septembrie 1980. Inclus și în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 28, p. 42 („Am fost martor la nelegiuirea / din veacul meu barbar, obtuz, confuz, / când gheare lungi au sugrumat iubirea”).

⁴² *Ibidem*, p. 44. Text datat 3 iulie 1983. Inclus și în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 45, p. 60: „Petru Mușat se-ncruntă: «– Îl omor, / Cine-a făcut această mârșăvie? / Au capitala mea-i babilonice? » // Stă Petru Rareș galben de mânie / Bătându-se în piept convingător: «– Ah, cum aș pune mâna pe topor, / Ce regulă aș face la domnie!...» // Iar Ștefan își rotește buzduganul: «– Unde-s răzeșii mei, posteritate?» / Răcnește Rareș: «– Rob e moldovanul, // Muncete la colhoz năimit cu anul, / Un nou fanar stăpân e pe cetate!» / Un clopot volvevodal sinistru bate...”

⁴³ *Ibidem*, p. 51. Text datat 26 septembrie 1988.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 64. Text datat 10 octombrie 1988.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 90. Text datat 19 august 1991. Inclus și în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 80, p. 97.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 80. Text datat 14 martie 1989. Inclus și în volumul *Iubiri – sonete*, sub titlul 72, p. 89: „Istoria ne-a fost un rug aprins, / Când orice zi pândea acuzatoare, / Fiece pas sau gest, o condamnare, / La orice colț, o moarte ne-a surprins. // Ocări, blesteme, nedreptăți amare; / Încătușați de ziduri reci, ne-am stins; / Viața ca o rană s-a prelin, / Meniți la gloanțe sau spânzurătoare. // O, Doamne, să-ți aduci de noi aminte, / Suntem un râu de suferinți și sânge / Și-un munte nesfârșit de oseminte. // Lumina spre apus acum se frânge, / Și totuși cerem lacrimi și cuvinte, / Să mai putem iubi, ierta și plânge”.

Pe vânt / Ca o bură de ceață ușoară, / Pe dimineață, / Pe seară, / Curcubeu – / Să opresc glasul sângelui meu / Care strigă neîncetat – / Cu ură, / Cu păcat. // M-am săturat de atâta însingurare, / De atâta întuneric și gol. // Din capul timpului și până acum / Numai vrajbă, flăcări și scrum, / O sângerare continuă, / O rătăcire turbată, / O lume, o istorie vinovată. // Frate Cain, / Frate Cain, / Tălângile oilor sună lin, / Roadele pământului coapte așteaptă. / Printre smochini, / Mioarele albastre / Rumeșă lacrimi, tăceri și speranțe. / Acum, când umbrele noastre / Se răsfrâng pe planetă, pe astre, / Ne vom putea da seama / Să ne întoarcem acasă la tata, / La mama, / Să le sărutăm mâinile, / Să le plângem în poală / Pentru viața noastră absurdă, / Goală. // Poate ei mai știu drumul pietros și greu / Spre poarta grădinii lui Dumnezeu”⁴⁷.

În relație tematică intimă cu „poezia carcerală” (destinul, patria, istoria), în multe texte, Dumitru Oniga cultivă o delicată poezie a iubirii, în care ceremonialul erosului se desfășoară în simplitatea și curățenia vechilor ritualuri, într-un cadru natural al risipirii și dezastrului: „O frunză albă, o frunză albastră, o frunză galbenă / Și trompete roșii au spart timpanele, / Lângă noi au murit păsările furtunii / Obosite de trăznete. // O frunză fără culoare a fluturat în vânt / Și s-a făcut liniște. / Au tăcut greierii, au amuțit vrăbiile, / Corăbiile cu pânze s-au pierdut la orizont. // O frunză colorată mai plânge pe ram / Și singura nădejde mi-ai rămas tu, iubito, / Lasă-mă să-ți sărut picioarele ca unei sfinte, / E atât de simplă și curată povestea noastră. / O frunză albă, o frunză albastră, o frunză galbenă”⁴⁸.

Meditația, satira, elegia, poemul, sonetul, rondelul, glossa, distihul, terțina sunt speciile favorite⁴⁹ ale acestui „cocor rănit” țipând în noaptea unui veac de zgură în pribegia sa spre „porțile luminii”, pentru care poezia e „foc mistuitor”. Printre sonetele și cântecele sale, există destule texte care ar putea sta onorabil în orice antologie a poeziei noastre: „Doamne, dorul meu pribeg / A plecat fără toiag, / Nici merinde nu și-a pus / Și s-a dus, și tot s-a dus. // Cum să fac și cum să-l strig? / Vine noaptea și e frig, / N-are haină, nici cojoc, / Nu știe să facă foc. // De mâncare cin’ să-i dea? / Lumea-i mare, lumea-i rea. / Dorule, vino să-ți spun, / Nu fi șui, nu fi nebun! // Să-ți dau haine să te-mbraci / Și merinde în desagi, / Și să-ți dau opinci de fier / Și toiagul de oțel, // Și-o cămașă fermecată / Săgeata să n-o răzbată. / Înzăuat și ferecat, / Du-te, dor, în lung și-n lat. // Căci așa cum ai fugit / Mă tem că n-ai nimerit / Și-ai să vii într-un târziu / S-aduci jale și pustiu, / Fața toată – lăcrimată, / Inima – însângerată”⁵⁰; „Valea strâmbă, dealul șui, / Pe vreun stei, pe vreun gurgui, / Tot să urci, să te tot sui, / Să culegi de peste grui / Lacrima albastrului! / Tot un fir și-un bob s-o pui / Pe o floare de gutui, / S-o pornești la drum hai-hui / Pân’ la poarta nimănu! / Gând smerit și of verzui / La măicuța

⁴⁷ *Cântece triste*, p. 28–29. Inclus și în volumul *Novissima Tristia*, p. 61–62. Este dedicat ofițerilor de securitate care l-au torturat, în anul 1948, la Satu-Mare. Textul este datat 20 noiembrie 1978.

⁴⁸ *Poveste I*, în volumul *Cântece triste*, p. 5. Text datat 13 septembrie 1985.

⁴⁹ Vezi și Dan T. Gürtesch, *Dumitru Oniga*, în „Țara Fagilor”, serie nouă, Suceava, anul XIII, nr. 2 (51), aprilie–iunie 2005, p. 39: „Dumitru Oniga este un maestru al prozodiei, specializat în sonete și rondeluri”.

⁵⁰ *Dor*, text inclus în volumele *Cântece triste*, p. 37–38, *Fiorduri*, p. 34 și datat 18 decembrie 1972.

dorului / Să te-nchini, să te supui, / Inima să ți-o descui / Ca un pui, ca un vătui!”⁵¹;
 „Visule, aprinde un lampaș / Pe cărări ferite, făclieș, / Să găesc durerii un
 schimbaș. // Dorule, săgeată fără greș, / Tare ești amarnic și abraș! / Plâng petale
 albe de cireș... // Inimă, puhoi și grohotiș, / M-ai legat de viață fedeleș, / M-ai pus
 pe jărativ clocotiș... // Și mă duc pe drum tehui, târăș, / Jale zic pe văi, pe povârniș, /
 Doină cânt, urcuș și coborăș. // Lacrima în piept e-un cocoloș, / Un hanger ce mă
 străpunge căș. / Sângeră în ochi amurgul roș... // Suflete, de scai, de rumeguș, / Ba
 ești răzvrătire, ba reproș, / Când un pas sublim, când lunecuș... // Luna urcă
 noaptea în căuș”⁵².

Sensul înalt al poeziei lui Dumitru Oniga, supraviețuitor înțelept, echilibrat,
 elegant și iertător al gulagului românesc, se adună, generos, în cântec înfiripat din
 răstignire, iubire, lumină și bucurie: „Lerui, Doamne, Lerui Ler, / Trupu-i slab, glasul
 stingher. / Către-o margine de cer, // Vântul tremură fior / Pe un fluer de păstor. /
 Crește steaua Magilor // Peste ieslea cea săracă, / Cu țurțuri de promoroacă, / Dorul
 vine, gândul pleacă. // Bate-un înger din aripă, / Pe a stelelor risipă / Cântecul se
 înfiripă. // Împletind raze și fire / Pe-a luminii viscolire -- / Pace și bunăvoină. // Pe-un
 crâmpai de veșnicie, / O cupă de bucurie, / Gândul treacă, dorul vie. // Un colind, un
 colț de cer, / Peste gene fulgi de ger, / Lerui, Doamne, Lerui Ler!”⁵³.

Dumitru Oniga a supraviețuit închisorilor politice din veacul trecut ca martir
 și martor. „Cavaler cu-armuri ca în hrisoave”, „suind golgote spre desăvârșire”, el
 „revarsă bucurie și lumină” pe vatra pustiită de „dragostea încrustată în ideal”, prin
 poezia-sповedanie, poezia-„penitență, drum de izbăvire” ori „cântec îngeresc”
 urcând spre înălțimi ca „ecou uitat din Paradis”. În „cetatea bolnavă” și în paragină,
 din cuvântul „frânt pe roțile ororii”, el aduce prin poezia în care „ard idealuri sfinte,
 argintate, cu sângerări în nopți de priveghere”, „un aer de noblețe” hieratică: „Am
 străbătut vremi vitrege, de groază, / Am supraviețuit câțiva, anume, / Ca să fim
 martori în această lume, / Să știm că adevărul se păstrează. // N-am căutat nici
 gloriei, nici renume, / Ci neamului și țării stând de pază, / Pământul strămoșesc, o
 scumpă oază, / S-avem un țel, un ideal, un nume. // Călăi ne-au frânt pe roțile
 ororii, / Râuri de sânge, munți de oseminte, / O jertfă ne sunt faptele-n istorii. //
 Urmatu-ne-am mereu visele sfinte, / Din suferinți noi am cules victorii / Și
 dragostea, o flacăra fierbinte”⁵⁴.

⁵¹ *Dor de dor*, text inclus în volumul *Cântece triste*, p. 40–41 și datat 14 septembrie 1985. Inclus ulterior și în volumul *Fiorduri*, cu titlul *Dor*, p. 54.

⁵² *Cântec II*, în volumul *Fiorduri*, p. 50. Text datat 7 septembrie 1984.

⁵³ *Colind târziu*, în volumul *Cântece triste*, p. 42–43. Text datat 4 decembrie 1986. Cu modificare de titlu, *Colind II*, este inclus și în volumul *Fiorduri*, p. 57.

⁵⁴ Dumitru Oniga, sonetul 122, tipărit în volumul *Iubiri – sonete*, p. 140, cu mențiunea: Suceava, 10 iulie 2003. Corelativ, vezi și sonetul 126, inclus în același volum, p. 145: „Aici am plâns în chinuri și durere, / Stropind cu lacrimi sfintele morminte, / De-atâta jale n-am avut cuvinte / Pentru cumplita țării sfâșiere. // Ne flageleză-aducerile-aminte / Și jertfe noi istoria ne cere, / Îngenunchiați în rugă și tăcere, / Credința noastră a rămas fierbinte. // Patria mea, frumoasă și iubită, / Tu ești viața noastră, ești lumină / Dar așteptăm o zi de mult râvnită // Când s-o curma robia și ruina. / Azi nația-i trădată, sărăcită, / Amare lacrimi curg în Bucovina”. Textul este însoțit de mențiunea: Suceava, 17 martie 2004.

Mărturisirile lui Dumitru Oniga din memorialistica publicată în diverse periodice, învederând un adevărat cult pentru adevăr și libertate, comunică același rost înalt, de a instrui și educa generațiile viitoare: „Pe toți cei care reprezentau în țara aceasta fondul uman de înaltă calitate – intelectuali, oameni de știință, medici, juriști etc. –, pe care orice societate civilizată i-ar fi ocrotit și promovat, ca să poată contribui la prosperitatea țării și să fie folositori comunității umane, comuniștii i-au arestat, schingiuit, înfometat, umilit și i-au supus unui regim de exterminare. Să ucizi valorile, iată o metodă sigură de a debusola și anihila un popor! Acesta a fost țelul celor ce ne-au ocupat pe tot parcursul istoriei. Când se vor putea reface aceste valori și caractere și cu prețul câtor generații? [...] Poate generațiile care vor veni peste ani, citind aceste versuri, vor înțelege ceva din zbuciumul și tragedia secolului nostru întunecat. Sperăm ca ei să aibă o altă soartă decât cea hărăzită nouă și în fața lor să se deschidă toate orizonturile; pentru că în fața tineretii noastre toate orizonturile au fost închise. Poate tinerii poeți și scriitorii, parcurgând aceste bijuterii create în durere și suferință, scoase acum la lumină, să le pună în inima lor pe pedestalul ce li se cuvine și să învețe ca în orice împrejurare să spună adevărul, lucru pe care noi nu l-am putut face decât cu prețul libertății și, de cele mai multe ori, chiar cu prețul vieții”⁵⁵.

Dumitru Oniga. La poésie-confession, la poésie-pénitence et voie de délivrance

(Résumé)

L'étude ci-dessus présente des riches informations concernant la détention politique et le destin d'un des poètes doués de la Bucovine.

En même temps, l'auteur de l'étude souligne les stratégies de survivance, le spécifique de l'acte de création, la circulation des poésies dans l'univers-pénitencier, leur rôle thérapeutique, la récupération des poèmes pour être publiées – après 1989.

Dans la deuxième partie de l'étude, l'auteur recherche surtout les textes créés dans la prison (la poésie „concentrationnaire”) et aussi les textes qui évoquent l'univers-pénitencier, élargi – après 1964 – jusqu'aux confins de la Roumanie. Ici, la recherche met en évidence la fonction documentaire-explicative des créations et celle „d'instrument d'auto-catharsis”, qui offre la solution d'évader de l'univers-pénitencier par foi et amour.

⁵⁵ Dumitru Oniga, *Poezie și destin: Radu Gyr*, articol menționat la nota 11, în sursa citată p. 31.

VASILE PÂNZARIU CALVARUL CUVÂNTULUI CONDAMNAT LA MOARTE ÎN „VEACUL MARELUI PRĂPĂD”¹

VASILE I. SCHIPOR

Vasile Pânzariu se naște la 12 ianuarie 1930 în localitatea Burdujeni² într-o familie cu opt copii (șase băieți și două fete). Tatăl său a luptat la Mărășești și Oituz în războiul de întregire, unde, pentru fapte de eroism, a fost felicitat de către generalul Henri Mathias Berthelot, șeful misiunii militare franceze, și a participat la campania din Ungaria pentru înăbușirea revoluției bolșevice. „Noblețea sufletească și dârzenia strămoșilor”, „spiritul profund creștin” reprezintă „zestrea

¹ Comunicare susținută în cadrul colocviului științific *Bucovinenii în literatura spațiului concentraționar*, organizat de Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române, Rădăuți, 5 iulie 2005. Prin conținut și titlu, studiul ilustrează, în multe privințe, fenomenul observat de Nicolae Steinhardt în reflecțiile din perioada detenției sale la Aiud: „Există o degradare. La început e Cuvântul, Logosul. Oamenilor li se hărăzește a cuvânta. Cuvântul se degradează în vorbă. Vorbele se prefac în șabloane automate. Aceasta e faza decăzută [...] a lozincii. [...] Prin cuvinte oamenii își comunică ideile, sentimentele, informații. Și acel extaz în fața binelui, frumosului și adevărului care nu-ți îngăduie să taci. [...] Vorbăria nu mai e decât zgomot de fond. Iar lozinka – lavă înghețată – transmite minciuna în stare stabilă, congelată” (*Jurnalul fericirii*, ediție îngrijită și note de Virgil Ciomoș, *Postfață* și repere biobibliografice de Virgil Bulat, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 52).

² Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I.G. Sbiera”, 2004, p. 194. Vasile Pânzariu, *Arestat pentru poezie*, în „Analele Sighet”, tomul 7, *Anii 1949–1953: mecanismele terorii*, Comunicări prezentate la al VII-lea Simpozion al Memorialului de la Sighetul Marmației (2–4 iulie 1999), Editor Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică, 1999, p. 593–599. Vezi și Mugur Geu, *Viață luată cu japca*, în „Crai Nou”, Suceava, anul XV, nr. 3615, 9 martie 2004, p. 1 și 3, Mihai Vicol, *Suceveanul Vasile Pânzariu și Gulagul românesc*, în „Cronica Sucevei”, 3 septembrie 2004, p. 4, Tiberiu Cosovan, *Fărămitura de lumină din sufletul lui Vasile Pânzariu*, în „Monitorul de Suceava”, 27 aprilie 2005, p. 12, documentare cu bogate informații biografice referitoare la Vasile Pânzariu. Informații bogate și în Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor*, p. 189–193. De interes sunt și prezentările semnate de foști colegi de detenție: I[on] V[ictor] Pica, *Vasile Pinzariu*, în „Cuget și veghe”, Brașov, nr. 1990, p. 4 și Teofil Botlung, în *Fila de memorie*, „Memento”, publicație periodică a Asociației Foștilor Deținuți Politici Timiș, Timișoara, Anul VII, Nr. 1 (47), ianuarie 1997, p. 3. Informații de fișier biografic se publică și în Constantin Aurel Dragodan (coordonator), *Poeți după gratii*, vol. III, București, Editura Ramida, Colecția Arhiva Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, 1995, p. 289.

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 341–354, București, 2005

ereditară” transmisă de părinți și copiilor. În târgul de lângă vechea graniță dintre Regat și partea Moldovei devenită Bucovina, după răpire și încorporarea sa în Imperiul Habsburgic, Vasile Pânzariu își petrece copilăria și adolescența, ca „spirit liber, crescut în respectul față de valorile românești”³. După școala primară, studiază la Liceul Comercial din Suceava. În anii grei de după război, Vasile Pânzariu împărtășește aceleași valori și idealuri ca mulți dintre colegii săi de generație de pe băncile cunoscutelor școli sucevene, în rândul cărora se propaga cultul Gărzilor „Decebal”: Liceul de Băieți „Ștefan cel Mare”, Liceul de Fete „Doamna Maria”, Liceul Industrial: „Noi ne cunoșteam între noi, cei cu orientare împotriva regimului. Așa am fost educați ori poate așa simțeam”⁴. Tânărul de 18 ani, elev în clasa a VI-a de liceu, își exprimă deschis sentimentele față de regimul impus în România de ocupantul sovietic. În timp ce în munții Bucovinei se constituia și consolida rezistența armată în „cele dintâi centre armate românești de luptă împotriva comunismului”⁵, la Suceava, în 1948, elevul Vasile Pânzariu recită în clasă *Momița republicană, Măgarul și libertatea* din volumul de fabule anticomuniste *Tămâie și otravă*, publicat de Păstorel Teodoreanu. Pentru exprimarea atitudinii sale este exmatriculat.

La Suceava, împreună cu alți tineri, Vasile Pânzariu organizează un „nucleu anticomunist”, „Cetatea lui Ștefan cel Mare”, urmărind să propage în satele supuse cotelor înrobitoare și colectivizării „nesupunerea la bolșevizare”: „Eram din Suceava, Lisaura, Verești, Costâna etc. Țin minte că era cu noi și un refugiat din Cernăuți. Obiectivul nostru era propagarea în sate a nesupunerii la bolșevizare prin diverse forme. Încercam, totodată, să luăm legătura cu luptătorii din munți, să-i ajutăm cum putem. N-am făcut acte, documente, pentru că riscul era mare. Îmi amintesc că aveam un subofițer de armată din Mitoc, care ne coordona din punct de vedere militar. [...] Au fost omorâți la arie, la treierat, oameni din Calafindești, Stroești,

³ Mugur Geu, *art. cit.*, p. 3. Vezi și Ion Drăgușanul, *Inițierea în tainele suferinței*, postfață la volumul *Amprente pe Golgota lumii*, Suceava, Editura Bucovina Viitoare, 1998, p. 169. Mihai Rădulescu, fost deținut politic, în „*Rugul Aprins*”. *De la Mănăstirea Antim la Aiud*, cu o prefață de Vasile Andru, București, Editura Ramida, colecția „Fiul Omului”, nr. 14, oferă informații referitoare la educația primită în familie și, ulterior, de la scriitorii lumii, care l-au învățat câteva reguli după care să-și conducă existența: „Să nu calc în destinul altuia. Să ascult de legile esențiale din *Vechiul și Noul Testament*: să-mi orânduiesc zilele, după pilda lui Dumnezeu, Creatorul, muncind până la cea mai neagră istovire și să mă străduiesc a-mi iubi aproapele ca pe mine însumi. Să iert, condiție pentru propria-ne iertare. Nu fur. Mint mai ales pentru a nu provoca suferință altora. Îmi iubesc părinții. Îl iubesc fără margine pe Dumnezeu. Nu sunt legat de cele materiale. Respect copiii până la a-mi jertfi viața pentru formarea lor. Iubesc mai presus de toate Adevărul, Dreptatea și Frumosul, Blândețea; înțeleg Neputința celorlalți, cultiv Toleranța. Dar acestea și celelalte le datorez cu prisosință educației pe care mi-a dat-o mama și lecției primite de la scriitorii lumii; personal, n-am făcut decât să întăresc și, eventual, să dezvolt ceea ce ei au zidit în mine”, p. 78–79.

⁴ Mugur Geu, *art. cit.*, p. 3.

⁵ Cf. Constantin Dinu Vasiliu, *Munții Bucovinei, primii munți în flăcări*, în „Memoria”, anul V, nr. 10, 1994, p. 100–108.

Grănicești⁶, pentru simpla vină că nu voiau să dea cotele aberante fixate de regim. Cred că ceea ce ne-a determinat cel mai tare să ne constituim într-un nucleu, să ne organizăm, a fost împușcarea țăranilor. Cu orice risc, pentru că eram conștienți că în jurul nostru colcăiau batalioane de securiști”⁷.

Membrii acestui „nucleu anticomunist” condus de Vasile Pânzariu încearcă, prin diverse mijloace, să comunice cu arestații pe motive politice din penitenciarul Suceava⁸, fraternizând clandestin cu aceștia: „Noi umblam prin jurul pușcăriei și comunicam cu ei prin semne, prin batiste, cum puteam. Doream să-i încurajăm. Nu erau obloane la geamuri, ci numai gratii. Riscam și noi, dar ei riscau mai mult, pentru că în orice moment gardianul se putea uita prin vizetă și îi vedea”⁹.

În ziua de 26 august 1950, Vasile Pânzariu este arestat și amenințat cu moartea, ca „bandit și criminal”¹⁰. Închis la penitenciarul Suceava, este anchetat și torturat într-un lot de 13 tineri pentru activități dușmănoase contra regimului și tipărirea de manifeste, pe care Eugenia Donici din Verești și Ecaterina (Catrinel) Popescu din Horodnic, amândouă eleve la Liceul de Fete „Doamna Maria”, le-au răspândit în Suceava și Botoșani de 23 august. După anchete, ce au durat aproape un an, în procesul desfășurat la Iași, Vasile Pânzariu este condamnat de către Tribunalul Militar la zece ani de muncă silnică. Ca deținut politic, Vasile Pânzariu trece prin temutele închisori de la Jilava, Gherla, Baia Sprie, Mina Cavnic, Poarta Albă și Văcărești, unde „cunoaște din plin umilința, disperarea,

⁶ Din acest „nucleu de rezistență și luptă împotriva comunismului” făceau parte: Vasile Pânzariu, Viorel Buțincu, Zaharia Cuciureanu, Gheorghe Cucoș, Eugenia Donici, Decebal Drăgoi, Mihai Munteanu, Amfilochie Munteanu, Constantin Munteanu, Gheorghe Pentiuc, Ecaterina Popescu, Nicolae Seliuc, Constantin Strugariu, Aurel Stoleriu, vezi Vasile Pânzariu, *art. cit.*, p. 593–594, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 189. Despre revoltele țărănești și acțiunile de reprimare din satele Rogojești, Frătăuții Noi, Calafindești, Bălăceana, Stroiști, Milișăuți, nu și Grănicești, un studiu amănunțit, realizat pe baza anchetelor de teren în 1990 și a documentelor de arhivă, publică Dorin Dobrinu, *Transformarea socialistă a agriculturii, răscoalele țărănești și deportările din Nordul Moldovei (1949)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» din Iași”, anul XXXIX–XL, 2002–2003, p. 459–487.

⁷ Mugur Geu, *art. cit.*, p. 3.

⁸ Informații referitoare la Penitenciarul din Suceava pot fi găsite, printre altele, în Florin Dochița, *Închisoarea din Suceava, locul în care comuniștii au pus bazele „fenomenului de reeducare”*, „Monitorul de Suceava”, anul IX, nr. 102 (2560), 4 mai 2004, p. 13. Preotul Dumitru Valenciu în lucrarea *Arhiepiscopul Emilian Antal Târgovișteanul, Lt. de Mitropolit al Bucovinei, 1945–1948*, Câmpulung Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2005, dintr-o altă perspectivă, îi consacră un subcapitol, p. 101–102. Referindu-se la refacerea capelei și sfințirea acesteia, la 17 martie 1946, autorul citează un fragment din mărturisirea ierarhului bucovinean: „Este dureros să constăți că după 2 000 de ani de propovăduire a dragostei și cinstei, e încă nevoie de instituții de felul acesta. Acest lucru este cu atât mai dureros când, chiar în vo[i]jevodala Suceava, împodobită cu atâtea monumente istorice și de pietate, trebuie să vezi cu durere că edificiul cel mai mare servește nu de orfelinat, spital sau instituție de cultură, ci de închisoare” (p. 101).

⁹ Mugur Geu, *art. cit.*

¹⁰ *Ibidem*.

suferință”¹¹. În închisorile prin care trece, îi cunoaște pe Ion Caraion, Ovidiu Papadima, Romulus Dianu, Radu Gyr, Ilie Popescu-Prundeni, Tudor Popescu¹². Din această perioadă datează primele sale poeme, care circulă clandestin printre deținuți. Mentorul său „întru poezie și suferință” este, alături de Ion Caraion, poetul-martir Radu Gyr, pe care îl cunoaște la Văcărești în 1955 și care îl îndeamnă să nu renunțe la „povara sacră de a zămisi poezii”. În 24 august 1960 este eliberat de la Gherla, cu o zi mai devreme de împlinirea pedepsei.

¹¹ La Gherla, în celula 101, Vasile Pânzariu cunoaște activitatea studenților torționari veniți de la Pitești pentru „munca de reeducare”: „Cât a durat perioada de depistare, așa cum era procedeul, nu mi-am dat seama de ceea ce urmăresc, se purtau onorabil, aveam discuții libere și ne făceam fel de fel de planuri de viitor, pentru înfrângerea comunismului și după aceea. Abia după două săptămâni și-au dat arama pe față, făcându-ne bandiți, lovindu-ne bestial, spunându-ne: ori ne facem sincer autodemascarea, rupând-o cu educația burghezo-moșierească, primind iertarea Partidului Comunist, c-am greșit luptând împotriva sa, ori vom crăpa cu toții acolo”, cf. Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 190. Corelativ, vezi, printre altele, și articolul *Despre libertatea gândirii*, publicat de Sergiu Grossu în „Memoria”, nr. 13, 1995, p. 8–11: „În toate țările din răsăritul Europei s-a pus în practică perfida «spălarea de creier» pentru a marxiza gândirea neutră și, mai cu seamă, cea ostilă a fiecărui cetățean neînregimentat politictește. S-a încercat, prin toate mijloacele posibile de propagandă (presa, literatura, cinematograful, teatrul, radio-televiziunea, afișajul, tot soiul de conferințe marxist-leniniste, fără a neglija coerciția ideologică a învățământului de partid), compromiterea, înfrângerea, desființarea gândirii libere – a gândirii creștine. S-a mers chiar, cu acest aparat spiritual, despre care vorbește Aleksandr Soljenițin, până dincolo de limitele clemenței, până în străfundurile intoleranței și prigoanei, în vederea dezumanizării gândirii, a descresținării rațiunii, a violării intelectului omenesc, a profanării celor mai intime tainice ale gândirii și libertății de conștiință. Locul unde «spălarea creierului» a recurs, cu perseverență, la folosirea metodică a forței brutale au fost pușcăriile și lagărele de exterminare”. Autorul articolului îl citează pe misionarul american Clifford, care a suportat timp de 36 de luni experiența («veritabilă tehnică științifică») în China maostă. Pentru a zdrobi definitiv voința celui întemnițat, „călăii trebuie să golească capul acestuia de toate credințele și convingerile sale, de amintirile cele mai afectuoase, de prietenie, de dragoste, de atașamentul la familia sa. Obținând acest rezultat, spiritul este transformat într-un «recipient vid», iar voința încetează de a mai fi susținută de idealurile, de gândurile și experiențele trecute care alcătuiau forța sa”. În România experimentalul a fost aplicat la Pitești, după *Manualul comunist de instrucțiuni cu privire la războiul psihopolitic*, elaborat în URSS, sub îndrumarea lui Lavrentie Pavlovici Beria, manual reprezentând „arta și știința de a revendica și a menține dominația necesară asupra gândirii și loialității indivizilor” prin „forța cea mai brutală”, care are „curajul de a se arăta inumană, sălbatică, brutală și dovedește o lipsă totală de omenie [spre a fi ascultată]”: „În acest context apocaliptic, rațiunea își pierde lumina discernământului: omul nu mai poate gândi logic. Este noaptea gândirii și sclavia ei”. Vezi și Mihai Rădulescu, *Casa lacrimilor neplânse. Martor al acuzării în procesul „reeducatorilor”*, București, Editura Ramida, colecția „Demnitatea Românească”, seria „Fiul Omului”–2, 1993 și *Istoria literaturii de detenție la români*, vol. I, *Memorialistica reeducărilor*, Prefață, *O istorie salvatoare*, de Nicolae Balotă, București, Editura Ramida, 1998. În capitolul VI al acesteia din urmă, *Presimțirea reeducărilor*, Mihai Rădulescu se referă la „tema cruzimii față de tovarășii de crez sau de colegi” și la „pângărirea morală”, intuite de Robert Musil (1880–1942), în romanul *Nefericitățile elevului Törless*, de F.M. Dostoievski (1821–1881), în romanul *Posedații*, iar la noi de Iuliu Cezar Săvescu (1866–1903) în poemul *Prietenii*, tipărit în periodical „Dumineca”, „gazetă a familiei”, din constelația „Literaturului”, București, anul XI, nr. 8, 1890, o „descriere profetică” a demascărilor, concepută la sfârșitul secolului al XIX-lea, înaintea celor doi „titani ai psihologiei abisale” invocați mai sus și a practicii din penitenciarele Pitești și Gherla. Din bibliografia consistentă a problemei, vezi și Traian Popescu, „Demascare – reeducare”. *Terorismul din închisorile Pitești și Gherla*, în „Analele Sighet”, tomul 7, *Anii 1949–1953: mecanisme terorice*, București, Fundația Academia Civică, 1999, p. 532–545.

¹² *Ibidem*. vezi și Gheorghe Gorda, *Răbdarea este arta de a spera*, „Literatura și arta”, Chișinău, nr. 8 (2480), 18 februarie 1993.

După eliberare, Vasile Pânzariu muncește ca tâmplar mecanic la IFET Suceava. Devine membru al Cenaclului „Nicolae Labiș”, condus de prozatorul și jurnalistul Radu Mareș, și debutează cu poezie, în 1970, în paginile ziarului „Zori noi”¹³. Ca și

¹³ Cf. Vasile Pânzariu, *art. cit.*, p. 597–598, Mugur Geu, *art. cit.*, p. 3. Pentru promovarea unui „bandit înrăit, care a luptat împotriva clasei muncitoare condusă de gloriosul partid comunist aducător de fericire”, Radu Mareș este îndepărtat de la conducerea cenaclului. Poeziile lui Vasile Pânzariu sunt trimise la Academia Română, pentru expertizare literară. Rezultatul expertizei confirmă motivele anchetei: „În majoritatea poeziilor produse de Vasile Pânzariu se observă talent și sentimente plăcute când tratează subiecte din natură, dragoste, familie, națiune. Însă trecând la poezia ce are un caracter social, reiese clar că-n ele sunt idei și atitudini antisociale”, vezi Vasile Pânzariu, *art. cit.*, p. 598, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 192. Cercetarea noastră, efectuată pe colecția ziarului sucevean „Zori noi” din întregul an 1970, înlătură unele inexactități care persistă în legătură cu acest moment biografic. În articolul *Agenda cenaclului literar „Nicolae Labiș”*, publicat de Radu Mareș în singurul cotidian sucevean al vremii, anul XXIV, nr. 6876 din 25 ianuarie 1970 (și nu 4 februarie), p. 3, citim: „La prima ședință din noul an al cenaclului literar «Nicolae Labiș» din Suceava, care a avut loc joi, 15 ianuarie, a citit versuri Vasile Pânzariu. La a doua confruntare a sa cu exigențele din ce în ce mai ridicate ale membrilor cenaclului, autorul s-a prezentat cu o selecție de «poezii ale belșugului», tema ciclului citit fiind «cântecul pământului și al roadelor sale», a arătat Nicolae Socoliuc. Există, s-a mai spus, în fiecare poezie strofe și versuri excelente, dar, cu două excepții, *Aproape de mare* și *Aici, copii*, nici una din poezii nu rezistă în întregime (Vasile Zetu). S-au citat, printre altele, fragmente din poezia *Rezonanțe*: «Aici, pe fruntea-naltă carpatină / Răsună-n lemn de tisă numai dor, / Aicea cântă cetini de lumină / Și bucuria-ntregului popor» sau «Prin rădăcini și inimi se frământă / subpământeanul nostru miez de foc...», subliniindu-se că e meritorie cantabilitatea versurilor, optimismul robust, frumusețea unor metafore, semnalandu-se, pe de altă parte, apariția unui manierism care va trebui depășit de autor prin lecturi susținute”. În această pagină de „coordonate literare”, susținută lunar în „Zori noi”, în numărul din 25 ianuarie 1970 se publică versuri semnate de: Radu Câmeci, *Inima-n steag*; Florin Bratu, *Când Lenin și Comoara*; George Damian, *Ca lumina*; Constantin Ștefuriuc, *Pământ cu păsări*; Ion Beldeanu, *Dimineața uneltelor* (p. 3). Cu toate referirile favorabile ale lui Radu Mareș, Vasile Pânzariu nu debutează aici, pentru că fiecare debut este menționat special de către redacție, prin încadrarea textului într-un chenar cu precizarea „debut”, în partea sa de sus. Adevăratul debut al lui Vasile Pânzariu în presa din România se produce târziu, abia peste trei decenii, la Brașov, în revista „Cuget și veghe”. Aici, în anul I, nr. 3 din 1990, p. 4, este prezentat de Ion Victor Pica și i se publică poeziile de detenție *Rugă subterană* și *Mesaj de pe Golgota*. Reținând încă un lucru important, faptul că Vasile Pânzariu își citește poeziile în ședința din 15 ianuarie, ziua de naștere a lui Mihai Eminescu, deci într-un cadru sărbătoresc, cu semnificații aparte pentru români, omis în referirile de până acum, noi mai precizăm că evenimentul a avut și alte urmări. Astfel, în articolul *Cenaclurile literare, sub semnul anonimatului*, publicat în nr. 7093, 9 octombrie 1970, p. 3, Ion Beldeanu scrie, printre altele: „Misteriosul caiet al cenaclului n-a putut fi consultat. La casa creației populare, unde ne-am fi așteptat să-l găsim, nu i-am dat de urmă. De atunci [din primăvară], cenaclul – mai bine zis cei răspunzători de activitatea sa – se află... în vacanță. Se vede că-i vorba de-o vacanță cam lungă”. Ceva mai târziu, tot Ion Beldeanu scrie în articolul *Cenaclul literar „Nicolae Labiș” și-a reluat activitatea*, publicat în nr. 7138, 1 decembrie 1970, p. 3 că „după o întrerupere de durată”, la sfârșitul lunii noiembrie, cenaclul sucevean își reia activitatea, animat de „câțiva poeți”, Marcel Mureșeanu, Florin Bratu, George Damian, Ion Beldeanu și „tineri dotați”: Octavian Lazăr, Emil Bogos, Dumitru Teodorescu. Poetul Ion Beldeanu își mărturisește acum și convingerea că „nucleul de oameni de talent” poate asigura cenaclului „viabilitate, ținută profesională”. „Aceasta va permite reluarea, în cadrul ședințelor lunare de lucru, a bunei tradiții a dezbaterilor de idei, a confruntărilor fructuoase, menite să încurajeze creația autentică. Concomitent, cu sprijinul casei creației populare, vor continua și alte manifestări specifice” [șezători literare, întâlniri cu publicul, întâlniri cu scriitorii]. „Noua direcție” este precizată limpede de Ion Beldeanu. Majoritatea acțiunilor cenaclului „Nicolae Labiș” „vor fi consacrate întâmpinării semicentenarului partidului, eveniment de mare rezonanță istorică în conștiința poporului român!” Foarte curând, sub semnul acestei „noi direcții”, în nr. 7155, din 20 decembrie 1970, p. 3, pagină consacrată „coordonatelor literare”, debutează rădăuțeanul George Onica – poet interesant, de altfel, mai ales prin creațiile risipite, după 1989, în diverse periodice locale din Bucovina și care debutează editorial târziu, cu volumul *Moartea aurind fructele*, Bistrița, Editura Mesagerul, 2005, 68 p.–, semnând poezia *Solie*, însoțită de o dedicație grăitoare: „Zidarului de noi coliere, zidar al urieștilor coliere – partidul”.

Teofil Lianu, la Rădăuți, în 1970, Vasile Pânzariu este arestat din nou, în 22 septembrie 1970, anchetat și condamnat, în 17 noiembrie 1970, la șase ani de detenție și patru ani de interdicție a drepturilor civile pentru șase din poeziile publicate. Acum trece prin închisoarea din Aiud, unde constată că aici mai erau peste 300 de deținuți politici din cei arestați și condamnați în anii '50. După un an și opt luni, Vasile Pânzariu este pus în libertate și reabilitat în 1972.

Editorial, Vasile Pânzariu debutează în 1994 cu volumul *Dincolo de azi*, cuvânt prefațator de Gheorghe Gorda, Hliboca–Cernăuți, 42 p. Placheta apare într-un tiraj inadmisibil de mic și în condiții revoltător de modeste nu în România, din nevoia dreptului la adevăr și a respectului pentru valori, ci sub egida Cercului Cultural „Arboroasa” din Cernăuți, avându-l ca redactor pe Nicolae Șapcă¹⁴. Un an mai târziu, mai multe poeme îi sunt cuprinse în volumul colectiv *Poeți după gratii*¹⁵, îngrijit de Asociația Foștilor Deținuți Politici din România. Aceștia le urmează: *Coșmar în noaptea veacului*, cu două referințe, în loc de postfață, de Vasile Tărățeanu și I.V. Pica, Suceava, Editura NordPress, 1996, 56 p.; *Amprente pe Golgota lumii*, cu o prefață a autorului și o postfață, *Inițierea în tainele suferinței*, de Ion Drăgușanul, Suceava, Editura Bucovina Viitoare, 1998, 180 p.; *Revelația Trinității*, prefață, *Vasile Pânzariu sau „cuvântul tras pe roată”*, de Ion Drăgușanul, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”–Crai Nou–Mușatinii–Bucovina Viitoare, 2003, 92 p.; *Clopoșei de lună. Versuri pentru copiii mari și mici și iubii lor bunici*, cu un cuvânt înainte de Ion Beldeanu, Suceava, Editura Lidana, 2004, 36 p.

După debutul său editorial, Vasile Pânzariu este inclus și în câteva antologii realizate de bucovineni, dar tipărite în afara provinciei: Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Bucovina*, Selecție, studii introductive și profiluri critice, Timișoara,

¹⁴ Vezi Ion Drăgușanul, *De parcă țara ar exista în afara granițelor ei*, „NordPress”, Suceava, anul III, nr. 145 (582), 2 august 1995. În partea sudică a Bucovinei, inclusă astăzi în județul Suceava, referiri la rezistența anticomunistă locală încep să apară abia după 1994. Câteva ziare, „NordPress”, „Monitorul de Suceava”, mult mai târziu „7 zile bucovinene”, „Crai Nou” publică articole, interviuri, documentare etc. consacrate unor bucovineni care au trecut prin gulagul comunist. În periodicele științifice de aici se publică studii ori recenzii ale unor cărți pe această temă după anul 2000. În partea de nord a Bucovinei, inclusă astăzi în regiunea Cernăuți, interesul pentru recuperarea „istoriei confiscate” apare mai devreme. Almanahul cultural-literar „Țara Fagilor”, fondat în 1992, întreține o secțiune specială, *Golgota neamului românesc*, în care se publică masiv, an de an, anchete de istorie orală, însemnări, amintiri, povestiri, evocări, texte din folclorul deportării, tabele cu persoanele și familiile românești persecutate, deportate ori exterminate în gulagurile sovietice. În multe sate de aici se construiesc monumente de for în memoria victimelor „dezmațului stalinist”, se oficiază periodic slujbe religioase, toate acestea învederând un înalt civism prin care românii bucovineni desțărâți își cultivă dreptul la memorie culturală, la adevăr, demnitate și libertatea de exprimare.

¹⁵ Constantin Aurel Dragodan (coordonator), *Poeți după gratii*, vol III, București, Editura Ramida, Arhiva Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, 1995, p. 268–289. Aici îi sunt publicate 15 poezii, urmate de un profil biografic, p. 289. Tot acum este prezent și în volumul *Poezia în cătușe*, Antologie, prefață și note de prof. univ. dr. Aurelian I. Popescu, Postfață de Nicolae Panea, Craiova, Editura Omniscop, 1995, cu două poeme, *Mesaj de pe Golgota*, p. 122 și *Rugă subterană*, p. 145–146.

Editura Helicon, 1996, p. 321–325; Emil Satco, *Antologia poezilor români din Bucovina (1775–2002)*, Iași, Editura Junimea, 2002, p. 131–132.

Cu versuri și amintiri din anii de aspirații, detenție și prigoană, Vasile Pânzariu colaborează la „Zori noi”, Crai Nou”, NordPress”, Bucovina literară” (Suceava), „Literatura și arta” (Chișinău), „Codrul Cosminului”, periodic al Cercului „Arboroasa” (Cernăuți), „Țara Fagilor”, almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni (Cernăuți–Târgu-Mureș), „Analele Sighet”.

Vasile Pânzariu, „poetul cu rădăcini răzășești”, „nu este un aspirant la gloria [literară], ci un martor”¹⁶ al infernului din universul concentraționar al veacului trecut. În „poezia [sa] carcerală”, puținii exegeți care au zăbovit asupra sa au sesizat „o pronunțată tendință spre discursiv” în poeme care se transformă „într-un fel de cronici versificate ale universului detenției”¹⁷. Poemele acestea îndeplinesc, în primul rând, o funcție „documentar explicativă”: „Am văzut oameni cu burțile supte de foame, / cu buzele vinete și crăpate de sete, / muribunzi delirând prin moderne sodoame, / doborâți de-ntunerice, zăcând pe tinete. // Am văzut oameni ce visau fericirea / într-o coajă de pâine și-o picătură din ape, / cu ea să-și sature carnea și firea, / o clipă măcar și pe urmă să crape. // Am văzut oameni târați în cavouri, / să trăiască în beznă alături de morți, / lungiți între dânșii ca niște lingouri, / păzite și-nchise de strașnice porți. // Am văzut oameni fără digestii, / doborâți de cumplită tortură / chiar de semenii lor, niște bestii, / pentru blidul mai plin de fiertură. // Am văzut oameni sfârâmați de șenile, / alții bând mâl în două cu sânge, / orbi și ciungi, năpădiți de reptile, / ce doreau ca să scape cu zile. // [...] Tot prin cloaca de molimi și bezne, / bojbăind prin hârjoana minciunii / ce-a legat adevărul de glezne / la belciugul din zidul genunii”¹⁸. „Rămâi, păianjene, rămâi cu bine, / doar tu mi-ai fost prieten de celulă, / ai viețuit alături de mine / și-am îndurat mizerie destulă. // Ne-am înțeles prin simțuri fără vorbă, / ne-am plâns de frig, am fost lipsiți de hrană, / mult timp trecea până sorbeam o ciorbă / sau apa moartă cu aceeași cană. // Păianjen drag, prieten de-nchisoare, / cum am pândit la gratii împreună, / tu așteptai vreo găză zburătoare – / și eu un zvon de veste bună. // [...] Prieten drag, păianjene cuminte, / maestru bun de țesătură fină, / tăcuți și triști, vom suferi-nainte / fără s-aducem nimănui vreo vină”¹⁹. Acestei categorii de texte-document le aparțin și poemele *Rugă subterană*²⁰, *Golgota subterană*²¹, *Pe dunele iernii*²²,

¹⁶ Cf. Ion Drăgușanul, *art. cit.*, p. 174.

¹⁷ Vezi Octavian Nestor, *Vasile Pânzariu – „Dincolo de azi”*, în „Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, anul V, nr. 11–12 (57–58), noiembrie–decembrie 1995, p. 12.

¹⁸ *Mărturie*, text inclus în volumul *Dincolo de azi*, p. 29. Retipărit în volumul *Coșmar în noaptea veacului*, p. 40–41.

¹⁹ *Prieten drag*, text inclus în volumul *Dincolo de azi*, p. 33. Retipărit în volumul *Coșmar în noaptea veacului*, p. 43–44.

²⁰ *Coșmar în noaptea veacului*, p. 42–43. Text însoțit de mențiunea: Baia Sprie, 1953.

²¹ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 80–81. Text din perioada detenției de la Baia Sprie, nedatat.

²² *Dincolo de azi*, p. 17–18. Inclus și în volumul *Amprente pe Golgota lumii*, p. 83–84, cu mențiunea: Baia Sprie, 1954.

*Străinul*²³, *Semne pentru neuitare*²⁴, *Coșmar în noaptea veacului*²⁵, *Doină din surghiun*²⁶, *Din cavoul 101*²⁷, *Așchia de os*²⁸, *Sublima evadare*²⁹.

Un fragment din *Doină în surghiun* este ilustrativ și ar trebui citit, ca de altfel toate textele menționate mai sus, în paralel cu producțiile din bogata poezie oficială a „obsedantului deceniu”: „Uite! mamă și bunică, / tată și bunic cum pică, / copilași blajini și fiice / sub șenile venetice. / Neamul? Este numai rană, / văzu-i sângeră sub geană! / Țara-i țarc, țara e dubă, / țara coace ca o bubă. / De prin râpi, de prin

²³ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 77–79. Text însoțit de mențiunea: Gherla, 1956. Despre circulația acestei poezii, recitarea ei la moartea mamei lui Vasile Pânzariu, survenită la 24 iunie 1957, de Sânziene, „într-o atmosferă de mare jale și tânguire”, de către Dumitru Lupoai, fost deținut la Baia Sprie, precum și despre anchetarea acestui caz de „propagandă subtilă împotriva regimului”, vezi Vasile Pânzariu, *art. cit.*, p. 596 și Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 191. Reproducem câteva strofe din acest poem: „Se bălbăie ura și suduie-ntruna, / de mișcă vreun deget târziu prin celulă, / când umblă pe răni ca o moarte genuna / și dansa de vaier și foame sătulă. // *Zadarnică pază cu garduri și arme / încercuie oameni izbiți în cavouri, / căci forța gândirilor poate să sfarme / vremelnica scoarță de beznă și nouri. // Alunecă lanțuri, se scutură anii / cu smalt de rugină pe tămpale cărunte, / străinul se smulge din veacul Satanii / cu pași fără zgomot, cu gând fără frunte. // [...] Acasă întorși de la Sfânta Înviere, / cu toții pronunță în glas răspicat / o rugă prin care din suflete cere / să-l vadă-ntră dâșii pe cel așteptat. // Pe scaunul liber, cum stau ei la masă, / străinul se-așază cu doruri fierbinți, / simțind și durerile care-i apasă, / alături de dânsul pe frați și părinți. // Mijește de ziuă și țărâie-afară, / din cofele zării aghiasma naturii, / străinul o soarbe cu mintea lui clară, / știind c-o va duce-n celula torturii. // Cristos a-nviat vouă muguri în rouă, / cu dragoste vie, aprinsă pe fețe, / dorință spre bine și-n zori viață nouă / vă lasă străinul întors în tristețe”.*

²⁴ *Ibidem*, p. 90–91. Text însoțit de mențiunea: Gherla, noiembrie 1956.

²⁵ *Coșmar în noaptea veacului*, p. 52–53. Text însoțit de mențiunea: Gherla, iunie 1957. Poem terifiant, amintind de maniera lui Tudor Arghezi din *Flori de mucigai*: „Gușata hrubă prins-a să-nșurube / în piatra vremii viermuita-mi soartă, / prin leșu-i ciur, spre-o nălucită poartă, / se-ngrămădeau copturi de răni și bube. // Înghesuit de spaimă-n colțuri mute, / simt moartea cu rânjirea-i rece / cum după mine coasa și-o petrece, / peste cadavre de-amintiri durute”.

²⁶ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 86–88. Text însoțit de mențiunea: Gherla, 1957.

²⁷ *Coșmar în noaptea veacului*, p. 34–36. Text însoțit de mențiunea: Gherla, 1958.

²⁸ *Revelația Trinității*, p. 86–88. Text însoțit de mențiunea: Gherla, 1958. Câteva strofe din acest poem reprezintă o mărturie despre anii de „șantier literar” din detenție: „Păstram ca pe un semn, dăruit de Cristos, / în loc de creion, o așchie de os, / ce rămăsese lipită pe-un fund de gamelă, / după ce sorbisem zilnica ciorbă chioară, / pe care-o tănuiam, de atunci, cu strășnicie. // Cu ea îmi scriam gândurile, bunăoară, / pe zidul ce devenise hârtie!... / De aceea, temnicerii, cu o ură drăcească, / urmăreau prin vizetă să surprindă presupusa memorie / și pe cei ce-o făceau pentru a deveni istorie, / temându-se ca nu cumva, cine știe, / și pereții vor prinde să vorbească... // [...] Ei nu știu că din ciomele de pe pereți / înfloresc poeme însuflețite de har, / suind prin stările de bucurii și tristeți / din rădăcinile iluminărilor sfinte, / ce-s transpuse, apoi, ca într-un glosar, / în tezaurul tainic din minte... // Chiar de-am rămas fără de așchia cea de os, / neamului meu, ocrotit de Cristos, / din mormântul acesta vremelnice îi scriu / c-o peniță de gând, muiată-n cemeala jertfirii, / scrisoarea pe care-o semnez ca ostaș și ca fiu, / dorindu-i libertate, în pacea iubirii!”

²⁹ *Ibidem*, p. 82. Text însoțit de mențiunea: Gherla, 1958. Pentru motivul literar central, în evoluția sa din literatura noastră, de la Ion Budai Deleanu până la romantici și poeții moderniști, îl reproducem integral: „O fi iarăși primăvară, / că, deși-s de ani închis, / m-a luat din somn, aseară, / blânda pasăre de vis? // Ce sublimă evadare! / Rămâneau în urmă porți, / ziduri negre și amare, / oameni pentru lume morți, / în gropății în bezna urii, / storși de foamețe și frig, / rupti de ghearele torturii / ce și-n suflete se-nfig, // numai c-au dorit lumina / libertății pentru neam, / de-a nu-l mai forța jivina / răului să tragă-n ham! // Cum zburam, noaptea, spre mâine, / către un dorit tărâm, / mirosea cerul a pâine / și a floare de salcâm!”

hârtoape, / ies dihăanii să se-ndoape / din tot spicul care-l frânge, / din sudoare și din sânge. / Prin odăi, prin șuri, prin tinde / suge tot ce pot cuprinde, / în prisăci, în stâni, în cripte / colți și gheare sunt înfipte. / Pasc omizile scursurii / pe cununile pădurii, / și vârtejul destrămării / ne-a-ntinat albastrul zării! / Joacă, joacă talpa urii / pe obrazul bătăturii. / Peste cruci, peste icoane, / năvăliri de lighioane, / ghiarele și le destupă / carnea neamului s-o rupă”.

Din această experiență tragică s-a născut și poezia lui Vasile Pânzariu: „Pentru a scăpa de teama singurătății și îndeapărtării, cu gândirea cutreieram spațiul propriului cer, în care mi se profilau tărâmurii și lumi incendiate de lumina bucuriei. De-acolo îmi decupam pentru rezistență, clipele de vise, ce le închideam apoi, [spre] a nu le pierde, în litere. [...] De acolo, din mijlocul oprimărilor, gândirea și imaginația mi-au fost mijloacele cele mai eficace prin care strângeam și organizam sentimentele și previziunile în cuvinte, care, odată cristalizate, le depozitam pe filele memoriei. Poeziile mele n-au înflorit sub cer de libertate și vremuri prospere, ci prin întunericul din burta pământului și între zidurile închisorilor groase și reci. Nu m-a supărat niciodată anonimatul, n-am fost invidios, nici n-o să fiu asupra lucrărilor altora, chiar dacă de privilegii efemere au beneficiat și mai beneficiază măscăricii dânelor de fum, ce ornează orgolioși palatul culturii! Eu rămân cu piatra modestiei mele, în temelie!”³⁰

Uniformizarea și extinderea „universului penitenciar” dincolo de zidurile închisorilor comuniste formează substanța unor texte apropiate de „poezia adevărată care se citește pe șoptite, ca o litanie”³¹: *Vremea minciunii*³², *Cobaiul umilinței*³³, *Moara neagră*³⁴, *Fără libertate*³⁵, *Priponul*³⁶, *Noaptea oprimării*³⁷, *Ciracii tiramului*³⁸, *Fântâna părăsită*³⁹, *Absurditate*⁴⁰, *Visul haiducului din veac*⁴¹, *Vai de voi!*⁴², *Ciocoiiul roșu*⁴³, *Nu sunt destule mărturii?*⁴⁴, *Fântâna libertății*⁴⁵,

³⁰ Cf. *Prefață* la volumul *Amprente pe Golgota lumii*, Suceava, 1998, p. 5–6.

³¹ *Ibidem*.

³² *Dincolo de azi*, p. 39–40; *Coșmar în noaptea veacului*, p. 38–39.

³³ *Dincolo de azi*, p. 38

³⁴ *Ibidem*, p. 32.

³⁵ *Ibidem*, p. 12.

³⁶ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 71. Text datat 1985.

³⁷ *Ibidem*, p. 75–77. Text datat 1988.

³⁸ *Ibidem*, p. 92–93.

³⁹ *Ibidem*, p. 93–94.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 108–109.

⁴¹ *Ibidem*, p. 110–112.

⁴² *Ibidem*, p. 122–123. Diatribă la adresa celor ce „au răstignit lumina lacrimii”: „Pe-un câmp de sânge, / tot ce-ați semănat veți strânge; / ura, beana și pustiul! / Nouă ne ajunge viul / jertfelor, ce-or naște îngerii! / Neamul meu, ce plângi și sângeri, / prins pe crucile durerii / crede-n soarele-nvierii!”

⁴³ *Ibidem*, p. 132–134.

⁴⁴ *Coșmar în noaptea veacului*, p. 48–49.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 44–45: „Săpat-am însetați în veacul / uscat de ură și de crime, / să aibă parte neamul meu, săracul, / de-a-și scoate apa lui din adâncime. // Săpat-am greu și chinuții fântâna / prin roci de suprapose oseminte, / de-ajunserăm acum până la vâna / ce poartă apa libertății sfinte. // Dar tot n-o bem, ne mai înșeală unii / ce-au deturnat puterea din răscoală, / legându-i dinadins mai scurte funii, / tragem în sus găleata încă goală”.

*Delirul tiranilor*⁴⁶, *Trambulina parvenitului*⁴⁷, *Roata ciubucului*⁴⁸, *Hiene în sanctuar*⁴⁹ ș.a. „Îngropat de viu, în cimitirul cu sute de cavouri suprapuse”, unde pătrund doar „ruga neamului” și „veghea Domnului Isus”, Vasile Pânzariu, asemenea atâtor clăcași ai „nefericirii totalitare”, își simte sufletul „în dureroasă ramă, lipsit de conținutul unui chip”, convins că „necunoașterea te menține slugă și calic folositor experimentului”: „Spre-o viață-n grămadă ce nu ne-apartine / din secolul groazei, cu alt soi de robi, / împinși de vătavi moderni, ce-o duc bine, / ferțiți de mizerii, de munci, de microbi, // prin glodul minciunii ajuns la putere, / noi, gloata tăcerii trudite. Și atât. / Aducem plocoanele cum ni se cere, / cât stăm cu tăișul forțării la gât. // Rămânem zdrobiți de dureri și prigoane, / cu inimi ucise, lipsiți de avânt, / ca niște copaci cu trunchi și coroane / ce n-au rădăcinile-nfipte-n pământ”⁵⁰.

Vasile Pânzariu traversează „deșertul urii” din veacul pătimirii, cu sufletul oază de lumină, urzindu-și cuvântul din „dorul libertății și-al iubirii”. Poemele sale au rostul „să-nvețe, s-arate, s-aline, să ierte”, rost înalt al suferinței unei întregi generații de martiri, exprimat ca în *Rugă către viitor*: „Ah! Cum dorim cenușa din dezastru / s-o faci ulcior și să ne-aștepți în cale, / să bem tăria mustului albastru / din podgoria veșniciei tale. // Când îți vom duce pe-ntomnate rodul / trudirii noastre, să-ți suradă crinii, / să ascultăm cum duruiesc prin podul / eternității nucile luminii. // Și pâinea ta din liniștea senină / cu miez adânc de-nțelepciune vie, / am vrea să o avem la cină / pe masa grea de har și bogăție. // Iar din prisaca păcii, blând părinte, / din stupi de dor cu-albini nemuritoare, / am vrea să curgă dragostea-n cuvinte / când ne vei stoarce fagurii de soare”⁵¹ ori ca în textul *Îndemn*: „Să ne spălăm obrajii memoriei / cu roua clipelor frumoase, / ce ne rămâne din viața cernută / prin sitele-nțelepciunii / de a nu devia traiectoria / ce ne păstrează și luminează / cu adevărat istoria”⁵².

Despre Vasile Pânzariu și poezia sa care „are metaforă”, fapt „surprinzător în cazul unui poet netrecut prin academii, ci târât întreaga tinerețe prin beciurile silniciei”, s-a scris mai puțin în Bucovina, dar s-a scris frumos: „Stăpânitor deplin atât al prozodiei clasice, cât și al celei moderne, trecut prin școala metaforei marilor clasici, dar și prin cea a interbelicilor, încercând să-și construiască un stil inconfundabil, Vasile Pânzariu este fără îndoială una dintre vocile cele mai intens lirice între cele ale poeților bucovineni”⁵³.

⁴⁶ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 134–135.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 135–136.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 137–138. Text datat 1986.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 163.

⁵⁰ *Dincolo de azi*, p. 38–39.

⁵¹ *Dincolo de azi*, p. 26.

⁵² *Ibidem*, p. 39.

⁵³ Octavian Nestor, *art. cit.*, p. 13. În afara provinciei, la Timișoara, Adrian Dinu Rachieru, originar din Bucovina, observă că în poezia de început a lui Vasile Pânzariu „descoperim, cu surpriză, texte rezistente”. „Un lirism consolator, sigilat de o vârstă a renunțării de tot soiul, departe de inflamațiile juneții pare a se instala temeinic în ultimele producțiuni”. Textele de început „stâmesec la o nouă lectură emoții estetice”. „Mănat de dor”, Vasile Pânzariu „se întoarce spre satul din nord, rătăcind «pletele luminii»”. El „nu vrea să rămână în infernul imediat. Dincolo de stenografia coșmarului (estompat), dincolo de sintaxa (scutită de văscozitatea anxioasă), Vasile Pânzariu, având un refugiu, scapă de sila existențială. O undă luminoasă dar nu și beatificantă ne aduce pe un tărâm al speranței, populat – curios – cu vestite clișee idealizante. Graficul anxietăților se resoarbe și poetul, cotropit de amintiri

Un text, ce ne amintește de maniera ilustrată la noi de Octavian Goga, Nicolae Labiș ori de Serghei Esenin, în literatura universală, este antologic: „De-acuma, floarea se destramă / și fulguiește ca o nea, / se duce primăvara, mamă, / se duce tinerețea mea. // Mor flori de vișini, mor și seara / s-aștern peste durerea grea / ce crește-ntruna cu povara / care presimt c-o vei purta. // Bat apele gândirii hatii / rămase prin trecutul meu, / acolo, văd și ochii tatii / ce-și picură plânsul mereu // ca o feștilă tristă ceara / pe file de ceasloave vechi, / în care-și lasă primăvara / parfum nostalgic de priveghi. // Mor flori de vișini la Jilava / și, poate, dinspre nord venit, / la noapte vântul scutura-va / toți vișinii ce i-am iubit. // De tot ce-a fost frumos mi-e teamă, / cad flori cuprinse de prăpăd. / Se duce primăvara, mamă, / și nu știu de-o să te mai văd!”⁵⁴ În același registru este realizat și un alt text superb: „E primăvară, mamă, iar, / roiesc petale prin grădini, / c-un ochi de gând, fugit prin țară, / te văd pe bancă-ntră tulpini. // Și ramurile-n vârf anină / podoaba noilor veșminte / cusute-n fire de lumină / așa ca-n vremea de-nainte. // Sub mărul mare din grădină / prea timpuriu ai înălbit, / târziu, lipsită de hodină, / rămâi cu dorul tău cernit. // Amurgul sângerat se strânge / pe florile ce se-nroșesc, / mă vezi prin zări și prinzi a plânge / peste-amintirile ce cresc. // Ușor se-apeacă noaptea prunii / și merii, parcă-s spovedanii, / șoptesc smeriți sub fruntea lunii: / «cum se preling din viață anii!» // Tresari când aerul cu teamă / te-atinge ca un prunc viclean, / tu mă aștepti acasă, mamă, / al câtelea răstimp de an? // Din Ghetsimani mei în floare, / mă urmărești de când m-au dus, / prevezi Golgotele pe care / mai urc alături de Isus!”⁵⁵ Antologic este și un alt text, datând din aceeași perioadă a detenției. Tehnica paralelismului sintetic, motivul literar central, imagistica toamnei, ca anotimp al destrămării, și tensiunea lirică îl situează printre cele mai frumoase creații ale lui Vasile Pânzariu: „Du-te, mamă, și te culcă, du-te, / plâng prin nori cocorii rătăciți, / toamna-și pune mâinile durute / în cruciș pe sâni ruginiți. // Du-te, mamă, și te culcă, du-te, / lacrimi n-ai să-nfrângi cumplitul dor. / Du-te, mamă, fug prin codri ciute, / lupii urlă și-s pe urma lor. // Dintre morți îți scriu să ai răbdare, / voi veni, de-o fi cum ai dorit, / vor fi flori și zori de sărbătoare, / iartă lumii tot ce-ai suferit. // Du-te, mamă, și te culcă, du-te, / cade trist veșmântul toamnei ud, / crengile grădinii tot mai slute, / zbciumându-se în vânt, s-aud. // Nu mai tresări când ploaia sună, / spre grădină n-ai ce să privești. / Încă nu vin, nu, măicuță bună, / doar foșnesc frunzarii sub ferești”⁵⁶.

dureroase, acceptă exercițiul detașării; refugiul de altădată, strict localizat, devine acum o salvatoare pace religioasă”, cf. *Vasile Pânzariu: arhivele memoriei*, în volumul *Poeți din Bucovina*, Timișoara, Editura Helicon, 1996, p. 321–322. Adrian Dinu Rachieru reține în antologia sa textele *Mesaj de pe Golgota, Scrisoare netrimisă, Golgota subterană*, p. 322–325. Despre Vasile Pânzariu, „poetul fascinat de arhivele memoriei” și prezența sa în antologia *Poeți din Bucovina*, vezi și L.D. Clement, *Istoria critică a lirismului bucovinean*, „Nordlitera”, publicație electronică, Suceava, 1, 27 noiembrie 1999.

⁵⁴ *Coșmar în noaptea veacului*, p. 50. Text însoțit de mențiunea: Jilava, mai 1951.

⁵⁵ *E primăvară!*, text inclus în volumul *Amprente pe Golgota lumii*, p. 85–86, însoțit de mențiunea: Baia Sprie, 1954.

⁵⁶ *Scrisoare netrimisă*, text nedat, inclus în volumele *Dincolo de azi*, p. 12 și *Coșmar în noaptea veacului*, p. 15.

„Floare de lumină” ocrotită de memorie în ani de „beznă și îngheț”, poezia lui Vasile Pânzariu se impregnează de lirism în poeme ce recrează o cuceritoare mitologie a baștinei, prin exploatarea unor teme literare frecventate intens în poezia tradiționalistă: destinul, iubirea, natura. Aici ar trebui menționate, printre altele: *Să vii*⁵⁷, *Calea dragostei*⁵⁸, *Din casa codrilor*⁵⁹, *Aproape de mare*⁶⁰, *De-aș putea*⁶¹, *Festivă*⁶², *Pe măgura natală*⁶³, *Secetă*⁶⁴, *Scrisoare netrimisă*⁶⁵, *Singur pe coline*⁶⁶, *Rezonanță*⁶⁷, *Turmele*⁶⁸, *Între noapte și văpaie*⁶⁹, *Dintr-o poveste veche*⁷⁰, *Întoarcerea frunzelor*⁷¹, *Țigăncile nopții*⁷², *Toamna mea*⁷³, *Floarea zilei*⁷⁴, *În colb de astre*⁷⁵, *Anotimpul căderilor*⁷⁶, *Pe prag de mai*⁷⁷, *În toiul verii*⁷⁸, *În taina grădinii*⁷⁹, *În mierea lunii*⁸⁰. Spre deosebire de „poezia carcerală” și de cea a „universului penitenciar”, încărcate de litanii susținând „lumina smereniei de neam cu har”, în „grădina roditoare” a acestei poezii „înflorește metafora”, imaginile își sporesc forța de sugestie în „cântări” de nesfârșită sărbătoare conservând memoria baștinei („memoria luminii sfinte”). „Țara din străbuni” îl cutreieră „ca o Duminică în strai de pace”, pe colinele albastre („măguri cu martiri”) „ard amintirile”, prin rădăcini „se frământă subpământeanul nostru miez de foc” în cântec ritualic („strămoșii noștri cântă / și noi cântăm cu dâșii la un loc”). În „anotimpul de tărie a vieții”, „pe flăcări verzi de pașnice coline vin miri solemn, cireșii-n straie albe”. Prunii și merii „ard în miere de lună, / se clatină-n aer și fumegă dulce”. Pacea „urcă dinspre câmpie, / foșnind prin ierburi crude și prin grâne”. Un „ceresc colind” umblă printre dealuri, pe care „cântă roua”, în amurguri „umblă sfielnic / miros de drăgaică prin cer”. „Viori de vis” cântă în somnul lumii în „clipe de

⁵⁷ *Dincolo de azi*, p. 4.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 9.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 10.

⁶³ *Ibidem*, p. 10–11.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 12.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 13.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 15–16.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 23–24.

⁷¹ *Ibidem*, p. 24–25.

⁷² *Ibidem*, p. 25.

⁷³ *Ibidem*, p. 27.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 30.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 31–32.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 32–33.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 33–34.

⁷⁹ *Amprente pe Golgota lumii*, p. 25.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 33.

ispită”. „Țigăncile nopții” poartă „lumânări de mesteceni în brațe” și se scaldă în lucernă. Peste armoniile firii se aprind „culmi de idealuri”, „pologul stelelor” sună a dragoste. „Iepele nopții” vin din „grajdurile cerești”. Într-un timp fără „vremuri rele la răscruce”, „în temelia casei și sub vatră, / mocnesc străbunii înveliți în veacuri”⁸¹.

Aceleași cântări de nesfârșită sărbătoare, conservând memoria baștinei, inundă și cuprinsul volumului *Revelația Trinității*. În „cerdacul casei cu datini, frați și părinți”, dăinuind încă în amintire, Vasile Pânzariu trăiește intens „bucuria de a fi acasă”. Spre acest paradis al simțurilor, verile „cară miroso de pere busuioace, de cimbru crud, de mentă, de sulfină”, vindecându-i, prin uitarea de-o clipă, poverile, „vremelnicia trupului ce doare”. Primăvara, în catedrala sa, codrul întâmpină cu porțile deschise și lumânări stolurile de păsări reîntoarse din pribegia iernii. „Ceremoniile nuntirii” lor sunt oficiate de „duioșii sfinți și heruvimi”. Toamna, pe „vechi poteci”, poetul își caută „năluca de tânăr zvăpăiat”, răscolind „cenușa unui veac”, în căutarea „nestinselor amintiri”. Peste Bucovina mirifică, se revarsă „raiul Domnului”. Neamul său, „drept iconostas” pe acest plai, cântă ritualic împreună cu voievozii de demult și cu nesfârșitul șir de martiri⁸².

Vasile Pânzariu traversează un veac frământat cu o modestie distinsă, cu demnitate, „iluminat de speranță și credință”: „Niciodată nu m-am simțit singur și abandonat, chiar dacă restricțiile nu permiteau contactul cu restul lumii. Nu am simțit niciodată zadarnică lupta noastră, simțeam mereu că viitorul este de partea dreptății și adevărului, pentru care au suferit și s-au jertfit prea mulți români. Acum, la [cei 75 de ani], din care mai mult de jumătate petrecuți în condiții de strictă atmosferă totalitară și anonimă, singurul refugiu l-am găsit, cu mari riscuri, în așternerea pe hârtie a gândurilor iluminate de speranță și credință, pentru libertatea și demnitatea semenilor mei. Am arătat, în clipele de liniște și de meditare, jertfele și sacrificiile milioane de români, care au dat mult și au cerut puțin, numai să obținem reînvierea în biruința luminii și-a păcii lui Hristos”⁸³.

Atras de „mirajul cuvântului”, Vasile Pânzariu „arde în creația sa”, „înfometat de pâinea cunoașterii” și purtând „duhul luminii frământat în coca de sânge jertfită de Crist”. Mesajul creațiilor sale e un colind călătorind ritualic către „sufletele deschise în pridvor” ale semenilor săi: „Cerbi străvezii de gânduri, împreună, / spre neamu-ntreg, peste Carpați îmi trag / steaua de dor pe-o sanie de lună, / în care mi-e colindul sfânt și drag. // Să mi-l primiți, cum l-au primit străbunii, / cu sufletele deschise în pridvor, / să între-n ele izbăvirea lumii / cu raza blândului Mântuitor!”⁸⁴

Vasile Pânzariu are conștiința că Providența l-a „inclus în opera iubirii” sale, străluminându-i „adâncimea firii c-un dor de cer”, care îi înflorează „curgerea spre

⁸¹ Cf. Vasile Pânzariu, *Dincolo de azi, Amprente pe Golgota lumii*, passim.

⁸² Vasile Pânzariu, *Revelația Trinității*, passim.

⁸³ Vasile Pânzariu, *art. cit.*, p. 599.

⁸⁴ *E vremea neamul să-mi colind*, în vol. *Revelația Trinității*, p. 9.

bine”, „un parcurs vremelnic prin minune”, ca opțiune existențială. „Copac nostalgic după rădăcină”, „cu vârful-n cer și păsări în coroană”, el arde în „grădina vieții”, după rânduiala unui „cosmic cod”, purtând „c-un rost durerile trăirii” și trudind, „prin flăcări verzi”, pentru a-și coace „fructul cu miez adânc de-nțelepciune”. Cuvântul lui Vasile Pânzariu este „lacrimă curată”, „aripă ce-mbracă simțiri și gânduri pentru zbor”, „șipăt viu în șipătul mulțimii” și „cuvânt tras pe roată”. Din „veacul marelui prăpăd”, el vine spre noi, în „istoria ce se repetă”, în „intervale de bătaii și vremelnice stări de pace”, ca mărturie pentru „cuvântul condamnat la moarte”, ca să „nu mai aibă nimeni parte nici de cunoașteri, nici de vis”⁸⁵.

Vasile Pânzariu. Le calvaire du mot condamné à la mort dans „le siècle du grand désastre”

(Résumé)

L'étude ci-dessus présente, dans sa première partie, des riches informations concernant la détention politique et le destin d'un des plus originaux poètes de la Bucovine, Vasile Pânzariu, influencé – pendant les années passés dans la prison – par Ion Caraion et Radu Demetrescu-Gyr.

La deuxième partie de l'étude relève surtout la fonction documentaire-explicative des textes appartenant à la poésie créée dans la cellule et aussi des textes qui constituent une vraie chronique versifiée de „l'univers-pénitencier” qui était la Roumanie pendant la période du régime totalitaire. On observe que l'auteur réalise une étude minutieuse des textes dans lesquelles le poète recrée une „mythologie autochtone” (indigène), en utilisant des thèmes et motifs littéraire fréquentés dans la poésie traditionaliste.

⁸⁵ *Revelația Trinității*, passim.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL AGRICOL DIN BUCOVINA, ÎN PERIOADA 1871–1948

GHEORGHE SCHIPOR

În Bucovina, aflată din anul 1775 sub ocupație habsburgică, învățământul agricol este introdus cu întârziere, comparativ cu alte provincii ale monarhiei. De la înființarea primei școli agricole, în anul 1801, la Sânnicolaul Mare, în Banat¹, abia după 70 de ani se înființează o școală similară și în Bucovina, la Cernăuți. Ca sursă de informare, până în anul 1848, singurele publicații de largă circulație și aderență în rândul populației din Bucovina sunt calendarele, în care se regăsesc și sfaturi pentru agricultori. Cea mai veche publicație periodică din această provincie este „Calendarul pentru casă”, apărut cu intermitență în perioada 1809–1824, în scriere chirilică și gotică. Este redactat de Vasile Țintilă, dascăl la școala moldovenească din Tereblecea, tipărit la tipografia Ekhardt, din Cernăuți².

După încetarea apariției „Calendarului pentru casă”, timp de peste 20 de ani, în Bucovina nu a mai apărut nici o publicație periodică pentru popor, rămânând accesibile doar modestele cunoștințe cuprinse în ceaslovuri, psaltiri și în cărți despre viețile sfinților.

În anul 1837, Profirie Dimitrovici, catehet la vechea școală moldovenească din Cernăuți, termină un calendar pentru popor, înaintându-l cenzurii autorităților galițiene. Abia în anul 1841 cenzura aprobă calendarul. În felul acesta, apare „Calendarul pentru Bucovina”, la Cernăuți, între 1841 și 1873, în scriere chirilică, tipărit la tipografia lui Ekhardt³.

În paginile calendarului, printre alte subiecte, sunt prezentate, la nivel de popularizare, sfaturi practice pentru cititori, sub titluri precum: *Regulă a vremii pentru țărani (lucrători de pământ) și alte din economia folositoare* (1841); *Oprirea gerului de la arbori; Stârpirea furnicilor; Păstrarea poamelor întregi* (1842); *Prisăcăria* (1853); *Boabe de holdă* (1858); *Despre creșterea viermilor de mătase* (1864).

Revoluția română de la 1848 va aduce un suflu nou și pe meleagurile bucovinene, materializat – în domeniul presei – în editarea ziarului „Bucovina”, astfel încât numărul publicațiilor periodice din prima jumătate a secolului al XIX-lea

¹ V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 64.

² Ioan V. Cocuz, *Presa în Bucovina (1809–1944)*, în „Anuarul Muzeului Suceava”, 1989, p. 16.

³ *Ibidem*, p. 17.

ajunge la trei (două calendare și o gazetă). Ca urmare a luptei populației pentru despărțirea administrativă a Bucovinei de Galiția, în 1849, Fondul bisericesc greco-ortodox din Bucovina preia de la Consistoriul din Lvov controlul asupra școlilor bucovinene, pe baza unei rezoluții imperiale din 1844⁴.

Spiritul cultural și științific se revarsă lent în sfera păturilor boierești, care încep să-și procure și să studieze literatura străină din diverse domenii, inclusiv agronomia. Urmând modelul din celelalte provincii românești, în anul 1851 se înființează și în Bucovina o Societate pentru Cultura Pământului, care avea menirea de a impulsiona dezvoltarea agriculturii. Această societate agricolă, cu sediul la Cernăuți, „până după anii cei grei nu se putu valida nicidecum”⁵.

Problema sporirii producției vegetale și necesitatea introducerii noutăților tehnice apărute în țările apusene au stimulat interesul autorităților pentru formarea unei forțe de muncă temeinic instruită în domeniul agriculturii. „După ce au început atât împărția cât și țara a da ajutoare și a se îngriji mai intensiv pentru îmbunătățirea stării gospodarului celui mic, a adus această societate mai mari foloase pentru țară și anume prin crearea unei școli agronomice în anul 1871 la Cernăuți, această școală are de scop de a crește agricultori buni și iscusiți în toate trebile gospodăriei. De la înființarea acestei școli au început a se lăți și aice în țară trifoiul, lucerna, sfecla de hrană și alte produse agricole”⁶. De menționat este faptul că în 1871, anul înființării școlii agricole de la Cernăuți, căpitanul Țării Bucovina a fost istoricul Eudoxiu baron Hurmuzachi, șeful tuturor autorităților autonome, care a îndeplinit această funcție în perioada 1864–1874⁷.

Școala agricolă din Cernăuți a început să funcționeze din anul școlar 1871/1872 în regim de internat, limba de predare fiind limba germană. Până în anul 1897, școala a avut statut de școală agricolă de rang inferior, devenind ulterior școală agricolă de nivel mediu. La Școala medie de agricultură erau primiți absolvenți de gimnaziu inferior, durata studiilor fiind de cinci ani (3½ cursuri teoretice și 1½ practică). După susținerea bacalaureatului agricol și efectuarea unei perioade de practică la conducerea exploatațiilor agricole mari, absolvenții puteau fi încadrați în corpul profesoral la școlile inferioare de agricultură sau ca agenți de propagandă în organizația agronomică a statului. Celor mai studiosi tineri li se oferea posibilitatea de a opta pentru obținerea unei burse de studii în străinătate. Această școală medie de agricultură a funcționat până în anul 1908 când, constatându-se că absolvenții – în cea mai mare parte – nu s-au dedicat agriculturii, monumentala clădire construită pentru școală a fost repartizată Maternității din Cernăuți⁸.

⁴ Gh. Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, 2004, p. 21.

⁵ *Conferința agrară din Crasna-Ilschi*, în „Agricultorul”, Cernăuți, anul II, nr. 17, 3/15 august 1905, p. 17.

⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁷ Ioan Silviu Nistor, *Comuna și județul. Evoluție istorică*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 111.

⁸ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 90.

Dintre profesorii care au activat la această instituție de învățământ agricol, evocăm personalitatea agronomului bucovinean Grigori Halip, care a studiat la Academia Agricolă de la Altenburg, absolvind-o în anul 1873. A fost colaborator la foaia „Amicul poporului”, redactor și editor la „Gazeta poporului”, editor și proprietar al revistei „Școala”, unul dintre întemeietorii societății politice „Concordia” și secretar al acestei organizații până în anul 1888. Opera sa cuprinde: *Pomăritul rațional* (1883); *Privire istorică asupra trecutului politic, social și național al Bucovinei* (1886); *Vinuri fabricate din poame* (1895); *Vița de vie* (1901); *Viața animalelor și plantelor* (1904); *Felurile gunoierilor* (1905); *Cultura căpșunilor și sparanghelului* (1907)⁹.

Un rol important în propagarea cunoștințelor agricole în Bucovina l-a avut gazeta „Amicul poporului”, apărută în anul 1878. Ea este prima publicație de informare cu un pronunțat caracter agricol, fiind proprietatea și organul de presă al Societății pentru lățirea cunoștințelor folositoare poporului de la țară din Bucovina. A apărut la Cernăuți, între 1878 și 1896, în tipografia lui C. Leviki, avându-i ca redactori responsabili pe Andrei Mikulitsch (1878–1880), Ferd Krcek (1881–1884), Grigori Halip (1885–1888), Hieronim Topală (1889–1892), Georg Forgaci (din 1893), iar ca editor pe Silvestru Morariu Andrievici, apoi în tipografia Ekhardt și tipografia Arhiepiscopală¹⁰.

Spre finele secolului al XIX-lea, agricultura a încetat să mai fie o practică moștenită, problemele de producție vegetală și zootehnică au devenit tot mai complexe, noutățile tehnice și metodele noi s-au înmulțit, astfel încât se simțea în mod imperios nevoia unui cadru organizat și instituționalizat, în care fiii țăranilor din Bucovina să aibă acces la învățământul în limba română. Acest imperativ socio-economic a fost generat, pe de o parte de insistența opiniei publice, „care a revenit de nenumărate ori asupra acestui subiect”, iar pe de altă parte, de necesitatea propagării noului în cultura plantelor și creșterea animalelor, pentru sporirea randamentului în cadrul celor două sectoare agricole: vegetal și zootehnic.

În acest context, în sesiunea din septembrie 1892, deputatul dr. Ioan cav. de Volcinschi propune spre dezbateri în Dietă „înființarea unor școli agronomice române în Bucovina, pentru trebuințele poporului de la țară”¹¹.

După cinci ani de la prezentarea în Dietă a propunerii inițiatorului dezbaterilor școlare, dr. cav. de Volcinschi, în anul 1897, „când cuvântul trup s-a făcut”¹², au fost inaugurate, cu toată solemnitatea, școlile agronomice de la Rădăuți și Coțmani. Școala agronomică din Coțmani (Acherbauschule im Cotzman) a fost deschisă în mod festiv, în data de 5 octombrie 1897, orele 11 a.m., în prezența președintelui țării, contele Goëss, a I.P.S. Sale Mitropolitul Arcadie Ciupercovici, a

⁹ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea – Oameni și înfăptuiri*, București, Editura Saeculum, 1940, p. 378.

¹⁰ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 29.

¹¹ Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc*. Articole politice, ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, Suceava, Editura Bucovina Viitoare, 1998, p. 29.

¹² *Ibidem*, p. 134.

baronului Schwarz-Meiler, a reprezentanților Comitetului Țării și al tuturor corporațiilor și instituțiilor¹³.

Conform statutului acestei școli, limba de predare era ucraineana, iar în cazul elevilor a căror limbă maternă era germana, aceștia erau instruiți în limba lor. La Școala Agronomică din Coțmani a fost numit director agronomul Emil Blaier, cu studii la Altembrug, în Ungaria, publicist. Prima sa carte, intitulată *Îmbunătățirea prășilei vitelor din ducatul Bucovina*, a apărut la Cernăuți, în anul 1896.

În data de 10 octombrie 1897, „în chip solemn s-a inaugurat la Rădăuți prima școală de agronomie cu limba de propunere românească în Bucovina”¹⁴. Prezidiul țării a fost reprezentat de însuși „prezidentul țării” contele Goëss și consilierul gubernial de Fekete, Comitetul Țării prin baron Nicu Mustăță. La festivitate au luat parte toate căpităniile autorităților orașenești și districtuale, reprezentanții bisericii și școlii din Rădăuți, directorul Școlii medii de la Cernăuți și directorul Școlii Agronomice înființate la Coțmani¹⁵.

„În numele comitetului țării, a rostit bar. Mustatză o vorbire elocventă, în care a scos în relief istoria acestei școli și străduințele reuniunii agronomice a țării, terminându-și vorbirea cu un întreit «Hoch» pentru M. S. Împăratul. Mulțumind contele Goëss Comitetului Țării pentru interesul său, dorește ca școalele agronomice din Cernăuți, Coțmani și Rădăuți să devină o binecuvântare pentru țara întreagă”¹⁶.

La Școala Agronomică din Rădăuți (Acherbauschule im Radautz), cu limba de predare română, a fost numit director eminentul agronom bucovinean Andronic Motrescu, absolvent, în anul 1874, al Academiei Agricole de la Altenburg, din Ungaria. El este autorul primului manual de agricultură din Bucovina, scris în limba română, intitulat *Carte de agricultură pentru școlile de agricultură inferioare și elementare, precum și pentru uzul agricultorilor practici*, cu 223 de figuri tipărite în text, „adresată în special sătenilor bucovineni a căror graiu e presărat cu numeroase espresioni străine și localnice”¹⁷. „Manualul conceput în spiritul unui iluminism târziu, se tipărește în Tipografia Curții c.c. [cezaro-crăiești] Carl Fromme din Viena”¹⁸, în anul 1905, după aprobarea și subvenționarea de Înalțul Comitet al Ducatului Bucovina, prin emisul din 5 iunie 1904, nr. 4257. Lucrarea, publicată sub egida propriei edituri a autorului, a fost lansată la Rădăuți, în 1905, la librăria lui Henrich Herzberg. Neîndoielnic, înființarea unei școli agronomice românești în acea perioadă a reprezentat o necesitate absolută,

¹³ *Biserica și școala în „Patria”, anul I, nr. 40, 1/13 octombrie 1897, Cernăuți, p. 3.*

¹⁴ Valeriu Braniște, *Inaugurarea școlii de agronomie la Rădăuți*, în „Patria”, Cernăuți, anul I, nr. 42, 5/17 octombrie 1897, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ I. Kalinderu, *Raport asupra cărții lui Andronic Motrescu* în „Analele Academiei Române”, Partea administrativă, București, seria II, tomul XXXI, 1908–1909, p. 381.

¹⁸ Vasile I. Schipor, *Evoluția și destinul scrisului la Rădăuți. Un tablou cronologic*, în „Analele Bucovinei”, București, tomul VIII, nr. 1, 2001, p. 55.

deoarece două erau cauzele stagnării în agricultura bucovineană: situația politică nefavorabilă românilor și conservatorismul țaranului român față de orice noutate în domeniu. Înființarea școlii românești de agricultură la Rădăuți oferea posibilitatea agricultorilor de a ține pasul cu exigențele timpului, de a cultiva pământul cât mai rațional și de a-și putea susține cu succes poziția de concurență economică în raport cu celelalte țări.

Documentele necesare tinerilor pentru a „petiționa” la una din cele două școli nou înființate, la Rădăuți și Coțmani, cu durata studiilor de doi ani, trebuiau să facă dovada următoarelor aspecte: vârsta de 14 până la 16 ani, originea de indigenat din Bucovina, absolvirea școlii populare, starea materială, deplina sănătate, învoirea părinților sau a tutorilor. Cele două școli funcționau în regim de internat gratuit, semigratuit și cu plată, elevii beneficiind de locuință, iluminat, încălzire, curățirea lenjeriei, hrană și îngrijire medicală în caz de îmbolnăvire¹⁹.

Elevii erau recrutați din rândul fiilor de agricultori de prin sate, numărul celor din oraș fiind relativ redus, în medie de 20% anual. Judecând după numărul solicitanților în raport cu cei admiși, se poate deduce că această formă de școlarizare profesională se bucura de popularitate și prezenta interes pentru cei ce doreau să dobândească cunoștințe despre agricultura modernă a acelor vremuri. Corpul didactic al școlii era foarte numeros în comparație cu numărul elevilor, care rareori depășeau cifra de 20. În anul 1904, la Rădăuți, acest personal era format dintr-un director, un învățător principal, un asistent și trei instructori. La această școală mai predau anumite obiecte și alți profesori din oraș²⁰.

Pe lângă veniturile realizate în regie proprie, școlile agronomice din Bucovina primeau subvenții din partea statului. Despre acest aspect aflăm, de pildă, că „Ministerul de Agricultură a avizat pentru scopurile instrucțiunii agronomice din Bucovina, pentru semestrul al II-lea al anului 1904, din subvențiile statului, un adaos pentru susținerea școalelor din Rădăuți și Coțmani de 5 000 [de] coroane, iar pentru ajutorarea școlărilor vrednici dară sărmani, câte 500 [de] coroane”²¹.

În anul 1901, este menționată Școala de Pomicultură și Viticultură din Suceava, înființată în baza hotărârii adoptate în Dieta provincială. Această instituție școlară cu profil agricol a fost amplasată lângă pepiniera Areni, pe atunci la marginea orașului²². În același an ia ființă Școala Elementară de Meserii de la Boroaia (Suceava)²³. Aceste două școli, cu durata studiilor de doi ani, urmau să se dezvolte în raport cu trebuințele și resursele locale, pentru răspândirea meseriilor „domestice” în rândul fiilor de țărani din ținutul Sucevei.

¹⁹ „Patria”, anul I, nr. 12, 15/27 iulie 1897, p. 3.

²⁰ Dragoș Luchian, *Rădăuți – vatră românească de tradiții și înșăptuiri socialiste*, București, Editura Litera, 1982, p. 212.

²¹ *Informații – Subvenții*, în „Agriculorul”, Cernăuți, anul I, nr. 11–12, 3/15 septembrie 1904, p. 76.

²² Gheorghe Giurcă, *op. cit.*, p. 238.

²³ Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *Învățământul românesc în date*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 290.

În anul 1904, sunt semnalate *Însoțirile districtuale ale agricultorilor*, în care activau, în calitate de conferențieri ambulanți, profesori cu pregătire agronomică precum: Andronic Motrescu, Dimitrie Isopescu, Aurel Voronca, Hieronim Topală, Grigore Halip, Emil Blaier, Alex Suhan, Pavel Percec, Vasile Stratescu, Tudor Ivanișchi. Scopul propus era de a transforma gospodăria țaranului într-o exploatație agricolă rațională. Pentru această cauză, agronomii aveau în răspundere introducerea elementelor de tehnică agricolă, de educație într-un număr mare de sate, unde se puteau verifica și înfăptuirile de pe urma lor. Interesantă și laudabilă apare inițiativa unor publicații de a insera în paginile lor recomandări despre agronomii numiți conferențieri agricoli ambulanți. Referindu-se la Aurel Voronca, autorul lucrării *Pertractarea gunoiului de grajd și regulile aplicării gunoaelor artificiale* (Cernăuți, 1904), „denumit de comitetul țării conferențiar agricol ambulant pentru părțile românești”²⁴, în gazeta „Agricultorul” găsim următoarea recomandare: „Dl. Voronca s-a ocupat deja în copilăria sa cu agricultura, având ocazia cea mai bună la părinții săi, care purtau o economie rațională în satul Horecea. D-lui a absolvit Școala de Agricultură din Cernăuți, a făcut praxa intensă prin doi ani la Școala agronomică din Rădăuți, ocupând acolo postul de asistent, a frecventat un timp mai îndelungat Academia de Agricultură din Viena și a prestat, cu succes foarte bun, examenul de calificare pentru școli agronomice, a absolvit cursul de pomărit și cursul pentru velnițe prin 2½ ani, a fost domnul Voronca ocupat ca adjunct în Consiliul Cultural al Țării, în care stare a lucrat din răspuțeri pentru poporul român, unde îi era posibil. Gospodarii români pot să fie foarte bucuroși de numirea domnului Voronca în calitatea de conferențiar agricol ambulant, având în el sfătuitorul și ajutorul mult așteptat de gospodarii noștri români, care în ziua de azi au într-adevăr nevoie de un sfat bun”²⁵.

Preotul Mihai Bendescu organizează la Crasna primul „Congres Agrar și Cooperatist al Bucovinei” (1905). Între anii 1902 și 1903 și 1904 și 1910, editează, la Cernăuți, ziarul „Țăranul”. Pentru meritele sale deosebite, de preot și reformator „țărănist” în domeniul agrar, Mihai Bendescu a fost răsplătit cu ordinul „Coroana României” și „Crucea Arhiepiscopit Stavrofor”²⁶.

Se poate afirma faptul că de la începutul secolului al XX-lea până la izbucnirea Primului Război Mondial, învățământul agricol din Bucovina se încadrează în larga ofensivă progresistă caracteristică tuturor provinciilor românești însă, din punct de vedere al duratei studiilor și al programelor școlare de profil, se aseamănă mai mult cu învățământul agricol corespunzător școlilor elementare inferioare și medii din Ardeal.

După Marea Unire de la 1918, pentru realizarea unui sistem de învățământ unitar a fost necesară o perioadă de tranziție, de adaptare la legislația Vechiului

²⁴ „Agricultorul”, anul II, nr. 4, 3/15 februarie, 1905, p. 25.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Emil Satco, Ioan Pânzar, *Personalități din Bucovina. Dicționar VIII*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1997, p. 12.

Regat, având în vedere că cele trei provincii alipite aveau particularități specifice în acest domeniu. Înfăptuirea statului național unitar și, mai apoi, schimbarea structurii proprietății funciare impunea necesitatea unei reforme a învățământului agronomic. În școlile de profil din România are loc o revizuire a materiei de studiu, urmărindu-se eficientizarea și diversificarea acestei forme de învățământ profesional, în concordanță cu realitățile și aspirațiile naționale. În anii postbelici, învățământul agricol din Bucovina este reevaluat și adaptat la sistemul legislativ comun, în cadrul statului național unitar (vezi Anexa 1). Unificarea deplină s-a realizat prin Legea învățământului din 26 iulie 1924, cunoscută sub numele de „legea Angelescu”, una dintre cele mai bune legi pe care le-a avut învățământul românesc. În perioada de tranziție, după înlăturarea efectelor războiului, pe lângă reactivarea celor trei școli de profil – de la Rădăuți, Coțmani și Suceava – sunt deschise noi școli agricole în Bucovina.

În anul 1920, se înființează, pe lângă pepiniera Rădășeni–Fălticeni, Școala practică de pomicultură, cu două clase de elevi, recrutați dintre tinerii agricultori absolvenți a patru și apoi șapte clase primare, sediul școlii fiind pe strada Sucevei, nr. 47, instruirea practică realizându-se în ferma unității. Din anul 1939, pepiniera Rădășeni funcționează în cadrul Stațiunii Experimentale, actuala clădire datând din anul 1923²⁷.

„Gazeta poporului” (nr. 95/1921, din 3 iulie) atrage atenția agricultorilor că s-au înființat ori s-au reactivat unele școli agricole bucovinene. O astfel de școală era și cea de piscicultură din Cozmeni (Coțmani). Absolvenții școlilor agricole puteau deveni slujbași, instructori agricoli pe la diferite institute agricole (școli, ferme, pepiniere, puncte agronomice etc.). Școala din Cozmeni era foarte bună, absolvenții putând fi angajați la pescăriile statului.

La fiecare dintre școli erau cam 60 de locuri libere, elevii având toată întreținerea gratuită. Condiții de primire: vârsta 14–18 ani, absolvirea unei școli primare, fiind preferați candidații cu studii liceale parțiale și cu o sănătate deplină²⁸. În *Enciclopedia României* este menționată „Școala Inferioară de Agricultură din Cozmeni”.

Pentru formarea unei forțe de muncă specializată în diverse meserii specifice profilului de activitate, la 1 octombrie 1921, se deschid cursurile Școlii de Ucenici Agricoli de pe lângă Herghelia de Stat din Rădăuți. Școala a fost înființată din inițiativa directorului Hergheliei, agronomul Ioan Larionescu, dar și cu generos sprijin din partea primarului orașului, învățătorul Gheorghe Popadiuc. Durata studiilor era de doi ani, cursurile desfășurându-se seara, iar activitățile practice ziua, pe exploatațile agricole și în atelierele hergheliei, cu pauză între orele 12–14.

Atelierele aveau în dotare diferite utilaje și mecanisme, în scopul întreținerii mașinilor și uneltelor agricole, precum și pentru recondiționarea acestora, toate

²⁷ Liviu Antonescu, *Matematica în învățământul preuniversitar sucevean*, Suceava, Editura Simesdito, 2000, p. 346–347.

²⁸ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 90.

operațiunile fiind executate în regie proprie. Pentru prestația lor, elevii primeau drepturi bănești cuprinse între 181 și 205 lei lunar²⁹. Sumele cuvenite erau achitate la sfârșitul fiecărui trimestru. Elevilor din alte localități li se asigurau cazare și masă, în acest scop fiind amenajate dormitoare și sală pentru servirea mesei. În anul școlar 1922/1923, cei 36 de tineri, repartizați în două clase, îi aveau ca învățători pentru obiectele de cultură generală pe dascălii rădăuțeni Petru Teleagă și Nicolai Bejan, iar disciplinele de specialitate erau predate de agronomii Ioan Larionescu, Iosef Hanschl, Francisk Hajek și medicul veterinar Petre Spânul. Pentru activitatea didactică, fiecare primea, în medie, câte 600 de lei lunar. Despre condițiile asigurate ucenicilor agricoli de direcțiunea hergheliei dar și despre alte aspecte, inspectorul general al Serviciului Zootehnic din partea Ministerului de Agricultură și Domenii, cu ocazia unei inspecții la Herghelia și Depozitul de Armăsari din Rădăuți, notează în Procesul-verbal întocmit în data de 17 noiembrie 1921: „Pretutindeni am găsit ordine, curățenie, disciplină, sentiment profund al datoriei. Mare parte din personalul superior a servit în herghelie sub Administrația Austriacă, este competent și se achită de datorii în mod ireproșabil. Am găsit o bună și aleasă pepinieră de copii-elevi pentru herghelie. Domnul I. Larionescu le poartă un deosebit interes, dormitoarele foarte curate, hrană bună și variată, tratamentul lor foarte bun și părintesc. De aici se vor recolta viitorii agricultori pricepuți și măeștri călăreți. M-am convins, din acte, că materialul nobil al acestei herghelii îl are țara astăzi numai datorită imenselor sacrificii materiale personale făcute de D-sa și dorinței robuste și neînficate de a reconstrui herghelia Rădăuți, atât de reputată odinioară”³⁰.

În vara anului 1923, în urma susținerii examenului de atestare, au absolvit Școala de Ucenici Agricoli 15 tineri, care „au primit diplome de absolvire, creându-le astfel posibilitatea să-și poată câștiga în mod cinstit o bucată de pâine”.

În anul 1921, Ioan Larionescu, directorul Hergheliei Rădăuți, publică în „Viața agricolă”, nr. 14 și 15, studiul *Herghelia Rădăuți*. În extras, acesta se retipărește în colecția Biblioteca Societății Agronomilor, sub numărul 12 din același an, la Tipografia Gutenberg, societate anonimă din București³¹.

În bună parte, broșura *Herghelia Rădăuți* reflectă truda și zbuciumul direcțiunii și al întregului personal pentru reactivarea fostei herghelii, care a existat până în anul 1914. Lucrarea, structurată în patru capitole, conține și foarte importante date referitoare la economia Hergheliei Rădăuți și influența ei asupra agriculturii din Bucovina.

²⁹ Tabelul sumelor cuvenite ucenicilor agricoli, întocmit conform articolului 95 din Legea bugetului, la Herghelia de Stat din Rădăuți, pentru perioada 1 octombrie – 15 ianuarie 1921, poartă semnăturile: director, Ioan Larionescu; șef. de exploatație, Francisk Hajek; contabil șef. Iulius Mirwald. Document păstrat în biblioteca personală.

³⁰ Proces-verbal încheiat cu prilejul inspecției efectuată în perioada 11–17 noiembrie 1921 la Herghelia de Stat din Rădăuți, de către Directorul general al serviciilor zootehnice București, Șt. Furtună, însoțit de inspectorul general agronom C. I. Corbu și inspectorul hipic S. Neratin. Document păstrat în biblioteca personală.

³¹ Vasile I. Schipor, *op. cit.*, p. 55.

O altă școală profesională înființată la Rădăuți, în anul 1921, aflată în subordinea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, a fost Școala Silvică de Brigadieri și Pădurari, amplasată în clădirile Fondului bisericesc, din strada Putnei. Aceste clădiri aparținuseră, înainte de Primul Război Mondial, firmei „Balan et Comp.”, fiind folosite ca spații pentru conducerea și administrarea Fabricii de cherestea, aflată tot pe această stradă. Absolvenții școlii primeau titlul de subforestieri. Prin dispoziția M.O. Nr. 143/4. XI. 1925 a Ministerului Agriculturii și Domeniilor, durata studiilor se mărește de la 1 an la 2 ani, până în 1938, când școlarizarea se prelungește la 3 ani, doi ani pregătire teoretică și un an practică. Învățământul la Școala silvică din Rădăuți era gratuit, cheltuielile de școlarizare fiind suportate de Fondul bisericesc. Școala a funcționat neîntrerupt până în anul 1942, când se închide din cauza celui de-al doilea război mondial. S-a redeschis imediat după război și a funcționat până în 1954, după care a fost transferată la Câmpulung Moldovenesc. Cei patru profesori care predau la această școală erau cu pregătire silvică superioară³².

În anul 1921, Școala Inferioară de Agricultură din Rădăuți a fost transferată la Suceava. În locul ei, s-a înființat Școala de Agricultură de Iarnă, prima de acest fel din țară, și o stațiune de cercetare³³. Ținându-se seama de faptul că mulți gospodari care ar fi dorit să-și dea băieții la o școală de agricultură, nu puteau renunța la ajutorul acestora în perioada lucrului la câmp, „a înființat Secretariatul General pentru Agricultură o Școală Agricolă de Iarnă în Rădăuți, care durează 2 ani, numai câte 5 luni, de la 1 octombrie până la finea lui februarie”³⁴. Erau primiți adolescenți și adulți, absolvenți a patru clase primare, cu vârsta cuprinsă între 14 și 24 de ani, care făceau dovada că posedă teren și inventar agricol propriu. La Școala de Agricultură de Iarnă, tinerii gospodari cursanți primeau gratuit în internat cazare, iluminat și încălzire și câte 100 de lei, fără a li se asigura servirea mesei. „Școala aceasta Agricolă de Iarnă, care este menită mai mult pentru feciori de chiaburi, este foarte bine văzută de gospodarii noștri și am primit știri că de la toamnă au de gând să se înscrie la ea încă mai mulți feciori de gospodari”³⁵.

Directorul școlii a fost numit, în anul 1921, agronomul Constantin Eiveling, iar dintre cadrele didactice îi amintim pe agronomii Guido Ruff, Nicolae Vlad, Victor Schollmayer, învățătorul Titus Braha, preotul Vespasian Reuț. Școala de agricultură de iarnă a funcționat la Rădăuți până în anul 1925, când a fost transferată la Petriceanca, în apropiere de Prisăcăreni, județul Storojineț. Se poate aprecia faptul că înființarea acestei forme de școlarizare reprezintă ecoul propunerii făcute încă din anul 1910, în Dieta Bucovinei, de către deputatul Eudoxiu Hurmuzachi, privind „înființarea de școli de gospodărie în decursul iernii, după

³² Dragoș Luchian, *op. cit.*, p. 214.

³³ Gh. Lisandru, I. Pavel, P. Ciubotaru, *File din istoria învățământului agronomic românesc*, Liceul Agricol „Ion Ionescu de la Brad”, Horia Roman, 1885–1985, Iași, Editura Xerox, 1990, p. 31.

³⁴ *Apel către toți agricultorii și prietenii acestora*, în „Agricultorul”, anul XIII, nr. 7–8, 15 august 1922, p. 51.

³⁵ *Școala agricolă de iarnă din Rădăuți*, în „Agricultorul”, anul XIII, nr. 1–2, 10 mai 1922, p. 1.

felul unor institute din țările apusene. Învățământul în aceste școli se ține numai în decursul iernii, când toți țărani sunt liberi și pot participa la lecții la care se predau cunoștințele cele mai trebuincioase în de-ale gospodăriei”³⁶.

Conform regulamentului din anul 1921, se introduce obligativitatea ca fiecare școală inferioară de agricultură din provinciile alipite să fie validată numai dacă dispune de o suprafață de minim 100 ha teren pentru instruirea practică a elevilor, aliniindu-se astfel școlilor similare din Vechiul Regat. În Bucovina, prin Legea reformei agrare din 1921, a fost rezervată o suprafață cultivabilă de 100 ha la Suceava, în apropierea satului Sf. Ilie, în ideea creării unei ferme model. Școala Inferioară de agricultură din Rădăuți, care dispunea de o suprafață de teren aferentă fermei didactice de doar 21,3 ha, este transferată la Suceava. În anul 1922, Școala inferioară de agricultură din Suceava, amplasată lângă pepiniera „Areni”, la marginea orașului, a dat un număr de 15 absolvenți care, „în ziua de 9 septembrie au susținut examenul de absolvire sub presidenția d-lui inspector agricol Loghin Nuțu, ca delegat din partea Directoratului General pentru Agricultură. Ținându-se seama de zona de domiciliu a tinerilor absolvenți, situația se prezintă astfel: 6 din zona Rădăuți, 3 din zona Gura Humorului, 2 din zona Sucevei și câte unul din Tutova, Prisăcăreni, Iași, Galați³⁷. Situația didactică a Școlii inferioare de agricultură din Suceava, în perioada 1922–1924, reiese din tabelul următor³⁸:

Anul Școlar	Personalul didactic și administrativ				Nr. clase	Nr. elevi			Situația la finele anului		
	Nr. profesori	Nr. conferențieri	Personal administrativ	Total		Bursieri	Solvenți	Total	Promovați	Retrași	Diplomați
1922–1923	4	2	10	16	2	54	2	56	50	6	28
1923–1924	3	2	6	11	2	36	–	36	34	2	16

Sursele de finanțare ale acestei școli, în anul școlar 1923/1924, de exemplu, erau reprezentate în proporție de 20% de subvenții de la minister, iar 80% din veniturile proprii realizate din exploatarea agricolă a fermei didactice, unde se înregistra o producție medie de 2 380 kg/ha.

Începând din 1924, conform Legii învățământului, la școlile inferioare de agricultură din Bucovina se prelungește durata studiilor de la doi la patru ani, perioadă în care se cuprindea și anul de practică.

La examenul de absolvire a Școlii Inferioare de Agricultură a „Fermei-model” Suceava, care a avut loc în zilele de 19–20 septembrie 1924, comisia

³⁶ Informații în „Patria”, anul V, nr. 93, 3 februarie 1910, p. 4.

³⁷ Examenul de absolvire la Școala Inferioară de Agricultură Suceava, în „Agricultorul”, anul XIII, nr. 9–10, 25 septembrie 1922, p. 73.

³⁸ Ernest Grințescu, *Școlile de agricultură din România*, București, 1925, p. 21.

examinatoare a avut următoarea componență³⁹: președinte, Aurel Voronca, inspector general al învățământului agricol din regiunea Cernăuți; membri: Titu Th. Bădeliță, director, pentru: limba română, exploatare, contabilitate, zoologie, botanică, mineralogie și fizică; Nicolae Brădățeanu, instructor agricol, pentru: agrologie, fitotehnie, legi agrare, agrimensură, agricultură, pomicultură și silvicultură, istorie și geografie; Carol Blasy, instructor agricol, pentru: zootehnie, matematică, desen și caligrafie.

De-a lungul anilor, școala cu profil agricol din Suceava și-a schimbat de mai multe ori numele: inițial, s-a numit Școala Inferioară de Agricultură „Sf. Ilie”, apoi, până în anul 1929, Școala Inferioară de Agricultură a Fermei-model; între 1929 și 1932 – Școala de Agricultură de gr. I; între 1932 și 1941 – Școala Agricolă de Iarnă și, în fine, între 1941 și 1948 – Școala Inferioară de Agricultură.

Profesorii de specialitate care, în perioada 1921–1948, au îndeplinit funcția de director la această prestigioasă unitate școlară cu profil agricol au fost, în ordine, următorii: Titu Bădeliță (1921–1930); Aurel Voronca (1930–1936); Teodor Sbârcea (1936–1941); Andrei Untilă (1941–1942); Gavril Giosan (1942–1944); Arcadie Stoian (1944–1947); Vasile Tatocicu (1947–1948); Andrei Cojocar (1948).

Dintre aceștia, evocăm personalitatea distinsului agronom și pedagog Teodor Sbârcea, născut în anul 1904. A studiat în Germania, la Școala Superioară de Agricultură din Berlin și la Institutul Agronomic al Universității din Halle. A ocupat importante funcții în Ministerul Agriculturii și Domeniilor, devine doctor în științe agricole în anul 1931, director la Școala de Agricultură din Segarcea – Dolj (1931–1936), director la Școala de Agricultură din Suceava (1936–1941). Rămâne cunoscut în breasla sa ca fiind un laborios cercetător și publicist.

Una dintre consecințele restructurării învățământului agricol românesc prin Legea învățământului, din anul 1948, a fost transferarea Școlii Inferioare de Agricultură de la Suceava la Rădăuți. Astfel, după mai bine de un sfert de veac, această școală redevine focarul de odinioară, din care au iradiat cunoștințele agricole în această zonă de mare tradiție și larg reprezentativă pentru economia agro-zootehnică din Bucovina.

În anul 1922 avea să se deschidă, la Suceava, Școala de Pomărit și Legumărit (Orfelinatul), din inițiativa și cu sprijinul Societății „Școala Română”, care a cedat 1 500 m² din grădina internatului „Vasile Cârlova” pentru construcție și a donat 1 000 de coroane în același scop. În perspectiva așteptatului eveniment s-au implicat și diferite societăți de binefacere, printre care și Societatea pentru Ocrotirea Orfanilor de Război din Cernăuți, cea care va subvenționa în bună parte cheltuielile aferente. A contribuit și societatea similară la nivel național, prin președintele ei, principesa Olga Sturdza, care a trimis, de la Iași, o parte din lucrurile necesare orfanilor din Suceava. În această școală urmau să fie cuprinși orfanii de război din partea de sud a Bucovinei⁴⁰.

³⁹ Fondul Arhivistic de la Grupul Școlar Agricol „Andronic Motrescu” Rădăuți, registrul cu procese-verbale pe anul școlar 1923/1924 a Școlii Inferioare de Agricultură Suceava, fila 4.

⁴⁰ Gh. Giurcă, *op. cit.*, p. 244.

Informațiile referitoare la înființarea efectivă și evoluția ulterioară a Școlii de Grădinărie de la Suceava, cu durata cursurilor teoretice și a uceniciei practice de doi ani, sunt puține. Cert este faptul că această școală s-a aflat în administrația Școlii Inferioare de Agricultură „Sf. Ilie” din Suceava și că, din anul 1922, din inițiativa Directoratului pentru Agricultură și Domenii Cernăuți, s-au ținut „cursuri teoretice și practice de pomicultură pentru învățătorii care au absolvit Școala Normală în decursul războiului și n-au avut ocazie a se perfecționa în acest ram al agriculturii”⁴¹.

Un aspect mai puțin cunoscut este faptul că, după un an de la promulgarea Legii pentru unificare administrativă, din 14 iunie 1925, un număr de 19 agronomi din Bucovina au fost retrogradați, prin decizie ministerială, în conductori agricoli, după ce, în 1922, au fost încadrați în Corpul inginerilor agronomi cu Înaltul Decret Regal Nr. 5 607. Motivul retrogradării a fost neechivalarea studiilor cu durata de un an de la Academia Agricolă din Viena cu Școala Superioară de Agricultură de la Herăstrău, la care durata studiilor era de trei ani. În această situație au fost și următorii agronomi-profesori de specialitate din Bucovina: Alexandru Romaș, Victor Schollmayer, Eustachie Moldovanu, de la Școala Inferioară de Agricultură din Cozmeni; Guido Ruff, Nicolae Vlad, de la Școala Agricolă de Iarnă din Petriceni; Titu Bădeliță, Carol Blasy – de la Școala Inferioară de Agricultură Suceava. Alături de aceștia au fost retrogradați și alți agronomi bucovineni care lucrau ca funcționari în diferite servicii agricole ale statului, precum: Grigore Vorobchievici, Ioan Braha, Emilian Tarasievici, Temistocle Prelici, Gheorghe Turliuc, Petre Curelaru, Alexandru Drinșevici, Eugen Vulinschi, Ioan Botușan, Ioan Larionescu, Porfiriu Calameț, Ioan Ioachim.

În *Memoriul* adresat Ministerului Agriculturii și Domeniilor, agronomii contestatari își formulează plângerea astfel: „Subsemnații, am fost deja încadrați în Corpul agronomilor în secția I (ingineri agronomi) cu Înaltul Decret Regal Nr. 5 607 din 1922, pe baza Legii de organizare a Corpului, din anul 1922, iar în urmă am fost scoși din acest Corp prin Decizie Ministerială și retrogradați în conductori agricoli. Se anexează și aici acte doveditoare. Această procedură n-o putem considera decât ca o nedreptate ce ni s-a făcut și credem că este și anticonstituțională, întrucât nici o lege nu poate avea putere retroactivă, desființând drepturile câștigate ale unui funcționar.

Având speranță în principiile Domniei-Voastre, Domnule Ministru, de a face dreptate fiecărui cetățean nedreptățit, supunem această plângere, rugându-Vă să binevoiți a dispune repararea nedreptăților, încadrându-ne în Corp ca și pe absolvenții Școlii Centrale de Agricultură de la Herăstrău până la anul 1911, astfel ca și noi, bucovinenii, să ne bucurăm de aceleași drepturi de care se bucură

⁴¹ *Informații*, în „Agricultorul”, anul XIII, nr. 9–10, 25 septembrie 1922, p. 73.

frații noștri din Vechiul Regat, căci fiind uniți într-o singură țară, să ne bucurăm de aceleași drepturi înaintea legilor: nu cerem mai multe drepturi dar le cerem aceleași pentru toți deopotrivă.

Excepțiunile ce s-au făcut nu pot decât să dezechilibreze și să slăbească actualul Corp agronomic și să stingă în cei nedreptățiți orice ideal și avânt în muncă, tocmai în vremea când acest Corp este chemat azi și mâine, la muncă serioasă și grea, spre binele și propășirea țării.

Subsemnații am adresat mai multe plângeri Guvernului trecut, însă n-am primit nici un răspuns categoric.

Primiți, Domnule Ministru, asigurarea deosebitului nostru respect⁴².

Nu dispunem de date referitoare la ecoul memoriului citat. Știm însă că toți absolvenții cursului de un an de la Academia Agricolă din Viena, după susținerea examenului de capacitate trebuiau să facă dovada că au desfășurat o activitate în strictă specialitate timp de 10 ani, la conducerea exploatațiilor agricole mari de stat sau particulare, pentru a putea obține titlul de inginer agronom. Se poate presupune că activitatea didactică sau cea de funcționar public nu au fost asimilate activităților efective pe marile exploatații agricole, precum impuneau condițiile de dobândire a titlului de inginer agronom.

În perioada interbelică, învățământul agricol din Bucovina a funcționat potrivit legilor aflate în vigoare pe întreg teritoriul țării. La 31 iulie 1929 este votată, în Parlamentul României, Legea pentru organizarea învățământului agricol și casnic de gradul I și gradul II și de popularizare, lege publicată în Monitorul Oficial Nr. 169 din 2 august 1929. Conform acestei legi, învățământul agricol era organizat pe două grade de școlarizare. Școlile de gradul I, corespunzătoare vechilor școli inferioare, aveau o durată de 3–4 ani, în funcție de specialitatea școlii, și primeau absolvenți a patru clase primare. Școlile de gradul II, corespunzătoare vechilor școli medii, aveau durata studiilor de cinci ani, în care era inclusă și practica la ferma școlii sau la altă instituție de profil. Erau primiți, în urma unui examen de admitere, absolvenți ai școlilor de gradul I sau absolvenți ai gimnaziilor, aceștia din urmă trebuind să aibă un an de practică agricolă.

Pentru întâia oară în țara noastră s-a hotărât, prin lege, înființarea unui învățământ de popularizare a cunoștințelor agricole, care a îmbrăcat diferite forme: școli practice, școli de sezon, cursuri fixe sau ambulante, conferințe și demonstrații, răspândirea cunoștințelor în armată și legătura cu școala primară⁴³.

Printr-un decret din 28 noiembrie 1938, se reorganizează învățământul preuniversitar agricol. Decretul menținea cele două forme de învățământ agricol –

⁴² Memoriu adresat Ministrului Agriculturii și Domeniilor de către un grup de 19 agronomi bucovineni, retrogradați în anul 1926 din Corpul inginerilor agronomi în Conducători agricoli prin Decizie Ministerială. În Memoriu apar: numele, prenumele, funcția și semnătura fiecăruia din cei 19 agronomi contestatari. Document nedatat, păstrat în biblioteca personală.

⁴³ Ernest Grințescu, *Tălmăcirea noilor legi agricole*, în „Calendarul plugarilor”, publicație a Societății Inginerilor Agronomi din România, București, Editura Oltenia, anul X, 1930, p. 103–104.

școlar și de popularizare. Se revenea însă asupra denumirii școlilor de „gradul I” și de „gradul II”. Prin decretul din 1938 se stabileau următoarele grade de școli agricole: școli medii, școli inferioare și școli de specializare și perfecționare. Învățământul de popularizare cuprindea: școli practice pentru tineret și cursuri agricole de sezon pentru adolescenți și adulți, absolvenți a patru clase primare. Decretul din 1938 nu s-a aplicat integral, așa cum nu s-au aplicat integral nici legile anterioare.

Existența unor grade de învățământ „înfundate”, care nu permiteau trecerea dintr-un nivel de instruire într-un alt nivel, era de natură să-i descurajeze pe mulți tineri în frecventarea acestor școli. Un alt neajuns în organizarea corespunzătoare a unui învățământ agricol era acela că unele școli erau în subordinea Ministerului Învățământului, iar altele în subordinea Ministerului Agriculturii⁴⁴ (vezi Anexa 2).

Viața școlii din Bucovina a fost serios tulburată de izbucnirea celui de-al doilea război mondial și mai ales în 1944, la a doua cîmpire a nordului Bucovinei de către trupele sovietice. Dacă la începutul perioadei postbelice învățământul agricol din Bucovina dispunea de localuri mai mult sau mai puțin corespunzătoare, după perioada de întrerupere a cursurilor sau după întoarcerea din refugiu, sediile școlare arătau deplorabil.

În acele vremuri deosebit de tulburi prin care trecea țara în general și Bucovina în special, nu au fost înregistrate modificări legislative cu impact asupra învățământului. După patru ani de la încheierea armistițiului de la 1944, la 3 august 1948 s-a produs o profundă reformă a învățământului de toate gradele, acesta trecând în întregime sub conducerea statului. Se prevedea ca învățământul să aibă un caracter unitar, accesul de la un tip de școală la altul fiind permis prin lege.

Pentru învățământul mediu de profil agricol, cea mai mare cucerire dobândită prin Legea reformei din 1948, a fost așezarea acestuia pe o treaptă de egalitate cu alte categorii de școli medii (licee teoretice, pedagogice sau industriale etc.) fiind stabilit pentru totdeauna circuitul deschis al învățământului cu profil agricol, oferind posibilitatea ca fiii de țărani care au urmat asemenea forme de învățământ să poată pătrunde în universități și institute tehnice sau agronomice. Prin lege, s-a prevăzut și înființarea de școli profesionale în domeniul agricol, cu durata studiilor de doi ani, acestea cuprinzând o gamă largă de specializări specifice: agronomie, zootehnie, veterinară, horticolă, mecanizare etc.

Anexa 1

În anul 1924, în România, exista următoarea situație statistică a învățământului agricol:

⁴⁴ Constantin C. Giurescu, *Istoria învățământului din România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 210.

Nr. crt.	„Nivelul” școlii	Numărul școlilor
1	Învățământul superior agricol	3
2	Școli medii de agricultură	3
3	Școli inferioare de agricultură	41
4	Școli elementare de agricultură	15
5	Școli de iarnă de agricultură	1
6	Școli de economie casnică	15
7	Școli de ucenici agricoli	18
	Total	96

Sursa: Gh. Lixandru, *File din istoria învățământului agricol românesc*, Iași, Editura Xerox, 1990, p. 82–83.

Circa 85% din totalul școlilor de profil depindeau de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Repartizarea lor pe provincii era următoarea: 30 de școli în Muntenia; 23 de școli în Moldova; 17 școli în Transilvania; 10 școli în Basarabia; 10 școli în Oltenia; 4 școli în Banat; 4 școli în Bucovina; 3 școli în Dobrogea.

Cele mai vechi școlii agricole erau cele din Sânnicolaul-Mare (1801) și Chișinău (1842). Urmau, ca vechime, școlile de la Herăstrău (1853), Bistrița și Miercurea Ciuc (1870), Cernăuți, Mediaș, Feldioara (1871), Strihăreț (1883), Ciacova și Roman (1885), Armășești (1887), Sibiu (1888), Grinăuți (1894), Galata – Iași (1895), Cocorozeni și Purcari (1896), Rădăuți și Coțmani (1897) etc.

În anul școlar 1923/1924 numărul mediu de elevi în școlile agricole preuniversitare din România era următorul:

41 de școli inferioare aveau, în medie, 40 de elevi în cele trei clase;

15 școli elementare la care existau, în medie, 18 elevi în cele două clase;

15 școli de economie casnică la care se aflau, în medie, 23 de elevi în cele trei clase.

Numărul elevilor retrași și a celor repetenți era foarte ridicat, printre cauzele ce produceau o asemenea situație era calitatea elevilor înscriși. Situațiile de nepromovare sau de retragere din școlile de agricultură reprezentau aproximativ 20% din efectivul total, în anul 1925.

Anexa 2

Conform ziarului „Universul” (București, anul 54, nr. 214 din 6 august 1937, p. 6), școlile de agricultură, horticultură, piscicultură și meserii agricole, aflate în subordinea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Direcția agriculturii, erau, în anul 1937, următoarele:

Școli de gradul II

Școala de agricultură Roman, jud. Roman; Școala de Viticultură Chișinău, jud. Lăpușna, și Școala de Horticultură București, jud. Ilfov.

Școli de gradul I

Școli de agricultură: Alexandria, jud. Teleorman; Belcești, jud. Iași; Brânzeni, jud. Bălți; Cupcui, jud. Cahul, Of. Leova; Cocorozeni, jud. Orhei; Geoagiu, jud. Hunedoara; Grinăuți, jud. Soroca, Of. Dondușani; Murfatlar, jud. Constanța, Gara Murfatlar; Purcari, jud. Cetatea Albă; Râmnicu Sărat, jud. Râmnicu Sărat; Seceleanu, jud. Ialomița; Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj; Strihăreț, jud. Olt; Voicești, jud. Vâlcea.

Școala de piscicultură Cozmeni (Coțmani) jud. Cernăuți.

Școala de meserii agricole Câmpeni, jud. Turda.

Școli de viticultură: Diesâg, jud. Bihor; Huși, jud. Fălciu; Miniș, jud. Arad; Odobești, jud. Putna; Saharna, jud. Orhei; Valea Călugărească, jud. Prahova.

Școli de horticultură: Dragomireștii-din-Vale, jud. Ilfov; Turda, jud. Turda; Nucet, jud. Dâmbovița.

Școli de iarnă: Bocicău, jud. Maramureș; Ciacova, jud. Timiș–Torontal; Curtea de Argeș, jud. Argeș; Drăgănești, jud. Vlașca; Drăghiceni, jud. Romanați; Gemeni, jud. Mehedinți, Of. Cușmir; Lehliu, jud. Ialomița; Lugoj, jud. Severin; Poiana Mare, jud. Dolj; Petriceanca, jud. Storojineț, Of. Cerepcăuți; Suceava, jud. Suceava; Sopot, jud. Dolj; Todirești, jud. Tighina, Of. gara Mireni–Lăpușna; Țigănia–Dărmănești, jud. Prahova; Viziru, jud. Brăila, Of. gara Ianca.

Școala de specializare în apicultură, avicultură și sericicultură Dobrogeatea, jud. Argeș, Of. gara Bascov.

Școli de economie casnică pentru fete: Folt, jud. Hunedoara; Bălțătești, jud. Neamț ș.a.

L'Enseignement agricole de la Bucovine pendant les années 1871–1948

(Résumé)

Sous la domination des Habsbourgs de 1775 jusqu'à 1918, la Bucovine a introduit à retardement, en comparaison d'autres provinces de la monarchie, l'enseignement agricole. À Cernaui, par exemple, l'école agricole a commencée fonctionner à peine l'année scolaire 1871/1872, comme école d'internes, la langue d'enseignement étant l'allemand. Vers la fin du XIX-ème siècle, l'agriculture n' étant plus une pratique héritée et les problèmes de zootechnie et de production végétale devenant de plus en plus complexes, on a éprouvé impérieusement le besoin de créer un cadre institutionnalisé, où les enfants des paysans aient accès à l'enseignement dans la langue roumaine. Ainsi, en septembre 1892, Ioan Volcinschi propose à la Diète de Vienne de débattre la loi de la fondation des écoles agricoles roumaines dans la Bucovine. La première école agricole de Bucovine avec la langue d'enseignement roumaine a été inaugurée à Rădăuți le 10 octobre 1897. On a créées aussi des écoles agricoles à Coțmani et Suceava.

Après l'Union de 1918, l'enseignement agricole a été adapté au système législatif de l'état national roumain.

JURNALUL PARTIZANULUI VASILE MOTRESCU. MEMORII, SCRISORI, MANIFESTE (III)

MARIAN OLARU

Documentele, cele mai multe inedite, pe care le publicăm în paginile ce urmează se află în fondurile arhivistice ale C.N.S.A.S. Prin informația pe care o conțin, ele sunt deosebit de importante pentru înțelegerea mișcării de rezistență anticomunistă din România și a mișcării de partizani, în care Vasile Motrescu reprezintă un caz exemplar, insuficient abordat în lucrările de istorie sau în publicațiile de istorie recentă. Publicarea acestor documente, în continuarea *Jurnalului* lui Vasile Motrescu, reprezintă, peste timp, o reparație morală necesară și în același timp o contribuție la cunoașterea deosebitelor idealuri pe care le slujeau patrioții români, care îndrăzneau să se opună în munți, cu arma în mână, sovietizării României. Aceste documente sunt deosebit de importante, constituindu-se într-un veritabil testament politic, prin care partizanul Vasile Motrescu se considera un veritabil executor al testamentului lui Ștefan cel Mare.

Între scrisorile, manifestele și memoriile pe care le-a scris Vasile Motrescu, Securitatea a cuprins în același dosar și o scrisoare a lui Cozma Pătrăuțean și a lui Constantin Cenușă, din 27 august 1951, care au fost împreună, o vreme, cu Vasile Motrescu. Păstrăm în acest corp de documente și pe cel pomenit mai înainte, pentru că e lămuritor privind contextul predării celor trei la Securitate, în anul 1951.

Titlurile din paginile care urmează sunt cele ale lui Vasile Motrescu.

În Iad

Sub umbra morții eu m-am dus. Cu al ei veșmânt pe mine, ochii i-am ridicat în sus și am spus o rugăciune. Pe piatra grea, cu foc de dor, cu lacrimi m-am rugat pentru copii, de mila lor și [a] mult iubitului sat. Dar, moartea în față s-a uitat, că niciodată nu o să ajung să scap din Iad, din gheara-i blestemată. Dar, eu i-am spus nepăsător, cu fruntea-n sus, senin: Și mort mă duc, de o fi să mor, în dulcea Bucovina. O toamnă [și o] iarnă am petrecut și în Iad, sub umbra morții și lucruri groaznice am văzut, sub mână grea a forței. De amarul vieții mele și de traiul [pe] care-l duc, vă scriu versuri arzătoare, din viața mea de haiduc. Răsări-va pentru mine, oare, zbor de libertate, ori mereu [o] să-mi trăiesc viața prin munți cu arma-n spate. Cât au să mai ție, oare, aceste vremuri de osândă și silă, cât o să mai stau în

codru să mănânc pâinea de milă? Partizantul V. Motrescu vă întrebă, de pe munte, când veți da libertate vipere roșii, cu stea în frunte? Dați-mi libertate mie și la cei din închisori și luați povara cotei, [a] birurilor grele și [a] strănsorilor.

Iunie, 1953

Vai de a mea sărmană țară, va ști și de bietul creștin, ajuns iar în robie și suspine? căci de veacuri i-a fost soarta prin temnițe și păduri [fugar] și, pe al lui spate, se țin fel de fel de adunături. [S-]a ajuns că niciodată, amărâțul de plugar să umble cu mila. Țăranii [...] căci îmi plâng, în urmă, cei doi copilași.

Moartea

Au apus, s-au dus pe veci cei șase ani din viață. Zorii vieții, văd că trec ca o dimineată. Acum, iată, stă în drum moartea ce m-așteaptă. M-aș lupta și nu știu cum, căci ea e înțeleaptă. [Cu fiecare] pas mă urmărește, cu ea merg de mână, peste a mea viață singură-i stăpână. Cu ea dorm alături, cu ea merg pe cale, sus pe munte și cobor la vale. De mine se ține și-mi tot șoptește: „Hai, sfârșește odată și te pregătește!” De mine se ține: „Dă încoace viața, suflete hoinar și nu umbra prin păduri, fugar !” Plânge Bucovina, că se scaldă iar în sânge. Plânge Prutul și suspină, după dulcea Bucovină, că a ajuns din nou robită, de păgâni e jefuită.

Dezleagă-te române, din lanțurile robiei, căci nu-s stăpâni pe codrii României. Aruncă de la gură, lacăte[le] și vorbește și suie-te pe munte, la luptă te pornește. Să fiarbă al tău sânge de neam, dezleagă-te române și uită-ți suferința, trezește-[te], sfarmă și curmă umiliința. De ce să-ți fure munca, sudoarea frunții tale? Sfarmă colectiva și îndreptă-ți altă cale!

Dezleagă-te române, dreptate ca să-ți faci și arată vitejia războinicilor daci. Păgânii ca să știe, că sângele nu-i apă, te luptă vitejește, de cotă să te scapi. Zdrobește orânduirea străinilor de afară. Dreptate, libertate, să avem iarăși în țară.

V. Motrescu

Frați români,

Dacă aș avea o putere să arunc pe ruși în vânt, să pun iarăși libertatea, să domnească pe pământ. Năzuind spre libertate, glasul meu cheamă pe frați, de pe culmile străbune, ale Munților Carpați.

Frați români,

Veniți la luptă, nici o clipă nu mai stați. Noi să ne facem dreptate e porunca strămoșească. Să scăpăm de asupritori, toată Țara Românească.

Superioritatea forțelor M.A.I.

Ați zis [că], o dată sacul legat, nu-l veți mai dezlega și pe mine mă veți prinde, pe calea armelor și cu metode sovietice. Poate pe alții, dar pe mine

niciodată! Fără să intrăm în amănunte, vă întreb ce ați realizat în problema mea, timp de un an de zile de activitate serioasă. Ați întrebuințat toate mijloacele, [toate] metodele și v-ați dat peste cap, în fel și chip, ca în povestea cu Dracu și Păcală. Ați prins fire, ați avut informații, muncă cu tragere de inimă și chiar [ați] așteptat la „sigur, acuma cade”; „punem mâna pe dușmanul poporului”. În aparență toate bune și promițătoare pe drept cuvânt: o „strategie militară”, o „ofensivă pornită cu toate forțele și toate mijloacele posibile”. Cele trei tipuri de agenți secreți, puse în [funcție] cu toată viteza, cadre devotate partidului în posturi de pândă, posturi capcană, scotociri, percheziții, vânători de noapte, la toate [acestea, adăugați faptul că îi] învățați pe fiii României să se lepede de moștenirile din trecut, să-și însușească cultura și civilizația barbară a hoardelor din Răsăritul Europei. Da! Sunteți fiii poporului născuți din curvie, slujiți interesele străinilor și pentru pântecele Dumneavoastră, dar, nicidecum, interesul poporului român. Sugrumători ai libertății, judecați singuri dacă, în ceea ce vă scriu, este neadevăr și dacă merit, pentru aceste lucruri, pedepsele la care sunt osândit.

În câteva cuvinte, revin la strategie. Vă rog să nu vă supărați de cele ce vă scriu, că doar ați zis că-s nebun și le scriu și eu la nebunie. Cu privire la nereușita ofensivă, , mă adresez marelui strateg. Dumneavoastră, fiți atent la ceea ce vă scriu. Șase ani de activitate și experiența de mic copil, Vasile a fost puiul codrului [...]. Eu, cred că înțelegeți de ce vă scriu. Cu toată tactica, strategia și opintirile Dumneavoastră, nu ați realizat nimic, decât trudă, necaz și goană după vânt. Nu v-am scris niciodată, dar acum vă scriu. Căutați să aveți cu ce vă spăla pe mâini. Lăsați-mă să trăiesc, că voi fi de folos la mulți dintre Dumneavoastră. De veți continua cu ofensiva [și-mi] veți constrânge familia și vă veți apuca iar de schingiuri și arestări, spre nenorocirea Dumneavoastră și a celui ce va întinde mâna să-mi ia viața – pentru ziua judecății de apoi – spre osândă, am scris șapte caiete a câte 200 de pagini fiecare, în cazul în care vă veți mânji pe mâini cu sângele meu [și] copiii îmi vor rămâne orfani.

De datorica mea este să vă aduc la cunoștință, ca unul ce nu port lacăt la gură, că aud vorbind oamenii despre o colectivizare generală, încadrată în planul cincinal. Din lipsă de hârtie vă scriu pe scurt. Încercați și veți avea rezultatele. Eisenhower, asta așteaptă. În Rusia s-a făcut colectivizarea pretinsă, cu rușii. În România, nu știu cum are să fie. Românul e prea legat de pământ, ca să-l dezlipiți așa ușor. Vreți și Dumneavoastră să faceți un pas din N.E.P., înainte. Fiți atenți, dușmanul ascultă, privește și așteaptă momentul potrivit. Dacă vă simțiți, acum, atât de puternici să faceți aceasta, încercați și împliniți, cu cea mai mare slugărmicie, dictatul porcilor de ruși. Fiindcă, astăzi, nu e stăpân românul pe pământul românesc, ci rușii sunt stăpâni, întâi pe capetele voastre năucite de propaganda vrăjitoare, plină de minciună și silnicie. Astăzi, rușii sunt stăpâni peste pământul strămoșilor noștri, care a fost stropit cu sânge, din belșug, în decursul veacurilor.

V. Motrescu

Către

Călăii Neamului Românesc

Criminalilor,

Vreau să vă întreb cu privire la fratele meu: sub ce motiv i-ați răpit libertatea? Ce legături misterioase ați descoperit între mine și el? Ori, vreți neapărat să vă bateți joc de tot neamul meu? Nu l-ați întrebat, de câtă vreme nu mai știți el, nimic, de mine? [...]

Vă pun în vedere că, în termen de 24 de ore, de la primirea acestui avertisment, dacă nu-l puneți în libertate pe fratele, trec la plinirea faptelor pe care le-am scris în scrisorile trimise și [la] ceea ce am spus verbal locotenentului Oprea Nicolae. Orice s-ar întâmpla, vreau să mă țin de cuvânt.

Partizan,
V. Motrescu

15 iunie, 1951

Domnului Căpitan de Miliție Cantor*,

Domnule căpitan, vă rog să mă scuzați că v-am scris, în a doua scrisoare cu privire la soție și [la] părinți, cuvinte nesăbuite care nu corespund realității, fiind informat în mod fals, tot de agenții D-voastră. Stând mai multe nopți, în șir, de pândă, lângă locuința soției mele, ca să pot pune mâna pe ea și să-i iau viața, luând-o sub armă, în mod forțat de acasă și în urma unui lung interogatoriu, m-am convins că chestiunile nu sunt așa de grave, cum mă așteptam. Sunt mulțumit în suflet că m-am putut abține, până în prezent, de a nu comite crime și să urmez mai departe îndemnurile *Bibliei*. Căci, mă hotărâsem să pun credința de o parte și să urmez pe o cale care nu mi-ar fi adus decât pierderea vieții mele și a altor oameni nevinovați. După cum mi-a spus soția, nu pot accepta părerea D-voastră, căci tot sunt stăpânit de o teamă, dar lăsați-mă mai liber, să nu fiu așa de urmărit și de constrâns [...].

[...] și aveți să îmi vedeți purtarea mea, de azi înainte, vă declar că dacă mă lăsați în libertate și pot intra în câmpul muncii, pentru faptele pe care le-am făcut eu și ca despăgubire, donez statului tot pământul pe care îl posed eu și soția mea, inclusiv 14 prăjini [de pământ], pe care [voiam] să-mi fac un cămin. Domnule căpitan, mie nu-mi trebuie serviciu, căci nu sunt pregătit pentru așa ceva, nici nu am pus mâna pe armă pentru așa ceva, sau în alte scopuri [asemănătoare], ci, numai pentru simplu motiv de Libertate, pe care o iubesc mai mult decât viața.

* Scrisoarea, aflată la C.N.S.A.S., în *Fondul* 1 2448/ v.2, *fila* 207 v-208 v., este scrisă pe hârtie și pe pagina de gardă a lucrării pe care o avea Vasile Motrescu asupra sa – cu siguranță pentru a o citi –, C. Borănescu-Lahovary, *Relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Rusia* (Tendințe noi în Europa Veche), București, Editura Eminescu, 1946.

Domnule căpitan, așa e firea și sângele meu că nu pot suporta ca să fac temniță, sau să fiu în strânsoare, lucru de care vă puteți convinge de la părinți, cum am fost de mic copil. În caz că acceptați propunerea mea, eu vă declar că, de azi înainte, nu voi mai face nici un fel de propagandă, [de] agitație, [de] calomnii sau tot ce poate fi dăunător pentru partid și pace. Iar, după ce voi intra în câmpul muncii, dacă veți afla că eu mai fac lucrurile mai sus menționate și nu voi fi în slujba păcii, atunci să mă executați pe mine și familia mea, fără nici un fel de judecată.

Dacă mă lăsați un timp și nu mă urmăriți, ca să mă ademeniți prin diverse mijloace și să mă băgați la temniță, atunci eu vă trimit tot ce am asupra mea: hărți, busolă, actele inginerului și studenților, afară de haine, care nu mai sunt decât zdrențe și toată armătura pe care o posed (două arme, pistol, grenade și cartușele necesare). Iar, dacă veți umbla cu alte mijloace, atunci, eu, stau pe poziția pe care v-am [de]scris-o în cele două scrisori.

Domnule căpitan, din suflet vă rog să trimiteți această scrisoare, sau toate trei, la Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, căci Domnia Sa e tot din pătura de jos a poporului și cunoaște suferința, necazul, foamea și dorința de libertate.

Să trăiți, Domnule Căpitan!
Vasile Motrescu.

P.S. Totodată, Vă rog, Domnule Căpitan, să trimiteți și situația [mea] materială, pe care o cunoașteți foarte bine.

27 august, 1951

Prea Sfinția Ta,

Vă mulțumim în numele Domnului pentru cuvintele pe care mi le-ați scris, căci foarte mult m-au înviorat sufletește. Tăicuță părinte, ne-a rânduit Dumnezeu și nouă ziua când să părăsim codrii. Cu data de 1 septembrie 1951, urmăm cuvintele Sfinției Tale, adică Calea Domnului, căci este cea mai bună. Ca să ușurăm sarcina conducătorilor și a celor ce au misiunea să ne caute, totodată și la familiile noastre să le ștergem lacrimile și să le scăpăm de greutate și de supărări, [din această cauză și eu] eram supărat peste limită.

Acum, îi rugăm pe toți să ne ierte, atât familiile noastre, cât și pe toți frații care ne-au sprijinit cu alimente sau cu făină [...], îi rugăm din suflet pe acești frați, care au suferit pentru noi, sau pe care i-am supărat, să ne ierte, căci, credem, Tăicuță Părinte, că n-am luat nimănui ceea ce nu am putea da înapoi, sau despăgubi. Căci, nu am luat viața nimănui, că aceasta nu se poate da [înapoi]. Dar altceva, că i-am luat o haină, sau de ale gurii, îi vom despăgubi dacă ne dă Dumnezeu viață și libertate.

Tăicuță Părinte, vă rugăm din tot sufletul ca, duminică, 26 august, să aduceți la cunoștința fraților, în Sfânta Biserică, ca pe ziua de 1 septembrie să nu se uite [la noi]

ca la niște câini, la noi și la familiile noastre, pentru că le-am luat o mămăligă [și niște] făină. Căci, nimeni nu poate să știe ce poate ajunge în viața lui, după cum nici noi n-am știut ce vom petrece în viață. Nimeni să nu se bizuiască pe avere, sau pe deșteptăciune, ci pe credință. Căci, toate sunt trecătoare, numai cuvântul lui Dumnezeu rămâne veșnic și cine îl va [îm]plini, va fi fericit. [...] După cum, și noi, dacă am fi cugetat lucruri nelegiuite în inimile noastre, nu ne-ar fi ajutat Dumnezeu. Așadar, n-am căutat să ne răzbunăm pe nimeni ci, după cum spune în Sfânta Scriptură, să nu ne răzbunăm singuri, ci să lăsăm să se răzbune mânia lui Dumnezeu. Căci este scris: „*Răzbunarea e a mea. Eu voi răsplăti*” – zice Domnul. Dimpotrivă, dacă-i este foame vrăjmașului tău, dă-i să mănânce; dacă-i este sete, dă-i să bea; dacă cade, ridică-l și dacă rătăcește, călăuzește-l și, noi la rândul nostru, așa am făcut.

Tăicuță Părinte, vă rugăm să aduceți la cunoștință, la tineri și la bătrâni, după cum spune și Sfânta Scriptură, la *Romani*, cap. 13: ca oricine să fie supus stăpânilor celor mai înalte, căci nu este stăpânire care să nu vină de la Dumnezeu și stăpânirile care sunt, sunt rânduite de Dumnezeu. De aceea, cine se împotrivesc stăpânirii, se împotrivesc rânduielii puse Dumnezeu și, cei ce se împotrivesc, își vor lua osânda. Dregătorii nu sunt de temut pentru fapta bună, ci pentru una rea. Vrei, dar, să nu-ți fie frică de stăpânire, fă binele și vei avea laudă de la ea. El este slujitorul lui Dumnezeu, pentru binele tău. Dar, dacă faci răul, teme-te că nu degeaba poartă sabia. El este în slujba lui Dumnezeu, ca să-l răzbune și să pedepsească pe cel ce face răul. De aceea, trebuie să fiți supuși, nu numai de frica pedepsei, ci și din îndemnul cugetului. Tot pentru aceasta, să plătiți și birurile. Căci, dregătorii sunt niște slujitori ai lui Dumnezeu, făcând necurmat slujba aceasta. Dați, tuturor, ceea ce sunteți datori să dați: cui datorați birul, dați-i birul; cui datorați vama, dați-i vama; cui datorați frica, dați-i frica; cui datorați cinste, dați-i cinstea.

Scumpul nostru Părinte, vă rugăm să ne iertați că am îndrăznit și v-am scris acestea. Pentru că noi am mărturisit, în fiecare zi, în rugăciunile noastre înaintea lui Dumnezeu și a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu și a tuturor sfinților și a Sfintei Duminici, care ne-au ținut în viață, până în sfânta zi de astăzi, ca să mărturisim la întregul popor, puterea, bunătatea și îndurărilor lui Dumnezeu, care sunt fără margini. Cine se va încrede în Dumnezeu, nu va rămâne de rușine și cine se roagă lui Dumnezeu cu credință, nu va duce lipsă de nimic. De aceea, vă rugăm Sfinția Voastră să le mărturisească în numele nostru, că noi nu știm [de] vom avea posibilitate sau nu.

Rugăm pe Atotputernicul Dumnezeu să dăruiască deplină sănătate atât Sfinției Tale, cât și familiei [Voastre].

Vă salutăm cu profund respect,

Cenușă Constantin și fratele meu Pătrăucean Cozma, din comuna Straja.

COPIE

Către ORGANELE DE MILIȚIE DIN R.P.R.

Rog a se înainta la organele superioare

(ss) V. Motrescu

Declarația partizanului Motrescu Vasile¹

Subsemnatul Motrescu Vasile, din comuna Vicov de Jos, județul Rădăuți, având în vedere că sunteți nedumeriți din ce cauză am părăsit comuna și am plecat în partizanat și, totodată, cu ocazia aniversării a doi ani de când trăiesc prigonit, țin să vă declar următoarele:

Ce m-a determinat ca să părăsesc comuna?

În vara anului 1944, luna iulie, venind într-un concediu de pe front, m-am înscris voluntar în grupul de informație și de partizani, de pe lângă comandamentul german din Dorna, județul Câmpulung, unde am făcut școală patru săptămâni, până în ziua de 23 august 1944. A doua zi, când s-a încheiat armistițiul, am părăsit grupul și am plecat împreună cu agentul Dumneavoastră Costică Gh. Coroamă, în comuna Dorna Candreni, unde am stat trei săptămâni pe Munții Dornei. După aceste trei săptămâni m-am înapoiat singur în comuna Sadova, când au apărut oștile U.R.S.S.-ului. Întors în comună odată cu părinți, din refugiu, am stat acasă o săptămână, liber. După o săptămână am fost pus în urmărire de către comandamentul rusesc de la Putna. Fiind înștiințat din timp, am luat calea codrului în ziua de 21 septembrie 1944 și am stat ferit², până în iunie 1945. După plecarea comandamentului rus de la Putna, am ieșit în sat și am fost liber până în 1949, luna aprilie, ziua 10, când am fost informat din nou că sunt pus în urmărire și pe lista de ridicare, împreună cu fratele GHEORGHE, [cu] PRECOB ȚUGUI, [cu] GHEORGHE ȚUGUI și alții.

Cu toate că, în anul 1948, m-am înscris în partid³, nu am avut nici o considerație, eram privit ca ceva bănuitor, cu toate că sufletul meu era curat și corespunzător cerințelor partidului. În vara anului 1948, am lucrat trei luni cu elan la fabrica de cherestea din sat. După trei luni, am fost concediat, sub motiv că nu am vechime în domeniul forestier. Toamna, am plecat la lucru în Putna, la fasonatul lemnelor de foc, m-am pus la muncă și aici. Împreună cu fratele, făceam 10 metri steri pe zi și la plată m-am ales cu același preț, ca și acel leneș. M-am lăsat de lucru și mi-am făcut o cerere pentru câțiva metri cubi de draniță, am timbrat-o și mi s-a spus de către autoritățile comunale să o pun în geam. Am așteptat un timp, nici un rezultat, nu s-a aprobat, am mai făcut una tot cu același conținut și domnul primar Vasile Țugui mi-a făcut observații că de ce am scris „tovarăș administrator”, că eu nu sunt tovarăș. Dacă nu sunt tovarăș eu, fără casă, fără vită, sau alte mijloace ca să-mi pot construi un cămin, după cum se vede astăzi în ce situație a rămas soția și cu doi copii, tot la fel eram și atunci. Toate aceste lucruri întâmplare, [de care] vă puteți [și] singuri să vă informați, și cu cele ce despre care

¹ Scrisoare aflată la C.N.S.A.S., în *Fondul I*, 2448/ v.2, f. 222–227.

² În varianta publicată de Adrian Brișcă e folosit termenul *fugit*, cf. Adrian Brișcă, *Rezistența Armată din Bucovina*, II, 1 octombrie 1950–10 iunie 1952, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000.

³ De fapt, Vasile și Gheorghe Motrescu s-au înscris în Frontul Plugarilor.

v-am scris mai sus, m-au pus în situația de am prins urgie pe partid. Cu o zi înainte de ridicarea fratelui Gheorghe și a celor mai sus menționați, am luat iarăși calea codrului, în ziua de 10 aprilie 1949. venind la o săptămână în sat și auzind că fratele este ridicat, m-am înflăcărat și am aprins și o mai mare urgie pe partid.

Vă întreb domnilor comuniști eu, Vasile Motrescu, ce a făcut fratele Gheorghe, căci în 1944, era un copil, ce a făcut moș Precop⁴ Țugui, în vârstă de aproape 70 de ani? Ei nu și-au făcut decât datoria față de acele vremuri, ce crime sau ce jafuri au făcut de i-ați considerat criminali de război? Pentru aceasta m-ați făcut tot dumneavoastră de am luat calea codrului! Că uitam să vă scriu, în toamna anului 1948, deși eram membru de partid⁵, domnul Schipor Nicolae m-a avertizat să ies afară, eu cu fratele Gheorghe, din localul public (cooperativă), sub motiv că se ține ședință. M-ați scos afară din cooperativă, eu am ieșit din sat și acum vă declar că vă sunt vrăjmaș și vă spun răspicat că *iubesc mai mult libertatea decât viața!* Și vă spun că nu voi ceda niciodată, dar niciodată, poate să țină regimul comunist 50 de ani și eu nu voi ceda, nu voi trăda, nu mă voi preda decât mort.

1. Iarăși, eu [vă] întreb, că Dumneavoastră îmi doriți binele și îmi promiteți libertatea, atunci, dacă îmi doriți binele, de ce mă urmăriți și de ce m-ați condamnat la un timp așa de mare de închisoare?⁶

2. Căci pentru mine nu există cadre pregătite, spioni, trădători, să aibă posibilitatea să mă prindă viu. Puteți dumneavoastră să întrebuințați toate mijloacele și metodele sovietice de schingiuire, amenințare, îndulcire, deportare sau temniță, și chiar de ați executa familia mea, toate rudele și [pe] toți care credeți dumneavoastră, eu, partizan Vasile Motrescu, nu voi ceda niciodată viu. Poate că mă veți întreba, că e păcat să mă omorâți nevinovat, dar eu vă spun că vinovat-nevinovat eu nu cedez și [nici] *nu voi trădă pe frații mei de suferință*, care au aceeași soartă ca și mine. Puteți să-mi garantați libertatea și să-mi încredințați cel mai înalt post de răspundere în R.P.R. și chiar să fiu sigur de libertate, nu voi ceda și nici nu voi trăda, căci simt în suflet datoria și porunca sfântă a Voievodului de la Putna, de a nu pleca capul în fața vrăjmașului, când a lăsat pe patul morții, urmașului său Bogdan, aceste cuvinte: „Iar dacă vrăjmașul vostru v-ar strămtora cu rușinoase închinări, atunci mai bine muriți prin paloșul lui, decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Dumnezeuul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula dintre voi pe cineva, care-i va așeza iarăși pe urmașii voștri în libertate și puterea de mai înainte”. *Aceste cuvinte jur că le voi ține până la cea din urmă suflare de viață!*

Frați milițieni, dacă nu vă mustră testamentul lui Ștefan cel Mare, atunci urmăriți-mă și luați-mi viața, căci pentru mine e o cinste să mor ca un erou, decât să mă predau ca un mișel și să mă torturați, să mă chinuiți și apoi să mă faceți

⁴ În text, Precob.

⁵ În fapt, al Frontului Plugarilor.

⁶ Vasile Motrescu fusese condamnat prin sentința nr. 763, din 26 septembrie 1950, a Tribunalului Militar Iași, în dosarul 565/1950, la 31 de ani de închisoare.

evadat, ca să mă omorâți mișelește. Știu și cunosc foarte bine politica dumneavoastră mincinoasă, despre așa-zisa libertate, de care vă bucurați numai Dumneavoastră, membri de partid, dar restul omenirii suferă durerile nașterii. Prin jertfe, vă bucurați astăzi Dumneavoastră de libertate și tot prin jertfă vom dobândi libertate și noi, cel puțin pentru copiii noștri, dacă nu pentru noi, care suntem astăzi prizonieri și amărâți cu sufletul, căci noi avem un fundament după care ne călăuzim, *Biblia* și credința în Dumnezeu. Asta e speranța noastră, iar libertatea noastră e scrisă în litere de foc.

Eu nici nu am adus, la conducerea României, Partidul Comunist și nici nu îl pot îndepărta. Aceasta, nu stă în puterea mea, chiar de aș depune toate eforturile. Nu vă pot dărâma, dar nici nu pot să vă zidesc.

Dumneavoastră mă considerați ca extrem de periculos? Nu, oare, tot Dumneavoastră m-ați pus în situația de sunt periculos? Da, sunt, dar nu extrem! Dumneavoastră ați umblat doi ani de zile împreună cu toată șleahța de agenți și spioni să-mi luați viața, nevinovat de pedeapsa cu moartea, pentru o mână de arginți, înaintare în grad, serviciu, decorații etc.

Vă întreb, de ce n-ați reușit cel puțin un cartuș să trageți după mine? Pentru ce? Pentru că eu nu am căutat nici nu caut să iau viața nimănui, cu toate că am avut posibilitatea de sute ori și am [și acum]. Ați stat la pândă, am stat și eu lângă Dumneavoastră, foarte aproape. De ce fumați în pândă? Noaptea, de ce umblați cu grămada? Cu o singură grenadă v-aș ucide pe toți. Umblați cu pistoalele armate și cu câinii de ață și când v-a așezat în vara lui 1949, între Poiana Stânișoara și [Poiana] Aluniș, prietenul meu Costică Coroamă, eu unde eram? Tot lângă Dumneavoastră. Iar noaptea, de atâtea ori, pe C.F.F.⁷, Putnișoara, Stejea⁸, Hașca și pe toate pâraiele pe unde ați umblat, nu mi-ar ajunge toată hârtia asta să vă scriu de câte ori v-am văzut ziua, noaptea, călări pe cai – spre rușinea Dumneavoastră o spun, că eu am stat sub un acoperământ la miliție.

Frați milițieni, nu vă fie frică să veniți în pădure, în misiune, că din partea mea un păr nu are să vă cadă din cap. *Suntem români, frați, nu trebuie să ne ucidem*. În decurs de doi ani de zile, nu am tras un cartuș după dumneavoastră. Să nu vă fie frică fraților. Veniți în pădure, e vară și [e] frumos traiul în cântecul păsărelelor și [când] te îmbată mirosul florilor, e o plăcere să dormi pe cetină verde. Îndrăzniți fraților, să nu vă fie frică de mine, căci *eu atât timp cât nu sunt atacat, nu voi folosi arma*. Dar, în cazul când voi fi atacat, folosesc în plin și cu cea mai mare precizie armamentul pe care-l posed.

Îl avertizez pe domnul plutonier major Ceaușu, de la postul [Vicov de Jos] să nu-și instruiască agenții și spionii în spiritul marxism-leninismului proletar, că divulgă tot. Se laudă că sunt agenți secreți, umblă în urmărirea mea fâțiș, culeg informații [...] de printre oameni, îi întreabă cam pe unde aș putea să trăiesc și câte

⁷ Prescurtare de la Calea Ferată Forestieră.

⁸ Sau *Stegea*.

⁹ În varianta publicată de Adrian Brișcă, *op. cit.*, p. 53, în locul punctelor de suspensie e scris „în orb”.

altele. Eu [i-]aș sfătui pe acești oameni, foști prieteni ai mei și tovarăși de vânătoare, să se lase de acest sport și să-și mănânce pâinea muncind, să nu se lăcomească la o sută de mii de lei ca să-mi verse sângele, că vor fi trași la răspundere, căci sângele meu e scump.

3. Și iarăși vă întreb domnilor comuniști: de ce m-ați condamnat la un termen așa de lung de închisoare, dacă spuneți că eu n-am făcut nimic vrednic de pedeapsă și de ce mă urmăriți cu așa înflăcărare, dacă-mi doriți libertatea?

Renunț [la ea] și refuz această libertate pe care mi-o doriți dumneavoastră. Desigur că ieșeam singur, fără plocoane, dacă vedeam că nu mă urmărește nimeni. Dar, dumneavoastră m-ați pus în urmărire din primul pas pe care l-am făcut. În 1945 am ieșit singur, fără invitație, dacă am văzut că nu mă urmărește nimeni, ce rost mai aveam să mai stau în pădure?

Și, totodată, vă spun că nu fac parte din nici o organizație subversivă, sau de subminare a R.P.R. La activul meu nu am decât ceia ce știți și dumneavoastră: dezbrăcarea inginerului Jopea Th.¹⁰ și a celor doi studenți și a organelor silvice din Ocolul Marginea, Cantonul Voivodeasa și aceasta am făcut-o din lipsă de îmbrăcăminte, iar manifestarea cu amenințările am făcut-o din dragoste față de partidul comunist. Dumneavoastră, dacă ați fi în situația mea ați făcut mai rău decât mine. N-am jefuit, n-am omorât pe nimeni, n-am băgat mâna forțat în traista nimănui, iar [de] când m-am despărțit de Cenușă mi-am câștigat existența prin mijloace cinstite, lucru de care v-ați convins și dumneavoastră, că nu am luat de la nici un muncitor mâncarea. Atunci, [poate.] Dumneavoastră veți crede că am mâncat mâncare cinstită de acasă, de la părinți sau de la rude, dar [eu] vă spun că nu-i de la aceștia, ci m-am aprovizionat, lucru de care v-ați convins și dumneavoastră în decurs de un an de când pândeți și urmăriți la milimetru soția, părinții, frații, rudele și [pe] cei pe care credeți Dumneavoastră că mă aprovizionau.

Domnilor, eu vă declar just și clar, că sunt vânător iscusit din fragedă copilărie, am împușcat ce mi-a ieșit în cale și toate acestea cu cartușe reduse și Dumneavoastră arareori dacă auzeați un foc de armă. Am făcut carne și fac și în prezent, că pot să vă țin cu carne aproape toată miliția din județ lucru de care sunteți convinși. Puțini cetățeni din comuna Vicov de Jos, care nu au mâncat carne făcută de mâna mea și poate veți zice că nu pot mânca carne goală, dar eu vă spun că pe 30 kg [de] carne, oricine îmi dă 10 kg [de] făină. Nu, schimbul acesta nu-l fac nici cu rudele nici cu părinții, frații sau soția, căci lor le este acru sufletul de carne și de mine. Așa că, Dumneavoastră luați și vă odihniți în liniște, numai pierdeți atâtea nopți de pomană, fără nici un rezultat, căci vă spun clar, că eu nu mă acolo unde păziți, sau vă închipuiți Dumneavoastră că vin eu, la case mărginașe, rude sau prieteni¹¹ etc. Vicovu de Jos e destul de mare, Vicov de Sus la fel, Voitinel, Horodnic de Sus și de Jos etc. [la fel]. Sunt oameni înstăriți și doriți de carne sălbatică, dar vă spun că nu numai oamenii înstăriți mă sprijină, ci și cei săraci,

¹⁰ *Ibidem.* În textul lui A. Brișcă, *Ioja Toader.*

¹¹ *Ibidem.* În varianta publicată de A. Brișcă: *la case mărginașe, unde este potera.*

90% sunt cu mine, iar 10% sunt cu Dumneavoastră și aceste elemente, cele mai corupte, vă susțin pe Dumneavoastră. De asta nu ă puteți prinde, căci nu ascuțiți vigilența și nu duceți muncă de lămurire.

Dumneavoastră știți starea de spirit a populației din această regiune? Eu cred că v-ați lămurit în privința asta, în această iarnă, în timpul cât ați făcut pază la barăci, ați putut constata starea de spirit a muncitorilor și felul cum sunt aprovizionați cu slănină stricată, brânză și făină alterată.

Dumneavoastră credeți că dacă membrii de partid înfocați, miliția, funcționarii¹² și codițele de măsură sunt bine plătiți, băuți, mâncați, bine îmbrăcați, lămurii de partid, umflați de minciuni și [de] promisiuni, credeți că toată lumea e ca Dumneavoastră? Înșiși muncitorii sunt nemulțumiți. Eu nu sunt codiță de topor, nici unealtă a lui Tito, dar nici coadă de măsură nu sunt. *Am iubit și iubesc libertatea mai mult decât viața* și vă spun în încheiere că niciodată nu veți reuși să mă prindeți, dar niciodată. Atunci mă veți prinde când va fi toată lumea plătită, îmbrăcată și lămurită așa cum sunteți Dumneavoastră. Deocamdată¹³, vă urez spor la muncă și mai odihniți-vă puțin¹⁴.

Vă salut în numele libertății!
(ss) Partizan V. Motrescu.

Către Organele Silvice

Rog organele silvice să nu se mai ostenească în urmărirea mea, că dacă n-au avut rezultate favorabile astă iarnă, acum vara se trudesec în zadar. Să nu se mai obosească să mai pună semne pe plaiuri, după metode sovietice, diferite petricele lungulețe puse în poziție verticală, bețe încrucișate, frunze lipite, pietre puse pe rădăcină și toate scamatoriile pe care le așează etc. Îi sfătuiesc să-și vadă de serviciu că eu semnele nu le stric, le ocolesc și urmă nu fac și dacă vor umbla mult, aceste semne vor da rezultate rele.

Domnilor, mai aveți o singură nădejde în această vară de a mă distruge, dați otravă pe la stânci și la muncitori sau țigări cu morfină, dar pentru aceasta am leac, am o pisică care face analiza mâncărilor și tutunul l-am lăsat. Dar dumneavoastră știți unde am stat astă iarnă? Ce credeți, am stat în pădure? Ori în sat, la adăpost, [la] căldură și ascultând „Vocea Americii”? Și Dumneavoastră stați și tremurați de frig pe la barăci!

Conformă cu originalul,
(ss) V. Moroșan

¹² În acest text, adoptăm forma textului prezentat de A. Brișcă, *op. cit.*, p. 54., care e logic corect, față de varianta pe care am găsit-o noi: „Dumneavoastră credeți că: dacă membri de partid îi face miliția funcționari și codițele de măsură [...]”.

¹³ În text, este folosit regionalismul „deodată”.

¹⁴ În varianta lui A. Brișcă, textul se încheie cu îndemnul: „mai odihniți-vă până la iarnă”.

***Carnetul partizanului Motrescu Vasile
din comuna Vicov de Jos, Județul Rădăuți
Însemnări, poezii și gânduri răzlețe***

Dezleagă-te române, din lanțurile robiei, căci nu-s stăpâni pe codrii României.

10 aprilie 1949
V. Motrescu

Dacă aş avea puterea să[-i] arunc [pe] comuniști în vânt.
Să pun, iarăși, libertatea să domnească pe pământ.

1950, Partizan Motrescu

Eu, partizanul Motrescu Vasile sunt executorul testamentului Voievodului de la Putna, Ștefan Vodă, când a lăsat cu limbă de moarte țării și urmașului său Bogdan, aceste cuvinte:

„Iar dacă vrăjmașul vostru, v-ar strâmtora prin rușinoase închinări, atunci mai bine muriți prin paloșul lui decât să fiți privitori împilării și ticăloșirii țării voastre. Că, Dumnezeuul părinților voștri, se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula dintre voi pe cineva care va pune pe urmașii voștri în libertate, cu puterea de mai înainte”.

Aceste cuvinte jur, eu partizanul Motrescu Vasile, că le voi ține până la cea din urmă suflare de viață.

25 noiembrie 1952

Frați români din Bucovina,
Care sunteți nespurcați,
Îndreptați-vă privirea
Spre creastă, la Carpați.
Frați români, uniți la luptă,
Nici o clipă nu mai stați,
Singuri să vă faceți dreptate,
E porunca strămoșească.
Să scăpăm de comuniști,
Este datoria noastră.
Să murim în libertate,
Glorios neam de eroi.
Să salvăm tot neamul nostru,
De la cote și nevoi.

1952, Partizan Motrescu

Tot pe plaiurile Putnei,
Lângă al tău locaş trăiesc
Şi port arma cu mândrie
Porunca să-ţi îndeplinesc.

1952

Decât o libertate îngenunchiată, umilită
Şi viaţă pusă în condiţiuni,
Mai bine lupt până la moarte,
Cu fruntea sus, semeţ şi mândru,
Trăiesc prin văgăuni.

26 noiembrie, 1952, Pădurea Suceviţa,

Cei mai mândri ani ai vieţii, floarea tinereţii,
Îi trăiesc în codrul verde,
Prin văi şi prin gruiete.
Pentru că n-am plecat capul,
Rob la fiara bolşevică,
Astăzi, sufăr frig şi foame
Şi familia-mi ridică.
Ca un leu care răcneşte,
Glasul meu cheamă pe fraţi,
Peste culmile străbune
Ale Munţilor Carpaţi:
Fraţi români, veniţi la luptă,
De călăi, ca să scăpăm!

Noi partizanii, eroi şi martiri ai Neamului Românesc, am pornit la luptă
dreaptă ca să scăpăm de păgâni.

Pentru Sfânta Libertate,
Luptăm pe colţi de stâncă
Şi ducem amară viaţă,
Prin prăpăstiile adânci.
Hăituiţi din munte, în munte,
Pribegim flămânzi şi goi,
Să cucerim libertatea,
Chiuim pe ger şi ploi.
(va continua)

N-am scris versuri din știință,
 Ci, pătruns de suferință.
 Nu le-am scris șezând la masă,
 Ci, sub brad și pod de casă.
 Traiul meu, viață pustie,
 Se aștern toate-n hârtie.

Prin păduri duc viață amară,
 Pentru Rege, pentru Țară.

Ați vrut ca din suferință,
 Să duc viață mai amară.
 Să trageți câștig, foloase,
 Trădătorilor de țară.

Din cele 11 luni de captivitate

Stau și mă gândesc întruna,
 La viața [pe] care o trăiesc.
 Când se va sfârși pustnicia
 Și traiul călugăresc?

Regulile partizanatului

1) Partizanul se poate călăuzi ca să nu fie prizonier, să nu fie descoperit, după următoarele reguli pe care trebuie neapărat să le îndeplinească:

a) să fie tare în credință și să păzească poruncile lui Dumnezeu;

b) viața de toate zilele trebuie să-i fie în pădure și să coboare în sat cât mai rar posibil.

Vara, partizanul nu trebuie să aibă loc stabil, nici în pădure și, nici într-un caz, să nu aibă colibă, cort, urme de picioare, sau de foc, acolo unde are de gând să-și facă bordei pentru iarnă și nici prin acele locuri să nu treacă prea des, ca să nu lase urme.

Pe timpul verii e mai ușor de trăit dar și foarte periculos de umblat prin locurile din apropierea satului [...] vizate de autorități. Principalul lucru care trebuie făcut atât vara, cât și iarna este [să ai grijă de] urmă, indiferent pe ce teren ai circula și pe ce anotimp.

Pe timp de ploaie faci urme de noroi, [călcând] pe frunze ude, pe buruieni, acestea se terfelesc, mai tare pe ploaie. Pe timp uscat [trebuie] să fii atent pe unde calci, să nu terfelești iarba, să nu calci pe buruieni. Iarna, circulația partizanilor este interzisă.

Vara trebuie să nu circuli deloc pe plaiuri, drumuri [și] poieni. Trebuie ferite cu sfințenie și ocolite crăcile orizontale, căci pe cărări, drumuri, plaiuri sau poieni

se pun semne ca pietre, de diferite forme, puse una peste alta, sau un bețișor pe [o] rădăcină, sau [acesta] se zgârie cu un cui și se pune cu zgârietura în pământ etc. Dacă vei trece, imposibil să nu strici unul din aceste semne, [ori]cât de prudent ai fi, mai ales pe timp de noapte.

Drumurile circulat de căruță peste zi, în prejma satelor, trebuie ferite pentru că se poate întâmpla să măture praful și să șteargă urmele de peste zi și trecând pe acolo te descoperă sigur. Niciodată, să nu să nu circuli paralel cu obcinile, plaiurile, cărările, poienile etc., în imediata lor apropiere, sau la mai puțin 100 de metri – pe timp de zi – și la cel puțin 200 de metri – [pe timp de noapte –, asta depinde de teren și de ce fel de pădure este pe raza pe care circuli.

Să te ferești de stâni¹⁵, băraci pentru muncitori sau de alte locuri circulat sau locuite, iar dacă este nevoie să te duci la un loc din cele amintite, fără informații să nu te bagi. Dacă faci izvoare sau locuri de băut apă, prin păduri, sau prin locurile pe unde trăiești, să le strici imediat sau, în cel mai rău caz, să le camuflezi, pentru că pe acestea le găesc partizanii și cei mai buni prieteni ai partizanilor, dar și cei mai mari trădători. [Aceasta] nu vorbesc în general, însă s-au întâmplat multe [astfel de] cazuri.

Niciodată și la nimeni, în afară de oamenii care trăiesc în pădure să nu dai punct de întâlnire, zi și oră precise, nici chiar săptămână sau luna, nici la mama, [nici la] tata, [nici la] frați sau [la] prieteni. Să nu dai punct de întâlnire și nici zi precisă când mergi să te întâlnești cu ei.

Dacă ai un om [de la care vrei să culegi] informații, [când vrei să te întâlnești cu el] dă-i o direcție lungă pe unde să vie și într-o zi fixată de tine. Tu, să stai la pândă, cel puțin o jumătate de zi înainte de termenul fixat și păzește la plai, cărare, drum și totodată să fii bine adăpostit în marginea plaiului sau drumului și să ai vizibilitate în susul drumului și în josul lui. Aceste locuri le găsești la cotitură. Caută să fii totdeauna mai sus decât drumul sau locul unde faci pândă și, totdeauna să-ți ai calculat terenul pentru cazuri neprevăzute.

Circulația în pădure cât și în afara ei.

Trebuie să se circule cu deosebită atenție și simț[uri ascuțite], să calci încet și sigur, iar când ai auzit un zgomot neobișnuit pentru tine și simți ceva, un foșcâit de frunze, miros de tutun sau de domn (miros de parfum) [...] sau de om trăit la sat – căci partizanul are simțuri deosebite de cele ale „șomerilor” trăiți în mijlocul societății – stai și ascultă bine și dacă o frunză bate. O bate vântul altfel, ori cum știi tu. Fă cale întoarsă ca pisica, să nu te bagi. Mai bine ocolește, căci ocolești moartea ta și a prietenilor tăi, atât pe timp de zi, cât și de noapte.

Niciodată, să nu mai treci prin acele locuri pe unde ai mai trecut o dată. Așa că dacă te-a văzut cineva, sau ai făcut urme, să se sature de păzit în pădure sau în altă parte. Pe unde ai trecut o dată, a doua oară să nu mai treci.

¹⁵ Regionalism pentru pluralul substantivului *stână*.

Testament¹⁶

Frumusețe de nespus.

Dacă mi-o ajuta Dumnezeu să scap sănătos și dacă nu, pentru copiii mei, voi cere de la stat pentru contribuția mea în slujba Neamului Românesc, ca unul ce am executat testamentul lui Ștefan-Vodă, răzeș să fi[u] din porunca lui și din moștenirea lui, [ca] să se bucure copiii mei, din neam în neam și să fie stâlpi ai Țării Românești, să apere cu drag ogorul, neamul și scut să fie domnitorului Țării Românești și plinitor[i] ai acestui testament, din neam în neam, după cum

Eu, Motrescu P. Vasile am executat testamentul lui Ștefan Vodă, așa și urmașilor mei le poruncesc să-l execute ori de câte ori va veni vrăjmașul să le calce Ogorul și va râvni la Avutul Țării, la Libertatea lor, ori de câte ori va veni restriștea peste Țara Lor, să nu plece capul în fața vrăjmașului și [a] străinului ori de ce nație și ori de ce neam ar fi. Mai bine lăsați să vă cadă capul lovit de sabie, decât să fiți lași și trădători, căci sunteți urmașii străbunilor daci care v-au lăsat în moștenire petecul de pământ apărat de ei cu ghioaga [și e] stropit cu sânge, lacrimi și sudoare din belșug¹⁷.

Stânișoara, jumătate, 14 ha, afară de câția fondului și aceasta se adaugă la Stânișoara (de la Stâlp spre Hacıung); Poienile Horodnicului și Pietroasei, în suprafață de 6 ha și Deia Gălănești (priloage¹⁸), 5ha¹⁹.

Aceasta este partea mea de moștenire din partea statului, ca executor al testamentului lui Ștefan-Vodă, pe care o las copiilor mei în caz de căderea capului meu.

V. Motrescu

Vineri, 10 aprilie 1953, Stânișoara,

Către

Direcția Generală a Securității Statului București

Către

Postul de Miliție Sucevița – la 3 august 1944

ÎN CINSTEA ZILEI DE 23 AUGUST, AȘTEPT LIBERTATEA!

De la V. Motrescu din Vicovu de Jos (Rădăuți)

Bucovina își spune cuvântul, tovarăși

S-a scurs mai bine de un an de zile, de când nu v-am scris nimic în legătură cu situația mea și a truditorilor de pe ogoare. Eu nu cred că sunteți în neștiință cu

¹⁶ Document aflat la C.N.S.A.S., în *Fondul I*, 2448 / v.2, f. 241.

¹⁷ Sublinierea ne aparține – Marian Olaru.

¹⁸ *Prilog, priloagă*, regionalism – teren înțelenit, necultivat.

¹⁹ Este vorba de Fondul Religionar Ortodox din Bucovina.

ceea ce m-a făcut, de am stat așa – cum am stat – să nu vă amețesc cu epistolele mele. Dar, astăzi, m-am văzut din nou obligat de a vă aduce la cunoștință o serie de lucruri, nu tocmai plăcute pentru Dvs. În primul rând, cu privire la mine, v-am adus la cunoștință anul trecut: să puneți în libertate pe Cenușă, pe Pătrăuceanu și tot ce ține de ei și de mine, să ne garantați libertatea și nu ar avea nimic ce să țină să stau fugăr în munți, să aibă oamenii de ce vorbi și să vă stânjenesc mersul înainte al construirii socialismului în regiunea Suceava. Dar v-ați împetrit inimile și, plini de încredere în metodele sovietice și în superioritatea M.A.I., ați zis că odată sacul legat, nu-l mai dezlegați și pe mine mă veți prinde cu metode și pe calea armelor.

Poate, pe alții [...] dar pe mine niciodată.

Vă spun hotărât, niciodată!

Fără să intrăm în amănunte vă întreb: Ce ați realizat în problema mea timp de un an de zile de activitate serioasă? Ați depus toate eforturile, ați întrebuițat toate mijloacele și metodele, v-ați dat peste cap în fel și chip, ca în povestea cu *Dracul și Păcală*, ați prins fire [...] ați avut informații precise [...] muncă cu tragere de inimă [...] și chiar așteptat la sigur: „acuma, cade!”

În aparență toate bune și promițătoare pe drept cuvânt, o „strategie militară” și o ofensivă pornite cu toate forțele posibile, puse în mișcare cu toate cele trei tipuri de agenți secreți, care au funcționat cu viteză maximă. Cadre devotate Partidului au fost puse în posturi de pândă, posturi capcană, posturi clește, posturi și iar posturi – de toate sărbătorile –, puse pe toate cărările și la toate punctele principale, așezate și puse cu multă chibzuială. Că doar aveți informații precise, material de valoare și multe scrise chiar de mâna mea. „Avem toate șansele [ca] să fie prins”, „ne trebuie nițică pricepere”, răbdare și șapte milioane de pachete de țigări. Hotărât ca el a uitat ce[ea ce] a scris când a fost la noi și în documentele capturate. Ați făcut percheziții, vânători de noapte și în zori de zi, [ați făcut] scotociri și născociri [...].

E de prisos să mai intrăm și în alte amănunte, vă scriu pe scurt ca să înțelegeți. Aș putea să scriu un roman: *Strategia militară a noului Dzerjinski și ofensiva împotriva dușmanului poporului*. Cred că înțelegeți ce vă scriu: cu toată tactica și opintirile Dvs. nu ați realizat nimic decât trudă și goană după vânt. Nu v-am scris niciodată, dar acum vă scriu și este în folosul Dvs.: căutați să aveți cu ce [să] vă spălați pe mâini, pe când va veni Eisenhower. Încă un salt și va apărea după coastă. Băgați de seamă, să nu vă înșelați frații Dvs. din Răsărit!

Duceți-vă și vă odihniți și nu vă chinuiți prin posturile de pândă, de prin prejma poienilor Hacıung, Prislpop, Pietroasei, Horodnic, Stânișoara, Parcela 25 și Parcela 37, Slătiori, Remezeu Câmp, Secări, Pâraie și pe [rutele] principale.

Pentru Dvs., în situația de astăzi există alte căi principale și în legătură cu mine și pe plan internațional. Ieșirea din impas și scoaterea basmalei curate: ROMÂNIA ÎNTREGITĂ, îmbrăcată în haine de sărbătoare, INDEPENDENTĂ și LIBERTATE fiilor ei. Căci vă declar deschis, și la cei mici și la conducătorii clasei muncitoare, dacă nu există pentru mine căi de punere în libertate, să nu mă apuce

Eisenhower în pădure, atunci lăsați-mă să trăiesc așa cum sunt și cum mă găesc astăzi și vă voi fi de folos la mulți dintre Dvs. Iar de veți continua cu ofensiva, veți constrânge familia [mea] și vă veți apuca iar de schingiuri și de arestări, spre nenorocirea Dvs. o spun și o scriu, că nu veți scăpa cu obraz curat, fără să fie tras la răspundere cel ce îmi va chinui familia și se va mânji pe mâini cu sângele meu.

Dvs. nu aveți ce împărți cu rușii [...]

Împărăția dictaturii proletariatului se apropie de sfârșit.

Mă mir mult cum de nu au ajuns la această cunoștință oamenii aleși ai stăpânirii de astăzi. Nu vorbesc de cei ce nu știu să deosebească dreapta de stânga și se lasă mânați de nuiua nelegiurii, ca niște dobitoace fără minte. Prefer moartea în tot momentul, decât să fiu în slujba străinilor, înhămat la carul încărcat cu propagandă mincinoasă și fățarnică a străinilor care nu au nimic comun cu noi, decât să ne robească, să ne mănânce și să ne înstrăineze tot ce avem mai scump și mai drag. Să fim cu trup, cu suflet și cu tot, cu pământ, sub poruncile proorocului mincinos, care nu ne dorește decât pierzarea. Uitați-vă, conducători ai clasei muncitoare, la Basarabia și [la] nordul Bucovinei și vedeți mai mult decât lungul nasului. Unde este populația băstinașă a ținutului acesta românesc și prea românesc, cu dovezi de milenii? De ce stă scumpa noastră Bucovină, tristă și pustie, ca o grădină părăsită? Cum poate să intre în inima și în sufletul poporului român dragostea de ruși? Acea dragoste pe care ați îndrăgit-o Dvs., [dragostea] de ruși – ca[re-i ca] o ibovnică necredincioasă. Ați părăsit poporul și pământul românesc, cu zbuciumata lui istorie milenară, ați îndrăgit pustiile stepe rusești, ținuturile Gruziniei, considerate pământ patriarhal, iar Gorii, oraș sfânt, venerat de călăuzele oarbe, întocmai ca Mecca și Ierusalimul. Acestea nu sunt urmări ale politicii din trecut și nici manifestări dușmănoase ale naționalismului, o simt eu, în sufletul meu și o simte, astăzi, toată gloata ce trudește pe ogoare, ca și orice român adevărat și cu judecată sănătoasă. Știu că aveți să deveniți furioși și au să vă cam tulbure lecțiile și poeziile mele, pe când „datoria” mea ar fi să mă conformez datinilor ursești și nu vorbesc. Am vorbit și voi vorbi, până ce voi dobândi libertatea sau îmi va amuți glasul, glasul adevăratului fiu al poporului.

Cum vă puteți numi Dvs., fiii poporului român? Când știți, câte faceți pentru poporul român? Și pe deasupra la toate, mai învățați pe fiii României să se lepede de moștenire, de trecut, să învețe rusește, să-și însușească cultura și civilizația barbară a hoardelor păgâne din Răsăritul Europei? Da, sunteți fiii poporului, născuți din [prea]curvie, sluiți interesele străinilor pentru pântecel [vostru] și nicidecum pentru interesele poporului român, pentru că nu țineți seama deloc de voința poporului român. Sugrumători ai libertății, judecați singuri dacă în ceea ce vă scriu este neadevăr și dacă merit, pentru aceste lucruri, pedepsele la care sunt osândit și să stau, astăzi, în situația în care mă găesc. În câteva cuvinte revin la „strategie” și vă rog să nu vă supărați de cele ce vă scriu că, doar ați zis, că sunt

nebun – și scriu și eu, la nebunie – am dreptul [acesta], de atâția ani trăind prin codrii pitorești ai munților Bucovinei.

Cu privire la nereușita ofensivă, mă adresez noului strateg-operator în problemele bandelor și conducător de noi insuccese, să găsească alte mijloace, [mai] corespunzătoare, nu numai D-Sale, ci și nouă: amnistierea și garantarea libertății și [vom] pune capăt la toate poeziile mele și la comedioasa²⁰ ofensivă a D-Sale. Să lase ambiția de cocoș la o parte și să nu-ți lase cadrele pradă țăntarilor, afumându-se cu [fum de] ziare, prin posturile de pândă, chinându-se la foc pe ploaie, având de înfruntat toanele furioase ale naturii și bombardamentele mele cu piatră, jucându-mă cu ei ca pisica cu șoarecul. Să nu mai stea, acum, ca un câine bătrân, cu botul pe labe, [care] hârâie și latră la Lună, luând-o iarăși de unde a lăsat-o, trimițându-și cățelușii, care umblă noaptea, buimaci, pe ogoare, petrecând [în acest fel] nopți și zile în șir, umblând nesătui, când pe ici, când pe colo [...], poate se va brodi [...], poate se va întâmpla. Dacă nu s-a întâmplat până acum [...], de acum, fiți pe pace nu se întâmplă și nici nu se brodește [...]. Dvs. fiți atenți la ce vă scriu, șase ani de activitate – experiență [ca partizan] – școala și practica la [...] și la Dvs. [...] plus de mic copil, Vasile a fost puil codrului [...].

Cum v-am scris în trecut, vă scriu și acum. Lăsați-o moale, că o las și eu, altfel va fi greu. Mănușile până în ziua de azi îmi sunt albe, să nu vie cazul să-mi pătez mâinile cu sânge, eu înainte Dvs. și, atunci, nu vom mai putea vorbi în felul acesta și tot ce faceți, fie bine, fie rău, pentru Dvs. faceți. Mie numai necaz îmi adăugați. Să nu căutați să vi-i chinuiți pe „frați”, să vă omorâți pe „frații” Dvs., pe ruși, căci în ziua nenorocirii nu rușii au să vă fie de folos.

În încheiere vă mai aduc aminte și repet, încă o dată, o singură ieșire aveți în toată această complicată problemă: amnistierea și garantarea libertății și ați scăpat și de această sarcină. Dacă nu, stăm pe pozițiile pe care ne aflăm, Vasile e sănătos și încă rezistă mulți ani. Ar fi mult mai potrivit ca, în cinstea zilei de 23 august, să lăsați pistoalele și ambițiile și să-mi dați libertate mie și la nenorocirii de țărani, adevărata libertate și luarea cotelor, căci, acum văd, că ați început să-l strângeți pe țaran mai „binișor”.

Ca însărcinat cu problemele agrare din partea Regiunii Suceava, datoria mea este să vă aduc la cunoștință, ca unul ce nu port lacăt la gură, [că] aud oamenii vorbind despre o „colectivizare generală”, încadrată în planul cincinal. Din lipsă de hârtie vă scriu pe scurt, încercați și veți avea rezultatele [...]. Eisenhower asta așteaptă. În Rusia s-a făcut colectivizarea pretinsă, cu rușii. În România nu știu cum are să iasă [...]. Un lucru îl știu, că românul e prea legat de pământ și nu se va dezlipi de el așa ușor [...]. Probabil, că aveți completat parcul de tractoare și de mașini agricole în vederea lucrării pământului în comun și aveți stocul necesar de pistoale în cazul de [...]. vreți și Dvs. să faceți un salt din N.E.P., în baltă și să vă scăpați de amândouă picioarele în [...]. Fiți atenți, dușmanul ascultă, privește și așteaptă momentul potrivit [...].

²⁰ Regionalism care exprimă sensul de campanie inefficientă, care stârnește râsul.

Dacă vă simțiți acum, atât de puternici, să o faceți și pe aceasta, încercați și împliniți, cu cea mai mare slugărnicie, dictatul porcilor de ruși (așa îi numește poporul!), fiindcă astăzi nu e stăpân românul pe pământul românesc. Ci, rușii sunt stăpâni, întâi peste capetele Dvs. năucite de propaganda vrăjitoriei, plină de minciună și silnicie. Iar, acum, voi comuniștii, ați ajuns mai răi decât fanariozii. Pentru ghiftuirea unei șlehte de trântori, vă arătați slugarnici față de străini, gata să scoateți și ochii fraților voștri și de a lipsi, definitiv, poporul român de proprietatea individuală și de ultima rămășiță de libertate.

Nu din milă, ci din interes pentru poporul român le fac pe toate acestea. Eu sunt țăran sărac, fără știință înaintată, fără multe cunoștințe și fără educație politică. Am fost între Dvs., ca un copil alintat, m-ați ținut bine, m-ați tratat omenește. M-ați ghiftuit cu mâncăruri alese, tot timpul. Mâncăruri pe care, în viața mea de țăran, nu am avut fericirea să le mănânc și nu pot să spun, niciodată, că mi-a fost rău. Dar mâncărurile alese le-am mâncat și le-am dat afară și în sufletul meu nu a rămas nimic, când am aflat fundamentul politicii comuniste ?ura, disprețul, fătărnicia, setea de sânge, schingiuirile, asupririle și toate relele pe care le faceți cu frații Dvs., de dragul rușilor.

Când am luat bine seama și am cunoscut aceste lucruri și nedreptățile pe care le faceți, am renunțat și la bucatele alese și la libertatea de care mă bucuram. Am renunțat la bani și la tot binele pe care mi-l acordați, am renunțat și la însăși viața mea, decât să aduc un serviciu, cât de neînsemnat, străinilor de viața poporului, a țării, a neamului și de interesele păturii de jos. Ca să mănânc și să omor pe altul, ca să pot să trăiesc eu și să fiu în slujba celor urâți de popor ...[?]

Poezii de V. Motrescu, 1954

Ascultați versurile mele

Ascultați versurile mele
 Și al lor glas duios, iubit.
 Compus pe floricele
 De un suflet chinuit,
 Ce trăiește viață amară
 Prin păduri stă prigonit,
 Pentru neam și pentru țară,
 Pentru al ei pământ iubit.
 Răpitori de libertate
 Și de țară trădători,
 Ascultați, faceți dreptate
 Și dați drumul la strânsori²¹,
 Lumea liberă să fie.

²¹ În continuare este versul și lăsați în libertate..., pe care l-am suspendat în prezentul text. Vezi și A. Brișcă, *op. cit.* p. 245.

La țărani faceți dreptate,
Să scăpați de a lor mânie.
Pentru liftele străine,
Prigoniți pe ai voștri frați
Și pe cei ce stau ca mine,
Vreți ca să-i mâncați?
Nu mai ca să fiți pe placul
La stăpânului nemilos,
Asupriți, mâncați săracul
Și întoarceți tot pe dos?
Glasul vreți să-i amuțească,
Asupritului popor.
În robie să trăiască?

**Le Journal du partisan Vasile Motrescu.
Mémoires, lettres, manifestes (III)**

(Résumé)

Les documents qui sont publiés ci-dessus, constituent un vrai testament politique de Vasile Motrescu. Par l'information contenue, ces documents – trouvés dans les archives de C.N.S.A.S. – sont très importants pour comprendre le mouvement de résistance anticommuniste de la Roumanie et le mouvement de partisans, duquel Vasile Motrescu a fait partie. Celui-ci représente un cas exemplaire, insuffisant analysé dans les traités d'histoire ou dans les publications d'histoire récente et c'est pourquoi la publication de ces documents a la valeur d'une réparation morale et, en même temps, contribue à la connaissance des idéals des patriotes roumains qui ont lutté, dans la montagne, à l'encontre des forces soviétiques et du communisme qu'avaient envahi la Roumanie.

ORGANIZAȚII ȘI MIȘCĂRI STUDENȚEȘTI ANTICOMUNISTE (1945–1959). STUDIU DE CAZ: BUCOVINENI ÎN MIȘCAREA TINERETULUI REGALIST

RODICA IAȚENCU

Instaurarea regimului comunist, „capacitatea sa extraordinară de a materializa utopia”, supraviețuirea și expansiunea sa, oprimarea și mecanismele terorii pe care le-a imaginat sunt teme a căror cercetare argumentează ideea că Europa este pe cale să-și compună o memorie comună legată de fenomenul totalitar.

În cazul României, momentul 23 August 1944 și intrarea trupelor sovietice pe teritoriul național marchează debutul unei epoci care a pregătit terenul pentru instaurarea dictaturii comuniste. Sovietizarea țării a constat în impunerea, prin forță, a unui guvern procomunist, trucarea alegerilor din noiembrie 1946, îndepărtarea brutală a monarhiei (30 decembrie 1947), desființarea partidelor democratice și inițierea unor programe de reforme după model sovietic, la sfârșitul anilor '40–'50, cu urmări directe în represiunea așa-zișilor „dușmani de clasă”.

Efectele măsurilor represive inițiate de autorități s-au materializat prin apariția unei mișcări de rezistență antitotalitară, care-și propunea „conservarea valorilor morale tradiționale ale poporului român, revenirea la un regim politic democratic, lupta până la capăt și cu toate mijloacele împotriva comunismului, împiedicarea stalinizării României și a proliferării urii etatizate la nivelurile mijlocii și inferioare ale suprastructurii statale”¹.

Mișcarea de rezistență anticomunistă a avut mai multe componente: armată, politică, religioasă, socială și a debutat chiar în perioada de început a instaurării regimului (1945–1947). O atitudine ostilă față de regimul comunist, manifestată prin opoziție activă, fățișă sau subversivă, a caracterizat întreaga perioadă totalitară, chiar dacă se poate vorbi de o „relaxare a represiunii”, legată de evoluția sistemul politic internațional, de raporturile Est-Vest sau de schimbările din politica sovietică.

Primele forme de împotrivire față de instaurarea regimului comunist, apărute în perioada 1944–1947 au fost: mișcarea de rezistență armată, lupta în jurul

¹ Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, *Rezistența anticomunistă în penitenciarele din România. 1945–1964*, în „Arhivele Totalitarismului”. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, I, nr. 3, 1994, p. 17.

constituirii guvernului dr. Petru Groza, momentul manifestației promonarhiste din 8 noiembrie 1945, luptele din cadrul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din anul 1946 și formarea Mișcării Naționale de Rezistență.

Prima fază, militară, în evoluția mișcării naționale de rezistență anticomunistă, a fost legată de apariția, în 1944–1945, a grupurilor de partizani (zone de rezistență armată se regăseau în Obcinile Bucovinei, Munții Banatului, Maramureș, Apuseni, Oltenia, Făgăraș, Vrancea, Neamț, Pădurea Babadag, Deltă, chiar și în zone de câmpie) și de constituirea unor organizații paramilitare, cu ramificații în întreg teritoriul național, inclusiv în sudul fostei Bucovine: „Mișcarea Națională de Rezistență”, „Haiducii lui «Avram Iancu» – Divizia Sumanele Negre”, „Graiul Sângelui”, „Vlad Țepeș I”, „Vlad Țepeș II”, „Organizația T”, „Gărzile/Batalioanele «Iuliu Maniu»”, „Gărzile lui Decebal”, „Garda Albă sau Liga Națională contra Comunismului”, „Organizațiile «Blănaru»”, grupările „Organizația România Independentă”, „Grupul Înarmat «Sinaia»”, „Tinerii Partizani ai României”, „Frontul Apărării Patriei Române”, „Valurile Dunării”, „Adevărata Democrație”².

După instaurarea deplină a dictaturii comuniste în România, mișcarea de rezistență a căpătat noi forme: politice, religioase, sociale, rezistența românilor în fața comunizării fiind un proces definit în etape. În categoria mișcărilor de protest s-au înscris și acțiunile inițiate de intelectuali, elevi și studenți, grupați în diferite organizații și asociații cu caracter anticomunist. Vom încerca, în continuare, în limita surselor documentare de care am dispus, să schițăm o cronologie sumară a acestor formelor de protest din perioada 1945–1959. Ne vom referi, în prima parte a studiului, la mișcărilor de protest înregistrate la nivelul întregii țări, rezervând un capitol aparte pentru prezentarea mișcărilor și organizațiilor anticomuniste inițiate sau la care au participat bucovineni – cu trimiteri speciale la Mișcarea Tineretului Regalist, obținute prin valorificarea interviului nostru cu Ștefan Constantin Matei, a cărui primă parte o vom reda, în transcriere după înregistrarea video, la finalul acestui studiu.

Încă din anul 1945, un grup de scriitori români, format din Vladimir Streinu, Constantin Tonegaru, Iordan Chimet, Pavel Chihaia, Père Barral (secretar al Nunțiatului Catolic din România), a înființat Asociația „Mihai Eminescu”³. Aceasta își propunea să ia atitudine față de măsurile drastice luate de sovietici – mergând uneori până la lichidarea fizică – față de intelectuali. Asociația a avut, în principal, un scop umanitar (fiind considerată un fel de Cruce Roșie clandestină), în sensul obținerii de alimente și medicamente din Occident și a distribuției acestora, printr-o rețea de voluntari, în condiții de clandestinitate, intelectualilor aflați pe

² Radu Ciuceanu, *Mișcarea Națională de Rezistență. Sumanele Negre. Dosarul operativ*, în „Arhivele totalitarismului”, 1, nr. 1–2, 1994, p. 241 și urm.; „Memoria”. Revista gândirii arestate, editată de Fundația Culturală „Memoria” sub egida Uniunii Scriitorilor din România, București, nr. 13, 1995, p. 66; „Dosarele istoriei”, București, VIII, nr. 1, 2003, p. 37.

³ Vasile Igna, *Subteranele memoriei, pagini din rezistența culturii în România în perioada 1944–1945*, București, Editura „Universal Dalsi”, 2002; Alex Ștefănescu, *Constantin Tonegaru – deținut politic*, în „România literară”, București, XXXV, nr. 3, 23–29 ianuarie 2002, p. 14–15.

lista neagră a autorităților comuniste. Primele transporturi cu alimente venite din Occident datează de la începutul anului 1946, o parte dintre ele ajungând și în Obcinile Bucovinei. De asemenea, se urmărea „susținerea sistematică a unei publicistici care să se opună sau măcar să nu se supună directivelor ideologice ale noilor autorități”. S-au redactat și apeluri către forurile politice și organizațiile umanitare din străinătate, în care se expunea situația existentă în România. În acțiunile inițiate de Asociația „Mihai Eminescu” s-a implicat și omul de știință Grigore T. Popa, decanul de atunci al Facultății de Medicină din București. Datorită presiunilor securității, membrii acestei asociații au hotărât, la începutul anului 1947, să se despartă. Din anul 1948, când a început un nou val de arestări, ei au încetat să mai țină legătura.

Perioada anilor 1945–1946 a fost marcată de acțiuni studențești anticomuniste și promonarhiste, desfășurate la Cluj, Iași, Timișoara, București, tinerii neresemnându-se cu ocupația sovietică și cu instaurarea unui guvern comunist. Pentru această perioadă, formele de luptă ale tineretului s-au concretizat în organizarea unor manifestații anticomuniste (cele mai însemnate fiind cele din 8 noiembrie 1945 și 10 mai 1946). Alături de aceste acțiuni, organizate ca reacție civilă în fața atentatului asupra legilor și tradițiilor românești, studenții au colaborat cu ofițerii deblocați și urmăriti, retrași în munți, mai ales după arestarea fruntașilor Mișcării Naționale de Rezistență.

La 8 noiembrie 1945, studenți din centrele universitare Cluj, Timișoara, Iași, București, alături de alți cetățeni, au participat la manifestații prilejuite de ziua onomastică a regelui Mihai⁴. Manifestațiile anticomuniste au continuat și în anul 1946, la Cluj, Timișoara, București, atașamentul față de regele Mihai și revolta contra noului regim creând o puternică solidaritate între studenți. În centrul universitar clujean⁵, data de 10 mai 1946 a fost pentru studenți un „mare prilej de frondă tinerească”⁶, aceștia participând la o manifestație anticomunistă al cărei ecou politic i-a surprins atât pe ocupanții sovietici cât și pe autoritățile comuniste din Cluj. Ca urmare a acțiunilor Securității, care a operat arestări în rândul studenților, a devastării căminelor studențești⁷ și a agresării studenților de către

⁴ Ioan Munteanu, *Rezistența anticomunistă în vestul României*, în „Biblioteca Sighet”. *O enigmă care împlinește șapte ani: Timișoara, 1989–1996*, București, Fundația „Academia Civică”, 1997, p. 10; Mircea Dumitrescu, *Forme de luptă ale tineretului anticomunist în 1946*, în „Analele Sighet”, 4, *Anul 1946 – scrisori și alte texte*, București, Fundația „Academia Civică”, 1997, p. 227 și urm.

⁵ Mișcările studențești de la Cluj, marcate de diversiunea naționalistă, au fost catalogate drept un conflict interetnic (între studenții români și unii cetățeni maghiari, generat de șovinismul celor din urmă) sau politic, cu substrat interetnic, datorită componenței P.C.R. din Cluj, unde majoritatea membrilor erau maghiari. Cf. Virgil Țărău, *Noi documente referitoare la atacul căminului studențesc „Avram Iancu” din Cluj, în seara zilei de 28 mai 1946*, în „Analele Sighet”, 4, 1997, p. 266.

⁶ Stela Rusu, *Studenții – înainte și după alegerile din 1946*, în „Analele Sighet”, 3, *Anul 1946 – începutul sfârșitului (instituții, mentalități, evenimente). Comunicări prezentate la simpozionul de la Sighetul Marmației (7–9 iunie)*, 1996, p. 343.

⁷ Doina Cornea, *Asediul asupra căminului studențesc „Avram Iancu” de la Cluj*, în „Analele Sighet”, 3, 1996, p. 364–368; Virgil Țărău, *op. cit.*, p. 266.

bătăușii comuniști, s-a declanșat „greva academică” (care a durat trei săptămâni), cu caracter anticomunist și antirevizionist. „Spiritul grav al acțiunilor greviste” a fost continuat de o parte dintre studenți, fie în închisori, fie alături de luptătorii din munți, fie în exil⁸.

Ca semn de solidaritate cu protestele anticomuniste ale studenților clujeni și ca urmare a înăbușirii manifestațiilor acestora din 10 mai 1946, au intrat în grevă și studenții timișoreni (iunie – octombrie 1946), perioadă în care s-a redactat o *Moțiune* a studenților de la Politehnică, care hotăra menținerea grevei „până la pedepsirea exemplară a vinovaților incidentelor de la Cluj”⁹. De asemenea, s-a organizat o manifestație promonarhistă, cu prilejul sfințirii Catedralei ortodoxe, la care a fost prezent și regele Mihai¹⁰. Conform mărturiei unuia dintre cei care au organizat și condus acest eveniment, Cezar Zugravu, greva studenților timișoreni a fost „prima mișcare de protest și de solidarizare din România față de abuzurile și crimele regimului comunist, [...] care a avut ecou în țară și străinătate, anticipând grevele și mișcările studențești din toamna anului 1956”¹¹.

Solidari cu manifestațiile de la Cluj au fost și studenții din centrele universitare Iași și București, unde s-au desfășurat adunări și s-au redactat câteva moțiuni de protest.

După anul 1946, au fost înființate numeroase grupuri clandestine anticomuniste, la care au aderat elevi și studenți. În anul 1948, învățătorul Ioan Blăgîlă a condus „Organizația Națională de Eliberare”, cu ramificații în județele Arad, Bihor, Alba și Hunedoara¹². Între 1948 și 1949 a activat, ca structură clandestină a elevilor din clasele terminale ale Liceului Teoretic de Băieți „I. C. Brătianu” (acum „N. Bălcescu”) din Pitești, organizația „Casa Albă. Partizanii P.N.Ț.”, condusă de un comitet format din cinci „căpitanii”. Aceasta era structurată după regulile stricte ale clandestinității – membrii nu se cunoșteau decât câte trei, patru între ei, fiecare nu-l cunoștea decât pe șeful său direct, care îl cooptase și pe cei doi care-și asumaseră obligația de a-l coopta. S-au emis legitimații de membru, dactilografiate, și s-a întocmit un statut (trei pagini dactilografiate), care conținea norme de activitate și preciza scopul principal al înființării organizației: răsturnarea regimului comunist și restaurarea regimului democratic, parlamentar, monarhic, al libertății și unității naționale. În iulie 1949, aproape toți membrii au fost arestați și, ulterior, condamnați pentru „uneltire contra ordinii sociale”¹³.

⁸ Ion Gavrilă-Ogoranu, *La 50 de ani de la greva studențească din 1946*, în „Analele Sighet”, 3, 1996, p. 369–372; Raul Volcinschi, *Marea grevă studențească de la Cluj și urmările ei*, în *Ibidem*, p. 358–363; Annie Bentoiu, *Mărturii din 10 mai 1946*, în *Ibidem*, p. 347–352; Matei Boilă, *Un episod al manifestațiilor studențești din 1946, de la Cluj*, în *Ibidem*, p. 353–357.

⁹ Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰ Cezar Zugravu, *Timișoara – greva studenților din anul 1946*, în „Memoria”, nr. 26, 1998, nepaginat.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 14.

¹³ Ion Ștefan, *Organizația Casa Albă – Partizanii PNȚ*, în „Memoria”, nr. 21, 1997, p. 127–138.

În anul 1949, în vestul României, a activat „Organizația național-creștină de luptă împotriva comunismului”, condusă de Teodor Ungureanu și Ioan Tănase, din care făceau parte profesori, medici, preoți, funcționari, ofițeri în rezervă, elevi, studenți, țărani. Organizația, cu ramificații în județele Timiș, Caraș Severin, Arad, Bihor, își propunea pregătirea unei răscoale anticomuniste în vestul României, în colaborare cu luptătorii din munți. Această acțiune nu a putut fi dusă la bun sfârșit, întrucât trupele de securitate i-au arestat pe principalii conducători¹⁴.

În anul 1949, trei studenți din București (Ionașcu Adrian, Stănescu Florin și Săvulescu Vintilă) au constituit Asociația „Amicii Mării”¹⁵. În același an, Laurențiu Popovici, student fiind, înființează, alături de alți colegi, „Mișcarea de Rezistență a Tineretului Român”¹⁶. Ambele mișcări au fost descoperite de securitate și membrii acestora arestați.

Pentru anul 1950 este semnalată Asociația „Crinul Albastru”, constituită de elevi și studenți din București, care a activat opt ani. Asociația, care avea un organism de conducere format din președinte, vicepreședinte, casier, a elaborat un statut, a întocmit fișe biografice ale membrilor (în care se menționa și orientarea politică) și a consacrat o practică printre membrii ei: întruniri periodice, cu prezentare de expuneri, pe diferite teme, organizarea de excursii. Unul dintre membrii acestei asociații, Alexandru Ionașcu, cel care a redactat și statutul (*Charta Crinului Albastru*) a fost impresionat de discursul lui Churchill din 1947, în care se făcea referire la o federalizare a statelor europene occidentale, motiv pentru care și-a întocmit o bibliografie pe această temă, a organizat o colecție de constituții ale statelor europene și a scris despre o constituție a României din cadrul unor preconizate State Unite ale Europei. După descoperirea Asociației „Crinul Albastru”, aceste documente au constituit probe în instanță, membrii ei primind ani grei de închisoare¹⁷.

În anul 1950, Valeriu C. Nestișan a organizat „Grupul clandestin anticomunist” al elevilor hușeni¹⁸. În anul 1952 au fost arestați mai mulți studenți de la Facultatea de Medicină din Timișoara pentru propagandă anticomunistă¹⁹.

Anul 1956, „moment de ruptură ideologică a unității lagărului socialist”²⁰, caracterizat de inițiativa hrușciovistă a destalinizării, a fost marcat, totuși, de mișcările anticomuniste din Polonia (iunie–octombrie 1956) și Ungaria (octombrie–noiembrie 1956) declanșate de studenți. În România s-au desfășurat mișcări

¹⁴ Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵ Florin Alex. Stănescu, *O posibilă Uniune europeană – delict politic în 1958*, în „Memoria”, 2(43), 2003, p. 65.

¹⁶ Mărturie relatată de Laurențiu Popovici în cadrul emisiunii *Cu ochii-patru. Supraviețuitorul*, difuzată de TVRI pe data de 7 februarie 2005. În sursele documentare consultate de noi nu se face referire la existența unei asemenea organizații.

¹⁷ Florin Alex. Stănescu, *op. cit.*, p. 65.

¹⁸ Valeriu C. Nestișan, *Evadarea*, în „Memoria”, nr. 6, 1992, nepaginat.

¹⁹ Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 15.

²⁰ Cristina Păiușan, *Timișoara 1956. O încercare de revoltă anticomunistă*, în „Arhivele Totalitarismului”, VIII, nr. 1–2 (26–27), 2000, p. 87.

studentești de solidaritate la universitățile din București, Timișoara, Cluj și Iași, securitatea imaginând, pentru a-și procura dovezi cât mai concludente în vederea anihilării acestor mișcări, existența unui Comandament contrarevoluționar, care ar fi organizat și coordonat mișcările studentești din acel an²¹.

La Timișoara, 3 000 de studenți, din cei 4 200 câți avea centrul universitar atunci, s-au întrunit, la 30 octombrie 1956, într-o adunare unde, după cuvântări vehemente referitoare la ocupația militară sovietică și la politica antinațională a autorităților comuniste, s-a adoptat un *Memoriu*, în care se cerea: retragerea imediată a trupelor sovietice, desființarea cotelor impuse țărânimii, lichidarea definitivă a cultului personalității, respectarea libertăților democratice, politică internă adecvată intereselor specifice ale țării. După aceste manifestări, Securitatea a operat arestări în rândul studenților, Facultatea de Mecanică, unde a avut loc adunarea, fiind înconjurată de forțe militare. Cu toate acestea, la 31 octombrie 1956, mii de studenți s-au adunat în centrul orașului, alți s-au baricadat în cămine, declarând greva foamei. Intervenția brutală a forțelor de miliție și securitate și amenințarea cu desființarea centrului universitar Timișoara au dus la încetarea formelor de protest, la o săptămână după ce fuseseră declanșate²². În urma acestor acțiuni au fost exmatriculați 19 studenți, etichetați ca „lideri” și „instigatori”. Ei au format două loturi, judecate în perioada noiembrie–decembrie 1956, încadrarea inițială a pedepselor (trădare, organizare de comploturi antistatale) fiind modificată pentru a nu se justifica existența unor mișcări de amploare, dar și datorită mediatizării în Occident a evenimentelor petrecute la Timișoara²³.

La București, mișcări anticomuniste au avut loc în octombrie 1956, la Facultatea de Filologie, unde studentul Horia Popescu a încercat și organizarea unei greve studentești, iar scriitorul Paul Goma a expus, într-o scrisoare în proză, evenimentele aceluiași an. De asemenea, studenții de la Facultățile de Drept și Arhitectură au avut intenția de a organiza o manifestație în Piața Universității²⁴, la 5 noiembrie 1956. La Facultatea de Ziaristică s-a constituit un Grup de Inițiativă în vederea răsturnării regimului, din care făceau parte M. Derdenea, D. Onaca, N. Constantiniu și D. D. Panaitescu. Acesta a redactat un program cu revendicări: retragerea trupelor sovietice din țară, scoaterea marxismului și a limbii ruse din toate școlile, alcătuirea unui program de schimbare a regimului politic, alcătuirea unui guvern provizoriu, organizarea de alegeri parlamentare libere, organizarea unei mari manifestații²⁵.

Solidari cu tineretul din Ungaria au fost și studenții clujeni, care au programat o manifestație anticomunistă ce nu a mai avut loc. În schimb, din inițiativa lui

²¹ Demostene Andronescu, *Nuanțe de maro...*, în „Memoria”, nr. 2(39), 2002, p. 112.

²² Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 15.

²³ Pentru detalii privind revoltele studentești de la Timișoara vezi Cristina Păiușan, *op. cit.*, p. 87–104.

²⁴ Alexandru D. Todericiu, *Octombrie '56 a izbucnit în România anului '53*, în „Revista 22”, București, I, nr. 4, 26 octombrie 1990, p. 10–11.

²⁵ Alexandru Mihalcea, Mihai Stere Derdenea, *O jumătate de veac de rezistență*, în „Memoria”, 1(38), 2002, p. 74–76.

David Iuliu, asistent la Universitatea „Bolyai”, a avut loc, la 1 noiembrie 1956, o comemorare a scriitorilor și oamenilor de seamă din Transilvania, transformată într-un omagiu pentru cei care au murit pe străzile Budapestei²⁶. Toate mișcările studențești din 1956 au fost anihilate prin intervenția autorităților statului comunist.

În anul 1957, an în care „nevoia de simboluri naționale era acută pentru români” (Al. Zub), au avut loc mișcări studențești la Iași, cu prilejul aniversării a cinci secole de la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare. Manifestarea a fost organizată în aprilie 1957, din inițiativa lui Al. Zub, la ea participând și studenți din alte centre universitare. A fost publicat un program al manifestării și o plachetă de versuri, s-a organizat o sesiune științifică, o șezătoare literară și un pelerinaj la Putna, concepându-se o hartă a Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare. Întregul complex de manifestări dedicate acestui eveniment se dorea a fi un răspuns la presiunea deznaționalizării: „Demersul nostru – arăta Al. Zub – era o reacție firească la o provocare a istoriei: trebuia să alegem între această pierdere de sine colectivă și efortul de a reinnoi sistemul de valori prin apel la elemente pe care se putea construi un discurs național în epocă”²⁷. Arestat, împreună cu ceilalți inițiatori ai manifestației, sub acuzația de „complot împotriva orânduirii socialiste” (acuzație ce ar fi putut duce la pedeapsa capitală), modificată, ulterior, în „uneltire contra ordinii sociale”, Al. Zub a primit o pedeapsă de 10 ani detenție, fiind eliberat în 1964²⁸.

Arestări în rândul studenților au avut loc și în anul 1959, aceștia fiind etichetați naționaliști pentru că au sărbătorit Unirea Principatelor²⁹. În același an a fost intentat un proces studenților de la Facultatea de Filologie, actul de acuzare consemnând delictul de „uneltire contra ordinii sociale” încă din 1955–1956 aceștia fuseseră urmăriți pentru „atitudine dușmănoasă” întrucât, în 1957, au creat un „cerc al oamenilor culti” în rândul studenților, fără avizul facultății³⁰. În anul 1958 a activat, la Brașov, o organizație secretă de tineret, „Garda tineretului român”³¹.

O opoziție față de regimul impus de la Moscova s-a manifestat în întreaga perioadă comunistă, fie că acesta a cunoscut perioade de crâncenă represiune (1948–1952, 1957–1959) sau de oarecare relaxare (1964–1971). În cadrul acestei mișcări, Bucovina a ocupat un loc aparte. Aici a luat naștere prima formă de rezistență anticomunistă, cea armată. Este vorba despre mișcarea de partizani, apărută ca o consecință directă a desfășurării ostilităților cu U.R.S.S., a gravelor încălcări ale legilor războiului, a represiunii staliniste ulterioare anului 1945. În

²⁶ David Iuliu, *Toamna anului 1956 și consecințele ei*, în „Memoria”, nr. 19, 1997, p. 91–94.

²⁷ „Memoria”, nr. 47–48(2–3), 2004, p. 14.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Vasile Dobrescu, Lucian Giura, *Istoriografia română de după 1989 cu privire la regimul comunist din România. Puncte de vedere*, în „Studia Universitatis Cibiniensis”, series *Historica*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004, p. 297.

³⁰ Ion Mihail Popescu, *Procesul-verbal de interogatoriu al domnului Ludwig Grünberg*, în „Zig-zag”, București, 1, nr. 12, 27 mai–2 iunie 1990, p. 11.

³¹ Informație preluată de pe internet: www.bar.acad.ro. Aici se regăsește și o trimitere bibliografică referitoare la această organizație: *Garda tineretului român, 1958. Istoria unei organizații anticomuniste*, ediție îngrijită de Marius Oprea, Horia Salcă, Brașov, Editura Transilvania Expres, 1998.

teritoriul părții de sud a fostei Bucovine au acționat și grupuri paramilitare de rezistență anticomunistă: „Sumanele Negre, „Gărzile lui Decebal”, „Tinerii partizani ai României”, „Organizațiile Blănaru”. Scopul lor era acela de a se înarma și pregăti o intervenție armată împotriva U.R.S.S., în cazul izbucnirii unui război între sovietici și americani³².

În seria formelor de rezistență anticomunistă se înscrie și gruparea studenților Gheorghe Reus și Emil Tcaciuc care, la 20 iulie 1945 formează, la Rădăuți, o organizație anticomunistă alcătuită din elevi și studenți. Aceasta a avut legături cu mișcarea de partizani și a activat până în anul 1948, când cei mai mulți dintre membri ei au fost arestați³³.

În perioada 1947–1948, Irimi Reinhold, originar din Rădăuți, a format, cu o parte dintre colegii săi de la Liceul Industrial din Brăila, un „mănunchi de opoziție împotriva orânduirii comuniste bolșevice”, difuzând manifeste. La 13 iulie 1948, membrii grupului au fost arestați și condamnați de Tribunalul Militar Galați, în baza articolului 209 din Codul Penal („uneltire contra ordinii sociale”)³⁴.

În Bucovina au activat și grupări ale „Frăților de cruce” – organizație de tineret legionară, anticomunistă, care avea ramificații la nivel național –, printre membrii acestora figurând și bucovineanul Dumitru Oniga. Acesta, împreună cu Ion Gavrilă Ogoranu, a fost arestat la Cluj, în 21 august 1948. Anchetat într-un proces al elevilor, sub acuzația de activitate legionară și complot împotriva statului democrat-popular, Dumitru Oniga a fost condamnat la opt ani de temniță grea³⁵.

Un alt bucovinean, Vasile Pânzariu, a făcut parte din organizația „Cetea lui Ștefan” (1949)³⁶. În 1950, ca elev, a pus bazele unui „nucleu anticomunist” care avea legături cu partizanii, cu scopul propagării la sate a nesupunerii la bolșevizare, prin tipărirea de manifeste. În 26 august 1950, Vasile Pânzariu a fost arestat și trimis la Penitenciarul din Suceava, unde a fost anchetat, într-un lot de 13 tineri, pentru activități dușmănoase contra regimului și tipărirea de manifeste, pe care două eleve de la Liceul de Fete „Doamna Maria” (Eugenia Donici și Ecaterina Popescu) le-au răspândit la Suceava și Botoșani, în ziua de 23 August. În urma procesului desfășurat la Iași, Vasile Pânzariu a fost condamnat, de către Tribunalul Militar, la zece ani de muncă silnică, condamnare ce l-a purtat prin închisorile de la Jilava, Gherla, Baia Sprie, Mina Cavnic, Poarta Albă și Văcărești, unde „a cunoscut din plin umilința, dispararea, suferința”³⁷.

³² Rodica Iațencu, *Rezistența anticomunistă în Bucovina*, în „Crai Nou”, Suceava, XIII, nr. 3269, 23 octombrie 2002, p. 3; nr. 3270, 24 octombrie 2004, p. 3.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Irimi Reinhold, *Scrisori către confracții mei de suferință*, în „Memoria”, nr. 3(32), 2000, p. 123–125.

³⁵ Vasile I. Schipor, *Dumitru Oniga. Poezia–spovedanie, poezia–penitență și drum de izbăvire*, în „Analele Bucovinei”, București, XII, nr. 2, 2005 (în curs de apariție); „Memoria”, nr. 20, 1997, nepaginat; nr. 4(33), 2000, p. 80–81.

³⁶ „România literară”, XXXVIII, 16–22 februarie 2005, p. 17.

³⁷ Vasile I. Schipor, *Vasile Pânzariu. Calvarul cuvântului condamnat la moarte în „veacul marelui prăpăd”*, în „Analele Bucovinei”, XII, nr. 2, 2005 (în curs de apariție); Mugur Geu, *Viață luată cu japca*, în „Crai nou”, XV, nr. 3615, 9 martie 2004, p. 1–3.

În anul 1949, un grup format din profesori, studenți, ofițeri, a fost acuzat că a aparținut unei organizații anticomuniste. Aceștia au fost judecați într-un proces politic desfășurat la Suceava, primind ani grei de închisoare³⁸.

Opoziția activă față de regimul comunist a unor persoane particulare, originare din Bucovina, înscrise în diferite mișcări și organizații, completează seria formelor de rezistență anticomunistă, manifestată în rândul studenților și elevilor, pe care am încercat să o schițăm în această prezentare. Ne vom referi aici la cazul unor bucovineni înscrși în Mișcarea Tineretului Regalist – organizație subversivă anticomunistă și promonarhistă, fondată, în anul 1945, la București. Facem precizarea că am aflat date despre această mișcare prin bunăvoința doctorului Ștefan Constantin Matei³⁹ (pe care l-am cunoscut prin intermediul cercet. șt. dr. Sorin Trelea), cu care am realizat câteva interviuri, înregistrate video, în perioada iulie–octombrie 2002, la sediul Centrului de Studii „Bucovina”.

Originar din Cernăuți, Ștefan Constantin Matei s-a născut la 24 aprilie 1926, în familia lui Petru – originar din Bucecea, județul Botoșani, ofițer de pompieri – și a Anei, născută Bilius, originară din comuna Salcea, județul Botoșani (astăzi Suceava), învățătoare, retrasă din funcție la nașterea copilului. Primele patru clase elementare și trei clase de liceu (Liceul „Aron Pumnul”) le-a făcut în Cernăuți.

La 28 iunie 1940, din cauza invaziei sovietice, Ștefan Constantin Matei s-a refugiat împreună cu familia la Suceava, unde și-a continuat studiile (clasele a IV-a și a V-a, la Liceul „Ștefan cel Mare”). În toamna anului 1942, a revenit la Cernăuți, unde a urmat clasa a VI-a la Liceul „Mitropolit Silvestru”. Pe parcursul studiilor efectuate la Cernăuți, a avut ca profesori personalități importante ale culturii bucovinene: Emanoil Iliuț, Constantin Loghin, Teodor Balan, Nicolae Tcaciuc-Albu. În vara anului 1943 a urmat cursurile Școlii de zbor fără motor, pe aeroportul Cernăuți, obținând brevetele „A” și „B”. În anul 1943, împreună cu părinții, s-a mutat la Alba Iulia. Aici a urmat, un trimestru, cursurile clasei a VII-a, la Liceul „Mihai Viteazul”. În decembrie același an, familia s-a mutat la Reșița, unde Ștefan Constantin Matei a încheiat clasa a VII-a. În vara anului 1944, urmează Școala de zbor fără motor la Vărădia-Caraș, în septembrie obținând brevetul de planorist „C” (aici a aflat, cu oroare, despre momentul 23 August 1944).

În anul 1945, Ștefan Constantin Matei a terminat cursurile liceului teoretic și a susținut examenul de bacalaureat. A fost respins la examenele de admitere în Institutul de Arte Frumoase (secția Pictură) și la Facultatea de Medicină din București. A reușit, în schimb, la Facultatea de Litere și Filozofie din București, urmând cursurile acesteia în perioada 1945–1947, cu profesori renumiți: Tudor Vianu, Ion Zamfirescu, Mircea Florian, Mihai Ralea, Constantin Rădulescu Motru,

³⁸ Informație preluată de pe internet: <http://sobo.idilis.ro/golea-romania-limitele-indurarii.htm>.

³⁹ Așa cum ne-a mărturisit Ștefan Constantin Matei, adevărata și străvechea grafie a numelui familiei este Matheiu. În anul 1940, când familia s-a refugiat din Cernăuți, actele personale s-au pierdut. La reconstituirea acestora s-a înscris, în mod greșit, numele simplificat de Matei. În înscrisurile neoficiale, autorul și-a luat libertatea de a se semna cu vechiul nume (vezi *Anexa 1*)

George Călinescu. În toamna anului 1947, a reușit la admiterea în Facultatea de Medicină din București, abandonând studiile de filozofie.

Ca student al acestei facultăți, în primăvara anului 1948, Ștefan Constantin Matei, alături de un alt bucovinean, Tiberiu Orheianu⁴⁰, cu care era în strânsă amiciție, s-a implicat într-o mișcare anticomunistă – Mișcarea Tineretului Regalist –, difuzând manifeste și publicații monarhiste, atitudinea de opoziție față de regim fiind motivată de abdicarea forțată a regelui Mihai.

Mișcarea Tineretului Regalist (1945–1949) a fost inițiată de avocatul Vladimir Cazan–Corbasca și, la nivelul actual al documentării, nu se cunosc date referitoare la existența unor ramificații ale acestei organizații și în alte centre universitare, decât cel de la București. În cadrul acestei organizații activau grupuri de câte trei persoane, care acționau împreună, una dintre acestea asigurând legătura, mai departe, cu un grup superior. S-au distribuit manifeste anticomuniste („Jos comunismul!”, „Trăiască regele!”) și exemplare din ziarul clandestin „Stema Țării”, din care a apărut un singur număr, tras în șapirograf. Organizația a avut legătură și cu manifestațiile promonarhiste din anii 1945 și 1946.

Mișcarea Tineretului Regalist a fost anihilată de forțele de securitate prin arestarea membrilor ei. În primăvara anului 1949 a fost arestat primul lot, din care făceau parte: avocatul Vladimir Cazan–Corbasca, Titus Oșteanu, Anton Nisipeanu, Radu Mihăiescu, Eugen Fălfănescu (studenți la medicină), Alexandru Măoanu, student la Politehnică. Peste doi ani, în octombrie 1951, au fost arestați și alți membri ai mișcării: arhitectul Sava Marion, istoricul Nicolae Stoicescu⁴¹, medicul

⁴⁰ Tiberiu Orheianu s-a născut în Cernăuți, în anul 1926. Împreună cu familia, s-a refugiat la București în 1940 și 1944. Ca student al Facultății de Medicină din București a aderat, în 1948, la Mișcarea Tineretului Regalist. A fost arestat la 19 octombrie 1951 și condamnat pentru „uneltire contra ordinii sociale” la cinci ani temniță grea (Jilava, Peninsula – Canal). Grațiat prin Decretul-lege 421/1955, Tiberiu Orheianu a fost eliberat la 24 octombrie 1955. Și-a reluat studiile de medicină, fiind exmatriculat în anul 1956 și readmis în anul 1966. Din 1968 a fost medic stomatolog. A decedat în 1983.

⁴¹ Nicolae Stoicescu (30 noiembrie 1924 – 15 septembrie 1995), reprezentant de seamă al școlii istorice românești, a urmat, între 1934 și 1944, cursurile Școlii Normale din București și a Liceului din Găiești. În perioada 1945–1949 a fost student al Facultății de Istorie din cadrul Universității „C. I. Parhon” din București, avându-i ca profesori pe Gh. Brătianu, C. C. Giurescu, A. I. Nistor. Din anul 1950 a fost asistent al Facultății de Istorie, secția Istorie Medie. În octombrie 1951 a fost arestat și acuzat de „uneltire contra regimului” pentru „vina” de a fi activat în Mișcarea Tineretului Regalist. Între 1951 și 1954 a trecut prin închisorile de la Jilava și Peninsula. După eliberare, a fost obligat să lucreze ca vopsitor, iar apoi ca normator la Uzinele „23 August” din București. În 1956 a lucrat la Editura Academiei Române și, din 1957, la Institutul de Istorie „N. Iorga”. Între timp, și-a susținut doctoratul și a publicat numeroase lucrări de istorie medieală (200 de titluri poartă semnătura reputatului istoric). În 1976 a obținut premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române. În anul 1988 a protestat, într-un mod original, față de sistematizarea satelor, semnând o dedicație, adresată lui Nicolae Ceaușescu, pe lucrarea sa, *Matei Basarab*. În cadrul institutului unde era angajat a protestat și împotriva demolării monumentelor istorice și a bisericilor. Ca urmare a acestor fapte a fost pensionat forțat, cu mențiunea de a nu mai fi publicat și nici citat în lucrări de specialitate. După evenimentele anului 1989, la 18 ianuarie 1990, Nicolae Stoicescu a fost numit ministru al Cultelor, iar în perioada iunie 1990 – iulie 1994 a fost ambasador al României la Atena. Din anul 1993 a fost numit Membru de Onoare al Academiei Române. Informații preluate din http://www.vlg.sisnet.ro/arhiva/an_2004/4562/Social.htm.

militar cu grad de locotenent Eftimie Macovei, studenții bucovineni Ștefan Constantin Matei și Tiberiu Orheianu. În urma pronunțării sentințelor, s-au primit pedepse între trei și zece ani de temniță grea, pentru „uneltire contra ordinii sociale” (art. 209 din Codul Penal).

Ștefan Constantin Matei, pe atunci student în anul V al Facultății de Medicină, a fost arestat la 19 octombrie 1951. Deținut sub anchetă, pentru activitate anticomunistă, în închisorile de la Rahova (aici a fost anchetat de lt. major Pușoru) și Jilava, a fost judecat (actul de acuzație se baza pe declarațiile lui Anton Nisipeanu și Titus Oșteanu, trecuți prin fenomenul Pitești – „simbolul limită al represiunii comuniste”), împreună cu lotul cu care a fost arestat (alături de câteva fete, aflate în libertate, acuzate pentru „omisiune de denunț”), la 16 februarie 1952, de către Tribunalul Militar Teritorial București, primind, inițial, o pedeapsă de cinci ani temniță grea și trei ani degradare civică, pentru delictul de „uneltire contra ordinii sociale”. În aprilie 1952 a fost transferat în colonia de muncă Peninsula, la lucrările Canalului Dunăre-Marea Neagră. De aici a fost transferat, în martie 1954, din nou la închisoarea Jilava, pentru a fi rejudecat, în urma recursului Procuraturii, care cerea agravarea încadrării faptelor și creșterea pedepsei. Prin Sentința nr. 634/30 mai 1955, Ștefan Constantin Matei a fost condamnat la cinci ani temniță grea și trei ani degradare civică, pentru „crima de uneltire contra ordinii sociale, prin schimbarea calificării din delictul de uneltire contra ordinii sociale”. Hotărârea a rămas definitivă până la admiterea recursului declarat de condamnat, conform deciziei nr. 1583 din 8 septembrie 1955 a Tribunalului Militar, prin care, în baza art. 400 și 406 i se reduce pedeapsa la patru ani temniță grea, cu „menținerea celorlalte dispozițiuni ale sentinței și respingând celelalte motive de recurs” (vezi *Anexa 2*). Ștefan Constantin Matei a fost eliberat la data de 24 octombrie 1955, în baza Decretului de grațiere 421/1955 (vezi *Anexa 3*)⁴².

Pe durata întregii detenții, așa cum ne mărturisește Ștefan Constantin Matei, „un element de demnitate a fost acela că nu am văzut pe nimeni dându-se cu capul de pereți pentru faptele care îl aduseseră în acea situație, deși tristețea era nota dominantă. Totul era trist.”

La Jilava și în timpul detenției la Canal, unde trăiește „cel mai formidabil moment de libertate și glorie” – moartea lui Stalin –, Ștefan Constantin Matei a avut

⁴² După moartea lui Stalin, în 1953, conducerea comunistă din România, influențată de schimbările de la Moscova, a adoptat o serie de măsuri pe linia destalinizării. Printre acestea s-a aflat și Hotărârea Consiliului de Miniștri, din 11 martie 1954, care prevedea punerea în libertate a celor „reeducați” și stabilirea domiciliului obligatoriu pentru cei „nereeducați”. O altă măsură importantă luată în această perioadă se referea la încetarea lucrărilor la Canalul Dunăre-Marea Neagră. În iunie 1954, ministrul Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, a propus un proiect de „hotărâre pentru eliberarea unor persoane deținute în penitenciarul Sighet, precum și pentru ridicarea domiciliului obligatoriu unor elemente pentru care nu mai este necesară această măsură”. Propunerea a fost adoptată în iunie 1955 (Hotărârea 1 199 din 25 iunie 1955 a C.M. al R.P.R.), de către Consiliul de Miniștri al R.P.R. În urma acesteia a fost amnistiat primul mare lot de deținuți politici din penitenciarul Sighet. Ulterior, actul de amnistie s-a extins și asupra deținuților din alte penitenciare. Cf. Petre Nițu, *Primele eliberări ale deținuților politici din România. Sighet, 1955*, în „Arhivele Totalitarismului”, XII, nr. 3–4(44–45), 2004, p. 189–190.

ocazia să cunoască diverse personalități: graficianul și pictorul Eugen Cernescu, care trăise și studiasse în Franța; doctorul Cornel Iancu, fratele pictorului Marcel Iancu, care trăia în Franța; pictorul Nicolae David; comandorul de aviație Gogu Enescu, fost pilot de vânătoare în timpul celui de al Doilea Război Mondial; comandorul aviator Decebal Constantinescu; comandorul Alexandru Cernescu; Mihai Orleanu, fost ofițer al armatei române, care a dezertat, după 23 August 1944, alăturându-se armatei germane, pentru a continua lupta împotriva sovieticilor; Radu Niculescu-Buzești, adus ca martor în procesul Pătrășcanu; Alexandru Cojan, ginerele lui Nichifor Crainic; contele Teleki, rudă cu fostul ministru de Externe al Ungariei, Teleki; contele Mihail Olsufiev, originar din Basarabia, fost ofițer în armata țaristă, fiind arestat în România sub acuzația de spionaj; generalul Nădejde; Anton Istrăteanu, fost ofițer în garda personală a mareșalului Antonescu; prof. univ. Ovid Vlădescu, fost secretar al lui Mihai Antonescu; scriitorii Aurel Ciurunga, Sergiu Dan, Ștefan Ionescu, acesta din urmă fiind autorul lucrării *De la Petru cel Mare la Stalin* (carte care, încă din 1944, i-a structurat lui Ștefan Constantin Matei „gândirea anticomunistă și aversiunea față de perpetuul imperialism agresiv al Rusiei”); actorul Musculeanu; Petre Pintilie, elev al lui Lucian Blaga; profesorul Axente Sever Popovici, discipol al lui Nae Ionescu; Sorin Popa, fiul scriitorului Victor Ion Popa; Caius Roxin, care provenea dintr-o familie de oameni de cultură transilvăneni, având înaintași printre memorandiști; călugărul iezuit de origine maghiară, educat la Roma, Mihai Gódó; Mircea Selten, martor în procesul Țurcanu, de la care a aflat despre experimentul Pitești; Costache Dănilă, originar din Cernăuți, fost funcționar la administrația Fondului bisericesc bucovinean. În timpul detenției, Ștefan Constantin Matei a cunoscut și un grup de sioniști, printre care și pe arhitectul Iakelkanner, un grup de germani, acuzați de spionaj, țărani din lotul Arsenescu.

În octombrie 1955, în urma unui decret care grația pedepsele politice de până la cinci ani, Ștefan Constantin Matei a fost pus în libertate. Ca și mulți alți camarazi aflați în aceeași situație, în luna noiembrie a aceluiași an, în urma unei cereri adresate Ministerului Învățământului, a fost reînmatriculat la Facultatea de Medicină Generală a I.M.F. – București, în anul V de studii.

În anul 1956, ca efect al revoltei anticomuniste din Ungaria, alături de alți studenți, foști deținuți politici, Ștefan Constantin Matei a fost declarat exmatriculat, într-o ședință convocată de U.T.C. în ziua de 20 decembrie. Din primăvara anului 1957 a lucrat, pe rând, ca felcer-oficiant sanitar, tehnician medical, asistent medical, în diverse instituții medicale. Între 1958 și 1961 a studiat pictura la Școala Populară de Artă din București. În aprilie 1965 a promovat examenul de traducător, instituit de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, din limba engleză în limba română, în specialitățile beletristică și medicină și din limba franceză în română, în specialitatea medicină.

În tot acest timp, Ștefan Constantin Matei a înaintat, periodic, memoriile către diverse autorități ale statului, cerând reînmatricularea la facultate. În toamna anului 1966 i s-a aprobat reînmatricularea în anul VI al Facultății de Medicină Generală, un an mai târziu promovând examenul de stat în urma căruia obține diploma de

medic. Obligat la stagiul în mediul rural, a ales județul Suceava – comuna Putna, unde a profesat (cu excepția perioadei 1971–1973, când a activat în comuna Cărbunești, județul Prahova), ca medic de circumscripție, până în martie 1992, când s-a pensionat. În tot timpul activității de medic, Ștefan Constantin Matei a fost, în repetate rânduri, interogat de către ofițerii de securitate, având în vedere multiplele și durabilele contacte cu străinii care vizitau Putna. La 1 august 1981, Securitatea i-a făcut o percheziție la domiciliu, confiscându-i câteva cărți. Evenimentele anului 1989, pe care le-a anticipat – până în decembrie 1989, Ștefan Constantin Matei a ținut un *Jurnal*, unde a consemnat evoluția situației internaționale, despre care avea cunoștință prin intermediul posturilor de radio străine – l-au surprins la Putna, unde activa ca medic de circumscripție.

Apropierea de un subiect de istorie contemporană, cu o „anvergură de istorie tragică”, ne-a determinat să depășim perspectiva surselor clasice (documente, lucrări de specialitate) în elaborarea studiului de față, apelând și la un document de istorie orală. Motivația științifică a alegerii unei astfel de surse este legată de faptul că mărturiile orale oferă nu numai evenimente, fapte istorice, ci și contextul în care acestea s-au produs, din prisma comentariilor personale, marcate de sensibilitatea și mediul socio-cultural al persoanei care se confesează. În cazul de față, este vorba de recuperarea, prin intermediul mărturiilor lui Ștefan Constantin Matei, a unui segment din istoria rezistenței anticomuniste, legat de mișcările studențești, mai precis de activitatea Mișcării Tineretului Regalist (1945), despre care, la nivelul actual al documentării, nu se cunosc alte date decât cele oferite de resursele proprii istoriei orale.

Prezentăm, în continuare, prima parte a mărturiilor lui Ștefan Constantin Matei (date biografice, refugiul din Cernăuți, implicarea în mișcarea anticomunistă, participarea la manifestațiile promonarhiste din 1945 și 1946, detenția de la Rahova, ancheta, prima fază a detenției la Jilava, în perioada noiembrie 1951–aprilie 1952, primul proces din februarie/martie 1952), în transcrierea făcută după înregistrarea video din anul 2002. În numerele următoare vom prezenta partea a doua a relatărilor, care se referă la detenția de la Canal (4 aprilie 1952 – primăvara anului 1954), partea a treia – a doua fază a detenției de la Jilava (primăvara anului 1954 – 24 octombrie 1955) și partea a patra, care se referă la relatările lui Ștefan Constantin Matei de după eliberarea din închisoare.

*

*„Că nu te-nalți de jos până nu cazi
Cu fruntea-n pulberea amară.
Și de re-nvii în cântecul de azi,
E c-ai murit în plânsetul de-aseară”.*
(Radu Gyr, *N-ai dezmierda*)

I

*Numele meu este Matheiu Ștefan Constantin și sunt de naționalitate română.
În actele mele originale, numele meu de familie era scris Matheiu, întocmai cum*

era al tatălui și al bunicului meu din partea tatălui. Nu este, nicidecum, o manifestație de snobism din partea mea, atunci când revendic grafia originală a numelui, căci bunicul meu era un simplu cantonier C.F.R., originar din Bucecea, iar mama mea, cu numele de familie Bilius, era fata unui țaran plugar, din comuna Salcea. Când, în iunie 1940, eu, împreună cu părinții mei, m-am refugiat din Cernăuți, actele mele au rămas în arhiva Liceului „Aron Pumnul”, de unde, firește, nu le-am putut recupera niciodată. La reconstituirea actului meu de naștere, probabil că, pe de o parte, tatăl meu nu a fost destul de exigent în privința reproducerii grafiei originale a numelui de familie; pe de altă parte, funcționarul care a redactat actul a fost neglijent sau prea comod. Spre a-mi dovedi numele adevărat, prezint o copie a certificatului de căsătorie al părinților mei, reconstituit și acesta, după prăpădul din iunie 1940. Menționez că, spre deosebire de cele consemnate în acest act, la data reală a căsătoriei, 8 iunie 1925, comuna Salcea aparținea județului Botoșani și nu județului Suceava. Eu, când mă semnez, folosesc numele meu original. Actualmente locuiesc în orașul Rădăuți, județul Suceava.

Părinții mei au fost originari din județul Botoșani. Tatăl meu, Petru Matei, a fost ofițer de pompieri, iar mama mea, Ana Matei, născută Bilius, a fost învățătoare. În privința orientării politice a părinților mei, menționez faptul că tatăl meu, ca ofițer, nu putea milita în vreun partid. De mic copil am cunoscut, la ambii părinți, o orientare net anticomunistă și promonarhistă. Sub regimul comunist, ei nu au fost persecutați politic, deoarece nu și-au manifestat, în mod deschis, ostilitatea față de acesta.

Părinții mei s-au stabilit la Cernăuți (actualmente în Ucraina), unde m-am născut și eu, la 24 aprilie 1926. Între 1933 și 1937 am urmat cursul primar și apoi trei ani de curs secundar la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, până în anul 1940. Aici am avut ca profesori personalități importante ale culturii bucovinene.

Director al Liceului „Aron Pumnul” era, pe atunci, profesorul Emanoil Iliuț⁴³, cu care am învățat ulterior, în refugiu la Suceava, limba latină. L-am avut profesor și pe Constantin Loghin⁴⁴, în clasa a VI-a. Interesant este că părinții mei

⁴³ Emanoil Iliuț a fost profesor de latină la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava în perioada 1904–1919. Cf. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 129.

⁴⁴ Constantin Loghin (1891–1960) și-a făcut studiile secundare la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți și a absolvit cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cernăuți, obținând licența în anul 1919. A fost profesor la Școala reală superioară din Cernăuți (1920–1940), la Liceul Comercial și Colegiul Național „Diaconovici-Loga” din Timișoara (1944–1949), apoi la Școala Pedagogică din Gherla, până în 1957. A fost secretar și vicepreședinte, în diferite perioade, al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Lucrările semnate de Constantin Loghin (studii monografice despre diferite personalități bucovinene, cărți despre evoluția literaturii bucovinene) sunt importante sub aspect documentar. Cf. Emil Satco, Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiria”, p. 120–121.

erau prieteni cu familia Loghin. Constantin Loghin a editat o *Istorie a literaturii române, foarte apreciată, mai ales că nu era voluminoasă, ca acea „cărămidă” a lui George Călinescu. Profesorul Loghin era un om foarte cumpănit. Cu el am început, la limba română, studiul vechii literaturi române*, începând de la cronici. Țin minte un lucru foarte plăcut în legătură cu domnia sa, Dumnezeu să-l odihnească. Pentru vacanța de Crăciun ne-a dat o temă – să citim o lucrare clasică românească și să facem un referat. Eu am citit „Țiganiada”, scrisă de Ion Budai-Deleanu. Am fost numit să citesc însemnările pe care le făcusem. Eu găsiseam în această lucrare un personaj pe care reușisem să-l identific cu Don Quijote. În timp ce discuta cu mine despre lucrarea lui Budai-Deleanu, profesorul a sugerat ceea ce eu deja scrisesem. M-a apreciat foarte mult pentru faptul că ajunsesem la asemenea similitudini de literatură comparată. Prin anul școlar 1939/1940, la istoria modernă și contemporană l-am avut profesor pe Teodor Balan⁴⁵, care avea importante scrieri despre Bucovina. Era un dascăl extraordinar, pentru că juca și teatru în fața noastră! Imita, bunăoară, mersul gentilomului burghez din Franța, când ne vorbea despre Revoluția franceză și de societatea de atunci. La lecțiile de istorie eram fascinați. Notițe luam mai puțin, de fapt în liceu notițe nu se prea luau. Pe vremea mea trebuia să fii atent, să percepi pe loc totul. Așa era școala pedagogică pe atunci. Îmi aduc aminte și de alte figuri de dascăli. Îl țin minte pe profesorul Nicolae Tcaciuc-Albu⁴⁶, despre care știam că era și poet. Ne-a ținut câteva lecții, pentru că înlocuise un alt profesor. Mi-l amintesc, de asemenea, pe preotul Voevidca⁴⁷, la religie. Am avut și doi profesori (unul de geografie și celălalt de matematică, pe acesta din urmă avându-l profesor și la Suceava, când eram în refugiu) din familia

⁴⁵ Teodor Balan (1885–1972) și-a făcut studiile secundare la Cernăuți și cele universitare la Cernăuți și Viena. A fost profesor de istorie și geografie la liceele din Câmpulung, Suceava și Cernăuți. După obținerea titlului de doctor în istorie (1930) a activat în cadrul Catedrei de Istorie a Universității din Cernăuți. Istoricul Teodor Balan a fost culegător și editor de documente, organizator și coordonator al Arhivelor Bucovinei, director al Bibliotecii universitare, președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. A fost autor a numeroase scrieri istorice, unele rămase, încă, în manuscris. Cf. Harieta Mareci, *Teodor Balan (1885–1972). Viața și opera*, Iași, Editura Junimea, 2003.

⁴⁶ Nicolae Tcaciuc-Albu (1885–1960) a făcut cursurile primare la Rogojești și Siret, liceul la Cernăuți. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cernăuți. În anul 1920, a obținut doctoratul în litere. A fost profesor la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, inspector școlar al Regiunii Cernăuți (1918–1926 și 1927–1929). Ca istoric literar și scriitor, a colaborat la diverse publicații și a fost autorul unor lucrări de specialitate. Cf. Emil Satco, Ioan Pinzar, *op. cit.*, p. 228–229.

⁴⁷ Dumitru Voevidca (1887–1965) a făcut studiile gimnaziale și Facultatea de Teologie din Cernăuți. După absolvire a fost preot la Tereblecea, Mahala și Suceava. A activat și în învățământ, ca profesor de religie. S-a remarcat prin culegeri din creația populară autohtonă. Cf. Emil Satco, *Bucovina. Contribuții cultural-științifice. Dicționar*, IX, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiria”, 2000, p. 441.

*Sbiera*⁴⁸, o familie importantă în viața culturală a Bucovinei. Îl știam, de mic copil, și pe primarul Cernăuțiului, Dimitrie Marmeliuc⁴⁹, îl văzusem la paradele din 10 mai.

O remarcabilă relație am avut, în copilăria mea cernăuțeană, cu lumea teatrului. Tatăl meu fusese camarad, în timpul războiului, cu actorul Ion Anastasiad (Puiușu), iar legătura strânsă dintre ei a continuat în Cernăuți. Alți actori cu care părinții mei aveau strânse legături amicale au fost Mitică Moruzan și soția sa, Jeni, George Aurelian (Lulu) și soția sa, Lila, Ilie Cernea, Grigore Vasiliu-Birlic. Aș putea afirma că am avut ocazia de a fi copilărit „pe gemunchii” acestor remarcabili actori, pe care i-am văzut jucând pe scenă de nenumărate ori și pe lângă care mă guduram în frecventele vizite dintre ei și părinții mei. [...] Cum serviciul pompierilor avea locuri rezervate, gratuite, în toate teatrele și cinematografele din oraș, eu am avut, de mic copil, bucuria de a vedea o mulțime de spectacole, la care părinții mei mă duceau cu dragă inimă.

I-am mai văzut evoluând, pe scenă și pe alți mari actori din acel oraș, ca Jules Cazaban, Mircea Balaban, Ramadan, Nello Bucevschi, Podhorschi. Era fascinant, pentru mine, să-i văd pe acești oameni, care se comportau familiar cu părinții mei, transfigurați, în lumina rampei, în eroi de poveste.

⁴⁸ Familia Sbiera a dat culturii bucovinene personalități importante. Ion. G. Sbiera (1836–1916) a fost folclorist, istoric literar, memorialist. A urmat școala primară la Rădăuți, gimnaziul la Cernăuți, dreptul la Viena și cursurile Facultății de Filozofie. În 1866 a fost ales membru al Academiei Române. În 1886 a obținut doctoratul în filozofie. A funcționat, din 1875, ca docent, apoi profesor la Universitatea din Cernăuți. A fost membru fondator al Reuniunii Române de Leptură devenită, ulterior, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Colaborează, la diferite periodice bucovinene, cu articole, studii de istorie și istorie literară, lingvistică și folclor. A fost autor de manuale didactice și de lucrări referitoare la istoria Bucovinei, una dintre cele mai importante fiind *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului* (Cernăuți, 1899). Radu I. Sbiera (1876–1946), fiul lui Ion G. Sbiera, a fost lingvist și publicist. Studiile primare, secundare și universitare le-a urmat la Cernăuți. A fost licențiat în latină, elină și română, iar în 1903 a obținut doctoratul în filozofie. A activat ca profesor în învățământul preuniversitar, apoi a funcționat la Universitatea din Cernăuți, Facultatea de Litere și Filozofie. A adus contribuții însemnate în domeniul filologiei române și a celei clasice, la istoria școlii și culturii din Bucovina. Ion Sbiera (1903–1989), nepotul marelui cărturar bucovinean, și-a făcut studiile la Suceava și Cernăuți. A fost licențiat în științe fizico-chimice. A urmat cursuri pentru doctorat la Universitatea din Cernăuți. A absolvit și Seminarul Pedagogic Universitar, susținând examene de capacitate pentru științele fizico-chimice și matematică. A activat ca profesor în învățământul liceal, fiind unul dintre cei mai iluștri profesori pe care i-a avut învățământul sucevean. Cf. Emil Satco, Ion Pinzar, *op. cit.*, p. 201–203; Emil Satco, *op. cit.*, p. 355–356.

⁴⁹ Dimitrie Marmeliuc (1886–1970) a urmat liceul la Suceava și cursurile universitare la Viena. În anul 1913 a obținut doctoratul în filologie clasică. A funcționat ca profesor în învățământul liceal și universitar (la universitățile din Cernăuți și București). A fost cercetător principal la Institutul de Lingvistică al Academiei Române (1952–1966). A colaborat, cu studii de specialitate, la diverse publicații („Codrul Cosminului”, „Floarea soarelui”, „Junimea literară”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Studii clasice” ș.a.). A fost și primar al orașului Cernăuți. Cf. Emil Satco, Ion Pânzar, *op. cit.*, p. 139.

În anul 1940 ne-am refugiat la Suceava. Războiul începuse în septembrie 1939. Am văzut drama poporului polonez și a armatei sale, pentru că trupele germane făcuseră praf trupele poloneze în 17 zile. Am văzut, cu jale, retrăgându-se tancuri murdărite cu noroi, trupe obosite, avioane, escadrile întregi venind să aterizeze pe aeroportul din Cernăuți. Se spunea că un colonel de aviație, după ce a coborât din avion, s-a sinucis, lângă aparat, cu propriul pistol. Am văzut femei, copii, cu straie sumare, care trecuseră pe sub urgența războiului. La 1 septembrie 1939 Germania începuse războiul și, la 17 septembrie, „glorioși”, au intrat și rușii în Polonia, să ia o jumătate din ea. În această menghină, armata poloneză, adică ce mai rămăsese din ea, s-a scurs spre Cernăuți. Am aflat mai târziu că, mai ales din aviatorimea poloneză refugiată atunci, mulți au ajuns să lupte, datorită bunăvoinței României, în bătălia Angliei și, firește, pentru Polonia lor. Acesta a fost un moment de dramă a războiului, pe care un puști de 13 ani îl recepta cu mari efecte psihologice. Aceste evenimente m-au maturizat. În clase, eram împărțiți în tabere – era multă evreime acolo, erau și germani.

Formația mea antibolșevică s-a desfășurat în familie. Tatăl meu făcuse Primul Război Mondial ca ofițer de Infanterie în trupele Regatului Român. Ulterior, când a venit la Cernăuți, a trecut la pompierii civili, care erau funcționari de stat. Organizația de pompieri civili rămăsese încă de la austro-ungari și s-a menținut până în anul 1939. Părinții mei știau cum decursese Primul Război Mondial, cum au jefuit bolșevicii când s-au retras. Nouă, copiilor, ni se povestea ce sunt bolșevicii. Deci, animozitatea față de bolșevici o căpătaseam de copil. Chiar circula, printre noi, copiii, o insultă: „măi, bolșevicule!” Când auzeam de comunism era mai sinistru decât atunci când auzeam de bolșevici. Dar comunism nu prea am văzut atunci. Nici nu se prea știa la nivelul nostru, copii fiind, ce era comunismul, dar știam că era ceva urât, foarte murdar.

Acum venise momentul războiului, eram în 1939, ziarele circulau. Noi românii, fiind neutri, priveam, la cinematograf, jurnalele de actualități ale ambelor tabere. Vedeam atât ce prezentau anglo-francezii cât și ce relatau germanii, de pe fronturile care evoluau pe atunci. Sigur că cele mai dramatice momente de la începutul războiului au fost cele din anul 1940, legate de invazia germană în Norvegia și Danemarca și de marele atac din Belgia, Olanda, Franța, cu dezastrul care a urmat.

Din timpul războiului am rămas cu o admirație enormă pentru finlandezi. [...] Pentru toată lumea era ceva nemaipomenit, o epopee. 200 000 de soldați finlandezi țin piept la 1 200 000 soldați sovietici! Nu știam cum să ovaționăm pentru Finlanda. În culmea gloriei ne păreau acești soldați ai zăpezilor care, în cele din urmă, au fost nevoiți să capituleze, după ce au rezistat eroic în fața atacurilor sovieticilor. Au rezistat din 29 noiembrie 1939 până la 13 martie

1940⁵⁰. Ofensivele sovietice contra liniei Mannerheim se transformau, sub riposta finlandeză, în adevărate masacre. Apăruseră și bancuri pe această temă. Se zicea că, chipurile, U.R.S.S. dăduse un nou ultimatum Finlandei: dacă finlandezii nu vor îndepărta zăpada din fața liniei Mannerheim, trupele sovietice vor refuza să o mai atace!

Tatăl meu era ofițer civil în cadrul unității de pompieri din Cernăuți și a fost concentrat în unitatea sa de origine, regimentul „7 Vânători”, din Botoșani. În momentul refugiului din Cernăuți se afla la partea sedentară a regimentului, în Suceava, având funcția de Comandant al Pieței. Eu, împreună cu mama mea, eram încă în Cernăuți. Locuiam în vechea cazarmă a pompierilor. Deodată a început să circule zvonul că s-a dat un ultimatum României (ceea ce era adevărat, la 26 iunie 1940) și trebuia să fugim pentru că rușii vor ocupa o parte a Bucovinei. Informațiile erau foarte nesigure. Noi, băieții care ne mai plimbam prin parcul Dominic și prin Grădina Publică din Cernăuți, am observat că derbedeii ucraineni deveniseră cam obraznici și agresivi. Au ieșit ceva frecuşuri între ei și noi, dar fără mare gravitate. Am văzut părinți foarte îngrijorați. Într-o zi am observat niște camioane speciale care transportau, se spunea, documente oficiale. Încă nu era nimic sigur. Fapt este că, în noaptea de 27 spre 28 iunie 1940, un om de serviciu al familiei mele, pompierul civil Fedureac, a venit, plângând, să ne spună să plecăm cât mai repede, pentru că veneau rușii. Am rămas stupefiați. Tata era la Suceava, desigur, nu era departe de noi, dar nu știam cum să luăm legătura cu el. Ne întrebam dacă ne poate ajuta. Nu știam ce era de făcut. Mama era consternată. La noi era și o soră de-a mamei mele, învățătoare la Școala Normală de Fete și se sfătuiam între ele ce să facă. Îmi aduc aminte că pe mine m-a apucat un soi de revoltă, chiar dacă eram și într-o oarecare panică. Însă mă stăpânea și un spirit de combativitate. Am descoperit, într-un carneșel, niște notițe dintr-o lucrare despre război. Am aflat că exista posibilitatea să sabotezi niște tancuri sau mașini blindate, cu un fel de „șigărele” făcute din plumb, cu un perete despărțitor la mijloc. Într-o încăpere se pune acid azotic, în cealaltă acid sulfuric și se astupa cu ceară. Aceste substanțe corodau peretele despărțitor, care se putea regla în grosime, astfel încât să dai o durată acestui proces, și în cele din urmă exploda, incendiind benzina din rezervorul vehiculului blindat. Eu începusem să studiez

⁵⁰ Unul dintre cele mai dramatice momente din timpul celui de al Doilea Război Mondial a fost cel legat de războiul dintre sovietici și finlandezi. Războiul declanșat de Armata Roșie împotriva Finlandei s-a desfășurat în mai multe etape: 30 noiembrie – 27 decembrie 1939 (Armata Roșie invadează Finlanda și este blocată pe linia Mannerheim), 27 decembrie 1939 – 10 februarie 1940 (riposta, victorioasă, a armatei finlandeze), 11 februarie – 3 martie 1940 (reluarea ofensivei Armatei Roșii, care distruge cele mai importante fortărețe de pe linia Mannerheim). Trupele finlandeze, comandate de mareșalul Mannerheim, au rezistat eroic în fața sovieticilor care, în cele din urmă, au obținut o victorie incompletă. La 13 martie 1940 este semnată Pacea de la Moscova, în urma căreia U.R.S.S.-ului îi este cedat istmul Careliei, cu orașul Viborg (Viipuri, în finlandeză) și baza navală de la Hangö (Marea Baltică). În perioada 1941–1944, Finlanda se va afla, din nou, în război cu sovieticii. Pentru detalii a se vedea Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de al Doilea Război Mondial. 1939–1942*, vol. I, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

aceste chestiuni. În eventualitatea că rămâneam în Cernăuți, doream să mă apuc de sabotaje, la 14 ani! Peste această noapte de nesomn, îngrijorări și febră, a sosit, de la Suceava, tata, care venise să ne ia. [...] În cele din urmă, cu o mașină platformă, pusă la dispoziție de unitatea de pompieri, care-și făcea și ea bagajele să plece, ni s-a dat posibilitatea să plecăm la gara mare din Cernăuți, care era în vale, spre Prut. Țin minte că am trecut pe străzile principale, unde mai toate magazinele erau evreiești. Evreii stăteau în pragul caselor și magazinelor, părănd foarte liniștiți. Nu erau violenți, nu am văzut gesturi de ostilitate față de noi. Nu eram singurii care mergeam spre gară. Erau și alte mașini și căruțe, lume multă care fugea. De la gara din Cernăuți am luat trenul spre Suceava. [...] Ulterior, am aflat că pe la prânz ar fi intrat rușii în Cernăuți. Se auzeau fel de fel de lucruri. Sora mamei a venit mai târziu, foarte aventuros, pe drumuri de țară, pe la Cuciurul Mare și Crasna. Ea ne povestea despre deținuții eliberați sub presiunea momentului, mulți cu lanțuri la picioare, alergând pe străzi...

Termenii și sintagmele: „comunism”, „marea patrie eliberatoare”, „soldatul eliberator sovietic” au căpătat o largă circulație o dată cu invazia sovietică, din 1940 și, mai ales, cu ocazia legitimei noastre riposte – războiul antisovietic (1941–1944). În acel interval de timp, expresiile și termenii de mai sus aveau o notă negativă, peiorativă și, date fiind condițiile de război, de cenzură, era foarte dificil să găsești documente procomuniste sau prosovietice. Firește că, după 23 august 1944, aceeași termeni și aceleași sintagme au căpătat o valoare exact opusă, iar literatura procomunist-sovietică infesta, în mod progresiv, zonele de autentică spiritualitate românească și creștină. Recunosc faptul că eu nu mi-am format convingerile anticomuniste și antisovietice prin studii doctrinare. Nici n-am avut nevoie de așa ceva căci, precum am arătat mai înainte, eram „antibolșevic” din copilărie, prin mentalitatea din familia mea. La aceasta s-a adăugat drama refugiului, provocată de brutalitatea Uniunii Sovietice. Peste toate acestea, a mai intervenit un factor decisiv, de mare valoare: o carte. Aceasta apăruse prin 1943 și era intitulată „De la Petru cel Mare la Stalin”. În cuprinsul ei autorul, Ștefan Ionescu, disecând esența eternului imperialism rusesc, arăta că acesta își trage rădăcinile dintr-o adâncă trăsătură a rușilor: credința că au un rol mesianic în istoria lumii. De aceea ei îmbrățișează, cu aviditate, orice curent ideologic de largă difuziune și, servindu-se de el, își extind imperiul întemeiat de Petru cel Mare. Încă după căderea Imperiului Bizantin, principatul moscovit are pretenția de a fi, măcar parțial, moștenitorul spiritualității acestuia. Pravoslavnică Moscova se vrea protectoare a tuturor bisericilor ortodoxe și utilizează acest instrument ideologic religios pentru a-și susține expansionismul. În secolul al XIX-lea, ea recurge și la virulența unei noi ideologii, cea a **panslavismului**, care se baza pe doctrina unei moșteniri comune a tuturor popoarelor slave și avea în vedere restaurația unității lor politice, desigur, sub sceptrul țărilor moscoviți! În fine,

aparitia marxismului a furnizat expansionismului rusesc o ideologie cu o putere de invazie mult mai mare decât a celorlalte două. Deviza „Proletari din toate țările, uniți-vă!” avea bătaie lungă, peste tot globul. Cam acestea erau ideile din cartea lui Ștefan Ionescu. Din păcate am pierdut acea carte, de mult, și acum reconstitui rezumatul ei din amintiri. Fapt este că, după lectura acestei lucrări, eu nu am mai considerat ca necesare studiul și înțelegerea marxismului, deoarece mi se revelaseră două realități incontestabile: 1) marxismul – sub forma de „bolșevism”, devenise ultima ideologie, de fațadă, a eternului expansionism imperialist moscovit – pericol permanent pentru România; 2) în nici o altă țară cu civilizație de tip occidental, cu adevărat europeană, ideologia comunistă nu putuse să se impună prin nici o modalitate. Deci eu nu aveam ce face cu teoriile marxiste, decât să le combat și să le înăbuș, fără cruțare. Iar „soldatul eliberator sovietic” mă alungase, în 1940, din acea „mică Vienă”, care era orașul meu natal, Cernăuți.

Țin să menționez că am avut marea bucurie de a-l întâlni pe Ștefan Ionescu într-o „brigadă de muncă”, la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Am devenit amici și am menținut legătura și după eliberarea din detenție. Ani mai târziu, m-a vizitat la Putna.

Subliniez un fapt important: până după 23 august 1944, pe oriunde am umblat, în oricare cercuri m-am aflat, nu am întâlnit persoane care să-mi prezinte favorabil comunismul. N-am avut niciodată discuții în contradictoriu asupra acestui subiect.

În anul 1942 m-am întors la Cernăuți. Acolo am mai făcut o clasă de liceu, a VI-a, la Liceul Ortodox de Băieși „Mitropolit Silvestru”. În acea vară am început și zborul fără motor pe aeroportul din Cernăuți, unde am luat brevetele A și B. În toamna anului 1943 tatăl meu a fost numit comandantul companiei de pompieri din Alba Iulia. Eu am fost transferat la liceul din localitate. Aici n-am rămas foarte mult timp, pentru că, după trei luni, tatăl meu a fost numit comandantul pompierilor din Reșița. Aici, sub comanda lui, a luat ființă prima unitate de pompieri militari căci, până atunci, Uzinele și Domeniile Reșița (UDR, cum se numeau) aveau pompierii lor civili. Bucureștiul a luat măsura de a înființa o companie de pompieri militari, bine dotată, întrucât se bănuia că vor începe bombardamentele americane, cum s-a și întâmplat (la 4 aprilie 1944, au început, în serie, acele bombardamente). La Reșița am făcut ultima clasă de liceu, a VIII-a. În vara lui 1945 am dat examenul de bacalaureat la Lugoj. După aceea am început să-mi caut orizonturi de studii universitare.

După terminarea războiului am avut probleme cu autoritățile comuniste, dat fiind faptul că eram originar din Bucovina. Cred că s-a întâmplat prin primăvara anului 1947, pe când eram student în anul al II-lea la Facultatea de Filosofie din București. S-a publicat și s-a difuzat o dispoziție prin care toate persoanele născute în Basarabia și Bucovina de Nord (teritorii, pe atunci, reocupate de

U.R.S.S.), înainte de iunie 1940, erau obligate să se „repatrieze” în acele teritorii, dacă nu făceau dovada, cu documente, că se refugiaseră pe teritoriul României, atunci când armata sovietică ocupase provinciile amintite. Documentele urmau a fi prezentate Comisiei Aliate de Control, din București. Am trimis, urgent, o cerere către direcțiunea Liceului de Băieți „Ștefan cel Mare” din Suceava, în urma căreia am obținut, cu promptitudine, un document care confirma că fusesem elev al acestui liceu în anii școlari 1940/1941 și 1941/1942. M-am dus cu acest document la Comisie, unde am fost introdus imediat la un tovarăș cu nume foarte românesc, Simion Oeriu, dar care era evreu. Plin de gravitate, masivul personaj a admis documentul meu ca valabil și am plecat cu inima ușoară. Toată „afacerea” a decurs fără dificultăți, însă am avut câteva momente de neliniște. Surpriză: peste vreo doi ani, tovarășul Simion Oeriu era profesor de biochimie la Facultatea de Medicină Umană din București și eu, fiind student în anul al II-lea al acelei facultăți, am avut ocazia să-l întâlnesc la examenul de sfârșit de an.[...]

Momentul 23 August 1944 m-a surprins la Școala de Zbor fără motor din Vărădia, sătuc situat la nord-vest de Oravița, aproape de frontiera Banatului cu Iugoslavia. Îmi amintesc că, în dimineața zilei de 24 august 1944, m-a trezit un camarad de zbor, Mircea Moarcăș (care a devenit, ulterior, ziarist), și m-a anunțat că era pace. Eu am întrebat: „Ce, s-au predat rușii?”. Frontul era la Iași. „Nu, suntem aliați cu rușii, gata cu nemții!”, mi-a spus. Am crezut că nu aud bine. Era un coșmar, însă bucuria a triumfat printre camarazi. Spre mirarea mea, numai patru dintre noi au rămas stupefiați. Eu, Roos (un șvab din Reșița), Poienaru și Hofnăr. Am încercat să explicăm celorlalți ce însemna să fii aliat cu rușii. „Ăștia ne turtesc, ne fac praf, Siberia ne așteaptă”, le-am spus. Nu știu ce clarviziuni am avut atunci, dar o parte s-au adevărit. Nu ne-a așteptat pe noi chiar Siberia, dar unii dintre ai noștri au ajuns și acolo. În bucuria aceea „a nebunilor”, am devenit și mai înverșunat contra comuniștilor. Mi-am dat seama, de pe atunci, că vin vremuri grele, că începea lupta mea.

Revenind de acolo, în toamna anului 1944, la liceul din Reșița, am trăit prefacerile și obrăznicia comuniștilor, care începuseră să ridice capul din ilegalitate. Ceea ce mi s-a părut foarte iritant pentru mine era că șefii comuniștilor erau un Prohaska, un Hromadka – niște cehi plantați pe acolo de pe timpul regimului austro-ungar. Se părea că, în fruntea comunismului de la noi prevalau minoritarii...

În această atmosferă am terminat faza de adolescență și am trecut la maturitate. Acum era vorba de ales o cale în viață. Eram adânc îndrăgostit de aviație, însă sovietizarea întregii aeronautici românești, atât militare cât și civile, îmi tăiasă avântul spre cariera de aviator.[...] Dar se ivise în calea mea o altă fermecătoare tentație: artele plastice, adică desenul și pictura. Fără nici o îndrumare, îmi descoperisem talentul de a desena și făcusem o mulțime de schișe

de portret și câteva picturi în acuarelă. Simțeam o puternică atracție spre acel univers imens, așa că aș fi dorit să încerc a da examen de admitere la o facultate de „belle arte”, cum se mai zicea pe atunci. Însă nici această perspectivă nu-i încânta pe părinții mei.[...] În schimb, ceea ce îl tenta pe cel mai bun amic al meu, Tiberiu Orheianu, era pe deplin pe placul părinților mei: medicina, cariera de medic.

Pe Tiberiu (Tibi) Orheianu îl cunoscusem și fusesem coleg cu el în primele clase de liceu, la „Aron Pumnul”, în Cernăuți. Născut în acest oraș, la 25 octombrie 1926, era cu șase luni mai tânăr decât mine. Tatăl său, Ilie, era originar din comuna Capul Codrului, din apropiere de Gura Humorului. Fusesse inginer silvic și murise de tuberculoză pulmonară când Tibi avea doar 6–7 ani. Mama lui Tibi, Teofila, născută Popovici, provenea dintr-o familie de învățători cernăușeni. Era o femeie de o inteligență scilicitoare. După moartea soțului, nu s-a mai căsătorit și l-a crescut pe Tibi cu multă autoritate. Avea o mică întreprindere comercială. Amiciția dintre mine și Tibi a luat naștere în anii 1942–1943, în Cernăuți, când ne-am descoperit afinitățile reciproce și comunitatea de aspirații. Un factor de consolidare a acestei legături a fost și camaraderia noastră în școala de zbor fără motor. Desigur, orientarea sa politică era la fel de antisovietică și anticomunistă ca și a mea. Marea sa aspirație, ca profesiune, era, încă de pe atunci, medicina. Plecarea mea din Cernăuți, în toamna anului 1943, ne-a despărțit. Peste Tibi a venit și urgia celui de al doilea refugiu, în primăvara anului 1944, el ajungând, împreună cu mama sa, la București. În toamna anului 1945, după bacalaureat, el m-a vizitat la Reșița, dorind să știe spre ce studii mă orientasem. Insistențele lui de a mă atrage de partea sa, precum și atitudinea favorabilă a părinților mei față de această orientare, m-au determinat să optez pentru medicină. Însă eu doream să încerc și la arte. M-am dus la București și, împreună cu Tiberiu Orheianu, ne-am încercat sorții. Ne-am prezentat la examenul de admitere la Facultatea de Medicină, însă nici unul dintre noi n-a luat notă de trecere. Fiind intervale între admiterile la diferite facultăți, m-am dus și la Arte Frumoase. Acolo am executat o lucrare în cărbune, după model și o teză cu temă din istoria artei. Am căzut și la acest examen. Ce-i drept, la examenul scris, am fost unul dintre pușinii care nu au copiat. Ceea ce nu înseamnă că, dacă aș fi copiat, aș fi ajuns pictor! Atât Tibi cât și eu eram dezamăgiți de acele insuccese însă, într-o zi, trecând pe lângă Facultatea de Litere și Filosofie, am descoperit un anunț referitor la un foarte apropiat examen de admitere. Era ultima noastră șansă, în acea toamnă de 1945, de a deveni studenți. Ne-am prezentat, am făcut o teză pe un subiect de gândire liberă și ne-am pomenit admiși în facultate. Părinții noștri n-au fost prea încântați. Deocamdată a trebuit să ne mulțumim cu atât.

Pentru mine, cei doi ani de filosofie nu au fost pierduți. În acel moment, precum și încă vreo 2–3 ani mai târziu, marxism-leninismul nu ajunsese să invadeze și să pervertească adevăratul studiu al filosofiei. Și apoi i-am avut profesori pe: Tudor Vianu, Ion Zamfirescu, Mircea Florian, Mihai Ralea,

Constantin Rădulescu Motru, George Călinescu. Sorbeam cursurile lor. Am avut ocazia să băntui prin bibliotecile din București. Nu am avut răgaz pentru alte activități, era și atmosfera de după război, foarte sobră, cu multă tristețe, cu prezența dezgustătoare a trupelor sovietice în țară. Era însă și firea mea de așa natură – mă atrăgeau lecturile. Am fost în Biblioteca Academiei Române, în cea a Fundațiilor Regale (Biblioteca Centrală Universitară), Biblioteca Facultății de Filosofie, unde nu știam ce cărți să mai aleg în legătură cu temele ce ni se prezentau la cursuri.

N-am terminat cursurile acestei facultăți, pentru că, la insistența părinților mei (Tiberiu Orheianu intrase, în 1946, la medicină, eu nu, și așa am mai făcut un an de filosofie), în 1947 am mai făcut un efort și am reușit să intru la medicină.

Evoluția orientării mele politice, de dinaintea arestării, a rămas aceeași, neschimbată: anticomunistă, antisovietică, promonarhistă, liberală.

În vara anului 1948, fiind student la Facultatea de Medicină, am fost implicat într-o mișcare anticomunistă. Elementul care m-a determinat să mă înrolez într-o mișcare de rezistență față de regimul comunist a fost abdicarea forțată a M. S. Regale, la 30 decembrie 1947. Nu puteam admite ca, la decapitarea țării, eu să nu reacționez. Așa că eram pregătit pentru orice cale de a combate regimul comunist. Un coleg al lui Tiberiu Orheianu, bănășeanul Titus Oșteanu, era elementul de legătură cu organizația Mișcarea Tineretului Regalist. Aceasta a fost inițiată de avocatul Vladimir Cazan Corbasca, autorul romanului Tananica.

Nu știu dacă această organizație avea ramificații în alte centre universitare și nici dacă au mai fost inițiate și alte organizații studențești anticomuniste. Eu am depus jurământul de credință în fața acestui avocat, care a venit în mansarda mea, cu încă doi tineri necunoscuți. Mi s-a spus că numele acestui om nu trebuie să-l știu, dar eu l-am recunoscut, pentru că, în 1935, fusesem la mare cu părinții mei, într-o tabără a funcționarilor, unde era și acest Vladimir Traian Corbasca și îl ținusem minte. N-am spus nimănui că l-am recunoscut. Confirmarea am avut-o abia la proces, când s-a spus numele lui, în calitate de organizator al acestei organizații.

Cu greu îmi aduc aminte despre structura Mișcării Tineretului Regalist. V-am spus că era, cumva, un fel de șirag – grupuri de câte trei persoane care acționau împreună, una dintre acestea făcând legătura, mai departe, cu un alt grup, superior. Mai multe n-aș putea să vă spun, sau cât de vastă era relația. Cât am putut eu să evaluez, după căderea în captivitate a membrilor ei, au fost arestate vreo 30 de persoane. Însă nu știu dacă au fost prinși chiar toți membrii acestei organizații.

Mișcarea Tineretului Regalist a avut legătură cu manifestațiile promonarhiste din 8 noiembrie 1946. Împreună cu Tiberiu Orheianu am participat la aceste demonstrații. Era foarte multă lume, mult tineret care ovaționa și cânta Imnul

regal și alte cântece patriotice. Se cerea ca regele Mihai să apară în Piața Palatului, unde trona frumoasa statuie ecvestră a regelui Carol I, făcută de marele maestru iugoslav, Mestrovici. Eu am observat că drapelul regal nu era arborat pe Palat, ceea ce însemna că regele nu era prezent la reședință. Însă regele era în „grevă regală”, fiind retras la Sinaia. Fapt este că mi-am exprimat mirarea – de ce mai manifestăm aici, dacă regele nu este la Palat? Lângă mine, un ceferist bătrân, mi-a spus: „Tinere, regele e ca Dumnezeu. Îi onorezi numele, nu prezența”. Așa, am primit o lecție, pe loc. Entuziasmul lumii era foarte puternic. Deodată, au apărut mai multe camioane, pline cu muncitori, după cum am aflat ulterior, mobilizați din marile fabrici și uzine, agitând drapele roșii și scandând devize antiregule și contra partidelor tradiționale. Camioanele forțau trecerea prin mulțimea de manifestați proregaliști, mai-mai să-i strivească pe câte unii dintre aceștia. Mulți se refugiaseră pe treptele soclului statuii regelui Carol I. Aici descoperiseră lungi tuburi metalice, care erau depuse acolo pentru a servi la montajul unor tribune sau platforme ocazionale. Câțiva puseseră mâna pe acele prăjini metalice și, atunci când camioanele comuniste trecuseră din nou prin apropiere, gonindu-i pe proregaliști, „raseră” muncitorimea comunistă din lăzile acestora. Mulți dintre muncitori au sărit din camioane, dar au căzut în mâinile celor pe care îi terorizaseră și așa au început încăierările. Unele camioane au rămas abandonate, comuniștii fiind puși pe fugă de manifestați. Aceștia au reușit să răstoarne pe o parte vreo două camioane și, la vederea benzinei care se scurgea din rezervoarele lor, s-a iscat ideea de a li se da foc. Flăcările și fumul negru care se înălțau au produs și mai mult entuziasm. Comuniștii dispăruseră, iar regaliștii, chiar și cu câte un ochi învinețit din bătaie, jubilau. Au venit mașinile pompierilor, pentru a stinge incendiile, dar unele furtunuri au fost înșepate de către manifestați, așa că operațiunea a decurs greu. Eu, împreună cu Tibi, nu am luat parte la acele încăierări, fiind mai depărtați de focarele conflictului. Ani de zile după aceea se mai cunoșteau, în asfaltul Pieții Palatului, urmele roșilor camioanelor răsturnate și incendiate [...].

Acesta a fost momentul 8 noiembrie 1946. Dar a mai fost un moment proregalist foarte puternic, la 10 mai 1946, când studențimea a format o coloană, în fruntea căreia erau tineri cu drapele și portretul regelui Mihai. Eu și Tiberiu Orheianu ne-am alipit acestei coloane și am mers până am pătruns în defilarea militară ce avea loc în Piața Victoriei de azi, unde regele era în tribună, cu reprezentanții foștilor aliați. Noi am forțat, cu coloana noastră, intrarea în acea defilare a armatei, ovaționându-l pe rege. Însă am fost constrânși de cordoanele de soldați să mergem prin spatele tribunei regale.

Revin la momentul 1948. Eu, ca membru al Mișcării Tineretului Regalist, am primit misiunea, pe care am îndeplinit-o, de a difuza manifeste – niște mici „fluturași”, având imprimate pe cele două fețe devizele: „Jos comunismul!” și

„Trăiască regele!” – în București și Sibiu. De asemenea, am distribuit, la diferite adrese, ziarul clandestin „Stema Țării” (apărut doar într-un singur număr), tras în șapirograf, editat de mișcarea noastră. Eu nici nu aveam timp să-l citesc de la cap la coadă, pentru că promisem ordin să-l distribu rapid, la adresele indicate. Din păcate, nu am reușit să păstrez nici un exemplar. Ziarul avea imaginea regelui Mihai pe prima pagină și conținea articole proregaliste și de combatere a comunismului. Aceste ziare îmi erau aduse de omul meu de legătură, Titus Oșteanu, cu care locuiam în aceeași casă.

În primăvara anului 1949 a fost arestat primul lot din această organizație. Au căzut atunci Titus Oșteanu, Toni Nisipeanu, pe care-l cunoșteam și alți membri. Eu și Tiberiu Orheianu am intrat în panică, gândindu-ne că va veni și rândul nostru. Despre alți camarazi din mișcare nu știam ce soartă avuseseră. Așa a trecut un an și nu s-a întâmplat nimic. Între timp, cei arestați au fost judecați. Părinții lor, după ce fuseseră la proces, ne-au spus amănunte. Ei primiseră pedepse în jur de 6 ani. Doar unul singur din grup, Radu Mihăiescu, luase 10 ani, parcă. Atunci am aflat și alte nume de persoane care participaseră la Mișcarea Tineretului Regalist. Cum vă spuneam, organizația era structurată în așa fel încât nu ni se permitea să ne cunoaștem, mai mulți, între noi. Nu știu dacă, în primul lot, căzuse și Corbasca.

În vara anului 1951 am fost trimis pentru stagiul de practică clinică, cu un grup de colegi de la Facultatea de Medicină, la spitalul din Focșani, unde am lucrat o lună de zile. Când m-am întors la București, înainte de a pleca în vacanță la Alba Iulia, unde erau părinții mei, gazda mea (locuiam în spatele Facultății de Medicină, pe strada Doctor Asachi) mi-a spus că am fost căutat, într-o noapte, de niște agenți ai Securității, în uniformă. Am rămas stupefiat. „Deci începe căutarea”, mi-am zis. Mi-am revenit în fire cât am putut. Deja, o obrăznicătură de servitoare din acea casă, văzând că sunt urmărit, îmi luase camera și-mi mutase lucrurile într-un antreu. Se instalase ea în camera mea, considerându-mă deja o pradă sigură a Securității comuniste. Sinistră prevestire! M-am dus, totuși, în vacanță, la Alba Iulia.

În septembrie am revenit la studii. În cămăruța păstrată de gazdă, în noaptea de 19 octombrie 1951, am fost trezit de lumina puternică a unei lanterne, îndreptată, de aproape, spre ochii mei. Veniseră câțiva securiști, în uniforme, care, după o sumară percheziție a încăperii, mi-au spus să-mi iau câteva haine, pe care le-am înfășurat într-un ziar, neavând nici o geantă la îndemână. M-au dus la o mașină, mi-au pus ochelarii de „nevedere” și dus am fost! Am ghicit eu cam pe unde mergeam prin București. N-am fost singurul ridicat în acea noapte. Am mai fost undeva, nu mi-am dat seama bine unde. A fost adus lângă mine un personaj, cu care n-am putut să discut nimic, fiind sub paza securiștilor. În cele din urmă am coborât și am fost duși într-o încăpere. Nu știam unde anume, am coborât niște trepte și apoi știu că am călcat pe nisip. Era sinistru. Nu puteam să bănuiesc de ce; ulterior, mi-am dat seama: ca să nu fie vreun ecou de pași, să nu se știe că a mai

venit un lot de arestați. Locul unde ajunseseam era sediul Securității, de pe Calea Rahovei. Am fost dus într-o celulă, destul de strâmtă, cu trei paturi suprapuse, unde mai erau doi arestați, cărora nu le mai țin minte numele. A doua zi a început ancheta, condusă de locotenentul major Pușoru. Numele l-am aflat indirect, că doar ei nu ni se prezentau. Am fost anchetat două săptămâni.

La un anumit moment al zilei – nu știu care era acesta, pentru că acolo era doar lumină electrică – se crăpa ușa și gardianul ne întreba cum ne cheamă. Era ales unul dintre noi, care era condus sus, firește, legat la ochi, într-un birou, unde era un ofițer la masă. A început să-mi pună întrebări, cum e cu organizația din care am făcut parte, cine m-a recrutat, cu cine am mai vorbit. Sigur că eu l-am luat pe „nu” în brațe. „Nu știu nimic”, îi spuneam mereu anchetatorului. M-a trimis înapoi în celulă de câteva ori. Anchetatorul, care îmi mai dădea câte o țigară, a fost, de fiecare dată, politicos, nu s-a răstit la mine și nici n-a izbit cu pumnul în masă. Ba, mai mult, aveam impresia că discuțiile noastre se purtau pe un ton oarecum glumeț.

Între timp, eu mi-am dat seama că celulele se deschid la rând. Atunci m-am gândit că prin fața celulei mele defilează alte personaje. De aceea m-am cățărât la ferestruica de deasupra ușii celulei mele și l-am zărit pe Tiberiu Orheianu. Când s-a făcut liniște, nefiind nimeni pe coridor, am fluierat, în surdina, un cântec („Bătrânul feldmareșal”), știut de amândoi, ca semn de recunoaștere. Tiberiu, pe șoptite, mi-a răspuns. Atunci mi-am dat seama și la ce distanță se afla – era la a patra celulă, numărând de la cea în care mă aflam eu, iar țevile de calorifer erau comune. De la un conlocuitor de celulă am aflat că se poate comunica cu alte celule, prin bătăi în aceste țevi. Venindu-mi o idee, am scotocit toată celula și, în cele din urmă, am găsit un petic de hârtie, uitat sub o saltea de vreun alt camarad. Aveam la mine tubul de pastă de dinți și periuța, mi s-a permis acest lucru. Am rupt din tubul acela, am făcut un vârf ascuțit și, prin perforație în hârtie, am făcut un fel de alfabet Morse; nu era cel clasic, era ceva improvizat, din puncte și linii. I-am strigat, pe șoptite, lui Tiberiu, că voi pune acea hârtie la toaletă, după țeava de sus. Într-una din zile, Tiberiu, trecând prin fața celulei mele, mi-a făcut semn că a găsit bileșelul meu cu alfabetul. Atunci am început să comunicăm. Ba mai mult, aveam o gaură spre o celulă de alături, prin care am putut, prin intermediari, să iau legătura cu prietenul meu. Conversațiile cu Tiberiu Orheianu trebuiau făcute discret, pentru că ar fi putut să le audă gardienii. Din discuțiile noastre, Tiberiu fiind mai bine informat, am aflat că trebuie să ne recunoaștem vinovăția. Mi-a mai comunicat: „La Canal, trai mai bun, pâine, aer, vizite ale familiei”. Spre surprinderea anchetatorului meu, a doua zi am recunoscut totul. Că Titus Oșteanu m-a ajutat să intru în organizație, așa cum îmi spunea anchetatorul, că am răspândit manifeste și ziarul „Stema Țării”. Am fost întrebat de alte nume, însă i-am spus că nu mai știam de nimeni altcineva. Adevărul era că eu recrutasem, la rândul meu, un coleg de an, de la medicină, Lungulescu Nicolae, oltean. În timpul întâlnirilor pe care le-am avut, l-am văzut cam timorat. De aceea i-am spus că nu vom mai lua legătura, că nu ar fi bine să se implice în mișcare, motiv pentru care îl

scoatem din organizație, lucru care l-a surprins. De altfel, a și protestat față de această hotărâre. La acea anchetă am reușit să nu-l torn. De fapt, era adevărat că-l recrutasem, dar îi anulasem angajamentul și nu aveam de ce să îl denunț.

La începutul lunii noiembrie a anului 1951, după ce am semnat toate declarațiile, într-o zi m-am pomenit strigat, pe nume, de către gardian, care mi-a spus să ies din celulă, cu tot bagajul meu. Am fost dus, cu o mașină, la Jilava, Fortul nr. 13. După cum auzisem înainte, apoi chiar în închisoare, acest fort făcea parte dintr-un număr de 18 astfel de construcții defensive din jurul Bucureștiului, instituite sub domnia regelui Carol I. Era un cerc de forturi, care aveau rolul de a apăra, din toate părțile, capitala, în fața unei invazii. Erau construcții foarte solide, niște cetăți subterane. Principala armă a acestor fortificații era o turelă, care adăpostea tunuri de mare calibru. Această turelă era la nivelul câmpiei, restul fortificației fiind sub nivelul acesteia. Erau clădiri subterane, cu coridoare, cu camere pentru adăpostirea munițiilor, proviziilor și a garnizoanei. După câte am înțeles, acest Fort Jilava, fiind ceva mai apropiat și cu un drum mai larg deschis spre București, a fost transformat în închisoare, sub ocupația germană din timpul Primului Război Mondial. După ce germanii s-au retras, destinația lui a rămas aceeași⁵¹.

La Jilava am fost transferat la începutul lunii noiembrie 1951. A fost foarte impresionantă intrarea mea aici. Să vezi că, deodată, cobori chiar cu duba, sub nivelul câmpiei, și pătrunzi într-un spațiu care era vădit curb – era o curte interioară curbă, al cărei sfârșit nu-l vedeai. Din centru vedeai niște ziduri înalte, iar deasupra – pământ cu iarbă, fânaș. Îți dădeai seama că deasupra era câmpia întinsă, iar tu erai sub nivelul ei. Și apoi întunericul; am intrat pe acele coridoare

⁵¹ Jilava a fost al 13-lea fort, din cele 18 care înconjurau capitala (Chitila, Mogoșoaia, Otopeni, Tunari, Ștefănești, Afumați, Pantelimon, Cemica, Cățelu, Popești, Leordeni, Berceni, Broscăria, Măgurele, Bragadiru, Domnești, Chiajna). Acestea au fost construite în secolul al XIX-lea, ca urmare a hotărârii regelui Carol I de a întări apărarea Bucureștiului în fața turcilor. Lucrările s-au desfășurat în perioada 1888–1895, sub îndrumarea unui specialist, belgianul Henry Alexis Brialmont, care a venit la București la solicitarea guvernului Ion I. C. Brătianu. Aceste forturi au fost cucerite, cu destulă ușurință, în timpul Primului Război Mondial, de către trupele germane. Ulterior ele au fost dezafectate. Singurul fort care a fost utilizat mai multă vreme a fost Fortul 13, de la Jilava, cunoscut, la început, și sub denumirea „Cazarma generalului Zosima”, după numele primului comandant al unității militare staționată aici. În anul 1919, fortul a devenit închisoare. Din punct de vedere tehnic, acest fort era de tip II, având o circumferință de 448 m, fiind prevăzut cu reduit, deasupra căruia erau amplasate trei tunuri. Reduitul era înconjurat de ziduri groase, prevăzute cu ambrazuri în formă literei V, servind la amplasarea armelor defensive. Întreaga fortificație se afla la 6–10 m sub nivelul pământului și cuprindea trei secții. Era străbătut, de la intrarea principală și până la „Scara morții”, care ducea în sus, la „Neagra” (celula de pedeapsă), de șapte porți. După instaurarea regimului comunist, Fortul 13 Jilava a devenit închisoare politică, de tranzit, pe aici trecând toți deținuții politici. Celule din stânga (1–6) erau destinate deținuților militari (ulterior, după 23 August 1944, aici au fost închiși cei considerați „criminali de război”), cele din dreapta (7–12), deținuților civili. Celulele cele mai mari aveau 15 m lungime, 6 m lățime și 4,50 m înălțime, fiind prevăzute cu o singură fereastră. Cf. Ion Deboveanu, *Iadul Jilava: Fortul 13*, în „Memoria”, nr. 20, 1997, 81–89. Fundația culturală „Memoria” a dorit ca Fortul 13 Jilava să-i fie încredințat pentru a edifica acolo *Memorialul Jilava*, în scopul „rememorării suferinței românești din ultimele decenii de sumbră istorie a poporului nostru”. Se intenționa ca acest fort să fie adus la forma în care a existat el ca închisoare politică.

înguste ale secției I – cel mai din afară brâu al fortului, cu celule mai largi și mai spre exterior să spunem, mai spre libertate. La Jilava am fost dus împreună cu Tiberiu Orheianu. Am nimerit în aceeași celulă. Este ușor de înțeles cât am fost de șocat când, din ușa celei, am văzut acele priciuri, adică acele paturi comune, făcute din scânduri, pe două etaje, care se întindeau până aproape de fereastră, iar din dreapta și din stânga ivindu-se oameni de tot felul, ieșind din beznă sau stând cu picioarele atârinate pe priciul superior, îmbrăcați cu tot felul de zdrențe, peste toate acestea dominând mirosul acela caracteristic de nespălare și de tinete.

Era un ritual care se desfășura la venirea oricărui nou personaj. Au sărit câțiva și m-au întrebat de unde vin, în ce afacere eram implicat, dacă eram deja condamnat, cât timp petrecusem în închisoare etc. Acolo erau oameni de toate vârstele. Chiar din primele ore, ne-au despărțit pe cei care eram din aceeași organizație. Până a ajunge la Jilava, în dubă, am mai cunoscut câțiva membri ai Mișcării Tineretului Regalist: arhitectul Sava (Puiu) Marion din București, un personaj foarte interesant și istoricul Nicolae Stoicescu, și el din București. Acesta a avut un destin destul de deosebit. După 1989 a fost, câțva timp, ambasadorul României la Atena. Am avut bucuria să-l reîntâlnesc la Putna, la parastasul lui Ștefan cel Mare, în 1990. Ne-am îmbrățișat, spre bucuria I.P.S. Pimen și a I.P.S. Gherasim Putneanul, care mi-au spus: „Acum știm cu cine stăm de vorbă!”. Toți patru (Tiberiu Orheianu, Puiu Marion, Nicolae Stoicescu și cu mine) fuseserăm arestați în aceeași noapte.

Celula în care am fost introdus avea circa 10–12 m lungime și o lățime de vreo 6 m. Înălțimea ei atingea aproximativ 5–6 m. Plafonul era boltit pe toată lungimea. În centrul său, un singur bec ardea zi și noapte. Singura fereastră, înaltă de circa 2,5 m, avea și ea plafonul boltit. Lată de aproximativ 1,5 m, era dotată cu gratii metalice verticale, fiecare având o grosime de circa 2,5 cm și distanțate una de alta la vreo 18 cm. În mod obișnuit, celulele nu erau încălzite în anotimpul rece. La un anumit moment, a fost montată o sobiță de metal, care mai ardea, mai nu. Totuși, căldura „animală”, care emana din deșinuți, părea să fie destul de eficientă. Aerisirea era foarte bună, prin deschiderea ferestrei, cu geamuri de sticlă mată, de câteva ori pe zi.

Transferul de la Rahova la Jilava a fost o descătușare, fiindcă, în ultimul timp, la Rahova ajunsesem să fiu singur în celulă. Ceilalți doi ocupanți fuseseră transferați în altă parte. Așa încât, intrarea mea în lumea „interlopă” a Jilavei a fost foarte călduroasă și plăcută. Acolo am întâlnit oameni de toată mâna, adunați din toate părțile, însă nici o ostilitate. Nu era de ce. Doar o singură neplăcere socială – regula era că orice nou venit stă pe cel mai dezavantajos loc, lângă tinetă. Sigur, erau și alte locuri neplăcute – „șerpăria”. Această „șerpărie” era reprezentată de întregul spațiu de sub priciurile inferioare. Înălțimea lui era de circa 60–70 cm. Peste beton fuseseră aștermate rogojini. Cu ceva cârpe, haine, pături, se putea improviza, în acel spațiu, la nevoie, un culcuș.

Ancheta se terminase cu puțin timp înainte ca eu să fiu transferat din Rahova la Jilava. Aici nu am fost chemat decât o singură dată la anchetă, pe 6 decembrie

1951. Din ușa celulei, un ofițer mi-a spus să îmi iau și paltonul și să-l pun în cap. Ținut de revere de către gardian („luat de căpăstru”, cum circula vorba în pușcărie), am fost dus la anchetă, într-o cămăruță, unde mă aștepta un ofițer, căruia nu-i mai țin minte numele. El a început să mă întrebe de colegul meu Lungulescu, printre altele, și care îi era prenumele, însă eu „nu-l mai țineam minte”. Am dedus că anchetatorii nu erau mulțumiți, gândindu-se că le-a scăpat câte ceva printre degete. Adevărul era, așa cum v-am spus, că eu îl recrutasem pe acest Nicolae Lungulescu. Anchetatorii aveau deja un fir, dar voiau confirmarea de la recrutorul său. Eu am negat cu hotărâre că el ar fi desfășurat vreo activitate în cadrul organizației noastre. Ulterior, Tiberiu Orheiamu mi-a spus că, în aceeași zi, fusese și el anchetat despre Lungulescu, însă declarase că nu știa despre acesta că ar fi făcut parte din organizație și că, după cât își amintea, cunoscuse un oarecare student la medicină, Gheorghe Lungulescu. Deci, fără a ne fi înțeles între noi, în prealabil, Tiberiu și cu mine am reușit să derutăm intenția Securității de a-l implica pe Nicolae Lungulescu în cauza noastră. El a rămas liber și și-a văzut de studii. Acesta a fost ultimul moment al anchetei. După aceea a rămas să aștept procesul. Dosarul meu a fost încheiat și înaintat instanței. Am fost chemat ca să mi se citească actul de acuzare – „uneltire contra ordinii sociale”, art. 209 din Codul Penal, comunicându-mi-se că urmează să fiu judecat pentru aceasta⁵². Îmi puneam, acum, problema angajării unui avocat, dar camarazii mei de detenție mi-au spus că se va ocupa familia mea de aceste lucruri. Erau oameni care trecuseră prin toate aceste încercări și care puteau să mă sfătuiască și să-mi dea îndrumările necesare, într-o asemenea situație. Cu mult calm, am așteptat să fiu judecat. Acest lucru s-a

⁵² Principalele prevederi din Codul Penal îndreptate împotriva opozanților regimului comunist au fost cele încadrate sub titlul „crime și delictе contra siguranței interioare a statului”. În primele decenii ale regimului comunist, aceste prevederi au rămas, în general, cu același conținut, modificările ținând de cuantumul unor pedepse. Articolele care grupau aceste prevederi (207–231) au fost cele mai frecvent invocate, mai ales în anii de maximă represiune (1948–1952, 1957–1959), în condamnarea opozanților politici ai regimului. Dintre acestea, cel mai des utilizat a fost articolul 209, care prevedea pedepe pentru „crima de uneltire contra ordinii sociale”. Modificarea Codului Penal (1959) a dus și la schimbarea cuantumulului pedepselor încadrate la articolul 209. Astfel, constituirea de organizații „care au ca scop schimbarea ordinii sociale existente” sau activitățile în asemenea organizații erau pedepsite cu muncă silnică între 15–25 ani și degradarea civică pentru 5–10 ani. Pedepse de până la 10 ani puteau primi cei care, prin aceste organizații, făceau agitație și propagandă anticomunistă, calomniau în public instituțiile sau autoritățile statului. Exista și pedeapsa cu moartea, în cazul în care fapta era considerată „deosebit de gravă”. În schimb, la acea vreme, comiterea unei crime sau înfăptuirea unor delictе de drept comun erau pedepsite (art. 315) cu închisoare de la 2 la 6 ani. Alte prevederi din Codul Penal referitoare la infracțiunile „contra siguranței interioare a statului” priveau uzurparea de funcții, ofensă adusă drapelului sau delictul „contra siguranței statelor străine, dreptul păcii și bunelor relații internaționale”. Cf. Marius Oprea, *Legislația represiunii*, în Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bart Osek, Hân-Louis Margolin, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 748–755. O inventariere a acuzațiilor care apar în documentele din perioada regimului comunist a fost realizată de Dorin Dobrinco (editor), *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959–1962*, București, Editura Scriptorium, 2004, p. XXVIII–XXIX.

întâmpilat în februarie/martie 1952. Am fost dus, împreună cu alți camarazi, la Tribunalul Militar, de pe Calea Văcărești.

Mi-aduc aminte că am trăit un șoc când am văzut-o pe mama la proces. Tata n-a participat, el era la Alba Iulia. Mama, care venise de acolo, angajase un avocat, al cărui nume cred că era Diaconiță. Se părea că era foarte bun. A avut o întrevvedere cu mine, înaintea procesului, în fața gardianului. Mi-a dat niște sfaturi, mi-a pus unele întrebări. Când l-am rugat să-i transmită ceva mamei mele, gardianul a întrerupt discuția. Nu aveam voie să comunic nimic familiei. Între noi, deținuții din boxă, am comunicat puțin, pe șoptite, căci eram foarte strict păziți.

Completul de judecată era compus dintr-un judecător și doi asesori populari, ofițeri din alte arme decât justiția militară. Președinte era un ungar, al cărui nume cred că era Gödry. Noi am fost acuzați și n-am avut ca martori ai apărării pe nimeni. Eu îl propusesem pe colegul meu de grupă, Emil Măgureanu; fusesem buni amici în grupa de studenți. Am aflat ulterior că a refuzat să vină ca martor al apărării, s-a lepădat, cu toată spaima și îngrijorarea, de participarea la acest proces. El făcea parte din Uniunea Tineretului Comunist (U.T.C.). Eu, fiind deja „compromis”, îl puteam compromite și pe el. Procesul a decurs foarte simplu. Ni s-au citit acuzațiile – că am făcut parte din organizația Mișcarea Tineretului Regalist, că am răspândit manifeste și acel unic exemplar de ziar, „Stema Țării”. Am fost interogați, ni s-au pus diferite întrebări. Am recunoscut, pentru că recunoscusem faptele și la anchetă. Ținta noastră era să ajungem cât mai repede la Canal, iar atmosfera de la Jilava te îndemna la acest lucru. La Canal am fi avut aer curat, soare, mișcare fizică, mai multă mâncare, cum aflasem de la alți deținuți. Temeiul actului de acuzație îl constituiau declarațiile inculpatorii pentru noi, ale lui Titus Oșteanu și Anton Nisipeanu. Pe atunci, eu și Tibi încă nu ne puteam explica faptul că cei doi colegi ne denunțaseră după doi ani de la arestarea și anchetarea lor. Nu știam nimic despre „fenomenul Pitești”. De asemenea, ne-a mirat că cei doi n-au fost aduși în instanță, ca martori ai acuzării. Odată cu noi (eu, Tiberiu Orheianu, Nicolae Stoicescu, Puiu Marion și Eftimie Macovei) au fost judecate și câteva fete, aflate în stare de libertate. Ele erau iubitele câtorva dintre cei arestați în primul lot, în 1949 și erau acuzate de „omisiune de denunț”. [...] Aceste tinere au primit pedepse de până la doi ani. În al doilea proces, care a avut loc doi ani mai târziu, acestea erau deja libere, însă procesul le avea în vedere și pe ele, încât erau amenințate să primească o nouă condamnare.

Nu-mi aduc aminte nimic din pledoaria avocatului apărării. Poate ar fi trebuit să-mi notez de mult aceste lucruri, însă, pentru că am simțit mereu că Securitatea mă supraveghează, de la eliberare și până în 1989, m-am ferit de a ține documente scrise despre această perioadă a vieții mele. Știam că ele îmi puteau fi confiscate și atunci munca mea ar fi fost în zadar. Iată însă că, în felul acesta, am pierdut repere și amănunte care, văd acum, cu bucurie, că vă interesează, și, cu părere de rău, nu vi le pot furniza. Știu că mi s-a dat un ultim cuvânt înainte de a se citi sentința. Când mi s-a permis să vorbesc, pentru a brava puțin am spus: „Și, sigur, sper că această condamnare mă va duce la Canal. Mie nu mi-e frică de muncă, pentru că eu am

învățat să muncesc din greu la șantierul Salva Vișeu". Într-adevăr, în vară anului 1948, după absolvirea anului I de medicină, niște colegi de-ai mei, comuniști, răspândiseră zvonul că cine nu se duce în vreo tabără de muncă, peste vară, cu greu își va continua studiile. Așa că m-am dus acolo, pe faimosul șantier Salva-Vișeu, 45 de zile, într-o „brigadă” formată din colegi de an de-ai mei. A fost interesant. De aceea Canalul nu m-a surprins din cale-afară. Sentința nu a fost pronunțată pe loc, în instanță. Ne-a fost adusă la cunoștință ulterior, la Jilava.

Dintre colegii mei, nu țin minte ca cineva să fi avut o atitudine sfidătoare sau de bravadă. Fiecare a spus câte ceva, și-au recunoscut vina, au spus că se resemnează și așteaptă sentința, cu încredere că aceasta va fi justă. După terminarea procesului, ne-am reîntors la Jilava, unde viața a continuat, în așteptarea sentinței. Au urmat întrevederile cu camarazii de celulă, care erau dornici să afle cum a fost la proces. După ce le-am relatat desfășurarea procesului, unii au fost de părere că, pentru faptele noastre, mie și lui Tibi ni se vor da pedepse de cinci ani de închisoare. Nu-i credeam, mi se părea o pedeapsă mult prea mare în raport cu ceea ce făcusem. Țin minte că, într-o zi, s-a deschis ușa celei și a apărut grefierul, care m-a strigat pe mine, Tiberiu Orheianu, Nicolae Stoicescu, Sava Marion și pe Eftimie Macovei și ni s-au citi sentințele. În afara de mine și de Tiberiu Orheianu, care am primit cinci ani de temniță grea pentru „uneltire contra ordinii sociale”, ceilalți aveau, fiecare, condamnări de trei ani. Nu pot să uit atitudinea lui Nicolae Stoicescu, care a început să râdă cu lacrimi; nu-i venea să creadă. Eu și Tiberiu am rămas stupefiați. Am semnat, cum ne-a sugerat grefierul, recursul. Nu mai știu cum s-a judecat recursul și ce-a ieșit din el. A urmat ce-a urmat.

Viața de zi cu zi la Jilava abia o abordam, eram la început. Ea era deja constituită, avea regulile și cursurile sale. Adaptările la noua mea situație priveau condiția umană, de structură, confortul fizic, relațiile interumane și reacțiile față de eventualele adversități care se mai iveau. Celula era destul de mare și, prin abuz, ea conținea cam 60 de persoane. Jilava era ca o placă turnantă – toate transferurile între diferite închisori (Aiud, Pitești, Botoșani etc.) sau lagăre de muncă, se făceau prin Jilava și, de aici, se făceau distribuțiile spre toate direcțiile acestui „gulag” românesc.

În celula de la Jilava a trebuit, mai întâi, să suport mirosul de acolo, apoi, oarecare frig. Însă relațiile dintre oameni erau foarte plăcute. Era un fel de camaraderie circumspectă. Adică toată lumea te privea cu oarecare băgare de seamă. Puteai să fii o „sondă” și, la rândul nostru, noi, cei care intram acolo, nu prea știam nimic despre camarazii de celulă. Suprema suspiciune – cea a turnătorului – care îți agrava situația acolo unde te aflai, plana într-una asupra spiritelor. Căutam, printre oameni, relațiile cele mai plăcute. Erau unii inși foarte indiferenți, alții foarte iscoditori – te trăgeau de limbă, ca să afle cum și de ce ai ajuns acolo, care-i motivul arestării. Am căutat un câmp de discuție cât mai plăcut, care să te facă să mai uiți de situația dramatică în care te aflai.

Viața într-o asemenea încăpere, cum era celula noastră de la Jilava, decurgea sub „comanda” unui șef de cameră, ales de noi, nu era numit de

administrație. Chiar aveau loc „campanii electorale” pentru alegerea acestuia! În acest fel, Jilava devenea și un mic laborator de sociologie, pentru că se făcea și „propagandă electorală” pentru alegerea șefului de cameră. Important era și secundul șefului de cameră, căci el era polonicarul, cel care împărțea rațiile din ciubărul adus la ușa celulei de către personalul de serviciu, care era format tot din deținuți. Ei făceau treburile la bucătărie. Ziua începea cu deșteptarea și distribuirea terciului, un fel de mămligă foarte subțire. Toți aveam câte o gamelă, o lingură (era singura veselă care o aveam) și o pungă plină de DTT. Aveam mult DTT, așa încât nu am văzut, cât am stat acolo, paraziți. [...] Această substanță, împreună cu gamela, a avut și un important rol cultural! Pentru că scrierea, desenul, arta grafică, se făceau pe fundul gamelei. Aceasta era smălțuită și configurată tronconic, ca un trunchi de prismă trapezoidală. Era străvechea gamelă soldățească, cum o știam noi de la soldățimea din timpul războiului. Ea se preta foarte bine la următoarea operațiune: se scuipa pe fundul ei sau se umezea cu puțină apă (aveam apă și săpun de rufe – acesta din urmă nu ne lipsea niciodată; cu el ne și bărbieream). Fundul gamelei se ungea cu săpun și se lăsa puțin să se zvânte, apoi se pudra cu DTT. Se forma un strat de pulbere fină care, ulterior, se solidifica. Cu o surcică subțire, ascuțită, cu un vârfulor de metal găsit pe undeva sau cu o pietricică ascuțită, găsită prin curte, atunci când eram duși la plimbare, se scria. De fapt acolo, în pușcărie, se dezvolta o nouă formă de civilizație. Așa zgâriam în acel alb frumos al fundului gamelei. Apăreau niște liniuțe fine, negre. Puteai să scrii sau să faci mici gravuri. Desigur, nu puteai păstra inscripția sau desenul decât până la mâncarea următoare, deoarece utilizarea gamelei nu le putea cruța, mai cu seamă că ea trebuia spălată.

În această fază a detenției mele, sfârșit de noiembrie 1951 până în aprilie 1952, fază în care a avut loc și procesul, nu țin minte vreun incident deosebit, dispute violente între camarazi sau între mine și alții. Ceva foarte pregnant, și aceasta pe durata întregii detenții (ulterior am tras această concluzie, reconsiderând trăirea moral-juridică din pușcărie) a fost lipsa delincvenței de drept comun dintre noi – n-am văzut loviri, conflicte. [...] Un element de demnitate a fost acela că nu am văzut pe nimeni dându-se cu capul de pereți pentru faptele care îl aduseseră în acea situație, deși tristețea era nota dominantă. Nu vedeai cine știe ce explozii de bucurie. Totul era trist. Poate că, undeva, nemărturisit, acel regret al faptei săvârșite, care adusesese individul în mediul acela, era, totuși, manifest.

Tipicul vieții în celulă era următorul: dimineața, în urma bătăilor cu pumnul, în ușa celulei, din partea gardienilor, avea loc deșteptarea, iar șeful de celulă avea grijă să fim toți treziți. Urma să se aducă ciubărul cu terci și trebuia să ne prezentăm toți cu gamelele sau să le dăm unuia dintre noi, care le ducea spre umplere. Pentru acest serviciu, el primea un supliment de masă. Mâncam acel terci, un cir mai gros, pe care l-am găsit gustos și bun furnizor de energie pentru câtă muncă fizică depuneam noi acolo. Apoi, echipa de serviciu a administrației închisorii ne număra. Gardienii nu se purtau urât cu deținuții, nu aveau timp, fiind grăbiți să încheie socoteala. Ei făceau parte din echipa administrativă, nu din cea

punitivă a închisorii. Puniția noastră rezulta din însăși prezența noastră, în asemenea condiții, acolo. Dacă avea cineva ceva de raportat, eventual să solicite o convorbire cu familia, se adresa acestora. Țin minte că era un țigan, Vasile Iubitu, deținut „politic” pentru că furase cai de la armata sovietică, care a ieșit de vreo două ori la raport, solicitând hârtie și creion ca să scrie o contestație. Evident că a fost repezit și refuzat. Odată parcă i s-a permis să scrie o contestație, ca să i se închidă gura. Alți deținuți se plâneau că nu li s-a comunicat rezultatul la cererea de recurs la sentința ce li se aplicase. De obicei, la câțva timp după proces, și se aducea la cunoștință, de către un grefier, dacă și se admite sau nu recursul.

După „numărul” de dimineață, urmau discuțiile libere și diferitele preocupări: remi, șah. Funcționau și cercuri de religie, istorie, limbi străine, cercuri de muzică în care se evocau lungi pasaje din muzica grea. Camarazii de celulă aveau pregătiri diferite. Se găseau printre noi atât intelectuali de mare rafinament cultural, cât și oameni foarte simpli. Aceștia din urmă simțeau, uneori, o oarecare invidie față de cei care reușeau să-și organizeze preocupări într-o câțva creatoare. Urma masa de prânz: arpacăș, destul de consistent, cu câte ceva prin el, sau, uneori, fasole (aceasta era zi de mare răsfăț!). Fiecare primea un polonic (250–300 ml). Urma un somn de după-amiază. Ne mai scoteau, chiar și în timpul dimineții, afară, la plimbare, în cerc, unul câte unul, în curtea aceea fără sfârșit. Mai puteam vorbi între noi, dar era incomod. Noi eram preocupați să inspirăm aerul curat. Pe la 6 după-masă – acolo timpul nu avea valoare numerică, unități de măsură, ci îl deduceam după comportamentul paznicilor noștri – urma un raport de zi, în mijlocul camerei, cu șeful camerei și secundul său. Se amuntau diverse schimbări, unii plecau, alții veneau. Trebuiau redistribuite locurile. De fapt, se progresa, dinspre tinetă și șerpărie, spre locuri înalte și apropiate de fereastră. Aceste locuri erau numerotate imaginar. Se opta, în ordinea vechimii, pentru locul considerat mai favorabil de către pretendent. Deținuții nou veniți aveau parte de cele mai dezavantajoase poziții. Apoi urma programul cultural. În fiecare seară beneficiam de o ședință comună. Într-o tăcere foarte strict menținută prin autoritatea șefului de cameră și chiar de toți deținuții, cineva care fusese solicitat, sau se oferea, ținea o conferință despre ceva, povestea un roman sau mari biografii. Țin minte că un evreu ne-a vorbit, câteva seri, despre Napoleon.

Eu, ca student la medicină, mi-am propus să vorbesc despre endocrinologie – glandele cu secreție internă, lucru, în general, prea puțin cunoscut marelui public, pe timpul acela. Am reușit să țin audiența cu urechile ciulite. Evident, acolo am făcut o lucrare de vulgarizare, nu puteam vorbi în termeni pur științifici, informațiile pe care le dădeam trebuind să fie accesibile oricui.

După momentul cultural al serii, fiecare dintre noi, în grupușoare, ne retrăgeam spre locurile noastre. La ora 9 se dădea stingerea, nu mai aveam voie să vorbim sau să cântăm. Însă, în șoaptă, noi ne continuam preocupările.

În legătură cu sărbătorile religioase, îmi aduc aminte de seara de Crăciun a anului 1951, petrecută la Jilava. Noi făcuserăm repetiții pentru colinde, urmând să

le cântăm ulterior pentru ceilalți camarazi. Nu știu din ce motiv, nu apucasem să mai cântăm. Deodată, gardianul de serviciu a deschis ușa și ne-a întrebat de ce nu cântăm și noi, ca ceilalți, din alte celule. Iată, deci, presupusul ateu, cu mirare și cu muștrare, ne-a pus această întrebare! O excepție printre gardieni. Sigur că am cântat. Noi nu aveam acolo ceasuri sau calendare; unii dintre noi țineau măsura timpului, ca să zic așa: data, ziua săptămânii, sărbătorile de tot felul. Aceștia ne anunțau când erau anumite sărbători religioase.

În continuare voi evoca figurile mai interesante pe care le-am întâlnit în Jilava. Îmi amintesc faptul că am fost admis, încă de la început, în prietenia unui om foarte distins, pe care l-am apreciat foarte mult. Era vorba despre pictorul și graficianul Eugen Cernescu, care trăise și studiasse în Franța. Având și eu aspirații plastice și dorind să mai schimb o vorbă în limba franceză, m-am atașat de el. Cumva, dormeam și sub același acoperământ, din cârpe comune, improvizând un fel de așternut.

Îmi amintesc foarte bine de doctorul Cornel Iancu, evreu, care avea pentru mine o dublă importanță: era tatăl unui coleg de an de-al meu și, în al doilea rând, era frate cu Marcel Iancu, un remarcabil pictor, care trăia în Franța. Pe atunci, nu știam prea multe despre acesta, însă, ulterior, în libertate, am aflat câte ceva despre el. Marcel Iancu, cu numele franțuzit Janco, a trăit între anii 1895 și 1984. A luat parte, la Zürich, în Elveția, începând din 1916, la înființarea mișcării dadaiste, împreună cu alți pictori, poeți și artiști, printre care și un alt evreu, din România, poetul Tristan Tzara. Se întâlneau, în restaurantul „Cabaret Voltaire”, cu Hugo Ball, Hans Arp, Hans Richter, Richard Huelsenbeck, organizând discuții, spectacole și concerte avangardiste. Doctorului Cornel Iancu i-am spus că am fost coleg cu fiul său. El a adoptat o atitudine foarte paternală față de mine, deși eu nu aveam nevoie de așa ceva și nici el nu-mi putea oferi o protecție deosebită acolo. Însă am putut avea discuții pe teme medicale și în alte domenii, cultura sa fiind foarte largă, mai ales în materie de limbi străine.

Îmi aduc aminte și de comandorul de aviație Gogu Enescu. Eu mă legam foarte repede de aviatori, dragostea mea pentru aviație fiind perpetuă. [...] Enescu fusese pilot de vânătoare, pe avioane IAR-80. Mi-a povestit câteva episoade de pe front. Era un tip foarte capricios, cu un temperament viu și cu un umor sarcastic. Nu mai știu pentru ce fusese arestat.

Îmi aduc aminte de o altă figură foarte impresionantă pe care am cunoscut-o în prima fază a detenției mele la Jilava. Într-o zi a intrat în celulă un bărbat înalt, cărunt, tuns foarte scurt, cu sprâncene negre, cu o privire foarte apăsătoare și cu lanțuri la picioare. Până atunci nu mai văzusem așa ceva la noi în celulă, deci era „viețas”, cum se spunea. În mod obișnuit, se cerea prezentarea celui care a intrat. S-a recomandat contele Mihail Olsufiev. Numele suna rusește. M-am apropiat mai mult de el și, astfel, am aflat că era originar din Basarabia, având moșii în jurul localității Lipcani. Interesantă a fost povestea sa privitoare la momentul revoluției ruse, pe care a trăit-o în Moscova. Spunea că fusese ofițer în armata țaristă dar, după instaurarea bolșevismului, dezertase și părăsise Rusia. Evadarea sa de sub

stăpânirea bolșevică a făcut-o spre est, prin China, așa că a avut o mulțime de lucruri să-mi povestească despre marea lui călătorie prin toată Siberia, China, mările dimprejur, ocolind sudul Indiei și ajungând înapoi în Europa. În cele din urmă, ajungând, cu greu, în țară, s-a pomenit – nu mai știu din ce cauză – arestat sub acuzația de spionaj. Își amintea bine de copilăria de la Lipcani. Dându-mi seama că era un foarte bun cunoscător al limbii engleze, am reușit să-l determin să-mi șlefuiască cunoștințele mele în acea limbă. Era atât de zelos în rolul său de profesor, încât mă trezea de dimineață ca să începem lecțiile, iar dacă eu făceam mofturi, mă muștra, adresându-mi expresia „lazy pupil!” („elev leneș!”). Din câte țin minte, contele Olsufiev fusese condamnat pe viață. Ulterior, condamnarea i-a fost schimbată și a fost eliberat din detenție. Ne-am reîntâlnit la București, după câțiva ani. L-am vizitat împreună cu Tiberiu Orheianu. Și-a adus cam greu aminte de noi, dar, totuși, ne-a primit când i-am evocat fapte trăite în comun la pușcărie. Am petrecut o seară plăcută. Avea un fiu arhitect. Acesta a fost ultimul contact cu acest conte, Mihail Olsufiev, căruiu îi datorez și povestirile odiseei sale. Prin lecțiile sale de engleză, am trăit un valoros episod cultural în acel spațiu concentraționar.

Tot în prima perioadă de detenție la Jilava l-am cunoscut pe Alexandru Cojan, ginerele lui Nichifor Crainic. Ne-am legat foarte mult. El venea din lumea spirituală a lui Nichifor Crainic, deși nu numai despre asta vorbeam. Avea însă niște idei inspirate din spiritualitatea lui Crainic, a cărui influență am simțit-o continuu în viața din închisoare. Aici circulau, din când în când, poeme; era „folclorul” închisorii, era poezie cultă, transmisă oral. Adică, se întâmpla, câteodată, să sosească printre noi, transferat, un deținut din penitenciarul Aiud. Acolo, trăind în preajma gânditorului și poetului Nichifor Crainic, învățase, pe de rost, câteva poeme create de acesta. El ni le recita nouă, iar noi, scriindu-le pe fundul gamelei noastre, le învățam pe de rost. Ani de zile după aceea, noi le recitam, ca să le învețe alții.

Mai amintesc de figura impresionantă a generalului Nădejde, cu care am stat în detenție, în prima fază, la Jilava. De asemenea, aici l-am reîntâlnit și pe fiul lui Victor Ion Popa, Sorin Popa. De fapt Sorinel era o veche cunoștință a mea, din copilăria din Cernăuți, oraș în care tatăl său, marele scriitor, locuise câțiva timp, cu toată familia, după Primul Război Mondial. Locuiam pe aceeași stradă. De câteva ori, ne jucaserăm împreună, deși el era mai în etate decât mine.

Amintind figurile acestor persoane, cu care am venit în contact în timpul detenției mele, m-am gândit să fac și o clasificare a capetelor de acuzare ale acestora. O primă categorie era reprezentată de cei care participaseră, în organizații subversive, la diverse acțiuni anticomuniste – elementele cele mai periculoase pentru stăpânirea de atunci, erau un factor de subminare a puterii de stat. Ei reprezentau o agresivitate mocniță, aparent ineficientă, însă, oricum, un factor care ar fi putut contribui la răsturnarea regimului comunist. Urmau ziaristii, care, în perioada interbelică, se manifestaseră în scris prin atitudinea lor împotriva comunismului și eternei năvale sovietice. Scriitorii anticomuniști erau considerați „criminali împotriva păcii”. Tot ei erau și cei care, după instaurarea

ocupației sovietice, incitaseră spiritele, prin creațiile lor. Apoi erau „criminalii de război”, adică militarii – ofițeri sau subofițeri – care, pe front, avuseseră un comportament considerat, ulterior, fie antievreiesc, fie antiuman față de prizonierii sovietici și de populația civilă din U.R.S.S. Mai erau oamenii care fuseseră partizani, prin munți. În pușcărie nu m-am întâlnit cu vreun partizan bucovinean; în schimb am cunoscut argeșeni, oamenii generalului Arsenescu; se știa pentru ce fuseseră arestați, dar ei nu au povestit nimic. Cine povestea acolo lucruri atât de grave! De fapt aceasta era o ținută generală. Nu povesteai decât cu foarte mare greutate. După un îndelung studiu al persoanei cu care veneai în contact reușeai sau îndrăzneai să povestești adevărata ispravă pentru care ai fost arestat. Și eu am povestit pățania mea, în fond nici nu era mare lucru de povestit – că am făcut parte dintr-o organizație subversivă, am depus jurământul de credință, am răspândit manifeste și o gazetă. Atâta tot. De fapt, în pușcărie se știa că fiecare avea trei povești: una pentru anchetator, una pentru colegii de celulă și cea adevărată.

Informatorii noștri, cei care ne aduceau știri de afară, erau doar oamenii care intrau recent în închisoare. Bunăoară, când am intrat noi, cele mai recente știri erau legate de alegerile din Anglia. Țin minte că eu am putut să-i bucur pe unii camarazi, mai ales pe evrei și ziariști, cu știrea că Churchil fusese recent reales în funcția de prim-ministru al Angliei. Alte informații le primeam de la cei care lucrau la bucătărie și care treceau cu hârdaiele de mâncare pe sub fereastra noastră. Întotdeauna erau vreo 2–3 dintre noi care, pe motiv că doreau să se aerisească, stăteau la fereastră pentru a recepta mesajele. Acestea erau imediat transmise, în șoaptă, tuturor. Se „scuipau” vreo două, trei cuvinte și se afla ce se mai întâmplă – cine a murit, dintre personalitățile importante ale țării, date despre procesul Pătrășcanu ș.a. Era aproape imposibil ca în închisoare să fie introduse, în vreun fel, ziare, care să circule de la om la om. Țin minte însă că, în faza a doua a detenției mele la Jilava, după o înfățișare publică la proces, reușisem să aduc în celulă o frântură dintr-un ziar. Nu trebuie să uităm faptul că Jilava era o placă turnantă – era un tranzit continuu din toate închisorile spre toate închisorile politice din țară. Prin Jilava treceau și unii bolnavi transferați din alte închisori, pentru a fi internați în spitalul închisorii Văcărești. Astfel, ei erau un alt element de informație din mediul închisorilor. Însă, din lumea exterioară, cu greu puteau pătrunde știri.

Cât am stat la Jilava, în această primă fază a detenției mele, n-am fost „plimbat”, ci am stat în aceeași celulă. Administrația închisorii avea calcule imprevizibile pentru noi, făcea fel de fel de modificări. Câteodată erau scoși vreo doi, trei deținuți, care nu se mai întorceau, ca să aflăm ulterior că erau mutați la două celule mai departe de noi. Ba îi despărțeau pe cei din același lot, ba îi adunau. În acest mod erau întrerupte niște camaraderii care erau abia stabilite. Și se ridica astfel problema stabilirii unor noi camaraderii, în urma venirii noilor deținuți.

În afara serilor culturale, care erau marele punct de înseninare al fiecărei zile, în rest nu aveai nimic de așteptat, decât procesul și noua destinație. Pentru toți cei care se simțeau în putere, speranța era Canalul Dunăre-Marea Neagră. Acesta

însemna aer liber, hrană mai bună, eventualitatea luării contactului cu familia. Sigur, exista și riscul unei munci despre care nu știam în ce consta și la ce putea duce.

În privința relațiilor cu administrația închisorii, am fost chemat la un supliment de anchetă, referitoare la fostul meu coleg Nicolae Lungulescu, după cum am relatat mai înainte. Atât. În rest, am fost uitat acolo, gata „preparat” pentru a trece la procedurile următoare. Adică: proces și repartitia în noul sediu de detenție. Altceva mai deosebit nu s-a întâmplat acolo, decât că, după proces, Tiberiu Orheianu, care era cu mine în celulă, a fost chemat și a primit un pachet de la mama sa, care, nu știu prin ce relații, a obținut aprobarea de a trimite acest pachet. El conținea mâncare și alte lucruri. Așa ceva noi nu mai văzusem în celulă. Am rămas amândoi mirați de performanțele mamei sale, o femeie foarte răzbătătoare.

Iată că a venit și momentul aprilie 1952. Potrivit comenzii „ia-ți bagajul și ieși afară”, câțiva dintre noi am fost chemați, îmbarcați în dube și duși spre Gara de Nord, așa cum bănuisem noi, după sunetele ce se auzeau. Știi că am stat la o răscruce de străzi, unde se auzea un megafon. Pe atunci se făcea „educația populației” și, pe toate străzile, erau asemenea aparate. Cât am staționat acolo, la megafon se cânta o arie cu textul din opereta „Vânt de libertate”. Noi ascultam, în bezna dubei, cum suna vântul de libertate, în megafon! În Gara de Nord am fost îmbarcați în niște vagoane de tip vechi, în care aveam, totuși, condiții de transport omenești.

ANEXA 1

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ		LOCUL ȘI DATA ÎNCHIEIERII CĂSĂTORIEI	
SEAFUL POPULAR AL	Staionului SUCEAVA	Localitatea	SALCEA Raionul SUCEAVA
STAREA CIVILĂ		Anul	1925 (nuo noui natus ante Iulius) (Cifre și litere) Lii + eue)
CERTIFICAT DE CĂSĂTORIE		Luna	iunie
Seria	CE Nr. 709586	Ziua	8 (opt) (Cifre și litere)
Numele sotului	MATHEIU	Căsătorit a fost trecut în registrul Stării Civile la	
Prenumele sotului	PETRU	Nr. 2 din anul 1925 luna iunie ziua 8	
Numele tatălui	MATHEIU	NUMELE DUPĂ CĂSĂTORIE	
Prenumele tatălui	ȘOSTACHE	SOTUL	MATHEIU
Locul și data nașterii sotului		SOTIA	MATHEIU
Localitatea	Bucecea Raionul -	LOCUL ÎNREGISTRĂRII	
anul -	luna -	Localitatea	SALCEA
ziua -		Raionul	SUCEAVA
Numele soției	BILIUȘ	Eliberat astăzi	1963 3076
Prenumele soției	ANA	cu Nr. -	
Numele tatălui	BILIUȘ	Semnătura	
Prenumele tatălui	ȘOSTACHE		
Locul și data nașterii soției			
Localitatea	Salcea Raionul Suceava		
anul -	luna -		
ziua -			

ANEXA 2

Dosar nr. 1075/1953

TRIBUNALUL MILITAR TERITORIAL BUCUREȘTI
SENTINȚA Nr. 634/30.05.1955 (EXTRAS)

HOTĂRĂȘTE:

Condamnă pe inculpatul al MAITEI ȘTEFAN CONSTANTIN, născut în anul 1926
 luna aprilie ziua 24 în com. Veroăuți - U.R.S.S. (Moldova)
 reg. ... fiul lui Petru și Mna de profesie student
 domiciliat în com. București s. Dr. Arsache nr. 15 în anul april 2
 reg. București, conform art. 292 c.j.m., art. 209 pt. III c.p. Coss. cu art.
 157 c.p., la 5 (cinci) ani temniță grea și 3 (trei) ani degradare civică,
 pentru crima de ucltirea contra ordinii sociale, prin schimbarea califică-
 cării din delictul de ucltirea contra ordinii sociale, - p.p. de art. 209
 pt. II c.p. lit. f. -
 Conform art. 304 c.j.m. îl obligă la 200 lei cheltuieli de jude-
 cată. -

Conform art. 463 c.j.m. îi compută detenția de la 19 oct. 1951 -
 Starea de răpt

Numele Maitei Ștefan Constantin, a fost învinuit pentru răptul,
 că în anul 1948, a fost recrutat în organizația subversivă "Mișcarea
 tineretului regalist", de către Oțșeanu Titus, fiind instruit să execute
 ordinele și dispozițiile primite de la conducerea organizației, să
 lupte prin toate mijloacele contra regimului de democrație populară din
 țara noastră, în vederea readucerii la conducerea țării a fostului monarh.
 De asemenea i s-a cerut să difuzeze manifeste contra regimului,
 să ootizeze lunar cu sume benevoale și să depună jurămintul față de ssul
 organizației.

Că punând în practică sarcinile primite, inculpatul a participat
 la ședințele conspirative dela Oțșeanu Titus, a depus jurămintul față de
 Corbeasca Vladimir, a ootizat cu 60 lei pentru procurarea materialului
 tipografic și în iulie 1948 pe când se afla în vacanță la Sibiu, a difuza
 circa 600 manifeste, precum și 6 plicuri care conțineau ziarul ilicit
 "Ștefan Șării"

Îl obligă să plătească statului suma de lei -

Îl obligă să plătească statului -
 corpurilor delictu dispune -

Se compută în întregime detențiunea preventivă de la

Cu drept de recurs în termen de zile de la comunicare.

Data și citită în ședință publică astăzi 2 iunie 1955

(ss) Președinte,
 Lt. Maj. Just. Gădră Ion

(ss) Secretar,
 Iobăscu Ion

Hotărârea a rămas definitivă, prin admiterea recursului declarat de condamnat
 conform deciziei nr. 1589 din 6 sept. 1955 a Trib. mil. pt. Unit. M.A. I. prin
 care în baza art. 400/2 pr. par. și conf. art. 406 pr. par. îi reduce pedeapsa
 în 4 (patru) ani temniță grea cu scăderea celorlalte dispozițiuni ale
 sentinței și respingând celelalte cotive de recurs. -

- Prezentul extras s-a eliberat în baza cererii înreg. sub nr. 2231
 din 1 martie 1955.

pentru conformitate,
 Șeful Secției,
 Teodor

ANEXA 3

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
SERVICIUL PENITENCIARE

Anul 1955 luna I ziua 24

Penitenciarul Jilava

Bilet de Liberare Nr. 2/52/1952
(pentru condamnați)

Nume: <u>Matei I. Stefan C. Iin</u> născut în anul <u>1926</u> , luna <u>Aprilie</u> , ziua <u>24</u> în Comuna <u>Grinșauti</u> Raionul <u>2. R. S. J.</u> Regiunea <u>Arauc.</u> Fi. <u>ul.</u> lui <u>Stefan</u> și <u>Anna</u> de ocupație <u>student</u> care a executat în acest penitenciar, de la <u>19. 10. 1951</u> până la <u>24. 10. 1951</u> pedeapsă de <u>5 ani</u> <u>8. 9.</u> la care a fost condamnat de <u>T. U. T.</u> <u>Arauc.</u> prin sentința Nr. <u>634</u> din <u>2. 11. 1951</u> cu mandatul de arestare Nr. <u>.....</u> pentru fapta de <u>furt</u> com. <u>Art. 150.</u> astăzi <u>24. 10. 1951</u> pus în libertate, în urma <u>2. 6. 52/11. 1951</u> <u>gratuit</u> urmând a se stabili în comuna <u>Arauc.</u> Str. <u>St. Anoch</u> Nr. <u>24</u> Raionul <u>Gr. Gr. Dej.</u> Regiunea <u>Arauc.</u>	SEMNALMENTE Talia ..... m. Fruntea ..... Nasul ..... Gura ..... Bărbia ..... Fața ..... Ochii ..... Părul ..... Sprâncenele ..... Bărbații ..... Urechile ..... Mustata ..... Semne particulare (semne, cicatrice, ta- tuaje, etc.) .....
--	---

În afara de mandatul susmenționat numit... a executat-fara a fi descar-
cerat mandatele

Munca depusă în penitenciar (meseria învățată): Nu a muncit
ni penitenciar

Numarul certificatului de calificare .....

Conform legilor in vigoare susnumit ul. poate munci in Intreprin-
gerile de Stat sau particulare.

Drept pentru care i s'a eliberat prezentul.

DIRECTOR,
Ch. M. Lupu

Secretar de greș,
M. M. M.

Organisations et mouvements étudiantins anticommunistes (1945–1959). Etude de cas: jeunes de la Bucovine dans le Mouvement de la Jeunesse Monarchiste

(Résumé)

L'auteur présente, dans la partie introductive de l'étude, une brève chronologie des formes de protest anticommuniste de la période de début du communisme dans la Roumanie, auxquelles ont participé des élèves, des étudiants et des intellectuels. Un chapitre à part présente les mouvements et les organisations anticommunistes initiées ou auxquelles ont participé des étudiants de la Bucovine, avec des spéciales renvois en ce qui concerne le Mouvement de la Jeunesse Monarchiste.

Le Mouvement de la Jeunesse Monarchiste (1945–1949) a été une organisation subversive anticommuniste, initiée à Bucarest, par l'avocat Vladimir Cazan Corbasca. De ce mouvement ont fait part: Titus Oșteanu, Anton Nisipeanu, Radu Mihăiescu, Sava Marion, Nicolae Stoicescu, Eftimie Macovei, Eugen Fâlfănescu, Alexandru Mățoanu, les étudiants de la Bucovine: Ștefan Constantin Matei și Tiberiu Orheianu. Les membres activaient seulement dans des groupes de trois personnes, qui actionaient tous ensemble, l'un d'entre membres établissant le contact avec un groupe supérieur. L'organisation a eu des liaisons avec les manifestations pro-monarchistes des années 1945–1946, quand ses membres ont distribué des manifestes et des exemplaires du journal clandestin „Stema țării” („Le blason du pays”).

Le Mouvement de la Jeunesse Monarchiste a été anihilée par la Sécurité, ses membres étant arrêtés entre 1949 et 1951 et condamnés au cachot, entre 3 et 10 années, pour „conspiration contre l'ordre sociale”.

À la fin de l'étude, l'auteur présente la première partie de l'interview avec Ștefan Constantin Matei (transcription d'après l'enregistrement vidéo de l'année 2002).

CONSIDERAȚII PRIVIND INTEGRAREA GERMANILOR BUCOVINENI ÎN REGATUL ROMÂNIEI MARI (1918–1940)

DANIEL HRENCIUC

Unirea din 1918 a reprezentat cea mai mare realizare a românilor în cursul secolului al XX-lea, o realizare care, indiscutabil a plasat clasa politică și națiunea română în ansamblul ei, deasupra frământărilor, tensiunilor din grupări politice sau indivizi, așezând-o dincolo de interesele personale sau de grup. Revenirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei la Regatul României, în împrejurările excepțional de faste ale anului 1918, a modificat baza teritorială și etnică a statului român, o construcție nouă, provocatoare pentru programele politice, sociale, culturale, educaționale, spirituale ale partidelor și grupărilor politice, în frunte cu Partidul Național Liberal, forța politică cea mai importantă din Regatul României Mari, până la decesul liderului său, Ionel Brătianu (24 noiembrie 1927). Introducerea votului universal, înfăptuirea reformei agrare, asumarea angajamentelor internaționale relative la drepturile minorităților etnice, au remodelat spectrul național-statal românesc, în a cărui componență au intrat circa 30% de minoritari, un potențial factor de tensiune și neînțelegeri. Existența germanilor în cadrele noului stat al tuturor românilor a fost de bun augur, cu atât mai mult cu cât Regatul României Mari nu avea frontiere sau litigii teritoriale cu Republica de la Weimar (Germania, din 1933)¹. Germanii s-au bucurat întotdeauna de prețuirea și considerația sinceră a românilor², alături de care conviețuiau, datorită spiritului lor practic, gospodăresc, a meticulozității și talentului tehnic, ei având o contribuție importantă în modernizarea Bucovinei. Aceasta, dincolo de aprecierile patetice, exacerbate, naționaliste, însă lipsite de valoare științifică care mai răzbat încă din anumite „texte istorice”. Mentalul colectiv al românilor inserează diferite raportări pozitive la germani, termenii tehnici preluați de către locuitorii Bucovinei (este și cazul altor spații caracterizate prin „vecinătăți germanice”) fiind de proveniență

¹ Klaus Heitmann, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 217.

² Stelian Dumistrăcel, *Germanul în mentalul rural românesc*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 222.

teutonică³. Limba germană a avut un statul privilegiat, de limbă cultă în spațiul Bucovinei istorice – parte a arealului Europei Centrale –, vorbitorii ei manifestând, naiv, un sentiment de superioritate. De altfel, în raportul întocmit de către savantul francez Emmanuel de Martone – cu ocazia unei vizite făcute în provinciile alipite României (noiembrie 1921) – se scria: „Influența germană nu este nicăieri mai puternică. Un sentiment de superioritate naiv pare, chiar și acolo, că a animat și mai animă chiar și pe oamenii politici români, sentiment care include oarecum și cultura germană. Ești mândru că ești «Bucovinean» și ești, în același timp, mândru că ești «Român»; se dorește, însă, păstrarea unei oarecare autonomii. Pot apărea jigniri din această cauză, însă fără urmări grave. Bucovina nu poate pretinde independența și un poate fi alipită decât la România”⁴.

Conviețuirea cu românii a cunoscut multiple și benefice influențe reciproce, care au asigurat unitatea coabitării plurietnice în spațiul bucovinean. Relevante sunt, din acest punct de vedere, declarațiile optimiste aparținând unui român bucovinean, din octombrie 1919: „Cu nemții ne vom înțelege mai ușor, și ei, văzând că n-au încotro, se vor da la brazdă și vor trăi bine cu noi. Neamțul are aceleași îndeletniciri și duce aceleași trai cu noi. Nouă nu ne pasă cum și în ce limbă se roagă ei lui Dumnezeu, în ce limbă învață la școală și cum vorbește cu ai săi. E drept că stăpânirea austriacă i-a gogolit [protejat – n.n.] destul și că ei s-au simțit stăpâni în țară. Vremurile acestea au trecut și ei se vor schimba la față încetul cu încetul și ne vor fi de folos”⁵. Îndemnul adresat comunităților etnice de către locuitorii satelor era acela „să cunoască adevărata dispoziție sufletească la sate și, în consecință, să-și schimbe tactica și să-și aleagă altă linie de conduită față de majoritatea românească a țării. Le vine, poate, cam greu să-și schimbe mentalitatea. Dacă nu o vor face-o acum, vor face-o odată, dar să nu fie prea târziu”⁶. Comunitatea germană din România Mare (germanii din Bucovina, sașii din Transilvania și șvabii din Banat) a reprezentat un element de civilizație și progres, evoluția sa în plan statistic înregistrând variabile semnificative, din motive la care vom face referire în rândurile următoare. În 1939, numărul germanilor era de 782 341⁷, pentru ca, după cel de-al Doilea Război Mondial, acesta să scadă dramatic. În 1919, în Bucovina trăiau 68 075 (73 073, după alte surse)⁸ germani, corespunzător unui procent de 8,4% din totalul populației⁹. Distribuția germanilor se prezenta astfel la nivel

³ *Ibidem*, p. 229.

⁴ Ioan Scurtu, Liviu Boar (coordonatori), *Minoritățile naționale din România: 1918–1925. Documente*, București, Arhivele Naționale din România, 1995, doc. nr. 80, p. 382.

⁵ *Ibidem*, p. 210.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Anneli Ute Gabanyi, *Exodul germanilor din România: cauze, fapte, întâmplări*, „Xenopoliana”, V, 1997, 1–4, p. 229.

⁸ Florin Pîntescu, *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000/2001, p. 124.

⁹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 441.

urban: Câmpulung-Moldovenesc – 21,7%; Cernăuți oraș – 15,9%; Gura-Humorului – 14,9%; Rădăuți¹⁰ – 12%¹¹. Unii dintre germani au preferat să emigreze în Statele Unite ale Americii¹². În județele din nordul Bucovinei (Coțmani, Vășcăuți și Zastavna), proporția germanilor era infimă, situându-se în jur de 1%. Colonizarea populației germane în Bucovina¹³ – un proces meticolos organizat de către austrieci – s-a desfășurat în trei direcții principale: 1) colonii de mineri; 2) colonii de sticlari și muncitori de pădure; 3) colonii țărănești, de agricultori¹⁴. Comunități foarte vechi și importante de germani¹⁵ existau în localitățile Roșa (1782 – coloniști germani din Banat)¹⁶, Molodia (1782 – coloniști germani din Banat)¹⁷, Jucica (1782 – coloniști germani din Banat), Mitocu Dragomirnei (1782 – coloniști germani din Banat), Iacobenii (1784, 1787, 1796 – coloniști germani din nordul Transilvaniei, Zips-comitat din nordul Ungariei), Ilișești (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Frătăuții Noi (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Satu Mare (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Bădeuți (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg)¹⁸, St. Onufri (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Ițcani (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Tereblecea (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Arbore (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg), Gura-Putnei (Karslberg – coloniști din Boemia, care lucrau la Fabrica de Sticlă și, din 1803, lucrători forestieri), Huta Veche (Althüte – coloniști din Boemia), Cârlibaba (Mariansee, 1797 – coloniști din Zips, care lucrau la minele de plumb), Cacica (1802 – coloniști transferați de la minele de sare de la Pleșa), Voievodeasa (Fürstenthal, 1803 – coloniști lucrători la fabrica de sticlă), Frasin

¹⁰ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 87–88.

¹¹ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 124.

¹² *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide For Researchs*, Edited by William Keel and Kurt Rein, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 54.

¹³ Edit Szegedi, *Minoritatea germană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001, p. 49.

¹⁴ Valerian Procopciuc, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, București, II, nr. 2, 1995, p. 377.

¹⁵ August Nibio, *Wie unsere Vorfahren tanzen*, în „Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina. Das Organ de deutschen Katholiken in der Bukowina”, Cernăuți, 1934, p. 88–89; idem, *Geschichte der Jesuitenresidenz in Gurahumorului*, „Katolischer Volks und Hauskalender für die Bukowina”, 1937, p. 129–131.

¹⁶ Serghei S. Troian, *Germanii din Bucovina și rolul lor în dezvoltarea culturală a ținutului (1775–1914)*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 751.

¹⁷ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina. Die Bukowins unter der Herrschaft des österreicherischen Kaiserstaates (zeit 1774)*. *Festschrift zum fünfzigjährigen Redierungs-jubiläum Franz Jozef I*, Czernowitz, H. Pardini, 1899, p. 75–77.

¹⁸ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, K. K. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1900, p. 71.

(1804 – coloniști mineri, aduși pentru exploatarea piritei, fierului, argintului și manganului, din Germania, Transilvania și Ungaria de Sus), Prisaca Dornei (Eisenau, 1807 – coloniști mineri din Zips), Fundu Moldovei (coloniști din Zips), Pojorâta (coloniști din Zips), Bucșoia (1808), Stulpicani (1808), Luisenthal (1808, coloniști din Zips), Huta Nouă (1815), Freudenthal (1809, la nord de Vama – lucrători forestieri), Crasna Ilschii (1817), Păltinoasa (1817 – coloniști germani din Boemia), Lichtenberg (Dealul Iederii, 1835 – coloniști germani din Praga), Lunca Frumoasă (Bori, 1836 – coloniști germani din Praga), Bănila Moldovenească (Augustendorf, 1850), Alexanderdorf (1860, pe moșia Berhomet), Poiana Micului (Buchenhein, 1841), Katerinendorf (1869, pe moșia Berhomet)¹⁹, Jadova Nouă (pe teritoriul satului Jadova), Nicolaudorsf (1893, pe teritoriul satului Jadova)²⁰. Un tabel după naționalitate la nivelul județului Rădăuți (6 iunie 1921) ne dă următoarea situație²¹: Bădeuții Vechi (un german), Bilca (55); Frătăuții Vechi (327); Gura-Putnei (1 332); Burla (10); Costâna (739); Horodnicul de Sus (256); Horodnicul de Jos (46); Marginea (213); Putna (668); Satu Mare Nou (964); Măneuți (64); Milișăuții de Sus (206); Rădăuți (5 236); Satu Mare Vechi (127); Șipotele Sucevei (140); Sucevița (35); Seletin (618); Straja (135); Vicovul de Sus (247); Vicovul de Jos (113); Voitinel (19); Volovăț (35); Voivodeasa (1 345). Rezultă un total de 13 731 germani. În baza recensământului din 1930, germanii numărau 75 333 (8,9%) persoane după naționalitate și 93 812 (11%) vorbitori de limbă germană²². Reprezentantii populației germane la Congresul General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918 (Alois Lebouton, Rudolf Gaisdosch, Viktor Glondys, Adam Hodel, Rafael Kaindl, Edwin Landwehr de Pragenau, Emil Wolis)²³, și-au condiționat inițial votul de opțiunea confrăților lor din Transilvania și Banat²⁴, pentru ca apoi să voteze în unanimitate *Declarația de unire* a Bucovinei cu România²⁵. Anterior anului 1918, membrii Consiliului Popular German obținuseră promisiuni, din partea autorităților române, privind învățământul și

¹⁹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece: 1774–1918. Aspecte demografice și etnoconfesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 152–154; Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 372.

²⁰ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina 1862–1914*, Suceava, Editura Suceava, 2003, p. 26–27.

²¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: D.J.A.N.S.) Suceava, Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 30/1921, f. 12.

²² Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroi, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina: 1918–1944*, București, Editura Vremea, 2003, p. 96.

²³ Dr. Alois Lebouton 27.4.1881–26.4.1936. *Erinnerungen an meinem Vater von Mag. Ekkard Lebouton*, în „Kaindl Archiv”, Mitteilungen der Raimund Friedrich Kaindl Gesellschaft, Stuttgart, Heft 7, 1989, p. 46–48.

²⁴ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918–1928*. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung Bad Tölz 1993, Wort und Welt Verlag, Thaur/Tirol, p. 47.

²⁵ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție îngrijită și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas 1991, p. 399.

posibilitatea folosirii limbii materne²⁶, însă guvernarea național-liberală a procedat în mod treptat la limitarea numărului de școli în limba maternă, astfel încât în 1928 numărul acestora scăzuse deja în mod îngrijorător. Germanii au încercat să obțină menținerea școlilor în limba maternă, o delegație formată din Alois Lebouton, Rafael Kaindl, Alfred Kohruss²⁷ având o discuție pe această temă cu Ion Nistor. Solicitățile lor vizau menținerea specificului german al școlii profesionale din Cernăuți, a liceului din Rădăuți, a școlilor civile de fete de la Siret, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc și Gura-Humorului²⁸, descentralizarea administrativă în comunele cu populație mixtă²⁹. Aceste cereri se plasau în spiritul promisiunilor făcute de către autoritățile române, fiind deosebit de importante pentru conservarea identitară a comunității germanilor bucovineni.

O situație spectaculoasă s-a înregistrat la sfârșitul anului 1919, cu prilejul alegerilor parlamentare, când, în unele localități, populația germană și română sprijină aceiași candidați (de regulă, ai opoziției). Astfel, o notă a Siguranței, din 2 noiembrie 1919, consemna că în localitatea Iacobeni se realizase o solidarizare a alegătorilor români și germani în jurul candidatului Candrea. Candidatul guvernului, V. Lițu, câștigă totuși alegerile, cu ajutorul fraudei electorale. Buletinele de vot ale alegătorilor ce-l votaseră pe Candrea fuseseră inscripționate cu litere, linii sau cruciulițe, preotul Mihalcea, președintele comisiei electorale, fiind surprins de un martor ocular săvârșind acest fapt. Un grup de alegători români și germani, adunați la Casa Germană din localitate, hotărâsc să întocmească un protest, rămas de altfel fără rezultat. Ei constatau că „ne-au furat [autoritățile locale, n.n.] 56 000 coroane, nu ne trebuie astfel de primărie și acum voiesc să ne prade și voturile”³⁰. Locuitorii germani din Bucșoaia au redactat, la 16 noiembrie 1919, un document interesant, protestând contra abuzurilor făcute în cadrul alegerilor parlamentare de atunci. „Noi, subsemnații alegători germani din comuna Bucșoaia *ne alăturăm în totul protestului concetățenilor noștri români* [s.n.] – se arăta în text – contra abuzurilor care s-au făcut la alegerile pentru parlament [...]. Abuzurile numeroase la alegeri și suprimarea fără considerare a oricărei expresiuni libere și a libertății presei, interzicerea adunărilor de alegători, falsificarea rezultatelor alegerilor au produs cea mai mare indignare și întristare la toate partidele și națiunile acestei țări. Suntem de acord cu concetățenii noștri români în cererea că alegerile cari s-au făcut în astfeliu de referinți să fie cât mai repede anulate și să se creeze o altă lege electorală [...]”³¹. Asemenea proteste nu aveau

²⁶ Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita: A.M.A.E.), București, Fond *România: 1920–1944*, vol. 372, f. 271–272.

²⁷ G. Rotică, *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 58.

²⁸ Al. Procopovici, *Probleme naționale*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, II, nr. 105, 18/26 martie 1919, p. 1.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Florin Pintescu, *Atitudinea germanilor față de regimul politic românesc în 1919*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 5 (15), 1999, p. 269.

³¹ *Ibidem*.

nici o șansă să fie soluționate. Astfel că serviciile de Siguranță puteau să constate că „mișcarea politică germană în intervalul de la 23 noiembrie [1919, n.n.] și până în prezent [23 decembrie 1919, n.n.] se rezumă la protestele în contra alegerilor parlamentare, trimise Consiliului Național German din Cernăuți și semnate de cea mai mare parte a nemților din circumscripția noastră, mai ales din comunele Iacobenii, Frasin, Bucșoiaia, Gura-Humorului și Ilișești, care proteste nu au avut nici un efect [...]. În principiu, nemții sunt, în cea mai mare parte, nemulțumiți cu actuala stare de lucruri, însă rabdă și tac”³².

În spiritul prevederilor Rezoluției de la Alba-Iulia, adoptată de către Marea Adunare Națională la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, germanii urmau – la fel ca și celelalte minorități etnice – să primească însemnate drepturi și libertăți³³. Între teorie și practică s-a manifestat mai mereu (în cazul românesc, cel puțin) o reală discrepanță: în urma reformei din 1921, sașii transilvăneni³⁴ s-au văzut privați de însemnate proprietăți (2/3)³⁵, orele de limbă germană au scăzut sensibil, alături de posibilitatea utilizării limbii materne în spațiul public; reforma administrativă din 1925 a disparat în mod intenționat – conform textelor istorice – comunitatea germană din zonele unde aceasta trăia în mod compact³⁶. În noiembrie 1918, solicitarea Consiliului Național German de înființare a unei Universități în limba germană, a fost respinsă de către autoritățile române³⁷. Anterior, Pacher l-a întrebat pe Constantin Isopescu-Grecul care sunt intențiile guvernului român față de Universitatea din Cernăuți (austriecii doreau mutarea acesteia la Salzburg)³⁸. Ulterior, *Alma Mater Cernoviensis*, cel mai înalt for cultural al provinciei, a fost transformată în universitate românească, printr-un Decret-lege ce intrat în vigoare la 1 octombrie 1919³⁹. Inaugurarea oficială a noii instituții a fost, însă, amânată până la 24 octombrie 1920⁴⁰.

Integrarea germanilor în România Mare – o comunitate nouă, cum s-a mai spus – s-a făcut pașnic, germanii manifestând însă un firesc sentiment de neliniște, datorită „renumelui” structurilor birocratice, balcanizate ale statului român⁴¹. Practic, germanii au fost plasați într-o situație nouă: dintr-o majoritate – „Kulturträger” (purători de cultură) – au devenit un grup etnic minoritar,

³² D.J.A.N.S., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 1/1919, f. 31.

³³ Vasile Ciobanu, *Contribuții la istoria sașilor transilvăneni (1918–1944)*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 53.

³⁴ *Ibidem*, p. 120.

³⁵ Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 228.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalen staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1944* [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției naționale-statale a României Mari: 1918–1944], München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 71.

³⁸ ANIC, Fond *Iancu Flondor*, dosar 19/1919, f. 56.

³⁹ „Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, 30 septembrie 1919.

⁴⁰ D. Marmeliuc, *Inaugurarea Universității românești din Cernăuți*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1922”, p. 1–17.

⁴¹ Florin Pintescu, *Date statistice...*, p. 123.

confruntat în Bucovina, imediat după Marea Unire, cu unele instigări antigermene, precum cele înregistrate în 1919 din partea lui Aurel Morariu⁴². O anume marginalizare a germanilor în cadrele României Mari nu a alimentat – spre deosebire de populația de origine ucraineană sau maghiară, în cazul Transilvaniei – sentimente revizioniste, ci, mai degrabă, nostalgia după ordinea și eficiența statului austriac. La 7 septembrie 1919 avea loc o adunare a germanilor din Câmpulung, unde a luat cuvântul Alfred Kohlruf, președintele Consiliului Național al germanilor din Cernăuți. Acesta arăta auditoriului că „funcțiile statului vor fi ocupate mai mult de români, astfel că nemții trebuie să îmbrățișeze de timpuriu profesiunile libere, industria de casă și meseriile, căci astfel vor deveni independenți materialmente, putându-și, pe de o parte, procura mijloacele necesare de existență, iar pe de altă parte, având și mijloace de a putea concura cu celelalte naționalități”⁴³. Acest conducător lucid era interesat de colaborarea cu românii, sugerând ca „toți germanii să fie uniți, că se pot baza pe sentimentul de dreptate al poporului român, și că nicăieri nu vor fi (nu le va fi, n.n.) mai bine ca în România Mare, unde vor avea toate drepturile și libertățile”⁴⁴. Alfred Kohlruf se va implica ulterior activ în politica românească, încheind un pact cu Partidul Poporului, condus de generalul Averescu și obținând un mandat de deputat.

Încă din 1919, printr-un Decret-lege (nr. 3099/21 iulie 1919) s-a trecut la schimbarea denumirii localităților (în majoritatea cazurilor s-a revenit la denumirile inițiale): Codrul Cosminului (Frantzal), Dornești (Hadikfalva), Măneuți (Andreasflava), Gura-Putnei (Karlsberg), Hatna (Dărmănești), Istengetis (Țibeni), Fogodishalva (Iacobești), Furstenthal (Voivodeasa), Lichtenberg (Dealul Iederii), Frantzal (Codru Cosminului), Uscie Putila (Gura Putilei), Eisenau (Prisaca), Dolhopole (Câmpulung), Brodoc (Vadu Nistrului)⁴⁵ ș.a.⁴⁶. Germanii ar fi dorit păstrarea unei autonomii pentru Bucovina, socotind-o „un simbol al libertății, un scop sublim pentru atingerea căruia ne străduim”⁴⁷. Înfăptuirea reformei agrare în Bucovina (1921) a ținut cont și de interesele comunității germane, nu neapărat în direcția satisfacerii integrale a intereselor etniei, astfel încât socialistul George Grigorovici a fost nevoit să intervină în favoarea micilor proprietari germani, deposedați de pământuri în urma unor diviziuni succesive a proprietăților lor⁴⁸. Reforma agrară din 1921 a împrăștiat un număr de 5 022 de germani cu 5 022 hectare de pământ⁴⁹.

⁴² Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 84.

⁴³ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul special de siguranță Câmpulung-Moldovenesc*, dosar 1/1919, f. 10.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 8.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Vasile Grecu, *Școlile secundare în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 183, 4 iulie 1919, p. 1.

⁴⁷ Marian Curculescu, *Mentalități și realități la începutul perioadei interbelice (1918–1921)*, „Studii și articole de istorie”, București, LXVIII, 2003, p. 206.

⁴⁸ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 55.

⁴⁹ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 394 v.

Autoritățile române s-au arătat de timpuriu interesate de organizarea culturală a germanilor din Bucovina, făcând uneori exces de zel. Astfel, tinerilor germani din Iacobeni li s-a sugerat, în 1920, de către autoritățile din Câmpulung, să nu folosească denumirea „Germania” pentru asociația lor, deoarece ei o considerau „provocatoare”⁵⁰. Inutil de remarcat faptul că Germania nu emisese vreodată și nici nu putea atunci emite vreo pretenție economică sau teritorială asupra Bucovinei, iar denumirea („Jugendbund”) nu avea decât conotații cultural-istorice⁵¹.

Germanii ocupau funcții în aparatul administrativ, educațional, al Serviciului de Siguranță, fiind recunoscuți – indiferent de domeniul în care evoluau – drept foarte buni specialiști. Un tabel al funcționarilor publici, întocmit de către Serviciul Român de Siguranță, ne arată existența, în anul 1921, a numeroși funcționari de etnie germană în județele Câmpulung-Moldovenesc, Vatra-Dornei și Gura-Humorului⁵².

Existau, de asemenea, societăți înființate de către populația germană: *Verein Katolisch-deutscher Mädchen Jungenbund* (societate de tineret), *Landesverband Katolischer Jungenbund der Junglinge für die Bukowina* (societate cu caracter cultural), *Verein der Chrislich-Deutschen* (societate cu caracter economic), *Katholische deutscher Jugendbund*⁵³. În Frătăuții Vechi–German funcționau: *Katolisch-deutscher Leseverein*, *Altfratautzer deutscher Leseverein*, *Verein Gustav Adolf Stiftung*, *Ortsgruppe des deutschen Sschulvereines*⁵⁴. În Gura-Putnei (Karlsberg) funcționa *Sparr und Darlehenskassenverein für Gura Putnei und Falcău*, iar la Măneuți *Darlehenskassenverein für die Landwirte in Andreasfalva*⁵⁵. În localitatea Câmpulung-Moldovenesc era semnalată asociația germană *Societatea Creștină Germană Kugelsberger*⁵⁶.

Germanii bucovineni dispuneau de cooperative de credit în 59 de localități bucovinene, grupate în *Verbanddeutscher landwirtschaftlicher Genossenschaft in der Bukowina*, cu sediul la Cernăuți⁵⁷. Tot aici funcționa *Bukowina Landwirtschaftnabk*, cu 11 sucursale (Iacobeni, Câmpulung-Moldovenesc, Rădăuți, Siret, Solca, Suceava, Vama etc.)⁵⁸.

În plan confesional, germanii din Bucovina aparțineau atât Bisericii Evanghelice cât și Bisericii Romano-Catolice⁵⁹, din care făceau parte și polonii

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Florin Pintescu, *Atitudinea...*, p. 269.

⁵² D.J.A.N.S., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung-Moldovenesc*, dosar 11/1921, f. 3, 4, 5v, 6, 7v, 8v, 10, 10v, 11v.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 128.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung-Moldovenesc*, dosar 11/1921, f. 6.

⁵⁷ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 312.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Die deutsche Organisationsleben in der Bukowina*, în „Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina. Das Organ der deutschen Katolischen in der Bukowina”, Cernăuți, 1934, p. 108–111.

(alături de alte minorități etnice). Aceștia erau interesați de un învățământ în limba maternă, ocupând și importante funcții la nivelul Bisericii Romano-Catolice din Bucovina, amplificând astfel nemulțumirile germanilor⁶⁰. În mod paradoxal, germanii cernăuțeni preferau, din aceste motive, să frecventeze învățământul în limba polonă. Protestanții germani, în număr de 21 395 erau dispersați⁶¹, numai 5 000 trăiau organizați în mod compact în Cernăuți⁶², în mijlocul populației ucrainene, în partea de nord a Bucovinei și printre români, în partea de sud a provinciei⁶³. Dispersia lor pe teritoriul bucovinean nu favoriza omogenitatea etnică, iar rolul Bisericii Romano-Catolice de rit evanghelic era mult diminuat, comparativ cu situația înregistrată în Transilvania. Totuși, situația Bisericii Romano-Catolice, în primii ani interbelici, a fost apreciată în mod pozitiv, comparativ cu perioada austriacă, ea primind, pentru o perioadă, subvenții din partea statului⁶⁴. Ulterior, situația s-a deteriorat în mod constant, astfel încât, încă din 3 iulie 1924, Uniunea Catholică Germană din Cernăuți a expediat un *Memoriu* papei Pius al XI-lea, în care se prezenta „rugămintea de a da considerație expunerilor ce urmează, referitoare la păstrarea naționalității germane și a credinței catolice a germanilor catolici ai Bucovinei, și de a binevoi a interveni la tratativele în curs pentru Concordat cu guvernul român, pentru o bază pentru hotărârea chestiunii alipirii Bucovinei la un Episcopat romano-catolic în România Mare în locul Episcopatului de la Lemberg”⁶⁵. Germanii din Bucovina doreau alipirea la dioceza Satu Mare, unde erau catolici germani și maghiari, în plus dorind promovarea în posturile de preoți a unor etnici germani bine pregătiți și dedicați cauzei⁶⁶. În plan politic, germanii bucovineni erau organizați în Volskraturi – Consilii Populare. Până în 1926, ei s-au organizat în *Volksgemeinschafts der Deutschen in der Bukowina*⁶⁷. Germanii au dat dovadă de un remarcabil atașament față de statul român, indiferent de problemele pe care le-au întâmpinat, nedezvoltând acțiuni sau atitudini separatiste, ori revizioniste. În pofida acestei atitudini, Consiliul Național German a refuzat să acorde sprijin grupării politice conduse de Ion Nistor la alegerile organizate în noiembrie 1919. Excepția a reprezentat-o Norbert Kipper⁶⁸, acesta acceptând să

⁶⁰ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 382, f. nenumărată.

⁶¹ Ekehard Lebouton, *Die evangelische kirche in Czernowitz*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 86.

⁶² Vlad Bănățeanu, Eitel Knittel, *Ghidul turistic, istoric și balnear al Bucovinei*, ediția a II-a, Cernăuți, 1940, p. 65. În 1847, protestanții din Cernăuți și-au construit – după planurile arhitectului I. Engels – o frumoasă biserică evanghelică.

⁶³ Norbert Gaschler, *Die Katholischen kirchen in Czernowitz mit besonderer berücksichtigung der römischen*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 80.

⁶⁴ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, doc. nr. 100, p. 462–463.

⁶⁵ A.M.A.E., Fond România: 1920–1944, vol. 382, f. 88.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 89.

⁶⁷ Ștefan Delureanu, *Germanii din România*, în „Revista istorică”, București, serie nouă, tomul VIII, nr. 1–2, ianuarie–februarie, 1997, p. 7.

⁶⁸ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien: 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks und Heimatforschung Bad Tölz, Thaur/Tirol, Wort und Welt Verlag, 1993, p. 105.

candideze totuși pe listele parlamentare ale lui Ion Nistor. Hans Otto Roth⁶⁹ a făcut o propagandă intensă în favoarea unificării politice a germanilor din România (inclusiv din Bucovina)⁷⁰, manifestându-și nemulțumirea pentru faptul că orice petiție trebuia obligatoriu adresată autorităților în limba română⁷¹. S-a înființat un Comitet German din care făceau parte Alois Lebouton, Anton Kohlruss și Eduard Schni. În anul următor, germanii bucovineni au încheiat o înțelegere electorală cu Partidul Poporului, condus de către generalul Alexandru Averescu, astfel încât Alfred Kohlruss, președintele Consiliului Național German din Bucovina, a reușit să intre în Parlament (mai 1920)⁷². Aici, el a pledat pentru respectarea autonomiei culturale, promisă anterior de către autoritățile române comunităților etnice, fapt care a determinat reacția virulentă din partea ziarului „Glasul Bucovinei”⁷³.

Conștienți de necesitatea unor acțiuni solidare în fața autorităților române, germanii bucovineni au depus o activitate intensă pentru colaborarea cu sașii din Transilvania și șvabii din Banat. În acest scop, la 14 martie 1919, ziarul „Deutsche Volkbund” a adresat chemări la unificarea mișcării politice germane din Bucovina⁷⁴. În aceste condiții, la 21 septembrie 1919 a luat ființă Uniunea Germanilor din România Mare, condusă de către Rudolf Brandsch și Hans Otto Roth (în calitate de secretar), cu reședința la Sibiu, având drept organ de presă „Deutsches Tagespost”. Uniunea a avut o vastă rețea organizatorică, extinsă la nivelul întregii țări⁷⁵. Pagina pentru Bucovina a ziarului era scrisă de către Bruno Skrehunetz, redactor-șef la „Czernowitzer Deutsche Tagespost”⁷⁶. La 18 septembrie 1921 a avut loc, la Cernăuți, Adunarea Uniunii Germanilor din România Mare, fapt care a avut un puternic efect mobilizator asupra membrilor Uniunii⁷⁷. Potrivit statutului său, Uniunea Germanilor din România reprezenta „autoritatea centrală a națiunii germane din România”⁷⁸. Adunarea Generală a Uniunii era alcătuită din delegați aleși pe zone geografice: Vechiul Regat – 25, Banat – 7, Bucovina – 8, Dobrogea – 1, Satu Mare – 3, Transilvania – 25. Adunarea Generală alegea Comitetul Central, iar acesta, la rândul său, desemna Comitetul Director, format din câte un membru numit de cele șapte consilii naționale regionale și din trei parlamentari numiți de către Partidul German. În paralel, a fost înființată Asociația Femeilor Germane, cu scopul de a atrage și

⁶⁹ *Diplomați germani...*, p. 215–216, nota 12.

⁷⁰ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 131.

⁷¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita: A.N.I.C.), București, Fond Direcția Generală a Poliției (în continuare, se va cita: *D.G.P.*), dosar 1/1920, f. 108.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

⁷⁴ A.N.I.C., Fond *D.G.P.*, f. 201.

⁷⁵ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 88.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Karl M. Reineth, *op. cit.*, p. 129.

⁷⁸ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paidea, 1999, p. 39.

mobiliza participarea femeilor în activitățile politice. În 1921, la conducerea Uniunii Germanilor Creștini a fost aleasă o învățătoare.

În cadrul minorității germane, opțiunea social-democrată – tradițională din vremea administrației austriece – a fost reprezentată de către Rudolf Gaidosch⁷⁹, intrat în Parlament pe listele PSD din partea județului Cernăuți. În februarie 1923, Rudolf Bransch și Hans Otto Roth au venit special la Cernăuți pentru a încerca rezolvarea problemelor menținerii școlilor germane din Rădăuți, Câmpulung-Moldovenesc și Vatra-Dornei⁸⁰. Președintele Societății Creștine Germane din Bucovina susținea ca examenele de competență impuse de către autoritățile române să se limiteze la examenul de limbă, altfel pedagogii „neromâni sunt păgubiți din punctul de vedere al stării lor cetățenești, precum și al garanției, de profesiunea lor față de cei români, de la care nu se cere nici o probă, cunoștințe speciale la fel”⁸¹. La 27 februarie 1923, Hans Otto Roth și Hans Heydrich, în numele Partidului Parlamentar German (acesta grupa parlamentarii germani indiferent de zona geografică), în timpul discuțiilor pentru votarea proiectului de Constituție, au adresat o solicitare premierului Ionel Brătianu, în sensul garantării drepturilor colective ale minorităților (libertatea de întrunire pe baze naționale sau confesionale)⁸² și înlocuirea ambiguității formulării de drept de „român” prin aceea de „cetățean al statului român” (art. 5)⁸³. Documentul viza menționarea autonomiei Bisericii Evanghelice și Romano-Catolice, solicitând reprezentarea proporțională a minorităților în domeniul electoral, folosirea limbii materne. Într-o scrisoare de protest a deputaților germani, din 21 noiembrie 1923, se preciza „lipsa de toleranță în politica de astăzi față de minorități”, făcându-se, exagerat, o comparație aspră între măsurile șovine antebelice adoptate de guvernul ungar și cele ale guvernului român⁸⁴. Demersurile germanilor n-au avut succes, însă ele au urmărit aspecte esențiale pentru păstrarea identității și spiritualității germane în spiritul respectării prevederilor Rezoluției de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Nerezolvarea acestor solicitări a amplificat nemulțumirile *Uniunii Germanilor din România Mare*⁸⁵ față de politica autorităților române. Ambiguitățile proiectului de constituție se datorau faptului că nu se preciza, în mod explicit, posibilitatea Bisericii Romano-Catolice de a înființa și întreține școli confesionale, instruirea copiilor minoritari în limba lor maternă (art. 25), respectarea dreptului de asociere potrivit criteriului național și religios (art. 30) și principiul reprezentării proporționale a

⁷⁹ Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în România*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998, p. 127.

⁸⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

⁸¹ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 97.

⁸² Karl M. Reineth, *op. cit.*, p. 154–161.

⁸³ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 87.

⁸⁴ Franz Wiszniowski, *Rădăuți, cel mai german oraș din Țara Fagilor*, Waiblingen, Tipografia „W. E. Fisele”, 1966, p. 281.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 88.

minorităților în cazul alegerilor parlamentare (art. 57 și 69)⁸⁶. Folosirea limbii materne nu era garantată, nici ea, în mod clar în proiectul de constituție (art. 128). În timpul ședinței Parlamentului din 12 martie 1923, Adolf Schullerus a ținut un discurs în numele minorității germane, în care a reiterat poziția conaționalilor săi față de România Mare, prezentând, în numele comunității pe care o reprezenta, trei cerințe: 1. recunoașterea individualității politice și asigurarea dezvoltării etnice și constituționale a minorității germane; 2. folosirea limbii materne în justiție, administrație și învățământ; 3. alegerea funcționarilor publici din rândurile comunității din care fac parte⁸⁷.

Aceste aspecte semnalate și solicitate de către minoritatea germană, coroborate cu numeroasele plângeri venite din partea maghiarilor (40 adresate Societății Națiunilor), nostalgici după ordinea imperială și privilegiile lor, au configurat tabloul premergător dezbaterii și adoptării Constituției Unificării din 1923. Tentativelor de a se introduce – la solicitarea comunităților etnice – prevederi exprese în corpul textului Constituției li s-a opus Partidul Național Liberal, aflat la putere, arhitectul proiectului, Vintilă Brătianu, susținând – în timpul unor astfel de dezbateri – că s-ar fi încercat slăbirea „caracterul unitar național al statului român, transformând România într-o «noua nenorocită Austro-Ungarie»”⁸⁸.

În chestiunea drepturilor cetățenilor români, Constituția României Mari, adoptată la 29 martie 1923, stabilea în primul articol că „Regatul României este un stat național unitar și indivizibil”. În continuare, Constituția legitima drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, arătând că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi (art. 5)⁸⁹; deosebirile de credințe religioase și confesiune, de origine etnică și limbă nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita (art. 7)⁹⁰; toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice” (art. 8). Adoptarea Constituției, la 26 martie 1923, a consacrat principii generoase de largă inspirație europeană – într-o vreme în care semnele degradării democrației erau persistente în rândurile statelor din jur – însă vulnerabilitatea sistemului politic românesc interbelic a reprezentat-o faptul că parlamentele nu erau expresia „guvernelor care le alegeau”⁹¹. Dispute puternice în societatea românească au apărut pe marginea

⁸⁶ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, doc. nr. 115, p. 555.

⁸⁷ *Ibidem*, doc. nr. 118, p. 561.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Ioan Scurtu, Ioan Dordea (coordonatori), *Minoritățile naționale din România: 1918–1925. Documente*, București, Editura Arhivelor Naționale Istorice Centrale, 1995, p. 9.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 61.

proiectului de Constituție din 1923, care legifera tendințele centralizatoare ale național-liberalilor, monarhul devenind un arbitru al vieții politice. Senatul era alcătuit din cetățeni care aveau peste 40 de ani, doar câteva categorii deținând acest privilegiu de drept⁹². Drepturile cetățenești erau doar proclamate, fără să fie specificate modalitățile concrete de realizare a lor. Este drept, în ciuda acestor critici, altminteri îndreptățite, Partidul Național Țărănesc a guvernat pe baza aceleași Constituții.

Abordarea problemei comunității germane trebuie conexasă cu desfășurarea raporturilor dintre Regatul României Mari și Republica de la Weimar, care n-au excelat în prima parte a perioadei interbelice, din motive de ordin politic (orientarea diplomației române spre Franța) și economic (partea germană trebuia să plătească României o importantă datorie de război, decurgând din pagubele pricinuite în timpul ocupației germane). Republica de la Weimar și-a susținut moral și material conaționalii aflați în Europa (Polonia, Cehoslovacia, România, Ungaria, ș.a.). Interesul guvernărilor germane pentru conaționalii din afara granițelor a devenit mai pronunțat o dată cu refacerea economică a statului și intrarea Republicii de la Weimar în Societatea Națiunilor (1926), cu largul concurs al Marii Britanii, Italiei și Franței, în detrimentul Poloniei și Cehoslovaciei. Anterior, în cadrul Conferinței de la Locarno (5–16 octombrie 1925, Elveția), Gustav Stresemann, abilul șef al diplomației germane, repurtase o importantă victorie prin scoaterea Germaniei din starea de izolare impusă de Conferința de Pace de la Paris (1919–1920) și prin conținutul Tratatului de la Versailles (28 iunie 1919), receptat de către opinia publică germană drept un veritabil *diktat*.

Interesele economice și politice au modelat atitudinea părții germane față de România, aliata Poloniei, față de care Germania a manifestat importante pretenții teritoriale. La nivelul comunității germanilor din Bucovina, complexitatea demersurilor de centralizare ale guvernării național-liberale a determinat reacții individuale, greu de redat în aceste pagini, vizavi de restrângerea progresivă a drepturilor identitare specifice unei etnii, promise de autoritățile române în 1918, însă nerespectate ulterior. La 10 februarie 1925, Cezar Bensch, contabil la Primăria orașului Rădăuți, s-a exprimat public în sensul că „germanii sunt greu loviți și persecutați în statul român, care le desființează școlile și le românizează, iar ei [germanii – n.n.] n-au mijloace să deschisă școli pe cont propriu”⁹³. *Societatea Germanilor Creștini din Bucovina*, sub semnătura doctorului Butz, a trimis un apel către cinci mari edituri germane („Weber” din Lipsca, „Leipziger Illustrierte Zeitung”, „Georg Westermann” din Braunschweig, „Philipp Reklam Jüng” – Leipzig, „Universum”, „Bergstadt” în Breslau, „Bergstadt”, „Velhagen” și „Koassing” în Bielefeld). Se cerea publicarea unui memoriu care conținea câteva solicitări importante pentru comunitatea germanilor din Bucovina: „Germanilor din Bucovina, pentru dezvoltarea situației lor politice, li s-au pus în cale dificultăți din

⁹² *Ibidem*, p. 18.

⁹³ *Ibidem*.

ce în ce mai mari, pentru a-și păstra și dezvolta cultura lor. Școlile (germane) au fost toate românizate, teatrul orașenesc din Cernăuți, până în 1921, un mijloc de propagandă al artei și limbii germane, a fost desființat⁹⁴.

„Războiul vama” dintre România și Republica de la Weimar a stat în atenția unor ziare și reviste germane precum „Das Echo” și „Der Neue Zeit” (trimise, la 28 februarie 1925, librăriei „Schally” din Cernăuți, pentru a fi popularizate în rândurile comunității germane)⁹⁵. Firește, în această situație, Republica de la Weimar valorifica posibilitățile comunității germane din România, în contextul conflictului economic. La 1 martie 1925, dat fiind conflictul vama dintre Republica de la Weimar și Regatul Român, o serie de ziare germane publicau articole tendențioase, având drept subiect atitudinea autorităților române față de minoritatea germană. Bineînțeles, conflictul vama dintre România și Germania nu putea lăsa pe dinafară comunitatea germanilor din România (Bucovina).

La 4 martie 1925, Franz Müldori din Cernăuți a primit, prin poștă, broșura *Der Deutsche Gedanke (Ideea Germană)* în care, într-un articol, se făceau referiri la amintitul conflict⁹⁶. Ziarul „Ost Deutsches Volksblatt” scria, de pildă, în articolul *Șantajul României contra Germaniei*, despre faptul că „măsurile de constrângere din cele mai brutale s-au luat contra germanilor din România: mulți dintre ei au fost evacuați, arestați, confiscate averile și expulzați”⁹⁷. În numărul din 8 martie 1925, aceeași revistă reia subiectul în articolul *Brutalitățile nemaiauzite ale guvernului român împotriva germanilor fără scut*, în care se preciza că „cei expulzați vin la frontiera ungaro-română într-un hal demn de milă, bătuți până la sânge, prădați de banii lor”⁹⁸. Funcționarii Serviciului de Cenzură au interceptat la poștă (18 martie 1925) alte publicații, calificate drept „periculoase”, destinate germanilor din Ardeal și Bucovina: „Deutsche Welt” („Calendarul german”), „Die Glocke”, adresate lui Franz Keschmann din Cernăuți (între timp, acesta a decedat)⁹⁹. La 10 ianuarie 1925, Alzmer, funcționar de etnie germană de la Administrația Financiară a orașului Rădăuți, era identificat de către autorități că făcea propagandă prin diferite metode în folosul străngerii unității comunității germane. Atitudinea lui nu a convenit, însă, autorităților locale, care au dispus mutarea sa la Administrația Financiară din Bistrița¹⁰⁰. La 24 martie 1925, autoritățile raportau atitudinea „dușmănoasă și jignitoare” față de elevii români a profesorului Alfred Kurg, cadru didactic la Liceul German din Cernăuți¹⁰¹.

La 17 mai 1925, Uniunea Germanilor din Străinătate, cu sediul în Berlin, a trimis o adresă către ziarul cernăuțean „Czernowiter Morgenzeitung” în care

⁹⁴ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 87.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

solicita detalii – având în vedere organizarea unui Congres al germanilor din străinătate, pentru lunile august-septembrie 1925, la Berlin – privind comunitatea germanilor din Bucovina (România) relativ la respectarea drepturilor lor specifice de către autoritățile române, dacă sunt (sau nu) persecutați¹⁰² ș.a. La 1 iulie 1925, Bruno Skrehunetz a trimis o scrisoare către „Prager Tageblatt”, în care arată că în provinciile alipite (Bucovina), autoritățile române au adoptat „legiuri represive contra minoritarilor, iar jandarmii recurgeau adesea la pedepse fizice”, precizându-se în text faptul că „populația teritoriilor alipite are mult de suferit sub regimul de samavolnicie al jandarmilor bătăuși din Vechiul Regat”¹⁰³. La 13 august 1925, profesorul Sigmund Muck din Cernăuți îi trimite prietenului său, Wilhem Winecker din München, o scrisoare însoțită de o dare de seamă în numele societății „Franconia”. Vorbind de alipirea Bucovinei cu România, autorul comentează că „românii din Vechiul Regat au venit cu o coadă lungă de funcționari și de îndată și-au făcut apariția în Bucovina corupția, necinstea, bacșișul, lucruri cunoscute de bucovineni numai din auzite”¹⁰⁴. Scrisoarea se încheia astfel: „*Franconia va fi santinela credincioasă steagului german la Prut* [s.n.]¹⁰⁵”.

Complexitatea comportamentului autorităților române față de comunitatea germană impune o analiză rațională, echilibrată, dincolo de unele aspecte particulare care reflectă în mod clar abuzurile unor funcționari sau exagerările specifice unei propagande, probabil interesată în reflectarea aspectelor negative. Situația germanilor din Bucovina, în mod special, și a celor din întreg spațiul românesc în general, nu a cunoscut – nici pe departe – un tratament comparabil cu etnicii germani din Polonia. Degradarea situației germanilor și a altor etnii din România Mare, pe fondul unor măsuri centralizatoare, românizatoare, rămâne un fapt indiscutabil, care trebuie analizat în contextul abordării problemei naționale de către național-liberali. Germanii – ca de altfel și alte comunități etnice – au dispus de posibilitatea expunerii acestei situații în Parlament sau au putut să-și exprime punctele de vedere prin intermediul presei în limba maternă ori recurgând la soluția *Memoriilor* adresate *Comitetului celor Trei* (Societatea Națunilor).

În mai 1926, Partidul Poporului a încheiat un cartel electoral cu Partidul Maghiar și cu cel German, în Camera Deputaților germanii bucovineni fiind reprezentați de către Alfred Kohlruß. În alegerile ulterioare, formula Blocul Maghiar-German nu a dat roade, însă, în iulie 1927, profesorul Alois Lebouton a fost ales reprezentant al germanilor bucovineni în Senat¹⁰⁶. În 1925 și 1926, în cadrul Conferinței minorităților naționale (1925) cât și la Congresul minorităților naționale de la Geneva (1926), reprezentanții au solicitat autonomia personală drept principala lor revendicare, însă adepții statului-națiune li s-au opus¹⁰⁷.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, referat *Mișcarea germanilor din Bucovina în cursul anului 1925*, f. 86.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 89.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Stéphane Pierré-Caps, *Federalismul personal*, în „Altera”, Târgu-Mureș, IV, nr. 8, 1998, p. 21.

Președintele *Uniunii Germanilor din România*, sasul Rudolf Brandsch a îndeplinit funcția de subsecretar în guvernele Iorga (aprilie 1931–mai 1932) și Alexandru Vaida-Voevod (iunie–octombrie 1932), deputat între 1919–1933 și președinte al Asociației Grupurilor Germane din Europa (1933)¹⁰⁸. În octombrie 1930, în timpul călătoriei lui Pablo de Azcarate, reprezentant al Societății Națiunilor în România, venit pentru a analiza la fața locului politica guvernamentală în domeniul minorităților etnice, s-a constatat că în Bucovina existau (Iuliu Maniu înființase Biroul de Studii pentru problemele minorităților în cadrul Consiliului de Miniștri) 32 de consilieri orășenești, înainte de legea administrativă din 1929 și 42 după adoptarea legii, evreii 58 și 92, ucraineni 27 și 47, poloni 4 și 14; consilieri județeni maghiari 1 și 1, germani 5 și 9, evrei 6 și 13, ucraineni¹⁰⁹ 20 și 31, poloni 1 și 3.

Minoritatea germană din România a intrat – îndeosebi după anii 1930 – sub influența mișcărilor înnoitoare, național-socialiste, fapt care a afectat considerabil destinele acestei comunități¹¹⁰. Germanii din Bucovina, conduși de către O. Beck¹¹¹, au candidat pe lista comună a LANC-ului. Impactul național-socialismului, cu aderență în rândurile germanilor bucovineni, a determinat fracțiunea germană a PSD-ului să se înscrie în mișcarea național-socialistă a lui O. Beck, având un ziar propriu, „Der Scharfschütze”¹¹². Organizația național-socialistă a lui Edwin von Pragenau (ofițer în rezervă) a organizat în Cernăuți activități politice de natură propagandistă în spiritul ideologiei național-socialiste¹¹³. Aripa reformistă a *Uniunii Germanilor din Bucovina* (Alois Lebouton, E. von Millanich, F. Kopezky, F. Strob ș.a.) a organizat (11 iunie 1932) o adunare pentru a-și stabili poziția față de național-socialism. Cu acest prilej, Alois Lebouton a prezentat referatul *Mișcarea național-socialistă și mișcarea germană din afara hotarelor Germaniei*. Punctul de vedere al participanților¹¹⁴ a reflectat sprijinul acestora pentru ideologia național-socialistă exceptând „problema evreilor care, din punct de vedere a politicii practice a germanilor din afara hotarelor Germaniei și din cauza solidarității minorităților, trebuie eliminată din programul Uniunii Germanilor”¹¹⁵.

Cu prilejul Congresului legionar de la Rădăuți, din 23 aprilie 1933, a fost invitată o delegație de studenți hitleriști (Siegfried Huber, Iacob Rachmaser, Carol Kunz și Caro Zachel). În semn de „simpatie” pentru delegația evreiască, s-a decis o boicotare totală a mărfurilor evreiești după congres. La Casa Germană din Rădăuți

¹⁰⁸ Constantin Buchet, *România și Republica de la Weimar, 1919–1933. Economie, diplomație și geopolitică*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 204.

¹⁰⁹ Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p. 173.

¹¹⁰ Ștefan Delureanu, *op. cit.*, p. 9.

¹¹¹ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 2, 1997, p. 416–417.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 416–417.

¹¹⁴ Pavel Pavel, *Hitlerismul, o eroare și o rușine*, în „Viața Bucovinei”, Cernăuți, nr. 2/15, 1933, p. 2–4.

¹¹⁵ A.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 76/1939, f. 122.

s-a desfășurat, în seara aceleiași zile, o manifestare de simpatie a legionarilor față de instalarea la putere a național-socialismului în Germania¹¹⁶.

În 1933, Partidul German a încheiat un cartel electoral cu Partidul Național Liberal, acesta aducându-și o contribuție serioasă la victoria în alegeri a național-liberalilor, judecând după voturile aduse de către germani la Arad, Timișoara, Cernăuți, Făgăraș, Rădăuți, Sibiu, Satu Mare, Reghinul-Săsesc¹¹⁷.

Începuturile organizării politice în spiritul ideologiei național-socialiste a germanilor din România se leagă de activitatea lui Fritz Fabritius, fost ofițer în armata austro-ungară, având gradul de căpitan de cavalerie. Încă din 1923, acesta l-a cunoscut personal pe Adolf Hitler, în timpul unei călătorii efectuate în Germania, cultivând relația cu acesta și adepții săi după întoarcerea în țară (1925). În septembrie 1932, Fritz Fabritius a înființat, la Sibiu, centrul spiritual, cultural și politic al sașilor din România, o *Mișcarea de Întrajutorare a Germanilor din România (Selbsthilfe – Autoajutorare)*, de orientare național-socialistă¹¹⁸. Pe prima pagină a publicației lui Fritz Fabritius zvastica se afla la loc de cinste. Programul partidului – o replică autohtonă a celui nazist – solicita educarea tuturor germanilor din România în spiritul național-socialist. Venirea la putere a lui Hitler în Germania, în ianuarie 1933, a impulsionat forțele fasciste germane autohtone, stârnind, pe de altă parte, speranța multor etnici germani că noul regim de la Berlin îi va sprijini. Fabritius nu s-a opus colaborării politice cu reprezentanții democrați ai etnicilor germani, care activau sub egida *Comunității Germanilor din România (Volksgemeinschafts der Deutschen in Rumänien)*.

În mai 1933, Fritz Fabritius a creat Partidul Național-Socialist al Germanilor din România, organizație care a desfășurat o propagandă activă, deschisă, în slujba național-socialismului. Ulterior, din motive tactice, și-a schimbat titulatura în *Mișcarea de Reînnoire a Germanilor din România (Nationale Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien – N.E.D.R.)*¹¹⁹, formațiune politică scoasă în afara legii de către autoritățile române la 7 iulie 1934. În analogie cu oficiosul nazist „Völkischer Beobachter” („Observatorul rasial”), Fabritius a schimbat, în 1932, și denumirea gazetei pe care o edita în „Ostdeutscher Beobachter” („Observatorul est-german”). În același an, Fritz Fabritius a încheiat o înțelegere cu Liga Apărării Național-Creștine, în care figura și Edwin von Pragenau¹²⁰.

Sub numele de Partidul Popular German (Deutsche Volkspartei – D.V.R.)¹²¹, fracțiunea radicală din interiorul organizației lui Fabritius a fondat, la 10 februarie

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 178.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 216.

¹¹⁸ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 200.

¹¹⁹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 40.

¹²⁰ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 186.

¹²¹ Dumitru Șandru, *Autonomia Transilvaniei în propaganda germanilor din România, „Xenopoliana”, Iași, V, nr. 1–4, 1997, p. 210. Autorul comite o mică confuzie: prenumele lui Gust era Waldemar, iar cel al lui Bonfert era Albert (Waldemar Gust Bonfert, reprezentau de fapt, două persoane diferite).*

1935, o grupare proprie, inițial extinsă la zona Banatului, condusă de Alfred Bonfert și Waldemar Gust¹²² (liderul secției ardelen, înființată la 14 iulie 1935), avându-și sediul la Brașov¹²³. Acesta avea legături strânse cu Arthur Konradi, liderul organizației din străinătate al N.S.D.A.P.¹²⁴. În mai, șeful partidului a fost ales medicul veterinar Alfred Bonfert, în cadrul Congresului de la Biled (Banat), iar la 2 septembrie 1935 a fost reconfirmat în această funcție (ulterior a fost demis din toate funcțiile). Având un program mai radical, Partidul Popular milita împotriva Bisericii evanghelice din Transilvania. Conservatorul Hans Otto von Roth și episcopul evanghelic Victor Glondys s-au opus cu fermitate acestei mișcări. În ianuarie (septembrie după alte surse) 1938, Partidul Popular German s-a unificat cu gruparea condusă de către Rudolf Brandsch. Gestul a reprezentat concretizarea unei întâlniri care a avut loc la 27 octombrie 1938, în casa diplomatului german Gerhard von Stelzel, consilier de legație din cadrul Ambasadei Germaniei la București, la inițiativa d-nei Edith von Coler trimisă, de către Heinrich Himmler, special în România cu această misiune¹²⁵. La aceasta au luat parte liderii organizațiilor germane (F. Fabritius, H. Wolff, W. Gust, A. Bonfert și H. Kaufmes).

La 6 februarie 1938, guvernul român a recunoscut Comunitatea Germanilor din România (Volksgemeinschafts der Deutschen in Rumänien) drept unicul reprezentant al minorității germane¹²⁶. În iunie 1939, pentru o scurtă perioadă de timp, doctorul sibian Wolfgang Bruckner¹²⁷ a fost numit – de către Berlin – la conducerea Uniunii Germanilor din România, în locul lui Fritz Frabricius, căruia i s-a interzis (începând cu 14 august 1939) reîntoarcerea în Transilvania¹²⁸. Ziarul „Adevărul”, din 5 decembrie 1936, consemna faptul că mai mulți germani din Bucovina s-au înscris în Partidul Național Socialist¹²⁹. Un incident regretabil s-a produs la Gura-Humorului, localitate unde Millanik a fost palmuit pe stradă de către Berti Logonsch, fără ca cineva dintre membrii comunității să intervină pentru aplanarea incidentului¹³⁰. Potrivit legislației carliste, era interzisă orice întrunire, exceptând cele ale Frontului Renașterii Naționale (F.R.N.)¹³¹.

Situația drepturilor minoritarilor s-a agravat începând cu anul 1938, odată cu instaurarea regimului monarhiei autoritare a lui Carol II, care restrângea drepturile

¹²² Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 408.

¹²³ Andreas Hilgruber, *Hilfer, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane: 1938–1944*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 146.

¹²⁴ Ioan Scurtu, *Minoritățile naționale din România 1931–1938*, București, 1999, p. 12.

¹²⁵ *Diplomați germani la București: 1937–1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legație și Gerhard Stelzer, consilier de legație* (în continuare se va cita: *Diplomați germani...*), București, Editura All Educational, 2001, p. 97.

¹²⁶ A.N.I.C., Fond *Grupul Etnic German din România*, dosar 76/1936–1944, f. nepaginată.

¹²⁷ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 408.

¹²⁸ *Diplomați germani...*, p. 214, nota 7.

¹²⁹ A.N.I.C., Fond *Președinția Consiliului de Miniștrii – Serviciul Special de Informații* (în continuare se va cita: *PCM-SSF*), dosar 18/1936, f. 1.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, dosar 18/1940, f. 13.

minoritarilor, deși noua Constituție, din februarie 1938, preciza în mod clar că „toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică, de credință religioasă, sunt egali în fața legii, datorându-i respect și supunere”¹³². Articolul 10 stipula că „românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile din care decurg drepturi, în condițiunile statornicite prin legi”¹³³.

La 10 februarie 1938 a fost interzisă o întrunire a unei Adunări a tinerimii germane din localitatea Rădăuți¹³⁴. În martie 1938, o parte a minorității germane din Bucovina și-a exprimat satisfacția față de anexarea Austriei la Germania¹³⁵. Tineretul german simpatizant al mișcării naziste a efectuat o excursie cu autobuzul la Rădăuți¹³⁶, între 15 și 26 mai 1938. Încă din momentul înființării Frontului Renașterii Naționale, de către regele Carol al II-lea, comunitățile etnice au aderat la acest partid unic¹³⁷. La Casa Germană din Rădăuți a avut loc, la 29 iulie 1939, o petrecere la organizată de către Uniunea Tineretului German, la finalul căreia Gusti Siegfried, liderul organizației de tineret din Cernăuți și-a exprimat convingerea că „toți germanii vor fi la un loc [s.n.]”¹³⁸.

În perioada următoare s-a procedat la alegerea liderilor locali ai N.A.F.: Schek Hans și Maierhofer la Rădăuți, Gerlech Otto și Mag Hilda la Siret, Zachmann și Murier Hilda la Tereblecea, Henn Erwin la Frătăuții Noi¹³⁹ ș. a.

O dată cu atacarea Poloniei de către Germania, la 1 septembrie 1939, autoritățile raportau despre implicarea unor minoritari germani în cursul evenimentelor, sub formă de spioni (îmbrăcați în uniforma militare polone)¹⁴⁰ sau cu alte misiuni. În același timp, era semnalată difuzarea unor materiale de propagandă militară germană pe teritoriul județului Rădăuți¹⁴¹. La 25 noiembrie 1939, în interiorul comunității germane din Rădăuți – în pofida războiului – viața decurgea aproape normal: s-a desfășurat serbarea Kathrein Abend, cu participarea unui număr de 20 de persoane, s-au cântat cântece, s-a intonat *Imnul Regal* al României¹⁴².

După Unirea Bucovinei cu România, școlile în limba germană au primit subvenții de la statul român doar până în 1923. Reducerea finanțării, de către statul român, a învățământului comunităților etnice, a determinat o scădere dramatică a

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Idem, dosar 8/1938, f. 17.

¹³⁵ Idem, Fond *Prefectura Județului Câmpulung-Moldovenesc*, dosar 122/1938, f. 2. Un anume N. Tamaveschi a fost deferit Parchetului Militar Cernăuți, întrucât a trimis o telegramă de felicitare lui Adolf Hitler; vezi *Raportul nr. 3528/22 martie 1938*.

¹³⁶ *Ibidem*, f. nenumărată.

¹³⁷ *Ibidem*; A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 383, f. 6.

¹³⁸ *Ibidem*, f. 12.

¹³⁹ *Ibidem*, f. 16.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 94.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 145.

¹⁴² *Ibidem*, f. 292, 316.

numărului instituțiilor școlare: dintr-un total de 31 de clase de limbă germană, câte existau în județul Cernăuți între 1919–1922, au mai rămas doar șapte¹⁴³. În perioadele 1918–1919 și 1923–1924, numărul claselor germane a scăzut de la 87 la 31, ajungând, în anul școlar 1927–1928, la doar una (Roșa – suburbia Cernăuțiului)¹⁴⁴. Ober-Gymnasium din Suceava a devenit, din 2 ianuarie 1919, Liceul „Ștefan cel Mare”, Vasile Burduhos¹⁴⁵ fiind primul său director, numit prin Î.D.R. nr. 3342/1919. La 16 iunie 1919, secția română a liceului german din Rădăuți este declarată independentă, sub numele de „Liceul Eudoxiu Hurmuzaki”, avându-l director pe profesorul Emanuil Isopescu¹⁴⁶.

Problemele germanilor bucovineni în domeniul educațional, complexe și sensibile, erau greu de rezolvat, ei neavând reprezentare parlamentară (Norbert Kipper, ales pe listele liberale, era greu să iasă din spațiul de manevră a partidului). În 1920 situația s-a ameliorat – chiar dacă pentru scurt timp – întrucât guvernarea Alexandru Averescu s-a aliat cu reprezentanții comunitățile etnice (polonii, germanii, ucrainenii). Inspectorii școlari aparținând acestor minorități etnice – demiși între timp – și-au putut desfășura activitatea până în noiembrie 1922, când liberalii și-au reluat politica de centralizare. În mai 1920, în Parlament a fost ales Alfred Kohlhub, președintele Consiliului Național German din Bucovina.

În februarie 1923, Rudolf Bransch și Hans Otto Roth au venit special la Cernăuți, pentru a obține rezolvarea problemelor menținerii școlilor germane din Rădăuți, Câmpulung-Moldovenesc și Vatra-Dornei¹⁴⁷. Președintele *Societății Creștine Germane* din Bucovina a solicitat ca examenele de competență impuse de către autoritățile române să se limiteze doar la examenul de limbă, altfel „pedagogii neromâni sunt păgubiți din punctul de vedere al stării lor cetățenești, precum și al garanției de profesiunea lor față de cei români, de la care nu se cere nici o probă de cunoștințe speciale la fel”¹⁴⁸. Într-o scrisoare de protest a deputaților germani, din 21 noiembrie 1923, relativ la „lipsa de toleranță în politica de astăzi față de minorități”, se făcea, exagerat, o comparație aspră între măsurile șovine antebelice adoptate de guvernul ungar și cele ale guvernului român¹⁴⁹. Autorii protestului ajung la concluzia ca până și „faimoasa lege de maghiarizare a contelui Apponyi din 1907, combătută cu înverșunare de toate popoarele minoritare și inclusiv de

¹⁴³ D.J.A.N.S., fond *Serviciul special de siguranță Câmpulung-Moldovenesc*, dosar 3/1919, f. 49 și 51.

¹⁴⁴ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 66.

¹⁴⁵ Paul Leu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”. Monografie, Etapa austriacă*, I, Suceava, Editura Euroland, 2000, p. 510–516; Florin Moraru, Vasile Monacu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”*, II, Suceava, Editura Euroland, 2000, p. 22.

¹⁴⁶ Petru Bejenariu, Ștefan Botezat, Viorica Goreac, Marian Olaru, *Compendiu istoriografic (1872–1997)*, Iași, Editura Bucovina, 1997, p. 24. O serie de profesori germani (de ex., August Nibio) s-au impus prin prestața științifică și pedagogică deosebită.

¹⁴⁷ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

¹⁴⁸ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁴⁹ Franz Wisniowski, *op. cit.*, p. 281.

românii ardeleni, este mai îngăduitoare decât ordinele D-lui Ministru al Instrucțiunii Publice”¹⁵⁰.

Problemele abordate în aceasta scrisoare au devenit o prezență constantă a dezbaterilor și polemicilor, a dihotomiei majoritari/minoritari, înăsprind climatul interetnic. O frustrare mai mare, consemnată ca atare, a fost resimțită de populația germană în urma restrângerii drastice a numărului unităților școlare și a materiilor cu predarea în limba germană. La 19 octombrie 1925, Alois Lebouton îi scria o scrisoare lui Lutz Korodi din Berlin, solicitându-i să intervină pe lângă autoritățile din Germania pentru primirea tinerilor de etnie germană, absolvenți de școli secundare, pentru a se putea înscrie pentru continuarea studiilor, întrucât în România examenul de bacalaureat era foarte sever, copiii minoritarilor neavând posibilitatea susținerii acestuia decât în limba română¹⁵¹. În acest sens, efectuase demersuri și parlamentarul român de etnie germană Adolf Schuleruss, protestând împotriva obligativității bacalaureatului.

În opinia lui Simion Mândrescu, Legea învățământului a lovit puternic în învățământul în limba germană, desființând germana la școlile elementare, reducând la liceu numărul orelor (săptămânale) de la 7 la 4 și numărul facultăților din învățământului superior. În ianuarie 1928, alături de I. E. Torouțiu, el a alcătuit și adresat un apel guvernului Vintilă Brătianu. Se cerea intervenția pe lângă Legațiile de la Viena și Berlin pentru ca „germanii să poată acorda înlesniri licențiaților și profesorilor noștri, atât minoritari cât și români”. La Arbore, arată Roth, autoritățile române înființaseră o școală în limba germană, dar copiii trebuiau să se deplaseze 12 km pentru a ajunge la ea¹⁵².

Correspondențele germanilor publicate în paginile din presa germană reflectă încălcarea de către autoritățile române a drepturilor minorității germane în materie de învățământ în limba maternă: Sepanski din Cozmeni îi trimite lui Johann Rudnicki o scrisoare la Viena (25 septembrie 1925) alături de articolul *Școlile din Bucovina*, în care arată că examenul de bacalaureat a fost introdus de către autoritățile române doar pentru a-i șicana pe elevii minoritari¹⁵³. La finele lunii august 1925, un grup de studenți din Germania a vizitat comunitatea germanilor de la Suceava, fiind foarte bine primiți: s-a organizat în cinstea lor un banchet și s-a cântat „Deutschland über alles”¹⁵⁴.

Numărul școlilor în limba germană a scăzut sensibil după 1918; din 87 de școli, în 1927 mai funcționau doar 31, pentru ca în 1928 să rămână doar una (Roșă – suburbia Cernăuțiului). În 1928, din 3 100 de elevi germani evanghelicici au mai rămas 450 de elevi care învățau în limba maternă¹⁵⁵. În această situație, minoritatea

¹⁵⁰ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. nepaginată.

¹⁵¹ Idem, Referat *Mișcarea germanilor din Bucovina în cursul anului 1925*, f. 86.

¹⁵² Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 134.

¹⁵³ *Ibidem*, f. 87.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 88.

¹⁵⁵ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 63.

germană s-a adresat forului genevez în materie de minorități¹⁵⁶. Un articol publicat în „Tagliche Rundschau”, din 10 august 1927, se referea la măsura închiderii școlilor germane din România. Plângerile comunității germane la adresa politicii în domeniul școlar a cabinetului Alexandru Averescu au continuat¹⁵⁷. Despre acest guvern se scria că a „păgubit statul român cu suma de 3 miliarde de lei”¹⁵⁸. Această situație a fost abordată anterior și în cadrul Conferinței anuale a minorității germane din estul Europei, desfășurată la Viena (26 iunie 1922), unde germanii români au fost reprezentați de către Rudolf Brandsch și episcopul Seibel¹⁵⁹. Aici s-a apreciat, relativ la situația germanilor din Bucovina, că Austria a reușit să rezolve corespunzător problema naționalităților¹⁶⁰. „Cele mai înalte valori s-ar pierde dacă populația majoritară nu ar fi silită să țină seama de minorități, și dacă acestea n-ar fi nevoite să facă cele mai înalte eforturi de cultură națională pentru a se menține”¹⁶¹.

Un caz clasic a fost consemnat la Luisenthal, colonie întemeiată la 1808 între localitățile Pojorâta și Fundu Moldovei. Limba română a fost introdusă mai întâi ca o specialitate distinctă în școala germană din localitate. Mai târziu, unele materii trebuiau predate numai în limba română. În final, conform amintirilor lui Arthur Pfeifer, numai învățământul religios se preda în limba germană¹⁶². În anul 1921, în orașul Solca erau două școli, școala română și școala germană, iar în satul Poieni-Solca o singură școală românească. Din „tablourile” pentru completarea anuarului oficial trimise de școli Consiliului școlar județean – Gura Humorului, în anul 1921, aflăm că la școala germană personalul didactic era format din Georg Piotrowski, Berta Doroftei, Emilia Orkisz, Iosefine Guminski și Oskar Guminski. În 1928, odată cu alternanța la putere a național-țărăniștilor, speranțele într-o reglementare a situației au renăscut: într-un expozeu asupra învățământului în limba germană, Hans Otto Roth arăta că elevii etnici germani vor fi nevoiți să învețe în patru limbi în ciclul inferior și în șase limbi în restul. Alături de Rudolf Brandsch el a redactat și înaintat, în noiembrie 1928, un *Memoriu* către N. Costăchescu, ministru (național-țărănist) al Instrucțiunii Publice. Acest memoriu solicita: crearea în școli a secțiilor reală și umanistică, modificarea bacalaureatului, respectarea drepturilor câștigate, reînființarea liceelor de stat cu predare germană și subvenționarea școlilor confesionale¹⁶³. Aceste probleme au fost discutate și în cadrul unei audiențe la Iuliu Maniu, la 9 februarie 1929, a unei delegații formate din Hans Otto Roth, Rudolf Brandsch, Franz Kräuter și Fritz Konner: desființarea bacalaureatului în limba

¹⁵⁶ A.M.A.E., *Fond România 1920–1944*, vol. 382, f. 17.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 108.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 122.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 123.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 125.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 126.

¹⁶² Oskar Hadbawnik, *Die Zipser in der Bukowina. Anfang, Aufbau und Ende ihres buchenländischen Bergbaues in der Nordkarpaten*, Stuttgart, Druckerei Kamler, 1992, p. 229.

¹⁶³ Constantin Buchet, *op. cit.*, p. 206.

română, autonomia școlilor medii confesionale, modificarea legii învățământului în sensul doleanțelor minorităților naționale¹⁶⁴.

Începând cu anii '30, politica guvernamentală în domeniul minorităților etnice a fost intens criticată, reclamațiile adresate Societății Națiunilor de la Geneva având în centru măsurile adoptate de către autoritățile române în domeniul educațional, negarantarea autonomiei culturale și administrative, folosirea limbii materne în spațiul public. La 28 decembrie 1929 a apărut un articol în ziarul „Dresdener Nachrichten”: *Dușmănie contra germanilor din Bucovina. O tainică campanie de distrugere a școlilor germane din Bucovina*, semnat de Michael Buchenländer. Aici se accentua problema scăderii numărului de școli germane (de la 81 cu predare în limba germană în 1912 și 17 cu predare în germană și română, la 39 pentru anul la care face referire autorul articolului). Autoritățile române (Ministerul Instrucțiunii Publice) au răspuns că statul român întreține Liceul german din Cernăuți și că în Rădăuți funcționa un Liceu (Gimnaziu) particular german, susținând școlile cu predare în limba germană¹⁶⁵.

În ziarul „Argus”, în numărul din 28 februarie 1930, era publicat articolul *Probleme învățământului din România*, în care se reluau criticile doamnei Backer von Bosse la adresa învățământului pentru minoritățile etnice¹⁶⁶. Doamna Backer von Bosse a vizitat România, întocmind un raport defăimător la adresa statului român înaintat Societății Națiunilor, lucru care i-a atras protestele lui Vasile Stoica¹⁶⁷. În ziarul „Muenchener Neuste Nachrichten”, din 27 februarie 1930, aprecierile erau pozitive, notându-se că „guvernul român pare a-și da sincer osteneala de a pregăti o soluție mulțumitoare în chestiunea minorităților”¹⁶⁸. Un tabel al învățământului primar în limbile minorităților, întocmit de către experții Ministerului Afacerilor Externe, valabil pentru anul 1930, ne indică următoarea situație¹⁶⁹: județul Rădăuți – 126 școli primare minoritare; Storojineț – 124; Suceava – 64; Cernăuți – 273; Câmpulung-Moldovenesc – 65¹⁷⁰. Rudolf Brandsch a solicitat guvernului român acordarea unor subsidii pentru școlile primare în limba germană¹⁷¹.

Într-un raport întocmit de către experții Ministerului pentru Afacerile Străine de la București se consemna faptul că presa germană apărea în continuare („Czernowitzer Deustches Post”, „Worwätz”, ziar socialist, „Bukowiner Volk Zeitung”, care aparținea Uniunii Evreilor Pământeni, „Ostjüdische Zeitung”, al

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 207.

¹⁶⁵ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 372, f. 377.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 313.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 310.

¹⁶⁸ A.N.I.C., Fond *MPNE – Propaganda Externă*, dosar 122/1922– 1934, f. 37.

¹⁶⁹ A.M.A.E., Fond *România 1920 – 1944*, vol. 372, f. 314.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 133. Vezi și *Les Minorités Nationales. Bulletin publié par l'Union Internationale des Associations pour la Société des Nations, Décembre 1931, Quatrième Année, No. 6.*

sioniștilor lui Mayer Ebner)¹⁷². Minoritatea germană din Bucovina, potrivit studiului întocmit de Zeno Păclișanu, era estimată la 85 000 de persoane¹⁷³.

Germanii dispuneau de numeroase societăți culturale, studențești și sportive (*Societatea femeilor Germane, Societăți de tineret*¹⁷⁴ ș.a.). Minoritatea germană din Solca își păstra și manifesta identitatea culturală în cadrul a două societăți culturale germane, din care una purta numele de *Liga populară catolică germană*.

În 1930, statul român a acordat subsidii financiare romano-catolicilor în valoare de 52 820 072 lei. De asemenea, au fost oferite ajutoare bănești luteranilor (17 637 698 lei) și israeliților (10 125 250 lei)¹⁷⁵. Germanii au cerut guvernului român dreptul de a se organiza ca o „națiune unită”¹⁷⁶. Minoritatea germană a criticat politica guvernului Alexandru Vaida Voevod în privința minorităților etnice, în articole de presă precum *Furtuna șovinistă din România*, arătând că declarațiile lui Nicolae Titulescu, făcute în străinătate, privind regimul minorităților din România „nu sunt adevărate”.

În ziarul german „Berliner Börsen Zeitung”, din 16 mai 1935, numărul germanilor care trăiau în Bucovina era estimat la 60 000 de catolici și 30 000 de protestanți. Fritz Fabritius a declarat că „germanii sunt fideli guvernului” adăugând că „loialitatea minorității germane față de statul român nu poate fi suspectată în nici un fel de către români”. Solicitățile minorității germane vizau autonomie religioasă și școlară, socio-economică, secții de limbă germană. Germanii din Bucovina s-au declarat nemulțumiți de faptul că autoritățile militare române puteau interveni fără autorizație la adunărilor lor. Problema folosirii limbii materne în spațiul public a reprezentat o altă sursă importantă de nemulțumiri – nu doar în cazul germanilor. Ziarul „Deutches Tagepost” (numărul din 4 martie 1936) a avansat cifre îngrijorătoare pentru gradul de școlarizare a germanilor (11 000 de copii aparținând acestei comunități rămânând neșcolarizați). La 11 aprilie 1937, ziarul „Czernowitzer Deutsche Tagespost” publica un articol în care se preciza că „școlile germane din Bucovina se aflau într-o situație disperată „și că grupul nostru etnic este sortit dispariției, dacă starea actuală se menține [...]. Dacă astăzi s-a ajuns atât de departe, atunci trebuie să înțelegem că, după două generații, germanii bucovineni nu mai există, dacă nu acționăm eficient”¹⁷⁸. Disoluția statului cehoslovac – la 15 martie 1939 trupele germane au ocupat teritoriul Cehoslovaciei¹⁷⁹ – a adus Germania într-o postură de hegemon în spațiul Europei Centrale,

¹⁷² A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 373, f. 159.

¹⁷³ Zeno Păclișanu, *Minoritățile din România*, studiu, în manuscris, depistat de noi în A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 373, f. 251–304.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 301.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 463.

¹⁷⁶ *Ibidem*, f. 471.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 17/1939, f. 1.

determinând România să adopte importante decizii în plan extern¹⁸⁰. Una dintre consecințele cele mai importante a fost reprezentată de creșterea atenției acordată de către România relațiilor cu cel de al III-lea Reich, în paralel cu manifestarea de către Germania a unui interes sporit acordat germanilor din România. Comunitatea germană – se arăta în textul unui *Raport* înaintat regelui Carol al II-lea – era finanțată de către Berlin și era foarte bine organizată în teritoriul românesc, astfel încât să poată corespundă pe deplin intereselor Reich-ului în zonă: existau organizații de femei (în București, Timișoara, Cernăuți, Brașov, Sibiu); societăți studențești academice la Universitatea din Cernăuți („Frankonia”, „Alemania” și „Teutonia”); organizații de tineret în București, Timișoara, Cernăuți Sibiu („Bukowiner”, „Sibienbürger”, „Deutscher Jugendbund”); organe politice ale cetățenilor germani ai Reich-ului în România (N.S.D.A.P. – Partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani; Landesgruppe, condus de către Arthur Konradi; D.A.F.– Frontul de Muncă German; K.D.F.– Putere prin muncă; Schriftamtstelle – Oficiul Central de Propagandă; N.S.K. – Comunitatea culturală național-socialistă; N.S.V.F. – Ajutorarea național-socialistă ș. a.)¹⁸¹.

Încă din octombrie 1938, în presa germană au apărut mai multe articole consacrate tratamentului minorității germane din România în materie de învățământ și activități economice. Între 6 și 10 octombrie 1938, Hans Hedrych, reprezentând minoritatea germană în Parlamentul României, s-a deplasat în Germania, unde a avut mai multe contacte cu reprezentanți ai Volksdeutsche Mittelstelle (V.O.M.I.), organizația oficială a Reichului în ceea ce privea minoritățile germane¹⁸². După unificarea V.D.A. (Volskbund für das Deutschum in Ausland – Uniunea Germană pentru germanii din străinătate) cu Federația Germanilor din Est (Bund Deutscher Osten), V.O.M.I. a rămas singurul organ al etnicilor germani¹⁸³. La întoarcerea în România, Hans Hedrych a declarat autorităților române că Berlinul condiționa dezvoltarea relațiilor sale cu România de respectarea dreptului de autodeterminare a minorității germane.

La mijlocul lunii octombrie 1938 a fost convocat un Consiliul de Coroană, care a dezbătut în mod serios această problemă. La 14 octombrie 1938, purtătorul de cuvânt al Casei Regale, Pătraș, s-a întâlnit cu Malletke, consilier pe probleme estice la Aussenpolitisches Amt din Berlin, condus de către Alfred Rosenberg. Cu acest prilej, Pătraș a fost informat despre faptul că Reich-ul avea în vedere garantarea frontierelor României în schimbul acordării de către aceasta a unor

¹⁸⁰ A.M.A.E., Fond 71/*Germania*, vol. 85, f. 118.

¹⁸¹ Livia Dandara, *România în vâltoarea anului 1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 120.

¹⁸² Rebecca Haynes, *Politica Germaniei față de Germania între 1936 și 1940*, București, Editura Polirom, 2003, p. 77.

¹⁸³ *Diplomați germani la București: 1937–1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legăție și Gerhard Stelzer, consilier de legăție* (în continuare se va cita: *Diplomați germani...*), București, Editura All Educational, 2001, p. 214, nota 5.

drepturi mai mari minorităților sale etnice, evident, celei germane¹⁸⁴. În cadrul unei întâlniri cu Göering (noiembrie 1938), Carol al II-lea i-a promis acordarea pentru grupurile etnice germane, care sunt „buni cetățeni români” (cum preciza monarhul român), aceleași drepturi și condiții de viață ca și ale românilor¹⁸⁵. Însă numai după asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu, gest care a supărat Berlinul, minoritatea germană din România a primit (la 6 ianuarie 1939) cu adevărat însemnate drepturi din partea autorităților române: intrarea acestora în Frontul Renașterii Naționale (F.R.N.)¹⁸⁶, formațiune politică condusă de către regele Carol al II-lea¹⁸⁷ și în Înalțul Consiliul Național (prin actul semnat la 10 ianuarie 1939). De asemenea, organizațiile lor profesionale au aderat la F.R.N., iar germanii au primit dreptul de a-și stabili propriile lor organizații culturale, economice, sociale¹⁸⁸. Aceste măsuri au fost serios afectate de asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu (în regia lui Carol al II-lea).

La 10 ianuarie 1939, în baza unui acord semnat între Armand Călinescu și Fritz Fabritius, organizația unificată a Grupului Etnic German a intrat în F.R.N., ca o secție aparte. Ea avea, în iunie 1939, 12 reprezentanți în Parlament¹⁸⁹. În septembrie 1940, Gustav Bonfert și Fritz Fabritius au fost înlocuiți cu Andreas Schmidt, desemnat de către Berlin drept șef al comunității germane din România (sediul fiind mutat la Brașov). La 23 august 1939, a fost semnat Pactul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică (Molotov- Ribbentrop) care, în protocolul adițional secret, insera interesul părții sovietice pentru Basarabia¹⁹⁰ și nicidecum pentru nordul Bucovinei, cum s-a întâmplat ulterior¹⁹¹. În paralel, se desfășurau preparativele pentru strămutarea în *Vaterland*¹⁹².

Discursul rostit de către Adolf Hitler, la 6 octombrie 1939 („de readucere acasă a nerezistentelor cioburi ale poporului german din străinătate”¹⁹³), a marcat oficial debutul așa-numitei *Heim-ins-Reich-Politik*¹⁹⁴, respectiv a politicii de strămutare în Germania a etnicilor germani din nordul și estul Europei¹⁹⁵. Führer-ul a dovedit, astfel, că știe să folosească cu multă abilitate problema minorităților,

¹⁸⁴ Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 77.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 383, f. 57.

¹⁸⁸ Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 78.

¹⁸⁹ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 383, f. 57.

¹⁹⁰ Art. 3: „*En ce qui concerne le Sud-Est de l'Europe, du côté soviétique on souligne l'intérêt porté à Bessarabie. Du côté allemand, on déclare un désintéressement politique total pour ces régions*”. Cf. Andreas Hilgruber, *Les Entretiens secrets de Hitler, septembre 1939 – décembre 1941*, Paris, Fayard, 1969, p. 309.

¹⁹¹ *Ibidem*.

¹⁹² A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 383, f. 223.

¹⁹³ Pavel Moraru, *Bucovina sub regimul Antonescu (1941–1944)*, Chișinău, Editura Prutul Internațional, 2004, p. 126.

¹⁹⁴ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 384, f. 507.

¹⁹⁵ Idem, Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 10.

pentru a-și realiza mult râvnitul *Lebensraum* (spațiu vital)¹⁹⁶, cazul Cehoslovaciei fiind – cu siguranță – cel mai concludent în acest sens. În cursul anului 1939 s-a înființat Oficiul Central pentru Germanitate, condus de către Gruppenführerul SS Werner Lorenz¹⁹⁷, urmărind să pună în aplicare chemarea imperativă *Acasă în Reich!*¹⁹⁸ lansată de către Adolf Hitler¹⁹⁹. Autoritățile române au reacționat prompt în fața chemării lansate de către Adolf Hitler la repatriere, în presă apărând mai multe articole pe această temă. La 17 iunie 1940, un studiu al M.A.E. din Berlin, consemna faptul că „este de așteptat ca grupurile germanice din Bucovina, Basarabia și Dobrogea să dea urmare unei invitații de strămutare”²⁰⁰.

Prin tratate succesive, încheiate cu statele baltice, apoi cu Uniunea Sovietică, Italia și cu România, milioane de germani din aceste țări au fost transferate pe teritoriul celui de-al treilea Reich²⁰¹. În rândurile germanilor din România, apelul Führer-ului a avut un puternic impact, sașii preferând, însă, să rămână în Transilvania, unde aveau pământ și gospodării frumoase, dezvoltând afaceri importante, chiar dacă aderaseră în masă la ideologia național-socialistă²⁰². Ei au preferat înrolarea în SS²⁰³, au acceptat folosirea salutului nazist („Sieg Heil!”), devenind uzuală la nivelul comunității²⁰⁴.

Episcopul protestant Victor Glondys²⁰⁵ – un adversar al hitlerismului – a lansat un apel la solidaritatea minorității germane din România²⁰⁶, avertizând asupra pericolelor care planau asupra acesteia. Din păcate, apelul său, nu numai că n-a fost corect receptat, dar acesta a fost nevoit să demisioneze din fruntea Bisericii Evanghelice.

Diversi emisari ai Reich-ului au sosit în România pe anumite căi, antrenând și propagând ideile național-socialiste în rândurile minorității germane²⁰⁷. Aceștia întocmeau, printre altele, hărți cu dispunerea exactă pe teritoriul României a minorității germane, inserând diverse alte detalii statistice²⁰⁸. La Brașov a avut loc, la 14 august 1939, o întâlnire secretă a N.A.F.²⁰⁹. La 24 martie 1940, prefectul județului Rădăuți, L. Nicolau, raporta că un număr de 500 de germani din orașul și

¹⁹⁶ Jacques Rupnik, *Europa Centrală sau Mitteleuropa?* în vol. *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 50.

¹⁹⁷ Vezi și lucrarea, în manuscris, *Minoritatea germană din România*, depistată de noi în A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 384.

¹⁹⁸ Mihai Aurelian Căruntu, *Bucovina în al doilea război mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 182.

¹⁹⁹ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 231.

²⁰⁰ Ștefan Delureanu, *Germanii din România*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom 8, nr. 1–2, ianuarie 1997, p. 13.

²⁰¹ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 220.

²⁰² Vasile Ciobanu, *op. cit.*, *passim*.

²⁰³ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 383, f. 197.

²⁰⁴ *Ibidem*, f. 307.

²⁰⁵ *Diplomați germani...*, p. 216, nota 13.

²⁰⁶ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 384, f. 518.

²⁰⁷ *Ibidem*, f. 517.

²⁰⁸ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 18/1940, f. 4.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 75.

județul Rădăuți își procuraseră „Ahnepass”, carnete privind originea și rasa ariană²¹⁰. Aceste acte erau eliberate de către Comunitatea Națională a Germanilor din Țara Fagilor, pașaportul genealogic fiind eliberat de la un anume Gott Fridel Leichnitz, domiciliat în Cernăuți (strada Iancu Flondor, nr. 45)²¹¹. În orașul Rădăuți, frații Thöner erau printre cei mai înfocați propagandiști în favoarea repatrierii, sora lor Maria fiind aleasă în cadrul Serviciului pentru mame din cadrul comunității germane rădăuțene²¹². Franz Lohmer a primit indicații pentru pregătirea tinerilor germani în vederea repatrierii. Până la 15 mai 1940, pe listele pregătite în vederea repatrierilor (*Umsiedlung*) se înregistraseră: Martin Remer pentru fiul său Hans, Johann Wittman pentru fiul său Iohann, Ferdinand Kraus pentru fiul său Otto²¹³. Doctorul Dworacek Josef a respins 50 de tineri dintr-un total de 181, întrucât aceștia aveau diferite „înfirmități”²¹⁴. Pe listele pentru repatrierea în Germania se înscrieseră 39 de tineri din orașul Rădăuți, 12 din Satu Mare, 52 din Voivodeasa, 18 din Gura Putnei, 15 din Frătăuți Noi²¹⁵. Tinerii de etnie germană au început să renunțe la stagiul militar obligatoriu efectuat în armata română, „Czernowitzer Deutsche Tagespost” anunțând, în iunie 1940, că un număr de 300 tineri de etnie germană din Bucovina au plecat în Germania pentru lua cunoștință de „practicile agricole”²¹⁶. La sfârșitul lunii iunie 1940, o delegația germană s-a deplasat la Moscova pentru a negocia strămutarea germanilor basarabeni și a celor nord-bucovineni²¹⁷. La 18 august 1940, ziarul „Glasul Bucovinei” își informa cititorii că la sfârșitul lunii septembrie „90 000 de germani din Basarabia vor fi repatriați în Germania” precum și despre faptul că, în curând, în paralel va începe „repatrierea germanilor din Bucovina de Nord, care vor fi evacuați prin Polonia”²¹⁸. Era vorba de un număr estimat la 580 000 – 600 000 de germani repatriați din Bucovina, Basarabia și Dobrogea²¹⁹.

Într-o sinteză informativă elaborată de către Secția a II-a Marelui Stat Major Român se aprecia că „minoritatea germană din România nu face nici o taină din sentimentele sale de atașament față de aspirațiile Reichului, căutând să împace obligațiile față de statul român cu acelea față de țara de origine [s.n.]”²²⁰.

La 5 septembrie 1940, a fost semnat, la Moscova, de către reprezentantul german W. Noldecke și omologul său sovietic A. Vasiukov, *Acordul asupra*

²¹⁰ *Ibidem*, f. 4; Ștefan Purici, *Strămutarea germanilor sud-bucovineni și impactul asupra societății românești*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000/2001, p. 294.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² D.J.A.N.S., Fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 13/1940, f. 35.

²¹³ *Ibidem*, f. 46.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 127.

²¹⁸ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 295.

²¹⁹ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 333.

²²⁰ Apud Gavril Preda, 1939–1940. *Aspecte privind serviciile speciale germane în România*, în vol. *Festung Ploiești*, Ploiești, Editura Printeuro, 2004, p. 76.

evacuării persoanelor de origine germană din județele Basarabiei și a nordului Bucovinei în Reich-ul german²²¹. În fapt, o Comisie de strămutare a germanilor bucovineni fusese înființată la Berlin încă de la sfârșitul lunii august 1940, ea incluzând și germani din Bucovina. La 7 septembrie au început lucrările Comisiei de Repatriere din Cernăuți²²². Până la 17 septembrie 1940, a fost strămutat un număr de 44 577 (43 641 după alte surse) de persoane din nordul Bucovinei²²³.

La 22 septembrie 1940, au sosit în Rădăuți consulul german Heinrich Siekmeier de la Berlin, atașatul de presă Werner Wosg și consulul german Adolf Windecker din București. De aici, aceștia s-au deplasat în localitățile Voivodeasa și Bădeuți, unde au luat act despre disponibilitatea manifestată de aproximativ 80% din populația germană de a se întoarce în patrie²²⁴. Între România și Germania a fost semnat un acord prin care minorității germane i se recunoșteau anumite drepturi precum: înființarea cu mijloace proprii a școlilor primare și secundare²²⁵. În cadrul armatei române, au apărut cereri aparținând etnicilor germani pentru a li se permite repatrierea în Germania²²⁶.

Autoritățile române au adoptat măsuri de protejare a minorității germane din Bucovina, printr-o înțelegere specială încheiată anterior cu autoritățile de la Berlin²²⁷. Evenimentele politice ulterioare – abdicarea regelui Carol al II-lea și instaurarea regimului Ion Antonescu²²⁸ (6 septembrie 1940)²²⁹ – au consemnat crearea Grupului Etnic German din România²³⁰, cu sediul al Brașov²³¹ condus de către Andreas Schmidt²³². Minoritatea germană din România s-a aflat sub o atență supraveghere din partea Serviciilor Speciale Române, mai ales că ziariști și oameni de presă români erau finanțați, fiind publicate materiale de propagandă precum *Poporul ales, Mein Kampf, Germanii din toată lumea, Versailles – istoria unei păci eșuate, Am mers contra Poloniei ș.a.*²³³.

²²¹ Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 127.

²²² Martin Gerber, *Die Umsiedlung der Buchenlanddeutschen 1940*, în vol. Czernowitz. *Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 146.

²²³ Johann Leugner, *40 Jahre seit der Umsiedlung aus dem Buchenland (Bukowina) Rundschau und Bilanz*, în „Kaindl Archiv”, Mitteilungen der Raimund Friedrich Kaindl Gesellschaft, Stuttgart, Heft 6, 1987, p. 7.

²²⁴ Johann Leugner, *op. cit.*, p. 7; *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide For Researchs*, Edited by William Keel and Kurt Rein, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 35.

²²⁵ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 384, f. 70, 180.

²²⁶ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 229.

²²⁷ Vitalie Văratice, *op. cit.*, doc. nr. 65, p. 351–352.

²²⁸ I. Popescu Spineni, *Problema elitelor*, în „Almanahul ziarului Prutul”, Iași, 1941, p. 71.

²²⁹ Gh. Buzatu (coordonator), *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei. Contribuții, mărturii și documente*, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 9.

²³⁰ Jean Popovici, *Naționalizarea administrațiunii publice*, în „Almanahul ziarului Prutul”, Iași, 1941, p. 93.

²³¹ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 232–233.

²³² D.J.A.N.S., Fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 18/1940, f. 23 (vezi textul legii privind constituirea grupului etnic german din România).

²³³ *Ibidem*, p. 77.

Intrarea părții de nord a Bucovinei sub ocupația sovietică a accelerat procesul: a fost semnată Convenția între guvernul regal român și guvernul Reichului german, privitoare la repatrierea populației de origine germană din Bucovina de Sud și Dobrogea, în Germania (22 octombrie 1940)²³⁴. Cetățenilor de origine etnică germană le-au fost eliberate *Ahneppasuri*, certificate care să le stabilească originea ariană²³⁵, purtând denumirea de *Comunitatea Germanilor din România – Ținutul Țara Fașilor*²³⁶. În Bucovina au funcționat două Comisariate regionale de repatriere (la Gura-Humorului și Rădăuți) și 19 Comisariate locale. Activitatea Comisariatului Repatriaților Germani din Gura-Humorului a început la 31 octombrie 1940, având în subordine directă comisariatele de la Păltinoasa, Gura-Humorului, Vama, Câmpulung, Pojorâta, Cârlibaba, Iacobeni, Vatra-Dornei. Ionel Negură, în calitate de comisar regional, a îndeplinit o misiune foarte apreciată de către autoritățile germane²³⁷.

Activitatea de repatriere a fost minuțios organizată – după binecunoscutul tipic german – trezind regretele sincere ale localnicilor. La Ilișești, tocmai din acest motiv, repatriații germani au donat românilor biserica, școala, Casa Germană, mărturisind faptul că „au conviețuit cu românii din comună în pace și bună vecinătate și că doresc ca aceste bunuri să rămână ca o frumoasă amintire”²³⁸. Primul transport de germani strămutați a plecat la 12 noiembrie 1940, pe traseul Gura-Putnei – Rădăuți – Gura-Humorului – Vatra-Dornei – Klausenburg – Budapesta – Viena – Lepzig²³⁹. Din Suceava, transportul a pornit la data de 17 noiembrie 1940, cuprinzând un număr de 500 de repatriați, dintr-un total de 1 500 (rămânând doar 709 locuitori de origine germană). La 10 decembrie 1940, a plecat ultimul transport din Solca (906 persoane), rămânând doar 100 de familii în localitate. Din județul Câmpulung-Moldovenesc s-au repatriat 21 847 de germani (din 33 de localități), rămânând 1 017 germani²⁴⁰. În total, din sudul Bucovinei s-au repatriat 52 129 de persoane. Din localitatea Voivodeasa (Fürstendhal), ultimul transport a plecat la 7 decembrie 1940: au plecat 475 de familii (1 954 persoane). Au decis să rămână în localitate familiile Baumgarten (7 persoane), Romankievici (7 persoane), Geschler (6 persoane), Tauscher (8 persoane), Hofmann, Luk și Kufner câte o persoană²⁴¹. Statul român a răscumpărat de la aceștia bunurile imobile.

²³⁴ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 18/1940, f. 66–90.

²³⁵ *Ibidem*, f. 1.

²³⁶ *Ibidem*, f. 4.

²³⁷ Mihai Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 183.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ Alfred Thob, *Heimehr der Volksdeutschen*, Berlin, Zentralverlag der NSDAP, Frz, Eher Nachf GMBH, 1940, p. 64.

²⁴⁰ *Ibidem*.

²⁴¹ Valerian Procopciuc, *op. cit.*, p. 379.

La Rădăuți, Comisia de repatriere și-a desfășurat activitatea în incinta Casei Germane (începând din ziua 3 noiembrie 1940), sub conducerea șefului Comandamentului de repatriere pentru Bucovina de Sud, consilierul de stat Sigmayer și un „gauleitner” adjunct²⁴². Ultimul transport a plecat la data de 12 decembrie 1940. Bagajele pe care le luau cu ei nu trebuiau să depășească 550 kg, restul averii rămase fiind despăgubită de către statul german printr-o înțelegere cu statul român²⁴³. Între 1 noiembrie – 12 decembrie 1940 s-au repatriat din Rădăuți 6 200 de persoane (5 200, după alte surse)²⁴⁴. În cursul lunii august a anului 1940 au plecat din Rădăuți și 2 800 de evrei (43% din totalul populației evreiești), în baza acordului dat de Uniunea Sovietică de a permite plecarea locuitorilor din Bucovina de Sud²⁴⁵. Plecarea germanilor din Rădăuți a determinat o criză acută de specialiști în diferite domenii tehnice, inclusiv o „lipsă de prăvălii”²⁴⁶. Alături de germani, au fost admiși la repatriere și ucrainenii²⁴⁷. Împărțirea bunurilor aparținând repatriaților germani a produs nemulțumiri în oraș²⁴⁸.

Fenomenul repatrierii a afectat și destinul comunității germane din Solca: un număr de 169 de capi de familie, împreună cu familiile lor, au plecat din Solca. Populația acestei localități a scăzut cu aproape 500 de locuitori de etnie germană, buni agricultori, meseriași, ingineri etc. Unii dintre aceștia se vor reîntoarce în 1945. Prin adrese trimise Comandamentului 4 Teritorial Iași și chiar Marelui Stat Major al Armatei București, locuitorii Solcii arătau că meseriașii fierari și potcovari și brutarul au fost etnici germani care s-au repatriat, de aceea nu „are cine potcovi caii și repara grapele”, iar Solca a rămas fără brutar, solicitându-se desconcentrarea unicului meseriaș fierar din Solca, Marulă Ion și a lui Covali Ion, „brutar care este din localitatea Solca”.

La 5 septembrie 1940, guvernul de la Berlin a încheiat un acord cu guvernul sovietic de la Moscova pentru transferul în Germania al germanilor din Bucovina de Nord și Basarabia²⁴⁹. După câteva săptămâni, la 22 octombrie 1940, un acord similar a fost semnat de către guvernul german și cu autoritățile de la București, pentru „repatrierea” germanilor din Bucovina de Sud și Dobrogea²⁵⁰. În baza acestor acorduri au plecat în următorii trei ani din teritoriile respective (inclusiv din Vechiul Regat) peste 210 000 de persoane, cifrele variind în funcție de

²⁴² Franz Wisniewski, *op. cit.*, p. 288.

²⁴³ A.N.I.C., Fond *DGP*, dosar 12/1941, f. 332. Un număr de 120 de ucrainenii din Bucovina au plecat și ei în Germania.

²⁴⁴ Dragoș Luchian, *op. cit.*, p. 39.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 13/1940, f. 137.

²⁴⁷ *Ibidem*, f. 139.

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ A.M.A.E., Fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 10.

²⁵⁰ *Ibidem*, f. 293.

sursele de informații: astfel, se pare că din Bucovina au fost dislocați în jur de 96 000 de germani, din Basarabia 93 000, din Dobrogea vreo 12 000, iar din Vechiul Regat circa 11 000. Multietnicitatea spațiului bucovinean a avut serios de suferit, politica antisemită fiind radicalizată, începând cu evenimentele anului 1940 (pierderile teritoriale ale României)²⁵¹. În conformitate cu textul acordului de strămutare, semnat la București în 20 octombrie 1940, între România și Germania – de către ministrul Broșu, din partea română și oberführerul Rodde, din partea germană), au fost strămutați în Germania, trecând prin lagărul de tranzit de la Galați, 15 000 de germani din nordul Dobrogei și 52 000 din sudul Bucovinei. Suplimentar, față de aceste cifre, au fost strămutate în Germania 9 000 de persoane de naționalitate germană provenind din Vechiul Regat, alături de refugiați din Basarabia și nordul Bucovinei. În România au mai rămas 213 000 sași (Transilvania), 277 000 șvabi (Banat), 46 000 persoane de origine germană în Vechiul Regat, 37 000 în sudul Bucovinei, 1 600 în nordul Dobrogei, în total 542 000 de persoane²⁵². La 20 noiembrie 1940, recent creatul N.S.D.A.P. – Der deutschen Volksgruppe in Rumänien (Grupul Etnic German) a fost proclamat, de către guvernul român, asociație de drept politic („als einheitliche Nation”)²⁵³. Majoritatea membrilor săi au fost înrolați în Waffen SS, luptând în bătălia de la Stalingrad. La 12 mai 1943, textul unei Convenții româno-germane stabilea că germanii din România vor face serviciul militar obligatoriu în SS – în total 60 000 de persoane care primeau și cetățenia germană²⁵⁴. Plecarea germanilor a afectat domeniile ocupaționale în care aceștia erau implicați și a pus capăt unei experiențe istorice de conviețuire cu românii, ucrainenii și alte grupuri etnice din Bucovina istorică. Diversitatea spațiului bucovinean, multiculturalitatea sa, au fost puternic afectate, întrucât germanii, al patrulea grup etnic ca număr din Bucovina, au reprezentat un incontestabil factor de civilizație și progres, pentru un spațiu plasat la confluența dintre Estul și Centrul Europei. Reacțiile spontane, sincere, ale românilor și germanilor au reflectat atmosfera și spiritul Bucovinei istorice, clădite în secolele de conviețuire reciprocă. Plecarea germanilor a frustrat Bucovina poate de cel mai important creator ai civilizației și purtători ai progresului, determinând un gol imposibil de umplut în deceniile următoare. O altă pagină – dureroasă – din istoria Bucovinei s-a deschis însă, în baza unor acorduri și aranjamente între marile puteri, greu de înțeles pentru locuitorii aparținând cândva Europei Central-Orientale.

²⁵¹ Federația Comunităților Evreiești din România, *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, 1940–1942: perioada unei mari restriști, Partea I, București, Editura Hasefer, 1997, p. XII.

²⁵² Andreas Hilgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938–1944*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 145.

²⁵³ A.M.AE. Fond România 1920–1944, vol. 373, f. 471.

²⁵⁴ *Diplomați germani...*, anexa 2, p. 273–276.

Considérations concernant l'intégration des allemandes de la Bucovine dans le Royaume de la Grande Roumanie (1918–1940)

(Résumé)

Les Allemandes de la Bucovine, aussi comme les Polonnais, ont accepté sans des conditions l'Union de la Bucovine avec la Roumanie, le 15/28 novembre 1918. Les autorités roumaines, en particulier les gouvernements nationaux-libéraux, ont promové des mesures législatives et éducationnelles que, petit à petit, ont limité les possibilités d'affirmation de la communauté allemande de la Roumanie. L'impact du national-socialisme parmi les Allemandes de la Bucovine a permis l'intrusion d'une idéologie totalitaire dans l'espace tolérant qui était la Bucovine. L'éclat de la Deuxième Guerre mondiale, le déplacement des Allemandes de Bucovine ont mis fin à la diversité culturelle de cette province.

PREMISELE REFORMEI AGRARE DIN BUCOVINA (1918–1921)

ȘTEFAN PURICI

În epoca modernă, evoluția omenirii a fost marcată de fenomenul debarasării de tarele feudalismului, de conturarea și aplicarea regulilor economiei de piață și ale societății liberale. Din cauza faptului că pământul s-a aflat, timp de veacuri, în mâinile marilor proprietari și ai statului, odată cu modernizarea societății și cu pătrunderea în viața socială și economică a maselor, cu afirmarea reprezentanților categoriilor postfeudale în lumea rurală, în condițiile predominării liberei inițiative, elitele politice au conștientizat – sub presiunea poporului mai ales – necesitatea redistribuirii suprafețelor agricole și a împrumătăririi țăranilor. Pe lângă dinamizarea economiei în ansamblu, un rol important l-a jucat obiectivul social: înlăturarea tensiunilor din lumea satelor, generate și menținute atât de împărțirea inechitabilă a terenurilor agricole, cât și de nivelul de trai scăzut. În România Mare, în general, și în Bucovina, în special, de modul de soluționare a chestiunii agrare depindea atât progresul economic, îmbunătățirea destinului țăranilor, cât și înlăturarea consecințelor stăpânirilor străine asupra românilor din teritoriile realipite.

În ceea ce privește nord-estul țării, după unirea Bucovinei cu Regatul României, autoritățile au trebuit să țină cont de realitățile existente la sfârșitul anului 1918 și de efectele evoluției acestui teritoriu sub sceptrul dinastiei Habsburgilor. În perioada administrației austriece (1774–1918) în provincie au avut loc modificări importante în structura proprietății. La momentul încorporării oficiale a părții de nord-vest a Moldovei la Imperiul Habsburgic (1775), autoritățile militare au consemnat următoarea structură a terenurilor acestei provincii agricole: teren arabil – 375 725 iugăre*, teren nelucrat – 183 403 iugăre, pășune – 205 478 iugăre, pădure – 864 642 iugăre și mlaștini – 57 006 iugăre¹. Cea mai mare parte a pământului și pădurilor aparținea Episcopiei Ortodoxe de la Rădăuți și mănăstirilor bucovinene, restul boierilor și țăranilor (comunelor).

* 1 iugăr = 0,5775 ha.

¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 210.

În 1818–1823 s-a întocmit primul cadastru stabil, potrivit căruia în provincie erau 180 293 ha de teren arabil, 176 435 ha de fânețe, 143 120 ha de pășuni și 476 290 ha de păduri. Cercetătorul austriac Anton Zachar a apreciat că în Bucovina pot fi distinse trei tipuri de terenuri agricole:

a) regiunea de șes și de dealuri (40% din totalul suprafeței provinciei), care însuma 242 844 ha de teren arabil (84,2% din suprafața agricolă a ținutului);

b) regiunea premontană (27,7% din totalul suprafeței provinciei), cu o suprafață de 250 000 ha, din care numai 12,9% era pământ arabil, iar restul fânețe și pășuni;

c) regiunea muntoasă (32,3% din totalul suprafeței provinciei), cu o suprafață de 338 000 ha, din care doar 2,36% suprafață arabilă, restul fiind ocupat de fânețe și păduri².

Vizând creșterea producției și, deci, a veniturilor statului, administrația austriacă a încercat să determine îmbunătățirea exploatărilor agricole, prin introducerea de tehnici agricole noi, prin preocupări legate de creșterea demografică, în special prin colonizări și stimulare a imigrației din afara imperiului, precum și printr-o preocupare accentuată pentru ameliorarea soartei țăranului³. În acest sens, s-a căutat să se sporească suprafața cultivată, prin desțelenirea terenurilor nefolosite, aparținând bisericilor și mănăstirilor, să se sistematizeze satele, să se desece terenurile mlăștinoase, să se înființeze colonii model etc. Astfel, pe contul asanării terenurilor mlăștinoase, defrișării unor terenuri împădurite și a valorificării terenurilor neproductive, în perioada 1774–1862, suprafața arabilă a Bucovinei a sporit cu 36 236 ha⁴. Pe de altă parte, între 1815–1900, întinderile cu terenuri arabile au crescut de la 17,3% la 27,6%, iar suprafețele de terenuri neproductive s-au redus, în aceeași perioadă, de la 5,4% la 2,9%, ca și cea a fânețelor, de la 16,9% la 12,6%⁵.

La sfârșitul stăpânirii austriece, în mâinile marilor moșieri se aflau 19% dintre proprietăți, în cele ale Fondului Religionar Ortodox – 26%, domeniile statului, închinat și publice, constituiau 2%, pământurile micilor proprietari – 45%, domeniile comunale – 8%. Menționăm, de asemenea, faptul că, dacă la începutul stăpânirii austriece, majoritatea proprietarilor era de origine română (70–75%), la mijlocul secolului al XIX-lea, din cei 114 mari proprietari bucovineni⁶

² *Ibidem*.

³ M.-Șt. Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 149–150.

⁴ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 211.

⁵ E. I. Emandi, M.-Șt. Ceașu, Aurelia Petcu, *Câteva aspecte de geografie istorică, privind repartitia resurselor agrosilvice în Bucovina (sec. XVIII–XIX)*, în „Suceava. Anuarul Muzeului județean”, XIII–XIV, 1986–1987, p. 185–186.

⁶ Cf. *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für Jahr 1847*, Lemberg, k. k. Galizischen Aerial Druckerei, p. 283–409.

doar 41% erau români, 29% erau armeni, 22% polonezi, 4% evrei, 4% de alte etnii. La 1910, ponderea românilor se reduce la 31%, cea a polonezilor și armenilor constituie 32%, a altor etnii 5%, în timp ce cota proprietarilor evrei crește până la 23%⁷.

Reforma agrară, realizată de administrația habsburgică în anii '50 ai secolului al XIX-lea, nu a reușit să soluționeze toate problemele economiei rurale din Bucovina⁸. Atât din cauza suprafețelor insuficiente, cât și de pe urma divizării proprietăților prin moștenire, precum și datorită preluării unor terenuri în stăpânirea moșierimii sau burgheziei sătești, în provincie se resimțea acut, la începutul secolului al XX-lea, necesitatea unei redistribuiri a pământului. Fenomenul dat se repercuta negativ asupra nivelului de prosperitate, a stării sanitare, a gradului de cultură și de alfabetizare a țărănimii bucovinene⁹.

În ajunul Primului Război Mondial 63,79% din suprafața cultivabilă a Bucovinei o reprezenta pământul mării proprietăți, adică 666 530 ha, repartizate în 1 257 moșii, având între 50 și 1 000 ha și 125 proprietăți de peste 1 000 ha. O parte însemnată din pământurile acestei categorii era constituită din proprietăți de mână moartă, scoase prin lege de la vânzare¹⁰. Persoanele „morale”, – Fondul Bisericesc, statul și comunele – supuse restricțiilor de înstrăinare, puteau însă să-și sporească pământurile, prin cumpărare de noi terenuri sau pe alte căi legale. Datorită intensității cu care o parte dintre acestea au participat la achiziționarea unor pământuri, în 1900, după datele statistice oficiale, ele stăpâneau 372 684 ha din totalul de 1 044 290 ha câte avea Bucovina¹¹.

În același timp, în agricultura Bucovinei se dezvoltă rapid relațiile de piață. Sistemul capitalist alarendășiei înregistrează aici o pondere ridicată. La sfârșitul secolului al XIX-lea circa 75% din mării proprietari își lucrau în regie proprie pământurile, restularendându-le pe termene lungi, care oscilau între 3 și 12 ani. Fondul Bisericesc arenda pământurile unor persoane care le exploatau prin subarendarea lor la țărani¹².

Burghezia sătească, reprezentată prin 6053 proprietari între 10 și 50 ha, stăpâneau 10,85% din suprafața provinciei, adică 112982 ha. Țărănimea, care constituia 96,27% din numărul proprietarilor agricoli, nu posedă decât 23,36% din suprafața totală a Bucovinei, adică 191732 de proprietari aveau 264688 ha. Din această din urmă categorie, 59,23% dețineau mai puțin de un ha, iar 83,44% posedau sub 3 ha de pământ¹³.

⁷ Василь Ботушанський, *Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.)* / Agricultura Bucovinei (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea), Чернівці: Золоті Литаври, 2000, с. 260, додаток 8.

⁸ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 61.

⁹ Aurel Morariu, *Bucovina, 1774–1914*, București, Tipografia Lupta Nicolae Stroila, f. a., p. 82–83.

¹⁰ D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Editura Academiei, 1975, p. 25.

¹¹ A. Morariu, *op. cit.*, p. 98.

¹² *Ibidem*, p. 86–87.

¹³ N. Adâniloae, I. Dîrdală, *Acțiuni țărănești în Bucovina de sud în perioada aplicării reformei agrare din 1921*, în „Studii de istorie” (Iași), XVI, 1963, nr. 4, p. 869.

Cu toată această direcție dată agriculturii în Bucovina, date fiind suprafața redusă a terenului de cultură și densitatea mare a populației pe unitatea de suprafață, nu se putea asigura o producție agricolă pentru piață la cele mai multe dintre exploatări și nici chiar pentru cerințele familiei¹⁴. Unul dintre contemporani calculase că, având în vedere calitatea solului din Bucovina, pentru întreținerea unei familii erau necesare 4–10 ha arabile. Or, 90,75% din totalul proprietarilor aveau sub 5 ha¹⁵.

La sfârșitul războiului, din mai multe motive, problema agrară apărea mai gravă în Bucovina decât în Vechiul Regat, Basarabia și Transilvania. Densitatea ridicată a populației, de 80 de locuitori pe km² a provinciei, dintre care un procent de 80% erau agricultori, făcea ca media suprafeței de pământ ce revenea unei familii să fie mică. În același timp, suprafața cultivabilă, de 532 310 ha, nu reprezenta decât puțin peste jumătate din întinderea provinciei¹⁶. Media întinderii gospodăriilor țărănești, împreună cu cele aparținând chiaburilor, era de 2,62 ha. Pe lângă faptul că ponderea numerică a țăranilor săraci în structura proprietății era ridicată, pământurile deținute de aceștia erau fărâmițate în numeroase parcele, procesul diviziunii fiind aici mai avansat decât în vechea Românie¹⁷.

Situația era agravată de implicațiile extrem de nefaste pentru economia ținutului ale Primului Război Mondial. Din aceste motive, în lumea satelor exista o relativă tensiune, care, uneori, degenera în acțiuni violente ale țăranilor contra arendașilor sau proprietarilor.

Încă în perioada războiului, Ferdinand I, regele României, a promis că, după încheierea ostilităților, guvernul va proceda la realizarea unor reforme, printre care mai importante erau cele electorală și agrară. Pe lângă obiective sociale, reformele aveau drept scop menținerea solidarității naționale, „pentru a apăra teritoriul dobândite de curând împotriva vecinilor nemulțumiți”¹⁸.

La sfârșitul anului 1918, Bucovina se integra în cadrele României Mari, după 144 de ani de stăpânire habsburgică, perioadă care și-a pus amprenta și a creat tipare atât în viața politică, cât și, mai ales, în economia ținutului. Fluctuațiile puternice ale populației, emigrarea masivă a românilor bucovineni¹⁹, imigrarea largă a unor elemente din Galiția vecină²⁰, colonizarea cu persoane de pe întreg

¹⁴ D. Șandru, *op. cit.*, p. 25.

¹⁵ A. Morariu, *op. cit.*, p. 100.

¹⁶ D. Șandru, *op. cit.*, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*, p. 26.

¹⁸ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins ș.a., *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 439.

¹⁹ Vezi: Ștefan Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775–1848)*, „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Cernăuți–București), I, 1994, nr. 3, p. 5–11; Constantin Ungureanu, *Procese migraționiste în Bucovina în timpul administrației galițiene*, în „Analele Bucovinei” (București), VI, 1999, nr. 2, p. 347–361.

²⁰ Cf. Eugen Glück, *Evreii din Bucovina în perioada 1786–1849 (I)*, în „Analele Bucovinei”, VI, 1999, nr. 2, p. 369–386; Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, 1995, nr. 2, p. 357–373.

cuprinsul Imperiului Habsburgic, opoziția boierilor față de încadrarea provinciei, între 1787–1849, în componența Regatului Galiției și Lodomeriei, politica în domeniul administrației a autorităților austriece au făcut ca autohtonii să piardă numeroase proprietăți, iar problema pământului să devină una destul de acută pentru țărănimea din această zonă. Din aceste motive, chestiunea exproprierii marilor proprietăți și a împrumătăririi țăranilor s-au aflat în centrul atenției administrației Bucovinei, condusă inițial de Iancu Flondor, apoi de Ion Nistor. Astfel, după preluarea puterii în Bucovina, la 11 noiembrie 1918, în ședința Consiliului Național Român din 12 noiembrie 1918, prezentând programul noilor autorități, Iancu Flondor a subliniat că, în ceea ce privește agricultura, „guvernul [Bucovinei, n.n. – Șt. P.] e hotărât să pășească într-un mod cât se poate de radical” și că „numai gospodăriile cu o anumită întindere vin în considerare; dacă sunt prea mari, nu e bine, și de asemenea [nu e bine, n.n. – Șt. P.], dacă sunt prea mici”²¹. Totodată, el a rugat Consiliul Național ca administrația să nu fie supusă unor presiuni politice, deoarece reforma agrară este „o chestiune din cele mai vajnice, cea mai mare chestiune pentru țară”²². Ulterior, în aprilie 1919, prezentându-i regelui Ferdinand direcțiile și strategiile de administrare a Bucovinei, Iancu Flondor sublinia: „Problema agrară m-a preocupat intensiv. Soluțiunea trebuie să corespundă atât necesităților sociale, cât și intereselor neamului; ea nu poate avea de scop numai o simplă împrumătărire, care din punct de vedere științific și a experiențelor făcute până acum de repetite ori în vechiul Regat ar fi un paleativ lipsit de seriozitate. Principiile elementare ale unei sănătoase politici agrare nu pot fi scăpate din vedere”²³.

În același timp, unii bucovineni considerau că reforma agrară ar trebui realizată „până la împreunarea cu România”²⁴, din teama că marii proprietari din Vechiul Regat ar putea bloca exproprierea radicală a moșiilor. Deja la 25 noiembrie 1918 au fost încheiate primele calcule referitoare la dimensiunile împrumătăririlor, Iancu Flondor anunțând că se vor „împărți din moșiile proprietarilor și a[le] fondului bisericesc peste șasezeci mii de fâlci” la țărani²⁵. Constatând dificultățile care stăteau în calea realizării reformei agrare (dispariția unor acte cadastrale în timpul războiului, insuficiența mijloacelor financiare, acaparările cu forța ale terenurilor de către unii țărani etc.), șeful administrației bucovinene a promis că procesul de împrumătărire se va încheia în toamna anului 1919²⁶.

În opera de legiferare a schimbărilor social-economice și politice s-au încadrat numeroase personalități bucovinene. Astfel, Aurel Onciul a elaborat un grafic

²¹ „Monitorul Bucovinei”, 1918, 17 decembrie, fascicola 3, p.3.

²² *Ibidem*, p. 3–4.

²³ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (în continuare ASRC), Fond 6, inv. 1, d. 64, f. 10 v.

²⁴ „Monitorul Bucovinei”, 1918, 28 decembrie, fascicola 5, p.2.

²⁵ 1 falce = circa 1,43 ha.

²⁵ „Monitorul Bucovinei”, 1919, 2 ianuarie, fascicola 6, p. 3.

²⁶ *Ibidem*.

detaliat, greu de respectat în condițiile de după încheierea războiului mondial, referitor la crearea cadrului legislativ necesar materializării principiilor democratice ale reformei agrare. Potrivit acestuia, prima măsură trebuia să fie promulgarea, până la 1 aprilie st. v. 1919, a Decretului regal privind arendarea obligatorie a terenurilor ce urmau a fi expropriate, datorită faptului că „termenul obișnuit în agricultură” pentru asemenea tranzacții „este ziua de Sf. Gheorghe” (23 aprilie st. v.)²⁷. Între 1 și 20 aprilie urmau a fi încheiate contractele de arendă, redactate declarațiile proprietarilor expropriați și cererile doritorilor de a fi împroprietăriți. Pentru alcătuirea tablourilor cu suprafețele expropriate și numele celor îndreptățiți spre împroprietărire erau rezervate 10 zile (până la 1 mai). Până la 15 mai st. v., comisiile locale urmau să determine „obiectele expropriate și date în schimb, încât inginerii ar fi în stare să înceapă în ziua aceasta operațiunile lor și să profite de vara întregă pentru a le finaliza”. În luna septembrie, comisiile locale trebuiau să procedeze la evaluarea terenurilor și stabilirea prețurilor pentru loturile de împroprietărire ca până la 1 noiembrie 1919, „ziua proiectată pentru predarea loturilor, încheierea și intabularea contractelor”, împroprietărirea să se realizeze în „circumscripțiile judecătorești Dorna, Câmpulung, Stulpicani, Humor, Solca și Rădăuți”, unde exproprierea se putea efectua mai rapid datorită faptului că majoritatea proprietăților aparțineau Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei. Pentru celelalte zone ale provinciei, împroprietărirea urma să se finalizeze până în luna mai 1920²⁸.

Totuși, în multe localități ale ținutului, țărani nu aveau suficientă răbdare pentru a aștepta legiferarea împroprietărilor. Astfel, la începutul anului 1919, locuitorii din Ostra și Negrileasa (județul Câmpulung) au decis să intre cu forța în posesia a circa 1 000 ha, aflate în proprietatea Fondului Religionar al Bucovinei²⁹. În primăvara aceluiași an, tulburări țărănești au avut loc în localitățile Mazanaiești, Lucacești, Vorniceni³⁰, Dragoiești³¹ din districtul Gura-Humorului, precum și în comuna Camena din județul Cernăuți³². În multe cazuri, autoritățile au recurs la serviciile jandarmeriei și armatei pentru a restabili ordinea. De asemenea, Iancu Flondor a făcut demersuri pe lângă Mitropolitul Bucovinei și pe lângă marii proprietari ca aceștia să dea țăranilor în arendă părți ale moșiilor Fondului Religionar și ale celor particulare. Datorită faptului că a întâlnit înțelegere la persoanele respective, raporta regelui șeful administrației bucovinene, în localitățile rurale din provincie „s-au evitat turburări”³³.

Starea de tensiune din lumea rurală a Bucovinei a determinat organele puterii să urgenteze dezbateră și redactarea proiectului de lege privind reforma agrară.

²⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond *Iancu Flondor*, d. 11, f. 67 v.

²⁸ *Ibidem*, f. 67 v. – 68 v.

²⁹ D. Șandru, *op. cit.*, p. 61.

³⁰ ASRC, Fond 6, inv. 1, d. 43, f. 27.

³¹ *Ibidem*, f. 51.

³² *Ibidem*, Fond 1241, inv. 1, d.7, f. 3-4.

³³ *Ibidem*, Fond 6, inv. 1, d. 64, f. 11.

Astfel, la 2 februarie 1919, anunțând că anteproiectele pentru reforma electorală și cea agrară erau deja pregătite, Iancu Flondor a făcut invitații partidelor politice și consiliilor naționale ale „tuturor națiunilor conlocuitoare” din provincie să desemneze reprezentanți în comisiile pentru reformele respective³⁴. Drept urmare, din Comisia pentru reforma agrară au făcut parte 18 membri ai Consiliului Național Român, 12 membri ai Consiliului Național Ucrainean, 5 ai Consiliului Național Evreiesc, 4 ai Consiliului Național German, 2 ai Consiliului Național Polon, 4 reprezentanți ai Mitropoliei Bucovinei, 2 membri ai Partidului Social Democrat, 2 ai Societății „Țăranul” și 2 reprezentanți ai Centralei Băncilor Sătești românești³⁵.

De asemenea, cu scopul de a „îndruma reforma agrară pe o cale sănătoasă”, la 21 februarie, Iancu Flondor a dispus ca în ziua de 28 februarie 1919 să se realizeze „un recensământ general al populației Țării Bucovina, cu considerarea specială a situațiunii economice”³⁶.

Dezbaterile în cadrul comisiei au început la 3 martie 1919, principiile proiectului elaborat de administrația Bucovinei obținând „aprobarea generală”. Acest lucru se datora caracterului „radical” al legii, precum și faptului că ținea cont „de toate dorințele țăranimii”, aprecia Iancu Flondor³⁷.

Pentru a fi la curent asupra dezbaterilor șeful administrației cernăuțene l-a numit, la 8 martie 1919, pe Constantin Berariu, secretarul guvernului Bucovinei, drept reprezentant al său în cele două comisii legislative³⁸. Ca măsură pregătitoare a exproprierii pământului, la 20 martie 1919, Guvernul Bucovinei a adoptat Ordonanța nr. 37 privind arendarea obligatorie a pământurilor ce urmează a fi expropriate (peste 200 ha) către țărani. În acest scop, în comune au fost instituite comisii care urmau să reglementeze raporturile între proprietari și arendași, precum și să stabilească persoanele concrete care aveau dreptul să arendeze terenurile respective³⁹.

În cadrul comisiei instituite de Iancu Flondor, discuțiile s-au desfășurat destul de fructuos, inspirându-i acestuia, în prima decada a lunii aprilie 1919, încrederea că „lucrările vor fi curând terminate”⁴⁰. Împroprietărirea urma a se face în loturi de moșii țăranesti de 5 ha inalienabile și indivizibile. Se urmărea, pe această cale, crearea de ferme-model⁴¹.

Între timp, între cei doi lideri ai românilor bucovineni – Iancu Flondor și Ion Nistor – miniștri delegați în Guvernul României, primul cu sediul la Cernăuți, al doilea cu sediul la București, a izbucnit un scandal care se va încheia cu

³⁴ *Ibidem*, d. 47, f. 1.

³⁵ *Ibidem*, f. 1–4.

³⁶ *Ibidem*, d. 76, f. 2.

³⁷ *Ibidem*, d. 48, f. 1.

³⁸ *Ibidem*, d. 49, f. 1.

³⁹ Radu Economu, *Unirea Bucovinei, 1918*, București, Fundația Culturală Română, 1994, p. 52.

⁴⁰ ASRC, *loc cit.*, d. 64, f. 11.

⁴¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 51.

prezentarea, la 14 aprilie 1919, a demisiei de către Flondor și preluarea Administrației Bucovinei de către Nistor, susținut de liberali. Răspunzând acuzațiilor că ar fi un reacționar și că, din acest motiv, s-ar opune realizării reformei agrare, Iancu Flondor a infirmat, într-un interviu acordat ziarului ieșean „Chemarea”, din 4/17 aprilie 1919, calomniile adversarilor săi politici. Astfel, el arăta că în Bucovina, proiectul de reformă agrară este mult mai radical decât cel din Vechiul Regat, prevăzând exproprierea suprafețelor ce depășeau 200 de ha, față de 500 ha, cum era prevăzut în Decretul-lege din 15 decembrie 1918⁴². Spre deosebire de Vechiul Regat, unde fiecare moșie a proprietarului era considerată domeniu distinct, în Bucovina, sublinia Flondor, două sau mai multe moșii ale unui singur proprietar formează o singură moșie. Alături de faptul că suprafețele de împrumțare urmau a deveni moșii țărănești indivizibile și neipotocabile, principiile proiectului bucovinean erau o dovadă, menționa el în continuare, că în Bucovina se va face nu o simplă împrumțare, ci o adevărată reformă agrară⁴³.

Succesorul lui Flondor la conducerea administrației Bucovinei a încercat să înlăture radicalismul proiectului flondorist. Astfel, la începutul lunii iunie 1919, Ion Nistor comunica regelui Ferdinand: „Proiectele de reformă agrară și electorală se vor face ținându-se seama, firește că în marginile posibilității, de dorințele tuturor cetățenilor bucovineni, rămânând ca eventualele modificări să se facă în Constituantă”⁴⁴.

Gruparea lui Nistor a reușit să obțină modificarea parțială a prevederilor proiectului întemeiat pe principiile flondoriene. În cele din urmă, la 6 septembrie 1919, regele Ferdinand a semnat Decretul-lege nr. 3 871, prin care erau legiferate principiile reformei agrare în Bucovina⁴⁵. Reforma agrară era realizată în scop „de utilitate publică și pentru a spori întinderea proprietății țărănești”⁴⁶. Sub aspect juridic, exproprierea deveneau valabile din ziua publicării decretului-lege, suprafețele vizate fiind „lovite de indisponibilitate din aceeași zi, fără îndeplinirea nici unei alte formalități”. Totodată, pentru a nu dezechilibra economia rurală a Bucovinei, erau exceptate de la expropriere „locurile de arie și ferme, conacul cu grădina, viile și grădinile cu zarzavaturi și pomi roditori, stabilimentele industriale cu terenul strict necesar pentru exercițiul lor și parcelele pe cari se află clădiri”. Pentru întreținerea personalului silvic superior erau rezervate câte 6 ha de persoană, iar pentru cel inferior câte 4 ha⁴⁷.

În pofida faptului că legea agrară era mai moderată decât cea preconizată de Iancu Flondor, principiile acesteia erau mai radicale decât cele ale actului legislativ similar pentru Vechiul Regat. Potrivit Decretului-lege nr. 3 871, în

⁴² Vezi: D. Șandru, *op. cit.*, p. 47–49.

⁴³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 56.

⁴⁴ ASRC, *loc cit.*, d. 29, f. 16.

⁴⁵ „Monitorul Oficial” (București), nr. 113, 1919, 7 septembrie.

⁴⁶ C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. IX, 1919–1922, f. l., f. a., p. 168.

⁴⁷ *Ibidem*.

Bucovina se expropria în întregime⁴⁸: a) terenurile rurale aflate în proprietatea străinilor (persoane care până la 1 august 1914 nu aveau indigenat în Bucovina sau nu sunt cetățeni români); b) proprietățile tuturor persoanelor juridice de drept public sau de drept privat; c) proprietățile absenteiștilor (persoane care, în perioada 1 august 1909 – 1 august 1919, în câte 5 ani consecutivi mai mult de jumătate de an au petrecut în afara teritoriului României întregite, fără motive întemeiate); d) proprietățile arendate mai mult de nouă ani consecutivi în perioada 1905–1919⁴⁹; e) proprietățile interzișilor și curanzilor. Se stipula că „pădurile tuturor acestor categorii expropriate în întregime trec în proprietatea statului”.

Ceilalți proprietari particulari, care aveau suprafețe ce depășeau 100 de ha și care nu făceau parte din categoriile de mai sus, suportau exproprieri progresive. De pildă, un proprietar care avea o moșie cu o suprafață de 180 ha, era expropriat de 24,1 ha, unul cu 300 ha respectiv de 98,3 ha, iar cel care deținea o proprietate de 600 ha era expropriat de 350 ha. Peste cota de 600 ha, erau scutite de expropriere doar 250 ha, restul urmând a fi naționalizate. În Decretul-lege din 6 septembrie 1919 a fost menținut principiul formulat de Iancu Flondor, potrivit căruia mai multe proprietăți ale aceluiași proprietar se considerau ca una singură, proprietarul având dreptul să-și aleagă la una dintre ele partea ce rămânea „liberă de expropriere”⁵⁰. În situația în care proprietarul nu era agricultor și dacă nici părinții lui nu fuseseră, acesta avea dreptul doar la 4 ha peste cota stabilită.

În cazul în care sub incidența legii cădeau moșiile arendate, contractele respective erau anulate de drept pentru partea expropriată, arendașul beneficiind de posibilitatea de a i se reduce proporțional și valoarea contractului. Atunci când porțiunea expropriată depășea 25% din suprafața totală a moșiei, arendașul și proprietarul erau îndreptățiți să solicite rezilierea întregului contract⁵¹.

Încă din perioada evului mediu, locuitorii satelor au fost deposedați de către boieri de importante suprafețe aflate în proprietatea comunală. Acest proces a continuat și sub stăpânirea habsburgică, când terenurile respective au fost utilizate și pentru înființarea unor gospodării ale coloniștilor. Pentru a satisface doleanțele sătenilor, erau supuse exproprierilor parțiale „proprietățile rurale cultivabile ale comunelor rurale și urbane, după o scară progresivă în raport cu trebuințele de imaș ale locuitorilor acelor comune”⁵².

Legea agrară pentru Bucovina stabilea că exproprieria și împroprietărirea se vor executa paralel. Toate terenurile expropriate urmau a fi incluse în „Fondul de pământ bucovinean al statului”. Gestionarea suprafețelor agricole respective era

⁴⁸ *Ibidem*, p. 168-169.

⁴⁹ Această dispoziție nu se regăsea în legea agrară din Vechiul Regat.

⁵⁰ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 169–170; D. Șandru, *op. cit.*, p. 62.

⁵¹ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 170.

⁵² *Ibidem*, p. 169.

pusă pe seama Băncii Regionale Cernăuți⁵³, care avea și dreptul de a achiziționa pământ și a-l vinde în parcele țăranilor. Orice proprietar care dorea să-și vândă moșia sau un teren oarecare, trebuia să facă în prealabil oferta către Banca regională. Dacă în timp de o lună, aceasta nu se arăta interesată de achiziționarea pământului, proprietatea putea fi vândută particularilor⁵⁴.

Terenurile expropriate erau utilizate pentru împrumutarea capilor de familie țărești, a parohiilor ortodoxe române, a școlilor și personalului silvic. Aveau priorități persoanele care au luptat în război în rândurile armatei române și cei care au suferit daune materiale în urma operațiunilor militare. În același timp, legea specifica faptul că persoanele care s-au sustras nemotivat de la recrutările din 1919, precum și cele care „au comis acte de dușmănie față de Statul român sau națiunea română” nu erau luate în considerație la împrumut⁵⁵.

Loturile de împrumut erau de 4 ha sau de completare până la această suprafață. În zona de munte, suprafețele de împrumut și de completare puteau atinge 8 ha. Totodată, familiile care, din lipsă de pământ, nu puteau fi împrumutate în comuna natală, aveau dreptul de a fi colonizate în localitățile care dispuneau de terenuri suficiente, beneficiind de dreptul la un lot de 5 ha⁵⁶.

Aplicarea prevederilor reformei agrare era pusă în sarcina unor comisii agrare. Acestea erau instituite la nivel de comună, de județ și de provincie. Faptul că autoritățile bucovinene urmăreau soluționarea problemei agrare în favoarea țăranimii se poate observa din componența comisiei agrare comunale, care era compusă, potrivit Decretului-lege 3 871, din 2 intelectuali din comună, numiți de prefect, din primarul comunei, 2 săteni provenind „din acei agricultori ce au mai puțin de 4 ha, având ei și doi locuitori, și un reprezentant al proprietarilor ale căror moșii sunt luate în vedere să se exproprieze în favorul locuitorilor acelei comune”⁵⁷.

Țăranii care obțineau dreptul de împrumut trebuie să încheie contracte de cumpărate cu Banca Regională, urmând ca prețul vânzării-cumpărării terenului să fie suportat de stat în proporție de până la 35%, iar restul de cumpărători prin credit bancar pe termen de 50 de ani, cu o dobândă anuală de 5%, la care se adăugau cheltuielile de regie ale băncii⁵⁸.

Cu scopul de a evita diminuarea performanțelor gospodăriilor țărești, legiuitorul a interzis împrumutului să împartă, vândă, ipotecheze sau amanezeze lotul „până la amortizarea deplină a întregului împrumut și în nici un

⁵³ Vezi Decretul-lege nr. 4 209, din 12 septembrie 1919, în „Monitorul Oficial”, nr. 130, 1919, 27 septembrie.

⁵⁴ D. Șandru, *op. cit.*, p. 62.

⁵⁵ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 171.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 173.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 172.

caz înainte de 10 ani de la cumpărare”. Se admitea doar transmiterea prin donație sau prin moștenire a întregului teren obținut datorită reformei agrare. Un mijloc de protecție socială era prevederea potrivit căreia, în cazul în care țăranul ajungea, din varii motive, într-o situație financiară dificilă, gospodăria lui fiind supusă execuției silită, această măsură nu se putea aplica asupra casei agricultorului și a unei suprafețe de 1 ha de pământ”⁵⁹.

Ulterior, prin Legea pentru reforma agrară din Bucovina⁶⁰ din 1921, prin diverse regulamente⁶¹, adoptate în anii '20 și '30 ai secolului al XX-lea, prevederile Decretului-lege din 1919 au fost parțial modificate, în special în direcția sporirii rolului statului în gestionarea terenurilor expropriate și a împrumutării sătenilor.

Astfel, întinderea proprietăților rurale și starea lor juridică era raportată la situația existentă în ziua de 6 septembrie 1919⁶² și nu la 15/28 noiembrie 1918. Evaluarea terenurilor se făcea acum în coroane, iar valoarea unei coroane era stabilită la un nivel egal cu un leu (art. 29, punct d)⁶³. Potrivit noii legi, prin art. 5, punct a), au fost exceptate de la expropriere totală terenurile mănăstirilor Putna, Dragomirna, Suceava și Sucevița până la 100 ha și 50 din pământul cultivabil al Fondului Bisericesc ortodox oriental, pentru Mitropolia Bucovinei. De asemenea, se mai exceptau proprietățile comunelor rurale și urbane, pădurile tovărășiilor, precum și cele ale Fondului Bisericesc, afară de părțile mărginașe din apropierea satelor, pe care Comitetul agrar, dacă le considera proprii pentru defrișare în scop de a se întemeia gospodăria țărănești și pășuni comunale, le putea destina acestui scop. Categoria absenteiștilor (art. 5, punct b) era extinsă și asupra persoanelor care la 15/28 noiembrie 1918 și până la publicarea legii nu au avut domiciliul în țară, lipsind fără vreo însărcinare specială. Făceau excepție proprietățile lor rurale până la 25 ha⁶⁴. În plus, persoanele juridice expropriate în întregime au obținut

⁵⁹ *Ibidem*, p. 172.

⁶⁰ Vezi: „Monitorul Oficial”, nr. 93, 1921, 30 iulie.

⁶¹ *Regulamentul Legii agrare pentru Bucovina*, în „Monitorul Oficial”, nr. 192, 1921, 26 noiembrie; *Regulament pentru modificarea art. 33, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 68, 73, 74, 75, 77, 78, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 105, 109, 110, 113, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 141, 142, 143, 145, 146 și 147 din regulamentul legii pentru reforma agrară din Bucovina prin Înaltul decret Regal nr. 3 710 din 20 iulie 1923*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură «Glasul Bucovinei», 1923, 15 p.; *Legea pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru reforma agrară din Bucovina*, în „Monitorul Oficial”, nr. 88, 1924, 20 aprilie; *Legea nr. 2 591, din 24 iulie 1924*, în „Monitorul Oficial”, nr. 168, 1924, 5 august; *Regulament special pentru aplicarea pe teren a lucrărilor de expropriere în Bucovina*, în „Monitorul Oficial”, nr. 166, 1926, 28 iulie; *Instrucțiuni privitoare la îndeplinirea formalităților prevăzute la art. 49–65 din legea pentru reforma agrară*, București, Institutul de Arte Grafice «Oltenia», 1927, 16 p. etc.

⁶² *Lege pentru reforma agrară din Bucovina*, București, Imprimeria Statului, 1921, p. 3.

⁶³ *Ibidem*, p. 14.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 4–5.

dreptul să-și păstreze clădirile și instalațiile care nu erau necesare „unor scopuri naționale, culturale și economice”⁶⁵.

Altă modificare a fost legată de faptul că din categoria instituțiilor supuse anterior exproprierii integrale au fost excluse persoanele juridice de drept public (compară art. 7.1, punct b, al Decretului-lege nr. 3871/1919, și art. 6 punct a, din Legea pentru reforma agrară din Bucovina din 23 iulie 1921). În interesul țăranilor, a fost inclusă prevederea potrivit căreia se expropria în folosul acestora pământul rural folosit prin embatic (emphyteusis), plantat sau nu, și acela ținut de săteni cu arendă cel puțin 10 ani neîntreruși, dacă aceștia își construiseră pe el case, sălașe, mori de apă primitive sau făcuseră plantații de vii ori pomi roditori (art. 6, punct d)⁶⁶.

Analizând conținutul legilor agrare pentru Bucovina din 1919 și 1921, observăm că în cazul exproprierii totale agrare legiuitorul nu a făcut vreo distincție între proprietarii români și cei străini.

Modificări neesențiale s-au produs și în capitolul referitor la exproprierile parțiale. Astfel, parohiile au obținut dreptul să-și păstreze până la 12 ha din sesiile existente, iar cooperatorii până la 6 ha (art. 7, punct a)⁶⁷. De asemenea, pentru a simplifica procesul de măsurare a moșiilor și de împrumietărire, legea din 1921 a eliminat valorile zecimale din cifrele care specificau întinderea suprafețelor supuse exproprierii, păstrând dimensiunile expropriabile din Decretul-lege din 1919. În vederea stimulării interesului sătenilor pentru obținerea unor studii de specialitate și a promovării cunoștințelor agricole moderne în mediul rural, noua lege prevedea dreptul proprietarilor care aveau copii agronomi sau studiau agronomia, să păstreze în plus 50 ha. Aceștia din urmă erau obligați ca în termen de 5 ani de la promulgarea legii să obțină diploma, urmând să-și cultive singuri pământul (art. 7, punct d).

Așadar, exproprieria parțială atingea pe toți proprietarii privați, fără a ține cont de calitatea lor, capacitatea juridică sau caracterul imobilului expropriat. Legea agrară permitea ca proprietarul să-și aleagă partea de moșie, cu condiția ca partea predată sătenilor spre parcelare să poată fi rațional folosită de împrumietăriți. Ca și în Decretul-lege, în textul legii agrare din 23 iulie 1921 se prevedea că subsolul terenurilor expropriate trece în proprietatea statului, cu excepția „drepturilor câștigate” (art. 4)⁶⁸.

Mult mai explicită era legea din 1921 în ceea ce privește situația pășunilor comunale. Astfel, nu intrau în categoria suprafețelor expropriate pășunile comunale existente (art. 13). Pentru înființarea sau completarea acestora, puteau fi folosite terenurile unor poieni mai mari de 10 ha, aparținând particularilor. Proprietarul avea însă dreptul să dea în schimbul suprafeței revendicate un teren

⁶⁵ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 4.

echivalent împădurit, situat la marginea pădurii, după tăierea lemnului (art. 14, punct a)⁶⁹.

Lotul de împrăștiere a rămas la nivelul de 4 ha la șes și de până la 8 ha la munte; a fost mărită suprafața lotului de colonizare, de la 5 la 6 ha (art. 65)⁷⁰. Având în vedere faptul că în Bucovina era o lipsă generală de pământ, noua lege a permis alcătuirea unor loturi de împrăștiere mai mici de 4 ha (art. 66)⁷¹.

Modificări au fost operate și în nomenclatorul organelor de aplicare a reformei agrare. Dacă Decretul-lege nr. 3871 prevedea funcționarea Comisiei agrare centrale (cu sediul în Cernăuți), Comisiilor agrare de ocol în fiecare circumscripție județeană și a Comisiilor agrare comunale în fiecare comună, care soluționau toate chestiunile legate de exproprierea și împrăștierea sătenilor, legea din 1921 a stabilit instituții distincte pentru cele două operațiuni. Exproprierea a intrat în competențele unui Comitet agrar la nivel de țară, iar la nivelul provinciei ale Comisiunii regionale de expropriere și în cele ale Comisiunilor de ocol pentru expropriere (art. 32–36)⁷². Pe această cale, rolul statului în gestionarea și dirijarea reformei agrare a crescut puternic în detrimentul autorităților comunale. În calitate de organisme de împrăștiere au fost desemnate Comitetul local, Comisia de ocol de împrăștiere și Comisia regională pentru împrăștiere (art. 74)⁷³.

Legea pentru reforma agrară din Bucovina a detaliat categoriile persoane publice și private îndreptățite la împrăștiere, precum și ordinea de prioritate. Astfel, decretul-lege din 1919 dispunea distribuția pământului expropriat în următoarea înșiruire: țăranilor muncitori de pământ, parohiilor ortodoxe ca sesii (pentru preoți și cantori), școlilor (ca terenuri de experiențe agricole), personalului silvic (pentru întreținere) și comunelor pentru imaș (art. 20)⁷⁴. În ceea ce privește prioritatea în rândul sătenilor, era stabilită întâietatea participanților la război, „preferându-se în prima linie cei ce au luptat pentru întregirea neamului”, urmați de familiile celor căzuți în război, invalizii (art. 21.1) și, în fine, de persoanele păgubite de pe urma operațiunilor militare. Totodată, de dreptul de împrăștiere au fost lipsiți indivizii care fără motive s-au sustras de la recrutările din 1919, precum și cei care „au comis acte de dușmănie față de Statul român sau națiunea română” (art. 21.2)⁷⁵. Deoarece mulți români bucovineni au fost recrutați în armata imperială, nimerind astfel în tabăra adversă României, prevederile art. 21.1. dezavantajau un număr important de săteni autohtoni chiar în detrimentul unor alogeni care reușiseră să se eschiveze sau să nu fie recrutați din diverse motive. În

⁶⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 26.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 14–17.

⁷³ *Ibidem*, p. 27.

⁷⁴ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 171.

⁷⁵ *Ibidem*.

plus, orice român care deținuse anumite funcții sub regimul austriac putea fi tratat drept „dușman” al Statului român sau al națiunii române, iar minoritarii puteau fi, practic, cu toții încadrați în categoria respectivă.

Din aceste considerente, legiuitorul a revenit asupra stipulațiilor respective. Astfel, a fost parțial modificată ordinea de preferință la împrumut, pe primul loc fiind situate familiile celor căzuți în război și invalizii. De pe prima pe a doua treaptă au fost trecuți participanții la război, cu precădere voluntarii care au făcut parte din armata română sau cele aliate. Poziția a treia a rămas în continuare să fie deținută de persoanele păgubite în urma războiului (art. 62.4). Formula referitoare la persoanele excluse de la împrumut a fost redactată cu mai multă rigoare: „Cei cari fără motive s-au sustras de la recrutările din anul 1919, precum și cei ce au comis *după 28 noiembrie 1918* acte de dușmănie față de Statul român sau națiunea română, dacă actele acestora vor fi constatate prin sentințe judecătorești [s.n. – Șt. P.]”⁷⁶.

Astfel, putem observa că administrația românească a încercat să legifereze o reformă agrară care să sprijine țărănimea, indiferent de origine etnică, să stimuleze agricultura Bucovinei și întreaga societate prin constituirea unor gospodării viabile. Fiind una dintre cele mai largi reforme agrare din estul Europei realizate după Primul război mondial, în fapt „o profundă revoluție agrară”⁷⁷, aceasta a determinat, la nivelul întregii țări, exproprierea a 66% (aproape 6 milioane ha) din suprafețele aparținând marilor proprietari și instituțiilor publice care aveau peste 100 ha și împrumutarea a circa 1,4 milioane de țărani⁷⁸. În Bucovina, până în anul 1928, fuseseră expropriate și puse la dispoziția comisiilor de împrumut 68 684 ha. Ținând cont de obiectivele și principiile reformei agrare, țărani români au primit 39 594 ha, cei ucraineni 14 481 ha, ungurii 8 072 ha, germanii 5 022 ha, polonezii 1 446 ha, evreii 393 ha și alții 1 876 ha⁷⁹.

Reașezarea agriculturii românești pe baze capitaliste solide a dat o lovitură puternică raporturilor medievale care se mai păstrau în anumite zone ale țării și a făcut posibilă participarea mai strânsă a economiei românești la schimbul internațional de produse. Implicații la fel de importante pot fi observate la nivelul organizării gospodăriilor țărănești și a condițiilor de viață în mediul rural. Totodată, împrumutarea sătenilor, introducerea votului universal și adoptarea Constituției de la 1923, care cuprindea largi drepturi pentru cetățenii țării, au creat premisele necesare democratizării societății românești în ansamblul ei. În pofida unor deficiențe și nedreptăți înregistrate pe parcursul aplicării prevederilor

⁷⁶ *Lege pentru reforma agrară din Bucovina*, p. 25.

⁷⁷ Gheorghe Buzatu, *Realități economice și sociale*, în Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 94.

⁷⁸ D. Șandru, *op. cit.*, p. 250–251.

⁷⁹ Filaret Doboș, *Zece ani de viață agricolă în Bucovina*, în Ion I. Nistor, *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1928, p. 162; Radu Economu, *op. cit.*, p. 71.

reformei agrare, lumea satului a cunoscut o schimbare importantă atât în domeniul relațiilor economice, cât și în cel al raporturilor interpersonale, apropiind, într-o anumită măsură, România de Europa Occidentală ca mod de funcționare a economiei și ca model de comportament social.

Prémises de la réforme agraire de la Bucovine (1918–1921)

(Résumé)

L'étude présente la situation de la propriété agraire de Bucovine à la fin de la Première Guerre mondiale, en soulignant que le problème de la distribution des terres aux paysans s'est trouvée au centre des préoccupations du gouvernement roumain et de l'administration de Cernauti, conduits par l'homme politique Iancu Flondor. L'auteur analyse l'implication des habitants de la Bucovine dans le procès de l'élaboration du projet de la réforme agraire, le caractère démocratique du cadre législatif initié par Iancu Flondor et aussi, les implications de la pression des paysans et du conflit d'entre Iancu Flondor et Ion Nistor – l'homme politique d'orientation libérale – sur la question rurale.

L'étude relève les objectifs et les principes de la loi agraire de la Bucovine de 1919, conformément auxquelles ont été réalisées la nationalisation des grandes propriétés foncières et la distribution des terres aux paysans pendant les années '20 et '30 du XX-ème siècle.

DELIMITAREA FRONTIEREI BUCOVINEI ÎN ANII 1775–1776

CONSTANTIN UNGUREANU

La 10/21 iulie 1774 a fost semnat, la Kuciuk-Kainargi, Tratatul de Pace între Rusia și Turcia, iar rușii încă în aprilie 1774 își retrăseseră o parte din trupele staționate în ținuturile Cernăuți și Suceava. Atunci s-a creat momentul cel mai potrivit de a înlăptui preconizata anexare a Bucovinei. Deja în luna mai 1774, două detașamente de husari austrieci, sub pretextul unei reparații, au intrat în Bucovina, pentru ca imediat după plecarea rușilor să preia acest teritoriu și să fixeze bornele de hotar de-a lungul noii linii de frontieră, trasată deja de către Mieg.

La 31 august 1774, primele trupe austriece au intrat în nordul Moldovei și au ocupat orașele Cernăuți, Siret și Suceava. Până la 25 octombrie 1774, trupele imperiale de sub comanda generalului Gabriel von Spleny au ocupat întreg ținutul Cernăuți, 142 de sate din ținutul Suceava și 9 așezări din nord-vestul raialei Hotin¹. La 24 octombrie a sosit la Cernăuți raportul că noua linie de frontieră a fost în totalitate ocupată, iar fixarea hotarelor de-a lungul întregii linii a fost finisată până la 19 noiembrie².

Imperiul Habsburgic a profitat din plin de contextul internațional favorabil și, prin acțiuni diplomatice și demonstrații de forță a reușit să cucerească fără lupte partea de nord-vest a Moldovei, numită ulterior Bucovina. Profitând de slăbiciunea Imperiului Otoman, trupele imperiale au înaintat adânc în interiorul Moldovei, pentru ca ulterior să se negocieze viitoarele hotare. Internunțiul Thugut scria, la 17 februarie 1775, din Istanbul către Viena, că s-a depășit substanțial suprafața indicată în harta și memoriul predate sultanului pentru începerea negocierilor³. Acest fapt a fost folosit ca un mijloc de presiune asupra Turciei, pentru a se obține un teritoriu cât mai mare.

¹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 10.

² Daniel Werenka, *Die Verhandlungen Österreichs mit der Türkei bezüglich der Erwerbung des "Bukowiner Districts" nach der Convention vom 7. Mai 1775*, în *Siebzehnter Jahresbericht der k.k. Staats-Unterrealschule im V. Bezirke (Margarethen) von Wien für das Schuljahr 1891/92*, Wien, 1892, p. 6.

³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774–1862) – de la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 69.

Inițial, Imperiul Otoman s-a opus acestei pretenții, Poarta fiind susținută și de puteri străine, în principal Prusia și Rusia. Poarta însă se afla într-o situație foarte strâmtorată din cauza neratificării păcii de la Kuciuk-Kainargi. În această situație, autoritățile de la Istanbul au fost nevoite, în sfârșit, la începutul anului 1775, să facă Austriei promisiuni în privința Bucovinei. În acest timp, austriecii au ridicat fortificații și șanțuri de apărare în teritoriul ocupat, pentru a putea înfrunta orice pericol. Ei au construit drumuri, au ridicat poduri peste râuri și au căutat – prin comportament adecvat – să se pună bine cu locuitorii.

Prusia și Rusia priveau cu ostilitate invazia nord-vestului Moldovei de către trupele imperiale și, în secret, au îndemnat Poarta să nu cedeze acest teritoriu. Dar aceste țări nu au protestat oficial împotriva acestui rapt teritorial, fiindcă fiecare își urmărea interesele în această zonă și nu dorea o înrăutățire a relațiilor cu Austria. Prusia, Rusia și Austria participaseră, în 1772, la prima împărțire a Poloniei și deja se contura o alianță de lungă durată între aceste trei puteri absolutiste. Alte mari puteri europene, ca Franța sau Anglia, nu au reacționat oficial la răpirea Bucovinei, ele fiind implicate în alte conflicte. Așadar, Imperiul Otoman se afla atunci într-o izolare diplomatică internațională și, fiind slăbit din cauza îndelungatului război ruso-turc, nu avea suficiente forțe militare pentru a rezista în fața pretențiilor teritoriale ale Imperiului Habsburgic.

La începutul anului 1775, Curtea de la Viena a recurs la noi presiuni și la amenințări cu forța armată, a concentrat noi trupe în Transilvania și Ungaria, pentru a obliga Poarta să cedeze nordul Moldovei. Folosind concomitent intimidarea și presiunile militare pe de o parte, mita și vorbele frumoase pe de altă parte, Austria a reușit să anihileze împotrivirea Turciei și, în februarie 1775, au demarat la Istanbul negocierile cu privire la cedarea nordului moldav. Sultanul a fost nevoit să renunțe la împotrivire și a insistat doar în cerința de a reduce la maximum zona ocupată, fiind însă ferm de a nu ceda nimic din raiaua Hotin.

În aceste condiții, Imperiul Otoman, care nu avea nici putere militară suficientă, nici sprijin diplomatic internațional pentru a se opune acestui rapt teritorial, a semnat la 7 mai 1775, la Istanbul convenția de cedare a Bucovinei⁴. Această convenție cuprindea 4 articole, din care numai primele două se refereau la nordul Moldovei, iar în articolele 3 și 4 se relata despre modul de reglementare a frontierei austro-turce dinspre Transilvania, Moldova și Muntenia. În primul articol al convenției se stipula că „Înalta Poartă lasă și dă Curții imperiale pământurile cuprinse între Nistru, granițele Pocuției, Ungariei și Transilvaniei, delimitate prin frontierele ce se vor explica și declara mai jos”⁵. În continuare, se prevedea că delimitarea frontierei dinspre Moldova urma să se facă ulterior pe teren, precizându-se că Austria lua o zonă anumită cu orașele Cernăuți, Siret și Suceava, „în afară de teritoriul Hotinului”⁶. Prin articolul al doilea, Austria își asuma

⁴ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 38.

⁵ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 79.

⁶ *Ibidem*, p. 79.

obligativitatea de a nu ridica nici o cetate în zona anexată, pentru a nu amenința astfel teritoriile rămase sub suzeranitate otomană.

Convenția de la 7 mai avea un caracter general și deja la 12 mai 1775 a fost încheiată o nouă convenție explicativă, compusă din trei articole. În primul articol se reafirma că Austria renunță la cetatea Hotin și la teritoriul raialei până la satul Rohatin. Drept recompensă, Poarta se obliga să ofere Austriei nouă sate din teritoriul cuprins între râul Prut și pâraul Rachitna (actualele sate bucovinene din raionul Noua Suliță, cu excepția satului Cernauca [n.n. – C. U.]). Articolul 3 preciza că se va efectua o nouă demarcație a zonei cedate între râurile Siret și Suceava⁷.

După semnarea acestei convenții, a fost creată o comisie mixtă austro-turcă, ce urma să delimiteze pe teren noua frontieră dintre Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman. În această comisie au fost incluse următoarele persoane: din partea Austriei – generalul von Barco, maiorul von Mieg, ofițerul Scherz, secretarul Curții Aulice Jenisch și mai mulți ofițeri; din partea Porții Otomane – înalt-comisarul Mehmet Tahir Aga, legistul Malo Effendi, inginerul Emir Effendi, un stegar de ieniceri și încă 35 de persoane; din partea raialei Hotin – Divan Effendi, secretarul comandantului cetății, Ali Pașa, un șef de coloană, 6 ieniceri și 10 ostași din corpul de pază al cetății Hotin; din partea domnitorului Grigore al III-lea Ghica – cumnatul domnului, Lucachi de la Roca, boierul Vasile Balș și ispravnicul Sucevei, Cananău⁸.

Ca „sfătuitori” pentru reglementarea hotarului, generalul Barco i-a ales pe secretarul aulic von Jenisch și pe maiorul von Mieg. Jenisch cunoștea bine limba turcă, a activat mult timp la Istanbul ca traducător și însărcinat cu afaceri la Congresul de Pace și se bucura de încredere la turci. Maiorul Mieg era cel mai inițiat în problemele Bucovinei, călătorise prin acest teritoriu, întocmise mai multe hărți topografice, cunoștea specificul locuitorilor și știa cel mai bine cum se putea obține o frontieră favorabilă în această zonă pentru Austria. Pentru aceasta, Barco primise ordin ca în toate cele necesare să se servească de sfatul acestor doi oameni competenți și să se străduiască ca aceștia să se afle în atenția și vederea lui Tahir, șeful delegației otomane la negocieri.

Autoritățile austriece au preferat să negocieze noul hotar doar cu reprezentanții Porții Otomane și să evite prezența în comisia de delimitare a reprezentanților domnitorului Moldovei, Grigore al III-lea Ghica. Între timp însă, Kaunitz primise informația că domnitorul Grigore Ghica avea intenția de a numi și el un reprezentant în comisia de delimitare a hotarului. Pentru a evita prezența sau influența unei astfel de persoane în comisie, Kaunitz le-a dat dispoziție lui Thugut și Barco să zădărnicească cu orice preț intenția domnitorului, fiindcă, după opinia sa, nu ar putea fi nici în interesul Porții Otomane să acorde unui vasal drepturi pe care aceasta le pretinde numai pentru sine⁹.

⁷ *Ibidem*, p. 80.

⁸ Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960, p. 135; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 80.

⁹ Daniel Werenka, *op. cit.*, p. 12.

Printr-o scrisoare, generalul Barco îl informa pe Kaunitz că la 8 iulie au sosit la Lemberg maiorul Mieg și secretarul aulic Jenisch, cărora le-a înmănat instrucțiunile privind modalitatea reglementării frontierei în Bucovina. Între timp, Tahir Aga a plecat la 11 iulie din Istanbul spre Moldova, după ce primise drept cadou de la Thugut 1 000 de ducați turcești în schimbul promisiunii de a negocia o frontieră favorabilă Austriei în Bucovina¹⁰.

De reglementarea hotarului în Bucovina era preocupat însuși împăratul Austriei Joseph al II-lea, care a trimis mai multe ordine și indicații pentru comisarii austrieci la negocieri. Pentru a obține o frontieră cât mai favorabilă în Bucovina, autoritățile imperiale au folosit sume mari de bani și cadouri, pentru a-i corupe pe funcționarii de la Poartă. Astfel, generalul Barco, comisar la negocierea frontierei, a primit de la Joseph al II-lea, prin intermediul cancelarului Curții galițiene, baronul Wrba, acordul secret al unei sume în valoare de 30 000 de florini, pe care el urma să-i utilizeze după cuviința sa în timpul negocierilor¹¹.

Ordinele împăratului către Barco se conțin și într-o scrisoare, datată 28 iulie 1775, și adresată lui Hadik, pe atunci general-comandant în Galiția. Această scrisoare conținea mai multe indicații esențiale: Barco trebuia să se servească în Bucovina de trupe ca acoperire și însoțire, pentru a-i impresiona și a se impune în fața turcilor prin suita sa strălucitoare; pe parcursul reglementării frontierei, el trebuia să se conducă după instrucțiunile elaborate de Kaunitz, care era preocupat în special de menținerea comunicației de la pasul Borgo în sudul Bucovinei, până la Rohatin în nord, pe Nistru; Barco era împuternicit să renunțe eventual la unele sate, câmpii sau pășuni izolate, numai dacă aceasta ar grăbi trasarea frontierei. Comisarii austrieci mai erau instruiți să nu se expună pericolului întreruperii negocierilor, pentru a nu fi puși în situația de a aștepta noi instrucțiuni de la Istanbul. De asemenea, se confirma prin această scrisoare că pentru Barco a fost deja trimisă la Casa guvernului din Lemberg suma de 30 000 de florini, pentru a putea satisface, în caz de necesitate, lăcomia de bani a turcilor și a boierilor moldoveni. În indicații se mai sublinia că, dacă comisarii nu vor cădea de acord în privința viitorului hotar într-un anumit sector, atunci bornele de hotar deja înfipte să fie imediat scoase și, în prezența unui ofițer și a unui subaltern turc, să fie fixate pe noua linie, iar comisia să continue procesul de delimitare a frontierei, astfel ca acest lucru să poată fi terminat până în toamna anului 1775. Dacă linia de hotar avea să treacă printr-o pădure, atunci urma ca aceasta să fie defrișată pe o lățime de câțiva stânjeni, în timp ce pe câmpiile și imașurile deschise, linia de hotar trebuia să fie însemnată prin șanțuri. Împăratul Joseph al II-lea le mai cerea comisarilor austrieci să dea dovadă de comportament binevoitor față de locuitorii Bucovinei și să-i liniștească pe aceștia în privința viitorului lor, precum și a totalei libertăți religioase. Împăratul insista, totuși, să fie obținute, cu orice preț, hotare sigure și vizibile, iar aceasta să se facă mereu doar într-o manieră amicală cu turcii.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*.

Călătoriile lui Mieg aveau să fie plătite de Hadik, în timp ce eventualele cheltuieli mai mari ale generalului Barco urmau să fie acoperite de împărat¹². Din această scrisoare a împăratului către generalul Hadik se poate constata că Curtea de la Viena era gata să facă anumite concesii, să plătească sume însemnate de bani comisarilor otomani sau boierilor moldoveni, numai pentru a urgenta procesul de reglementare a frontierei Bucovinei și a evita neînțelegerile care ar fi putut să compromită întreaga operațiune.

Kaunitz și Thugut insistau și ei în permanență să fie accelerată reglementarea hotarului, pentru a preveni prin aceasta orice fel de intrigi nedorite. De aceea, generalul Barco a plecat împreună cu Jenisch la 15 august de la Lemberg și, la 18 august sosind la Cernăuți, l-au îndemnat pe guvernatorul militar al Bucovinei, general-maiorul Spleny, să trimită o scrisoare către comisarul turc, prin care să-l informeze pe Tahir Aga despre sosirea lui Barco și desemnarea localității Baia ca loc de reuniune a comisarilor. Expedierea acestei scrisori a fost încredințată căpitanului von Scherz și traducătorului Klezl, care au plecat imediat spre Focșani, unde se afla atunci Tahir Aga. Ei au primit și misiunea ca, la transmiterea scrisorii lui Tahir, să încerce cumva să-l convingă pe acesta să vină direct la Baia și să nu treacă prin Iași¹³, pentru a preîntâmpina o eventuală întâlnire a lui Tahir Aga în capitala moldavă cu domnitorul Ghica.

La 22 august, Barco a plecat la Suceava, să viziteze hotarele Bucovinei, iar în aceeași zi Scherz și Klezl se întâlneau la Focșani cu Tahir Aga. Misiunea curierilor austrieci de a-l convinge pe comisarul otoman să vină direct la Baia a eșuat însă. Tahir Aga primise deja mandatul să se pună mai întâi în înțelegere cu comandamentul turc de la Hotin și nu s-a lăsat distras sub nici o formă de la această misiune. Astfel, începerea negocierilor privind reglementarea hotarelor Bucovinei a fost târăgănată, fapt ce a provocat anumite incidente și a pus la încercare răbdarea lui Kaunitz, Thugut și Barco.

Autoritățile austriece doreau să-l excludă prin toate mijloacele pe domnitorul Moldovei de la preconizatele tratative. În pofida tuturor eforturilor pe care le-au depus Thugut și Barco pentru a-l ține pe Tahir Aga la distanță de Grigore al III-lea Ghica, delegația turcă a plecat, totuși, mai întâi la Iași și a sosit la Baia abia la 13 septembrie. Delegația turcă, care număra 35 de persoane, a fost primită solemn de către Barco, Mieg, Jenisch și alți ofițeri austrieci¹⁴. După câteva zile de ceremonii și cadouri reciproce, ambele delegații au plecat în direcția Câmpulung – Vatra-Dornei, pentru a începe procedura de delimitare a noii frontiere. La 21 septembrie, comisarii austrieci și otomani au ajuns la muntele Giumalău, urmând să înceapă negocierea hotarului la locul numit „Tesna împuțită”, de lângă pasul Borgo. Fixarea hotarului în zona muntoasă din sudul Bucovinei a decurs destul de anevoios, existând mai multe neînțelegeri și conflicte între reprezentanții celor două delegații.

¹² *Ibidem*, p. 9–10.

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 16.

Până la 5 octombrie a fost definitivat hotarul de la Poiana Vânătorului, prin Serişorul Mare și Dealul Negru, până la pâraul Dorna Neagră și revărsarea acestuia în râul Bistrița. În următoarele zile, s-a marcat hotarul de-a lungul râului Bistrița, apoi prin Valea Aramă până la Chirilu și muntele Rarău și, în continuare, până la Valea Negrileasa și Stulpicani¹⁵. Până la 17 octombrie, hotarul a fost convenit până la Horodniceni și Uncești, iar în continuare până la Litenii Mari, sat situat la vărsarea râului Suceava în Siret. Deja la 14 octombrie comisia mixtă ajunsese la Litenii Mari, unde Tahir, după examinarea unei hărți speciale, s-a declarat de acord cu trasarea în continuare a frontierei de-a lungul râului Siret. La 15 octombrie a fost adresată, la îndemnul lui Tahir Aga, o scrisoare către Thugut, în care s-a prezentat rugămintea ca la Poartă să se ia apărarea lui Tahir împotriva suspiciunilor domnitorului Moldovei Grigore al III-lea Ghica, care nu era de acord cu trasarea frontierei Bucovinei pe râul Siret.

În zilele următoare, negocierile au decurs foarte avantajos pentru austrieci, ei reușind să obțină acceptul comisarilor otomani de trasare a frontierei de sud-est a Bucovinei pe râul Siret, de la confluența sa cu râul Suceava, în zona satului Litenii Mari, apoi în sus pe râu, până la vărsarea pâraului Molnița în râul Siret. Între timp, comisia mixtă sosise la Grimești, un sat de lângă orașul Siret, unde Tahir i-a solicitat din nou lui Barco să se obțină trimiterea la Poartă, prin Thugut, a unei scrisori în apărarea sa, deoarece domnitorul Ghica i-a făcut reproșuri în legătură cu acceptarea liniei Siretului ca hotar și a declarat că prin aceasta și-ar fi depășit împuternicirile. Despre această situație i s-a raportat și lui Kaunitz¹⁶.

La 21 octombrie, hotarul a fost marcat pe pâraul Molnița până la satul Privorochia, iar până la 24 octombrie, bornele de hotar au fost fixate până la vărsarea pâraului Molnița în râul Prut. Ținem să precizăm că în zona ținutului Herța există două pâraie cu aceeași denumire, Molnița. Ambele pâraie izvorăsc în zona satelor Mihoreni – Mogoșești, dar un pârau se îndreaptă spre sud și se varsă în râul Siret mai la sud de orașul Siret, iar altul se îndreaptă spre nord-est prin satele Godinești și Horbova și se varsă în Prut în zona satului Molnița.

De la 26 până la 28 octombrie a fost fixat hotarul până la satul Cernauca. La 29 octombrie, însă, a izbucnit aici un conflict din cauza fixării a două borne de hotar pe dealurile dominante de lângă Cernauca. Deși acest conflict a fost soluționat în favoarea Austriei, el a constituit un motiv pentru sistarea negocierilor de delimitare a hotarului în 1775. Din perspectiva existenței unor mari dificultăți privind delimitarea hotarului în zona Hotinului, generalul Barco a încercat să-l determine pe Tahir Aga să fie întocmit și eliberat un document conform realizărilor de până atunci în reglementarea frontierei, dar șeful comisiei turce s-a împotrivit acestei propuneri.

La 30 octombrie, întreaga comisie austro-turcă s-a destrămat. Jenisch și maiorul Barco (un fiu de-al generalului Barco), împreună cu nouă husari, au plecat

¹⁵ *Ibidem*, p. 18.

¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

prin Clișcăuți spre Hotin, pentru a-i face o vizită pașalei de Hotin și a-i transmite obișnuitele cadouri. Ceilalți membri din comisia austriacă au sosit la 31 octombrie la Rașcov, iar la 1 noiembrie la Prihorodoc, unde cu puțin timp în urmă se opriseră un escadron de husari și alte trupe austriece. Aici, generalul Barco a primit comunicarea de la Jenisch și maiorul Barco din Hotin, că pașaua nu dorea să înceapă negocierile privind linia de hotar în zona Hotinului, fără Tahir. În consecință, negocierile de finisare a delimitării hotarului au fost amânate pentru mai multe luni.

Astfel, speranțele austrieților, de a putea fixa hotarul în 1775, n-au fost încununate de succes. Ba mai mult, la 14 noiembrie, comisia turcă a declarat, că porțiunea din ținutul Hotin nu va putea fi cedată și, de asemenea, linia de hotar deja însemnată pe râul Siret nu este recunoscută de Poartă¹⁷. Deși generalul Barco și-a dat toată silința de a-l convinge pe Tahir să continue negocierile, acesta, fiind intimidat și de presiunile Porții Otomane, a refuzat aceste propuneri și nici nu a recunoscut lucrul deja efectuat. După aceste evenimente, Barco a hotărât să întrerupă negocierile cu Tahir și a raportat despre aceasta lui Kaunitz și Thugut.

Negocierile au intrat în impas mai ales din cauza divergențelor dintre austrieți și turci privind apartenența extremității de nord-vest a raialei Hotin. Austrieții au ocupat nouă sate de pe malul Nistrului, din raiaua Hotin, până la satul Prihorodoc, care se afla la doar câțiva kilometri de orașul și cetatea Hotin, precum și de podul de peste Nistru. Pe de altă parte, în dreptul satului Prihorodoc se varsă în Nistru râul Zbruci, care constituia hotarul de est al Galiției, iar din 1772 devenise frontiera de est a Imperiului Habsburgic. Ținând cont și de faptul că tocmai în această parte a raialei Hotin se afla cea mai întinsă pădure din zonă, care era situată la o altitudine înaltă și domina împrejurimile, anexarea acestui teritoriu avea o importanță geostrategică foarte importantă pentru Imperiul Habsburgic. Încă în iulie 1775, Kaunitz declara că la Hotin va fi cel mai greu de realizat delimitarea hotarului, fiindcă turcii doreau să păstreze necondiționat întreg ținutul acestei cetăți. De aceea, el considera că ar fi mai bine de anunțat că Austria renunță la înălțimile de la Prihorodoc și este gata să-și retragă pretențiile până la pârâul Rașcov sau, în cel mai rău caz, până la pârâul Rohatin. Kaunitz însă nu excludea faptul că Austria ar putea să insiste la menținerea cu orice preț a înălțimilor de la Prihorodoc și, eventual, ar accepta mai degrabă să lase Turciei teritoriul în zona Siretului și Sucevei¹⁸.

Nu se cunoaște cauza reală a întreruperii negocierilor de către partea turcă și a nerecunoașterii frontierei deja convenite cu austrieții. Probabil că domnitorul Moldovei, care s-a împotrivit cu hotărâre față de această cesiune a nordului Moldovei, a reușit să-i convingă pe funcționarii otomani să nu recunoască linia Siretului drept frontieră a viitoarei Bucovine. Dacă hotarul ar fi fost recunoscut așa cum se negociase și se convenise de către comisia austro-turcă, în lunile

¹⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹⁸ *Ibidem*, p. 11.

septembrie–octombrie 1775, Austria ar fi obținut o frontieră de est a Bucovinei mult mai convenabilă, trasată în principal de-a lungul râurilor Bistrița, Suceava și Siret, precum și a celor două pâraie Molnița din zona Herței. Ulterior, însă, autoritățile habsburgice aveau să renunțe la râul Siret drept linie de hotar și să se mulțumească cu un teritoriu mai restrâns al Bucovinei, iar în zona ținutului Herța hotarul avea să fie mutat mai la nord, de la pâraul Molnița la pâraul Lucovița.

După o întrerupere de două luni, negocierile de delimitare pe teren a noului hotar au fost reluate la 13 ianuarie 1776¹⁹ și, cu mari dificultăți, au continuat până în iunie 1776. Pe parcursul acestei operațiuni, demnitarii austrieci au fost foarte generoși cu reprezentanții turci, au suportat toate cheltuielile necesare și au oferit delegaților otomani diferite cadouri și chiar bani. Astfel, reprezentantul raialei Hotin, Ali Pașa, a primit 600 de guldeni, iar lui Mehmet Tahir Aga i s-au oferit încă 4 000 de florini²⁰. La delimitarea noului hotar trebuiau să participe și reprezentanții domnitorului Moldovei, dar sub diferite pretexte aceștia au fost împiedicați să participe la această operațiune. Moldovenii au încercat să salveze cel puțin vechile capitale ale Moldovei, Siret și Suceava, dar cererile lor au fost neglijate, iar orașele respective au fost anexate de Austria.

La 30 iunie 1776, a fost semnată o nouă convenție de către Mehmet Tahir Aga și generalul von Barco, care erau șefii celor două comisii. Prin această convenție se precizau punctele și modul de trecere a frontierei, se menționa ce forțe militare urmau să staționeze în zona de hotar, ambele părți se angajau să stimuleze comerțul, să apere interesele proprietarilor laici și eclesiastici și să reglementeze alte probleme de interes reciproc²¹.

În sfârșit, la 2 iulie 1776, a fost semnată la Balamutca (un sat de lângă Nistru, de la hotarul raialei Hotin) ultima convenție austro-turcă, prin care se reglementa definitiv hotarul dintre cele două imperii. În acea zi s-a decis ca, în zona dintre Prut și Nistru, frontiera austriacă să fie extinsă de la pâraul Stanahora spre est, până la pâraul Rachitna, în schimb, în zona Hotinului, hotarul propus de austrieci până la satul Prihorodoc să fie retras înapoi până la Pârâul Negru și Onut. Conform acestei convenții, autoritățile austriece ocupau orașele Cernăuți, Siret și Suceava, împreună cu 226 sate și 52 de cătune din nord-vestul Moldovei²², fiind nevoite să „cedeze” Moldovei 64 de localități cu 10 cătune ocupate (9 sate din ținutul Hotin, 14 sate din ținutul Cernăuți și 41 de sate cu 10 cătune din ținutul Suceava)²³. După alte informații, în urma acestei convenții, Austria a abandonat 38 de sate din ținutul Suceava, 12 sate din ținutul Cernăuți și toate cele 9 sate din raiaua Hotin²⁴.

¹⁹ Daniel Werenka, *Ueber die Grenzregulierung der Bukowina zur Zeit der Vereinigung mit Oesterreich*, Czernowitz, 1895, p. 7.

²⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 11; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 81.

²¹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 81.

²² Daniel Werenka, *Ueber die Grenzregulierung...*, p. 8.

²³ Johann Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*, Czernowitz, 1/1893, p. 30–39.

²⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 11; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 82.

În acest context, este important de menționat următorul fapt. Inițial Imperiul Habsburgic a ocupat 9 sate din extremitatea nord-vestică a raialei Hotin (Onuț, Balamutca, Rjavineț, Rașcov, Perebicăuți, Rohatin, Gordeuți, Prihorodoc și parțial Colencăuți)²⁵, care, datorită apropierii de cetatea Hotin și, dinspre sud, de cea mai mare pădure din această zonă, reprezentau o importanță strategică deosebită pentru Imperiul Habsburgic. Cedarea acestei porțiuni de teritoriu din raia Austriei ar fi reprezentat un pericol direct pentru cetatea Hotin și ar fi contravenit intereselor imperiale ale Rusiei în zonă. Din aceste considerente, după delimitarea hotarului pe teren, Austria a fost nevoită să cedeze satele din raiaua Hotin, ocupând în schimb nouă sate din ținutul Cernăuți la sud-est de Cernaucă, între râul Prut și pârâul Rachitna²⁶ (satele Toporăuți, Rarancea, Mahala, Cotul Ostriței, Boian, Lehăcenii Boianului, Lehăcenii Tăutului, Stroeștii de Sus sau Gogolina și Stroeștii de Jos sau Novoselița – actualmente sate din raionul Noua Suliță, regiunea Cernăuți). Astfel, aceste sate, care inițial nu au fost ocupate de trupele imperiale, au fost cedate Austriei ca compensație pentru renunțarea la satele din raiaua Hotin. În schimb, după încheierea convenției de la Balamutca, Imperiul Habsburgic a retrocedat Moldovei 14 sate (după alte informații, 12 sate) din sudul ținutului Cernăuți (este vorba de satele din zona Herței).

Delimitarea noului hotar în fostul ocol Câmpulung Moldovenesc a fost definitivată abia în iulie 1783. Din acest ocol au rămas la Moldova localitățile Șarul Dornei, Păltiniș, Crucea, Holda și cătunele Gioseni și Chiril²⁷.

În timpul delimitării noii frontiere, nu s-a ținut cont nici de împărțirea administrativ-teritorială a Moldovei, nici de hotarele satelor sau moșiilor, mai multe localități fiind dezmembrate. În zona dintre Prut și Nistru, noua frontieră a coincis cu hotarul dintre ținutul Cernăuți și raiaua Hotin, fiind dezmembrat parțial numai satul Onuț de pe malul Nistrului. La sud de Cernăuți, noua frontieră a tăiat în două satele Mamornița și Lucovița, iar o parte din teritoriul satelor Novoselița și Nihoreni a fost inclus în Bucovina²⁸. În ținutul Suceava, noul cordon a înjumătățit sau a dezmembrat parțial satele sau siliștile Bodeni, Borghinești, Bunești, Călinești pe Siret, Chilișeni, moșia Hreățca de lângă Suceava, Lețcani, Liteni, Lucăcești, Negostina sau Verpole, Podeni, Rogojești, Rudești sau Gropana, Rușciori, Sinăuți, Stăniilești, Tolova și Valea Sacă²⁹. Majoritatea acestor sate se aflau în apropierea orașelor Siret și Suceava și multe au dispărut ori s-au contopit pe parcurs cu localitățile vecine. Noua frontieră a fost trasată în imediata apropiere a orașelor

²⁵ Johann Polek, *Ortschaftsverzeichnis...* p. 30–39.

²⁶ Al. Grigorovici, *Răpirea Bucovinei și politica Franței*, în „Codrul Cosminului”, Cernăuți, nr. X–XII, 1939, p. 444; Gabriel Bădăraș, *Principatele Române în politica habsburgică sud-est europeană (1774–1787)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXVII, 1988, p. 67.

²⁷ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 7; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 82.

²⁸ Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 330, 335, 364, 365.

²⁹ *Ibidem*, p. 169, 172, 190, 199, 223, 302, 322, 324, 327, 360, 392, 418, 422, 423, 453, 488, 497.

Siret și Suceava, ceea ce s-a răsfrânt negativ asupra dezvoltării economice a acestor localități.

Astfel, în contextul crizei orientale dintre anii 1768–1774, Imperiul Habsburgic a ocupat partea de nord-vest a Moldovei, cu vechile capitale Siret și Suceava, cu străvechea Episcopie de la Rădăuți, cu renumitele mănăstiri voievodale Putna, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Dragomirna, Humor ș.a., motivând această anexare prin necesitatea de a obține o legătură mai convenabilă între Transilvania și Galiția nou-anexată. Adevăratul motiv al acaparării acestui teritoriu, supranumit și „cheia Moldovei”, era intenția Austriei de a-și mări influența în Principatele dunărene, pentru a se opune efectiv înaintării Rusiei în Balcani.

La délimitation des confins de la Bucovine pendant les années 1775–1776

(Résumé)

Pendant la période septembre 1775 – juin 1776, au nord de la Moldavie a activé une commission mixte autrichienne–turque, qui a délimité, sur terrain, les confins de la Bucovine. Jusqu'au 28 octobre 1775 cette commission a établi la frontière jusqu'au village Cernauca, les bornes étant fixées le long des rivières Bistrița, Suceava et Siret et des deux ruisseaux Molnița, de la région Herța. Le 30 octobre, la commission autrichienne-turque s'est démembrée et les autorités turques n'ont plus reconnu les frontières déjà fixés. La commission a repris l'activité le 13 janvier 1776 et le 2 juillet 1776 a été signée, à Balamutca, la convention qui réglementait définitivement les confins de la Bucovine. Conformément à cette convention, les autorités autrichiennes occupaient les villes Cernăuți, Siret et Suceava et aussi 226 villages et 52 hameaux du nord-ouest de la Moldavie, les mêmes autorités étant obligées retrocéder à la Moldavie 64 localités avec 10 hameaux, 9 villages de la région Hotin, 14 villages de la région Cernăuți et 41 villages avec 10 hameaux de la région Suceava. Ainsi, l'Autriche a renoncé à la rivière Siret comme frontière, dans la région Herța la frontière a été déplacée vers le nord, de la rivière Molnița jusqu'au ruisseau Lucovița et au nord du Prut ont été occupées 9 villages du district contemporain Noua Suliță, comme „compensation” pour la renonciation aux villages du raya Hotin.

IOAN VICOVEANU ȘI CULEGERILE SALE DE FOLCLOR

ELENA PASCANIUC

Numele și personalitatea lui Ioan (Bolocan) Vicoveanu, de la a cărui dispariție fizică au trecut peste 30 de ani, sunt încă vii în memoria unor contemporani ai lui, dar și a celor mult mai tineri, măcar pentru faptul că o parte dintre aceștia – născuți în Vicovu de Jos – își încep ucenicia într-ale învățăturii într-o școală ce-i poartă astăzi numele (din 2001).

Într-un *Memoriu* semnat la 15 septembrie 1937, aflat în arhiva Fondului documentar *Ioan Vicoveanu*, de la Muzeul Bucovinei din Suceava, în dosarul 708/Dosar acte personale școală, învățătorul „cu o carieră didactică de-a dreptul impresionantă” – 56 de ani de activitate pe tărâmul educației – se prezenta astfel:

„Subsemnatul, Ioan Vicoveanu, institutor de la Școala Primară de Stat din Vicovu de Jos, județul Rădăuți, sunt născut la 17 Decembrie 1879 în comuna Vicovu de Jos, județul Rădăuți, de naționalitate română și de religie ort.– română, am absolvit școala primară din Vicovu de Jos și Cernăuți. După aceasta am trecut la gimnasiul de stat din Rădăuți, unde am terminat clasele inferioare.

După terminarea claselor inferioare am dat examenul de admitere în anul I la Școala Normală din Cernăuți, care școală am frecventat-o până ce am absolvit-o în 1904, când am luat diploma de maturitate.

Cu ordinul Revizoratului Școlar Județean Rădăuți din 30 septembrie 1904, No. 4 929/04 am fost numit învățător provizor la Școala Primară de Stat din Vicovu de Jos, județul Rădăuți, unde funcționez până în prezent.

La 1 decembrie 1906 m-am supus examenului de capacitate (definitiv) pentru școlile primare, în urma căruia cu ordinul Consiliului Școlar al Țării Cernăuți, din 20 martie 1907, No. 1 272/07 am fost numit învățător definitiv la această școală.

Am făcut următoarele cursuri pe cheltuiala statului și anume:

1. 2 cursuri de pomărit la Cernăuți și Schölschitz, Cehoslovacia
2. 1 curs de lăptărit la Landskrona, Suedia și
3. toate cursurile de albinărit la Institutul de albinărit din Viena și Erlangen, Germania.

Între anii 1910 și 1914 am funcționat și ca instructor pentru albinărit.

La stăruința mea s-a clădit în anul 1910 Școala Primară de Stat din Vicovu de Jos și a fost înzestrată cu material didactic ales. Materialul didactic a fost total distrus în decursul războiului mondial.

Războiul mondial l-am făcut în armata austro-ungară cu regimentele de infanterie bucovinene și anume pe frontul Rusiei, iar din anul 1916 pe frontul Italiei. În armată am avut gradul de sublocotenent în rezervă.

Cu decizia Ministeriului Instrucțiunii Publice din 31 Martie 1922, No. 29 974/22 am fost înaintat la gradul de institutor.

Atât înaintea războiului mondial, cât și după războiul mondial am îndemnat și am pregătit multe serii de băieți pentru gimnaziul, respectiv liceul din Rădăuți și Școala Normală din Cernăuți.

Cu decretul Ministeriului Instrucțiunii Publice din 12 Iuliu 1935, No. 94 469/35 am fost numit director la această școală, unde funcționez ca director până în prezent.

Vicovu de Jos, la 15 Septemvrie 1937.
(Semnătura olografă)

S-a pensionat în 1939, dar până atunci formase generații de tineri (Iulian Vesper se numără printre aceștia), insuflându-le respectul pentru învățătură și gustul pentru lectură. A înființat biblioteca copiilor și a învățătorilor în Vicovu de Jos, donându-i, în 1923, 133 de volume; urmând modelul lui A. Pumnul, oferea acces în vasta și impresionanta bibliotecă personală oricui dorea (în anul 1948 l-a „vizitat” și Securitatea, confiscându-i circa 80 de volume).

Satisfacția de a fi contribuit la devenirea întru spirit a copiilor o exprimă în cuvintele: „Am dus singur elevi buni la școli mai mari, care au ajuns învățători, profesori, ofițeri, ingineri, preoți, artiști”.

Această dăruire totală școlii îi lăsa însă energie și timp și pentru o susținută colaborare publicistică, la reviste ca „Junimea literară”, „Făt-Frumos”, „Izvorașul” (1919–1941), revistă muzicală populară, „Tudor Pamfile” (1923–1928), revistă de limbă, literatură și artă populară; sau la reviste specializate pe apicultură, ocupație în care ajunsese o somitate națională.

Calitatea de etnolog¹, pe care i-o recunoaște Iordan Datcu, incluzându-l în dicționarul său (1998), nu-i este conferită numai de colaborările menționate, ci mai ales de participarea la alcătuirea renumitei culegeri de folclor din Bucovina, coordonată de M. Friedwagner.

Întâlnirea lui Ioan Vicoveanu, – „veritabil luminător al satului” la început de secol XX –, cu Matthias Friedwagner, a avut loc în toamna anului 1906, când profesorul austriac, încadrat la Universitatea din Cernăuți ca profesor de filologie romanică, se străduia să alcătuiască un comitet de lucru care să contribuie la realizarea celei mai mari colecții de folclor a popoarelor din țările aflate atunci sub

¹ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, București, Editura Saeculum I.O., 1998, vol. II, p. 273.

autoritatea Imperiului Austriac, colecție inițiată de Ministerul Învățământului și Cultelor din Viena.

Friedwagner a primit, la 10 februarie 1906, invitația de a coordona comitetul pentru Bucovina. Între membrii acestui comitet, înființat în toamna aceluiași an la Cernăuți, îi regăsim pe Tudor și Nicu Flondor, Leonida Bodnărescu, Dimitrie Dan, Temistocle Bocancea, Ioan (Bolocan) Vicoveanu, Al. Voevidca, cărora li s-au adăugat numeroși învățători, ca Leon Cehovschi (Sadova), Vasile Huțan (Vatra-Domei), Filimon Rusu (Rădăuți), studenți și elevi care „au îndeplinit o sarcină națională și au servit prin aceasta poporului lor”, deoarece „cel care îi redă poporului cântecul pieritor, acela îi redă și sufletul”².

Ioan Vicoveanu a îndeplinit cu entuziasm și spor sarcina de culegător de folclor, din care a făcut mai mult decât o misiune oficială. La apariția, în 1940, a primului (și singurului) volum din cele două proiectate ale culegerii, editorul M. Friedwagner făcea în *Prefață* următoarea mențiune: „Membrii săi [ai comitetului amintit – n.n.] nu au avut doar un rol decorativ, ci au adus contribuții importante; așa de exemplu, [...], învățătorul Ioan Vicoveanu (Bolocan) din Vicovul de Jos, căruia îi datorez, împreună cu Tudor Simionovici, pe atunci învățător în Vicovu de Sus, cele mai multe texte de cântece [...]”.

Între 1906 și 1912, Ioan Vicoveanu a înregistrat folclor poetic (peste 2 000 de texte, după propriile mărturisiri) din satele dintre Siret și Prut, doar 63 de texte (poezii de dragoste) regăsindu-se în vol. menționat, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebeslieder*. [Cântece populare românești din Bucovina. Cântece de dragoste].

În noiembrie 1965, Ioan Vicoveanu a donat Muzeului regional din Suceava manuscrise, acte și documente personale, însemnări, colecția muzicală (15 110 compoziții muzicale), biblioteca sa (în jur de 8 000 de volume și periodice), vasta corespondență (peste 3 300 de scrisori).

În Fondul existent astăzi în Muzeul Județean Suceava am identificat dosarul cu nr. 716, inscripționat *Dosar culegeri de folclor*, care conține: 33 de file, numerotate, din care lipsesc 9 file (1, 6–13), cu texte dactilografiate – strigături și cântece de dragoste; 4 file cu *Bocete*, auzite de Ioan Vicoveanu, institutor din comuna Vicovu de Jos, – un bocet de flăcău și unul de fată; 4 file cu două balade, numerotate și ele.

O observație pe care o putem face asupra lor este aceea că, deși I. Vicoveanu nu menționează anul culegerii textelor, cel puțin notarea bocetelor o putem considera ulterioară lunii martie 1922, data când este avansat la gradul de institutor (cf. *Memoriului* din 1937), ceea ce confirmă continuarea activității de culegere mult timp după ce – prin forța împrejurărilor – se încheiase colaborarea oficială la colecția de folclor inițiată la începutul veacului.

² Matthias Friedwagner, *Prefață la Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebeslieder*. (Cântece populare românești din Bucovina. Cântece de dragoste), Band I, Würzburg, Konrad Triellisch Verlag, 1940, p. 5 (în traducerea cercet. șt. Ștefănița-Mihaela Ungureanu).

Dosarul mai cuprinde caietul intitulat *Cântece de războiu, culese pe câmpul de luptă de sublocotenentul Ioan Bolocan* și numerotat ca al IX-lea caiet, cu 29 de file scrise de mână, în care am numărat 13 scrisori versificate, variabile ca număr de versuri, auzite de culegător pe frontul Italiei. Trei dintre informatorii pe care i-a avut pe front au fost Dumitru Chihai (pentru cântecele nr. 1 și nr. 2, în numerotarea noastră, p. 2–6), Vasile Bidea (pentru cântecul *De la frontul Italiei*, p. 7–10 – nr. 4) și sergentul Nazarie Simota, camarad din Regimentul 41 (pentru cântecul nr. 11, p. 26).

În timpul Primului Război Mondial, I. Vicoveanu a fost încorporat în armata austro-ungară, în regimentele de infanterie bucovinene care au luptat pe frontul Rusiei, iar din 1916, pe frontul Italiei. Pentru a mai ieși din atmosfera apăsătoare a războiului, Ioan (Bolocan) Vicoveanu culege, și în aceste condiții, folclor.

Atenția acordată cântecelor de cătănie nu este singulară în epocă.

În ianuarie 1916, Victor Morariu și Simion Ivanovici, profesori la gimnaziul din Suceava, au publicat *Poezii populare de pe câmpurile de luptă adunate de la soldații români bucovineni*³. Apariția respectivului volum a fost apreciată la București drept un „act de curaj”, în măsura în care poeziile „aduceau critici pe față stăpânirii habsburgice”. Ilie E. Toroușiu a publicat chiar o recenzie a cărții, în „Revista Bucovinei” (revista refugiaților bucovineni), *O carte de acasă*⁴, în care prezintă Bucovina ca un „mormânt uriaș”.

Volumul editat de cei doi profesori de gimnaziu suceveni a ajuns și în atenția lui Sextil Pușcariu, care s-a arătat impresionat de texte deoarece: „sunt foarte interesante și străbătute de un adânc dor de casă”⁵. Imediat după război, „Gazeta poporului” din Suceava prezenta în câteva numere⁶ culegerea *În război și după război*. Poesii populare de Constantin Sasu cu prefață și biografie întocmite de Victor Morariu, culegere primită cu interes de folcloriști.

Din câte știm, însă – după consultarea unor publicații în care semna –, culegerea lui Vicoveanu (la acea dată, sublocotenentul Ioan Bolocan) a rămas inedită.

Străbătute de un adânc dor de casă și de cei dragi, scrisorile versificate sunt o modalitate de eliberare de ororile războiului, de sub amenințarea cu moartea, ce apare ca iminentă, și de regăsire a echilibrului sufletesc prin gândul la mamă, iubită, familie, investite cu rol apotropaic: „Și te rog, măicuța mea/Gândește la viața mea”; sau: „Foaie verde viorea/Săracă inima mea/Unde am ajuns cu ea, Aici în Italia! Bat-o Dumnezeu s-o bată!/Cu mult sânge udată/Tor cu sânge de voinici/Cari-au avut de trăit/Și-au ajuns să putrezească/La granița talienească [...] Maică, măculița mea/Scoate capul pe fereastră/Și te uită-n miez de noapte/Că-i videa grozavă moarte/Și te uită-ncetișor/C-acolo-i al tău ficior!/Frunză verde de mohor/Nu lăsa, Doamne, să mor! [...]”.

³ Volum apărut la Suceava, în Editura librăriei „Școala Română”, 1916. Vezi și Mircea Grigoroviță, *Victor Morariu (1881–1946)*, Suceava, 2005, p. 149.

⁴ „Revista Bucovinei”, I, nr. 2, 15 apr. 1916, p. 32–38.

⁵ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1976, p. 131.

⁶ „Gazeta poporului”, Suceava, anul I, nr. 29, 17 august 1919, p. 4; nr. 31, 31 august 1919, p. 4. În nr. 33, 14 septembrie 1919, p. 2, se publică recenzia făcută de broșurii de Tudor Pamfile.

Experiență fundamentală proprie dramaticului, războiul apare în aceste cântece (scrisori versificate) și ca experiență poetică pentru soldatul care spune: „Căci dușmanul zi și noapte/Varsă foc pe cât ce poate/Varsă foc, varsă granate/Bată-le Domnul, spurcate!”

Se recunosc în aceste „brifurile” (germ. Brief „scrisoare”) motivele lirice (categorii dominate) specifice speciei doinei ostășești: „Foaie verde viorea/Săracă inima mea/Unde am ajuns cu ea/Aici în Italia!/Bat-o Dumnezeu s-o bată/Cu mult sânge udată/Tot cu sânge de voinici ..”; „Pus-am mâna pe plumbuț/Și vă scriu un mic brifuț/Și din dorurile mele/Vă scriu niște versurile/.../Du-te carte, sbori în sus/Și du-i mămuței răspuns”; „Foaie verde de sălătă/De s-ar face pace-odată/Să se facă pace-n țară/Să mergem acasă iară”; „Rău e, Doamne, cu străini/Că patru ani s-au împlinit/De când țara s-a-nvrăjbit/De când lumea tot se bate/Și eu port pușcuța-n spate”; „Noi astăzi ne despărțim/Porunca grea s-o ’mplinim/Că-i poruncă-mpărătească/.../Că-i strigă neamțul la arme”; „Frunzuliță trei păstăi/Unde-s duși bieții flăcăi?.../Cei voinici să cătănească...”; „Foaie verde de sulcină/Îți scriu din țară străină...”

Preocupările pentru expresia lirică a spiritului popular, în momente de sărbătoare (strigăturile la joc, poezia de dragoste), de jale (bocetele) sau de mare cumpănă și dramatism (ca războiul), îl înscriu pe Ioan Vicoveanu în pleiada de culegători de folclor formată în Bucovina începând cu I. G. Sbierea și afirmată în plan național prin S. Fl. Marian.

Ioan Vicoveanu a întreținut și o asiduă corespondență cu personalități care au studiat sau au interpretat cultura populară și folclorul (românesc), scrisorile primite de la acestea fiind îndosariate separat: Al. Voevidca (dosar 242), Filimon Rusu (dosar 186), Tiberiu Brediceanu (dosar 16), George Breazul (dosar 18), Sabin Drăgoi (dosar 74), N. Anghelescu (dosar 6), Stelian Cârstean (dosar 62), Iordan Dăcu (dosar 81), Leca Morariu (dosar 134), Liviu Rusu (dosar 181), Ovidiu Papadima (D. 166), Mandicevschi (D. 137), G. Munteanu (D. 243) și nu în ultimul rând, cu M. Friedwagner (D. 89).

Ioan Vicoveanu et ses collections des poésies populaires

(Résumé)

Instituteur dévoué à ses élèves, passionné par musique et collectionneur renommé des partitions musicales, collectionneur des poésies populaires et collaborateur a une grande collection régionale de folklore (de la Bucovine), combattant dans la Première Guerre Mondiale, Ioan Vicoveanu a ramassé, en 1916–1918, même sur le front, des *chansons de guerre* – en fait des lettres versifiées, que les soldats; en ce cas, des paysans de la Bucovine, obligés de participer à une guerre que n’était pas à eux, envoyaient à la famille. Dans l’archive personnelle de Ioan Vicoveanu, donnée au Musée de Suceava, se trouve le manuscrit avec ces chansons, restés inédits.

L’auteur de l’article analyse ce manuscrit dans le contexte des préoccupations de l’époque (1916–1919) pour ce type de collections.

MANUIL ISOPESCU (1825–1905), ÎNTÂIUL CULEGĂTOR DE FOLCLOR DIN BUCOVINA

ION FILIPCIUC

În pleiada preoților cărturari care s-au interesat de cultura populară și au cules texte ce vor intra în atenția folcloristicii românești – între care nu pot fi trecuți cu vederea S. Fl. Marian, de la Siret și Suceava, Dimitrie Dan, de la Straja și Putna, și Nicolae Cojocar, de la Pârtești și Câmpulung-Moldovenesc – trebuie așezat și alumnul Manuil Isopescu, de loc din Frătăuții Vechi, școlar la Gimnaziul cezaro-crăiesc din Cernăuți, care, în anul 1843, întocmește un caiet cu 56 de texte lirice, între care multe de sorginte populară, circulând la acea vreme în Bucovina.

Dar cine a fost Manuil Isopescu, autorul caietului cu „verșuri felorite” din 1843?

Dragoș Luchian, în monografia *Un sat de pe Valea Sucevei, Frătăuții Vechi* (București, Editura Litera, 1986), îl menționează pe Constantin Isopescu, doar cu trei băieți, care trebuie așezați, în ordinea nașterii lor, astfel: Gheorghe (1822–1907), ajuns cantor la biserica din Frătăuții Vechi; Emanuil (1825–1905), ajuns preot în Bosanci, Stroiști și, Dimitrie (1839–1901), ajuns director al Pedagogiului statului din Cernăuți.

La acești trei feciori ai preotului Constantin Isopescu din Frătăuții Vechi, Petru Bejinariu, în volumul *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina* (Rădăuți, Editura Septentrion, 2004), mai adaugă două fete – una fără nume, dar căsătorită „cu fiul unui protopop ucrainean” și alta pe nume Maria, măritată cu Vasile Popovici, preot în Udești – și încă un băiat, Nicolae, învățător. Fiindcă acest Constantin Isopescu din Frătăuții Vechi trăiește doar 65 de ani (între 1791 și 1856) iar pe cel din urmă fecior îl are în 1836, pe la vârsta de 45 de ani, ar fi de presupus că cele două fete și cel de-al patrulea fecior i se nasc în răstimpul 1820–1840, pe când oficia la biserica ori la școala din Frătăuții Vechi.

Altfel spus, documentele ne oferă un prim punct cert: autorul celei dintâi culegeri de folclor din Bucovina s-a născut în satul românesc Frătăuții Vechi, ținutul Rădăuților, Bucovina.

Manuil Isopescu va fi trăit copilăria în casa preotului Constantin Isopescu și printre băieții vecinilor, ceea ce ar însemna umblatul cu colinda și cu plugușorul de Crăciun și de Anul Nou, participarea la nunți și la înmormântări, școlaritate în sat

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 499–519, București, 2005

sub ochii vigilenți ai tatălui său, care a slujit la Triviall-Schulle din Frătăuții Vechi până la bătrânețe.

Cele dintâi informații despre caietul cu cântecele populare – unele autentice – și nu numai, culese și scrise de elevul cernăuțean Manuil Isopescul, le-a dat publicității filologul Leca Morariu de la Universitatea din Cernăuți, într-o notă din articolul *Folclor aservit filologiei?* (Pentru „*epoca folclorică*” a folclorului), publicat în „*Freamătul literar*”, Siret, anul IV, nr. 7–12, 1936, iar mai apoi într-o comunicare pe care a susținut-o la sesiunea din cadrul Universității din Cernăuți, în ziua de 15 iunie 1938. Peste câteva zile, în ziarul „*Glasul Bucovinei*” din Cernăuți, se consemnau următoarele amănunte: „Ședința Institutului de Istorie și Limbă de pe lângă Universitatea «Regele Carol II» din Cernăuți: Miercuri, în 15 iunie 1938, la orele 18 și jumătate, în sala Rectoratului Universității, Institutul de Istorie și Limbă și-a ținut ședința de încheiere din anul de studii 1937/1938. Prezenți au fost: președintele Institutului d. rector Ion I. Nistor, asistat de secretarul Institutului d. prof. Vasile Grecu, apoi de membrii Institutului, d-nii decan Leca Morariu, prof. Dimitrie Marmeliuc, prof. Sim. Reli, Mit. Pav. Șesan, Nic. Gramadă, Eug. Păunel, Teodor Balan, Vlad Bănățeanu, Tr. Chelariu și Ar. Frenkian [...]”.

Comunicări.

D. V. Grecu citește o comunicare în care arată că evanghelia legată atât de frumos în argint de Mircea III Ciobanul și aflătoare în Monastirea Dionisiu din muntele Athos, e foarte probabil de curată proveniență bizantină, de prin secolul al 12-lea sau al 13-lea, precum se poate conchide din scriitura și din minunatele miniaturi ce o împodobesc.

D. Leca Morariu citește o comunicare despre un manuscris din 1843, care cuprinde cântece, unele autentice populare, adunate și scrise de Isopescul Manuil, «școleriu din al patrule latinească», făcând interesante observații de ordin folcloristic și estetic literar, și cercând să lămurească dacă acest elev a fost însuși culegător de poezii populare. În acest caz, ar fi primul folclorist. D. Leca Morariu combate părerea (Gh. Bogdan-Duică), potrivit căreia influența de a aduna literatură populară ne-ar fi venit din apus: dimpotrivă, această activitate literară folcloristică s-a făcut din îndemn propriu, în urma frumuseții poeziei noastre populare și a gustului de literatură și al scrisului”.

În aceeași ordine a lucrărilor, Nicolae Grămadă vorbește despre pecețile satelor bucovinene, Teodor Balan prezintă o scrisoare a lui Miron Ciupercovici, deputat la Viena, către Simeon Stanciu din Bosanci, în legătură cu mișcarea revoluționară din 1848, iar Traian Chelariu face un rezumat al articolelor apărute în „*Revue de deux monde*”, din Paris, despre Țările Române, după care „La orele 20¼ ședința a fost închisă”¹.

Din faptul că sesiunea s-a desfășurat într-un răstimp de două ore și comunicările au fost doar patru, putem presupune că Leca Morariu își va fi prezentat subiectul măcar în jumătate de oră, ceea ce ar însemna în scris *manu*

¹ „*Glasul Bucovinei*”, Cernăuți, anul XXI, nr. 5362, duminică, 19 iunie 1938, p. 5.

propria cel puțin șase pagini (format A4) de text. Unde s-a rătăcit această comunicare nu-i ușor de răspuns, deși, după cum își ordona materialele filologul Leca Morariu, e de așteptat ca materialul să se ascundă într-un fond încă necercetat.

Altă mențiune în legătură cu manuscrisul lui Isopescu Manuil face același Leca Morariu, în raportul asupra activității sale pe anul școlar 1937/1938, unde precizează că: „În calitate de conferențiar public am activat cu următoarele: în ședința din 15 iunie 1938 a Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, am prezentat o comunicare din *Cântecele populare ale lui Manuil Isopescu* (manuscris inedit din 1842)”².

Firește că în vremea războiului și după întoarcerea armelor, Leca Morariu nu mai are nici răgazul și nici curajul să se ocupe de manuscrisul lui Manuil Isopescu. Șansa de a nu se fi pierdut în refugiu este sporită prin donația pe care soția filologului cernăuțean o face Bibliotecii Regionale Suceava, unde, între cele multe cărți, periodice și manuscrise rămase în păstrare, folcloristul Adrian Fochi descoperă prin 1977 și filada alcătuită de Manuil Isopescu.

Deoarece Adrian Fochi prezenta, la vremea sa, cu mare acuratețe manuscrisul lui Manuil Isopescu, nu ne rămâne decât să-i urmărim prestația arhivistică: „Este vorba de un caietel improvizat, format din 40 de pagini, de dimensiunile unui sfert de coală de scris (circa 12 / 18 cm), scris pe ambele fețe cu cerneală destul de ștersă și cu o chirilică destul de ezitantă. Pe ultima pagină a caietului se află însemnarea că materialul este al lui «Isopescu Manuil, școleriu din al pătrălea lătinească, anul 1843». Coperta, alcătuită din două foi albe, adăugată de Leca Morariu, poartă însemnarea acestuia, după care unele cântece (fără a se arăta care) ar fi autentice. În interior se află și o foaie volantă, cu transcrierea în alfabet latin a uneia din piesele aflate în culegere (piesa nr. 38, p. 34–35). Caietul are o lipsă (p. 25–26), posterioară întocmirii sale, deoarece taie numerotarea textelor, lipsind integral textele cu nr. 26 și 27, iar din nr. 25 lipsește finalul și din nr. 28, începutul. El cuprinde, după numerotarea lui Manuil Isopescu, 44 de texte, dar, din acestea lipsind cele două menționate mai sus, ne aflăm în prezența a 42 de texte poetice, notate în anul 1843 sau în anii imediat anteriori. În ceea ce privește scrierea, ea se deteriorează cu fiecare pagină în plus, așa încât se poate susține că materialul a fost scris dintr-o dată, fie copiindu-se după un alt caiet similar (în care caz Manuil Isopescu ar fi numit un copist), fie copiindu-se după însemnări răzlețe anterioare (și atunci el ar fi întocmitorul culegerii, în sensul de a fi selectat textele, impunându-și gustul și preferințele, dar ar fi realizat și transcrierea unor texte orale, ceea ce este altceva). Limba manuscrisului are caracteristicile graiului moldovenesc (având pentru avea, tăiet pentru tăiat, ghiciu pentru biciu, dar și inversul, răspitoare pentru rășchitoare, să vie și să deie pentru să vină și să dea) și o singură trăsătură

² Rapoartele profesorilor asupra activității pe anul școlar 1937/1938, în „Anuarul Universității «Regele Carol al II-lea» din Cernăuți pe anul de studii 1937–1938”, editat de profesorul Ion I. Nistor, rectorul Universității, Cernăuți, 1938, p. 238.

mai particulară – fără a fi prin aceasta locală: a spala pentru a spăla. (nota, p. 87) Aname instabilități grafice sau chiar fonetismul moldovenesc notat mai sus nu se datorează, după opinia noastră, unei concepții ferme privind autenticitatea folclorică a textelor, ci gradului redus de instrucție al elevului nostru. Aceasta pare să arate că totuși culegerea îi aparține, în sensul că el trascrie direct în caiet formularea orală și șovăie între notarea locală și cea literară”³.

Răstimpul în care a fost scris caietul „școlerului” Manuil Isopescu poate fi apreciat după însemnarea de la pagina 40, textul purtând nr. 44 și semnătura:

Oh, săracu’, biet școleri,
Ah, aman, aman!
Supărare în tot felii;
Trage în străinătate
Până-și pierde sănătate;
Lasă casă părintască
Și merge ca să pătımască;
Lasă lunca, deal și vale,
Lasă mila maicei sale;
Merge în țară străină,
Fără milă și hodină.

Multă vreme n-au mâncatu,
Umbă negru nespălatu;
Toată vremea au cetitu,
Vine noaptea, n-au dormitu
Și ce ziua au învățatu
Toată noaptea au visatu.
Țara ceea, ah! străină
N-are biata nici o vină;
Numai oamen[i], blăstamații,
Te usucă, f... morții.

Isopescul Manuil, școleri din al patrăle
Lătinească în anul 1843.

Dar, în „Calendariu pentru Bucovina pe anul 1844, de la nașterea a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele este anu visect de 366 zile”, Cernăuți, la Ioann Ekhardt, tipograful Cercului Bucovinei, vom putea citi un text, *Începerea Anului Nou cu Dumnezeu*, odă de Gavril Romanovici Derjavin, tradusă din rusă de același Teoctist Blajevici, precum și *Imnu’* „carele la țelebrație Solemnității la aniversala zi a natalielor împărăteștei Sale Măririi Ferdinand I, de alumnii în Seminarie s-au cântat”.

1

Melos nou în Fagoțară
Să rădică, tin firesc,
Vezi în gios spre a rugii pară,
O, părintele ceresc!
Și trimite întărire
Să trăiască-ndelungat
Spre a noastră fericire
Ferdinandu Împărat!

2

Schiptru-n mâna lui păzește
De vrăjmași neprehănit
Tu, o, Doamne, întărește
A lui Tron blagoslovit,
Că prin el să se păstreze
Ealfa cea Hacureă drept
Și norocit să domneze
Ferdinandu Împărat!

³ Adrian Fochi, *Contribuții la istoria folcloristicii românești: Caietul de cîntece populare al lui Manuil Isopescu din anul 1843*, în „Revista de etnografie și folclor”, București, tomul 22, nr. 1, p. 87.

3

Prin cereasca Ta putere,
 Care faci că toate sunt,
 Spre a noastră mângăere,
 Doamne, pre acest pământ,
 Patria să înflorească
 Ca un fericit Eden,
 Ferdinand să-mpărătească
 Fericit prin diadem.

4

Vezi finicul înflorește
 Pe al Austriei hotar,
 Irou păcii cum dorește,
 Doamne, fă-l prin al tău dar.
 Dăruște lui sporire
 Întru toate ce-au sădit,
 Pentru a noastră fircire,
 Ferdinandu cel mărit.

5

Pentru un păzitoriu fierbinte,
 A dreptului poporan,
 Pentru a Patriei părinte
 Și părintesc suveran,
 Toți rugăm ca să trăiască
 Pentru .... cel.....
 În putere-mpărătească
 Ferdinandu cel prea viv!

Negreșit că această odă aparține și ea semnatarilor din paginile „Calendarului pentru Bucovina, pe anii 1841–1844”, adică Porfirie Dimitrovici sau Teoctist Blajevici, și trebuie tradusă drept obol poetic din partea supușilor din „Fagoțara” pe care austriecii o numeau Buchenwald iar românii Bucovina sau Arboroasa. Versurile par să fi fost un calapod poetic ideal, păstrat în subconștientul supușenii dintotdeauna, pentru odele cu care condeierii români l-au osanalizat peste veac, pe mult iubitul conducător din anii 1965–1989. Din precizarea că asemenea text a fost cântat de către alumnii seminarului episcopal din Cernăuți, putem presupune că oda închinată împăratului de ziua nașterii acestuia, – „Ferdinand I împăratul Austriei, Craiul Ungariei, Boemiei, Lombardiei și Veneției, Galiției, Lodomeriei și Iliriei, Arhiduce Austriei ș. c. l., născut în Viena în 7/19 aprilie 1793, încoronat ca Craiul Ungariei în Pojon la 16/28 sept. 1830, un întrat după răpousarea tătâni-su Împăratului Franț I, la 18 februar/2 mart 1835” (*Calendaru pentru Bucovina 1844*) –, a fost pusă pe note și interpretată *in corpore* la o serbare *ad-hoc*, în primăvara anului 1843.

Manuil Isopescu are și el în „filada” sa un imn, sub numărul de ordine 43. Numai că feciorul preotului din Frătăuții Vechi îl omagiază doar pe domnitorul Moldovei:

I

Viniți toți popii
 Cu cuget curat
 Giurământ să facem
 Nostru împărat.

II

A prințului nostru
 Celui pre slăvit,
 Care pentru a noastre
 Slavă s-au domnit.

III

Supt suirea scaunu-i
 Celui stramoșăsc
 Mihalachi Sturza
 Prinț Moldovinesc.

Ceea ce ar trebui interpretat ca un gest de aprigă „disidență” față de cele rostite de seminaristii cernăuțeni. Amănuntul poate constitui însă și un reper cronologic întrucât, dacă imnul închinat împăratului Austriei s-a rostit înaintea sau în ziua nașterii lui Ferdinand I, versurile omagiale închinare de Manuil Isopescu lui Mihail Sturza ar fi fost scrise după această dată, însă nu mai târziu de sfârșitul anului 1843. De bănuț ar fi că Manuil Isopescu nu scrie imnul către Mihalachi Sturdza în aprilie 1843, când va fi avut loc serbarea și cântarea închinată împăratului de către seminaristii cernăuțeni, ci îndată ce școlarul „din al patrulea lătimească” citește imnul imperial în *Calendaru pentru Bucovina pe anul 1844*, adică prin decembrie 1843.

Mai interesant ni se pare că, un cântec asemănător, va compune și preotul Iraclie Porumbescu și-l va încredința soldaților din Stupca și din satele vecine, veniți în permisie la vremea sărbătorilor de iarnă, să-l cânte în cor la o serbare școlară, o „horă mare, în curtea școlii”, din ziua de Bobotează, 6 ianuarie 1876, după cum relatează însuși parohul de la Stupca⁴, în revista „Bukowiner Pädagogische Blätter”:

I

Cât îi lumea-n lung și-n lat,
Nu-i c-al nostru împărat.
Și în pace cu-ndurare,
Și-n război cu slavă mare.

II

Cât fața pământului,
Armie c-a noastră nu-i;
Și-n pace cu-omenie
Și în foc cu vitejie!

III

De aceea, dați feciori!
Dați de mii și mii de ori!
Împăratul să trăiască!
Ura! Ura! Ura!
Armia sa vitejească!
Ura! Ura! Ura!

Dar Manuil Isopescu notează și cântece curate, auzite din popor, precum piesa cu nr. 31, p. 29 din manuscris, sunând jalnic peste satele românești: „Eu mă duc, soră, în catane,/Tu rămâi a spala haine...”

Precum se poate lesne observa din versurile de mai sus, Adrian Fochi avea toată îndreptățirea să afirme următoarele:

„a) caietul lui Manuil Isopescu nu cuprinde numai folclor, ci cântece diverse, ceea ce arată că elevul nu poate fi considerat drept culegător de folclor. În nici un caz, el nu poate fi alăturat lui Nicolae Pauleți, cum a crezut Leca Morariu;

b) toate materialele ne fac să credem că elevul și-a notat o parte din repertoriul comun de cântece al orașului Cernăuți și al mahalalelor sale, așa cum făcuse în Transilvania, cu 12 ani mai înainte, Dimitrie Ardelean;

c) asemenea caiete constituiau o modă în cercurile școlărești ale vremii, după cum arată și un alt caiet, datând de prin 1850, dar care nu conține cântece folclorice;

d) asemenea caiete oglindesc nivelul intelectual al respectivului alcătuitor, dacă nu chiar nivelul intelectual al generației căreia îi aparține;

⁴ „Bukowiner Pädagogische Blätter”, Cernăuți, anul IV, 1876, p. 29.

e) caietul lui Manuil Isopescu cuprinde însă un mare număr de piese autentice folclorice, de aceea interesează într-o foarte largă măsură pe cercetătorul de specialitate, deoarece arată ce piese populare intrau în repertoriul comun al orașelor în epocă;

f) pentru acestea și pentru altele încă, este necesar ca acest material să fie intercalat printre celelalte „culegeri” folclorice ale epocii și, deoarece este vorba de o culegere realizată înainte de Alecsandri, caietul lui Isopescu are o valoare documentară cu atât mai ridicată”⁵.

Dar, Adrian Fochi, din cele 42 de texte întregi și fragmentare din prima parte a manuscrisului, transcrie doar 20, pe care le considera ca autentice folclorice. Mai mult, folcloristul sublinia fragmente ce sunt „constante estetice depline, care prin gradul lor înalt de fixare în expresie și de șlefuire tradițională au ajuns formule lirice recurente”⁶.

Din cele afirmate de Adrian Fochi nu se înțelege dacă în 1977 folcloristul de la București, lăsând deoparte cel puțin 20 de piese din setul considerat al lui Manuil Isopescu, a văzut și a avut vreme să citească și partea a doua a caietului, conținând textele de la 45 la 56.

Față de prezentarea făcută de Adrian Fochi, vom observa că manuscrisul rămas de la Manuil Isopescu trebuie să fi avut cel puțin 56 de pagini alcătuite din 14 coli de hârtie format A4 (21 × 30 cm), îndoite și cusute de la pagina 1 la 40, într-o primă etapă, și, lipite la acest mănunchi, paginile de la 41 la 56, în altă etapă.

Proba că manuscrisul caietului cu cântece populare din 1843, notate de aspirantul Manuil Isopescu din anul al patrulea de la gimnaziul din Cernăuți, aparține viitorului preot Emanuil Isopescu, născut în Frătăuții Vechi, ajuns paroh în satele Frumosu, Stroești, Bosanci și Oprișeni, este dată prin așezarea în lumină a cinci facsimile după însemnări olografe:

- a) caietul cernăuțean din 1843;
- b) întâiele însemnări în *Condica născuților* din parohia Frumosu;
- c) notații din *Condica parohială* din Stroești;
- d) întâiele notații din *Condica parohială* din Bosanci și
- e) manuscrisul despre întemeierea bisericii din Stroești.

La toate cele de mai sus, ar trebui adăugată însă și întrebarea: Ce îl va fi stârnit pe Manuil Isopescu să însemne în caietelul său aceste cântece populare?

După cum se poate constata, în prezentarea pe care Adrian Fochi o face caietului cu cântece însemnate de Manuil Isopescu, deși în șiragul culegătorilor și comentatorilor folclorului românesc îl înscrie și pe Costache Negruzzi cu *Scene pitorești din obiceiurile Moldovei: Cântece populare ale Moldovei*, în „Dacia literară”, Iași, tomul I, ianuarie-iunie 1840⁷, nu-și pune problema în ce măsură școlarul cernăuțean a fost impulsivat în culegerea sa de textul din „Dacia literară”.

⁵ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 89.

⁶ *Ibidem*, p. 89.

⁷ „Dacia literară”, Iași, tomul I, ianuarie-iunie 1840, p. 121–124.

Însă, ori lectura „Daciei literare” din primăvara anului 1840, ori numai ecoul apariției și interzicerii revistei ieșene vor fi agitat spiritele printre profesorii și școlarii anilor de „lătinească” de la Cernăuți și s-au lăsat ademeniți de frumusețea cântecelor populare învălitate în foile unor caiete drept „suvenir” cultural-adolescentin.

Și, în fapt, culegerea lui Manuil Isopescul, așa firavă cum se arată, este în Bucovina, fie un ecou tardiv al Școlii Ardelene, fie un prim impuls al programului „Daciei literare” din anul 1840, unde prozatorul Costache Negruzzi are o intervenție pe care urmașii o vor apostrofa cam aspru: „Un diletant a fost Negruzzi în opiniile sale despre folclor, dar unul cu bun simț și intuiție. El susține chiar o teorie, a influenței climei, mediului geografic, a firii locuitorilor, asupra cântecului popular, definit ca „răsfrângere a sufletului” (*Cântecele populare a Moldovei*, după J. Mainzer). Negruzzi, care privește folclorul sincretic, considerând laolaltă aspectul muzical, coregrafic, etnografic, literar, împarte cântecele populare în mai multe categorii – cântecul ostășesc sau istoric, religios, erotic, de nuntă, cântecul codrului sau voinicesc”⁸.

Privind însă lucrurile dintr-o perspectivă istorică și mai puțin materialist-dialectică, pentru că mai toate disciplinele științifice au fost întemeiate de către „diletanți”, se poate spune că prozatorul Costache Negruzzi, așa „diletant” cum se afla la anul 1840, a avut intuiția „spațiului mioritic” măcar cu aproape un veac înaintea poetului și filosofului Lucian Blaga.

Nu credem necesar ca în discuția de față să facem un tur de orizont folcloristic și peste culegerile din spațiul european, care, oricum, nu puteau intra, la acel moment, în sfera de influențe exercitate asupra bucovineanului Manuil Isopescul. Și totuși, câteva repere cultural-istorice nu vor prisosi, întrucât primele culegeri de folclor în Europa, până la acea vreme, erau: *Chanson de Roland*, apărut în nordul Franței, în Normandia și împrejurimi, păstrat într-un manuscris de la Oxford, într-o redacție datând de prin veacul al XI-lea; cântecele epice din culegerea *La peche (Râbaje)* a scriitorului dalmat P. Hektorovici, de prin secolul al XVI-lea; a primă carte cu texte epice versificate, sub titlul *Danmarks Game Folkeviser*, din 1591 (reeditată mai apoi de Axel Orlik, Grüner-Nielsen și alții, între 1853 și 1890, 1898 și 1965), conținând balade țărănești, istorice, povești despre regi și nobili suedezi; poeme ale vechii Edda, descoperite de episcopul Bryjolfur Sveinsson de Sk' alhot în manuscrisul *Codex Regius* (1643), din Islanda; *Balada nobilității lui Hassan Aga*, tipărită de abatele Alberto Fortis în Viaggio în Dalmazia, în franceză și traducere italiană (1774); versurile puse pe seama unui poet, Ossian, de către englezul MacPherson (episcopul Thomas Percy), 200 de cântece și balade „culese” în secolul al VII-lea, sub titlul *Old Heroic Balads, Fragments of Ancient Poetry* (1760) sau *Reliques of Ancient English Poetry* (1765) și antologia lui Johann Gottfried Herder, *Volkslieder* (1778–1779), ediția a doua

⁸ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 619–620.

sub titlul *Stimmen der Völker in Liedern* (1807), unde cântecele populare erau considerate „arhive ale popoarelor”, „comoara științei și religiei, teogoniei și cosmogoniei lor, faptele străbunilor și evenimentele istoriei lor, copie a inimii lor, tablou al vieții cosmice, în bucurie și durere, la căsătorie și la mormânt”⁹.

În această paradigmă trebuie înscrisă și prima culegere de cântece din ținuturile românești, anume broșura *Kintyets kimpnenesti cu glazuri rumunyesti* (Cântece câmpenești cu glasuri românești), imprimată, probabil, la Buda ori la Cluj, în 1786. Conține cântece oarecum asemănătoare cu cele populare, unele traduse din limba maghiară¹⁰. Dar în Transilvania își începuse lucrarea Școala Ardeleană și trebuie menționat că trei dintre reprezentanții săi aveau scrise sau tipărite cărți – Samuil Micu, *Brevis historica notitia origines et progressu nationis daco-romanae* (1778), *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, Viena, 1779 și Propovedanie sau învățătură la îngropăciunea oamenilor morți, Blaj, 1784 iar Gheorghe Șincai, în colaborare cu Petru Maior, *Elementa linguae daco-romaniae sive valachicae*, Viena, 1780 – al căror obiectiv era argumentația asupra originii romane a românilor. Cântecele culese de căpitanul Ioan Șincai puteau intra și ele în arhiva poporului român, căci fratele său, Gheorghe, aduna materiale pentru *Hronicul românilor și a mai multor neamuri*.

Că acești învățați erau la curent cu aparițiile editoriale din Apus ne stau mărturie diferite prelucrări, precum a lui Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, după cartea germanului Johann H. Helmuth, *Volksnaturlehre zur Dämpfung des Aberlaubens* (1788) și să nu uităm că acești corifei își făcuseră un stagiul de documentare la Viena – Samuil Micu între 1766 și 1770, Petru Maior între 1779 și 1780 și Gheorghe Șincai între 1779 și 1781 –, ceea ce le-a înlesnit consultarea și/sau studiul unor lucrări în limba germană, între care vor fi fost, cu siguranță, și antologiile lui Herder. Nimic mai firesc, așadar, decât ca un român interesat, prin cultura familiei (bunicul fraților Șincai fusese și el căpitan în armata austriacă), de soarta poporului său, cum era căpitanul Ioan Șincai, să culeagă „verșuri” populare de la soldații români pe care îi avea în subordine.

Prin anii 1792–1794, căpitanul Ioan Șincai, fratele mai mare al cărturarului ardelean Gheorghe Șincai, însemna într-unul dintre caietele sale și câteva creații folclorice – numite „verșuri”, culese probabil de la soldații din regimentul II de graniță Năsăud – doine, cântece de cătănie, colinde, strigături, orații de nuntă, un jurnal de război (datat „Reinn, 28 Mai 1794”), dintre care s-a tipărit recent și cea mai veche variantă a Mioriței, ale cărei rânduri le vom reproduce în întregime, fără a le suspecta cu nici un chip autenticitatea, și întocmai pentru că notația, făcută cu jumătate de veac înaintea lui Manuil Isopescu, se apropie de cea a școlarului din Cernăuți:

⁹ Reproducem în parte datele prezentate asupra subiectului în vol. *Miorița și alte semne*, cap. *Sinopsis istoriografic*, Câmpulung, Biblioteca „Miorița”, 2002.

¹⁰ Onisifor Ghibu, *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte*, București, 1934, p. 13–15.

Aude-să, D[oa]mne, aude
 Peste cel plăiuț de munte,
 Un șuier, D[oa]mne, șuier
 Că acolo, D[oa]mne,
 Sunt numai trei păcurărași
 Doi ce[i] mari
 Și-s ver[i] primari
 Unu-i mic și-i străinel,
 Acel mic și străinel
 Că [la] apă l-au mânat,
 Până în apă au umblat
 Foarte mult l-au judecat
 Ca pe dânsul să-l omo[a]ră
 Oile să i le ee
 Da el când din apă au venit
 El numai au avut
 O mioară zdrăvioară
 Și înainte au eșit
 Și din grai așa au grăit:
 – Draji mei verișori
 Dacă pe mine mi-ț[i] omori
 Lângă mine puneț[i]
 Fluierul de dreapta
 Bucinul de-a stânga
 Că când vântul a sufla
 Fluierul a fluera
 Și bucinul a bucina

Numai răsunul
 Că mi-a răsuna
 Peste munți
 Numai la ai mei doi părinți
 Și răsunul și mi-a merje
 Peste brazi la a mei frați
 Într-o verde dumbrăviță
 Este o răce fântâniță
 La acee răce fântâniță
 Sunt două luminiță
 Da nu-s două luminiță
 Că-s ochii șarpelui
 Că măcar cât le-a ploua și le-a ninje
 Acelea nu să vor stânje
 Că șerpele au mâncat
 Numa un voinic a scăpat
 Ceptu lui l-au mâncat jumătate
 Jumătate de cuțite, de arămite
 Curele fi-ntins[?]
 Da el din grai așa au grăit:
 – Cine a veni să mă scoată
 Vină frate și vină tată,
 și vină maică
 Oile mi l-au luat
 Și mâna mi-au tăiat
 Și m-au legat
 Cu spatele la brad.

Textul de mai sus, descoperit nu demult în Arhivele Statului din Târgu-Mureș, a fost publicat pentru prima dată de către Elena Mihu și Dimitrie Poptămaș, sub titlul *Miorița* (propus de editori, deși în cuprinsul variantei nu întâlnim diminutivul cu pricina, ci doar sintagma „o mioară zdrăvioară”), în revista „*Manuscriptum*” din 1991, cu un scurt comentariu și facsimile¹¹. Varianta, deocamdată cea dintâi atestare documentară a *Mioriței* din secolul al XVIII-lea, se aseamănă în mare măsură cu textele ce se rostesc și astăzi în ținutul Bistrița-Năsăud, fie cu funcția de colindă, așadar într-un moment ritualic, precum intervalul celor 12 zile și nopți dintre Anul Vechi și Anul Nou, fie cu funcția de baladă, așadar într-un cadru ceremonial în mare parte desacralizat, cum ar fi șezătoarea, petrecerea sau chiar nunta, în orice moment al anului.

După aproape jumătate de veac, un preot din satul Roșia, pe Valea Secășului, ținutul Alba, culege *Cântări și strigături românești de cari cântă fetelor și feciorii*

¹¹ „Manuscriptum”, București, anul XXII, nr. 2-4 (82-84), 1991.

jucând scrise de Nicolae Pauleti în Roșia, în anul 1838, după cum stă scris într-un caiet, fila 17, al doilea din cele 7 editate de către Ion Mușlea, din al cărui studiu introductiv selectăm și câteva date biografice despre autorul culegerii. În registrul născuților din parohia Roșia, început la 18 februarie 1817, nu se întâlnește numele lui Nicolae Pauleti, ceea ce-l îndeamnă pe editor să presupună că viitorul preot culegător de folclor s-ar fi născut mai degrabă prin anul 1816. Era fiul unui plugar, însă a trăit mai mult în casa unui unchi din același sat, Roșia, protopopol Vasile, care va fi stărut ca nepotul să facă școala trebuitoare unui preot. Nicolae Pauleti apare astfel în matricolele Liceului din Blaj între anii școlari 1833/1834 și 1836/1837, după care urmează Academia Teologică până în vara anului 1841. Se va căsători cu fata preotului Simion Pop din satul Făget, în apropiere de Blaj, pentru a sluji ca preot „cooperator” al socrului său, însă la 1 august 1848 moare de tuberculoză.

Culegerea cu „cântări și strigături” a întocmit-o în anul 1838, când era student la teologie și-l avea ca profesor pe cărturarul Timotei Cipariu, cel care îl și îndeamnă să adune „verșuri” din satul natal. Se întâmplă însă că la 7 mai 1838, George Barițiu solicița texte populare pentru paginile revistei „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, în următorii termeni: „Mai poftim încă pe toți fiii românilor cei înțelegători din toate patriile, ca să nu-și pregete de aici înainte a însămna și aduna din gura și conversația cu poporul nostru felurimi de obiceiuri vechi, povestiri..., precum și cântece populare, de care la noi sunt foarte multe și interesante și iarăși unele frazuri, proverbur, ziceri originale românești, care ar fi mai puțin cunoscute sau numai într-un dialect obicinuite. Aceste cine va avea dragoste a ni le trimite încoace cu prilejuri sigure și cu subscrierea numelui său cel adevărat, ne va îndatora foarte mult și va pune merit pentru nația sa; căci noi toate câte ni se vor părea că cuprind în sine ceva interesant, cu vremea le vom da la lumină”¹².

Or, asemenea îndemn nu putea trece neobservat nici la cărturarii români din Bucovina, între care și profesorii de la Gimnaziul cezaro-crăiesc din Cernăuți sau de la Institutul Teologic din același oraș.

Culegerea lui Nicolae Pauleti păstrează 319 cântece și strigături românești, despre care folcloristul Ion Mușlea făcea următoarele precizări:

„a) Ea reprezintă, în primul rând, cea dintâi mare și autentică colecție de poezie lirică populară românească făcută pe teren.

b) Materialul lui Pauleti are valoare deosebită și prin faptul că a fost cules de un fiu al satului, bun cunoscător al graiului și al oamenilor. Calitatea aceasta îi dă o superioritate incontestabilă față de culegerea «îndreptată» a lui Alecsandri, apărută după 10–15 ani și față de aceea a lui Jarnik-Bârseanu, mult mai târzie, întocmită pe baza unor texte culese de elevi și prelucrată în sens estetizant.

¹² Ion Mușlea, Studiu introductiv, în vol. *Cântări și strigături românești de cari cântă fetele și feciorii jucând scrise de Nicolae Pauleti în Roșia*, în anul 1838, ediție critică, cu un studiu introductiv de..., [București, 1962], Editura Academiei Române, p. 18.

c) Manuscrisul lui Pauleti, cuprinzând 319 de cântece și strigături, reprezintă prima monografie folclorică a unui sat românesc. Faptul că s-a limitat la două specii: cântecul și strigătura, l-a ajutat să culeagă majoritatea acestor două producții poetice din satul natal.

d) În culegerea lui Pauleti se află numeroase texte cu substanțiale calități poetice. Unele motive de circulație curentă, probabil, în veacul trecut, ni s-au păstrat numai în această colecție¹³.

Reproducem aceste aprecieri pentru a ne sluji ca reper în aprecierea culegerii lui Manuil Isopescu și vom porni, înainte de toate, cu câteva date tehnice.

Având în vedere că din caietul lui Manuil Isopescu lipsesc cel puțin 6 pagini, ceea ce înseamnă măcar (6 × 26 versuri) 156 de versuri, întregul celor 56 de texte număra aproximativ (1 209 versuri păstrate + 156 dispărute) 1 365 de versuri, comparativ cu manuscrisul lui Nicolae Pauleti, care conține 319 texte (cântece și strigături), având 1 826 de versuri, caietul lui Manuil Isopescu are cu doar 461 versuri mai puține decât culegerea transilvăneanului.

Firește că din cele 1 363 de versuri consemnate de Manuil Isopescu, trebuie să scădem compunerile școlare și creațiile originale, care însumează 858 de rânduri; în urma acestei operațiuni (piesele nr. 5–24 versuri; nr. 6–14; nr. 7–16; nr. 11–23; nr. 14–16; nr. 19–26; nr. 20–16; nr. 23–18; nr. 28–22; nr. 29–22; nr. 30–27; nr. 31–20; nr. 32–20; nr. 33–21; nr. 34–21; nr. 35–18; nr. 36–20; nr. 37–15; nr. 38–23; nr. 39–14; nr. 41–30; nr. 42–18; nr. 53–56 și nr. 56–26), diferențiem aproximativ 507 versuri autentice populare.

La vremea când școlarul Manuil Isopescu își încropea caietul său cu cântece populare, în spațiul limbii române erau culese cu râvnă următoarele, cel puțin, trei buchete folclorice: *Cântecele câmpenești cu glasuri românești* de la Cluj (1768), *Verșurile* căpitanului Ioan Șincai (1794) și acele *Cântări și strigături românești* de la Nicolae Pauleti (1838).

Oricum, Manuil Isopescu îl devansează pe Vasile Alecsandri cu cel puțin șase-șapte ani, bardul de la Mircești oferind ziarului „Bucovina” din Cernăuți abia în toamna anului 1849 cele dintâi texte folclorice culese din Moldova. Mai mult, Manuil Isopescu îl precede și pe Alecu Russo, surghiunitul care culegea în iarna anului 1846 primele texte din Soveja, între care și *Miorița*, tipărită de Alecsandri în același periodic al fraților Hurmuzachi, în ziua de sâmbătă, 18 februarie / 1 martie 1850.

Dacă, așa cum ne dă de înțeles notația numelui lui „Em. Isopescu, alumn” în colțul de sus, dreapta, al manuscrisului, culegerea a fost întocmită la solicitarea unui profesor interesat de cântecul popular românesc din Bucovina, de așteptat ar fi ca printre materialele arhivelor cernăuțene să întâlnim și alte pagini cu texte folclorice. Perspectiva este îndreptățită de piesele numerotate 45–56, notate probabil de către alt școlar dintr-o clasă „latinească”. Oricum, fie că efortul lui Manuil Isopescu pornește din proprie inițiativă – iscată în timpul când stătea efectiv în Cernăuți, căci, altfel, dacă ar fi fost ascultate în vremea unei vacanțe în satul bunicilor, Frătăuții Vechi, sau

¹³ *Ibidem*, p. 41.

la casa părintească din Rădăuți, cântecele culese n-ar fi fost atât de împesărite cu urbanisme –, fie că a fost chiar o sarcină urgentă în afara orelor de clasă, materialele rămase până astăzi dau impresia unei culegeri mult mai cuprinzătoare decât au notat Manuil Isopescul și colegul său de „lătinească” din 1843.

Cel puțin trei motive poetice din culegerea lui Nicolae Pauleti (1838) – unde preponderența o au strigăturile – se regăsesc și în „filada” lui Manuil Isopescu (1843), iar pentru a înlesni comparația e suficient să reproducem textele din Roșia transilvană, de pildă, piesa cu nr. 95:

„Creșteți, flori, și înfloriți,
că mie nu-mi trebuieți!
Creșteți, flori, cât gardurile,
Să vă bată vânturile!
Când mie mi-ați trebuit,
Voi ați stat di-ați mugurit!”¹⁴

Se prea poate, însă, ca versurile de mai sus să fi fost un fragment dintr-un cântec de cătănie, căci textul cu nr. 102 invocă perspectiva despărțirii celor doi dragi, fără a ni se lămuri și motivația concretă:

„– Tu te duci, bade, sărace,
Eu cu dorul tău ce-oiu face?
– Tu vei face, mândro, bine,
Că mai sunt voinici ca mine!
Eu m-oi face, mândro, rău,
Că nu sunt în gândul tău.
– Fie, bade, tot șirag,
Dacă nu-i care mi-i drag!”¹⁵

Textul din manuscrisul bucovinean (nr. 5, *Cântec unui huzar*) dezvoltă însă o stare sufletească provocată de plecarea în cătănie a feciorului îndrăgostit. Motivul se întâlnește și în caietele eminesciene cu texte populare:

„Mâdre flori mi-am sămănat
Și tare le-am blăstămat:
– Creșteți, flori, și înfloriți,
Că mie nu-mi trebuieți!
Creșteți, flori, cât gardurile,
Să vă bată vânturile,
Ca pe mine gândurile!”¹⁶

¹⁴ *Ibidem*, p. 76

¹⁵ *Ibidem*, p. 78

¹⁶ M. Eminescu, *Opere*, VI, *Literatură populară*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, [București], Editura Academiei Române, 1963, text. 124, p. 181.

Mai încheșat apare la Nicolae Pauleti cântecul (nr. 129) despre blestemul mândrei părăsite de iubitul ce se va însura cu altă fată:

„– Mărită-te, mândra mea,
 Nu-mi mai traje nădejdea,
 Că nădejdea de la mine
 E ca sârma de subțire
 Și ca umbra cea de spine:
 Când gândești că te umbrește,
 Atunci te dogorește!
 – Ba eu nu m-oiu mărita
 Până tu te-i însura,
 Să văz pe cinî vei lua:
 De-i lua una ca mine,
 Să-ți dea Dumnezeu tot bine;
 Dar de va fi mai frumoasă,
 Cază-ți carnea de pe oasă,
 Să rămâie vinele,
 S-arză ca luminile.
 De va fi, bade, mai rea,
 Să fii, bade, -n veci cu ea!
 Da de-a fi mai roșioară,
 Să dea Dumnezeu să moară!
 Să te-nsori de 9 ori
 Și să aibi 9 feciori,
 La urmă o copilîță,
 Să te poarte de cârjuță,
 Să umbli din sat în sat,
 Bădiț', după căpătat!
 Să te-aducă Dumnezeu
 Pe la drag de satul meu,
 Să te miluiesc și eu
 Din ce mi-a dat Dumnezeu:
 C-o cojiță de mălaiu,

Uscată de 9 ai,
 Cu răsuri de pe covată
 De când o fost buna fată.
 Nici elea nu ți li-oi da,
 Până ce nu te-oiu mustra:
 Dragă ț-am fost eu, o ba?
 Te ajungă, bade, -ajungă
 9 boli, 9 lingori
 Și 8 părechi de friguei
 Meștecate cu junghiuri!
 Da să nu te ție mult:
 Din arat până-n cărat!
 Când va fi la sămănat,
 Să fii, bade, tot umflat,
 Să nu mai închepi în pat!
 Și te ție, bădiț', ție,
 Că mi-ai fost dragă și mie:
 Din culesu cânepii
 Până-n ruptu' cămeșii;
 Din culesu' viilor
 Până-n spartu' buților!
 Când va fi primăvara,
 Să fii galbin ca ceara,
 Să te legeni ca iarba
 Cînd o taie cu coasa!
 Să te-adăp cu lingura,
 Să-ți dau zeamă cu acu
 Până te-a lua dracu!
 Nici elea nu ți li-oi da
 Până ce nu te-oiu mustra:
 Dragă ș-am fost eu, o ba?"¹⁷

¹⁷ Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 85–86. Variante cu mai puține versuri și, firește, mai puțină înrâncenare erotică, regăsim în colecțiile: Jarnik-Bârseanu, doina de la p. 500, vers. 8–10 și 21–33, de la p. 541, vers. 21–23, 31–32 și 38–39; Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania*, București, 1893, p. 70 și 71, vers. 21–24 și 61–62; *1 000 doine, strigături și chiuituri...*, Brașov, 1904, ediția a II-a, text b, vers. 39–43; Eminescu, *Literatură populară*, p. 56, vers 43, 50–51; Vasile Bologa, *Poesii populare din Ardeal. O mie de bucăți culese între anii 1890–1905*, Sibiu, 1936, p. 89, vers. 23–25 și 29–34, sau p. 252, vers. 27–29, 31, 60–62; Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hașegului*, București, 1915, p. 24, vers. 49–50; Ion Pop-Reteganul, *Trandafiri și vioarele*, Ed. a VI-ea, Gherla, 1921, p. 62, nr. 6, p. 21–23; Elena Moroiianu, *Din ținutul Săcelelor*, în „Grai și suflet”, nr. 4–5 (1929–1931), nr. 4, vers. 7–10 și 19–20; Enea Hodoș, *Cântece bănățene*, Caransebeș, 1898, nr. 122, vers. 8–9, 21–24 și 29–31; Horia Teculescu, *Pe Murăș și pe Târnave...*, *Doine și strigături*, Sighișoara, 1929, piesa 178 (după Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 86).

Am reprodus întregul text nu doar pentru a se compara cu expresia similară din Bucovina, unde cântecul nu are suflu, nici atâta dramatism, iar imaginile poetice sunt oarecum firave, ci mai cu seamă pentru a pune în cumpănă această adevărată capodoperă lirică populară din Transilvania cu ceea ce se putea citi la anul 1838 în poezia cultă românească. Nici vorbă de așezare a versurilor de mai sus în aceeași firidă cu vreo poezie a Văcăreștilor, a lui Costachi Conachi, a lui Vasile Cârlova, a lui Ion Heliade Rădulescu sau a lui Vasile Alecsandri.

Precum lesne se poate întrevedea în varianta din culegerea lui Manuil Isopescu, mândra părăsită de iubitul bucovinean e mult mai blândă și se hrănește cu nădejdea – în ciuda aceluiași avertisment: „nădejdea de la mine e ca ghiața de subțire, când o calci și nu te ține” – că într-o bună zi cel rătăcit se va întoarce la vechea dragoste.

În chestiunea autenticității „filadei” lui Manuil Isopescu, vom apela nu mai departe decât la cel ce a conservat manuscrisul și a semnalat existența lui, într-o discuție chiar despre autenticitatea folclorului, anume prof. univ. Leca Morariu din Cernăuți, care, în articolul *Folclor aservit filologiei?* observa, în legătură cu periodizarea făcută de etnologul bulgar dr. Iv. Șișmanoff, în studiul *Însemnătatea și teoria etnografiei bulgare*, tradus de G. Mărculescu și publicat în „Convorbiri literare”, an XXXI, următoarele etape în culegerea materialului: „1. epoca patriotică, în care materialul e falsificat în spirit «patriotic», cu tendința de a întregi informațiile istorice, de a glorifica istoria națională, de a-i spori nimbul poetic; 2. epoca estetică, în care contrafacerile purced (cu eliminări, modificări și adaosuri) din exigențele estetice ale intelectualului și ale literaturii culte, și 3. epoca filologică, în care domină cel mai conservativ respect față de materialul cules, și care așadar nu va clăti o iotă din produsul popular, preocupat fiind mai ales de forma acelu material”¹⁸.

Problema care ni se pune în discuția de față ar fi în ce epocă etnografică poate fi încadrat caietul școlarului Manuil Isopescu din anul 1843. Școlarul acesta nu adună cântecele populare cu scopul vădit de a realiza o culegere folclorică, fie și de interes mai degrabă personal, așa cum pare să fi procedat căpitanul Ioan Șincai din Ardeal, cu jumătate de veac înaintea alumnului cernăuțean. Feciorul preotului din Frătăuții Vechi are un apetit poetic și se prea poate să-și fi notat doar texte care îi slujeau în tentativa de a-și exprima sentimentele de dragoste pentru cea „cuconiță Garofiță”, căreia îi și trimite „carte cu verșuri”, precum cele din textul nr. 2:

„De n-ar fi ochi și sprincene,
N-ar mai fi păcate grele;
De n-ar fi față frumoasă,
N-ar mai fi trai rău în casă.
Dragostile nu-s din miere,
Ci din ochi și din sprincene,

Și din buză suptirele,
Și din grumazi cu mărgele.
Aceasta lună nu-i a bună,
Umbă puica tot ne bună;
Ceialaltă nu-i curată,
Umbă piuca fărăcăată.”

¹⁸ Leca Morariu, *Folclor aservit filologiei?* (Pentru „epoca folclorică” a folclorului), în „Freamăt literar”, Siret, anul IV, nr. 7–12, 1936, p. 11. Nota autorului: „La români, epoca patriotică și cea estetică e ilustrată lusquamperfect prin Alecsandri”.

Era un mod, în acea epocă și încă mai târziu, peste un secol, prin care omul simplu trăgea nădejde să-și comunice starea sufletească folosindu-se de vers popular sau întocmind versuri în stil folcloric, precum sunt cunoscutele scrisori din armată, din război, din îndepărtata Americă, înainte de Primul Război Mondial, sau din înfrigurata Siberie, după deportările românilor în urma celui de-al Doilea Război Mondial.

„Bine-știind că melopeia populară, cântecul popular, e o măiastră pasere călătoare, se poate întâmpla ca să dăm de același cântec, astăzi în Bucovina, mâine în Maramureș, în Banat, în Oltenia ... și chiar dincolo de cuprinsul graiului românesc, mereu schimbându-și ... penele «fonetice» după regiunea în care-a străbătut. Și important, mai important pentru folclorist rămâne (în această ubicuitate a cântecului popular) ce zice și cum zice acest cântec, nu-n ce nuanțe fonetice apare dânsul!”¹⁹

Culegerea lui Manuil Isopescul este importantă și din alt punct de vedere. Culegătorul reține și textele cu evidentă alură orășenească, adică ceea ce constituia o noutate pentru tânărul familiarizat cu cântecul popular din satul Frătăuții Vechi ori din împrejurimi, fapt care trebuie trecut în contul apetitului mereu proaspăt al românilor pentru acel perpetuu „folclor poetic nou” și ca expresie a depresurizării consumatorului școlit de sub acțiunea unor tipare arhaice.

Putem chiar căuta motive și nuclee poetice comune textelor din 1843 și celor de după un veac și, mai cu seamă, ne îngăduim să propunem îndreptări sau completări la versurile culese de Manuil Isopescul. Ca și în cazul căpitanului Ioan Șincai din Regimentul Grăniceresc Năsăudean, și caietul lui Manuil Isopescul din Cernăuți nu interesează numaidecât dacă reține un mănunchi de cântece în scopul tezurizării folclorice ulterioare sau al comunicării către un cititor interesat imediat; important rămâne doar faptul că la acea vreme, în 1794, pentru versurile însemnate de Ioan Șincai de la soldații ardeleni, și în 1843, pentru cântecele cuprinse într-un caietel de Manuil Isopescul, au fost rostite *in vivo* și conservate *in vitro*.

Așezarea lui Manuil Isopescul în dreapta lui Nicolae Pauletti este, așa cum observa Adrian Fochi, puțin riscantă, căci ardeleanul culege texte populare direct de la feciori și fete în mediul funcționalității folclorice – la horă (în 1838), în vreme ce bucovineanul alege (în 1843) câteva versuri populare avute la îndemână, în mod cert în memoria sa folclorică păstrând cântece auzite în satul Frătăuții Vechi, prin târgul Rădăuților sau prin capitalia Cernăuți, și le consemnează fără a face diferențierea cu poeziile de factură cultă sau, mai exact spus, de factură orășenească și de proveniență școlărească.

Vom observa că în caietul lui Manuil Isopescul avem trei tipuri de texte: i. autentic populare; ii. improvizații lirice adolescentin-școlărești, și iii. versuri originale cu țintă ademenitor erotică

Încercările originale transcrise de școlarul de la Cernăuți sunt, în fapt, niște irmoase și se prea poate ca modelul să fi fost Anton Pann cu *Erotoclitul sau*

¹⁹ *Ibidem*, p. 11.

Spitalul amorului, întrucât e prea multă suferință, durere, boală și prea puțină „vindicare” în versurile lui Manuil Isopescul.

Două ar fi perspectivele sumbre ale îndrăgostitului tratat cu neîmpărtașania iubirii sale: plecarea în pustie și moartea. Dacă moartea e un capăt firesc al unei iubiri neînțelese, hălăduirea prin pustie se poate traduce cu renunțarea la deliciale vieții lumești și intrarea în cinul monahal, ceea ce ar întregi formația catihetică a îndrăgostitului.

Foarte puține detalii stilistice trădează în scrisul liricului „din al patrule lătinescă” o instrucție clerical-ortodoxă. Versurile „Psalomul Prorocului zice / Să mângâi pe cel ce plânge” nu trebuie luate ca un argument biblic în tentativa unei seducții erotice decât ca simplă zicere creștină, pe îndrăgostit neinteresându-l ce propovăduiește prorocul, ci care vor fi consecințele pildei din scripturi – obținerea râvnitelor „mângăeri” din partea iubitei.

Tânărul îndrăgostit care a fost Manoluță la vremea alcătuirii caietului său cu „verșuri felorite” nu dă semn că ar fi citit, înțeles și apreciat imagistica erotică din *Cântarea Cântărilor*. Firește că va veni și vremea lor, pe când urma cursurile Institutului Teologic din Cernăuți. Dar atunci n-a mai însemnat nici un vers. Sau, cel puțin, însemnarea n-a ajuns până la noi ca să ne putem îngădui o apreciere a evoluției gustului literar și a talentului învederate de Manuil Isopescul.

Dar fiecare tip de texte are importanța lui, care nu poate fi apreciată decât în paradigma culturală din Bucovina acelor ani: lipsa cărților scrise sau tipărite în limba română; școala de grad superior – gimnaziu, seminar sau institut teologic – în limba germană sau latină și absența unor publicații periodice în limba română pentru informații, lectură și cunoaștere a literaturii poetice românești.

În asemenea condiții, caietul lui Manuil Isopescul e documentul unui act patriotic românesc într-un ținut administrat de o putere militară europeană cu văditul scop de a germaniza populația băștinașă.

Pentru a desluși în litera ei sintagma „din al patrule lătinescă”, formulă obișnuită în epocă dar greu de apreciat astăzi, vom preciza că după ocuparea Bucovinei de către austrieci, abia episcopul Daniil Vlahovici, venit de la Carloviț pentru a pune la cale o școală pentru tinerii clerici, deschide la Suceava, în anul 1786, probabil din toamnă, în incinta vechii Mitropolii a Moldovei, o „școală catihetică”, singura instituție de învățământ teologic din Bucovina, în limba română. Din anul 1789, școala catihetică din Suceava, după moartea episcopului Dositei Herescu, se mută la Cernăuți, unde învață în fiecare an aproape câte o sută de elevi (141 în anul 1804!), dar, în 1818, nu se știe din ce pricini politice sau eclesiaste, se închide.

Abia peste 8 ani, în 1826, ia ființă, în Cernăuți, un Institut Teologic, unde învățătura se preda la unele discipline în limba latină, iar la altele în limba germană, „rămâind limba română cu desăvârșire eliminată din planul de instrucție. De abia în anul 1848 decretează episcopul Hacman aplicarea limbii române ca limbă de instrucție în locul celei latine”²⁰.

²⁰ Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societății Școala Română, 1935, p. 47–48.

Manuil Isopescu nu avea cum să știe ce este autentic și ce nu, pentru că repere nu-i oferea decât tradiția din satul său natal, Frătăuții Vechi; însă alumnul de la Cernăuți culegea „verșuri felorite” și din sat și din oraș, într-o lume aflată în schimbare, orientată spre alte valori culturale decât cele ale culturii țărănești.

Din această perspectivă, textele culese de Isopescu sunt cât se poate de autentice, pentru că înregistrează chiar acel „neautentic” aflat în circulație cu aceleași drepturi ca „autenticul” tradițional. Iar astăzi, la început de mileniu III, autenticul folcloric românesc este călcat în picioare metrice novatoare fără de nici o sfială.

Și în acest caz, nu putem discuta despre autenticitatea pieselor culese, ci de autenticitatea textelor performate în mediul folcloric sau parafolcloric, din care culegătorul își notează piesele; el nu alege ca un folclorist specializat în discriminări metrice, melodice, structurale, fonetice sau literar-estetice, el culege „verșuri felorite” aflate la îndemână.

Nu știm ce vârstă vor fi avut „informatorii” lui Manuil Isopescu; nu știm din ce profesie își câștigau traiul zilnic ori dacă au trecut prin vreo școală și obișnuiau să citească și să scrie măcar în zile de sărbătoare; tot așa, nu știm dacă acești „vișșuitori” viețuiau în centrul sau în marginea orașului, precum nu știm dacă trăiau de o viață în oraș sau erau veniți de curând din altă parte a Bucovinei ori de peste cordunul acestui ținut.

Caietul cu „verșuri felorite” încropit de Manuil Isopescu în anul 1843 are încă o importanță pe care nici Leca Morariu și nici Adrian Fochi nu par să o fi sesizat sau exprimat: anume faptul că în mediul școlăresc cernăuțean din acea vreme circula și se înregistra un folclor românesc impregnat de influențe livești și că nu mai târziu de 12–15 ani, perioadă ce nu implică schimbări esențiale nici de optică și nici de repertoriu, un alt „școleriu”, cu numele Mihail Eminoviciu, venit din ținutul Botoșanilor, intră în acest mediu cultural.

Probabil era ceva obișnuit ca elevii să-și transcrie cântecele pe care le ascultau sau le apreciau și vroiau să le memoreze sau să le transmită mai departe; profesorii din școlile cernăuțene solicitau elevilor asemenea culegeri; elevul Eminoviciu va fi văzut și citit și el astfel de caiete și apetitul pentru culegerea cântecelor și basmelor populare se prea poate să fi fost stârnit la Cernăuți.

Un fapt paradoxal – orașul cosmopolit din inima Bucovinei și falsurile orășenești în plin avânt folcloric să-i fi determinat lui Eminescu interesul pentru cântecul românesc autentic? Valoarea acestuia într-un oraș cosmopolit precum Cernăuți este mult mai profundă decât valoarea deslușită în cântecele rostite într-un sat, în funcționalitatea lor firească.

Prin urmare, în cei patru ani în care alumnul Manuil Isopescu studiază în „lătinească” și germană, școlarii nu-și acumulează cunoștințele și nu dau seamă de însușirea lor în limba maternă – româna. Ceea ce înseamnă că li se predă materia în limba latină sau în germană, își fac notițe sau își scriu temele cu caractere latine sau gotice pentru disciplinele predate în latină sau în germană, iar textele catihetice tipărite în românește sunt citite sau copiate cu caractere... chirilice.

Ca să înțelegem și mai exact cadrul legal în care s-a alcătuit caietul cu cântece din Bucovina anului 1843, vom preciza că la Gimnaziul din Cernăuți, școlarii ortocdoși români și ruteni își rosteau rugăciunile zilnice de la prima oră de curs și de la cea din urmă doar în limba latină! Abia în anul 1865, după o serie de „reclamații” ale consistoriului diecezan din Bucovina, școlarii români au avut obligația să-și spună rugăciunile în limba română. Era o victorie de care alumnul Manuil Isopescu n-a mai avut parte!

Așezat într-o astfel de paradigmă lingvistică și oficial-instituțională, caietul cu „verșurile felorite” întocmit de Manuil Isopescu capătă altă însemnătate decât o simplă culegere premergătoare a textelor „prouimate” la tipar de Vasile Alecsandri.

Cu cel puțin cinci ani înainte de legiferarea predării în limba română, la Gimnaziul de Stat din Cernăuți, profesorii și școlarii români au găsit o modalitate extrașcolară prin care tinerii învățăcei deprindeau exprimarea unei gândiri spuse sau scrise în limba română – prin transcripția unor nevinovate cântece românești. În asemenea împrejurări, neglijențele ortografice, variabilitatea ductului diferitelor litere, ca și graba cu care sunt scrise unele piese nu mai sunt fapte de incriminat în prestația unui școlar, ci adevărat act de performanță scripturală a numitului „alumn” în afara orelor de clasă.

Fragmentul din balada *Vălcului* probează înainte de toate existența subiectului în spațiul bucovinean în anul 1843, ceea ce nu ne îndreptățește să afirmăm că la acea vreme balada nu era întregită, că întregul nu-i era cunoscut școlarului culegător sau că acesta nu avea o bună memorie ca să-l redea în întregime. Destul că balada o vom întâlni ulterior prezentând necazurile lui Vălenaș sau Vălean, cu diverse contaminații. În textul înregistrat de Manuil Isopescu mai interesant e că protagonistul poartă numele Vălcu sau Vărcu, sugerând descendența „lupească” sau apartenența la familia Vărcolacilor.

Frunză verde, măr uscat,	– Vărcule, dragul mame[i],
Oi, săracul Țarigrad,	le-ți caru și șasă boi
Mare foc l-au încongiurat,	Și nu mai te întoarce înapoi.
Mare foc, mare potop,	Frunză verde, cap de pește,
Sus [la] malu' Prutului,	Cu holeru' să întâlnește.
La curțile Vălcului.	– Bună calea, Vărcule!
Vălcul [be] și vesilește	– Mulțămim, horelule!
Și de morte nu gândește,	Un' te duci, horelule?
Iar mă-sa așa au grăit:	– Sus la malu' Prutului,
	La curțile Vărcolacilor.

Câteva piese din culegerea lui Manuil Isopescu sunt cântece de cătănie, precum nr. 5, intitulat chiar *Cântec unui huzar*:

Creșteți flori și înfloriți,
 Că mie nu-m' trebuiți.
 Că n-am frați să vă
 îngrădească,
 Nici surori să vă plivască.
 Creșteți flori cât gardurile,
 Să vă bată vânturile,
 Ca pe mine grele gânduri
 Dinpreună și suspinuri.
 Că eu mă duc la catane,
 Tu rămăi a spăla haine.
 Da nu le-i spăla în soponele,
 Ci îi spala în lacramele.

Trimite-i sara pe stele,
 Unde-oi fi eu la cortele.
 Frunză verde chiparos,
 S-au dus puiul cel frumos.
 – Tu te duci și eu rămân,
 Cu cine m-oi mângăe?
 – Mângăe-te-i, puică, bine,
 Că mai sunt voinici ca mine.
 – Fie voinici cât iarba,
 Dacă nu [ești]i dumneta;
 Fie voinici sau nu fie,
 Dacă nu-ți samănă ție.

Cum la acea vreme, în Austria, serviciul militar a fost introdus – după o păsuire de jumătate de veac de la moartea împărătesei Maria Tereza, în 29 noiembrie 1779 – în anul 1830 și dura între 7 și 9 ani, putem presupune că textul în discuție nu are în 1843 o circulație mai mare de un deceniu. Cântecele poate fi întâlnit apoi frecvent în Bucovina, dar nu numai și avem o probă documentară că acest cântec de cătănie circulă în acest spațiu românesc de peste un veac și jumătate.

Nr. 31

Eu mă duc, soră, în catane,
 Tu rămăi a spala haine;
 Nu le spăla cum să spală,
 Ci le spală în lacrimile,
 Le usucă în dor și în jele,
 Le trimite pe rândunele:
 – Poartă-le, frate, cu jele,
 Că au spălat mânuile mele.
 Eu, frate, când le-am spălat,
 Multe lacrimi am vărsat

De-aș umplu un iaz uscat
 Și aș face o fântână în sat:
 Fântână cu trii izvoră,
 Cine a bè pe loc să moră;
 Fântână cu trii păree,
 Cine a bè pe loc să piee.
 Eu sănt mănecat de străini,
 Ca iarba de boi bătrâni;
 Sănt mănecat [de] străinile,
 Ca iarba de perticele.

O altă piesă interesantă este cea înfățișând motiul înfruntării dintre sărac și bogat, poate chiar cu morală că sărăcia săracului provine dintr-o mândrie și o risipă necugetate:

Nr. 34

Am auzit din bătrâni
 Că-i foarte rău în străini;
 Am auzit, n-am crezut,
 M-am dus săngur ș-am văzut.
 M-am dus în străi[nă]tate,
 Văd că nu-i nici o dreptate:
 Haidam înapoi, măi frate!
 Frunză verde ș-o laleu,
 La cărșmă, la făgădău,
 Bè bogatu și săracu.
 Bogat din gură vorbește:

– Măi cărșmari, măi făgădari,
 Dă-m' mie vin de un pietac,
 Să beu cu cel om sărac.
 Sărac din gură vorbește:
 – Măi cărșmari, măi făgădari,
 Mie îm dă vin nemăsurat
 Și-ț' dau bani nenumărați,
 Să-l cinstesc pre cel bogat.
 – Oi săraci, sărăcie,
 Vezi că n-ai suman pe tine
 Și te pui în rând cu mine!?

Manuil Isopescu dovedește un spirit obiectiv în consemnarea textelor populare, în sensul că nu reține doar piesele autentic folclorice și nu doar pe cele de certă producție orășenească. În orice caz, tânărul cunoaște cântecul popular autentic din satul său natal, Frătăuții Vechi, și, din ceea ce a lăsat scris, nu putem spune că unul sau mai multe texte sunt culese din Frătăuții Vechi sau din satele din jur, pentru că în Bucovina folclorul are un caracter unitar; putem doar afirma că versurile cu iz urban sau de mahala ar fi mai degrabă din Cernăuți, orașul în care învăța Manuil Isopescu și, foarte îndoielnic, din Rădăuți ori din Suceava.

Manuil Isopescu (1825–1905), le premier collectionneur des poésies populaires de la Bucovine

(Résumé)

On connaît peu la personnalité de Manuil Isopescu, né en Frătăuții Vechi (Bucovine), prêtre dans les villages Bosanci et Stroiești.

Leca Morariu découvre un cahier-manuscrit, de 1843, signé sur la page 40 „l'écuyer Manuil Isopescu” et contenant 56 textes lyriques (de Frătăuții Vechi, Cernăuți et, probablement, Rădăuți), les uns étant des poésies populaires authentiques. Étant donné l'année de la collection, elle est considérée la première parmi toutes les collections de la Bucovine. Les premières informations sur cette collection sont publiées par le professeur L. Morariu dans l'article *Folclor aservit filologiei?* (1936). À peine en 1977, le folkloriste Adrian Fochi redécouvre, dans le Fond *Leca Morariu* de la Bibliothèque Régionale de Suceava (puis transféré au Musée de Suceava), le cahier et fait la translittération de cyrillien en latin 20 chansons populaires authentiques, en publiant aussi un article sur ce thème dans „Revista de etnografie și folclor” (1977).

En 2005, Ion Filipciuc reprit les recherches sur ce sujet, analyse le contenu du manuscrit de point de vue thématique, fait des commentaires sur les circonstances politiques et culturelles dans lesquelles ce cahier a été constitué. Il fait aussi une comparaison entre ce manuscrit et la collection de poésie populaire réalisée par Nicolae Pauleti, dans la région d'Alba.

VECHI STAȚIUNI BALNEOCLIMATERICE DIN BUCOVINA, ÎN SECOLELE XIX–XX (II)

OVIDIU BĂȚĂ

Stațiunea Puciosu – Iacobeni

Baia sulfuroasă de la Puciosu, cătun pendinte de comuna rurală Iacobeni, cu 152 de locuitori români, situată la 1,5 km nord de Iacobeni, se afla situată pe versantul sudic al Pasului Mestecăniș, la 885 m altitudine, pe versantul stâng al Bistriței Aurii și de-a lungul șoselei Câmpulung-Moldovenesc – Vatra Dornei, la 15 km de Vatra Dornei.

La 1776, Iacobeni era numai un grup de case împrăștiate, care ținea de Dorna¹. Are numele după familia Iacobaș².

Cele două izvoare sulfuroase, oligominerale, aflate în valea pârâului Puciosu, aparțineau Fondului religionar greco-ortodox, și conțineau, conform analizei dr. Richard Přibram, la 1 000 de părți, următoarele componente³:

Componente	Izvorul de Sus	Izvorul de Jos
Clorură de sodiu	0,17732	0,20335
Carbonat de sodiu	0,22956	0,11782
Sulfat de sodiu	0,07464	?
Sulfid de sodiu	0,00714	0,09733
Carbonat de potasiu	0,00453	0,00453
Sulfat de potasiu	0,03438	0,00357
Carbonat de magneziu	0,02404	0,02264
Acid silicic	0,00965	0,00910
Fosfat de fier și de aluminiu	0,00083	0,00050
Hidrogen sulfurat	0,01305	0,01335
Bioxid de carbon	0,21760	0,54010
Oxid de fier	0,01687	(nedeterminat)
Greutate specifică	1,00681 (la 18,2° C)	1,00640
Temperatura apei	11,5° C	10° C

¹ Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*, Czernowitz, Selbstverlag, 1895, p. 37.

² Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, București, Editura Anima, 1996, p. 304.

³ *Universum. Lexikon der Bade- und Curorte von Europa* (în continuare se va cita: *Universum...*), Wien, 1901, p. 272.

În afară de aceste componente, în ambele izvoare s-a semnalat prezența substanțelor organice, a bariului, stronțului, iodului și bromului, dar care nu au fost determinate cantitativ.

Instalațiile balneare de la Puciosu-Iacobeni erau primitive – apa se încălzea într-un cazan obișnuit și ajungea la cabinele de baie prin țevi de lemn⁴ – și insuficiente, existența lor viitoare fiind pusă sub semnul întrebării.

„Iacobeni are două băi de sulf, cu efect curator, una de nămol și una cu bioxid de carbon, unde este folosit doar acid carbonic artificial (pulbere). Cele mai importante sunt însă băile de sulf. [...] Ambele băi se găsesc pe un pârâu, în apropierea șatrei de țigani. În timp ce prima baie, cea de jos, este destul de primitivă, a doua este încăpătoare și confortabilă, putând concura, în confort, cu băile de la Cuciuru-Mare (Kuczurmare) sau chiar Sadagura. Despre această baie se spune că nu este chiar atât de curată, pentru că se infiltrează apele pârâului în ea.

Taxele nu sunt mari: 25 de lei o baie de sulf pur, 35 de lei cu adaos de molid și 50 de lei o baie de nămol. Singura lipsă ar fi că ajungi greu să faci o baie, trebuie să ai răbdare și să aștepti ore în șir. Băile de sulf de la Puciosu au efect curator și asta o știu și cei care vin la Iacobeni și în împrejurimi – la Dorna – și reprezintă o mare atracție. De la Dorna, în special, vin în număr mare oaspeții stațiunii, așa încât trebuie să aștepti 4–5 ore, dacă nu te trezești la șase dimineața. Astfel riști să te alegi și cu o răceală de la aerul rece și tăios de munte, când mergi acasă încălzit de la baie. Unii se ajutau altfel, după principiul «cine unge bine, se îmbăiază repede». Așa că, cei care dădeau bacșiș doamnei binevoitoare de la baie, intrau mai repede. Prima dată am ținut o predică împotriva bacșișurilor și am făcut pe moralistul. Am așteptat trei ore răbdător să-mi vină rândul. Apoi, spre marea mea uimire, a intrat pe lângă mine, în cabină, un alt domn, posibil un deputat. Au mai intrat și alții, până i-am strecurat și eu un mic suvenir drăguței doamne și am primit o cadă. De atunci sunt și eu un mare adept și apărător al teoriei bacșișului, căci frumoasa țipsă m-a ținut minte și lunga așteptare s-a sfârșit pentru mine.

Am mai amintit că cele două băi erau extrem de primitive. Una dintre băi dispune de șase căzi, cealaltă, numai de trei. Un perete murdar de lemn, care cu greu putea fi curățat, o scândură tare care purta cu mândrie denumirea de «pat» și asta e tot. Un coridor comun duce de afară în toate cabinele. Dozarea și temperarea băilor în funcție de boala și scopul ședințelor de îmbăiere lasă mult de dorit. Pe lângă dificultățile de a obține o cabină, se adaugă și această lipsă, care aduce un mare prejudiciu acestor băi.

Timpul alocat unei băi este fixat la 30 de minute. Unii care trebuie să stea mai puțin, își iau ceasurile cu ei în cabine, care se fac negre și galbene și cu greu pot fi curățate. La o zi de muncă de 12 ore, sunt necesare cel puțin două ore pentru curățirea căzilor. Așadar, la baie intră cel mult 180 de persoane zilnic, mult prea puțin față de necesar, dacă îi socotim și pe cei care vin de la Dorna.

⁴ Hermann Mittelmann, *Illustrierter Führer durch die Bukowina*, Czernowitz, Verlag der Buchhandlung Romuald Schaly, 1907/1908, p. 118–119.

Întreprinzători pricepuți care să adauge vreo 20–30 de cabine, sigur ar putea realiza ceva, date fiind circumstanțele. Și în legătură cu salubritatea băilor s-ar putea face câte ceva”⁵.

Se impunea așadar amenajarea unei baze de tratament la Iacobeni, chiar dacă mică și simplă, dar corespunzătoare cerințelor moderne. S-a înaintat propunerea ca aceste instalații să fie modernizate sub administrarea Fondului religios greco-ortodox.

În 1925, Fondul bisericesc, proprietarul izvoarelor, a decis și, în 1926–1927, a construit un pavilion balnear. Pavilionul, o clădire impresionantă construită din lemn, era situat pe malul stâng al pârâului Puciosu, afluent de stânga al râului Bistrița Aurie. Prin punerea în valoare a izvoarelor sulfuroase, care aveau un debit de 70 000 litri zilnic⁶, noul stabiliment oferea „posibilitatea aplicării unui astfel de număr de băi la zi, încât rentabilitatea acestei întreprinderi este dată”⁷. Administrarea deficientă a băilor de la Puciosu a făcut ca anul 1928 să fie încheiat cu o pierdere de 20 000 lei, în special datorită acordării unui număr mare de gratuități la băile de pucioasă, gratuități care au afectat rentabilitatea întreprinderii⁸.

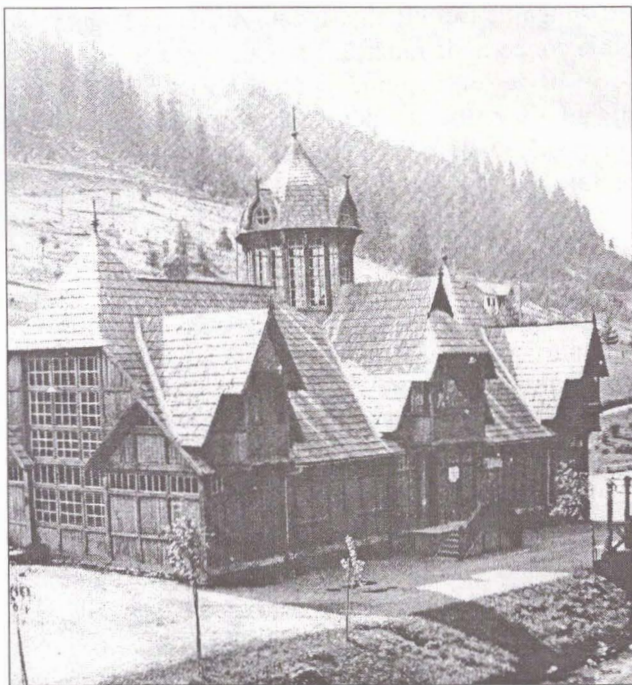

Foto 1. Stabilimentul balnear de la Puciosu (1936).

⁵ Iacobeni (II), Puciosu, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, XXI, nr. 5874, Donnerstag, 28. August 1924, p. 2–3.

⁶ *Averile bisericesti din Bucovina*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1939, p. 104.

⁷ Georgi Sârbu, *Reflexiuni asupra administrației Fondului Bisericesc ort. rom. din Bucovina în trecut și în prezent*, Cernăuți, Editura autorului, 1931, p. LXIII–LXIV.

⁸ *Ibidem*, p. 152–153.

În Iacobenii se simțea lipsa unor dotări elementare, dotări care ar fi putut atrage numeroși străini ce puteau aduce mulți bani, contribuind astfel la ridicarea nivelului de trai al localnicilor. Nu existau poteci de munte îngrijite, excursioniștii trebuind să-și croiască singuri drum, ca printr-o pădure virgină. Era necesar ca administrația și localnicii să amenajeze prin pădure cărări și podețe – așa cum existau în împrejurimile Câmpulungului Moldovenesc –, să acorde mai multă atenție izvoarelor frumoase, clare, reci și curate, atracția excursioniștilor însetați.

Ca urmare a acestor cerințe, în același timp cu construirea stabilimentului balnear, a fost amenajat și un parc al băilor, cu o frumoasă arhitectură peisagistică, folosit de cei veniți la tratament ca loc de recreere și agrement.

În 1937, Comisia de Cură (Die Kurkommission) din Iacobenii anunța deschiderea, începând cu 1 iunie, a unei noi băi lângă băile sulfuroase cu efecte radioactive, cu amică, sare și extract de molid, băi de nămol care, împreună cu cele termale, erau indicate și aveau efecte favorabile în tratarea bolilor reumatice, de piele, sciatică, scrofuloză, copii anemici etc. De-a lungul râului Bistrița a fost construită o alee, lungă de trei kilometri, care ducea de la gară până la băi, pe care se organizau zilnic concerte de muzică. Erau anunțate și prețurile practicate: pentru băile sulfuroase – 40 de lei, în iunie și septembrie; 60 de lei, în iulie și august; angajații beneficiau de reducere; pensiune completă – 60–80 de lei. Stațiunea dispunea de gară, poștă, telefon, hoteluri, vile, pensiuni etc.⁹

Înainte de al Doilea Război Mondial, stațiunea dispunea de hoteluri („Kommunal”, „Riegler”, „Casa germană”¹⁰), 4–5 restaurante – dintre care „Budig”, „Land” și „Czutka” erau cele mai cunoscute și frecventate –, pensiuni, vile, o farmacie complet dotată, al cărei proprietar era Hugo Eifler, medicul localității¹¹. O altă farmacie, cea a lui Jaques Locker, era aprovizionată cu cele mai bune produse, de unde se puteau obține preparate originale, din țară și din import.

„Cazarea, care include o cameră curată cu un pat și mâncarea, costa, pe zi, de persoană, după pretenții, de la 140 la 200 de lei. Pentru familiile care se îngrijesc singure de mâncare, suma este poate puțin mai mică. Dar este mai practic să iei masa la restaurant, asta fiind o practică folosită de cele mai multe familii. În Iacobenii nu este cu mult mai scump decât în Cernăuți, unele prețuri fiind chiar mai mici. [...] Chiria merge așadar de la 600 la 900 de lei, dar la asta se mai adaugă și cheltuielile pentru excursiile în jurul Iacobenilor. Cum am amintit, costul pentru o cameră este între 20 și 30 de lei de persoană, pe noapte, iar la Puciosu prețul crește, datorită poziției favorabile lângă băile de sulf.

Eu și ceilalți abonați ai restaurantului «Budig» primeam «menage», adică o diversificare a meniului, pentru care plăteam 115 lei pe zi. La ora 6,30, cea care ne servea, țipsa Mali, ne trezea ca să ne dea două căni de lapte de la propria vacă. La

⁹ *Besuchen Sie Bad Iacobenii*, în „Revue der Woche”. Die Heil- und Luftkurorte der Bucovina, 1937, p. 18.

¹⁰ Vlad Bănățeanu, E. Knittel, *op. cit.*, p. 210.

¹¹ *Universum...*, p. 273.

ora 10 se lua micul dejun, unde se serveau specialități de ouă, pâine cu unt din belșug și o cafea sau cacao. [...] La ora 13, masa de prânz, pe bonuri: borș sau o supă sănătoasă, friptură de vită sau găină cu garnitură, compot și o bucată de tort (specialitatea casei «Budig»). Berea sau vinul se plăteau extra, asta nu făcea parte din «menaj», dar apa de la izvor era din belșug pentru cei abștinenți. Seara aveam la cină șnițel natur sau de legume, sau mămăligă cu brânză, unt și lapte. Totul pentru 115 lei pe zi»¹².

Proprietățile curative ale izvoarelor cu apă sulfuroasă de la Iacobeni erau aceleași ca și în cazul altor izvoare asemănătoare. Erău recunoscute efectele benefice asupra diverselor afecțiuni reumatice și ale bolilor artritice, gutei, exemelor cronice, furunculozei, acneeii, urticariei, prurigoului, scrofulozei, sifilisului, nevrozei mōtrice și sensibile, tabesului, sciaticii.

În terapie se utilizău și băi de arnică (*Arnica montana*), aplicate cu mult succes în combaterea rahitismului, scrofulozei, debilității și anemieii la copii.

Stațiunea funcționa numai pe timpul sezonului de vară, de la 1 iunie până la 30 septembrie. Nu exista taxă de stațiune.

Cei aflați la tratament puteau beneficia de servicii religioase – ortodox, catolic, evanghelic, mozaic – ținute într-o biserică ortodoxă, în una romano-catolică, în una evanghelică și într-o sinagogă.

Câteva incendii devastatoare, despre care nu se știe dacă au fost accidentale sau provocate, au distrus, înainte de cel de al Doilea Război Mondial, băile și obiective economice importante din Iacobeni. După dezastru, reputația de stațiune balneară a localității și dotările nu au mai fost refăcute, astfel că, în iunie 1948, băile de la Iacobeni și-au încetat activitatea.

Până în perioada celui de al Doilea Război Mondial, Iacobeniul a mai avut statut de stațiune, când era singurul stabiliment balneoclimateric european unde se trata psoriazisul.

În 1963, se ia inițiativa redeschiderii Stațiunii Balneoclimaterice Iacobeni, dar fără rezultat.

În anul 2001, s-a obținut atestarea Institutului de Medicină Fizică, Balneologie și Recuperare Medicală din București pentru cele două izvoare de apă sulfuroasă din zona Puciosu, de pe raza comunei Iacobeni, prin care Institutul certifică faptul că izvoarele au proprietăți terapeutice în afecțiuni gastrice și gastroenterologice, boli de piele și reumatismale, precum și calitatea de adjuvant în tratarea silicozei.

Stațiunea Dorna Candrenilor

Localitatea Dorna Candrenilor este situată la 8 km de Vatra Dornei, pe râul Dorna, la 829 m altitudine, la poalele Muntelui Oușoru (1 634 m).

¹² *Iacobeni* (II), *Puciosu*, în „Czernowitz Allgemeine Zeitung”, XXI, nr. 5874, Donnerstag, 28. August 1924, p. 2–3.

La 1785, Dorna Candrenilor, împreună cu Dorna-Arșița, Dorna din Josul Stâniei, Dorna la Popeni și Dorna-Vatra Satului, nu constituiau sate deosebite, ci numai grupuri de case, toate împreună formând satul Dorna¹³.

Franz Schubert, inspectorul Domeniilor bucovinene, a înaintat, la 7 iulie 1807, Administrației cezaro-crăiești unite a domeniilor și salinelor (K.K. Galizische Cameralgefällen Verwaltung) din Lemberg, un raport referitor la constatările făcute cu ocazia vizitării izvoarelor minerale de la Dorna Candrenilor. El propunea să fie făcute, pentru început, amenajări strict necesare pentru utilizarea izvoarelor – construirea unei băi și a unui hotel pentru vizitatori –, alte îmbunătățiri urmând a fi făcute după ce băile își vor fi dobândit căutare, ținând cont de faptul că „în întreaga Bucovină și Moldovă, ca și în regiunile mărginașe ale Galiției și Transilvaniei, nu se află nici un alt asemenea stabiliment”¹⁴.

Guberniul Galiției a înaintat propunerile forurilor superioare de la Viena, care, prin contele Karl von Zichy, din partea Cămării Aulice – Secția Monetară și Montanistică din Viena, răspund negativ la cererea de a se construi o stațiune balneară pe lângă izvoarele minerale de la Dorna Candrenilor și Vatra Dornei, dar aprobă suma de 200 de guldeni pentru continuarea cercetării și amenajarea – curățirea și podirea cu scândură – a izvoarelor, astfel ca apa acestora să devină băubilă¹⁵.

În anul 1898, a fost construit, în zona izvoarelor minerale cu proprietăți curative, un stabiliment balnear, „o mică bază de tratament cu un sistem de încălzire primitiv”¹⁶, cu băi carbogazoase și de nămol, localitatea fiind declarată stațiune balneoclimaterică. Consultațiile medicale erau asigurate de medicul Samuel Harth, din Dorna¹⁷. Cabinele de băi erau dotate cu căzi de cupru, cu ceasuri de nisip, iar băile se preparau printr-un sistem modern de încălzire indirectă, cu vapori de apă minerală¹⁸.

Primul Război Mondial a provocat mari distrugerii stabilimentului balnear și instalațiilor de băi. Deoarece nu dispunea de fondurile necesare refacerii instalațiilor balneare, primăria localității, care era proprietara băilor, a decis, în august 1922, să arendeze stabilimentul balnear pe timp de 25 de ani, scoțându-l la licitație, în anul 1923. Documentația de licitație prezenta bunurile mobile și imobile, cu precizarea că toate sunt în proprietatea comunei Dorna Candrenilor, și expunea inventarul investițiilor care trebuiau făcute după adjudecarea licitației –

¹³ Daniel Werenka, *op. cit.*, p. 25–26, 204–205.

¹⁴ *Din Tezaurul Documentar Sucevean. Catalog de documente, 1393–1894*, București, 1983, p. 527–528.

¹⁵ *Ibidem*, p. 528–529.

¹⁶ *Universum...*, p. 271.

¹⁷ *Ibidem; Österreichischer Zentralkataster, XX. Band, Die Handels-, Industrie- und Gewerbebetriebe von Bukowina, Handelskammerbezirk Czernowitz*, Wien, 1886, Volkswirtschaftlicher Verlag Alexander Dorn, p. 3.

¹⁸ Petru Țaranu, *Memoria Dornelor, III, Stațiunea balneoclimaterică*, f. 1, Editura Biblioteca Bucovinei, 1999, p. 199.

terminarea stabilimentului balnear și punerea lui în stare de funcționare, captarea tuturor izvoarelor, înzestrarea stabilimentului cu tot mobilierul necesar, lărgirea stabilimentului cu încă 20 de cabine, cel proiectat cu 32 de cabine fiind considerat prea mic, înzestrarea completă a cabinelor, construirea unui hotel cu circa 100 de camere și dotarea acestuia cu mobilier, construirea unei uzine electrice, construirea unei case pentru directorul stabilimentului, terminarea construcției la casa medicului balnear, construirea unei case pentru încartiruirea muzicii militare etc. –, costul total al investițiilor ridicându-se la 15 000 000 lei¹⁹. La licitație nu s-au prezentat firme cu garanții morale și materiale, astfel că primăria a hotărât reconstruirea și dezvoltarea băilor în regie proprie.

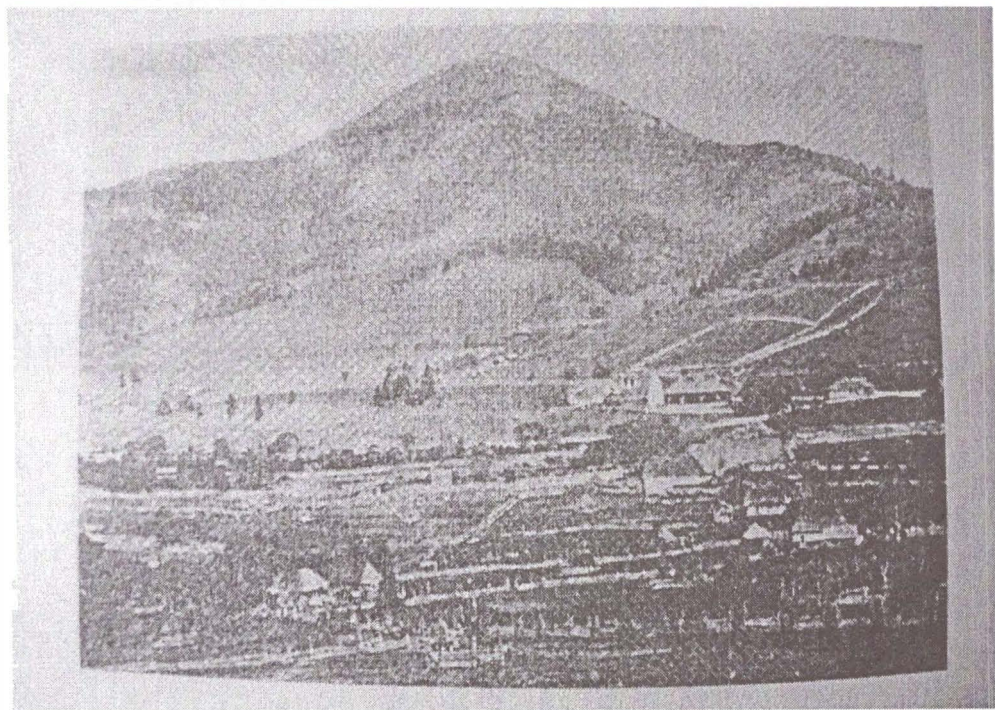

Foto 2. Dorna Candrenilor (vedere generală).

În 1925, s-a dat în funcțiune stațiunea și băile de la Dorna Candrenilor. Prin grija primarului de atunci, Ursu, băile au fost mărite considerabil și au fost amenajate comod. Parcul stațiunii, cu o întindere mare, a fost reconstruit și s-a stabilit ca, pe circa un kilometru, să fie pus un nou trotuar de lemn. S-a introdus lumina electrică, hotelul „Comunal”, cu 26 de camere pentru oaspeți, a fost renovat. Proprietarii hotelului „Bruder” au făcut propriul parc, dotat și cu ștrand. Aceste îmbunătățiri au

¹⁹ *Ibidem*, p. 201.

făcut ca stațiunea, cu cele mai benefice și puternice băi de bioxid de carbon și de nămol, să fie frecventată de peste 200 de oaspeți anual²⁰, depășind chiar 1 000, în 1936²¹. Băile erau alimentate cu apă minerală din izvoarele situate pe versantul sudic al Vârfului Oușoru – izvorul „Bazilius”, fântâna de lângă izvorul „Bazilius”, fântâna de lângă stabilimentul balnear –, izvoare cu debit foarte mare.

Stabilimentul – care avea 34 de cabine pentru băi de acid carbonic și de nămol de turbă, cabine pentru hidroterapie, inhalații, băi electrice, săli de așteptare etc. – a funcționat până în luna mai a anului 1937, când construcția a fost mistuită de un incendiu, provocat intenționat, după cum s-a constatat de către o comisie de anchetă. Stațiunea dispunea de un parc întins pe 26 ha – parcul există și astăzi –, de un teren, de circa 6 ha, cu nămol de turbă, de 3 izvoare captate și 5 necaptate, de o vilă comunală cu 16 camere.

Băile de acid carbonic și cele de nămol de turbă, la care se adăugau și factorii naturali de cură, în special aerul ionizat din zona parcului, aveau efecte benefice în cazul unor afecțiuni ca: tulburări de circulație sanguină, afecțiuni ale cordului, deficiențe vasculare, anemie ș. a.

În 1940, erau trei hoteluri („Brücker”, „Bruder”, „Comunal”), restaurante, pensiuni, vile particulare.

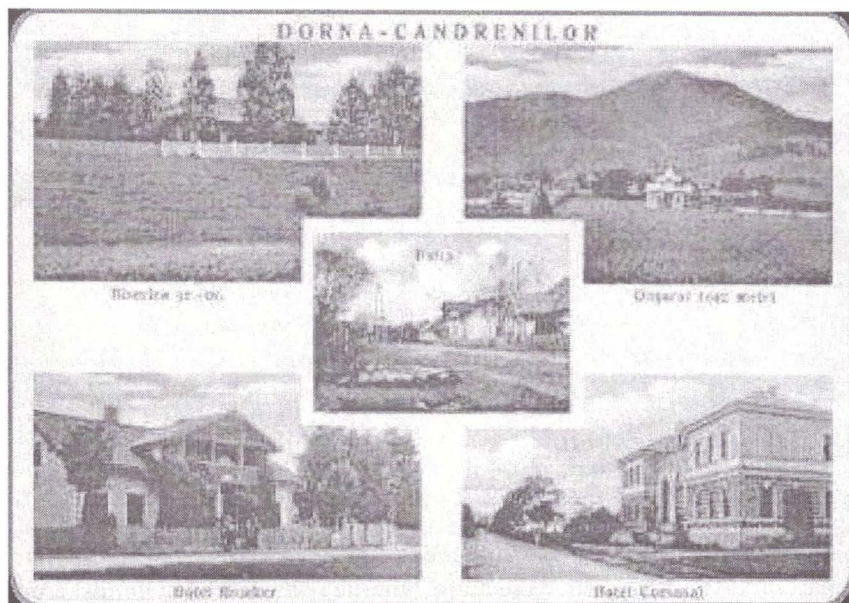

Foto 3. Dorna Candrenilor
(Biserica gr.-or; Vf. Oușoru; Băile; Hotel „Brucker”; Hotel „Comunal”).

²⁰ *Rekordsaison der Bukowiner Badeorte*, în „Czemowitz Deutsche Tagespost”, XI, nr. 3121, 5. August 1934, p. 3.

²¹ Petru Țaranu, *op. cit.*, p. 201.

Ca recunoaștere a valorii factorilor naturali de cură, localitatea Dorna Candrenilor a fost inclusă, după al Doilea Război Mondial, în Fondul Balnear de Rezervă²².

Ca și în cazul stațiunii Puciosu, în anul 1963 s-a încercat redeschiderea stațiunii balneoclimaterice Dorna Candrenilor, dar fără rezultat.

Alte Kurorte aus der Bukowina im 19. und 20. Jahrhundert (II)

(Zusammenfassung)

Der Kur- und Badeort Puciosu-Iacobi an der Goldenen Bistritz lag 15 Kilometer nördlich des bekannteren Kurortes Vatra Dornei. Er war Luftkurort dank seines stärkenden, kräftigenden Klimas und der wirksamen Schwefelquellen.

Im Jahre 1927 ließ der Rumänisch-Orthodoxe Religionsfonds als Eigentümer den ersten Kurpavillon erbauen, in dem das schwefelhaltige Quellwasser zur Behandlung verschiedener Leiden eingesetzt wurde: Rheuma, Gicht, Ischias, Syphilis, chronische Exzeme und posttraumatischer Folgen. In der Therapie wurden auch Arnika-Bäder eingesetzt zur Behandlung chronischer Krankheiten wie auch zur erfolgreichen Kur bei der Bekämpfung des Rachitismus, der Schwächen und der Blutarmut bei Kindern. Der Kurbetrieb funktionierte nur in der Sommersaison, vom 1. Juni bis 30. September. Er wurde im Jahre 1948 aufgelassen.

Der Luftkurort Dorna Candrenilor befand sich acht Kilometer westlich von Vatra Dornei und verfügte ebenfalls über zahlreiche Mineralwasserquellen von außerordentlicher Heilkraft. Die Gemeinde wurde 1898 zum Luft- und Badeort erhoben. Dies und vor allem die Kohlensäure- und Schlamm-bäder trugen zur Hebung des Bekanntheitsgrades bei. Am 18. Mai 1937 vernichtete ein Großbrand die Kuranlagen vollständig.

²² Elena Berlescu, *Dictionar enciclopedic medical de balneoclimatologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 140–141.

CERCETĂRI ECOLOGICE ASUPRA UNOR SPECII CE APARTIN ORDINELOR *HETEROPTERA* ȘI *HOMOPTERA*, DĂUNĂTOARE CULTURILOR DE TRIFOI DIN PODIȘUL SUCEVEI

ANGELICA TURCULEȚ

Subiectul acestei lucrări se referă la structura taxonomică a unor dăunători ce aparțin ordinelor *Heteroptera* și *Homoptera* din culturile de trifoi roșu – *Trifolium pratense* L., din Podișul Sucevei, zona cercetată pretându-se cultivării acestei plante furajere de mare importanță economică, datorită condițiilor pedoclimatice ce o caracterizează.

Trifoiul se cultivă ca plantă furajeră ca urmare a calităților sale datorate conținutului în proteine, vitamine, a cantităților însemnate de săruri de calciu, fosfor și magneziu fiind și planta gazdă pentru un număr relativ mare de specii fitofage, care atacă organele vegetative, organele de reproducere sau sămânța.

Lucrarea reprezintă o sinteză a rezultatelor cercetării efectuate în perioada 2001–2003 în Podișul Sucevei, pe baza materialului biologic reprezentat de o serie de dăunători fitofagi ai culturii de trifoi roșu – *Trifolium pratense* L., utilizat ca furaj în gospodăriile personale sau în unitățile mari de creștere a animalelor.

Obiectivele urmărite au avut drept scop stabilirea eventualelor modificări ce apar în compoziția entomofaunei din culturile de trifoi, ca urmare a diferitelor condiții pedoclimatice care caracterizează zonele de cercetare: Rădăuți, Vășcăuți, Ițcani, Liteni.

Metode de cercetare

Pentru realizarea acestei lucrări, s-a colectat material biologic în raport cu scopul cercetării. Astfel, pentru cercetările calitative, s-au făcut filetări repetate în culturile de trifoi, în timp ce pentru cercetările cantitative, probele s-au luat în perioadele de vegetație, de două ori pe lună, în anii 2001–2003. Pentru fiecare probă s-au efectuat câte 100 de filetări.

Colectarea prin filetare este o metodă aplicabilă la cultura de trifoi, deoarece aceasta este un agroecosistem aproape uniform. Fileul este confecționat din pânză,

are forma conică, cu diametrul de 30 cm și lungimea de 70 cm. Materialul biologic recoltat prin filetare a fost conservat în alcool de 75°.

Indivizii obținuți la fiecare recoltare au fost depozitați în mici recipiente de sticlă, cu alcool, ce au fost numerotate. Totalitatea recipientelor ce conțin material biologic, recoltat de pe o anumită suprafață și la o anumită dată, au fost așezate într-un recipient de dimensiuni suficient de mari, pe care a fost lipită o etichetă ce a conținut data recoltării și localitatea.

Pentru prelucrarea și identificarea materialului biologic recoltat prin filetare, a fost folosită lupa binoculară. Insectele au fost grupate mai întâi pe unități sistematice mari, ordine, uneori subordine, apoi pe unități sistematice mai mici, familii, identificarea făcându-se în general până la specie și gen. Insectele astfel identificate au fost depozitate în recipiente etichetate.

Cultura de trifoi este o agrobiocenoză formată dintr-un complex de organisme grupat în jurul plantei de cultură, pe o suprafață agricolă, împreună cu condițiile de mediu și care se află sub influența diferitelor activități agricole, industriale și sociale ale omului.

Pentru această biocenoză, cunoașterea compoziției taxonomice și caracterizarea cenzelor de nevertebrate din clasa *Insecta* a fost realizată prin folosirea indicilor ecologici, coeficienți caracteristici variațiilor în timp și spațiu ale unor mărimi direct măsurabile sau observabile.

Indicii ecologici folosiți în această lucrare au fost:

- indici analitici: abundența relativă (dominanța), abundența numerică (densitatea), constanța, care raportează numărul de indivizi ai unei specii luate în studiu, la numărul total de indivizi colectați, arată variația în timp și spațiu a numărului de indivizi, exprimă continuitatea apariției speciilor în probele colectate;
- indici sintetici: indicele de semnificație ecologică, ce reflectă importanța reală a fiecărui individ, a fiecărei specii în biocenoză reprezentată de cultura de trifoi.

Rezultate

Cercetările pe teren s-au efectuat în Podișul Sucevei, care face parte – alături de Podișul Bârladului și de Câmpia Moldovei – din Podișul Moldovei. Acest podiș este situat în partea de nord-vest a Podișului Moldovei, fiind cea mai înaltă subunitate geografică a acestuia, având condiții pedoclimatice favorabile cultivării trifoiului pe suprafețe întinse, dar și pe suprafețe restrânse, în gospodării personale, trifoiul fiind planta regiunilor umede și cu soluri ce au reacție slab acidă

Clima Podișului Sucevei este umedă și răcoroasă, datorită vânturilor dominante de nord-vest. Precipitațiile sunt bogate, de 600–800 mm/an. Temperaturile medii anuale oscilează în jurul valorilor medii de 5–8°C.

Pentru cultura trifoiului, cele mai potrivite soluri sunt cele mijlocii, până la grele, bogate în humus, slab acide și suficient de umede; trifoiul se dezvoltă cel mai bine când umiditatea solului este de 70–80%.

Aceste condiții sunt îndeplinite de solurile brun-roșcate de pădure, solurile brune de pădure, podzolurile (soluri mai puțin fertile) gunoite, solurile cenușii de pădure, cernoziomuri, toate cu reacție slab acidă, până la neutră, pH 5,8–6,8, soluri ce caracterizează zonele luate în studiu.

Depresiunea Piemontană Rădăuți, partea de nord a Văii Siretului, Podișul Fălticeni, Depresiunea Liteni, reprezintă zonele de cercetare a entomofaunei din culturile de trifoi roșu, datorită răspândirii relativ largi a acestei culturi. Aici am stabilit patru staționare de luare a probelor: Rădăuți Vășcăuți, Ițcani, Liteni. (fig. 1)

Materialul entomologic a fost colectat din staționare în anii 2001–2003, bilunar, în perioada mai–august a fiecărui an, notându-se datele de colectare și numărul de exemplare colectate.

Entomofauna dăunătoare culturilor de trifoi roșu – *Trifolium pratense* L., colectată în staționarele luate în studiu, cuprinde și reprezentanți ce aparțin ordinelor *Heteroptera* – 4 468 de exemplare și *Homoptera* – 17 778 de exemplare.

Pe baza acestui material biologic a fost realizată analiza sinecologică a reprezentanților clasei *Insecta*, analiză realizată pe zonă: Podișul Sucevei și pe staționare: Liteni, Vășcăuți, Rădăuți, Ițcani.

Pentru materialul biologic colectat, reprezentat de nevertebrate aparținând clasei *Insecta*, au fost calculați indicii ecologici, stabilindu-se relațiile numerice și procentuale dintre exemplarele ce aparțin ordinelor *Heteroptera* și *Homoptera* (Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Structura taxonomică, abundența relativă (A), dominanța (D), constanța (C) și indicele de semnificație ecologică (W) a speciilor de *Miridae* (*Heteroptera*) și de *Afididae* (*Homoptera*), din cultura trifoiului roșu, în Podișul Sucevei

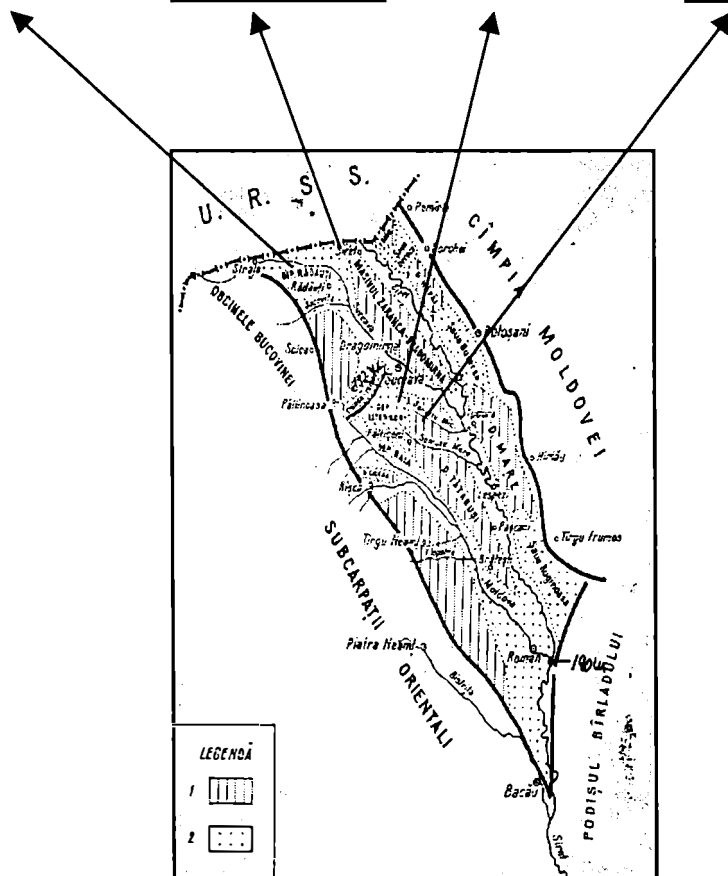
Nr.	Taxonul	A	D	C	W
I.	Ord. Heteroptera	4 468			
	Fam. <i>Miridae</i>	4 468			
1.	<i>Adelphocoris lineolatus</i> Goeze	1 111	D ₄	C ₃	W ₃
2.	<i>Lygus rugulipennis</i> Popp.	1 209	D ₄	C ₄	W ₄
3.	<i>Lygus pratensis</i> L.	933	D ₃	C ₄	W ₃
4.	<i>Halticus apterus</i> L.	1 215	D ₄	C ₃	W ₃
II.	Ord. Homoptera	17 778			
	Fam. <i>Aphididae</i>	17 778			
1.	<i>Acyrtosiphon pisum</i> Harr.	15 579	D ₅	C ₄	W ₅
2.	<i>Therioaphis tripholii</i> Mon.	1 416	D ₄	C ₄	W ₄
3.	<i>Aphis fabae</i> Scop.	783	D ₃	C ₃	W ₃
Total exemplare:		22 246			

Depresiunea Rădăuți
 – soluri brune de
 pădure, podzolice
 argilo-iluviale
 Rădăuți 2002
 T° aer - 15,50^o
 T° sol - 20,95^o
 Precipitații -
 73,85 mm/m²
 Rădăuți 2003
 T° aer - 16,16^o
 T° sol - 18,58^o
 Precipitații -
 83,75 mm/m²

Valea Siretului
 – soluri brune de
 pădure, podzolice,
 argilo-iluviale
 Vășcăuți 2001
 T° aer - 15,63^o
 T° sol - 18,25^o
 Precipitații -
 74,21 mm/m²
 Vășcăuți 2002
 T° aer - 16,11^o
 T° sol - 18,80^o
 Precipitații -
 74,71 mm/m²

Podișul Fălticeni
 – soluri brune de
 pădure, cenușii de
 pădure
 Ițcani 2002
 T° aer - 16,16^o
 T° sol - 18,80^o
 Precipitații -
 74,21 mm/m²
 Ițcani 2003
 T° aer - 16,35^o
 T° sol - 18,50^o
 Precipitații -
 63,75 mm/m²

Depresiunea Liteni
 – soluri brune de
 pădure, cerno-
 ziomuri levigate
 Liteni 2001
 T° aer - 15,50^o
 T° sol - 20,95^o
 Precipitații -
 73,85 mm/m²
 Liteni 2002
 T° aer - 16,16^o
 T° sol - 18,58^o
 Precipitații -
 83,75 mm/m²

Harta Podișului Sucevei (după C. Martiniuc):
 1 – dealuri înalte, 2 – depresiuni și văi largi cu terase.
 Caracteristicile pedo-climatice ale subunităților geografice
 unde au fost alese staționarele luate în studiu.

Cel mai bine reprezentat este ordinul *Homoptera*, reprezentanții analizați aparținând familiei *Aphididae*; procentul de 80,01% arătând dominanța numerică a reprezentanților acestui ordin din insectele colectate.

Reprezentanții ordinului *Heteroptera* aparțin familiei *Miridae*; numărul de exemplare colectate este mult mai mic, reprezentând 19,99% din totalul insectelor luate în studiu.

Pentru materialul biologic ce a fost colectat în Podișul Sucevei, reprezentat de insectele fitofage ale celor două ordine luate în studiu, o singură specie este eudominantă (D_5): *Acyrtosiphon pisum* Harr. (*Homoptera*), cu cel mai mare număr de exemplare colectate (15 579) (*Tabelul nr. 1*). Această specie este euconstantă (C_4), fiind prezentă în toate probele colectate și edificatoare (W_5) pentru comunitatea de dăunători din culturile de trifoi luate în studiu.

Pentru celelalte specii colectate, din analiza indicilor ecologici rezultă (cf. *Tabelul nr. 1*) că un număr de patru specii sunt dominante (D_4), din care:

- două specii sunt constante (C_4) și edificatoare ($W_{5,4}$): *Lygus rugulipennis* Popp., *Therioaphis tripholii* Mon;
- două specii sunt accesorii (C_3) și influente (W_3): *Adelphocoris lineolatus* Goeze., *Halticus apterus* L.

Se mai adaugă două specii subdominante (D_3), ambele fiind influente (W_3), din care:

- o specie este euconstantă (C_4): *Lugus pratensis* L.,
- o specie este constantă (C_3): *Aphis fabae* Scop.

Analizând raporturile stabilite între reprezentanții familiilor celor două ordine pentru care au fost calculați indicatorii ecologici, materialul biologic se prezintă astfel:

În cazul ordinului *Heteroptera*, (*Tabelul nr. 2*, *Diagrama nr. 1*) exemplarele luate în studiu fac parte din familia *Miridae*, considerate ca fiind dăunători principali ai culturilor de trifoi roșu. Din această familie au fost colectate un număr de 4 468 exemplare, aparținând la 4 specii.

Relațiile numerice și procentuale dintre reprezentanții acestei familii, pentru fiecare staționar de pe care s-a colectat material biologic, au fost prezentate comparativ, în *Tabelul nr. 2*.

Reprezentantul *Adelphocoris lineolatus* Goeze, are caracter eudominant (D_5) în cazul materialului biologic colectat în staționările: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Ițcani 2002 și 2003.

Încadrarea în grupa speciilor dominante (D_4) a acestui homopter se face în cazul staționarelor: Vășcăuți 2001, Rădăuți 2002 și 2003.

Doar în cazul staționarului Liteni 2001, acest reprezentat al familiei *Miridae* se încadrează în grupa speciilor recedente (D_2).

Numărul total de exemplare aparținând speciei *Adelphocoris lineolatus* Goeze, colectat în toate staționările a fost de I I I I.

Tabelul nr. 2

Structura taxonomică, abundența relativă (A) și dominanța (D) speciilor de *Miridae* (Heteroptera), din cultura de trifoi roșu – *Trifolium pratense* L., Podișul Sucevei

Nr.	Denumirea speciilor	Staționarul															
		Liteni 2001		Liteni 2002		Vășcăuți 2001		Vășcăuți 2002		Rădăuți 2002		Rădăuți 2003		Ițcani 2002		Ițcani 2003	
	Fam. <i>Miridae</i>	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D
1.	<i>Adelphocoris lineolatus</i> Goeze	7	D ₂	213	D ₅	8	D ₄	469	D ₅	33	D ₄	26	D ₄	305	D ₅	50	D ₅
2.	<i>Lygus rugulipennis</i> Popp.	50	D ₄	71	D ₄	25	D ₅	279	D ₅	152	D ₅	184	D ₅	307	D ₅	141	D ₅
3.	<i>Lygus pratensis</i> L.	62	D ₅	80	D ₄	47	D ₅	151	D ₅	178	D ₅	133	D ₅	141	D ₅	141	D ₅
4.	<i>Halticus apterus</i> L.	384	D ₅	444	D ₅	22	D ₅	6	D ₁	0	D ₁	1	D ₁	260	D ₃	98	D ₅
TOTAL EXEMPLARE PE STAȚIONARE		503		808		102		905		363		344		1013		403	
TOTAL EXEMPLARE : 4 468		11,27%		18,09%		2,29%		20,27%		8,13%		7,71%		22,68%		9,03%	

Tabelul nr. 3

Structura taxonomică, abundența relativă (A) și dominanța (D) speciilor de *Aphididae* (Homoptera), din cultura de trifoi roșu – *Trifolium pratense* L., Podișul Sucevei

Nr.	Denumirea speciilor	Staționarul															
		Liteni 2001		Liteni 2002		Vășcăuți 2001		Vășcăuți 2002		Rădăuți 2002		Rădăuți 2003		Ițcani 2002		Ițcani 2003	
	Fam. <i>Aphididae</i>	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D	A	D
1.	<i>Acyrtosiphon pisum</i> Harr.	259	D ₅	288	D ₅	762	D ₅	1854	D ₅	2515	D ₅	4664	D ₅	2219	D ₅	3018	D ₅
2.	<i>Therioaphis tripholii</i> Mon.	103	D ₅	21	D ₄	98	D ₅	231	D ₄	193	D ₄	316	D ₄	126	D ₄	328	D ₄
3.	<i>Aphis fabae</i> Scop.	25	D ₄	22	D ₄	46	D ₃	285	D ₅	78	D ₃	102	D ₂	65	D ₃	160	D ₃
TOTAL EXEMPLARE PE STAȚIONARE		387		331		906		2370		2786		5082		2410		3506	
TOTAL EXEMPLARE : 17 778		2,18%		1,87%		5,10%		13,14%		15,67%		28,59%		13,56%		19,73%	

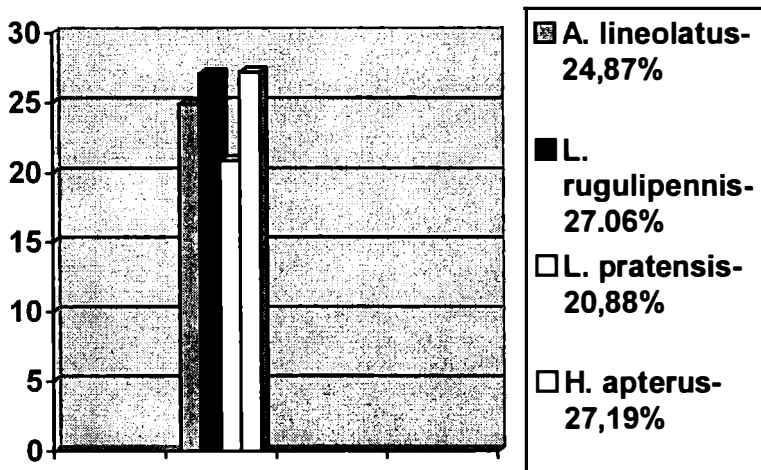

Diagrama nr. 1. Relațiile procentuale ale reprezentanților în cadrul familiei *Miridae*, *Heteroptera*, din agroecosistemul Podișul Sucevei.

În cazul speciei *Lygus rugulipennis* Popp., caracterul de specie eudominantă (D_5) este păstrat în majoritatea staționarelor de pe care s-a cules material biologic, excepție făcând doar staționarul Liteni 2002, în care această specie are caracter dominant (D_4). Numărul total de exemplare aparținând acestei specii, colectat în toate staționarele a fost de 1 209.

Și în cazul speciei *Lygus pratensis* L., caracterul de specie eudominantă (D_5), respectiv de specie dominată (D_4), este similar cu cel al speciei anterioare. Numărul total de exemplare colectate din această specie a fost de 933.

Heteropterul *Halticus apterus* L., prezintă o mare variație a abundenței numerice în staționarele de pe care a fost colectat material biologic, astfel că încadrarea sa se va face în variate clase de dominanță.

Specia este eudominantă (D_5) în staționarele: Liteni 2001 și 2002, Vășcăuți 2001, Ițcani 2003. Are caracter subdominant (D_3) în staționarul Ițcani 2002 și caracter subcedent (D_1) în staționarele: Vășcăuți 2000, Rădăuți 2002 și 2003. Numărul total de exemplare aparținând acestei specii, colectate în toate staționarele a fost de 1 215.

În cazul ordinului *Homoptera*, (Tabelul nr. 3, Diagrama nr. 2), exemplarele colectate și apoi analizate din punct de vedere ecologic, aparțin familiei *Aphididae*. Numărul total de exemplare aparținând acestei familii, pentru care au fost calculați indicatorii ecologici, este de 17 778, care aparțin la 3 specii.

Specia cu cel mai mare număr de exemplare (15 579 – număr total de exemplare colectate), a fost *Acyrtosiphon pisum* Harr. Pentru toate staționarele de pe care au fost colectați reprezentanți ai acestei specii, raportarea făcându-se doar la numărul de exemplare din familia menționată mai sus, încadrarea homopterului se face în grupa speciilor eudominante (D_5).

Tabelul nr. 4

Structura taxonomică, dominanța (D), constanța (C), indicele de semnificație ecologică (W) a speciilor de *Miridae* (Heteroptera) și a speciilor de *Afididae* (Homoptera) din cultura de trifoi roșu din staționarele* luate în studiu în Podișul Sucevei:

Liteni 2001, Liteni 2002, Vășcăuți 2001, Vășcăuți 2002, Rădăuți 2002, Rădăuți 2003, Ițcani 2002, Ițcani 2003.

Taxonul	Dominanța*								Constanța**								Indicele de semnificație ecologică***							
	Staționarele								Staționarele								Staționarele							
	L	L	V	V	R	R	I	I	L	L	V	V	R	R	I	I	L	L	V	V	R	R	I	I
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	1	2	1	2	2	3	2	1	2	1	2	2	3	2	3	1	2	1	2	2	3	2	3	
I. Ord. <i>Heteroptera</i>																								
Fam. <i>Miridae</i>																								
1. <i>Adelphocoris lineolatus</i> G.	D1	D5	D1	D	D1	D1	D4	D2	C2	C4	C2	C4	C2	C2	C4	C4	W2	W5	W2	W5	W2	W2	W4	W3
2. <i>Lygus rugulipennis</i> Popp.	D4	D4	D3	D4	D3	D3	D4	D3	C4	C4	C4	C4	C4	C4	C3	C4	W3	W4	W3	W4	W3	W3	W4	W3
3. <i>Lygus pratensis</i> L.	D4	D4	D3	D3	D4	D1	D3	D3	C4	C4	C4	C4	C4	C4	C4	C4	W4	W4	W3	W3	W4	W1	W3	W3
4. <i>Halticus apterus</i> L.	D5	D5	D3	D1	D1	D1	D4	D3	C4	C3	C3	C3	C1	C1	C4	C3	W5	W5	W3	W1	W1	W1	W4	W3
II. Ord. <i>Homoptera</i>																								
Fam. <i>Aphididae</i>																								
1. <i>Acyrtosiphon pisum</i> Harr.	D5	D5	D5	D5	D5	D5	D5	D5	C4	C4	C4	C4	C4	C4	C4	C4	W5	W5	W5	W5	W5	W5	W5	W5
2. <i>Therioapis tripholii</i> Mon.	D5	D2	D4	D4	D4	D4	D3	D4	C4	C3	C3	C4	C4	C4	C4	C4	W4	W3	W4	W4	W4	W4	W3	W4
3. <i>Aphis fabae</i> L.	D3	D2	D3	D4	D3	D2	D2	D3	C4	C4	C3	C4	C4	C4	C3	C4	W3	W3	W3	W4	W3	W3	W3	W3

* Dominanța – D₅ – sp. eudominante, D₄ – sp. dominante, D₃ – sp. subdominante, D₂ – sp. recedente, D₁ – sp. subcedente

**Constanța – C₄ – sp. euconstante, C₃ – sp. constante, C₂ – sp. accesorii, C₁ – sp. accidentale

***Indicele de semnificație ecologică – W_{5,4} – sp. edificatoare, W₃ – sp. influente, W_{2,1} – sp. însoțitoare.

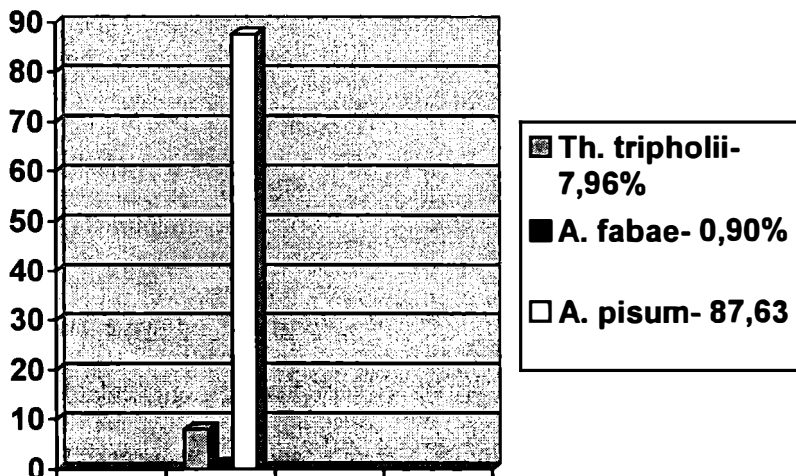

Diagrama nr. 2. Relațiile procentuale ale reprezentanților în cadrul familiei *Aphididae*, *Homoptera*, din agroecosistemul Podișul Sucevei.

Un număr mai redus de exemplare a fost colectat în cazul speciei *Therioaphis tripholii* Mon. Încadrarea acestei specii se face în diferite grupe de dominanță, în funcție de numărul de exemplare colectate și raportate la numărul total de afide colectate din agroecosistem. Numărul total de exemplare colectate, aparținând acestei specii, a fost de 1 416.

Încadrarea în categoria speciilor eudominate (D_5) a acestui reprezentant se face doar în cazul staționarelor: Liteni 2001, Vășcăuți 2002.

Pentru staționarele: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Rădăuți 2002 și 2003, Ițcani 2002 și 2003, încadrarea acestei specii se face în grupa speciilor dominante (D_4), în cadrul familiei *Miridae*.

În cazul homopterului *Aphis fabae* Scop., au fost colectate cele mai puține exemplare (783 de exemplare colectate în toate staționarele). Raportând numărul de exemplare colectat în fiecare staționar, la numărul total de exemplare colectate din această familie, afidul se încadrează în următoarele grupe:

- specie eudominantă (D_5) în staționarul Vășcăuți 2002 (D_5),
- specie dominantă (D_4) în staționarele Liteni 2001 și 2002, Vășcăuți 2001 (D_4),
- specie recedentă (D_2) în staționarele Rădăuți 2002 și 2003, Ițcani 2002 și 2003 (D_3).

În staționarele Podișului Sucevei de pe care a fost colectat material biologic, în funcție de indicii ecologici calculați, materialul biologic se încadrează în diferite clase statistice, evidențiind poziția și rolul fiecărei grupe taxonomice în cadrul ecosistemului luat în studiu.

Speciile eudominante (D_5), euconstante (C_4) și edificatoare ($W_{5,4}$) în staționările Podișului Sucevei sunt: *Acyrtosiphon pisum* Harr. pentru toate staționările de pe care s-a colectat material biologic, la care se adaugă speciile: *Halticus apterus* L. – doar pentru staționarul Liteni 2001 și *Adelphocoris lineolatus* Goeze. – pentru staționarul Liteni 2002 (Tabelul nr. 4).

În staționarul Liteni 2001, în funcție de indicii ecologici calculați, materialul biologic se prezintă astfel (Tabelul nr. 4, diagramele 3, 4, 5):

– 3 specii eudominante (D_5) (42,86%), 2 specii dominante (D_4) (28,57%), o specie subdominantă (D_3) (14,28%), o specie subrecedentă (D_1);

– 5 specii euconstante (C_4) (71,43%), 2 specii accesorii (C_2) (28,57%);

– 4 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (57,14%), 2 specii influente (W_3) (28,57%), o specie însoțitoare ($W_{2,1}$) (14,28%).

În staționarul Liteni 2002, în funcție de indicii ecologici calculați, materialul biologic se prezintă astfel (Tabelul nr. 4):

– 3 specii eudominante (D_5) (42,86%), 2 specii dominante (D_4) (28,57%), 2 specii recedente (D_2) (28,57%);

– 5 specii euconstante (C_4) (71,43%), 2 specii accesorii (C_2) (28,57%);

– 5 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (71,43%), 2 specii însoțitoare ($W_{2,1}$) (28,57%).

Pentru staționările Vășcăuți, situația materialului biologic pentru care au fost calculați indicii ecologici, se prezintă astfel (Tabelul nr. 4, diagramele 3, 4, 5):

Staționarul Vășcăuți 2001:

– o specie eudominantă (D_5) (14,28%), o specie dominantă (D_4) (14,28%), 4 specii subdominante (D_3) (57,14%), o specie subrecedentă (D_1) (14,28%);

– 3 specii euconstante (C_4) (42,86%), 3 specii constante (C_3) (42,68%), o specie accesorie (C_2) (14,28%);

– 2 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (28,57%), 4 specii influente (W_3) (57,14%), o specie însoțitoare ($W_{2,1}$) (14,28%).

Staționarul Vășcăuți 2002:

– 2 specii eudominante (D_5) (28,57%), 3 specii dominante (D_4) (42,86%), o specie subdominantă (D_3) (14,28%), o specie subrecedentă (D_1) (14,28%);

– 6 specii euconstante (C_4) (75,00%), o specie accesorie (C_2) (14,28%);

– 5 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (71,43%), o specie influentă (W_3) (14,28%), o specie însoțitoare ($W_{2,1}$) (14,28%).

Pentru staționările Rădăuți, în funcție de indicii ecologici calculați, materialul biologic se poate caracteriza astfel (Tabelul nr. 4, diagramele 3, 4, 5):

Staționarul Rădăuți 2002:

– o specie eudominantă (D_5) (14,28%), o specie dominantă (D_4) (14,28%), o specie subdominantă (D_3) (14,28%), 2 specii recedente (D_2) (28,57%), 3 specii subrecedente (D_1) (42,86%);

– 5 specii euconstante (C_4) (71,43%), o specie accesorie (C_2) (14,28%), o specie accidentală (C_1) (14,28%);

– 3 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (42,86%), 2 specii influente (W_3) (28,57%), 2 specii însoțitoare ($W_{2,1}$) (28,57%).

Staționarul Rădăuți 2003:

- o specie eudominantă (D_5) (14,28%), 3 specii dominante (D_4) (42,86%), 2 specii subdominante (D_3) (28,57%), o specie recedentă (D_2) (14,28%);
- 5 specii euconstante (C_4) (71,43%), o specie accesorie (C_2) (14,28%), o specie accidentală (C_1) (14,28%);
- 2 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (28,57%), 2 specii influente (W_3) (28,57%), 3 specii însoțitoare ($W_{2,1}$) (42,86%).

Pentru staționarele Ițcani, situația materialului biologic pentru are au fost calculați indicii ecologici, se poate caracteriza astfel (*Tabelul nr. 4*, diagramele 3, 4, 5):

Staționarul Ițcani 2002:

- o specie eudominantă (D_5) (14,28%), 3 specii dominante (D_4) (42,86%), 2 specii subdominante (D_3) (28,57%), o specie recedentă (D_2) (14,28%);
- 5 specii euconstante (C_4) (71,43%), 2 specii accesorii (C_2) (28,57%);
- 2 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (28,57%), 5 specii influente (W_3) (71,43%).

Staționarul Ițcani 2003:

- o specie eudominantă (D_5) (14,28%), o specie dominantă (D_4) (14,28%), 4 specii subdominante (D_3) (57,14%), 1 specie recedentă;
- 6 specii euconstante (C_4) (85,71%), o specie accidentală (C_1) (14,28%);
- 2 specii edificatoare ($W_{5,4}$) (28,57%), 5 specii influente (W_3) (71,43%).

Pentru fiecare specie luată în studiu, poziția și rolul fiecăreia în cadrul staționarelor luate în studiu, este dată de analiza indicilor ecologici calculați și prezentați până acum (*Tabelul nr. 4*). Astfel, raportat la întregul material biologic colectat, pentru cele două ordine ai căror reprezentanți au fost luați în studiu, situația indicatorilor superiori ai indicilor ecologici studiați, se prezintă în felul următor:

În cazul reprezentanților ordinului *Heteroptera*

Adelphocoris lineolatus Goeze este:

- eudominantă (D_5) în 2 staționare: Liteni 2002, Vășcăuți 2002;
- euconstantă (C_4) în 4 staționare: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Ițcani 2002 și 2003;
- edificatoare ($W_{5,4}$) în 3 staționare: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Ițcani 2002.

Lygus rugulipennis Popp.:

- nu are caracter eudominant (D_5) în nici un staționar;
- este euconstantă în 7 staționare, cu excepția staționarului Ițcani 2002;
- este edificatoare ($W_{5,4}$) în 3 staționare: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Ițcani 2002.

Lygus pratensis L.:

- nu are caracter eudominant (D_5) în nici un staționar;
- este euconstantă în toate cele 8 staționare;
- este edificatoare ($W_{5,4}$) în 3 staționare: Liteni 2001, Liteni 2002, Rădăuți 2002.

Halticus apterus L. este:

- eudominantă (D_5) în 2 staționare: Liteni 2001 și 2002;
- euconstantă (C_4) în 2 staționare: Liteni 2001, Ițcani 2002;
- nu are caracter edificator pentru nici un staționar.

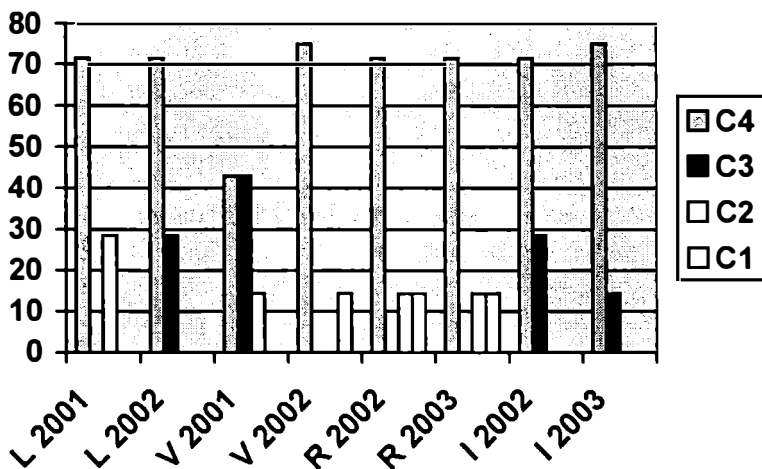

Diagrama nr. 3. Relațiile procentuale ale indicilor ecologici constanță, în cazul insectelor fitofage din staționările Podișului Sucevei, anii 2001–2003 (Liteni – L, Vășcăuți – V, Rădăuți – R, Ițcani – I).
C₄ – sp. euconstante, C₃ – sp. constante, C₂ – sp. accesorii, C₁ – sp. accidentale.

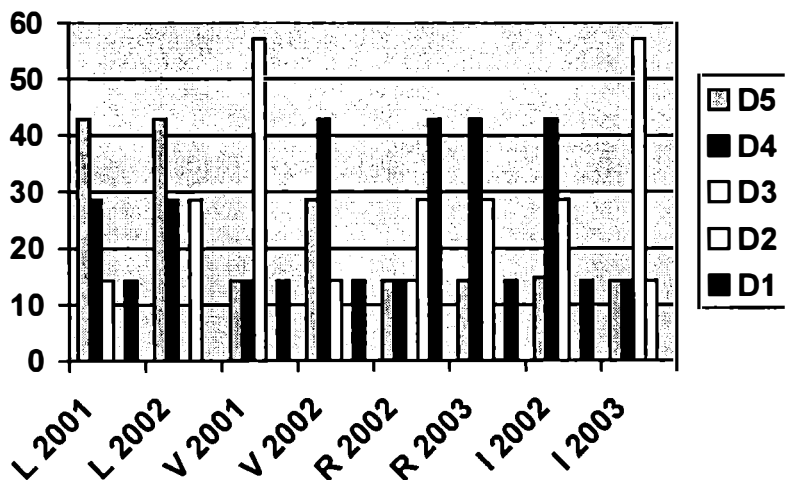

Diagrama nr. 4. Relațiile procentuale ale indicilor ecologici dominantă, în cazul insectelor fitofage din staționările Podișului Sucevei, anii 2001–2003 (Liteni – L, Vășcăuți – V, Rădăuți – R, Ițcani – I).
D₅ – sp. eudominante, D₄ – sp. dominante, D₃ – sp. subdominante, D₂ – sp. recedente, D₁ – sp. subrecedente.

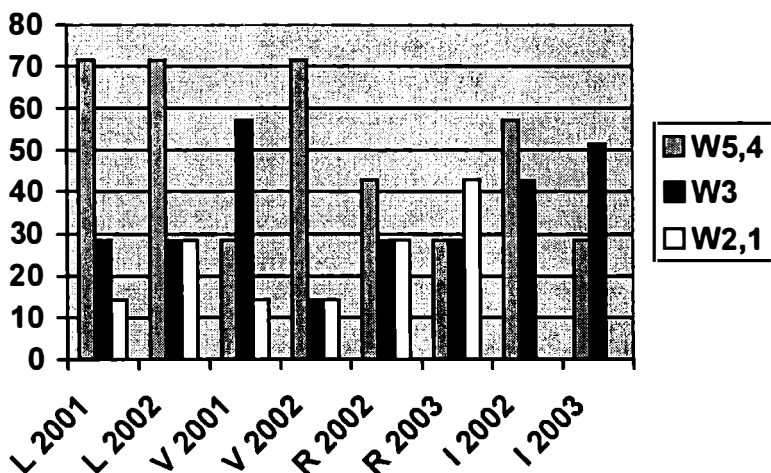

Diagrama nr. 5. Relațiile procentuale ale indicelui de semnificație ecologică, în cazul insectelor fitofage din staționarele Podișului Sucevei, anii 2001–2003

(Liteni – L, Vășcăuți – V, Rădăuți – R, Ițcani – I).

W_{5,4} – sp. edificatoare, W₃ – sp. influente, W_{2,1} – sp. însoțitoare).

În cazul reprezentanților din ordinul *Homoptera*, *Acyrtosiphon pisum* Harr. este eudominantă (D₅), euconstantă (C₄), edificatoare (W_{5,4}) în toate staționarele.

Therioaphis tripholii Mon. este:

- eudominantă (D₅) într-un singur staționar: Liteni 2001;
- euconstantă în 6 staționare, cu excepția staționarelor: Liteni 2002, Vășcăuți 2001;
- edificatoare (W_{5,4}) în 6 staționare, exceptând staționarele: Liteni 2002, Ițcani 2002.

Aphis fabae Scop.:

- nu are caracter eudominant (D₅) în nici un staționar;
- este specie euconstantă (C₄) în 5 staționare: Liteni 2002, Vășcăuți 2002, Rădăuți 2002 și 2003, Ițcani 2003;
- este specie edificatoare (W_{5,4}) într-un staționar: Vășcăuți 2002.

Analiza materialului biologic colectat în agrobiocenoză reprezentată de cultura trifoiului roșu din Podișul Sucevei, oferă posibilitatea încadrării speciilor luate în studiu într-o anumită categorie de consumatori, în funcție de influența economică pe care o au asupra acestei culturi, dar și în funcție de tipul pagubelor produse, din cauza atacului la nivelul organelor vegetale.

Reprezentanții ordinului *Heteroptera* sunt dăunători polifagi, adulții și larvele atacând prin înțepare diferitele organe ale plantelor, hrănindu-se cu sucul celular.

În urma atacului speciei *Adelphocoris lineolatus* Goeze, frunzele și lăstarii tineri se uscă, mugurii și florile avortează, iar în păstăi semințele rămân mici.

În cazul speciilor de *Lygus*, în urma atacului se diminuează producția de semințe.

Pentru specia *Halticus apterus* L., atacul este îndreptat în special la culturile de leguminoase perene; sunt afectate organele vegetative și cele de reproducere a plantelor. Reprezentanții ordinului *Homoptera* atacă prin înțepare toate organele plantelor, dar încadrarea lor se poate face în categoria dăunătorilor foliari, din cauza colonizării masive a acestor organe vegetative.

Afidul *Aphis fabae* Scop. este polifag, producând daune la peste 200 de plante ierboase, cultivate sau spontane. Colonizează frunzele, lăstarii floriferi, tulpinile, producând un dezechilibru fiziologic al plantelor.

Afidele *Acyrtosiphon pisum* Harr. și *Therioaphis tripholii* Mon. au regim de hrană oligofag, preferând leguminoasele perene. Atacă în special semănăturile tinere, producând veștejirea și oprirea din creștere a organelor plantelor.

Concluzii

În agrobiocenoza reprezentată de cultura de trifoi din Podișul Sucevei, entomofauna fitofagă grupează un număr mare de exemplare ce aparțin ordinelor *Homoptera* și *Heteroptera*.

Pentru cele patru staționare de pe care s-a colectat material biologic prin filetare, se constată că există variații în ceea ce privește participarea reprezentanților celor două ordine la numărul total de exemplare colectate.

În cazul ordinului *Heteroptera*, procentele în care variază, descrescător, indivizii colectați, sunt cuprinse între 22,68% pentru staționarul Ițcani 2002, și 2,29% în staționarul Vășcăuți 2001. Cauzele acestor variații ar putea fi reprezentate, pe de o parte, de temperaturile medii anuale mai scăzute în staționarul Vășcăuți 2001, comparativ cu staționarul Ițcani 2002, dar și de faptul că, în cazul staționarului Vășcăuți 2001, culturile de trifoi au fost cosite mai des, împiedicând desfășurarea tuturor etapelor de dezvoltare individuală a heteropterelor.

În cazul ordinului *Homoptera*, variațiile procentuale dintre staționare au fost cuprinse între: 28,59% pentru staționarul Rădăuți 2003 și 1,87% în cazul staționarului Liteni 2002. Variațiile ce apar în cazul acestor staționare ar putea fi determinate de diferențele existente în ceea ce privește umiditatea relativă a solului și a aerului, mai ridicată în cazul staționarului Liteni 2002, unde suprafețele de pe care s-a colectat material biologic erau delimitate de un canal folosit inițial pentru irigații, dar ulterior abandonat. În acest canal, în perioadele cu precipitații se acumula apă, modificând astfel umiditatea solului și cea atmosferică, ceea ce a influențat parcurgerea etapelor de dezvoltare individuală a insectelor.

În ceea ce privește variațiile care apar în cazul indicilor ecologici calculați, în fiecare staționar, în funcție de numărul exemplarelor colectate din fiecare specie, respectiv pentru fiecare ordin, se constată că, în cazul indicelui constantă, pentru toate staționările există aproximativ același număr de specii euconstante, mai mare

decât numărul speciilor din celelalte clase de constanță, excepție făcând doar staționarul Vășcăuți 2001, pentru care numărul speciilor euconstante este egal cu cel al speciilor constante. Aceasta arată faptul că speciile considerate euconstante au fost colectate aproape la fiecare filetare, indiferent de etapa de vegetație a trifoiului în momentul colectării. Specie euconstantă în toate staționările este *Acyrtosiphon pisum* Harr., la care se mai adaugă, de exemplu, speciile de heteroptere care au caracter euconstant în special în staționările Liteni. În ceea ce privește reprezentanții ordinului *Heteroptera*, aceștia atacă plantele gazdă atât în stadiul de adult cât și în stadiul de larvă, hrănindu-se prin înțeparea organelor plantelor și consumând sucular. Caracterul euconstant al heteropterelor în majoritatea staționarelor arată capacitatea acestor insecte fitofage de a se hrăni pe un număr mare de plante gazdă, trecând și pe trifoi, producând daune în funcție de particularitățile pedoclimatice ale staționarelor luate în studiu.

În cazul indicelui dominanță, pentru toate staționările, rămâne aceeași specie eudominantă: *Acyrtosiphon pisum* Harr., cu cel mai mare număr de exemplare colectate, raportat la numărul total de indivizi colectați aproape la fiecare dată de filetare, în fiecare staționar. Explicația ar fi faptul că acest homopter este o specie polifagă, care atacă un număr foarte mare de specii de cultură sau de specii spontane, de pe care pot trece apoi pe plantele de cultură. În cazul staționarelor Liteni, se mai adaugă și alte specii eudominate: *Halticus apterus* L. pentru ambele staționare, *Adelphocoris lineolatus* Goeze în staționarul Liteni 2001 și *Therioaphis tripholii* Mon. în staționarul Liteni 2002.

În ceea ce privește indicele de semnificație ecologică, cel mai mare număr de specii edificatoare există în staționarele Liteni 2001 și 2002, Vășcăuți 2002, fiind reprezentate de *Acyrtosiphon pisum* Harr. pentru toate staționările la care se mai adaugă de exemplu: speciile *Adelphocoris lineolatus* Goeze, *Lygus rugulipennis* Popp., *Lygus pratensis* L., *Therioaphis tripholii* Mon., edificatoare în staționarul Liteni 2002.

Speciile edificatoare din cele două ordine luate în studiu pot fi incluse în categoria dăunătorilor principali ai culturilor de trifoi deoarece, din cauza numărului mare de exemplare prezente pe plantele de cultură și a constanței acestora în culturile de trifoi, afectează producția de masă și de semințe, ducând la reducerea numărului acestora și necesitând tratamente de combatere, care, în cazul culturilor de pe care s-a colectat material biologic, au fost rareori efectuate.

BIBLIOGRAFIE

- Chinery, M., et colab., *Insectes d'Europe occidentale*, Paris, Ed. Arthaud, 1988, p. 70–98.
Ionescu M. A., Lăcătușu Matilda, *Entomologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 222–226, 241–246.
Lăcătușu Matilda, Piscică, C., *Biologia dăunătorilor animalii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 110–145.

- Martiniuc, C., *Podișul Sucevei. Studii și cercetări de geografie*, [București], Editura Societății de Științe Geografice, 1983 p. 356–340.
- Perju, T., Brudea, V., Ghizdavu, I., Mustea, D., Muset, D., Teteanu, Șt., *Cercetări de bioecologie și de combatere a dăunătorilor culturilor de trifoi roșu. Probleme de protecția plantelor*, 1975, vol. III, nr. 4, p. 417–457.
- Perju, T., Pall Olga, Brudea, V., Ignătescu, I., Mateiaș, I, Ittu Mariana, *Protecția integrată a culturilor de leguminoase împotriva atacului de dăunători și agenți patogeni*, București, Editura Ceres, 1993, p. 177–201.
- Perju, T., *Dăunătorii din principalele agroecosisteme și combaterea lor integrată*, Cluj-Napoca, Editura AcademicPres, 2003, p. 109–123.
- Petrescu, M., Balaj, D., Popescu Aneta, Deheleanu, A., Macedon Albina, Floruțiu A., *Controlul fitosanitar în agricultură*, București, Editura Ceres, 1983, p. 43–51.
- Popp, N., Iosep, I, Paulescu, D., *Județele patriei, Județul Suceava*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 37–43.
- Roșu A., *Geografia fizică a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 406–407.
- Săvescu, A. și colab, *Tratat de zoologie agricolă*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 136–423.
- Sârcu I., *Geografia fizică a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 45–46.
- Varvara, M., *Curs de ecologie*, vol. I, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1998, p. 102–159.

Ecological researches on certain *Homoptera* and *Heteroptera* species which damages the clover crops from Suceava Plateau

(Summary)

The ecological research on certain *Homoptera* and *Heteroptera* species which negatively affect the clover crops from Suceava Plateau has shown that in the case of the location studied the biggest number of collected insects belonged to the phytophagous insects in the *Homoptera* order and the number of pests from *Heteroptera* order was smaller. The ratio of number of individuals collect from each species belonging to the two orders to the total number of collected insects has shown that on all the location from which the biological material was collected the *Acurthosiphon pisum* Harr. (*Homoptera*) is euconstant (C_4), eudominant (D_5) and edifying ($W_{5,4}$) – all these ecological indices reflecting the real influence of this species as a main pest of the clover crops. The other species although classified into other categories of ecological indices have however great influence on the production and the quality of the clover used as fodder.

ACUMULAREA DE APĂ ROGOJEȘTI – POSIBILĂ ARIE DE IMPORTANȚĂ AVIFAUNISTICĂ

SORIN TRELEA

Prezentarea fizico-geografică a Lacului Rogojești

Acumularea de apă Rogojești este rezultatul barării râului Siret la aproximativ 5 km după intrarea în țară a acestuia. Lacul de acumulare se află la 1,5 km de orașul Siret, pe direcția est-sud-est. Barajul a fost construit cu dublu scop și anume reglarea debitului, îndeosebi în perioada viiturilor, precum și pentru acționarea a două turbine ce produc curent electric. Luciul de apă se întinde pe o suprafață de circa 800 ha, malul vestic fiind natural, iar cel estic fiind format din pământ consolidat cu plăci de beton.

Adâncimea apei la baraj este de aproximativ 9 metri, aceasta scăzând progresiv înspre amonte, astfel că multe porțiuni au adâncimi relativ mici, favorabile dezvoltării unor zone cu stuf. Raportate la suprafața totală, zonele acoperite cu stuf sunt relativ reduse dar, aproape de maluri se dezvoltă o bogată vegetație submersă – sursă de hrană pentru fauna piscicolă și păsări. Se pare că lanțul trofic este bogat, existând un bun echilibru între producătorii primari și consumatori. Se remarcă abundența populațiilor de scoică de râu (*Anodonta cygnea*) care este un indicator de apă curată și constituie un filtru natural permanent.

Acumularea de apă este împrejmuată pe partea vestică de pășune naturală în pantă, flancată, în partea superioară, cu o perdea de pădure de foioase. Latura estică are de-a lungul lacului pășune naturală plană și teren agricol. De remarcat existența a mici insule în interiorul lacului, cu vegetație arbustivă.

Râul Siret aprovizionează permanent acumularea din lac, dar nivelul apei suferă modificări determinate de necesitățile celor două turbine hidroelectrice. În iernile geroase se formează un pod de gheață, având grosimi de până la 25 cm, pe aproximativ 75% din suprafață.

Metoda se studiu

Inventarierea speciilor de păsări s-a efectuat sporadic, în perioada 2003 – februarie 2004, după care observațiile au căpătat un caracter permanent și

organizat, până în octombrie 2005, având o medie de patru ieșiri în fiecare lună. În funcție de prezența păsărilor s-au făcut stații de observare pe malurile cele mai apropiate de acestea. În anotimpul cald s-a folosit și barca pneumatică, îndeosebi în perioada cuibăritului. În anul 2005 s-au efectuat fotografiile aeriene cu un avion ultrașor.

S-au folosit: binoclul Buchnell 16/50, luneta Optimax 22/50, aparatul foto digital de tip Kodak și o cameră video JVS. Totodată s-au folosit informații de la pescari, paznici de vânătoare și localnici. Pentru determinări s-a utilizat *Determinatorul ilustrat Håkan Delin, Bertel Bruun, Lars Svensson*, editat de Societatea Ornitologică Română.

Inventarul speciilor determinate

Până în prezent au fost identificate 43 de specii de păsări, aparținând la 11 ordine și 24 de familii (*Tabelul nr. 1*).

Din totalul celor 43 de specii, 23 sunt strict legate de mediul acvatic, dintre care amintim: *Aythya marila*, *Aythya ferina*, *Cygnus olor*, *Gallinula chloropus*, *Fulica atra*, *Tachybaptus ruficollis*, *Podiceps cristatus*, *Sterna hirundo*, *Acrocephalus arundinaceus*, *Egretta garzetta*, *Larus ridibundus*, *Larus minutus* etc.

Alte specii sunt parțial legate de mediul acvatic, cum ar fi: *Ciconia ciconia*, *Circus aeruginosus*, *Riparia riparia* și chiar *Cuculus canorus* care, aici, parazitează frecvent cuiburile de lăcar.

Celelalte specii prezintă aglomerări interesante ce țin, parțial, de abundența hranei din interiorul și împrejurimile lacului. Dintre acestea amintim: ciorile, vrăbiile, ciocârlanii, graurii, sticleții, coțofenele. Prezența graurilor, în număr de câteva mii, este semnalată în amurg, când aceștia poposesc în stuf pentru a înnopta. O apariție inedită în ianuarie 2005, semnalată în premieră, a fost prezența unui grup de 14 exemplare de *Plectrophenax nivalis* (pasărea omătuului).

Abundența, raportată la suprafața studiată, suferă mari variații numerice de la un anotimp la altul, astfel că, în perioada migrației, toamna, dar cu deosebire primăvara, numărul de păsări este considerabil sporit. În ziua de 22 aprilie 2005, pe lac s-au aflat, la un moment dat, 21 de exemplare de *Cygnus olor*. Un ultim exemplu este ziua de 1 octombrie 2005 când, într-un singur loc, cu apă mică, s-au găsit împreună 55 de exemplare de *Vanellus vanellus* și peste 120 de exemplare de *Tringa ochropus*.

Din calculele efectuate până în prezent – ne referim la speciile strict legate de mediul acvatic – reiese următoarea frecvență: specii comune (39,13%), specii relativ comune (17,39%), specii rare (13,04%), specii relativ rare (30,43%) (fig. 1).

Tabelul nr. 1

Specii de păsări identificate pe lacul Rogojești

Nr. crt.	Specia	Ordinul	Familia
1.	<i>Aythya ferina</i> (L)	<i>Anseriformes</i>	<i>Anatidae</i>
2.	<i>Aythya marila</i> (L)	–	–
3.	<i>Anas platyrhynchos</i> (L)	–	–
4.	<i>Anas crecca</i> (L)	–	–
5.	<i>Cygnus olor</i> (Gm)	–	–
6.	<i>Phalacrocorax carbo</i> (L)	<i>Pelecaniformes</i>	<i>Phalacrocoracidae</i>
7.	<i>Egretta garzetta</i> (L)	<i>Ciconiiformes</i>	<i>Ardeidae</i>
8.	<i>Egretta alba</i> (L)	–	–
9.	<i>Ardea cinerea</i> (L)	–	–
10.	<i>Ciconia ciconia</i> (L)	–	<i>Ciconiidae</i>
11.	<i>Gallinula chloropus</i> (L)	<i>Gruiformes</i>	<i>Rallidae</i>
12.	<i>Fulica atra</i> (L)	–	–
13.	<i>Podiceps cristatus</i> (L)	<i>Podicipediformes</i>	<i>Podicipedidae</i>
14.	<i>Tachybaptus ruficollis</i> (Pall)	–	–
15.	<i>Charadrius dubius</i> (Scop)	<i>Charadriiformes</i>	<i>Charadriidae</i>
16.	<i>Vanellus vanellus</i> (L)	–	–
17.	<i>Tringa totanus</i> (L)	–	<i>Scolopacidae</i>
18.	<i>Tringa ochropus</i> (L)	–	–
19.	<i>Larus ridibundus</i> (L)	–	<i>Laridae</i>
20.	<i>Larus minutus</i> (Pall)	–	–
21.	<i>Larus argentatus</i> (Pall)	–	–
22.	<i>Sterna hirundo</i> (L)	–	<i>Sterna</i>
23.	<i>Chlidonias niger</i> (L)	–	–
24.	<i>Chlidonias hybridus</i> (Pall)	–	–
25.	<i>Falco tinnunculus</i> (L)	<i>Falconiformes</i>	<i>Falconidae</i>
26.	<i>Buteo buteo</i> (L)	<i>Accipitriformes</i>	<i>Accipitridae</i>
27.	<i>Circus aeruginosus</i> (L)	–	–
28.	<i>Upupa epops</i> (L)	<i>Coraciiformes</i>	<i>Upupidae</i>
29.	<i>Cuculus canorus</i> (L)	<i>Cuculiformes</i>	<i>Cuculidae</i>
30.	<i>Riparia riparia</i> (L)	<i>Passeriformes</i>	<i>Hirundinidae</i>
31.	<i>Galerida cristata</i> (L)	–	<i>Alaudidae</i>
32.	<i>Motacilla alba</i> (L)	–	<i>Motacillidae</i>
33.	<i>Motacilla flava</i> (L)	–	–
34.	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L)	–	<i>Sylviidae</i>
35.	<i>Plectrophenax nivalis</i> (L)	–	<i>Fringillidae</i>
36.	<i>Carduelis carduelis</i> (L)	–	–
37.	<i>Corvus corax</i> (L)	–	<i>Corvidae</i>
38.	<i>Corvus frugilegus</i> (L)	–	–
39.	<i>Corvus corone cornix</i> (L)	–	–
40.	<i>Pica pica</i> (L)	–	–
41.	<i>Sturnus vulgaris</i> (L)	–	<i>Sturnidae</i>
42.	<i>Passer domesticus</i> (L)	–	<i>Passeridae</i>
43.	<i>Passer montanus</i> (L)	–	–

Tabelul nr. 2

Fenologia și frecvența speciilor acvatice

Nr. crt.	Specia	Fenologia	Frecvența
1.	<i>Aythya ferina</i> (L)	MP	Rr
2.	<i>Aythya marila</i> (L)	OI	R
3.	<i>Anas platyrhynchos</i> (L)	MP	C
4.	<i>Anas crecca</i> (L)	OI	Rr
5.	<i>Cygnus olor</i> (Gm)	MP	Rr
6.	<i>Phalacrocorax carbo</i> (L)	OV	R
7.	<i>Egretta garzetta</i> (L)	OV	R
8.	<i>Egretta alba</i> (L)	OV	Rc
9.	<i>Ardea cinerea</i> (L)	OV	C
10.	<i>Gallinula chloropus</i> (L)	OV	C
11.	<i>Fulica atra</i> (L)	MP	C
12.	<i>Charadrius dubius</i> (Scop)	OV	Rr
13.	<i>Tringa totanus</i> (L)	P	Rr
14.	<i>Tringa ochropus</i> (L)	P	Rr
15.	<i>Larus ridibundus</i> (L)	MP	C
16.	<i>Larus minutus</i> (Pall)	OV	Rc
17.	<i>Larus argentatus</i> (Pall)	S	C
18.	<i>Podiceps cristatus</i> (L)	OV	C
19.	<i>Tachybaptus ruficollis</i> (Pall)	OV	Rc
20.	<i>Sterna hirundo</i> (L)	OV	Rc
21.	<i>Chlidonias niger</i> (L)	OV	C
22.	<i>Chlidonias hybridus</i> (Pall)	OV	Rr
23.	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L)	OV	C

Legendă:

OV – oaspete de vară

OI – oaspete de iarnă

S – sedentare

MP – parțial migratoare

P – pasaj

C – comune

Rc – relativ comune

R – rare

Rr – relativ rare

Ca vertebrate homeoterme, cărora le este străin fenomenul hibernării, păsările își modulează permanent deplasarea, în funcție de rigorile adaptative ale propriului sistem hormonal, pentru care factorii de mediu constituie adevărați comutatori etologici.

Observațiile noastre, efectuate pe Lacul Rogojești s-au concentrat, printre altele, și asupra stabilirii categoriilor fenologice în care se încadrează cele 23 de specii legate de mediul acvatic. Dacă sosirea oaspeților de vară și înregistrarea primelor apariții este ușurată de un ritm al activității diurne intens, nu același lucru se poate spune despre migrația de toamnă, care este mult mai discretă.

Cele 23 de specii, aflate în discuție, se împart, din punct de vedere fenologic, în următoarele categorii, după cum reiese din tabelul nr. 2: 13 – oaspeți de vară (56,52%); 5 – parțial migratoare (21,74%); 2 – oaspeți de iarnă (8,75%); 2 – de pasaj (8,7%) și 1 – sedentară (4,35%) (fig. 2).

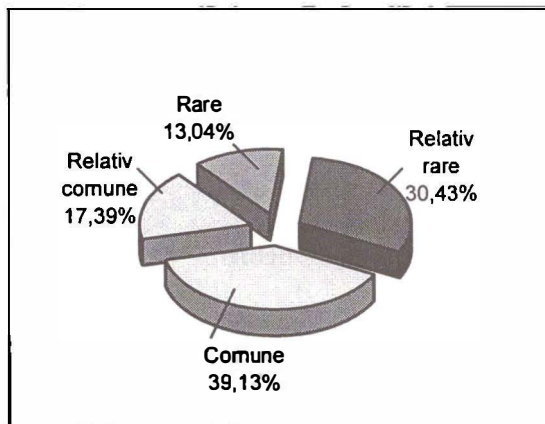

Fig. 1. Frecvența speciilor acvatice.

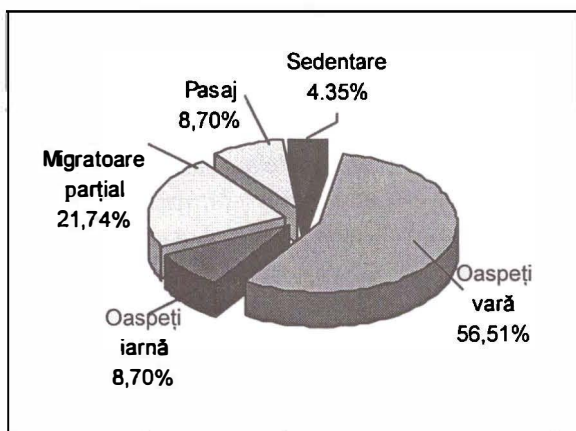

Fig. 2. Fenologia speciilor acvatice.

Un număr de 7 specii sunt cuibăritoare certe: *Anas platyrhynchos*, *Cygnus olor*, *Gallinula chloropus*, *Larus ridibundus*, *Podiceps cristatus*, *Fulica atra* și *Acrocephalus arundinaceus*.

Criteriile internaționale pentru declararea unei zone drept Arie de Importanță Avifaunistică impun niște baremuri precise de suprafață, abundență, frecvență și număr de specii clocitoare. Din rezultatele noastre rezultă faptul că acumularea de apă de la Rogojești îndeplinește toate aceste condiții. Presiunea antropică asupra zonei se manifestă prin prezența, în toate anotimpurile – mai puțin în perioada de prohibiție – a pescarilor și vânătorilor, dar cel mai mare neajuns îl constituie fluctuațiile nivelului apei, datorate centralei hidroelectrice din perioada cuibăritului. La aceasta se mai adaugă și faptul că avem semnale potrivit cărora unii vânători au împușcat și lebede, deși specia este ocrotită. Declarând zona drept

Arie de Importanță Avifaunistică, vânătoarea va fi interzisă pe tot parcursul anului, dar nu și pescuitul.

După terminarea documentării, în anul 2006, sperăm ca, prin noul statut, acumularea de apă de la Rogojești să devină și un punct de atracție pentru turismul ecologic.

Concluzii

În perioada de observații, 2003–2005, s-au identificat 43 de specii de păsări, dintre care 23 sunt strict legate de mediul acvatic.

Cele 43 de specii aparțin la 11 ordine (*Anseriformes*, *Pelecaniformes*, *Gruiformes*, *Podicipediformes*, *Charadriiformes*, *Ciconiiformes*, *Falconiformes*, *Cuculiformes*, *Coraciiformes*, *Accipitriformes*, *Passeriformes*) și 24 de familii.

În ceea ce privește dominanța, aceasta este deținută de *Charadriiformes*, *Anseriformes*, *Ciconiiformes*, urmate de *Podicipediformes*.

Din estimările numerice, se remarcă unele specii semnalate cu efective mari: *Larus ridibundus*, *Larus minutus*, *Fulica atra*, *Anas platyrhynchos*, *Acrocephalus arundinaceus*. Sunt semnalate, îndeosebi vara, mari variații numerice legate, probabil, de factorii meteorologici, dar și de variații de nivel a apei din lac.

Cuibăritoare certe sunt 7 specii: *Anas platyrhynchos*, *Gallinula chloropus*, *Fulica atra*, *Podiceps cristatus*, *Cygnus olor*, *Larus ridibundus* și *Acrocephalus arundinaceus*.

Prin suprafața luciului de apă, a locurilor de cuibărit și bogăția de specii, acumularea de apă Rogojești îndeplinește condițiile necesare declarării de Arie de Importanță Avifaunistică.

BIBLIOGRAFIE

- Trelea, Sorin, *Avifauna Depresiunii Rădăuși*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2002.
Gache, Carmen, *Dinamica avifaunei în bazinul râului Prut*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2002.

Le lac Rogojești – une possible Aire d'Importance Avifaunique

(Résumé)

Le lac Rogojești, avec une surface de 800 ha, a été étudié de point de vue ornithologique pendant deux années. Le chercheur a identifié ici 43 espèces des oiseaux, parmi lesquelles 23 espèces aquatiques.

Par sa surface, l'abondance des oiseaux et le nombre d'espèces qui s'abritent ici (sept espèces), le lac Rogojești respecte les conditions nécessaires pour être déclaré Aire d'Importance Avifaunique.

CONTRIBUȚII LA IDENTIFICAREA UNOR SITURI „NATURA 2000” ÎN JUDEȚELE MOLDOVEI¹

JOHANNA WALIE MÜLLER, CARMEN GACHE, ALINA ELENA IGNAT

Introducere

Pe parcursul ultimelor două decenii, a devenit tot mai evidentă preocuparea globală pentru protejarea patrimoniului natural, conservarea biodiversității transformându-se într-un obiectiv major al politicii de mediu, mai ales în spațiul european. În contextul pregătirii aderării României la Uniunea Europeană, crearea rețelei „Natura 2000” impune eforturi deosebite din partea autorităților și a specialiștilor pentru identificarea unor teritorii reprezentative pentru activitățile de conservare a naturii prin prisma directivelor europene: *Directiva Păsări* și *Directiva Habitate*.

În acest context se înscriu și eforturile Societății Ornitologice Române, derulate pe parcursul ultimilor ani în cadrul unor proiecte naționale (*Identificarea și monitorizarea Ariilor de Importanță Avifaunistică din România – A.I.A.; Recensământul sincron al păsărilor acvatice; Recensământul păsărilor clocitoare* etc.), care au permis identificarea unor suprafețe ce adăpostesc o avifaună diversă și bogată, fie de-a lungul întregului an, fie numai în anumite aspecte fenologice (în perioada de iarnă, în timpul migrației sau în sezonul de reproducere). Toate aceste teritorii au fost incluse în rețeaua de „Arii de Importanță Avifaunistică din România”, ce poate constitui baza de plecare pentru desemnarea siturilor SPA (*Special Protected Areas*) din rețeaua „Natura 2000”, având ca fundament științific criteriile similare (*Criteriile A.I.A. și Directiva Păsări*).

Autorii și-au propus să evalueze starea actuală a avifaunei unor teritorii din zona de est a României, pentru care există informații ornitologice anterioare, publicate de D. Munteanu, I. Ion, C. Rang, Carmen Gache, S. Trelea, Fl. Feneru, Johanna Walie Müller ș.a., încercând totodată să identifice și teritorii noi, interesante din punct de vedere ornitologic.

¹ Lucrare prezentată la Simpozionul Internațional de Ornitologie, organizat de Centrul de Studii „Bucovina” și Societatea Ornitologică Română, Rădăuți, 10 septembrie 2005.

Metode de cercetare

Au fost vizitate diverse zone umede și teritorii împădurite din județele Bacău, Botoșani, Galați, Iași, Neamț, Vaslui. În bazinul râului Prut, observațiile ornitologice se derulează constant din anul 1992, în timp ce în zonele umede din bazinele hidrografice Siret, Moldova și Bistrița, precum și în suprafețele împădurite, observațiile noastre au fost inițiate în luna iunie a anului 2005. Observațiile s-au realizat folosind metoda traseelor, observația din punct fix și metoda fâșiilor.

Informațiile privind ornitofauna și habitatele zonelor vizitate au fost evaluate folosind *Directiva Păsări – Anexa I*, anexele din Legea 462/2001 și *Criteriul C1* – speciile amenințate cu dispariția pe plan global (*Criterii A.I.A.*). Pentru fiecare teritoriu studiat, speciile importante pentru desemnarea siturilor SPA sunt prezentate sintetic, sub formă de tabel.

Rezultate

În județul Botoșani, au fost vizitate doar zone umede (realizându-se observații și în perimetrul pădurilor de luncă învecinate), care sunt deosebit de numeroase, deși credem că unele suprafețe silvice merită atenția noastră, existând posibilitatea ca aceste păduri să adăpostească o avifaună interesantă. Majoritatea ariilor investigate aparțin bazinului Prut.

În estul județului, în vara anului 2005 a fost vizitată acumulara Bucecea de pe Siret. Având malurile betonate, lipsite de vegetație palustră, în aspectul estival (peste care se suprapune finalul sezonului de reproducere al păsărilor), nu au fost observate păsări. Din informațiile adunate de la localnici, acumulara nu îngheață complet în timpul iernii, astfel încât ne propunem să includem, începând cu iarna anului 2005, acest teritoriu în recensământul de iarnă al păsărilor acvatice, în vederea identificării speciilor și evaluării populațiilor avifaunistice care ar putea fi prezente aici ca oaspeți de iarnă.

Balta Lată este situată pe râul Ghireni, care este primul afluent al Prutului pe teritoriul României, ce are curs permanent, cu o lungime de 21 km. Formată în mod natural, în imediata vecinătate a satului Ghireni, Balta Lată are o suprafață de 13,64 ha, pe malurile nordic și vestic fiind înconjurată de un cordon lat de stufăriș. Pe suprafața ei se delimitează câteva insule cu o vegetație joasă sau mici petice de stuf. Reprezintă una dintre cele mai importante arii de cuibărit pentru păsări acvatice și semi-acvatice din bazinul Prutului (vezi *Tabelul nr. 1*), dar și teritoriu de popas în perioada migrației, când pot fi recenzate pe această baltă sute de păsări acvatice și limicole. Semnalăm și prezența unor specii de păsări răpitoare: *Aquila pomarina*, *Buteo buteo*, *Buteo lagopus*, *Pernis apivorus* și *Circus pygargus* etc. În pasaj, pot fi observate specii precum: *Lymnocyptes minimus*, *Tringa glareola*, *Ficedula albicollis* etc. Activitățile desfășurate de om în acest perimetru se reduc la

agricultură și exploatarea fânului, localnicii respectând statutul de teritoriu protejat instituit de primăria comunei Coțușca, deși în urmă cu doar câțiva ani, pe durata toamnei, balta atrăgea numeroși vânători.

Tabelul nr. 1

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente pe
Balta Lată (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
21 specii – 12 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Aythia nyroca</i> , <i>Himantopus himantopus</i> , <i>Chlidonias</i> <i>hybridus</i> , <i>Sterna hirundo</i> etc.	22 specii	48 specii	25 specii	1 specie: <i>Aythia nyroca</i>

Bașeul constituie al treilea afluent major al Prutului pe teritoriul României; izvorăște din dealul Ibănești – Herța și are o lungime de 118 km. Cursul său a fost supus amenajărilor hidrotehnice încă din vechime, astăzi prezentându-se ca o salbă de heleșteie cu o suprafață totală de 1032 ha: Hudești – Calu alb (180 ha) – Havârna – Tătărașeni (123 ha) – Negreni (267 ha). Regiunea este puternic supusă presiunii antropice, deoarece salba de iazuri de la Hudești până la Negreni se întinde în interiorul unor sate, gospodăriile rurale atingând malurile apei, în special la Hudești, Havârna și Negreni. Din punct de vedere avifaunistic, importante sunt heleșteiele ce se întind în amonte și în aval de barajul de la Calu Alb (vezi *Tabelul nr. 2*), unde există cordoane de stuf și papură, dar și suprafețe înmlăștinite, pajiști și fânețe umede, câteva pâlcuri de salcie și plop, servind drept loc de refugiu și cuibărit pentru păsările acvatice și semi-acvatice. În pasaj, până spre sfârșitul lunii noiembrie, pot fi recenzate zeci și sute de anseriforme și păsări limicole, dintre care amintim: *Lymnocyptes minimus*, *Tringa glareola*, *Pluvialis squatarola* etc.

Tabelul nr. 2

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente pe heleșteele Bașeului (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
24 specii – 16 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Aythia nyroca</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Sterna hirundo</i> etc.	29 specii	53 specii	25 specii	2 specii: <i>Aythia nyroca</i> , <i>Crex crex</i>

Acumularea Hănești este cea mai sudică suprafață de luciu de apă de pe cursul Bașeului, în amonte de confluența cu râul Prut, având o suprafață de 305 ha luciu de apă (două lacuri mari și mai multe heleșteie). Stufărișul acoperă circa 40 ha de la maluri, precum și 6 ha în largul apei, formând o porțiune foarte compactă pe lacul din fața barajului și oferind condiții ideale de cuibărit pentru numeroase păsări acvatice și passeriforme de stufăriș (*Acrocephalus sp.*, *Panurus biarmicus*, *Emberiza schoeniclus*). În acest perimetru se află două insule de

dimensiuni diferite, unde cuibăresc, în copaci, câteva specii de ardeide: *Ardea cinerea*, *Egretta garzetta*, *Nycticorax nycticorax* (vezi Tabelul nr. 3). În coada lacului există o largă pajiște inundabilă, favorabilă popasului și chiar cuibăritului unor păsări. Semnalăm și prezența unor specii precum: *Circaetus gallicus*, *Milvus migrans*, *Falco subbuteo*, *Tringa glareola*, *Chlidonias niger* (posibil, specie clocitoare neregulat), *Anthus campestris* etc. Presiunea antropică a crescut mult pe parcursul ultimilor ani – din dorința de a îndepărta cormoranii din perimetrul exploatarei piscicole, conducerea fermei a decis tăierea unor arbori; de asemenea, dezvoltarea turismului de agrement, practicarea excesivă a pescuitului sportiv și amenajarea unei cabane pe insula de dimensiuni mai mari, în imediata vecinătate a coloniei de ardeide. Toate acestea contribuie suplimentar la deranjarea păsărilor, fapt evident și prin tendința negativă a efectivelor clocitoare în ultimii doi ani.

Tabelul nr. 3

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA
prezente pe lacul Hănești (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
29 specii – 19 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Egretta garzetta</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Crex crex</i> , etc.	32 specii	52 specii	23 specii	5 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Aquila heliaca</i> , <i>Crex crex</i> , <i>Gallinago media</i>

Lacul de acumulare de la Stânca–Ștefănești este Arie de Importanță Avifaunistică în România (015), reprezentând cel mai important cartier de iernare a păsărilor acvatice din bazinul Prutului (vezi Tabelul nr. 4). Amenajat pe cursul Prutului, lacul de acumulare are o lungime de 60 km și o lățime între 3–8 km, limita nordică fiind situată pe teritoriul localității Crasnaleuca. Suprafața lacului este de 5 900 ha, iar în aval de baraj a fost amenajat un lac de compensare cu suprafața de 29 ha. Presiunea antropică este foarte redusă ca urmare a statutului de zonă de frontieră și a unei activități umane reduse în acest perimetru. În timpul iernii, au fost observate numeroase păsări acvatice, între care amintim: *Mergus serrator*, *Mergus merganser*, *Mergus albellus*, *Anser albifrons*, *Bucephala clangula*, *Somateria mollissima*, *Aythya marila* etc.

Tabelul nr. 4

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente
în perimetrul acumulării Stânca–Ștefănești (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
48 specii – 5 specii OI <i>Gavia stellata</i> , <i>Gavia arctica</i> , <i>Podiceps auritus</i> , <i>Falco peregrinus</i> , <i>Falco columbarius</i>	53 specii	91 specii	39 specii	5 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Haliaeetus albicilla</i> , <i>Aquila heliaca</i> , <i>Aquila clanga</i>

Dintre păsările răpitoare, în zonă pot fi întâlnite: *Aquila pomarina* (probabil clocitoare), *Buteo lagopus* (oaspete de iarnă), iar în pasaj apar *Milvus milvus*, *Milvus migrans*, *Pandion haliaetus* etc. În pasaj, au fost inventariate și speciile: *Grus, grus*, *Larus fuscus*, *Larus minutus* etc.

Tot pe cursul Prutului, o avifaună bogată (vezi *Tabelul nr. 5*) a fost inventariată și în bazinul superior al râului, între Ripiceni și Rădăuți-Prut (Darabani), unde se întind și suprafețe împădurite importante, iar malurile devin pe alocuri chiar înalte (120 m la Ripiceni). În câteva puncte ale acestui teritoriu investigat, satele și culturile agricole se întind până în apropierea cursului minor. Stufărișurile apar sporadic, mai ales pe locul unor foste prutețe sau bălți naturale, aproape complet colmatate în prezent (Crasnaleuca). Păsările acvatice apar mai ales în perioada pasajului, iar uneori și iarna, când luciul de apă nu îngheață. Dominante sunt păsările de pădure – passeriformele și păsările răpitoare.

Tabelul nr. 5

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în bazinul superior al Prutului, între Ripiceni și Rădăuți-Prut (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
10 specii – 6 specii clocitoare și alte 3 specii posibil clocitoare în pădurile de malul Prutului: <i>Ciconia nigra</i> , <i>Aquila clanga</i> și <i>Aquila pomarina</i>	9 specii	45 specii	14 specii	1 specie: <i>Aquila clanga</i>

Iezerul Dorohoi – menționat încă din secolul al XVI-lea ca lac natural de luncă – este situat în bazinul superior al Jijiei și are o suprafață de 640 ha. În perimetrul său există suprafețe înmlăștinite, iar stufărișul acoperă aproape o treime din suprafața acvatică. Vizitat doar începând cu anul 2004, din punct de vedere ornitologic, acest teritoriu este important atât în sezonul de reproducere, cât și în timpul migrației (vezi *Tabelul nr. 6*). Presiunea umană este destul de ridicată. Terenurile cultivate ating în unele puncte malurile lacului, iar pajiștile învecinate sunt folosite ca loc de pășunat. Localnicii exploatează peștele din lac și avem informații asupra prezenței sporadice a vânătorilor, atrași în special de grupurile mari de anseriforme care poposesc în timpul migrației.

Tabelul nr. 6

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul Iezerului Dorohoi (județul Botoșani)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
13 specii – 9 specii clocitoare: Colonie mixtă de <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Egretta garzetta</i> , <i>Egretta alba</i> De asemenea, cuibăresc <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Chlidonias leucopterus</i> , <i>Circus aeruginosus</i> etc.	14 specii	27 specii	14 specii	1 specie: <i>Aythya nyroca</i> , este prezentă vara și în pasaj

În județul Iași au fost vizitate mai multe zone umede din bazinul Jijiei, masivul păduros Bârnova – Poieni și pădurea Dobrovăț.

Pădurea Bârnova – Poieni are o suprafață de 15 000 ha și este Arie de Importanță Avifaunistică (012); pădurea de la Dobrovăț are o suprafață de 227,7 ha și este declarată Rezervație naturală, adăpostind o avifaună diversă (vezi *Tabelul nr. 7*). În perioada de pasaj, pot fi observate specii ca: *Aquila pomarina*, *Pernis apivorus*, *Circus macrourus* etc.

A fost vizitată și pădurea Mădârjac, cu o suprafață totală de 5 150 ha, din care 3 500 ha pe teritoriul comunei Mădârjac. Din această suprafață, 300 ha de pădure de pe teritoriul comunei Mădârjac este declarată Rezervație Forestieră, prin H.C.J. 8/1994. Spre deosebire de alte regiuni din țară, exploatarea resurselor lemnoase se realizează respectând normele silvice.

Tabelul nr. 7

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente
în perimetrul pădurilor Bârnova – Poieni și Dobrovăț (județul Iași)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
12 specii – 10 specii clocitoare: <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Bubo bubo</i> , <i>Lanius minor</i> , <i>Lanius collurio</i> etc. Specii posibil clocitoare <i>Caprimulgus europaeus</i> , <i>Milvus milvus</i> etc.	13 specii	54 specii	9 specii	1 specie: <i>Circus macrourus</i>

Aria de Importanță Avifaunistică „Heleșteiele Jijiei și ale Miletinului” (014), cu o suprafață totală de 1900 ha, cuprinde heleșteiele de la Larga Jijia, Vlădeni, balta Borșa și lacul de acumulare Hălțeni. Tot în acest perimetru, sunt incluse pajiștile inundabile din apropierea localității Borșa și din spatele gării Vlădeni, deoarece sunt preferate ca locuri de cuibărit pentru păsările limicole. Vegetația palustră este deosebit de bogată pe heleșteiele de la Larga Jijia și pe balta Borșa, ocupând suprafețe însemnate și pe heleșteiele Vlădeni. Pe versantul de la sud de heleșteiele Vlădeni se întinde pădurea Cațachi, iar la nord de balta Borșa, se află pădurea Coasta Borșei, ambele fiind plantații forestiere realizate în vederea reducerii eroziunii și alunecărilor de teren.

Adăpostind o avifaună formată din 202 specii, dintre care 117 specii clocitoare în acest perimetru, zona umedă din jurul localității Vlădeni constituie cea mai importantă arie de cuibărit pentru păsări din întreg bazinul Prutului (probabil chiar din nord-estul României), loc de popas deosebit de favorabil pentru păsări acvatice și limicole, precum și cartier de iernare pentru păsări acvatice (vezi *Tabelul nr. 8*). În timpul iernii, pot fi observate: *Gavia arctica*, *Gavia stellata*, *Podiceps auritus*, *Cygnus cygnus*, *Falco columbarius*, *Buteo lagopus* etc. În pasaj, sunt prezente numeroase specii, dintre care amintim: *Ciconia nigra*, *Branta rufficollis*, *Aquila heliaca*, *Aquila pomarina*, *Milvus milvus*, *Grus grus*, *Pluvialis*

apricaria, *Tringa glareola* etc. Regimul pluviometric anual influențează aspectul general al pajiștilor umede și teritoriilor înmlăștinite, dar și nivelul apei în heleșteiele piscicole. În general, activitatea de vânătoare se reduce la câteva zile pe an, iar pescuitul sportiv se practică în mod controlat. În mod indirect, braconajul piscicol, practicat în perimetrul din vecinătatea heleșteielor de la Larga Jijia, a afectat păsările clocitoare și pe cele care poposesc în zonă, deoarece conducerea complexului piscicol a decis să golească permanent două heleșteie întinse, ce serveau drept loc de hrănire pentru păsările sălbatice.

Tabelul nr. 8

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul Heleșteielor Jijiei și ale Miletinului (județul Iași)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			CI
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
59 specii – 26 specii clocitoare: <i>Botaurus stellaris</i> , <i>Ardea purpurea</i> , <i>Platalea leucorodia</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Crex crex</i> , <i>Recurvirostra avosetta</i> , <i>Himantopus himantopus</i> , <i>Chlidonias niger</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Sterna hirundo</i> , <i>Caprimulgus europaeus</i> etc. Posibil clocitoare: <i>Plegadis falcinellus</i> , <i>Porzana parva</i>	65 specii	114 specii	39 specii	8 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Branta rufficollis</i> , <i>Anser erythropus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Haliaeetus albicilla</i> , <i>Aquila heliaca</i> , <i>Crex crex</i> , <i>Gallinago media</i>

Acumulările Belcești–Tansa (352 ha) și Plopi (137 ha) se află în bazinul râului Bahlui și prezintă importanță ornitologică, în special în perioada de migrație, când pot fi observate sute și mii de anseriforme, zeci și sute de păsări limicole (vezi Tabelul nr. 9). În timpul sezonului estival, rămân să cuibărească câteva specii de păsări limicole, care găsesc condiții favorabile pe suprafețele înmlăștinite din coada lacurilor. Vegetația palustră acoperă suprafețe nu foarte întinse în perimetrul acumulării Plopi. Ca oaspeți de iarnă, amintim speciile: *Bucephala clangula*, *Anas clypeata*, *Falco columbarius* etc. În pasaj, pot fi numărate sute de exemplare de *Aythya nyroca*, *Anser anser*, *Anser albifrons* etc. În același interval, sunt prezente și speciile: *Ciconia nigra*, *Aquila heliaca*, *Aquila pomarina*, *Tringa glareola* etc.

De-a lungul anilor '90, iazul Scobâlțeni din bazinul Bahluiului constituia loc de popas pentru păsările acvatice în timpul pasajului și în prima parte a iernii. În prezent, nivelul apei este scăzut, iar vegetația este abundentă (domină specia *Ranunculus aquatilis*), lacul fiind înconjurat de o suprafață apreciabilă de stuf și papură. În vara anului 2005, am descoperit aici o colonie mixtă de *Podiceps nigricollis*, *Chlidonias hybridus* și *Chlidonias leucopterus*. De asemenea, cuibăresc și 10 perechi de *Nycticorax nycticorax*. Presiunea antropică este extrem de redusă.

Tabelul nr. 9

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul acumulărilor Belcești–Tansa și Plopi (județul Iași)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
23 specii – 11 specii clocitoare: <i>Egretta garzetta</i> , <i>Recurvirostra avosetta</i> , <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Crex crex</i> etc. Specii posibil clocitoare: <i>Platalea leucorodia</i> , <i>Chlidonias hybridus</i>	25 specii	50 specii	30 specii	3 specii: <i>Aythya nyroca</i> , <i>Aquila heliaca</i> , <i>Crex crex</i>

Pe Jijioara, afluent al Jijiei, a fost vizitată salba de iazuri Mălăiești, Gropnița, Bulbucani, fiecare având o suprafață de 50 ha. Sunt înconjurată de o suprafață considerabilă de stuf, care permite adăpostirea păsărilor și instalarea unor specii clocitoare (vezi Tabelul nr. 10). De asemenea, datorită faptului că nu au malurile betonate, permit hrănirea păsărilor acvatice și semiacvatice în timpul pasajului. La începutul migrației de toamnă au fost observate speciile: *Egretta garzetta*, *Platalea leucorodia*, *Aythya nyroca*, *Recurvirostra avosetta*, *Tringa glareola* și *Limosa limosa*.

Tabelul nr. 10

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul iazurilor de pe Jijioara (județul Iași)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
9 specii – 6 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> etc. Specii posibil clocitoare: <i>Platalea leucorodia</i> , <i>Recurvirostra avosetta</i> etc.	12 specii	17 specii	11 specii	–

În județul Vaslui, au fost vizitate doar zone umede din bazinul Prutului, deși ne-am propus să investigăm pe viitor și pădurea Miclești, unde am ajuns sporadic la mijlocul anilor '90.

Bălțile Bogdănești – Fălciu, situate pe valea Prutului, sunt alcătuite din ochiuri de apă, mlaștină și pajiște umedă, servind drept loc de popas și teritoriu de hrănire pentru păsări acvatice și limicole (vezi Tabelul nr. 11). Ca oaspeți de vară, amintim pe *Phalacrocorax pygmaeus*, *Egretta alba* și *Egretta garzetta*, care folosesc acest teritoriu ca loc de hrănire, venind, probabil, din zona heleșteielor Cârja – Mața – Rădeanu. În 2005, au cuibărit aici trei specii de păsări limicole: *Vanellus vanellus*, *Himantopus himantopus* și *Limosa limosa*. În pasaj, sunt prezente specii ca: *Anas acuta*, *Philomachus pugnax*. Bălțile sunt situate într-o regiune liniștită, în afara localităților rurale, însă nivelul apei și dimensiunea ariei înmlăștinite sunt influențate de regimul precipitațiilor – în verile excesiv de calde și uscate, cele mai multe ochiuri de apă seacă în cursul lunilor iulie–august.

Tabelul nr. 11

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente
în perimetrul bălților Bogdănești – Fălciu (județul Vaslui)

Directiva Păsări – Anexa I	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
11 specii – 5 specii clocitoare: <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> , <i>Lanius minor</i> , <i>Lanius collurio</i> <i>Himantopus himantopus</i>	11 specii	25 specii	18 specii	1 specie: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i>

Heleșteiele Cârja – Mața – Rădeanu constituie cea de-a treia Arie de Importanță Avifaunistică (010) din bazinul Prutului, cu o suprafață totală de 1081 ha, întinzându-se la limita dintre județele Vaslui și Galați. Bălțile Mața și Rădeanu fac parte din Parcul Natural „Lunca Joasă a Prutului Inferior” (19/Cj/18.02.2003), în prezent fiind pregătită și documentația științifică necesară includerii porțiunii nordice a acestui complex de heleșteie în parcul natural, datorită importanței ornitologice deosebite (vezi Tabelul nr. 12). În acest perimetru cuibăresc 60 de perechi de *Platalea leucorodia* și 15 perechi de *Plegadis falcinellus*. În pasaj, pot fi observate speciile: *Pelecanus onocrotalus*, *Ciconia nigra*, *Tadorna tadorna*, *Tadorna ferruginea*, *Haliaeetus albicilla*, *Aquila heliaca*, *Milvus migrans*, *Circus cyaneus*, *Tringa glareola* etc. În luna iulie 2005, au fost observate 10 exemplare de *Branta rufficollis*, prezență estivală neobișnuită în țara noastră. Presiunea antropică este inegală de-a lungul ariei – în nord (Cârja), heleșteiele au destinație piscicolă; porțiunea mijlocie (Mața) este situată departe de localități, are ape puțin adânci și stufărișuri întinse, iar partea sudică (Rădeanu) a fost abandonată până în 2001, când au fost luate în custodie de A.J.V.P.S. Galați, urmărindu-se realizarea unui management de exploatare piscicolă și ca teren de vânătoare în acest teritoriu.

Tabelul nr. 12

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente
în perimetrul Heleșteielor Cârja–Mața–Rădeanu (județele Vaslui și Galați)

Directiva Păsări – Anexa I	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
33 specii – 19 specii clocitoare: <i>Botaurus stellaris</i> , <i>Ardea purpurea</i> , <i>Platalea leucorodia</i> , <i>Plegadis falcinellus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Himantopus himantopus</i> , <i>Chidonias niger</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Coracias garrulus</i> etc. Specii posibil clocitoare: <i>Chlidonias niger</i> și <i>Sterna hirundo</i>	39 specii	75 specii	36 specii	5 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Branta rufficollis</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Haliaeetus albicilla</i> , <i>Aquila heliaca</i>

În lunca inferioară a Prutului, pe teritoriul județului Galați au fost amenajate o serie de lacuri și heleștee cu destinație piscicolă.

Heleșteiele Vlădești–Oancea fac parte din „Parcul Natural Lunca Joasă a Prutului Inferior” (19/Cj/18.02.2003) și au destinație piscicolă, cu exploatare

intensivă în perimetrul Vlădești. Suprafața heleșteielor este de 572 ha, ele fiind situate de-a lungul râului Prut. Pădurea de luncă învecinată și vegetația hidro-higrofilă bogată transformă perimetrul acestor heleșteie într-un teritoriu ideal pentru păsări (vezi *Tabelul nr. 13*). În pasaj, pot fi observate speciile: *Ciconia nigra*, *Pandion haliaetus*, *Circus macrourus*, *Pluvialis apricaria*, *Numenius tenuirostris*, *Tringa glareola* etc. În zonă este oaspete de vară *Pelecanus onocrotalus*.

Tabelul nr. 13

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul Heleșteelor Vlădești–Oancea (județul Galați)

Directiva Păsări – Anexa I	Legea 462/2001			CI
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
37 specii – 23 specii clocitoare: <i>Botaurus stellaris</i> , <i>Ardea purpurea</i> , <i>Platalea leucorodia</i> , <i>Plegadis falcinellus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Himantopus himantopus</i> , <i>Chlidonias niger</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Sterna hirundo</i> , etc.	42 specii	67 specii	29 specii	5 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Haliaeetus albicilla</i> , <i>Circus macrourus</i> , <i>Numenius tenuirostris</i>

Am urmărit și avifauna (vezi *Tabelul nr. 14*) de pe cursul minor, pe o lungime de 60 km, între Vlădești și Giurgiulești, unde se întind câteva pălcuri de pădure de luncă, mlaștini și mici bălți rămase în urma amenajărilor hidrotehnice realizate pe Prutul inferior. Presiunea antropică este cvasi-inexistentă în această zonă de frontieră – pe partea dreaptă a digului de apărare împotriva inundațiilor se întind terenuri agricole și pajiști, folosite în unele zone ca pășuni, satele aflându-se la cel puțin 4–5 km distanță.

Tabelul nr. 14

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul luncii inferioare Prutului, între Vlădești și Giurgiulești (județul Galați)

Directiva Păsări – Anexa I	Legea 462/2001			CI
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
29 specii – 12 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Ixobrychus minutus</i> , <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Lanius minor</i> , <i>Lanius collurio</i> etc.	32 specii	44 specii	26 specii	2 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i>

Lacul Brateș are o suprafață de 8 111 ha și face parte din „Parcul Natural Lunca Joasă a Prutului Inferior” (19/Cj/18.02.2003). Deși redus la o treime din suprafața sa inițială, acest teritoriu este important din punct de vedere ornitologic, mai ales datorită heleșteielor piscicole amenajate la limita sa sudică (vezi *Tabelul nr. 15*), cu o vegetație palustră bine reprezentată, servind ca loc de cuibărit pentru câteva specii de păsări acvatice. În pasaj, pot fi observate speciile: *Pelecanus onocrotalus*, *Botaurus stellaris*, *Plegadis falcinellus*, *Himantopus himantopus* etc.

Deși situat în imediata vecinătate a municipiului Galați, presiunea exercitată de om este redusă la exploatarea peștelui și pescuitul sportiv (plaja amenajată cândva pe malul vestic al lacului a fost abandonată la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90).

Tabelul nr. 15

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul lacului Brateș (județul Galați)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			CI
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
23 specii – 12 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Lanius minor</i> , <i>Lanius collurio</i> , etc.	28 specii	54 specii	22 specii	2 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i>

Și pe teritoriul județului Bacău există acumulări acvatice întinse, cu importanță ornitologică deosebită. Dintre acestea, am vizitat lacurile din vecinătatea orașului Bacău: Gârleni și Lilieci pe Bistrița și Lacul Bacău, lac de agrement (vezi Tabelul nr. 16).

Lacul Bacău este amenajat pe râul Bistrița la intrarea în orașul Bacău, are o suprafață de 202 ha și este puternic antropizat. Lacurile Lilieci (262 ha) și Gârleni (200 ha) sunt amenajate pe cursul Bistriței, în comuna Hemeiuș, în amonte de orașul Bacău. În mijlocul lacului Bacău există o insulă cu plop și sălcii, iar în coada lacului vegetația este foarte bogată. Presiunea antropică este relativ ridicată, în special în zonele limitrofe municipiului Bacău, lacurile fiind folosite ca zone de agrement.

Au fost observate speciile *Aythya nyroca* și *Chlidonias hybridus*. Ca specii de pasaj prezente în zonă cu efective importante amintim: *Anser albifrons*, *Tringa glareola* și *Philomachus pugnax*, iar în timpul iernii apar, aproape constant, speciile: *Cygnus cygnus* și *Haliaeetus albicilla*.

Tabelul nr. 16

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul lacurilor Lilieci, Gârleni și Bacău (județul Bacău)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			CI
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
14 specii – 10 specii clocitoare: <i>Egretta garzetta</i> , <i>Egretta alba</i> , <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Aythya nyroca</i> , <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> , <i>Chlidonias hybridus</i> , <i>Lanius minor</i> , <i>Lanius collurio</i> , etc.	17 specii	44 specii	23 specii	2 specii: <i>Phalacrocorax pygmaeus</i> , <i>Aythya nyroca</i>

Valea Siretului străbate județul de la nord la sud pe o distanță de 80 km. Observații ornitologice au fost realizate între confluența cu râul Moldova (localitățile Ion Creangă–Cotu Vameș) și intrarea în orașul Bacău (vezi Tabelul nr. 17).

Valea Siretului are caracter asimetric, cu versantul stâng înalt, abrupt și fără terase, cu pajiști umede, în timp ce versantul drept este domol, terasat cu plajă întinsă. Pe acest mal predomină zăvoaiele de luncă. Stuful apare sporadic, fără a forma cordoane de vegetație, astfel încât majoritatea păsărilor acvatice nu găsesc condiții favorabile unei staționări prelungite în zonă. În pasaj, sunt prezente specii de păsări limicole, cum sunt *Tringa glareola* și *Philomachus pugnax*.

Tabelul nr. 17

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente pe valea Siretului, în județul Bacău

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
9 specii – 5 specii clocitoare: <i>Nycticorax nycticorax</i> , <i>Ciconia ciconia</i> , <i>Circus aeruginosus</i> , <i>Lanius minor</i> etc.	8 specii	31 specii	11 specii	–

În județul Neamț, în vara anului 2005, au fost investigate cinci potențiale situri „SPA Natura 2000”, între care două zone împădurite (Neamț–Nemțșor, Cheile Bicazului) și lacurile Izvorul Muntelui, Vaduri și Pângărați.

Cheile Bicazului – Lacul Roșu constituie Arie de Importanță Avifaunistică (013), având o suprafață de 2 200 ha. Habitatele favorabile păsărilor (vezi *Tabelul nr. 18*) sunt variate, de la cel acvatic până la stâncăriile montane, însă teritoriul este supus unei puternice presiuni antropice, reprezentând o binecunoscută și intens frecventată zonă turistică și de agrement.

Tabelul nr. 18

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în perimetrul Cheile Bicazului – Lacul Roșu (județul Neamț)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
2 specii – <i>Ficedula parva</i> , <i>Bubo bubo</i>	1 specie	21 specii	1 specie	–

Apartinând Parcului Vânători Neamț, aria Neamț–Nemțșor a fost investigată pe suprafața ce se întinde din imediata apropiere a localității Vânători-Neamț până la Schitul Icoana, pe valea Nemțșorului și a Magherniței. Habitatele sunt tipice pentru pădurea de amestec, cu specii de foioase și conifere, fiind prezente și pajiști destul de întinse, până la albia minoră a râurilor ce străbat zona, oferind condiții favorabile unei avifaune diverse, bine reprezentate fiind păsările răpitoare (vezi *Tabelul nr. 19*).

Tabelul nr. 19

Specii relevante pentru desemnarea siturilor SPA prezente în Zona Neamț–Nemțșor (județul Neamț)

Directiva Păsări – Anexa 1	Legea 462/2001			C1
	Anexa 3	Anexa 4	Anexa 5	
6 specii – 3 specii clocitoare: <i>Bubo bubo</i> , <i>Ficedula parva</i> , <i>Dendrocopos syriacus</i>	8 specii – <i>Pernis apivorus</i> , <i>Hieraetus pennatus</i> , <i>Aquila pomarina</i> , <i>Falco vespertinus</i> , etc.	40 specii	4 specii	–

BIBLIOGRAFIE

- Gache, Carmen, *Dinamica avifaunei în bazinul râului Prut*, în „Publicațiile Societății Ornitologice Române”, nr. 15, Cluj-Napoca, 2002.
- Gache, Carmen, Müller, Johanna Walie, Bădărău, D., Studiu avifaunistic în bazinul Bașeului, în „Analele Univ. Oradea”, seria *Biologie*, tom. IX, 2002, p. 27–33
- Gache, Carmen, Müller, Johanna Walie, *Waterfowls' monitoring in the wintering areas from the Romanian Prut River basin, Abstract volume of the 5th Conference of the European Ornithologists' Union, Alauda 73 (3): 292, Strassbourg, France, 2005.*
- Müller, Johanna Walie, Gache, Carmen, *Contributions to the waders' ecology study in the middle basin of Prut River (Romania), Proceedings of the 2nd Congress of Ecologists from Republic of Macedonia with international participation – Ohrid, 25–29, Macedonian Ecological Society (editor), VI: 492 – 496, Skopje, Macedonia, 2004.*
- Directiva Păsări – 79 / 409 / CEE, Directiva Consiliului European, Privind conservarea păsărilor sălbatice.
  - Legea nr. 462/2001 pentru aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 236/2000, privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice, în „Monitorul oficial”, 433/Partea I, 2. VIII. 2001.

Beiträge zur Entdeckung einiger avifaunistischen „Natur 2000” – Schutzgebiete in den Moldauischer Kreisen

(Zusammenfassung)

Das Netz „Flächen mit Bedeutung für Vogelfauna” (A.I.A.) aus Rumänien kann ein Ausgangspunkt für die Bezeichnung der SPA-Gebiete (Special Protected Areas) innerhalb des Netzes „Natur 2000”, die als wissenschaftliche Grundlage die ähnlichen Kriterien (die Kriterien A.I.A. und Verordnung Vögel) haben. Für die Identifizierung einiger „Natur 2000” SPA-Gebiete, bewerten die Autoren die heutige Lage der Vogelzucht aus einigen Gebieten aus dem Osten Rumäniens, indem sie die Verordnung Vögel – Anlage I; Gesetz 462/2001 und das Kriterium CI – die gefährdeten Arten und das Verschwinden weltweit (die Kriterien A.I.A.) verwenden. Für jedes studiertes Gebiet, werden die wichtigen Arten für die Bezeichnung der SPA-Gebiete synthetisch in einer Tabelle dargestellt.

CUPCA, UN SAT DIN BUCOVINA. MONOGRAFIE ISTORICĂ. PARTEA I (1429–1944)

PAVEL ȚUGUI

Petru Ciobanu, Reveca Prelipcean și Vasile Slănină au tipărit la Editura Amadoros din Câmpulung-Moldovenesc, în anul 2004, cartea intitulată *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I (1429–1944)*, volum masiv, de 468 de pagini, în condiții tehnice excelente. Încă din titlu, autorii lucrării arată că au urmărit să realizeze o „monografie istorică”, afirmație corectă, ce urmează să fie demonstrată de cuprinsul cărții. S-au scris și se scriu și astăzi „monografii”, dar, adesea, ne întâmpină cărți ai căror autori nu respectă riguros principiile universal recunoscute ale acestui tip de text. De multe secole s-a încetățenit în cultura universală, deci și în cultura română, conceptul de monografie, ce provine din cuvintele grecești *monos* – „unu” și *graphien* – „a scrie”, încât monografia este *un studiu științific asupra unui subiect anumit (personalitate, țară, județ, oraș, sat, unitate economică, instituție cultural-științifică etc.) tratat detaliat și multilateral*. Alte surse vorbesc despre un „subiect anumit”, tratat „din toate punctele de vedere”. Îmi îngădui să reproduc și definiția consacrată de celebra Enciclopedie *Larousse*: „Description spéciale d’un seul objet, d’un seul genre. Etude d’histoire, de géographie, de critique littéraire etc., partout sur une seule personne, une seule région etc.”

Esențială este prima condiție a unei monografii, și anume, să fie concepută și realizată în temeiul principiilor științifice de comunicare riguroasă a adevărului, a realităților concrete, demonstrabile prin documente – cronici, acte oficiale și particulare din diferite epoci, sau date statistice moderne, încât aprecierile și judecățile autorilor să aibă acoperire reală, să fie inatacabile, să beneficieze de acribie. Cercetarea monografică reprezintă particularul, în raportul logic universal – particular. Nu se poate realiza o cercetare amplă, bunăoară asupra unei regiuni, țări sau grup de țări, dacă cercetarea științifică nu are la îndemână acea zestre de cunoștințe concrete despre fapte și obiecte particulare, în cazul de față, monografii despre satele și orașele unei regiuni, ale unei țări. De aici și responsabilitatea autorilor de monografii. Monografia științifică reprezintă un document, dar și un instrument al disciplinelor moderne de constatare obiectivă, prin scriitură, a unor

fapte naturale și omenești ce exclude *ab initio* partizanatul politico-ideologic și procedeele vinovate de eludare ori mistificare a realităților istorice descrise.

În Bucovina secolului al XIX-lea, studiul monografic a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, citabile fiind lucrările lui I. G. Sbiera: *Aron Pummul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*, 1889, și *Grigoriu Ureche. Contribuiri pentru o biografie a lui*, 1883; Dimitrie Dan – primul cercetător bucovinean care publică monografii de localități, monumente istorice și grupuri etnice –: *Comuna Straja și locuitorii ei*, 1889, *Mănăstirea și comuna Putna*, 1905, dar și *Țigani în Bucovina*, 1892, *Rutenii din Bucovina*, 1913, ș.a. Exemplele pot continua cu unele cărți monografice ale marelui folclorist Simion Florea Marian și ale altor cărturari bucovineni.

În *Prefață*, autorii monografiei *Cupca* informează cititorii despre motivele care i-au determinat să elaboreze o asemenea lucrare: „... nu au fost numai de ordin sentimental, dragostea nestinsă pentru satul natal și oamenii lui ..., ci și temeuri de ordin național și științific pe care le vom prezenta în continuare”. Unul dintre motive, ce trebuie neapărat evidențiat, îl reprezintă „existența unor monografii mai vechi” sau „mai recente” – dinainte de 1940 – ale satelor Mihalcea, Igești, Corcești; (după război, ale comunelor: Bilca, Botoșana, Frătăuții Vechi, Corcești, Udești, Horodnicul de Jos, Sadova și Zamostea). Acesta mi se pare motivul esențial, întregirea cunoștințelor noastre despre istoria reală a unor colectivități umane. Ținând seama de nivelul cercetării monografice din vremurile noastre, socotesc potrivit ca autorii monografiei istorice *Cupca...* să fi insistat mai mult în *Prefață* asupra metodelor de investigație și de structurare a materialului acumulat – de la factorii geografici și demografici, până la creația folclorică și traiul zilnic al locuitorilor.

Prefața cuprinde unele date și aprecieri referitoare la aspecte contemporane ale locuitorilor din Cupca, chestiuni asupra cărora se revine în ultimele pagini ale monografiei.

Rigoarea demersului omului de știință este evidentă în primul capitol, *Cadrul geografic, așezare geografică, vecinătăți, hotare*. Petru Ciobanu concepe studiul într-un sistem coerent, universul natural, microcosmosul în care s-a constituit istoric comunitatea umană din Cupca fiind înfățișat sub toate laturile reale, de la relief și geologia teritoriului, la vegetație și animale. Autorul apelează la cele mai noi cercetări, începând cu *Monografia geografică a R.P.R.* din 1960 și *Atlasul R. S. România*, din 1974, și terminând cu lucrarea lui D. Târziu, *Pedologie și stațiuni forestiere*, din 1997. Petru Ciobanu, consecvent principiului deontologic al omului de știință, a consultat și lucrarea *Geografia regiunii Cernăuți*, a lui I. Jupanski, apărută la Cernăuți în 1993, în limba ucraineană. Trebuie să remarcăm aderența profesorului la cele mai noi orientări și metode de cercetare. Distanțându-se de unele principii vechi ale geografiei și geologiei, domnia-sa împărtășește, fără prejudecăți, metodele moderne, cunoscute sub numele generic de ecosistem. Autorul a asimilat cu iscusință, în succinta sa cercetare, principiile „aclimatizate” la noi de Const. Pârnu și colaboratorii în cartea *Ecosistemele din România*, 1980,

precum și studiul din cartea *Tipuri de ecosisteme forestiere din România*, de N. Doniță și colaboratorii, din 1990. În paranteză fie spus, asemenea cercetări ar trebui să devină decalogul programelor partidelor politice din România contemporană.

(Ar fi fost nimerit, din punct de vedere al cititorului, ca P. Ciobanu să prezinte cele 17 titluri ale bibliografiei imediat după succintul său studiu. Plasarea la pagina 457 a volumului nu este numai incomodă, ci și amendabilă cercetării aplicate).

Neașteptat de incoerent, sub raport metodologic, este capitolul II, conceput fără a da cititorului o perspectivă istorică clară, demonstrată cu documente istorice de valoare universală. Însuși titlul – ...*evoluția satelor din nord-vestul Moldovei în perioada premoldovenească (sec. XI–XIV ... este tautologic, ca să nu mai vorbim de posibile interpretări eronate. Intenția autorului de a evoca „momente semnificative” din istoria antică (sclavagistă) și Evul Mediu (feudalismul timpuriu și dezvoltat) în nordul Moldovei era absolut necesară pentru cititorul contemporan din România și Ucraina și trebuia realizată succint, pornind de la documentele de circulație europeană.*

Înainte de descrierea stărilor sociale din „satele Moldovei”, este bine să știm cine erau locuitorii din nordul Moldovei, mai exact Țara de Sus, în lunga perioadă a secolelor I–XIV. Consultarea răbdătoare a celor două tomuri: *Istoria României. I. Comuna primitivă. Sclavagismul. Perioada de trecere la feudalism*, București, Editura Academiei, 1960, 890 pagini și, mai ales, volumul al II-lea, *Feudalismul timpuriu. Feudalismul dezvoltat, în condițiile fărâmișării feudale și ale luptei pentru centralizarea Statului. Feudalismul dezvoltat, în condițiile instaurării dominației otomane (a doua jumătate a secolului al XVI-lea)*, București, Editura Academiei, 1962, 1 158 pagini – primele și cele mai valoroase sinteze din a doua parte a secolului al XX-lea privind istoria României – ar fi evidențiat realități istorice ce trebuie cunoscute de orice om de bună-credință, român ori de altă etnie.

Am publicat în revista „Steaua”, nr. 3–4/1993, lucrarea *Ținutul Cernăuților, date istorice și demografice* (reprodusă în publicația „Acașul” din Cernăuți și apoi în cartea *Bucovina – istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002), în care am prezentat datele esențiale din *Istoria României*, vol. II, referitoare la populația de pe teritoriul Moldovei în timpul secolelor I–XIV. Începând cu Strabon și Ptolemeu, celebrii geografi greci care vorbesc despre populația geto-dacică, și până la Jan Duglosz, cronicarul polonez care descrie memorabil pădurile, ogoarele și locuitorii Țării Sepenicului, zeci de evenimente istorice, documente slave, polone, germane, maghiare, persane, bizantine atestă faptul că pe teritoriul Moldovei se înjghebaseră cnezate și voievodate, deci formațiuni statale cu administrație și oaste proprii, înainte de descălecătorii din Maramureș, Dragoș și Bogdan I.

Istoricul bizantin Nicetas Choniates menționează că, în apropierea Haliciului, la hotarul de răsărit al Galiției, existau în anul 1164 români, numindu-i „vechi coloni din Italia” (cf. Dim. Onciul, *Din istoria românilor*). O consemnare slavă din secolul al XII-lea, numită *Voskrenskaia letopis*, menționează localitățile „Socăva”

și „Seret” (Suceava și Siret). Dimitrie Cantemir vorbește despre „Voievodatul (Țara) Câmpulung, republica”, formațiune statală existentă înainte de domnia lui Bogdan I (1359–1365), deoarece cronicari poloni arată că, în anul 1325, o oaste românească din ținuturile Cernăuților și Sucevei participă, alături de ruteni și lituanieni, la lupta armatei polone, condusă de regele Wladislaw I Lokietek împotriva markgrofului de Brandenburg. Această oaste a fost organizată de voievozii Țării Sepenicului și Câmpulungului–Suceava.

Este un adevăr axiomatic faptul că Bogdan I, întemeietorul statului de sine stătător Moldova, a ocupat Voievodatul Câmpulung–Suceava și Țara Sepenicului, unind sub sceptrul său și celelate voievodate și cnezate, din centrul și sudul provinciei, devenind domn al Moldovei. Din dinastia boierească de la Sepenic se va ridica la conducerea Moldovei – dintre Carpați și Nistru, de la Ceremuș până la Dunăre –, familia Mușateștilor.

Formularea din monografie, „pe același teritoriu (care?) s-a constituit, în secolul al XIV-lea, nucleul (?) statului moldovenesc ...” este confuză. Cum adică „nucleul statului”, din moment ce Bogdan I a unificat mai multe asemenea „nuclee”?

Obiectul nemijlocit al monografiei apare în subcapitolul 2, *Atestarea documentară a satului Cupca. Comentarii* (p. 52–65). Remarcabile sunt aria documentării; punerea în pagină a opiniilor unor cercetători autohtoni și ruși, referitoare la numele a opiniilor unor cercetători autohtoni și ruși, referitoare la numele „Cupca”; documentele istorice în care așezarea umană este pomenită până în anul 1774; relațiile sociale și condițiile de viață ale sătenilor etc. Acest subcapitol era firesc să se încheie cu prezentarea datelor recensământurilor efectuate în Moldova, în anii 1772 și 1774, deoarece în anul următor Țara de Sus (nordul Moldovei nu primise încă numele de „Bucovina”) este ocupată, prin șantaj și crimă, de Imperiul Habsburgic.

Spre surprinderea cercetătorului avizat, autorii monografiei satului Cupca nu iau în considerare datele concrete înregistrate în recensământurile citate, cu toate că în bibliografia de la p. 458 apare menționat „Dimitriev, L., 1975 – *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII (?); tom. I și II (?); *Recensământul populației Moldovei în anii 1772–1773 și 1774*, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești, Institutul de Istorie, Chișinău”.

Titlul și datele tehnice exacte ale acestei ediții sunt: *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I; vol. II, partea a II-a, *Recensămintele populației Moldovei în anii 1772–1773 și 1774*. Alcătuită, cuvânt introductiv și comentarii de P.G. Dimitriev, sub redacția lui P. B. Sovietov, Editura Știința, 1975. Ca atare, P. G. Dimitriev nu este autorul lucrării, iar ediția este volumul VII, nu VIII, partea I, care cuprinde ținuturile din Țara de Sus; partea a II-a este un alt volum.

Informații referitoare la ținuturile de pe aria ce avea să devină „Bucovina” au fost analizate, pentru prima dată în limba română, de Pavel Țugui, în lucrarea *Populația Bucovinei între anii 1772–1774*, apărut în „Academica”, anul II,

februarie, nr. 4 (16), 1992, p. 4–5. Fără a intra cu oamenii și vremurile în polemică, notez constatarea: până în februarie 1992, nici un demograf sau istoric român nu s-a aplecat asupra celor două cărți, publicate în 1975 la Chișinău. O curiozitate nestăpânită m-a împins, prin 1986, să frunzăresc cele două volume, apoi să studiez, cu atenție, structura administrativă a Moldovei, zecile de mii de nume de familie precum și compoziția etnică și socială a localităților.

Recensământul din 1772 este redactat în limba rusă. Satul Cupca apare în ținutul Suceava, Ocolul Berhomete (volumul VII, partea I, nr. 7), el aparține de Mănăstirea Putna și are 30 de familii, din care 8 case pustii, 3 țigani și un popă. Reiese că militarii ruși au efectuat un recensământ destul de superficial, pentru că unii săteni fugiseră, lăsând casele pustii!

Al doilea recensământ a fost realizat de Divanul Moldovei în limba română, de comisii formate din demnitari de stat, lucrările Ținutului Suceava fiind redactate „acum, 1774 iuni 28”, dar recenzorii, mai comozi, n-au înregistrat numele capilor de familie, cum au procedat recenzorii la Câmpulung–Suceava, Ținutul Cernăuți, Hotin etc. La pagina 337 a volumului citat apare: „Cupca. 31 – toată suma caselor;

5 scădere rufeturile, însă:

1 popă,

2 femei sărace,

2 țigani,

26 – rămân birmici”.

Aceste date din recensământul din 1774 meritau să fie analizate cu atenție, ele constituind un reper inatacabil în înțelegerea istoriei satului Cupca. Se puteau face comparații cu numărul familiilor din celelalte sate din Ocolul Berhomete, câte familii de țigani, jidovi, ruși erau în acest Ocol și, în fine, ce reprezintă, din punct de vedere social și civic, 26 de familii de „birmici”.

Recensământul din 1774 oferă date mult mai precise în comparație cu recensământul generalului Splény, din 1775, care înregistrează: 30 de țărani și un popă, deci tot 31 de familii în satul Cupca, fără a lua în considerare etnia locuitorilor, situația lor economică și obligațiile către autorități etc. Studiarea comparată a antroponimelor din recensământul Divanului Moldovei cu recensământurile din Transilvania oferă probe concrete privind proporțiile bejenarilor veniți în Moldova din satele născădene și maramureșene. Întemeierea de sate noi pe teritoriul Bucovinei (p. 86) trebuie demonstrată cu acte oficiale. Personal, apreciez că unii cercetători supradimensionează imigrarea din Transilvania, fapt neconfirmat de investigațiile recensământului populației de ciangăi de pe aria Ținutului Bacău și Neamț.

De asemenea, trebuie reluate cercetările asupra așa-ziselor imigrări în Moldova ale ucrainenilor, evreilor, țiganilor, ungarilor, polonezilor etc., având în vedere și studiile publicate, după al Doilea Război Mondial, în marile centre științifice din lume. Autorii monografiei de față greșesc când afirmă: „Inițial, numărul evreilor în Moldova era foarte mic”. Afirmarea nu are suport real, din

moment ce recensământul Divanului Moldovei din 1774 înregistrează pe aria viitoare Bucovine 2 426 de evrei, iar în Ținutul Hotin existau „59 jidovi din târgul Hotinului; 163 jidovi de prin sate”, în total 222 de familii, adică cca 1 110 persoane.

Și în capitolul *Bucovina sub administrația austriacă* (p. 67 și urm.), autorii transcriu necritic diverse cifre despre populația de pe aria denumită de habsburgi „Bucovina”. De pildă, se scrie că „la data încorporării în Austria”, pe suprafața de 10 442 km² a Bucovinei exista o populație de 70 000–75 000 de locuitori (Vl. Trebici, 1996), iar la pagina următoare se arată „slaba densitate a populației (7 loc./km²)”.

Aceste date sunt greșite, ele neținând seama de documentele istorice *Recensământul Divanului Moldovei* (zis și „Rimski-Korsakov”) din vara anului 1774 și cel al generalului Splény, realizat la începutul anului 1775, în limba germană. Pornind de la aceste două documente oficiale, am scris în „Academica” din februarie 1992:

– Cf. doc. Splény, se înregistrează 226 de sate și 52 de cătune, locuite de 14 350 de familii sau 71 750 de suflete, ceea ce reprezintă într-adevăr 7 loc./km². Reproducem și aprecierea lui I. Nistor despre lucrarea lui Splény: „foarte superficială și de tot insuficientă”.

– Recensământul „Rimski-Korsakov” înregistrează 266 de localități, între care trei denumite târguri, cu o populație de 16 792 de familii, care, împreună cu călugăria și călugărițele reprezintă 84 514 suflete. Efectuat cu aproape un an înaintea de cel al lui Splény, recensământul Divanului Moldovei înregistrează, în plus, 2 442 de familii, ceea ce reprezintă vreo 12 210 locuitori. Concluzia: densitatea populației era, în 1774/75 de 8,06 loc./km².

Ce l-a determinat pe Vl. Trebici și pe unii dintre amicii săi să refuze analiza critică, științifică a documentelor istorice editate la Chișinău, să le compare, este inexplicabil.

Simpla confruntare a celor două documente – operată de subsemnatul în *Bucovina – istorie și cultură* (p.57–58) – arată că generalul Splény n-a înregistrat 1 535 de case/familii, micșorând astfel populația teritoriului ocupat cu 7 675 de locuitori! Recensământul lui Splény nu înregistrează satul Cuciurul Mare – cu 198 de case în documentul Divanului Moldovei; Bănila pe Siret, Calafindești. Târgul Cernăuți avea, în 1774, 388 de case, iar în 1775 (la Splény) numai 278; Mahalaua: 65 de case, la Splény, doar 30; Siret: 84 de case, la Splény, numai 67 etc.

Altă constatare. Vorbind despre „situația administrativă” pe „teritoriul viitoare Bucovine” – formulare corectă –, autorii susțin că problema a fost clarificată de „cercetările efectuate de Constantin Ungureanu (1996)”. Afirmatia nu corespunde adevărului, deoarece structura administrației Moldovei, existența de ținuturi, ocoale, sate, târguri, sate răzeșești, statutul special al Ținutului Câmpulung-Suceava etc. au fost prezentate în cercetarea publicată în „Academica” din 1992, iar Constantin Ungureanu a reluat întreaga chestiune în studiul *Populația*

Bucovinei în preajma anexării ținutului de către Austria, apărută în „Revista de istorie a Moldovei”, VII, nr. 1, ianuarie–martie 1996, mai precis după patru ani! Domnia-sa a pus în discuție, în esență, concluziile studiului meu despre *Compoziția etnică* a populației de pe „teritoriul viitoarei Bucovine”.

Asupra structurii etnice, problemă extrem de importantă și sensibilă, am revenit cu noi date și lămuriri în *Bucovina – istorie și cultură*, apărută cu doi ani înaintea monografiei *Cupca*. Reproduc concluziile. În vara anului 1774, pe teritoriul viitoarei Bucovine trăiau cca 86 530 de locuitori, structura etnică fiind următoarea: 56 290 români (65,05%); 17 135 ruteni (19,8%); 5 975 huțani (6,9%); 2 655 țigani (3,06%); 2 425 evrei (2,8%); 1 065 ruși (1,23%); 460 polonezi (0,53%); 435 armeni (0,5%); 70 turci (0,08%) și 20 de nemți. Datele despre țigani, evrei, ruși, polonezi, armeni, turci și nemți le-am cules din recensământul Divanului Moldovei, încât ele sunt inatacabile. Și numărul huțanilor reiese din recensământ. Numărul familiilor de ruteni (ucraineni) l-am stabilit pornind exclusiv de la patronime, de unde și posibila relativizare. Metoda utilizată a fost comparația: orice patronim din ținuturile ocupate de austrieci l-am căutat pe restul ariei Moldovei și, dacă nu a apărut, am stabilit a fi patronim ucrainean. Exemplu: Malaico, Pauliuc, Sinco, Coșco, Facăr, Boida etc.

Autorii monografiei *Cupca* au evitat să confrunte datele din recensământul Divanului Moldovei (1774), bogat în date demografice, administrative, sociale etc., cu recensământul generalului Splény, din 1775, și al lui Enzenberg. Desigur, o monografie a unui sat nu este necesar să antreneze probleme ce privesc istoria unei provincii sau a țării. Autorii monografiei și-au extins, însă, considerațiile asupra istoriei nordului Moldovei. Uneori, demersul este bine gândit, alteori, ratat, prin afirmații nedemonstrate cu documente istorice. Dacă autorii s-au aventurat în prezentarea nordului Moldovei, devenit Bucovina, era necesar un capitol de sine stătător, dedicat realităților culturale, învățământului, circulației scrisului în limba română și în alte limbi, reprezentanților spiritualității românești din secolul al XVIII-lea etc.

Capitolul *Situația Bucovinei la încorporarea sa în Imperiul Habsburgic* suferă de oarecare incoerență. Datele prezentului istoric au trimeri spre fapte revoluate, unele inadecvat evocate. N-am înțeles de ce opiniile lui Dimitrie Cantemir, din *Descriptio Moldaviae*, despre locuitorii din Țara de Sus, precum și cele ale lui Ioan Budai-Deleanu, sunt „evocate” în subcapitolul *Imaginea poporului român în ochii administrației austriece în secolul al XIX-lea* (?). Cei doi mari scriitori și gânditori români, în epoci și situații istorice diferite, s-au privit „în oglindă” și au transmis conașionalilor – nicidecum administrației austriece – propriile judecăți despre virtuțile și viciile neamului căruia aparțin, așa cum au procedat, mai târziu, toți marii oameni de cultură ai României moderne.

Autorii revin la titlul monografiei de-abia la p. 99, cu subcapitolul *Satul Cupca în perioada 1775–1848*. După o „introducere” menită a indica sursele bibliografice (se vede cât de întemeiată este observația noastră că la fiecare capitol trebuia să apară trimerile la scrierile consultate!), ni se oferă date despre Cupca.

Iarăși erori: „Recensământul Divanului Moldovei din 1774 a găsit în Cupca 39 de case, din care 8 pustii ...” Cifrele sunt greșite, ele nu există în vol. VII, Partea I, 1975, p. 337 și este inacceptabilă o asemenea modificare a unui document. De asemenea, recensământul Splény nu înregistrează „36 familii”, așa cum apare la p. 100 a monografiei, ci numai 31 de familii¹.

Privind cu oarecare îngăduință astfel de erori, nepermise într-un text scris, autorii reușesc, totuși, să prezinte corect evoluția populației din Cupca în *Tabel nominal al familiei proprietare de rusticale în 1836*, document inedit, ce trebuie remarcat pentru că numele de familie oferă posibilitatea formulării unor concluzii despre structura etnică a colectivității umane din Cupca și despre condițiile socio-economice noi ale țărănimii bucovinene. Și acest capitol este deseori „încărcat” cu numeroase date despre istoria Bucovinei, care nu-și aveau rostul decât în măsura elucidării realităților din Cupca.

La fel se întâmplă și în capitolul IV. De-a lungul paginilor 117–154, citim despre *Evoluția politică a Bucovinei în perioada 1849–1918*, despre „progrese înregistrate pe tărâm economic și social”, un material istoric destul de bogat, cu multe observații judicioase, un compendiu eterogen despre istoria Bucovinei de după Revoluția din 1848. Contribuția incontestabilă a autorilor constă în prezentarea analitică a situației economice și sociale a Bucovinei, însoțită de relevante informații statistice referitoare la bogățiile naturale, proprietățile funciare, distribuirea terenurilor și structura proprietății funciare. Bunăoară, în 1914, existau în Bucovina 77 165 proprietari, fiecare având sub 0,5 hectare, iar la polul opus, 63 proprietari cu peste 2 000 hectare. Și în Bucovina, autoritățile austriece au dus o politică constantă de sărăcire a majorității țăranilor. De mare interes istoric este statistica despre „ocupația locuitorilor cu munci calificate și naționalitatea lor în anul 1910” (p. 141). Procentul etnicilor români în sistem este, fără exagerare, jalnic: meseriași – 7,9%; negustori – 4,3%; avocați – 6,8% etc. De aici și deteriorarea atmosferei politice în preajma și după Primul Război Mondial.

Cu subcapitolul *Satul Cupca în perioada 1849–1918* se diversifică și aprofundează cercetările despre microuniversul satului Cupca. Impresionantă este informația despre stările economice, repartizarea terenurilor agricole pe fiecare familie, ocupațiile, instituțiile sătești, învățământul rural, starea sanitară, schimbările intervenite în structura etnică a locuitorilor din Cupca. De data aceasta, autorii aplică rațional regulile de elaborare a unei lucrări științifice, singurul criteriu fiind comunicarea adevărului. Analizând, de pildă, situația școlarizării, autorii constată, fără comentarii de ordin sentimental: „Proporția copiilor școlarizați din totalul populației a variat în intervalul 1883–1912 între 10,4% (1910) și 14,6% (1894), în medie 12,6%. În altă parte, prezintă un tabel referitor la sporul populației ortodoxe între anii 1855 și 1914, pe sexe. Se observă că sporul mediu cel mai înalt a fost în anii 1896–1900, de 157, în timp ce între 1911 și 1914 a fost de 86 (p. 180).

¹ Cf. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă ... de acad. Radu Grigoriu, București, Editura Academiei, 1998, p. 249, nr. c. 18.

Contribuția originală a autorilor acestei monografii se remarcă în capitolul V, *Bucovina sub administrație românească (1918–1940). Satul Cupca în perioada 1918–1940*, aceasta și pentru că realizează o sinteză asupra ținuturilor bucovinene într-o perioadă istorică puțin cercetată sistematic, căreia unii protagoniști îi conferă pagini encomiastice sau eludează, cu rea intenție, contrastele și limitele progresului social real. De la început, se prezintă situația demografică reală din anul 1919: pe aria bucovineană, *românii erau minoritari*, adică 46,7% din totalul locuitorilor.

Remarcabile mi se par paginile despre viața economică din Bucovina interbelică, nescăpându-le nimic autorilor, de la repartizarea proprietăților, până la stările reale din gospodăria țărănească și nivelul productivității sociale. Oprindu-se asupra semințelor, uneltelor și utilajelor agricole, se arată că Bucovina era „cea mai bine dotată din toate provinciile țării, cu pluguri, grape și rarițe ...” și, totuși, coexistau și „unelte din lemn”. Țăranul „nu avea nici bani, nici nu învățase” să se întovărășească, să folosească tehnica modernă în exploatarea agricolă. Citind paginile acestei monografii ne dăm seama cât de departe era țăranimea română, în anul de grație 1940, de civilizația și cultura europeană a secolului al XX-lea. Industria forestieră, dominantă în Bucovina, o dețineau, aproape sută la sută, vechii proprietari de pe vremea stăpânirii habsburgice, germani și evrei; comerțul și meseriile, așijderea. Instituțiile de credit, băncile aveau, în cea mai mare parte, capital străin, țăranului nefiindu-i înlesnit creditul. A crescut proporția știutorilor de carte de la 40%, în 1916, la 65,7% în 1930, dar procentul de analfabeți, în 1940, era mult prea mare.

Instructive sunt datele privitoare la procesele demografice și ocrotirea sănătății. Autorii acestei cărți arată că în perioada 1919–1940 a existat un grad ridicat al mortalității infantile, „atât în valoare absolută cât și în raport cu țările vecine”. Ea era „însăpăimântătoare”, de circa 20%, generată fiind, înainte de toate, de „nivelul scăzut de trai și de cultură” și lipsa asistenței medicale. În județul Storojineț revenea, în medie, un medic la 15 825 de locuitori! Datele prezentate sunt zguduitoare, însă perfect adevărate, metodologia de analiză a unor asemenea fenomene, esențiale pentru existența unui popor, trebuie împărtășită de toți autorii monografiilor rurale și urbane.

Același spirit critic modern, de analiză detaliată a faptelor și fenomenelor concrete, se regăsește în subcapitolele dedicate *Satul[ui] Cupca în perioada 1918–1940*, circa 134 de pagini, partea substanțială a monografiei. Găsim în acest microunivers rural istoria reală a așezărilor rurale din România anilor 1918–1940. În 1930, satul Cupca avea 2 130 locuitori, față de 155 persoane, în vara anului 1774. Și structura etnică s-a modificat, căci împreună cu românii trăiau 71 de evrei, 47 de germani, 40 de ruteni-ucraineni și 4 poloni (p. 236).

Autorii au recurs la o tehnică ingenioasă în stabilirea vechimii locuitorilor în Cupca (p. 238–244), elocventă fiind lista familiilor din Cupca, existente în perioada 1690–1940. Ea merită să fie extinsă în cercetarea monografică, deoarece oferă cunoștințe mai sigure despre vechimea stabilirii unei familii într-o anumită

localitate. Ingenioase sunt și judecățile referitoare la patronime, amplele considerații despre onomastica din Cupca. De mare interes sunt paginile referitoare la condițiile de locuit, descrierea atingând toate cotloanele vieții rudimentare din satul românesc, aspectele vieții cotidiene, hrana zilnică – celebra mămăligă, camera în care locuiesc membrii familiei, încăperile ce aveau lut pe jos, nu podele etc. Sunt descrise obiceiurile străvechi, viața spirituală în dimensiunile ei tradiționale, unele de înalt rafinament spiritual, altele primitive, oraculare sau chiar exotice. Colectivitatea rurală, din varii motive, a fost, până de curând, prea puțin receptivă față de civilizația și cultura urbană. Persistau mentalitățile conservatoare, învechite, chiar pernicioase, cum că odraslele trebuie să rămână ciobani, să îngrijească vitele, să muncească ogorul, să-și facă gospodărie în satul natal, o concepție conservatoare, de închidere a orizonturilor generațiilor tinere. Recensământul din 1930 înregistra în Cupca 722 neștiutori de carte, din care 299 bărbați și 423 femei (p. 284). Animatorii vieții culturale în sat au fost învățătorii și preoții.

Ultimul capitol al monografiei este intitulat *Bucovina în anii 1940–1944*, conceput să elucideze trei evenimente dramatice din viața populației bucovinene: retragerea autorităților române din nordul Bucovinei, ocupat de Armata Roșie în temeiul odiosului Pact Ribbentrop-Molotov; situația populației bucovinene rămasă un an sub administrația sovietică; reocuparea Bucovinei de Nord de trupele româno-germane, în vara anului 1941 și menținerea administrației româno-germane pe teritoriul nordului Bucovinei până în martie 1944.

Din motive inexplicabile, autorii monografiei nu înregistrează riguros sursele documentare, ci menționează doar numele unor cercetători în *Introducere*. Ca atare, cel mai important capitol al acestei cărți, cuprinzând evenimente tragice pentru români și unele minorități naționale, nu beneficiază de o expunere științifică, adică fiecare afirmație din text să aibă în subsolul paginii sau la sfârșitul capitolului sursa documentară. Numai așa cititorii lucrării pot să confere acesteia credibilitate. Autorii au apelat la numeroase mărturii personale, procedeu judicios și laudabil din punct de vedere științific, dar această metodă trebuie completată și de documente atestate oficial, așa cum procedează inteligent autorii, prin publicarea tabelului cu familiile deportate din Cupca de autoritățile sovieto-ucrainene la 13 iunie 1941 (p. 394–397). Evidențierea obiectivă a deportărilor sovietice, nejustificate juridic și considerate crime împotriva umanității, trebuia însoțită și de un alt eveniment important creat printr-o înțelegere între guvernele de la Moscova și Berlin. O comisie sovieto-germană a aprobat cererea a 1 501 cetățeni rămași în nordul Bucovinei, de a se repatria în România, dar prin Germania. D. Vatamaniuc a publicat lista românilor din lagărele germane care urmau să fie repatriați în anul 1941 (vezi „Analele Bucovinei”, anul VIII, 2/2001, p. 401–419 și anul IX, 1/2002, p. 269–284).

Am citit cu atenție paginile ce evocă retragerea Armatei Române din nordul Bucovinei, în iunie–iulie 1940, am cunoscut atunci multe fapte, dar o privire de ansamblu asupra dramaticelor evenimente mi-am putut forma numai după lectura rapoartelor trimise de procurorii militari din Cernăuți, Rădăuți, Storojineț, Suceava,

Bălți etc., regelui Carol al II-lea, membrilor Coroanei Regale. Zecile de pagini scrise în acele zile fierbinți constituie mărturii oficiale, care nuanțează mult ceea ce s-a publicat până acum.

Este necesar ca acele rapoarte să fie publicate integral.

Paginile dedicate administrației sovietice din 1940–1941 se întemeiază pe o bogată bibliografie. Cutremurător, redactat „la rece”, cu multe mărturii inedite și inatacabile, mi se pare subcapitolul *Cupca și drama românilor dela Fântâna Albă, din 1 aprilie 1941*. Paginile se citesc ca un roman sud-american, autorii izbutind să surprindă „pulsul maselor”, sentimentul național apărând aici ca o „monadă”, un crez metafizic, țărani – mulți neștiutori de carte – adunându-se în jurul „zvonusului” și înfruntând moartea, numai să ajungă la Mama lor, România, la frații și surorile lor. Cruzimea autorităților sovietice este de domeniul barbariei, al Inchiziției bolșevice dezumanizate. Represiunea neîndurătoare, anchetele prelungite, arestările și întemnițările au compromis, irevocabil, sistemul sovietic și așa-zisele principii umaniste ale Constituției U.R.S.S.

Subcapitolul *Restabilirea administrației românești în nordul Bucovinei* este prea succint și neîntemeiat pe o documentare exhaustivă. Chestiunea tratată aici este deosebit de importantă și are implicații internaționale.

Este o lipsă a monografiei că nu se face o analiză amplă asupra destinului familiilor de evrei evacuate forțat din sat și cine a beneficiat de averile lăsate în Cupca, că nu se dau nume ale membrilor „comisiei de românizare”.

Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, a Ministerului Justiției și al Educației Naționale etc., cuprind emii de pagini despre situația socială, economică, culturală, politică, demografică, sanitară din nordul Bucovinei pentru anii 1941–1944. Publicarea acelor documente ar spori credibilitatea istoriografiei noastre.

Monografia istorică *Cupca, un sat din Bucovina* a ridicat vâlul de pe realitățile unui trecut românesc zbuciumat. Scrierea provoacă noi întrebări în eforturile de restabilire a adevărului, reconstituie aspecte inedite din existența milenară a unui sat românesc, dar aruncă și noi provocări pentru lumea cercetătorilor istoriei Bucovinei, cu deosebire a epocii contemporane, cu interese egoiste de mare putere a vecinilor noștri de la Răsărit.

Autorii monografiei *Cupca* merită prețuirea noastră pentru truda de a consulta zeci de cărți și reviste de specialitate, în vederea reconstituirii trecutului unei așezări omenești, precum și pentru discernământul moral și intelectual de a privi realitățile istorice cu detașare și luciditate.

BUCOVINA LA ÎNCEPUT DE MILENIU: MITURI VECHI, MITURI NOI

DUMITRU TEODORESCU

Rândurile de față nu sunt rodul unei cercetări în sensul dat noțiunii de această manifestare. Ele pot fi considerate informale în cadrul de față, reprezentând emanația unor constatări, judecăți și sentințe aparținând semnatarului, de data aceasta nu filolog, ci doar jurnalist.

Am fost martori ai evoluției/involuției acestui interesant fenomen, care este parteneriatul șvabo-suceveano-cernăuțean, vreme de peste 12 ani. Practic, am însoțit, reportericește vorbind, nașterea, creșterea și, oarecum, descreșterea, din motive obiective și subiective, a fructului comuniunii germano-româno-ucrainene, la care ulterior s-au adăugat francezii. O privire peste acești ani poate impune, dacă nu concluzii, cel puțin observații cu oarece semnificație și greutate.

Demersul acesta nu este nou. Alte câteva pagini de asemenea observații au văzut până acum lumina tiparului. Vom privi lucrurile din perspectiva percepției jurnalistului asupra ultimelor evoluții ale părților implicate în parteneriatul germano-franco-ucraineano-român. Sau, mai corect, între regiunile concret prezente în această înțelegere: Augsburg, Mayenne, Cernăuți și Suceava.

Scopul acestui efort cvadripartit a fost, în esență, cunoașterea prin apropiere. Este știut că percepția asupra celuilalt se schimbă sensibil (uneori radical!) prin cunoaștere reciprocă. Când unui – să-i zicem așa – cuplu i se adaugă prieteni apropiați sau prieteni care-și dăruiesc, dezinteresați, experiența și sfatul bun celor doi, șansa înțelegerii crește considerabil.

Într-o discuție preliminară interviului luat istoricului Ortfried Kotzian, președintele de atunci al Institutului Bukowina din Augsburg, un interviu cu o temă oripilantă la vremea aceea pentru noi, românii (era în 1993) – euroregiunea –, energicul sudet pomenea ceva despre o regiune cu tensiuni etnice și numea Bucovina istorică. Mulți simțeau tensiunea, dar fie că o ignorau, fie că-i răspundeau cu o bravadă adeseori inconstientă. Vă amintiți, probabil, unii dintre dumneavoastră, de articolul unui fost coleg de redacție, care scria despre un Cernăuți ucrainean agresiv și intolerant, cu trupe „Omon” aduse să înfrunte palide manifestații proromânești. Insuflatoare (cel puțin) de mânie, o asemenea relatare nu făcea bine mai întâi românilor noștri de acolo, cărora li s-au imputat de fiecare dată

excesele noastre, ale celor din patria istorică. Ortfried Kotzian știa ceva, ceva ce se va insinua și în – era să spun dialogul – în dezbaterile dintre cele trei părți pornite inițial la drum: germană, română și ucraineană. Ceva care se poate numi și necunoaștere, și ură, și intoleranță, și falsă superioritate, ba chiar ignoranță științifică, dacă poate exista așa ceva. Căci emblema parteneriatului, inspirată de nemți, era spiritul științific și a fost nevoie de o fermă luare de poziție a academicienilor din echipa bucovineană românească pentru ca disputele să rămână în terenul științei și nu în cel al politicianului sau al ignoranței. Ce știa Ortfried Kotzian? Aflase un lucru elementar: că numai despre simpatie nu putea fi vorba între mai toate tipurile de relații dintre nordul și sudul Bucovinei...

Să ne întoarcem, însă, la cunoașterea reciprocă. Despre ce prietenii s-au legat de către inițiatorii parteneriatului, șvabii, cu partea ucraineană – știm destul de puține. Poate Serghei Popic, pe atunci responsabil cu relațiile interetnice în administrația cerenăuțeană, să-și fi creat ceva relații în Bavaria... Știm însă de cele legate între mulți dintre oamenii de aici și nemți. Aceiași nemți priviți cu suspiciune de autorități, de serviciile secrete, de „oameni vigilenți” care se ridicau în picioare în această sală pentru a-i interpela cu greu stăpânită asprime. Nemți văzuți ca invadatori. Mai periculoși, culmea! decât vecinii noștri, supraințăriți și grăbiți să-și demonstreze capacitatea (sovietică) de luptă!

Despre prietenia dintre președinții Mîrza și Simnacher am mai scris. Acolo, la el, deși nu mai este președintele Consiliului Regional Schwaben, carismaticul creștin-democrat Simnacher continuă să influențeze diferite autorități în susținerea acestui parteneriat, în pofida majorelor dificultăți pe care le traversează Germania în prezent. El este omul care a apărat această înțelegere tripartită împotriva tuturor celor care, în Germania, i se opuneau. El este cel care a convins consilierii regionali că deschiderea către partenerii din est este necesară și aducătoare de bine. El i-a convins pe prietenii săi din Mayenne să se alăture echipei de trei, pe de o parte pentru a înmulți punțile către binefacerile Occidentului, iar, pe de alta, de a atenua asperitățile relațiilor dintre cele două jumătăți de Bucovină supuse puterii unor țări diferite.

Dar și ceilalți reprezentanți ai părții germane și-au croit prietenii aici. Și nu doar amicitii bazate pe esența preocupărilor lor oficiale, ci și în plan omenesc, un remarcabil număr de mesaje între șvabi și românii bucovineni circulând între cele două provincii prin intermediul directorului Institutului Bukowina, Otto Hallabrin, și al camaradului său, jurnalistul Lucian Geier. Noi i-am numi chiar mijlocitori de amicitie, în acele cazuri în care impasul limbii a interzis dialogul direct între interlocutori doritori de cunoaștere reciprocă. Otto Hallabrin are chiar un merit special: el și-a adus în Bucovina, în excursie, vecinii de stradă! A fost chiar nuntaș aici!...

Consilierii din Augsburgul noilor legislaturi au preluat experiența privind Bucovina a predecesorilor. Într-un interviu pe care ni-l acorda contele von Fûger pentru ziarul nostru, aristocratul rătăcit la sfârșit și început de mileniu era surprins aici de două realități: că nu le suntem cu nimic inferiori și că noi, românii, suntem mai aproape de Dumnezeu. Doamne din Consiliul Regional Schwaben au

permanentizat vizita anuală în ținutul bavarez a unor eleve de la noi, cunosătoare de limba germană. Permanentizată este și prezența medicilor specialiști germani la Spitalul de Neuropsihiatrie de la Burdujeni. Mai rar, dar mai consistent din cauza dramatismului cazurilor, este ajutorul acordat unor bolnavi. Iată, de curând, doamne consiliere șvabe au acordat un ajutor bănesc unei fetițe câmpulungene, operată de urgență la Timișoara.

S-a creat un climat de amicitie cu cei din Schwaben. Partea română a trebuit să străbată porțiunea de drum minată de suspiciune, de neîncredere, de teamă chiar de intențiile „cotropitorilor” din Germania. Poate cel mai elocvent exemplu îl reprezintă evoluția relațiilor la nivel universitar. Indiferente, reci, ameliorate și bune – cum au ajuns astăzi – din partea Almei Mater sucevene, ele au fost de curând marcate de vizita reprezentanților Universității din Augsburg, care au petrecut o zi la Universitatea din Cernăuți și patru la cea din Suceava...

Probabil, există mult mai multe dovezi de cunoaștere reciprocă prin apropiere, nemijlocită, dintre părțile română și germană. Iată, cei de la Augsburg se află și aici, punând umărul la reușita unei manifestări pentru care s-a muncit mult.

Intensitatea relațiilor noastre din cadrul parteneriatului cu Cernăuțul nu sunt nici pe departe pe măsura celor dezvoltate în același cadru cu șvabii. Este o concluzie lamentabilă, dar adevărată. Însăși această realitate vorbește, după aproape un deceniu și jumătate de relații trilaterale, despre adevărul pus în evidență de dr. Otfried Kotzian: chiar și latentă, în Bucovina există o stare conflictuală. Mentalul creat de acest conflict adormit nu putea fi decât unul dacă nu agresiv, cel puțin atent veghetor. Dacă între partea română și cea ucraineană rar s-a trecut peste o atitudine de bunăvoință cenzurată, partea germană s-a străduit să-și împartă bunăvoința în mod egal ambilor parteneri. Că a primit sau nu răspunsul adecvat, rămâne să o lămurească prietenii germani.

Acest parteneriat a devenit, în pofida funcționării lui (aproape) normale, din ce în ce mai puțin vizibil. Până și publicitatea negativă ce i s-a făcut cândva în presă i-a priit. Afla lumea că există și că, existând, duce la controversă. Pe acest din urmă fond au fost cu atât mai puțin sesizate temerile că, o dată cu retragerea președintelui Georg Simnacher din politică, relațiile se vor atenua până la dispariție. Era și de așteptat o asemenea evoluție, urmând o linie vag descrescătoare, atâta vreme cât președinția Regiunii Schwaben era preluată de un alt politician, tot creștin-democrat, dar nefamiliarizat, deși nu străin, cu toate amănuntele, cu toate intimitățile relațiilor bilaterale. Apoi, bună parte dintre consilierii erau nou aleși, fiind străini de-a binelea de sensurile parteneriatului.

Este – reamintim – meritul „nucleului” vechi al șvabilor – președintele Simnacher, sfetnicii săi, consilierii familiarizați, universitarii implicați de-a lungul timpului – că ideea a fost transmisă noilor autorități. După cum este meritul acestora din urmă că s-au străduit să înțeleagă și, în condițiile unor aspre măsuri financiare, că au decis să meargă mai departe.

Ar fi însă nedrept să nu se recunoască faptul că, chiar dacă între limitele bunăvoinței supravegheate, și relațiile dintre cele două jumătăți de Bucovină – în

contextul de care facem vorbire – s-au încălzit oarecum. Cele două universități și-au construit delicate punți între ele. Polițiile de frontieră dialoghează și chiar se aud! Legăturile culturale peste graniță ale celor două etnii principale sunt mult facilitate. Această lejerizare a relațiilor administrativ-politice dintre Cernăuți și Suceava reprezintă și efectul activismului (mai mult sau mai puțin evident) fiecărei părți din cadrul parteneriatului.

Este însă, curios, faptul că împlânzirea – atâta câtă este – a relațiilor dintre sudul și nordul Bucovinei îi supără pe o parte din liderii românimii din nord. Acuzațiile pe care cei de acolo și le aduc unii altora cu privire la atitudinea față de autorități îi privesc. Dar noi nu putem încuraja, dacă respectăm spiritul european care animă acest parteneriat, nesupunerea față de autorități. Unitatea de măsură a luptei liderilor românilor n-ar trebui să fie opoziția în sine, opoziția lor ca persoane importante, față de autorități, ci opoziția care are efect pozitiv asupra vieții și culturii comunităților pe care ei le reprezintă. Căci, altfel, este de mare mirare crâncena bătălie dintre unii asemenea lideri, bătălie ce creează parte celor ce au misiunea de a deznaționaliza, și libertatea unuia dintre cei mai cunoscuți și aprigi dintre aceștia, poetul Vasile Tărățeanu, de a-și sărbători cu fast și în liniște, într-un spectacol-maraton de peste șapte ore, vârsta, cariera și opera. *Hic et nunc!*

Fără îndoială, Vasile Tărățeanu își merită recunoașterea, așa cum și-ar merita-o și Ilie Zegrea, Alexandrina Cernov, Ștefan Gociu, Arcadie Opaiț sau oricare dintre frații noștri de acolo, după care rămâne o operă. Opera lor cea profundă ar trebui însă să fie generația care să-i înlocuiască, cea care să ducă mai departe lupta pentru păstrarea identității culturale a românilor, măcar până Europa își va deschide granițele și către Ucraina. Fără a cădea în naivitate, credem că abia atunci multe lucruri se vor limpezi. Măcar și din perspectiva adusă recent în lumină în presa americană de un reporter al acesteia, care exclama când părăsea Ucraina și intra în România: „Am intrat în Europa!”.

La finalul acestor rânduri pare că se naște întrebarea: care sunt miturile, totuși, la acest început de mileniu? Nefiind tocmai o comunicare științifică, deoarece se bazează pe fapte și date reale, dar și pe idei și concluzii mai degrabă publicistice (nu și neadevărate), de martor/emisător (și) al unor realități imaginate, textul de față propune, până la urmă, niște teme pentru mituri: al neamțului destoinic și exemplu bun de urmat, al românului harnic, dar care trebuie condus, al Bucovinei model – ce se cere remodelat – de înțelegere interetnică, al Bucovinei „mireasă a Europei”, al luptei fratricide, oriunde românii s-ar afla, al lucrului temeinic, gospodărește făcut, dar și al orgoliului și vanității ș.a.m.d.

Mult mai bine ar fi însă pentru noi să ne extragem din mit, din realități virtuale, construindu-ne viața după modelul care nu ignoră realitatea, ci și-o asumă, înfruntând-o, acceptând-o, modelând-o. Lumea se lasă schimbată atunci când vrea ea și adevărul acesta, acceptat, i-a făcut pe cei la a căror civilizație privim cu jind să ajungă acolo unde au ajuns. Cum nu trăim două vieți, acum e momentul să binevoim a ne bucura împreună cu cei care deja se bucură de ceva vreme...

TEATRUL ROMÂNESC ÎN BUCOVINA, ÎNAINTE DE 1918 (III)

TEODOR BALAN

9. Matei Millo în Bucovina (27/VI/9/VII) – 13/25/VII 1871)

Străduințele zadarnice făcute în anii 1868–1870 nu l-au descurajat pe Matei Millo. El avusese de fapt ghinion. Întâi, nu putuse veni din cauză de boală, iar a doua oară din pricina stilizării greșite a cererii care, așa cum a fost concepută, nu putea fi aprobată. Neputând veni atunci în Bucovina, Millo a plecat în vara anului 1870 în turneul în Transilvania, dând pe rând reprezentații în orașele Brașov, Arad și Oravița¹.

Terminându-și în chip strălucit turneul din Transilvania, Millo a revenit în luna mai 1871 cu intenția de a da reprezentații în Cernăuți. Întâi s-a adresat „Societății pentru Cultură”, cerând informații asupra termenului celui mai potrivit. Răspunsul l-a primit de la preotul Călinescu – arhimandritul de scaun demai târziu Miron Călinescu – care l-a sfătuit să vină în luna iulie, când are loc iarmarocul anual al orașului Cernăuți². Millo s-a conformat și la 18 mai 1871 a înaintat Consulatului austro-ungar din Galați o cerere, rugându-l să facă „demersele” de cuviință pe la autoritățile cernăuțene, ca să obțină o autorizație pentru reprezentații la Cernăuți, pentru timpul de la 15 iunie [la] 15 iulie stil vechi.

Consulul austriac din Galați, Kwiatkowski, a expediat imediat cererea la Cernăuți, de unde după șapte zile a sosit răspunsul favorabil.

Obținând autorizația solicitată, Matei Millo a sosit cu trupa sa la Cernăuți, cu o întârziere de 12 zile. N-a avut de suferit din cauza acestei întârzieri, întrucât în urma lui nu erau prenotate alte trupe teatrale.

Trupa lui Millo era constituită din 12 persoane, anume din șase domni, două doamne și patru domnișoare. Domnii: Matei Millo, Necolau, Ellinescu, Mincu,

¹ .*. Brașov, iunie 1870 (*Reprezentațiuni teatrale*); *Teatru român național în Arad*; *Teatrul național în Arad*; *Arad, 1 august 1870 (Thalia română)*; E. T. D. Millo cu societatea sa teatrală la Oravița. În „Albina”, V, nr. 47, 7/19 iunie 1870, p. 1–2; nr. 61, 19/31 iulie 1870, p. 3; nr. 63, 26 iulie/7 august 1870, p. 3; nr. 68, 7/19 august 1870, p. 1–3; nr. 81, 17/29 septembrie 1870, p. 1–3 (Foileton).

² Ioan Massof, *Matei Millo în timpul său*, [București], Editura Națională Ciomei, [1940], p. 239; Anexa 42 A.

G. Alexandrescu și Filipescu. Doamnele: Ef. Popescu și C. Dimitrescu, zisă și Dumitrescu. Domnișoarele: L. Stoinescu, Irina Poenaru, Iliana și Lina.

Știrea că trupa lui Matei Millo, mult așteptatul artist român, a sosit la Cernăuți s-a lătit cu iuțea fulgerului prin rândurile publicului bucovinean. Corespondentul ziarului „Czemowitzer Zeitung”, care semnează cu inițialele D. v. P. – probabil Dimitrie von Petrino – a ținut să dea de știre publicului bucovinean, român și străin, că a sosit „primul și cel mai bun actor român” care totodată este și „cel mai merituos și cel mai proeminent director de teatru” („cel mai merituos și cel mai proeminent director de teatru” (der verdienstvollste und hervorragendste Theaterdirektor). El apelează la patriotismul românilor să-i dea tot concursul³.

Apărând pentru prima dată în fața publicului bucovinean, Matei Millo a ținut să-i adreseze înainte de inaugurarea reprezentațiilor, un apel, în care îi ceru concursul, promițând că va reprezenta îndeosebi „piese adevărat naționale, cu melodii și coruri din muzica populară română”.

Reprezentațiile au avut loc în intervalul de 27/VI (9. VII) – 13/25/VII 1871. S-a jucat în 12 seri, dându-se 10 reprezentații obișnuite și două beneficii, din care unul pentru directorul Matei Millo, iar celălalt pentru actrița Ef. Popescu.

Lista reprezentațiilor după afișele păstrate:

1. Duminică, 27 iunie/9 iulie 1871.

A. *Ciobanul român*, cântonetă națională compusă de Millo, executată de G. Alexandrescu.

B. *Millo director*, vodevil într-un act, de V. Alecsandri, muzica de Wachmann.

Persoanele:

Millo, director al teatrului din București – d-nul Millo

Nene Nae, proprietar – d-nul Necolau

Serviescu, june impiecat – d-nul Elliescu

Ciupici – d-nul Mincu

Ion, feciorul lui Nae – d-nul Filipescu

Cucoana Lucșița, soția lui Nae – d-na Popescu

Tachi – d-nul Alexandrescu

Lina, fiica Lucșiței – d-ra Stoinescu

C. *Paracliserul*, vodevil național compus de V. Alecsandri, muzica de Wachmann.

Persoanele:

Colivescu – d-nul Millo

Florin – d-nu Elliescu

Florica – d-ra Poenaru

³ (D. v. P.), în „Czemowitzer Zeitung”, V, nr. 106, 9 iulie 1871, p. 4.

2. Luni, 28 iunie/10 iulie 1871.

Prăpăstiile Bucureștilor, comedie-vodevil în 3 acte, compusă de Millo, muzica de Wachmann.

Tablourile:

Actul I: Un birt modern în Carnaval, Satan la bal, visul muștrării de cuget, începutul ispitirilor.

Actul II: Salonul unor doamne elegante, două june țărance, răzbunarea unei femei înșelate, Satan probând falsitatea.

Actul III: Închisoarea, căința, Satan salvator, Greșiiți întorși la calea bună.

Persoanele:

Satan, cavaler Coțcazovici, Olteanu, Radu actor – d-nul Millo

Lică, june provincial – d-nul Alexandrescu

Cobuzu, june provincial – d-nul Elliescu

Moșu Părvu, răzășu – d-nul Necolau

Ghibirdic – d-nul Mincu

Un servitor de birt – d-nul Filipescu

Doamna Spazia – d-na Popescu

Țița – d-ra Ilina

Todoara – d-ra Lina

Stanca – d-na Dumitrescu

3. Marți, 29 iunie/11 iulie 1871

A. *Paraponisitul*, vechiu amplotiat fără slujbă, canțonetă comică compusă de V. Alecsandri și executată de Millo.

B. *Fermecătoarea*, vodevil național în 2 acte de Carada, muzica de Flechtenmacher.

Persoanele:

Moșu Nicolae, bătrân țaran – d-nul Mincu

Floarea, fiul său – d-nul Alexandrescu

Dumitru cercelaru – d-nul Necolau

Ileana, fermecătoarea – d-ra Irina Poenaru

Păuna țarancă – d-na Dumitrescu

Ion – d-nu Filipescu

Țărani.

4. Sâmbătă, 3/15 iulie 1871.

A. *Corbul român*, vodevil național într-un act de V. Alecsandri, muzica de Eduard Wachmann.

Persoanele:

Corbul român, bătrân cimpoier – d-nul Millo

Bujor, sergent dorobanț – d-nul Alexandrescu

Leonaș, tânăr împiegat – d-nul Elliescu
 Ispravnicu – d-nul Mincu
 Un țăran – d-nul Filipescu
 Dochîța, jună țăran(că) – d-ra Irina Poenaru
 Anica, nepoata ispravnicului – d-na Stoiescu

Țărani, dorobanți.

B. *Chera Nastasia*, cântonetă comică de V. Alecsandri, executată de Millo.

C. *Cinel-cinel*, vodevil într-un act de V. Alecsandri, muzica de Wachmann.

Persoanele:

Sandu, boier bătrân, proprietar – d-nul Mincu
 Graur, fecior boieresc – d-nul Elliescu
 Smărăndița – d-ra Stoiescu
 Tincuța – d-na Dumitrescu
 Florica, tânără țărăncă – d-ra Poenaru

5. Duminică, 4/16 iulie 1871.

Baba Hârca

Operetă-vrăjitorie în 2 acte și un tablou, compusă de Millo, muzica de Flechtenmacher.

Persoanele:

Baba Hârca, țigană vrăjitoare – d-nul Millo
 Chiosca, țigan – d-nul Alexandrescu
 Lașcu, tânăr boier sub numele de Vlad – d-nul Elliescu
 Bărzu, bătrân logodnic – d-nul Mincu
 Cănju, tatăl Viorichii – d-nul Neculau
 Bulibașa – d-nul Neculau
 Viorica, jună țărăncă – d-ra Irina Poenaru
 Îngerul păzitor al Viorichi – d-ra Stoiescu
 Țărani, țigani, draci. – Foc bengal

6. Luni, 5/12 iulie 1871.

A. *Soldații români*, vodevil național într-un act.

Persoanele:

Iosif Ramurea – d-nul Elliescu
 Iosif Smiecea – d-nul Alexandrescu
 Neagu, țăran – d-nul Mincu
 Porumba – d-na Irina Poenaru
 Mama Stana, muma lui Smiecea – d-na Dumitrescu
 Florica, tânără țărăncă – d-ra Stoiescu

Țărani.

~ La final, după cererea generală, d. Millo va executa:

B. *Paraponisitul fără slujbă*, cançonetă comică de V. Alecsandri.

C. *Chir Zuliaridi*, comedie într-un act de V. Alecsandri.

Persoanele:

Chir Zuliaridi, amant bătrân – d-nul Millo

Papă Lapte, calfă de spițerie – d-nul Elliescu

Afrodita, femeia lui Ziliaridi – d-ra Irina Poenaru

Mândica, țarancă – d-na Dumitrescu

Între acte, d. Alexandrescu va cânta:

D. *De aş fi, iubito, gingaşă floare*, poezie compusă de V. Alecsandri, muzica de Biundi.

7. Marți, 6/18 iulie 1871.

A. *Omul care-și ucide femeea*, comedie vodevilă în 2 acte, tradusă liber de Millo.

Persoanele:

Pupinel – d-nul Millo

Brandaburcă – d-nul Nicolau

Ramasa – d-nu Elliescu

Sabinia – d-ra Irina Poenaru

Onorina – d-ra Stoinescu

Un băiat de birt – d-nul Filipescu

Spectacolul se va sfârși, după cererea generală, cu

B. *Chera Nastasia*

Cançonetă comică de V. Alecsandri, executată de Millo.

8. Miercuri, 7/19 iulie 1871

În beneficiul d-nei Ef. Popesco:

A. *Muma din popor*

Comedie în 3 acte tradusă din franțuzește de Millo.

Persoanele:

Marchizul Ruille – d-nul Millo

Viconte Goutran – d-nul Elliescu

George Bernard, inginer – d-nul Alexandrescu

D-na Bernard, muma lui George – d-na Ef. Popesco

Marchiza – d-na Dumitrescu

Alis, nepoata sa – d-ra Lina

Guistina, subretă – d-ra Irina Poenaru

Wilson, amicul lui George – d-nul Nicolau

Spectacolul se va încheia cu impresiunile de călători a

B. *Cucoana Chirița la Paris*.

Cançonetă comică compusă de V. Alecsandri, executată de Millo în costum scurt modern.

Între acte, d. Alexandrescu va cânta:

C. Am spus florilor frumoase.

Compusă de Petrino, muzica de Flechtenmacher.

9. Vineri, 9/21 iulie 1871.

A. Paraclisierul

Persoanele:

Colivescu, paraclisierul – d-nul M. Millo

Florin, tânăr țaran – d-nul Elliescu

Florica, tânără țarană – d-ra Irina Poenaru

B. Trântorul sau Educația străină

Vodevil într-un act compus de M. Millo.

Persoanele:

Boier Tânjală, proprietar bătrân – d-nul Millo

Machedon – d-nul Millo

Burdulea – d-ra Irina Poenaru

Clopotețu și Tița – d-ra Poenaru

Teodorescu – d-nul Alexandrescu

Gogu, sluga boierului Tânjală – d-nul Elliescu

Gahița, idem – d-na Dimitrescu

10. Duminică, 11/23 iulie 1871.

A. Nunta țărănească

Vodevil național într-un act de V. Alecsandri.

Persoanele:

Chir Gaitani, dascăl grec – d-nul Mincu

Alecu, elevul său – d-ra Irina Poenaru

Frunză, vânător și vornicel de nuntă – d-nul Elliescu

Trotușan, mire – d-nul Alexandrescu

Moș Trohin, bătrân țaran – d-nul Nicolau

Ilenuța mireasă, fiica lui Moș Trohin – d-ra Stoinescu

Țărani, nuntași.

B. Pricopsiții

Comedie vodevilă într-un act de Millo.

Persoanele:

D-1 Robervil, bogat proprietar – d-nul Nicolau

Carol, fiul său – d-nul Eliescu

Senglant, profesor – d-nul Mincu

Janeta, grădinărească – d-ra Irina Poenaru

Eliza, vara lui Carol – d-ra L. Stoinescu

Antonio, domestic – d-nul Filipescu

Spectacolul se va încheia cu impresiunile de călătorie a

C. Cucoana Chirița la Paris.

Canțonetă comică compusă de V. Alecsandri, executată de Millo în costum scurt modern.

11. Luni, 12/24 iulie 1871.

În beneficiul lui M. Millo

A. *Barbu Lăutarul.*

Canțonetă compusă de V. Alecsandri, executată de Millo, în care dumnealui, acompaniat de un taraf de lăutari, va apărea în costum tradițional.

B. *Muza dela Burdujeni.*

Comedie-vodevilă într-un act de C. Negruzzi.

Persoanele:

Muza de la Burdujeni – d-nul Millo

Șătrarul Trohin – d-nul Mincu

Cavalerul Seg. Turlopini – d-nul Elliescu

Chir Lacherdopulo – d-nul Elliescu

Elliescu, actor român – d-nul Elliescu

Drăgănescu – d-nul Alexandrescu

Stănică, băiat în casă la Cena Caliopi – d-ra Irina Poenaru

B. *Poetul romantic.*

Persoanele:

Stan, boeriu bătrân – d-nul Nicolau

Poetul – d-nul Alexandrescu

Femea lui Stan – d-na Dumitrescu

Nagu, prietinel lui Stan – d-nul Mincu

12. Marți, 13/25 iulie 1871.

Reprezentăția de adio

A. *Paraponisitul*, canțonetă compusă și executată de Millo.

B. *Boierii și țărani.*

Operetă națională în 2 acte, compusă de Millo, muzică de Flechtenmacher.

Persoanele:

Alecu, sub numele de Stan Strugarul – d-nul Alexandrescu

Ichim Strugaru – d-nul Mincu

Scociorăscul, epistat de moșie – d-nul Nicolau

Florica, fiica lui Ichim – d-ra L. Stoenescu

Zoița, femea lui Alecu – d-ra Irina Poenaru

Spătăreasa, sora lui Alecu – d-na C. Dimitrescu

Țărani.

Din puținele dări de seamă care s-au păstrat, se poate deduce că publicul a rămas plăcut impresionat de prestațiile trupei. Ioan Sbiera, care a asistat la câteva

reprezentații, ne relatează că publicului i-au plăcut „poznășiile” lui Millo și că la sfârșitul reprezentației de adio i s-a oferit o cunună de lauri lucrată în argint⁴. Știri mai ample ne-a lăsat reporterul D.v.P. (probabil Demeter von Petrino) care, asistând la primele trei spectacole, n-a găsit cuvinte suficiente de măgulitoare pentru a-și exprima admirația. A petrecut, zice el, trei seri „din acelea care numai foarte rar se întâmplă în Cernăuți”. (drei vergnügze Abende, wie wir sie nur höchst selten in Czernowitz zu sehen gewolmt sind). Din toate unghiurile Bucovinei (Aus allen Enden und Ecken der Bukowina) s-au adunat românii la Cernăuți, dovedind prin aceasta „cât de mult se străduiesc Românii să ridice valoarea artei și a literaturii” (wie sehr die Rumenen bemüht sind, Kunst und Literatur zu heben). În sufletul „autohtonilor” (Urbewohner unseres Landes) dulcile și fermecătoarele doine au lăsat o impresie adâncă (in diesen Herzen die süszen, zauberischen Doinaklänge natürlicher weise tiefe Wurzelenfassten). Îndeosebi a plăcut jocul lui Millo. Entuziasmul publicului creștea de la o scenă la alta, de la un act la altul și aplause fără sfârșit urmau după fiecare cuvânt rostit de el (Applause ohne Ende folgten jedem seiner Worte). El trebuie pus alături de primii artiști din Europa (vergleichbar mit den ersten europäischen Theaterkoriphäen). Tariful fraților Lemeș a contribuit mult la reușita reprezentațiilor⁵.

10. Câteva trupe răzlețe (1872–1885)

Mihail Galino (1872), Maria Vasileasca (1874), Const. Demetriad (1875), Gherman Popescu (1876), Maria Vasileasca (1877), N. Costandinescu (1878), I. C. Lugosianu (1879–1880), Gherman Popescu (1880), Matei Millo (1882), I. C. Lugosianu (1884), Ion Dim. Ionescu (1885).

După Matei Millo, timp de peste 10 ani, n-au venit în Bucovina decât trupe românești răzlețe, unele dintre ele chiar de puțină valoare artistică. Despre ele au rămas puține știri. Din când în când, se menționează câteva dintre ele, fie în memoriile lui Ion Sbiera, fie în ziarele nemțești din acele vremuri.

Cel dintâi sol al Moldovei sosit în Bucovina, după anul 1871, a fost Mihail Galino. Originar din Basarabia, Mihail Galino, cu adevăratul său nume Găină, s-a situat repede între primii artiști ai Moldovei⁶. El a sosit în Bucovina în luna iulie 1872, în tovărășia unei trupe de scamatori, dând în grădina cetățeanului Schuler din Cernăuți o serie de 8–10 reprezentații. După cum ne informează ziarul cernăuțean „Patriot”, din 16 iulie 1872, nr. 12, Galino își zicea: Profesor de declamație și

⁴ *Familia Sbiera...*, p. 194 și Massoff, *Matei Millo*, p. 240.

⁵ D. v. P., *Rumänisches Theater in Czernowitz*, în „Czernowitzer Zeitung”, IV, nr. 109, 14 iulie 1871, p. 3. Ef. Popescu este tragediana Eufrosina Popescu, care, din greșeală, a fost pusă în legătură cu Eminescu. Între anii 1868 și 1870, ea a făcut parte din trupa lui Millo (Mihai Florea, *Eufrosina Popescu*, București, Editura Meridiane, 1964, p. 34–36; Frosa Vlasto, căs. Popescul, născ. în anul 1821.

⁶ Petre I. Sturdza, *op. cit.*, p. 149.

mimică de la Conservatorul din Iași. Nu se știe ce roluri a jucat, dar trupa cu care s-a întovărășit a prezentat tablouri optice și exhibiții de scamatorie. Publicul s-a distrat.

Cu doi ani în urmă a apărut în Cernăuți artista Maria Vasileasca, cunoscută autorităților din anul 1869, care ceruse voie să dea reprezentații în orașele Suceava și Vatra Dornei. Acum a înaintat o cerere, cu data de 11 iulie 1874, solicitând o autorizație pentru un concert la Cernăuți și reprezentații teatrale, în orașele Suceava și Rădăuți pe timp de două luni.

A obținut autorizația cerută, dar întrucât nu s-au păstrat dările de seamă, nu se știe ce piese s-au reprezentat.

În luna mai 1875, a sosit la Cernăuți artistul dramatic Constantin Demetriade, însoțit de cântărețul Toader Popescu. Intenția lui a fost să dea trei reprezentații declamatorico-muzicale în sala Hotelului „Pajura Neagră”. A primit autorizația cerută și ziarul „Czernowitzer Zeitung” (3 iunie 1875) a și anunțat începerea reprezentațiilor. După cum ne informează I. Sbiera, s-au cântat aria din Verdi, *Cei doi foscari*, iar din Bellini, arii din opera *Puritanii*. S-au declamat poeziile lui V. Alecsandri: *Dan, căpitan de plai* și *Concertul din luncă*, din A. Blaremburg poezia *Dorul* și din Depărățeanu, *Vara la țară*⁷.

În septembrie 1876, artistul român Gherman Popescul a expedit din Rădăuți, unde se afla, Guvernământului Bucovinei o telegramă, cerând să i se permită a da câte patru reprezentații în orașele Rădăuți și Suceava. I s-a eliberat autorizație. Nu sunt dări de seamă.

În februarie 1877, Maria Vasileasca a pornit din nou spre Bucovina. A cerut Guvernământului voie să dea reprezentații în orașele din Bucovina. I s-a permis să joace în orașele Suceava, Gura-Humorului, Câmpulung, Dorna și Rădăuți. Nu s-au publicat dări de seamă.

Alt director de teatru român, care a intenționat să vină în Bucovina a fost N. Costandinescu, o veche cunoștință a publicului bucovinean încă de la spectacolele trupei Fani Tardini. Cererea a înaintat-o în aprilie 1878, declarând că dorește să dea o serie de 15 reprezentații în orașele Suceava și Rădăuți cu trupa sa, constituită din 14 persoane.

I s-a permis să joace până la data de 25 mai. Nu există dări de seamă.

După terminarea ciclului de spectacole, N. Costandinescu a cerut prelungirea autorizației până la 25 iunie, deci cu încă o lună. Prolungirea i s-a acordat. Nici de data aceasta nu s-au publicat dări de seamă și, de aceea, nu se cunosc nici titlurile pieselor jucate, nici repartiția rolurilor.

După un an și jumătate, în decembrie 1879, a sosit în Bucovina artistul I. Constantin Lugosianu, cu intenția să reprezinte comedii și vodeviluri în orașele Siret, Rădăuți, Suceava și Câmpulung. A primit autorizația, dar numai pentru lunile ianuarie și februarie 1880. Dări de seama nu există.

Terminând ciclul de spectacole, Lugosianu a cerut din nou, la 10 februarie 1880, autorizație pentru două spectacole declamatorico-muzicale în orașul Cernăuți.

⁷ Sbiera, Dr. Ion G., *Familia Sbiera după tradițiune și istorie*, p. 398.

Programul se poate cunoaște din afișul alăturat.

Duminică, 15 februarie 1880.

„Prima reprezentațiune română dată de d. I. C. Lugosianu, cântăreț român, elev absolvent a Școalei de declamațiune din București”

Se vor juca piesele:

A. *Revista (datoria artistului român)*, episod cu cântece de dl. Pantazy Ghica.

B. *Olteanul*, din vremea lui Tudor Vladimirescu, episod național cu doine și hore populare, executat în costum original oltenesc.

C. *D-nul Strousberg*, concesionarul Căilor Ferate Române, șansonetă comică de dr. Ianov.

D. *Cucoana Chirișia în Paris*, șansonetă comică de V. Alecsandri, cu dans, executată în costum elegant de damă.

D-nul I. C. Lugosianu se recomandă atențiunii onorabilului public, atât român cât și străin, în executarea perfectă a sus-citatelor piese și speră în amabilitatea D-Voastre”.

Despre jocul artiștilor nu există dări de seamă, ci numai o mențiune târzie în ziarul „Czernowitzer Zeitung”, în care se constată că trupa lui Lugosianu a jucat bine. Iar în cartea *Familia Sbiera* scrie că artistul Lugosianu a jucat „spre deplina mulțămire a publicului român”⁸.

Proximu artist român care a venit în Bucovina a fost directorul teatrului din Ploiești, Gherman Popescu, cunoscut publicului din Țara Fagilor din anul 1876. Atunci colindase orașele Suceava și Rădăuți. Acum, în vara anului 1880, voia să dea timp de o lună în sala Teatrului orașenesc din Cernăuți „câteva, puține” reprezentații cu mica sa trupă constituită din cinci persoane pentru a asigura atât sieși cât și trupei sale „un bun renume pentru viitor”.

Nu s-a păstrat nici o dare de seamă asupra reprezentațiilor lui Gh. Popescu. Numai ziarul „Czernowitzer Zeitung”, din 20 mai 1880, nr. 114, a anunțat că Gherman Popescu va da reprezentații cu o parte a trupei lui Millo. Primele două vor avea loc sâmbătă și duminică, în 22–23 mai 1880. Se vor juca piesele *Țăranul boierit*, vodevil în două acte și *Limonada dracului*, vodevil într-un act, tradus din franceză.

De aici încolo, timp de doi, ani Bucovina a rămas fără reprezentații românești. De abia în vara anului 1882, Matei Millo, care de 11 ani nu vizitase Bucovina, s-a hotărât să vină din nou la Cernăuți. A intenționat să dea în Sala filarmonică o serie de 10–12 reprezentații cu prilejul iarmarocului.

Millo a obținut autorizația solicitată, cu condiția să prezinte Primăriei, spre cenzurare, textul pieselor cu 24 ore înainte de reprezentare.

Dar când toate pregătirile erau terminate, Millo a contramandat sosirea și reprezentațiile n-au avut loc.

⁸ *Theater vorstellung*, în „Czernowitzer Zeitung”, XVII, nr. 106, 7 mai 1884, p. 3; I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 398.

Nesosind Millo, Bucovina a rămas, timp de patru ani (1880–1884) fără teatru românesc. De abia în primăvara anului 1884, directorul I. C. Lugosianu, care în anul 1880, jucase în două seri în Cernăuți, și-a anunțat sosirea, rugând Guvernământul să-i permită a da în Cernăuți și Suceava câte două reprezentații teatrale-declamatorice.

Reprezentațiile urmau să înceapă în Cernăuți în ziua de 8 mai. Ziarele germane „Czernowitzer Zeitung”, din 7 mai 1884, nr. 106 și „Bukowinär Rundschau” din 4 mai 1884, nr. 19, au și anunțat începerea spectacolelor. Întrucât nu există dări de seamă, nu se cunosc nici piesele, nici numele artiștilor.

Cel din urmă din seria artiștilor mărunți veniți în Bucovina a fost Ion Dimitrie Ionescu din București. El voia să dea, în primăvara anului 1885, reprezentații de teatru în orașele Cernăuți, Suceava și Rădăuți în curs de o lună. În scopul acesta a și înaintat o cerere în ziua de 6 februarie 1885.

I s-a eliberat o autorizație pentru timp de trei săptămâni. Ce piese s-au jucat și cine au fost artiștii, nu se știe.

Cu I. D. Ionescu se termină seria artiștilor români răzleți, care au dat sau au vrut să dea reprezentații în Bucovina.

11. Societatea dramatică a Teatrului Național din București (C. Nottara). (1/13–10/22 iunie 1885)

Din seria trupelor mărunte, care au dat reprezentații mai mult în orașele din provincie, sosirea în Bucovina a trupei dramatice a Teatrului Național din București de sub conducerea renumitului artist Constantin Nottara a însemnat un eveniment. Din această echipă, care a pornit în turneu prin provinciile românești ale Austro-Ungariei, făceau parte următorii artiști:

Domnii: Constantin Nottara, P. Gusti, M. Dimitriadi, N. Petreanu, A. Catopol, Grigorie Gabrielescu, I. Gligorescu, N. Ștefănescu și N. Caludescu.

Doamnele: Aristița Manolescu, Aurelia Welner-Nottara și Maria Schablowski.

Domnișoara: Alexandrina Alexandrescu.

Nu-i dovedit că din echipă a făcut parte și Nini Valery. O menționează Aristița Romanescu, fosta Manolescu, în cartea ei intitulată: *30 ani, amintiri*, București, 1904. Totuși, numele ei nu se întâlnește nici în lista artiștilor, comunicată de Dionisie O. Olinescu, nici în cronicile ziarelor⁹.

Pentru a primi autorizația necesară, C. Nottara, șeful echipei artistice, s-a adresat, la 9 iunie 1885, Guvernământului, rugând să i se permită a da reprezentații în sala Teatrului orașenesc din Cernăuți, prin curs de o lună, începând cu ziua de 13 iunie.

Cum nu exista nici o piedică, cererea a fost aprobată.

Obținând autorizația, Nottara a înștiințat publicul bucovinean, printr-o telegramă, că va juca în prima seară, de 1/13 iunie, piesa *Fântâna Blanduziei*, de V. Alecsandri.

⁹ Dionisiu Olinescu, *Scrisori din Bucovina (Teatru românesc)*, în „Familia”, XXI, nr. 23, 9/21 iunie 1885, p. 273–274.

Deși nu s-a păstrat decât un singur afiș, totuși s-a putut stabili lista pieselor reprezentate cu ajutorul reportajelor publicate prin ziare.

Lista pieselor:

1. Sâmbătă, 1/13 iunie 1885.

Fântâna Blanduziei

piesă în 3 acte și în versuri de V. Alecsandri

Distribuțiunea:

Horațiu – d-nul Nottara

Mecena, amicul lui August – d-nul P. Gusti

Scaur – d-nul M. Dimitriadi

Gallus, sclav – d-nul N. Petreanu

Postum, pretor – d-nul A. Catopol

Zoil – d-nu Gr. Gabrielescu

Glutto – d-ra A. Alexandrescu

Hebro – d-nul I. Gligorescu

Cebal – d-nul Caludescu

Getta, sclava lui Scaur – d-na Aristița Manolescu

Neera, vestita cântăreață – d-na Amelia Nottara

Scena se petrece în timpul imperatorului August.

2. Luni, 3/15 iunie 1885.

A. *Bărbatul și amantul.*

Comedie într-un act, tradusă din franceză.

B. *O scânteie.*

Comedie într-un act de Ed. Pailleron, tradusă din franceză.

3. Marți, 4/16 iunie 1885.

A. *Minciunosul*, comedie în 2 acte de St. Velescu.

B. *Monsieur Choufleury.*

Operetă într-un act de St. Remy, tradusă de G. Bengescu, muzica de I. Offenbach.

4. Vineri, 7/19 iunie 1885.

În beneficiul d-nei Aristița Manolescu.

A. *Ovidiu*, actul II, dramă de V. Alecsandri.

B. *Hamlet*, actul IV, dramă de W. Shakespeare.

C. *Cum sânt toate femeile.*

Comedie într-un act, tradusă din franceză de Amelia Nottara.

5. Duminică, 9/21 iunie 1885.

În beneficiul d-nei Nottara.

Angelo Malipieri.

Dramă în 4 acte de V. Hugo, tradusă de C. Negruzzi.

6. Luni, 10/22 iunie 1885.

Societatea dramatică a Teatrului Național din București.

Ultima reprezentație de adio:

Fântâna Blanduziei.

Piesă în 3 acte și în versuri de V. Alecsandri.

7. Marți, 11/23 iunie 1885.

A. *Ovidiu*, dramă de V. Alecsandri, actul II.

B. *O scânteie*.

Comedie într-un act de Ed. Pailleron, tradusă din franceză.

C. *Monsieur Choufleury*.

Operetă într-un act de St. Remy, tradusă de G. Bengescu, muzica de Offenbach.

La sosire, trupa lui C. Nottara a avut parte de o primire foarte caldă. Ea a fost, după cum ne relatează Aristița Manolescu, mai târziu Romanescu, „cât se poate de animată, cordială, românească”¹⁰. Din toate unghiurile Bucovinei au sosit Români, pentru a asista la primire și la reprezentație. Ei au venit pentru „a asculta limba dulce a bardului de la Mircești” și să admire jocul „excelenților artiști români”¹¹. Membrii trupei au fost plasați în hoteluri și în case particulare, fiind tot timpul obiectul celei mai delicate atenții. „Cât am stat în Cernăuți”, ne asigură Aristița Romanescu, „într-o petrecere am dus-o”. Societatea de cântare „Armonia” a alcătuit o orchestră de amatori sub conducerea membrului Eugeniu Meședer, acompaniind reprezentația *Fântânei Blanduziei* și cea a lui *Monsieur Choufleury*. În fruntea sprijinitorilor și a binefăcătorilor se găsea însuși mitropolitul Silvestru Morariu. Dacă se reprezenta o piesă de V. Alecsandri, el stătea în picioare „ca în biserică”. La banchetul de adio, oferit de acest mitropolit, discursurile au ținut o oră întreagă¹².

Reprezentarea piesei *Fântâna Blanduziei*, cu care s-a inaugurat seria spectacolelor, a avut loc în fața unei săli arhipline. Artiștii au jucat în mod impecabil. S-a remarcat, îndeosebi, dicțiunea corectă și limpede a artiștilor și limba frumoasă în care e scrisă piesa. Cronicarul ziarului german l-a admirat îndeosebi pe Nottara în rolul lui Horațiu și pe Aristița Manolescu în cel al Getei. Aceasta din urmă a înfățișat „o româncă ideală”. Mult a plăcut vocea Ameliei Nottara în rolul cântăreței Neera¹³.

Mai amănunțită este darea de seamă a lui Dionisie Olinescu. Atât el cât și publicul au rămas adânc impresionați de frumusețea limbii, de măreția ideilor și de jocul „admirabil” al artiștilor. Constantin și Amelia Nottara și Aristița Manolescu

¹⁰ Aristizza Romanescu, *30 de ani. Amintiri*, București, Editura Librăriei Socecu, 1904. exemplarul de la Biblioteca Academiei Române a făcut parte din Biblioteca lui L. Rebreanu. Poartă pe prima pagină dedicația artistei. „Domnului L. Rebreanu, amintire de la una care a fost un suflet și care azi e o ruină. Aristizza Romanescu. 1913, septembrie”.

¹¹ „Um hier der süßen Sprache des Barden von Mircești zu lauschen und das Spiel der ausgezeichneten romanischen Künstler zu bewundern“. *Romanische Theater in Czernowitz*, în „Romanische Revue“, I, nr. 2, august 1885, p. 64.

¹² A. Romanescu, *op. cit.*, p. 158.

¹³ *Theater*, în „Czernowitzer Zeitung”, XVIII, nr. 137, 18 iunie 1885, p. 3.

au fost declarați de el drept „artiști adevărați”, de care scena română „trebuie să fie mândră”. C. Nottara a înfățișat un „adevărat tip roman”, iar Aristița Romanescu a dovedit că e o „artistă desăvârșită”¹⁴.

În piesa *Bărbatul și amantul*, Nottara a avut un joc superb, asemănător aceluia al vestitului artist de la Burgtheater din Viena, Hartmann. Caracterizându-l astfel pe Nottara, „am adus artistului cea mai mare laudă”. În piesa a doua, tot franceză, anume *Scânteia*, căpitanul Raoul de Geran (C. Nottara) a jucat o scenă de dragoste simulată cu mătușa sa Leonia de Renat (Maria Schablowski) pentru a aprinde „scânteia” dragostei în sufletul naivei și timidei orfane Antoinette (Aristița Manolescu). Dar dragostea simulată s-a transformat repede într-una adevărată. În pauza dintre amândouă piesele, Aristița Manolescu a declamat poezia lui Eliade, *Sburătorul* și M. Dimitriadi, poezia *Vara la țară* de Depărateanu¹⁵.

În comedia românească *Minciunosul*, C. Nottara a avut cinci roluri: de actor, zaraf, doctor englez, saltimbanc și deputat de profesie. Petreanu a fost bine în rolul minciunosului Costică Verdescu. Arendașul Orzeanu (P. Gusti) a consimțit, în cele din urmă la căsătoria fiicei sale Maria (M. Schablowsky) cu Verdescu, punând, însă acestuia condiția să spună minciuni numai în ocupația lui de avocat. În sală a stăpânit o neconținută veselie (Man kam aus dem Lachen nicht heraus). În *Monsieur Choufleuri*, Catopol a avut rolul principal. C. Nottara l-a dat Bulander, Amelia Nottara pe Ernestina, Gusti pe Peter Mann și Gabrielescu pe Babilas. Piesa a fost perfect jucată¹⁶.

În seara a patra s-au reprezentat, în beneficiul Aristiței Manolescu, câte un fragment din *Ovidiu* și din *Hamlet*. La urmă s-a dat comedia *Cum sunt toate femeile*. În prima piesă, Aristița Manolescu, suținând rolul Iuliei, a apărut în fața publicului împodobită cu diadema dăruită ei de regina Elisaveta. Neîntrecută a ea ca Ofelia în *Hamlet*. Scena reprezentată de ea a fost zguduitoare (erschülterud). A fost o creație. Cum era și firească, Dionisie Olinescu a văzut în ea un „adevărat talent dramatic”. În comedia ce a urmat, soții Nottara și Maria Schablowsky au fost extraordinari. „Te credeai transpus în Burgtheater-ul din Viena”¹⁷. În beneficiul Ameliei Nottara, *Angelo Malipieri*, atât beneficiara cât și Aristița au avut un joc foarte natural. Aristița a fost „splendidă” și în piesa *Ovidiu*. A fost ultima reprezentație. Cortina căzuse de mult, fără ca publicul să înceteze a aplauda. I s-au predat Aristiței multe buchete de flori¹⁸.

Miercuri, în 12/24 iunie, trupa românească a părăsit Cernăuții, luând cu ei amintiri dulci și lăsând în sufletele spectatorilor impresii neșterse.

¹⁴ Dionisiu O. Olinescu, *op. cit.*, p. 273–274.

¹⁵ Dionisiu O. Olinescu, *Scrisori din Bucovina (Teatru românesc)*, în „Familia”, XXI, nr. 24, 16/28 iunie 1885, p. 285–286; „Czernowitzer Zeitung”, XVIII, nr. 137, 18 iunie 1885, p. 3.

¹⁶ *Theater* în „Czernowitzer Zeitung”, VIII, nr. 138, 19 iunie 1885, p. 3; Dionisiu O. Olinescu, *op. cit.*, p. 285–286.

¹⁷ Dionisiu O. Olinescu, *op. cit.*, p. 285–286; „Czernowitzer Zeitung”, XVIII, nr. 140, 21 iunie 1885, p. 3.

¹⁸ Dionisiu O. Olinescu, *Scrisori din Bucovina. Teatrul românesc*, în „Familia”, XXI, nr. 25, 23 iunie/5 iulie 1885, p. 297.

12. Societatea dramatică „Concordia”. (Lachi Chirimescu) **(25 noiembrie – 6 decembrie 1887)**

După reprezentațiile date de trupa Teatrului Național din București, de sub conducerea lui Constantin Nottara, a urmat un răstimp de doi ani, când Bucovina n-a vizitată de nici o trupă românească. De abia în toamna anului 1887 a venit artistul Lachi Chirimescu, care, alcătuiindu-și o trupă de teatru proprie, numită „Concordia”, a început să colinde orașele din Moldova. Sosind la Dorohoi, a fost tentat să treacă hotarul Bucovinei, pe care o îndrăgise încă de pe când jucase în Cernăuți în trupa doamnei Fani Tardini. Sperând într-un concurs binevoitor al publicului bucovinean, Chirimescu se hotărî să înainteze, din Dorohoi, guvernatorului Bucovinei, Felix baron Pino de Friedenthal, o cerere în care, menționând că dispune de o trupă de teatru constituită din 14 persoane, a rugat să i se acorde autorizația să dea în curs de trei luni câte zece spectacole în orașele Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Siret. Răspunsul să i se dea pe adresa profesorului Ioan Drogli, cumnatul lui Eminescu.

Cererea lui Chirimescu, cu data de 6 octombrie 1877, a fost înregistrată la Guvernământul Bucovinei, în ziua de 10 octombrie. Răspunsul nu i s-a dat imediat, după cum era obiceiul, ci de abia după o lună, timp în care s-au cules referințe asupra trupei. Cu adresa din 10 noiembrie i s-a încuviințat să dea reprezentații până la sfârșitul anului 1887, având a rămâne în Cernăuți timp de 14 zile.

Trupa lui Lachi Chirimescu s-a constituit din următorii artiști:

Domnii: Lachi Chirimescu, Ion Angelescu, Nicolae A. Bogdan, Grigorie Buzdugan, Nicolai Constantinescu, Vasile Cristescu, Ilie Filipescu, Gheorghe Niculescu și Ion Proca.

Doamnele: Elena Albescu, Adela Botez, Aristița Leon și Alexandrina Poenaru.

Domnișoara: Florica Albescu.

Artiștii Lachi Chirimescu, Nicu Constantinescu și Elena Albescu erau cunoscuți publicului bucovinean. Nu se știe dacă Ilie Filipescu era identic cu Filipescu, care jucase, în 1871, în trupa lui Matei Millo. Alexandrina Poenaru era fiica doamnei Elena Albescu.

Pentru darea spectacolelor fusese luată în vedere sala Teatrului orașenesc, dar fiind ocupată, reprezentațiile au avut loc în sala hotelului „Moldavia”, unde jucaseră toate trupele românești până la înființarea Teatrului orașenesc.

Inaugurarea stagiunii urma să aibă loc în ziua de luni, 21 noiembrie, dar a fost amânată cu patru zile, deci pe vineri, 25 noiembrie. Această amânare era în paguba trupei, întrucât Lachi Chirimescu ceruse o autorizație pentru 3 luni, deci pentru 90 de zile. Din acest număr de zile se vor scădea zilele 10–25 noiembrie, deci 15 zile; au rămas astfel numai 45 zile lucrative pentru trupă.

În Cernăuți s-a jucat în următoarele 7 zile:

1. Vineri, 25 noiembrie 1887.

A. *Moștenirea de la răposata.*

Comedie într-un act de dl. D. B. Rosetti.

Persoanele:

Polignescu – d-nul Chirimescu

Arghira, fiica sa – d-na Albescu

Cafegiopolo – d-nul Angelescu

Elisa, fiica lui – d-na Poenaru

Căpitanul Ciripilă – d-nul Bogdan

Marghiola, servă – d-na Leon

B. *Marquiza de Pompadour.*

Comedie-vodevil într-un act de Mollè-Gentilhomme, tradusă de dl. N. A. Bogdan.

Persoanele:

Pimpemel de la Laborgue – d-nul Bogdan

Tata Laperche, cultivator – d-nul Chirimescu

Nichifor, soldat în garda franceză – d-nul Proca

Un curier – d-nu Cristescu

Pomponeta, fiica lui Laperche – d-na Poenaru

Clodilda, camerista d-nei de Pompadour – d-na Leon.

C. *Un trântor cât zece*

Comedie-vodevil într-un act de dl. M. Millo.

Persoanele:

Moș Tânjală – d-nul Angelescu

Teodorescu, nepotul său – d-nul Proca

Teodoreasca – d-na Poenaru

Alexandru Machidon – d-na Poenaru

Burdulea – d-na Poenaru

Clopoțel – d-na Poenaru

Tiță – d-na Poenaru

Gogu, țaran – d-nul Chirimescu

Gafița, țarancă – d-na Leon

D. *Pădurea de la Bordea.*

Comedie într-un act de T. Porfiriu.

Persoanele:

Boierul Roșcovescu – d-nul Proca

Maria, fiica lui – d-na Albescu

Tița, nepoata lui – d-na Leon

Alecu Tărâță – d-nul Irimescu

Gluță Chirnoagă – d-nul Bogdan

Trifan – d-nul Nicolescu

Stanciu – d-nul Angelescu

Păuna – d-na Poenaru

2. Duminică, 27 noiembrie 1887.

Rotarul și Băneasa.

Episod din domnia lui Tudor Vladimirescu, dramă-comedie în 4 acte de Mihail Pascaly.

Persoanele:

Petre, un Calin rotar – d-nul N. A. Bogdan

Ioniță Crâmpei, calfă de rotar – d-nul Angelescu

Spătarul Mihăiță – d-nul I. Proca

Trohin, țăran – d-nul V. Cristescu

Cucoana Mărioara, fiica baronului Neculcea – d-na Leon

Stolnicul Ilie Tuzlue – d-nul Chirimescu

Deleu, căpitan de armăuți – d-nul Gr. Buzdugan

Nițu, pălămar – d-nul I. Filipescu

Moș Ioan – d-nul G. Niculescu

Mărgărita, orfană – d-na A. Poenaru

Ilinca, țărancă – d-ra Fl. Albescu

Gafița, țărancă – d-na A. Botez

3. Luni, 28 noiembrie 1887.

A. Cei însurați mă fac să râd.

Comedie în două acte, tradusă din franceză de d-na Alexandrina Poenaru.

Persoanele:

Chamulet – d-nul I. Angelescu

Calina, femeia lui – d-na A. Leon

Dumonteale – d-nul N. A. Bogdan

Fanny, femeia sa – d-na E. Albescu

Rosa, nepoata lor – d-na A. Poenaru

Oscar Lambert – d-nul I. Proca

Polidor Vandenil – d-nul L. Chirimescu

Baptist – d-nul V. Cristescu

B. *Jean-Marie.*

Dramă într-un act de A. Theuriet, tradusă de dl. Frederic Damè.

Persoanele:

Jean-Marie Joel – d-nul N. A. Bogdan

Theresa, soția lui – d-na A. Poenaru

C. *Doi soldați români*

Comedie-vodevil într-un act de Mihălescu

Persoanele:

Rămurea – d-nul L. Chirimescu

Iosif – d-nul I. Proca

Neagu – d-na N. A. Bogdan

Mama Stana – d-na E. Albescu

Florica – d-na A. Poenaru

Porumba – d-na A. Leon

4. Joi, 1 decembrie 1887.

A. *Un mire cu perucă.*

Comedie într-un act de d-na H. Asenescu.

B. *Cimpoiul dracului.*

Vodevil în 2 acte prelucrat de E. Carada.

(Afișul lipsește).

5. Vineri, 2 decembrie 1887.

A. *Căpitanul Bumb de Aur.*

Comedie într-un act de Er. Carvance, tradusă de N. A. Bogdan.

B. *Frica e ruptă din raiu.*

Comedie-vodevil în 3 acte de M. Millo.

(Afișul lipsește).

6. Duminică, 4 decembrie 1887.

În beneficiul lui Ion Angelescu.

A. *Rănitul în fața Griviței.*

Comedie în versuri de C. Nicolau.

B. *Mireasa fără mire.*

Comedie-vodevil în 2 acte, tradusă din franceză.

C. *Piatra din casă.*

Comedie-vodevil într-un act de V. Alecsandri.

(Afișul lipsește).

7. Marți, 6 decembrie 1887.

În beneficiul d-nei Alexandrina Poenaru

A. *Singurătatea unui holteiu.*

Vodevil într-un act, în două tablouri, de Const. de Stamatii.

Persoanele:

Alexandru Parlafes, angajat la Tribunal – d-nul N. A. Bogdan

Amalia, actriță de provincie – d-na A. Poenaru

Anton, lacheul lui Alexandru – d-nul L. Chirimescu

B. Morărița de la Marly.

Vodevil într-un act de Melesville, tradus de T. Porfiriu.

Persoanele:

Marchizul de Gaillard – d-nul N. A. Bogdan

Marghiza, soția sa – d-na E. Albescu

Guilloni, băiat orfan – d-nul I. Angelescu

Denisa, morărița – d-na A. Poenaru

Grăunte de orz – d-nul V. Cristescu

C. Vlăduțul mamei.

Comedie într-un act de Lupescu.

Persoanele:

Cuconul Costică Șoimescu – d-nul I. Proca

Moș Iftimi – d-nul G. Niculescu

Smărăndița, fata lui Moș Iftimi – d-na A. Leon

Vlăduțu mamei – d-nul I. Angelescu

Sevasta – d-na E. Alebescu

D. Cinel-cinel

Comedie cu cântece într-un act de V. Alecsandri.

Persoanele:

Boerul Sandu – d-nul I. Proca

Graur, fecior boierescu – d-nul N. A. Bogdan

Smărăndița – d-na A. Poenar

Tincuța, vara ei – d-na E. Albescu

Marghiolița – d-na A. Botez

Florica, servitoare – d-na A. Leon

Țărani, țărance.

După spectacolele date în Cernăuți, trupa lui Chirimescu urma să plece în provincie pentru a juca în orașele Suceava, Rădăuți și Siret. Dar pierzând o lună întregă din pricina Guvernământului, Chirimescu nu era în stare să îndeplinească programul până la sfârșitul lui decembrie. După aceea a fost silit să înainteze, la 6 decembrie, o nouă cerere pentru a i se acorda o prelungire până la 12 februarie 1888.

Cererea i s-a aprobat și trupa a plecat în provincie pentru a reprezenta restul de piese anunțate în apelul ei din 20 noiembrie.

Despre calitatea prestațiilor artiștilor nu există decât dările de seamă ale profesorului Dionisie O. Olinescu, publicate în revista „Familia” din Oradea Mare. După părerea lui, piesele au fost bine alese, iar jocul artiștilor de o „dexteritate rară”. În *Pădurea de la Bordea* s-au remarcat artiștii Chirimescu, Bogdan, Angelescu și Proca. Bogdan a mai fost bine în piesa *Notarul și Băneasa*, iar

Aristița Leon în rolul cucoanei Mărioara, fiica baronului Neculcea. Ea a avut „o înfățișare într-adevăr nobilă”¹⁹. Ion Angelescu, comicul trupei, a fost la înălțime în piesa *Cei însurați mă fac să răd*. Olinescu susține că Angelescu a fost irezistibil căci „unde sunt pe scenă patru sau cinci persoane, unde-i și d. Angelescu, atunci se știe că publicul nu mai iese din răs”. A mai jucat bine în piesele *Cimpoiul dracului*, în *Frica e ruptă din raiu* și în *Vlăduțul mamei*²⁰. Cu prilejul beneficiului ei, Alexandrina Poenaru a fost răsplătită cu buchete de flori pentru frumosul ei joc. Nu-i mirare. Această artistă înfățișa „tipul Româncei cu sprâncene mari și întunecate”²¹.

Despre reprezentațiile date la Rădăuți și Siret nu s-au publicat dări de seamă. Numai despre cele date la Suceava s-au păstrat câteva însemnări în ziarul sucevean „Revista politică”.

13. Concertul lui C. Georgescu și reprezentațiile lui Ion Dimitrie Ionescu (1888 și 1891)

Patru luni după plecare trupei „Concordia” și-a anunțat sosirea la Suceava conservatorul Constantin Georgescu, pentru a da un concert. Cererea lui poartă data de 10 aprilie 1888. În ea roagă să i se permită a da un „concert vocal” pe ziua de 12 aprilie. Concertul a avut loc în sala „Clubului Român”, cu concursul unor domnișoare din localitate. Darea de seamă din „Revista politică” (Suceava, 15 aprilie 1888, nr. 7) nu-i în favorul concertistului. Programul a fost „cam sec”, iar Georgescu, s-a zis, va deveni cu timpul cântăreț bun, dacă se va perfecționa în străinătate.

Mai reușită a fost încercarea din iulie 1891 a artistului Ion Dimitrie Ionescu din București de a da cu mica sa trupă, constituită din cinci persoane, reprezentații în limba română și germană. El voia să rămână în Bucovina timp de două luni, a nume două săptămâni în Cernăuți, iar restul în orașele Rădăuți și Suceava.

Ion D. Ionescu era cunoscut publicului bucovinean încă din anul 1885, când ceruse să dea spectacole în orașele din Bucovina. Primise o autorizație pentru orașele Cernăuți, Rădăuți și Suceava, dar nepăstrându-se dările de seamă, nu se știe din cine se constituia trupa, nici ce piese s-au jucat.

În cererea din iulie 1891, Ionescu a încunoștiințat Guvernământul că va reprezenta cu trupa sa constituită din: I. D. Ionescu, Scarlat Halepliu și Gh. Niculescu și din doamnele Fani Ionescu și Penelope Halepliu, vodeviluri, mici comedii și cuplete comice. În Cernăuți reprezentațiile vor avea loc în grădina hotelului „Weisz”, Palatul Național de mai târziu. Dări de seamă nu s-au publicat.

¹⁹ Dionisiu Olinescu, [*Teatru român în Cernăuți*], în „Familia”, XXIII, nr. 47, 22 noiembrie/4 decembrie 1887, p. 561–562.

²⁰ Dionisiu Olinescu, *Scrisori din Bucovina (Teatru românesc în Cernăuți și în alte orașe din Bucovina)*, în „Familia”, XXIII, nr. 50, 13/25 decembrie 1887, p. 596–597.

²¹ *Teatru românesc în Suceava*, în „Revista politică”, II, nr. 16, 31 decembrie 1887, st.n., p. 8–9.

(Ziarul „Im Buchweld”, 1891, nr. 13, p. 211 și „Czernowitzer Zeitung”, 1891, 7 iulie nr. 152.)

14. Trupa lui Aurel L. Bobescu (21 iunie – 18 iulie 1893)

Aurel Lazăr Bobescu a fost societar al Teatrului Național din Craiova, care, în anul 1893, a întreprins, cu o parte din artiștii acestui teatru, un turneu în Moldova. Sosind la Botoșani, a fost tentat să vină și la Cernăuți. În scopul acesta a înaintat, la 13 iunie, Guvernământului Bucovinei, o cerere pentru a da în Cernăuți 10–15 reprezentații de operete, începând cu ziua de 20 iunie²². Înainte de a da răspunsul, Guvernământul Bucovinei s-a adresat pentru referințe Consulatului austriac din Iași. Informațiile acestuia au fost favorabile și, în baza lor, i s-a încuviințat lui Bobescu să joace în Cernăuți până la 31 iulie.

Trupa lui Aurel Bobescu a fost numeroasă. Ea se constituia din 77 persoane, anume 14 domni, 5 doamne, 34 coriști și coriste și o orchestră de 24 persoane.

Numele artiștilor sunt:

Domnii: Aurel Bobescu, Ion Tănăsescu, Ion Anestin, Nae I. Popescu, Ștefan Iulian, Ioan Bejenariu, G. S. Vasiliu, N. Poenaru, Fărcășianu, P. I. Nicolau, D. Alexandrescu, A. Nanu, D. Băciulescu, Petroni și 18 coriști = 32 persoane.

Doamnele: Irena de Vladaia, Elisa Odeseanu, Porfira Fărcășianu, Atena Ionescu, Maria Nicolau și 16 coriste = 21.

Dirijorul orchestrei a fost Neuwirth, iar regizor N. Iliescu.

Irena de Vladaia, cu adevăratul ei nume Irina Vlădoianu, fusese angajată, la 1890, ca primadonă la Teatrul Național din Craiova²³.

Lista reprezentațiilor, reconstituite după afișe și dările de seamă, a fost:

1. Miercuri, 21 iunie 1893.

Mikado, operetă de Sullivan, tradusă de Pencioiu.

2. Joi, 22 iunie 1893.

Masotta, operă comică de Chivot și Halevy, muzica de Andran.

3. Sâmbătă, 24 iunie 1893.

Voivodul țiganilor, operetă comică în 3 acte, de Johann Strauss

Persoanele:

Barinksy – d-nul G. S. Vasiliu

Contele Homonay – d-nul P. S. Nicolau

Zsupan, baș porcar – d-nul St. Iulian

Carnero, comisar regal – d-nul N. I. Popescu

Ottokar, fiul său – d-nul D. Sinescu

²² Despre sosirea trupei lui Aurel L. Bobescu vezi *Un eveniment artistic*, în „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 43, 2/14 iunie 1893, p. 3.

²³ Al. Olăreanu, *Însemnări pentru o istorie a teatrului craiovean*, Craiova, „Ramuri”, [1929], p. 37.

Paly, țigan – d-nul A. Nanu
 Joji, țigan – d-nul D. Răiciulescu
 Ferko, țigan – d-nul D. Alexandrescu
 Un Herold – d-nul N. Niculescu
 Saffi – d-na Irena de Vladaia
 Arsena – d-na M. Nicolau
 Czipra – d-na A. Ionescu
 Mirabella – d-na Porfira Fărcășianu
 Istvan – d-nul V. Gheorghiu
 Hona – d-na E. Sterian
 Ergebet – d-ra I. Trandafirescu
 Maria, fată – d-ra D. Calomfirescu
 Catti, fată – d-na R. Ștefănescu
 Țigani, țigance, soldați.

4. Duminică, 25 iunie 1893.

Negușătorul de paseri, operetă.

5. Luni, 26 iunie 1893.

Baba Hârca, operetă în 2 acte și un tablou de M. Millo, muzica de Flechtenmacher.

Persoanele:

Lascu, boier sub numele de Vlad – d-nul N. Poenariu
 Baba Hârca, țigancă vrăjitoare – d-nul I. Anestin
 Chiosa Deliu, sluga lui Lascu – d-nul A. Bobescu
 Bârzu, un holtei tomnatic – d-nul I. Tănăsescu
 Gânju, bătrân pădurar – d-nul Băiciulescu
 Bulibașa țiganilor – d-nul P. I. Nicolau
 Viorica, fiica lui Gânju – d-na M. Nicolau
 Îngerul păzitor al Viorichei – d-na Mica E. Bobescu
 Un drac – d-nul Petrescu
 Gahița, țigancă – d-ra I. Trandafirescu
 Iftinca, țigancă – d-ra Calomfirescu
 Țărani, druște, țigani, țigance

La finele tabloului va intra în scenă carul cu boi al druștelor. Dansul „Călușul”, jucat de trupa condusă de P. I. Nicolau și St. Iulian.

6. Miercuri, 28 iunie 1893.

Boccacio, operetă comică în trei acte, de F. Zell și Richard Genèi, muzica de Fr. de Suppè.

Persoanele:

Boccacio – d-na Irena de Vladaia
 Lelio, amicul său – d-nul A. Bobescu
 Orlando, prinț de Palermo – d-nul A. Nanu

Pandolfo, grădinar – d-nul I. Tănăsescu
 Beatrice – d-ra Odeseanu
 Frisice, femeia lui Tromboldi – d-na A. Ionescu
 Zaneta, femeia lui Guiguibio – d-na M. Nicolau
 Peronela, femeia lui Pandolfo – d-na P. Fărcășianu
 Tromboli, dogariu – d-nul I. Anestin
 Guiguibio, bărbier – d-nul N. I. Popescu
 Un colportor – d-nul St. Iulian
 Cecco, cerșetor – d-nul Sinescu
 Un om din popor – d-nul Alexandrescu
 Necunoscutul – d-nul Petrescu
 Un ofițer – d-nul Niculescu
 Luidgi, student – d-ra I. Trandafirescu
 Vampa, studentă – d-ra Calomfirescu
 Brogio, student – d-ra Gheorghiu
 Giovanni, student – d-ra Ioanid
 Pulcheria, damă de onoare – d-na T. Sterianu
 Gertruda, damă de onoare – d-na G. Ionescu
 Carontina, damă de onoare – d-na B. Ștefănescu
 Dame de onoare, seniori, studenți, cerșetori, popor.

7. Joi, 29 iunie 1893.

Giroflè – Girofla, operetă de Lecocq.

8. Sâmbătă, 1 iulie 1893.

Fata mamei Angot, operetă de Lecocq.

9. Duminică, 2 iulie 1893

Neguțătorul de paseri.

10. Luni, 3 iulie 1893.

Briganzii, operetă de I. Offenbach.

11. Miercuri, 5 iulie 1893.

În beneficiul Irenei de Vladaia.

Voivodul țiganilor.

12. Joi, 6 iulie 1893.

În beneficiul lui G. I. Vasiliu.

Mascotta.

13. Sâmbătă, 8 iulie 1893.

În beneficiul Elisei Odeseanu.

Mikado.

14. Duminică, 9 iulie 1893.

În beneficiul lui Nae I. Popescu.

A. *Schimbarea la față*, vodevil într-un act de A. L. Bobescu.

B. *Barbu Lăutarul*, vodevil într-un act de V. Alecsandri

C. *Salon Pitzelberger*, operă comică de Offenbach.

15. Luni, 10 iulie 1893.

Păunașul codrilor.

Operetă națională de I. St. Rădulescu.

16. marți, 11 iulie 1893.

În beneficiul lui A. L. Bobescu.

Orfanul din Dorna.

Operetă națională în 3 acte de Ciprian Porumbescu.

17. Joi, 13 iulie 1893.

În beneficiul lui Ștefan Iulian.

Voivodul țiganilor.

18. Duminică, 16 iulie 1893.

Boccacio.

19. Luni, 17 iulie 1893.

Clopotele din Corneville.

20. Marți, 18 iulie 1893.

Mamselle Nitouche.

Trupa craioveană a lui Aurel Bobescu a însemnat un eveniment de primul rang pentru publicul bucovinean. Numărul mare al artiștilor și calitatea lor, mulțimea coriștilor, numeroasa orchestră și montarea fastuoasă a scenei a făcut din ea cea mai bună trupă de operete română care a jucat în Bucovina. Dacă n-a stârnit entuziasmul dezlănțuit cu prilejul reprezentațiilor trupei doamnei Fani Tardini, se datorește faptului că la ea lipsea momentul noutății. Cu toate acestea, în prestații trupa lui A. Bobescu era superioară celeia a înaintașei sale. Ziarele cernăuțene se întreceau să remarce jocul impecabil al ansamblului, calitatea superioară a unor artiști și splendoarea costumelor. S-a văzut în toate acestea străduința directorului Bobescu de a oferi publicului bucovinean, alintat de reprezentațiile trupelor străine, piese și reprezentații de cea mai bună calitate.

Primele trei reprezentații, între care se găsea și cea a *Voivodului Țiganilor* a lui Johann Strausz, au stârnit admirația publicului. Jocul artiștilor a fost găsit „admirabil”, iar rolurile studiate în toate amănuntele lor. Peste tot a fost un joc sincronizat, care nu permitea ca vrea „forță să iasă în relief în dauna celorlalte”²⁴. Ansamblul, admirabil instruit, nu greșea niciodată. Atât corul, cât și orchestra, erau de calitate superioară²⁵. Ziarul polonez „Gazeta polska”, remarca, că prestațiile trupei românești (operetka rumunska) nu erau inferioare celor ale trupelor germane care s-au perindat pe scena din Cernăuți²⁶.

Dările de seamă ale „Gazetei Bucovinei” erau mai ample. În ele se menționa jocul armonios al artiștilor, siguranța mișcărilor, eleganța gesturilor și calitatea superioară a corului și a orchestrei. Chiar după a doua reprezentație s-a constatat că „succesul operetei române merge crescând din zi în zi”. Artiștii se întreceau între

²⁴ *Rumänisches Theater*, în „Bukowiner Rundschau”, XII, nr. 1313, 4 iulie 1893, p. 2.

²⁵ F., *Theater*, în „Bukowiner Nachrichten”, VI, nr. 1428, 23 iunie 1893, p. 3.

²⁶ *Opertka rumuńska*, în „Gazeta poska”, XI, nr. 51, 25 iunie 1893, p. 2.

olaltă, atât în joc cât și în cântare²⁷. Felul cum a fost jucată piesa spectaculoasă *Voivodul țiganilor* a încântat publicul cernăuțean. Părerea generală a fost că „încă nu s-a văzut în Cernăuți o interpretare muzicală și scenică asemenea celeia a trupei craiovene”. Specificul țigănesc a fost mai bine dat decât de trupele germane. Neuitată a rămas scena cu intrarea zgomotoasă a țiganilor, care, năvălind în mase, până la rampă, au asigurat publicul că ei grijesc de copiii lor, aduși pe scenă goi-goluți. La fel a plăcut și piesa *Negustorul de paseri*, care, după unii recenzenți, a fost jucată în mod satisfăcător, după alții iarăși a însemnat „cel mai mare succes” al trupei craiovene²⁸.

În unele dări de seamă se descrie și jocul fiecărui artist în parte.

În fruntea artiștilor s-a situat primadona Irena de Vladaia, cel mai important membru al trupei. Avea o statură maiestuoasă și era de o „frumusețe fermecătoare”. „Părechea ei de ochi mari, grăitori” amețeau, iar zâmbetul ei de o „grație rar cucerea”. Vocea ei încânta publicul. Toate aceste calități au făcut din ea „mărgăritarul” trupei, artista adorată și răsfățată a publicului²⁹. În piesa *Mikado*, Vladaia a fermecat publicul cu privirea și dulceața glasului ei. Ca țigancă Safii din *Voivodul țiganilor*, excela prin neîntrecuta ei grație. Un timp nu se vorbea în Cernăuți decât de „frumoasa Saffi”. Superbă a fost ea în rolul fetei Angot. Publicul aștepta să vadă o Angot germană. Când acolo, Vladaia a oferit una franceză, fină și drăgălașă. În rolul Fiorelei din piesa *Briganzii*, Vladaia a cântat ca o „adevărată fată de bandit”, iar în piesa *Negușătorul de paseri* ea a fost o prințesă „din cap până în picioare”³⁰.

Alături de Vladaia s-a situat d-na Elisa Odeseanu, care dispunea de o voce armonioasă și de un joc natural. A fost superbă în rolul Cristinei din piesa *Negușătorul de paseri*. Au plăcut mult d-nele Porfira Fărcășianu, Maria Nicolau și Atena Ionescu³¹.

Dintre domni s-a remarcat Ștefan Iulian. A fost deosebit de reușit ca porcarul Jupân în *Voivodul țiganilor*. A fost un porcar „ideal”. N-a fost mai prejos de actorul Alexandru Girardi, artistul favorit al publicului vienez. A cântat – de necrezut – un cuplet în șapte limbi³².

Reprezentațiile trupei craiovene s-ar fi terminat cu un succes desăvârșit, răsunător, dacă n-ar fi intervenit două incidente fatale, care au lovit greu atât în reputația trupei cât și în interesele ei materiale.

În seara zilei de 9 iulie 1893 s-au reprezentat, în beneficiul artistului Nae D. Popescu, două vodeviluri românești (*Schimbarea la față*, de A. L. Bobescu și

²⁷ *Opereta Română în Cernăuți*, în „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 47, 17/29 iunie 1893, p. 2–3.

²⁸ Tot aici și St...I, *Theater*, în „Bukowiner Rundschau”, XII, nr. 1310, 27 iunie 1893, p. 3.

²⁹ *Opereta Română în Cernăuți*, în „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 47, 14/25 iunie 1893, p. 2–3; *Theater*, în „Bukowiner Rundschau”, XII, nr. 1309, 25 iunie 1893, p. 5.

³⁰ *Opereta Română în Cernăuți*, în „Revista Bucovinei”, III, nr. 46, 13/24 iunie 18903, p. 3; *Opereta Română în Cernăuți*, nr. 47, 17/29 iunie 1893, p. 2–3; nr. 49 lipsește din colecție; *Rumänische Theater*, în „Czernowitzer Zeitung”, XXVI, nr. 151, 5 iulie, p. 4; *Theater*, în „Bukowiner Randschau”, XII, nr. 1310, 27 iunie 1893, p. 3; *Rumänische Theater*, în „Bukowiner Rundschau”, XII, nr. 1313, 4 iulie 1893, p. 2.

³¹ St...I, *Theater*, în „Bukowiner Rundschau”, XII, nr. 1310, 27 iunie 1893, p. 3.

³² Tot aici. Despre Șt. Iulian vezi D. D. Racoviță, *Iulian*, în „Revista nouă”, I, nr. 4, 15 martie 1888, p. 157–160 (*Profile de teatru*).

Barbu Lăutarul, de V. Alecsandri) și opera comică de Offenbach, *Salon Pitzelberger*. Pentru primele două piese, Bobescu omisese să prezinte Guvernământului spre cenzurare textul. A fost, ce-i drept, o încălcare a dispozițiilor legale, dar s-ar fi putut trece peste această greșeală, considerându-se caracterul politic inofensiv al pieselor reprezentate.

Dar a urmat alt caz mai grav. În piesa *Schimbarea la față*, s-a creat, dintr-un concurs nenorocit de împrejurări, o scenă penibilă. Un artist al trupei, travestit în ofițer austriac, se silea să șantajeze pe un proprietar de casă, luând în cele din urmă mită. În momentul acesta s-a iscat un scandal în sală. Publicul, în frunte cu ofițerii și funcționarii, revoltați de reprezentarea acestei scene, începu să vocifereze, atât în sală cât și pe culoare. Din pricina aceasta, reprezentația a fost întreruptă. Reprezentațiile au continuat și după acest incident, dar în fața unei săli aproape goale. În zadar s-a scuzat directorul Bobescu, că e victima garderobierului care, nedându-și seama, a eliberat o uniformă de ofițer austriac în locul alteia fanteziste. Guvernatorul, luând cunoștință de incident, i-a aplicat lui Bobescu o amendă de 50 florini. Bobescu, simțindu-se nevinovat, a înaintat apel la Ministerul de Interne, care a anulat amenda pe motiv că, în asemenea cazuri, numai prefecturile sunt competente. Cazul a fost deferit, la 15 decembrie 1893, Prefecturii din Cernăuți, care urma să încaseze amenda. Dar, între timp, trupa lui Bobescu părăsise Bucovina, pentru a da reprezentații la Chișinău. Astfel, ordinul Guvernământului n-a putut fi executat.

După acest incident a trecut un timp de 13 ani, în cursul căruia publicul bucovinean dădu uitării scena penibilă întâmplată la 1893. Dar iată că, în primăvara anului 1906, un director de teatru român, cu numele de A. Bobescu, a sosit cu trupa sa la Suceava, pentru a da câteva reprezentații. Prefectul din Suceava, aducându-și aminte de scena întâmplată în teatrul din Cernăuți, a ordonat arestarea lui Bobescu. Dar, la interogator, s-a dovedit că îl cheamă Andrei L. Bobescu și e fratele lui Aurel. Andrei a fost eliberat și și-a putut continua reprezentațiile.

Teodor Balan und seine rumänischen Theaters in der Bukowina vor 1918 gewidmete Monographie

(Zusammenfassung)

Teodor Balan (1885–1972) ist einer der Bukowiner Historiker aus der Zwischenkriegszeit, der durch eine regge wissenschaftliche Tätigkeit, neben den gedruckten Werke, eine grosse Anzahl Studien, Monographien und Dokumente, die zum Kulturgut mancher Institutionen im Land geworden sind, hinterlassen hat. Zwei seiner Manuskripte, die im National-Archiv Bukarest aufbewahrt sind, erforschen das rumänische und das deutsche Theater in der Bukowina. Zu Beginn veröffentlichen wir, eine Monographie (im zwei Teile) des rumänischen Theaters in der Bukowina zwischen 1858 und 1913. Der erste Teil ist eine allgemeine Darlegung worin Plakate und Namen der Schauspieler beigefügt sind. Diese Darlegung wird im zweiten Teil mit Dokumente die über die Leiter der Theater Truppen Nicolai Doroșan, Mihail Dimancea, Fani Tardini und dessen Unternehmen um die notwendigen Genehmigungen für die Veranstaltungen bei den Behörden zu erlangen, ergänzt.

CLAUDIU ISOPESCU
ÎN CORESPONDENȚĂ CU NICOLAE IORGA (1926–1935) (III)

D. VATAMANIUC

1

29–IV–'29

Magnificență,

Din alăturata notiță de ziar veți afla cu surprindere că o coloană din Forul Traian va fi donată ungarilor. E o știre dureroasă pentru noi ca români și o mare lovitură mai ales pentru mine, care lucrez aici pentru țară. Explicația acestui gest se va găsi desigur într-un gest al politicei noastre externe, pe care eu nu-l cunosc. Faptul acesta însă ar trebui să ne înverșuneze și mai mult în munca ce trebuie să o desfășurăm în Italia, căci masele poporului italian și intelectualii italieni nu nutresc cine știe ce simpatii pentru unguri. E bine să păstrăm mai ales prietenii oamenilor de știință. De aceea îndrăznesc a vă alătura lista profesorilor cu rugămintea să binevoiți a le obține o decorație: mi-am permis a Vă indica câte o decorație, dar Dv. puteți bineînțeles schimba. Pentru Gentile ar fi bine să cereți o decorație mai mare, căci el are: Marele Cordon al Coroanei Italiei. Sper că la 10 mai aceste decorații vor fi date.

Sunt fericit să vă aduc la cunoștință că d. Bertoni a scris un articol despre Eminescu și Brătescu-Voinești, amintind și despre modesta mea activitate. Va apare în „Giornale d'Italia” sau în „Stampa” din Torino. Mi-a promis că va mai scrie articole asupra culturii noastre ca d. ex. „Storia dei Romeni e della loro civiltă”. E un mare câștig pentru noi că Bertoni singur publică și sunt fericit de acest succes al meu. Pascu nu va mai publica la „Archivum”, ci Cartojan și eu.

Unul dintre studenții noi, Marco Pomilio, lucrează acum la un articol despre „Veneția și România” a Dv.

Aștept cu nerăbdare piesa Dv., *Fratele păgân*: aș dori să o tipăresc și să o reprezint la toamnă.

Berretta crede că Dv. ați făcut o colectă (sottoscrizione) pentru suma trimisă. Vă rog să-i scrieți „la somma mandata non è un dono, è solo per le spese richieste e indicate dall'Isopescu”. Cât de murdari sunt acești italieni! După ce a câștigat atât de mult cu acel fascicol închinat Dv. – cât de prost a scris despre mine în scrisoarea

ce V-a adresat în fascicol – acum mai pretinde daruri în bani! Înțeleg să i se facă un dar în bani când va veni în țară cu scopul să scrie o carte despre țară, dar acum nu văd pentru ce, căci oricare editor ar fi făcut ceea ce face el. Ba ce e mai mult, o casă de editură unde public Caragiale, Agârbiceanu etc. cere să se cumpere numai 200 exemplare și publică mai bine și la timp. Volumul *Servilia* trebuia să fie gata la Paști și mă tem că nici la finea lui mai nu va fi gata. Fascicolul acesta s-a vândut foarte mult, căci era închinat Dv.: admirația italienilor pentru Dv. a contribuit să se vândă foarte multe exemplare. Binevoii a-mi scrie dacă ați cerut decorațiile.

Omagiile noastre Doamnei Iorga. Respectuoase complimente de la nevastă.

Cu cele mai distinse sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novana 43

Prof. Giorgio Del Vecchio, fost Rector al Univ. din Roma.....Mare Ofițer al Stelei
Prof. Giuseppe Cardinali, decanul Fac. de Litere .....Mare Ofițer la Coroanei
Prof. Federico Millosevich (senator), Rectorul Univ. din Roma ..... Mare Ofițer al Stelei
Prof. Giovanni Gentile (senator), fost Ministru de Instrucție .....Mare Ofițer al Stelei
Prof. Francesco Ercole (deputat), Rectorul Univ. din Palermo ..... Mare Ofițer al Stelei
Prof. Giulio Bertoni de la Univ. din Roma ..... Mare Ofițer al Coroanei
Prof. Matteo Bartoli, Univ. din Torino ..... Mare Ofițer al Coroanei
Prof. Ezio Levi, Univ. Napoli..... Comandor al Coroanei
Prof. Riccardo Riccardi, Univ. Roma ..... Comandor al Coroanei
Prof. Vittorio Rossi, fost Rector al Univ. din Padova,
acum prof. la Univ. din Roma ..... Comandor al Coroanei

2

Via Novara
Roma, 3–5–29

Magnificență,

Dl. Bertoni mi-a spus azi că ieri a avut loc ședința Școalei de Filologie modernă de la Univ. Propunerea dsale de a-mi fi încredințat „incarico” de limba și literat. rom. a fost aprobată în unanimitate. Decanul Facultății, dl. Cardinali, mi-a spus că a primit propunerea Școalei, care va fi aprobată cât de curând de Consiliul Facultății și de Senatul Academic. Astfel limba și lit. noastră va avea la Univ. din Roma dreptul de materie, ca și engleza și franceza, cari sunt predate de „incaricati”. Țin să vă repet viile mele mulțumiri pentru toată sollicitudinea și bunăvoința Dv. în această privință: binevoitoarele Dv. scrisori au avut un răsunset puternic, cum mi-a spus dl. Bertoni. E un serviciu extraordinar, pe care ați binevoit a-l aduce culturii noastre în Italia.

Unul dintre noii mei studenți, contele Corrado Leopardi, a tradus nuvela lui Sadoveanu, *Vestitorii*, în italienește. Cum știe perfect spaniolește, a tradus-o și în

această limbă și o va publica într-o revistă din Venezuela, unde colaborează de 2 ani. De acum va publica și articole, astfel prin modesta mea operă cultura noastră se va răspândi tot mai mult.

Aștept cu nerăbdare piesa Dv. *Fratele păgân*, ca să poată fi tradusă cât mai curând.

Sper că ați binevoit a face propunerea de decorare pentru învățații italieni. Zilele acestea a apărut articolul lui Cialdea despre biserici românești, în „Regime Fascista” din Cremona, un articol al meu în „Corriere di Catania” despre I. Slavici – am câștigat un alt ziar pentru cauza noastră – și o traducere a nevestii în „Grandi Firme”. Dl. Bertoni mi-a spus că Vă va mulțumi pentru scrisoarea Dv. imediat ce și Consiliul Facultății va fi îndeplinit formalitatea de a vota propunerea Școlii de Filologie modernă. În curând va apare articolul despre *Veneția și Români*.

Respectuoase omagii din partea noastră Doamnei Iorga.

Distinse complimente de la nevestă.

Cu cele mai vii sentimente de admirație și recunoștință

devotat,
Cl. Isopescu

3

Roma, 5-V-29

Magnificență,

Am aflat azi că zilele acestea urma să sosiți la Veneția pentru Casa românească căreia îi dați viață și că la 10 mai veți fi la Roma ca să-i decorați pe profesorii italieni. Dorind să Vă văd, îndrăznesc a Vă ruga să binevoiți a mă informa dacă și când sosiți la Roma, iar dacă nu veniți, binevoiți a-mi da o telegramă.

Respectuoase omagii din partea noastră Doamnei.

Distinse complimente de la nevestă.

Cu cele mai respectuoase sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

4

7-V-1929

Magnificență,

Îmi fac o datorie aducându-Vă la cunoștință că dintre prof. ce urmează să-i decorați următorii sunt la Roma

- 1) Sen. Giov. Gentile
- 2) Rectorul Millosevich

- 3) Fost Rector Del Vecchio
- 4) Decan Cardinali
- 5) Prof. Bertoni
- 6) Rector deputat Ercole
- 7) Prof. V. Rossi
- 8) Prof. Riccardo Riccardi

Dl. Bartoli urma să plece zilele aceste la Cluj, iar de Ezio Levi fiind invitat la Univ. din Madrid trebuie să plece luni. Îi scriu acum lui Levi, poate că va putea fi. În tot cazul, 8 vor fi la Roma. Binevoîți a mă informa când sosiți la Roma. Solemnitatea ar avea să aibă loc vineri la 11h dem.

Resp. omagii Doamnei.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de stimă, admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

5

12 mai [1929]

Magnificență,

Ne-a părut atât de rău că ați plecat atât de curând din Roma. Mă grăbesc să Vă alăturz 2 tăeturi din zierele „Giornale d'Italia” e „L'Impero” cu o prea scurtă dare de seamă despre solemnitatea ce numai datorită prezenței Dv. a fost atât de impunătoare. Redactarea se datorește desigur d-lui „Solus”, căci nici un ziarist italian n-ar putea afirma că Univ. din Roma se numește „Sapientia”, titlu pe care nu-l poartă; e doar situată în Via della Sapienza. Văd apoi că a copiat dintr-un articol al meu publicat anul trecut cuvintele «la quintescenza (sic) della scienza romena e gloria della scienza mondiale», ce le întrebuișasem despre Dv. Dar face omul ce poate!

A rămas la Dv. cartea lui Cartojan; dacă nu îndrăznesc prea mult, binevoîți a mi-o trimite.

Vă alăturz aici cererea prof. Zoppa pentru valută. Se află într-o situație tristă materială, ați face un act de umanitate dacă ați binevoi a-i acorda valuta de 800 lire lunar. Profesorii italieni Vă sunt foarte reșunoscători de distincția ce au primit-o: Gentile, Cardinali și Bertoni – pe aceștia i-am văzut azi – m-au rugat să Vă trimit salutările lor. Vă vor scrie.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

6

18 mai 1929

Magnificență,

Am rămas adânc îndurerat de măhnirea ce involuntar V-am cauzat-o. Vă cer scuzele mele și Vă rog să credeți că dacă am greșit, am făcut-o dintr-un sentiment de corectitudine. În cererea ce am îndrăznit a Vă trimite solicitasem suma nu numai pentru cumpărarea fasciculelor, ci și pentru volume și pentru o compensare modestă a traducătorilor, cari aproape toți sunt băeți săraci. Eu îi trimisesem lui Berretta paralele pentru fascicole, iar când i-au sosit paralele i-am scris că o parte din sumă e pentru volume, iar restul banii ce-i trimisesem – urma să mi-i înapoieze – cum și pentru traducători. Cum știam că trebuie să dau chitanțe pentru această sumă, i-am scris să-mi trimită suma ce nu i se cuvenea, el mi-a răspuns că o consideră drept un dar. Nici acum nu pot înțelege de ce pretinde acest dar pentru munca ce am depus-o eu și băeții italieni și nevasta: nouă nu ni-a trecut nici prin cap că Berretta ar dori să profite pe urma muncii noastre. Fapt e că nu mi-a trimis îndărăt nici banii ce-i trimisesem eu pentru fascicole, nici banii pentru traducători, astfel că eu, care lupt cu atâtea greutăți materiale, am rămas descoperit cu o sumă mare pentru sărăcia mea. De la Externe am un mic fond pentru cumpărarea de volume, dar nu-l pot atinge, căci trebuie să cumpăr volumele Caragiale, Agârbiceanu, C. Petrescu și dacă nu le voi putea cumpăra voi fi dat în judecată după ce muncesc atât de mult pentru răspândirea culturii noastre. Îl consideram pe Berretta om corect, care n-ar fi putut primi bani ce nu i se cuveneau, cum n-aș fi putut primi eu în locul lui. Nu Vă supărați dacă cred că în cazul acesta Berretta a fost puțin corect, mai ales că îl consideram prieten. Din partea mea i-am arătat multă bunătate: romanul lui Berretta a fost tradus, numai la îndemnul meu, în românește și acum va fi tradus în englezește. Atât cu n-rul din vară, cât și cu cel de acum a câștigat, eu am lucrat nopți întregi și nu m-am gândit niciodată la darurile pe care le pretinde. Cum eram atât de împrietenii – ne tutuim – i-am scris destinația sumei cum o făcusem în cerere.

Am văzut azi în „Universul” din 16 l.c. telegrama „Rador” trimisă de d. Solacolu: dsa e corespondentul din Roma. M-am îngrozit și eu: Bartoli a devenit „prof. de topografie romană” și Rossi de „limbi orientale”. Dacă ar fi ascultat cu atenție discursul Dv. n-ar fi putut comunica asemenea prostii. Eu n-am legături cu ziarele din țară, dar dacă d. Solacolu ar fi înțeles importanța serbării și ar simți românește și-ar fi împlinit datoria. Eu nu știu ce să Vă zic de Legație, dar nu dau nici o importanță la tot ce e românesc aici. Păr. Juga ? mi s-a plâns aseară că la biserică, imediat ce a început a vorbi, d. Ghica i-a arătat ceasul: cu lacrimi în ochi mi-a spus că a rămas jignit și că unica mângăere a avut-o din sincerele Dv. cuvinte de felicitare. Ziariști din Roma, cari scriu „C onaca di Roma”, pagina în care urma să apară darea de seamă despre serbare, mi s-au plâns că n-au fost invitați. Biroul nostru de presă trebuia să invite ziariștii. Aici eu nu port nici o vină: atașatul de presă ce încasează 6 000 lei lunar nu sunt eu, eu primesc 1 000 lire lunar și mă sbat

să fac cât de puțin și pot spune cu modestie că fac incomparabil mai mult pentru țară decât atașatul de presă. Eu V-am promis că voi publica discursul Dv. întreg și în curând voi avea plăcerea să Vi-l trimit. Dacă cei din Legație, cari primesc lunar între 6–33 000 lei lunar, și-ar face datoria, țara noastră ar fi cunoscută. Vă repet aici cuvintele unui cult gazetar care va face în curând o recenzie a cărții *Storia dei Romeni*, că dacă n-aș lucra eu cu băeții mei, cultura noastră nu s-ar cunoaște de loc în Italia. Am mulțumirea că am câștigat o prietenie activă ca a d-lui Bertoni pentru cultura noastră.

Primesc dojana Dv. pentru vina mea isvorâtă dintr-un sentiment de cinste și corectitudine în chestia cu Berretta, Vă rog însă să-mi ertați această greșală, să binevoiți a-mi da înaltul Dv. sprijin moral, căci fără de acesta mi-aș simți puterile sleite. Era cea mai mare mulțumire pentru mine binevoitoarea Dv. prețuire a muncii mele.

Binevoiți a-mi răspunde.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga din partea noastră. Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu

M-am lăsat de fumat: Vă mulțumesc sincer.

Azi am primit banii: vii mulțumiri.

7

20 mai 1929

Magnificență,

Azi l-am văzut pe sen. Gentile și mi-a spus că a cerut de la Legație discursul Dv.: îl va publica în revista lui, „Educazione Fascista”.

Berretta îmi scrie că Dv. i-ați dăruit lui suma trimisă. Eu n-am decât să fiu mulțumit de aceasta, dar după munca depusă de mine și de băeți, eu rămân descoperit, iar băeții n-au primit nici de la Berretta suma modestă promisă – 35 lire de traducere –, nici de la mine suma ce aveam de gând și le promisem. Ei știu că ungerii, polonii etc. plătesc din gros traducătorilor. Dar n-am ce face. Voi plăti fascicolele din fondul ce-l am de la Externe, nu voi avea însă de ajuns pentru celelalte volume: Caragiale etc.

I-am scris lui Berretta că Dv. mi-ați vorbit de un volum *L'Italia vista da Romeni*. El îmi scrie: „In quanto al volume di Iorga non accetto il cambio di titolo: lui mi disse a Venezia il titolo e mi autorizzo a pubblicarlo, mi diede assicurazione che me l'avrebbe inviato subito, e che sarebbe stata una serie di articoli da lui pubblicati. Quindi il cambio del titolo, no, perche sarebbe tutt'altro. Come mi diede anche, l'assicurazione che mi avrebbe mandato il suo dramma «Cleopatra»”.

Dacă credeți de cuviință, binevoiți a-mi trimite volumul despre care scrie Berretta, ca să-l traducem. Sper că veți putea trimite și volumul *Italia văzută de români*. Aici ar putea intra și bucăți din memoriile lui Codru-Drăgușanu.

Eu sunt foarte reumatic și cum n-am bani să-mi îngrijesc altfel sănătatea, voi face băi de soare pe terasa casei unde locuim. La vară voi redacta apoi mai multe lucrări și aș voi să traducem și aceste două volume. Vă cer din nou scuze că v-am supărat, dar vă repet că cerusem suma pentru fascicule din rev. închinată Dv., pentru volume și pentru traducători. Nu îndrăznisem să cred că el va cere suma în dar pentru munca băeților, a nevestii și a mea. Ar fi dureros pentru mine ca, după ce am muncit atât pentru acel fascicol, să fiți supărat pe mine. Peste vară, va fi tradus romanul lui D. Zamfirescu, *Viața la țară*.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga.

Distinse complimente de la nevestă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

8

27 mai 1929

Magnificență,

A apărut la Hoepli o nouă carte: *Nel cuore dei Magiari*, cu un capitol despre Transilvania: se vorbește despre „minoranza romena”, de altfel Transilvania ar fi din punct de vedere istoric, etnic, cultural etc. maghiară. Sunt informat că această carte e scrisă de unguri și a fost iscălită de un italian Cucchetti. Biroul nostru de presă de aici n-ar putea face la fel? Dar lumea noastră e mulțumită de acest birou cu toate că nu face nimic, dar absolut nimic pentru țară, cum nu face nici cel din Milano.

Zilele acestea a apărut în „Corriere di Catania” articolul meu *Tradizioni popolari di Transilvania*; în „Due lire di novelle” a apărut *Transilvania* de N. Bălcescu, tradusă de stud. Fr. Berardi, iar în „Gazzetta di Venezia” a apărut articolul alăturat, în care Vă citează pe Dv.

Cialdea pregătește un studiu asupra memorandumului: va fi da mare folos pentru propaganda noastră. Nu uitați, Vă rog, de materialul pentru *L'Italia vista da Romeni*.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga.

Distinse complimente de la nevestă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

P.S. Repet că n-am nici o vină dacă presa din țară nu s-a ocupat de serbarea de la 10 mai de aici. Vina e a corespondentului Agenției „Rador”, d. Solacolu. Băeții care au tradus pentru fascicolul românesc n-au avut nimic nici de la Berretta, nici din țară.

9

2 iunie '29

Magnificență,

Aparte, îmi permit a Vă trimite fascicolul rev. „Educazione Fascista” cu discursul Dv., pe care dl. Gentile l-a cerut de la Legație.

Studentul Ruberti Cesari, care face chimie dar a urmat lecțiile de românește, dorește să urmeze cursurile de la Văleni din anul acesta. El a publicat câteva traduceri, articolul despre Văleni și unul despre Sinaia în „L’Ora” din Palermo, are materialul tradus pentru un volum de I. Gorun, iar acum pregătește un volum de I. Slavici. Vă rog să binevoiți a-i acorda dacă e posibil, casă și masă gratuită, cum a avut anul trecut și reducerea de 50% pe C.F.R. de la Jimbolia până la Văleni. Ruberti ar vrea să plece pe la 2 iulie.

Băeții care au tradus pentru fascicolul din „Due lire” n-au primit nici acum nimic de la Berretta iar eu n-am de unde să le dau: le promisesem din suma pe care Dv. ați dăruit-o lui Berretta. V-aș fi recunoscător dacă le-ați putea obține vreo 1 000 lire, ar fi o încurajare pentru ei să lucreze pe vară.

Dacă nu Vă supărați, binevoiți a-mi trimite materialul pentru *Italia văzută de români*.

Zilele aceste Vă voi trimite volumul Caragiale, tradus de Cialdea.

În „Corriere di Catania” a apărut traducerea nevestii: *Luna de miere* de Vlahuță și articolul meu *Feste sacre in Romania*.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

10

[1929]

Magnificență,

Am fost azi pe la Institutul Europa Orientală și am aflat că nu v-au trimis n-rul cu articolul Dv. Vi-l trimit alăturat. Vă trimit apoi o traducere a nevestii, un articol al meu, în care v-am citat de mai multe ori, precum și o tăietură de ziar, în care e anunțat fascicolul închinat Dv. Sper că nu veți uita să telefonați la Instrucție pentru bani, n-au sosit nici azi.

Dl. Biscottini Vă roagă să binevoiți a trimite articolul Dv. despre arta românească pentru fascicolul din „Giornale di Politica e Letteratura”, ce va fi închinat României.

Aștept părerea Dv. despre fascicol, oricum ar fi, Vă rog să mi-o dați, căci vreau să lucrez cu asentimentul Dv.

Respectuoase omagii din partea noastră mult stimatei Doamne.
 Distinse complimente de la nevestă.
 Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
 Cl. Isopescu
 Via Novara 43

11

11 iunie [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Îmi permit a Vă alătura traducerea studentei Molajoli – e prima, apărută până acum, dintre traduceri făcute de noii studenți. Cu ocazia aceasta Vă adresez o rugămintă. Membrii Școalei cât și câțiva dintre studenții mei mi-au spus că Dv. ați fi promis la 10 mai o excursie în România, gratuită, începând în Veneția, dus și întors. Unii membri ai Școalei au invitat mulți italieni pentru 10 aug. la Veneția, spunându-le că de acolo vor pleca cu Dv. în țară, fără să-i coste nici un ban. Eu nu știu ce e adevărul din toate acestea: Dv. mi-ați vorbit că ați invitat pe câțiva membri ai Instit. Veneto; ei vorbesc aici de un vapor românesc care ar veni special din țară. Cum e necesar și pentru membri Școalei și pentru italieni să știe dacă excursia se va face, dacă va fi gratuită etc. vă rog să binevoiți a mă informa ca să le pot comunica.

V-am rugat să binevoiți a oferi ospitalitate lui Ruberti, la Văleni pentru luna iulie și a dispune să mi se trimită foaie de reducere 50% pe C.F.R. pentru Ruberti, care va pleca în 1 sau 2 iulie de aici.

Duminică, 9 cor., a fost comemorat, la mormântul lui, Inocențiu Micu: ceea ce e trist că la biserică a lipsit Ministrul, d. Constantinescu, consilierul și d. Vlădescu, secretarul de Legație. Ba nici n-au contribuit nici unul din membrii Legației nici la cunună, nici la biletele de invitație. Cum vreți să contrabalansăm propaganda ungurească?!!

La „Nuova Italia” din Venezia a apărut volumul de schițe de Caragiale tradus de Cialdea, cu o scrută prefață a mea.

Ziarele de aici publică articolele corespondenților lor, după cari Sovietele ar fi făcut aviatorilor italieni o primire mai sinceră decât românii.

Studentul Vicol îmi scrie că „Amicii Italiei” organizează o excursie în Italia. Era mai bine dacă această excursie ar fi avut loc la anul, după o luminare mai bună a publicului italian asupra noastră.

Propaganda ungară trezește ură în contra noastră. Noi nu contrapunem nimic.

Pentru la anul am un program mare și sunt dispus că-l voi realiza, dacă voi fi ajutat de țară. Italienii vor ține conferințe asupra Ardealului în diverse orașe: acum organizez toate acestea.

Aici e o căldură extraordinară: ne sufocăm. Berretta nici acum n-a trimis paralele pentru traducători, cari sunt hotărâți să-l deie în judecată. E foarte penibil, dar eu n-am nici o vină. – Aștept binevoitorul Dv. răspuns.

Resp. omagii din partea noastră Doamnei. Complimente de la nevastă.
Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

12

Roma, 1929 iunie 15

Domnule Rector,

Vă rugăm să binevoiți a ne scuza că Vă molestăm cu această scrisoare, dar socotim că d.V. sunteți unicul în țara românească, care cunoașteți relele și neajunsurile ce se răsfrâng asupra țării noastre din cauza unor persoane oficiale cari nu-și fac datoria. Credem în acelaș timp că numai d.V. sunteți în stare să interveniți pentru încetarea acestor stări.

E vorba de atașatul de presă pe care guvernul român l-a trimis la Roma, dl. Teodor Solacolu. Acest funcționar al Statului bine plătit nu și-a înțeles rolul niciodată. Activitatea dsale de trei ani de când e aici e nulă, ba prin pasivitatea sa a făcut numai rău țării. E dovedit că-n tot timpul cât a stat la Roma până azi n-a publicat mai mult de patru articole în ziare și n-a reușit să câștige nici măcar simpatia unui singur ziarist pentru țara noastră.

Starea aceasta nu mai poate dura și e timpul suprem ca fiecare român să fie așezat acolo unde poate produce maximum pentru binele patriei.

Dvoastră le știți toate acestea, de aceea Vă rugăm să binevoiți a interveni cât mai grabnic pentru înlăturarea acestui funcționar nedemn de postul însemnat ce-l ocupă. În același timp ne permitem Domnule Rector, să indicăm o persoană pe care dV. o cunoașteți și care credem noi să fie persoana cea mai indicată a ocupa postul de atașat de presă.

Cunoașteți pe stimatul și însuflețitul prof. dl. Claudiu Isopescu, care în anii din urmă a desfășurat o activitate culturală și a făcut atâta propagandă românească cât nu credem că a reușit să facă altcineva în vreo altă țară, cu toate că presa italiană are ordine să nu se ocupe de România. Dl. Isopescu a publicat numeroase articole în toate ziarele mari din Italia, în reviste, a publicat în traducere romane și nuvele din cei mai de seamă reprezentanți a cugetului românesc și a câștigat simpatia celor mai mari gânditori italieni. Credem deci că numai dSa poate să ocupe mai cu folos un post atât de important, de aceea Vă rugăm cu toată căldura să binevoiți a interveni cu autoritatea dVoastră pentru ca postul de atașat de presă de la Roma să fie încredințat până încă nu e târziu dlui prof. Claudiu Isopescu.

Prin aceasta subsemnații crezând că aducem un bun serviciu țării noastre, Vă rugăm, Domnule Rector, să binevoiți a primi expresia sentimentelor noastre de profundă stimă.

Roma, la 15 iunie 1929

13

17 iunie [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc pentru amabila Dv. scrisoare din 11 iunie. Îi voi spune lui Ruberti să plece abia la 13 iulie. Vă voi trimite memoriul despre traducători. Corespondențele din București și Constanța au fost apoi foarte favorabile țării noastre. S-a relevat sentimentele de frățietate cu ocazia reparării avioanelor stricate.

Sâmbătă s-a inaugurat de către Mussolini Congresul mondial al bibliotecilor: ungurii sunt reprezentați de subsecret. de stat de la Instrucție, și de alți delegați, iar țara noastră nu e deloc reprezentată. Puteau să-I delege pe cel mai ignorant dintre românii din Roma, d. Solacolu, căci e o mare rușine că nu suntem reprezentați. Ungurii afirmă aici pe toate căile că suntem un popor fără cultură, iar noi neluând parte la asemenea congrese ținem să dovedim că așa este! Sunt atât de mâhnit, Ilustre Domnule Profesor, de această nouă ocară ce s-a adus țării noastre. Vă alăturerez darea de seamă din „Giornale d'Italia”.

Președ. Asoc. „Amicii Italiei” îmi scrie că vor face în iulie o excursie în Italia. Scopul lor e frumos, căci tinde să facă cunoscută țara noastră, dar ar trebui să facă excursia în oct.–noem., căci în iulie–august nu vor găsi studenții prin orașele universitare; cărțile ce le aduc vor trebui să fie predate solemn, atunci în iulie–august vor fi 2–5 studenți în fiecare oraș, iar în Italia e o adevărată antipatie pentru conferințele ținute vara. Dacă vor să facă o excursie de plăcere pot să o facă în iulie, dacă însă vor să facă propagandă țării noastre, ar trebui să vie în octomvrie. Ar trebui să știe apoi puțin italienește că numai astfel vor dovedi că sunt amici ai Italiei. Mi-au scris să le obțin avantaje, voi face cu toată plăcerea, dar trebuie să știu numele și numărul participanților. Zilele aceste vor fi mari schimbări în guvernul italian, de aceea aștept să se producă, ca să pot interveni la cei noi.

La inaugurarea Congresului, Legația noastră n-a luat parte! Cum își bat joc diplomații noștri de țară!

Bietul Mateescu cum s-a dus! La modestul meu îndemn s-a făcut duminică un parastas în biserica rom. de aici. Măgarul de Lugli a conceput alăturatul anunț cu „Pârvan fondatorul Școlai”. Toți știu că Dv. sunteți fondatorul ei. E îngrozitor ce se face aici la Roma!!!

Berretta îmi scrie că va găsi cine să traducă cele 2 cărți trimise de Dv., nu știu însă cum va ieși Cleopatra, mă tem că o va distruge complet. Berrette e foarte necinstit: după ce am convenit cu el să plătească 35 lire de traducere, trimite acum, după atâtea ..., câte 25 lire. E nerușinat. I-am trimis banii îndărăt rugându-l să-mi trimită suma cu care m-am înțeles. Băeții italieni sunt foarte indignați, nu voi mai publica volume la el, căci el nu știe ce-i cuvântul, mi-a promis că *Servilia* lui Rebreanu va apare la Paști și n-a apărut nici acum, iar plata pentru băeți o trimite cu chiu și vai, ceea ce îi descurajează și nu pot lucra. „La nuova Italia”, o casă serioasă, care nu publică ca Berretta romane cu titlul *100 kg.d'amore* a început o colecție de „Scrittori romeni a cura di C. Isopescu”. Voi publica acolo, căci acolo

ne afirmăm mai mult. Câțiva scriitori m-au întrebat mirați de ce public volume la Berretta, care publică numai lucruri comerciale (romane ușoare etc.), căci literat. noastră e frumoasă. – Vă rog să binevoiți a-mi trimite materialul pentru *Italia văzută de români*, aș dori să iasă cât de curând. E o carte extrem de utilă și necesară.

Aștept știrea Dv. despre gratuitatea excursiei despre care ați vorbit aici la 10 mai. Eu cred că ei au înțeles rău.

La 1 iulie va apare articolul lui Loreti despre *Univ. N. Iorga in Romania* în revista „La Lettura” din Milano, care apare în 100 000 exemplare, revista ziarului „Corriere della Serra”. Astfel cred că aducem bune servicii pentru cunoașterea, rând pe rând, a tuturor înfăptuirilor Dv. atât de mari și utile. Și promit solemn că totdeauna voi face astfel.

Resp. omagii din partea noastră onor. Doamnei.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

14

20 iunie 1929

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc sincer pentru scrisoarea Dv. ce mi-a adus inima la loc. Sunt fericit să Vă aduc la cunoștință că modestul meu curs a devenit [i]eri oficial: cu unanimitate de voturi s-a hotărât în Consiliul Facultății atât transformarea în curs oficial, cât și numirea mea de „incaricato” (conferențiar), dar fără plată. Decanul Cardinali mi-a spus că atât d. Rossi, cât și d. Bertoni au vorbit lung și elogios despre lucrările mele științifice și despre mișcarea de apropiere culturală italo-română ce am pornit-o în Italia cu atâta succes. Sunt satisfăcut că prin munca mea am contribuit ca limba și lit. noastră să devină oficială în învățământul superior din Roma, dar această muncă a mea n-ar fi dat aceste rezultate dacă n-aș fi avut sprijinul Dv. înalt, statornic și încurajator. Vă rog să primiți cea mai adâncă recunoștință a mea.

Aparte Vă trimit volumul *Il Divorzio* de Caragiale, care începe o serie de „scrittori romeni”. E un mare succes pentru noi, căci nici un editor n-a avut curajul să o facă. Vom publica acolo mai multe volume, în același timp voi publica și la alți editori, căci trebuie să publicăm la cât mai mulți editori posibil.

Vă alăturez aici cererea pentru o recompensă ce urmează să o dăm traducătorilor. Ar fi un mare serviciu adus culturii noastre dacă ați binevoi a-l obține, căci avem nevoie de traduceri, nu de editori. Am invitația de la 2 editori noi, dar momentan n-am ce le da. Rămân la vară aici și voi traduce și eu: acum traduc cu dna Silvestri *Scrisoarea pierdută* de Caragiale.

Văd că cerul politic italo-român e străbătut iar de nori negri. Aici s-au comentat rău amenințările [din] ziarele noastre ca în alianță cu Iugoslavia să ocupăm Ungaria și sunt considerate de amenințări de război. Dar vor trece și acestea.

Cu durere aflu de criza financiară de la noi: poate că ar fi mai bine, dacă credeți Dv., să amânați excursia în țară pe la anul, cei care ar veni ar putea ceti ceva despre țară, istoria Dv. de la Hoepli și altele, căci numai așa ne-ar putea fi apoi mai folositori. Cialdea pregătește o carte despre România.

Berretta nu vrea să deie și cele 120 lire; i-am scris că le voi da, ceea ce am și făcut, din banii mei. Găsesc însă că e foarte puțin corect. Băeții erau indignați că nu le mai trimitea paralele, iar apoi aflând că a redus și din acea sumă au rămas consternați. E drept că băeții se influențează de limba noastră și pun câteodată verbele, mai ales conjunctivul, greșit în italienește. Dar nici Berretta nu prea știe italienește: la *Servilia* am lucrat 3 zile cu un coleg italian, am găsit 12 erori mari de gramatică lăsate de Berretta – unele făcute de el. Și în fascicolul închinat Dv. se află printre corecturile lui erori de gramatică: dar bine îmi zicea scriitorul Lucio D'Ambra alaltăseară, că scriitorii noi italieni nu știu italienește. Și pentru *Servilia* el i-a redus din onorarul lui Loreti 150 lire pentru corectură! Eu am luptat pentru dreptatea băeților, căroră li se cuvine tot meritul traducerilor, editori găsesc foarte ușor și cinstit, e vorba de traduceri, de aceste am nevoie. Iată de ce am luptat pentru băeți, dar după ce s-a muncit atât am trebuit să dau din sărăcia mea, din pungă. Nu mai pot avea nici un motiv de neînțelegere cu el, căci n-am de gând să public curând volume la el; „Maia” e o casă de editură nouă și nu prea are succes. Chiar și Berretta mi s-a plâns că are deficite mari: fascicolul închinat Dv. s-a vândut mult, căci s-a impus prin numele Dv., stimat și admirat aici. Berretta apoi nu știe să facă reclamă cărților lui. Nicolino Bugia a avut prin Berretta o singură recenzie, prin mine, 12. Un alt editor și-ar fi cunoscut altfel interesul. Vă promit deci că neînțelegerea mea cu Berretta s-a terminat și rămânem în legături bune. Vă rog însă și pe Dv. să nu mai cumpărați din volumele publicate la el, căci a avut destule parale de la români, mai ales că el n-a voit să facă o colecție de scriitori români, ceea ce impune mult literatura noastră aici. Trebuie să-i plătesc încă 1 250 lire pentru 250 exemplare din volumul *Servilia*, pentru aceasta mi-a aprobat d. Mironescu încă demult, numai să le primesc. Nu s-a ținut de cuvânt să publice volumul la Paști – numai cu acea condiție m-am obligat să cumpăr 250 exemplare –, n-a apărut nici până acum, dar i le voi cumpăra, ca să vadă că noi românii știm ce e o promisiune. Dar am sfârșit cu acest capitol, care mi-a făcut atâta sânge rău, mi-a cauzat nopți nedormite și care V-a supărat și pe Dv., iar băeții sunt atât de indignați că mi-au declarat că nu vor mai publica nici un volum la el. – Nu știu ce fac „Amicii Italiei”, dar n-ar fi rău să amâie și ei excursia pe la primăvara următoare.

Resp. omagii din partea noastră onor. Doamne Iorga.

Complimente distinse de la nevasta.

Cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

15

29-VI-1929

Gentile Signorina,

Le chiedo di nuovo scuse per il ritardo con cui Le scrivo. Ho avuto tanto da fare. Le Signorine, di cui Le parlò il prof. Iorga, non andranno mica questo anno a Văleni. Se Lei non si è annoiata ancora potrebbe restare ancora a Văleni almeno per un anno. Ma questo dipende da Lei es dai tuoi gentili genitori. Ella avrà certamente saputo che Ruberti andrà a Văleni: ci sarà il 15 luglio. E possibile che ci vada anche Loreti.

Il suo biglietto ferroviario non è piu [...]levole: se intende ritornare in Italia entro questo anno, Ella potrebbe fare dei passi attraverso la Legazione d'Italia di Bucarest. Rilevi nella sua domanda di aver insegnato l'italiano a Văleni: fosse Le darrano il biglietto gratuito fino a Spezia. Quando intende tornare in Italia. Il 7 luglio partirà da Bucarest la gita degli „Amicii dell'Italia”: vi sarrano 43 escursionisti. Il guaio è che non troveranno molti studenti nelle città che visiteranno. Il suo volume uscirà solo in autunno, ma uscivà bene, non come Nicol Bugia: il Berretta non ci face avere nemmeno le bozze distampa e mi assicurò di voler curarlo come se fosse un suo lavoro; in vece è uscito pieno di sbagli. Se Lei si dovesse desiderare per la partenza non sarebbe male se potesse avere l'indirizzo delle Sue migliori ragazze: durante l'anno venturo esse pobrebbero tradurre qualcosa dall'italiano. Noi non sappiamo ancora che cosa faremo durante l'estate: ma resteremo in Italia.

Come sta? Le lezioni cominceranno il 15 luglio, non è vero?

Le mando il volume di Caragiale: nella stessa edizione uscirà anche il Suo, poi „la lettura” con l'articolo di Loreti. Mi suiva se tradurrà *Stana* di Agârbiceanu.

Con i migliori assegni anche da Bibi

Suo [...] Cl. Isopescu

16

Ilustre Domnule Rector, deputat etc.,

Subsemnatul, dr. Claudiu Isopescu, conferențiar de limba și literatura română la Univ. din Roma, cu onoare Vă rog să binevoiti a obține suma de 2 500 lire drept premiu de încurajare pentru traducătorii volumelor: 1) *Nicul. Minciună* de Brătescu-Voinești, 2) *Năpasta* de Caragiale, 3) *Servilia* de Rebreanu, 4) *Suflete tari* de Camil Petrescu, 5) *Nuvele* de Ion Gorun, 6) *Nuvele* de Cezar Petrescu, 7) *Ion* de Rebreanu.

În seceta de traduceri din literatura noastră și față de răspândirea altor culturi în Italia (casa de Ed. „Corbaccio” din Milano a și publicat 2 volume din colecția „Hungarica”, unde va apare întreaga literatură ungară; multe volume din literatura ungară au apărut la alte case de Editură și 31 vol. se află acum sub tipar) cred că e

bine să se încurajeze opera de traduceri și studii. Ungurii dau câte o mie de lire pentru fiecare volum tradus – pentru ca să putem opune cât de puțin operii de defaimare a țării și culturii noastre, întreprinsă aici de unguri cu scopul de a arăta că ei ar avea o cultură superioară, iar noi am fi lipsiți de cultură!

Încurajând munca traducătorilor ne-am asigura o producțiune mai mare, care va fi numai în folosul nostru.

Îmi permit a Vă indica lista traducerilor și articolelor fiecăruia dintre aceia ce merită premiul:

a) D^{na} Agnesina Silvestri:

O făclie de Paști, de Caragiale (trad.) în ziarul „Romania”;

O nuvelă de Agârbiceanu (trad.) în ziarul „Romania”;

La mia terra de Regina Maria (trad.): volum apărut;

Mala Sorte de Caragiale (trad.);

Suflete tari de Camil Petrescu (trad.): sub tipar;

Ion de Rebreanu (trad.) sub tipar;

Actul al VI-lea de D. D. Pătrășcanu.

Scrisoarea perdută [sic] de Caragiale (trad.): e în lucru cu colaborarea

b) Enzo Loreti:

Romenia, figlia di Roma, în rev. „Gran Mondo”, Roma, april [...];

Michele Eminescu, în „Gazzetta di Venezia”, Venezia, 9 mart [...];

Brătescu-Voinești, în „Sera”, Milano, 16 iunie 1928;

Capolavori della poesia popolare romena, în „Lavoro d'Italia”, 28 iunie 1928;

I. Eliade Radulescu, în „La Sera”, Milano, 15 iulie '28;

M. Eminescu, în „Popolo di Roma”, 18 iulie '28;

Albori e sviluppi del latinismo romeno, în rev. „Costruire”, nov. '28;

Metamorfosi de Brăt.-Voinești (trad.) în „Impero”, Roma, 10 april '28;

Rebreanu, Il canto dell'amore (trad.) în „Lavoro d'Italia”, 11 noem. [1928];

La tempesta di E. Gârleanu (trad.) în „Due lire di novelle”, 20 ian. [1929];

La neve di C. Petrescu (trad.) în „Due lire di novelle”, 20 ian. [1929];

Il padrone di Rebreanu (trad.) în „Le Grandi Firme” 1 mart '29;

L'Universita estiva N. Iorga in Romania, în „La lettura” iulie 1929;

Nicolesia Bugia și alte 3 nuvele de Brăt.-Voinești, ed. „Maia” [...];

Servilia și alte 3 nuvele de Rebreanu, ed. Maia '29;

Pădurea spânzuraților de Rebreanu, în lucru;

8 nuvele traduse și publicat[e] în cele 2 fasc. Rom. din „Due lire di novelle”.

c) Basilio Cialdea:

La Romania nella luce della sua storia: N. Iorga, în „Europa Orientale”, IV–V, 1928;

Il decennale dell'adunata di Alba Iulia, în „Eur. Orientale”, XI–XII, 192[?];

Visiuni di Bucarest. Curtea de Argeș vecchia capitale valacca, în „Mattino”, Neapole, 4 ott. '28;
La nuova opera di N. Iorga, în „Lavoro d'Italia”, 20 mai '28;
Giorgio Cosbuc, în „Lavoro d'Italia”, 7 iulie '28;
Romanità e cultura romena in Italia, în „Reste del Carlino”, Bologna, 5 iunie 1928;
La Latinità dei Romeni, în „Popolo di Roma”, 14 aug. '28;
Aspetti vecchi e nuovi di Cluj, în „L'Ora”, Palermo, 20 dec. 1928;
Văleni de Munte, în „Gazzetta di Venezia”, 30 nov. '28;
Un amico dell'Italia: N. Iorga, „Regime fascista”, 26 mart '29;
Vecchi monasteri moldavi, „Regime fascista”, Cremona, 30 april '29;
 Kirițescu, *La Romania nella guerra mondiale* (trad.), în rev. „Costruire”, mai '28;
Il ramo di melo di Iov (trad.), în „Il Tevere”, Roma, 21 oct. '28;
L'astronomo e il dottore di N. Gane, (trad.) în „Impero”, Roma, 17 noem. '28;
L'amaca di D. Iov (trad.) în „Popolo di Roma”, 7 iulie '28;
La casetta di sabbia di Ces. Petrescu (trad.) în „Le grandi Firme”, 15 april '29;
Diplomazia di Caragiale (trad.) în „Le grandi Firme”, 15 ian. '29;
 Iorga, *Venezia e di Romeni* (trad.) în „Europa Orientale” ian.–febr. '29;
Five o'clock de Caragiale (trad.) în rev. „Bis”, Torino, ian. '29;
 4 traducerii în cele 2 fascic. rom. din „Due lire di novelle”;
Il Divorzio de Caragiale, „La Nuova Italia”, Venezia, 1929;
 Nuvele de Ces. Petrescu, sub tipar.

d) Cesare Ruberti:

L'Università estiva N. Iorga a Văleni, în „L'ora” din Palermo;
La Signorina Sally de Lucia Mantu, (trad.) în „Popolo di Roma”;
Salice de Ion Gorun (trad.), în „Lavoro fascista”;
Sinaia in Romania, în „L'Ora” din Palermo;
 3 traducerii în ultimul fascicol rom. din „Due lire di novelle”;
 vol. *Nuvele* de Ion Gorun (trad.): sub tipar;
Moara cu noroc de Ion Slavici: vol. în lucrare.

Aceste indicații vor putea da o dovadă de bunăvoință și de munca ce au depus-o în folosul culturii noastre în Italia. Bazat pe aceasta îmi permit a Vă ruga să binevoșiți a obține suma de 2 800 lire drept premiu pentru traducerile celor 7 lucrări: voi da chitanță în [...] de la cei ce vor fi primit banii.

Primiți, Vă rog, Ilustre Domnule Rector, deputat etc., asigurarea celor mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
 Claudiu Isopescu
 Via Novara 43

Roma, iunie 1929

17

10 iulie [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

A fost azi Loreti la mine și i-am transmis mulțumirile Dv. pentru articolul lui, ce l-am publicat în revista „Lettura”. V-am scris că el a cerut de la Externe o bursă de studiu, vrea să plece în țară ca să poată scrie o carte despre folclorul nostru, mai ales din Ardeal. Așteaptă acum un răspuns de la Externe. Ar fi foarte binevenit dacă i-ați putea obține ceva și în afară de Stat. Ruberti pleacă azi la 5,40 astfel că în 4 zile va fi la Văleni.

Ar fi foarte bine dacă ați putea obține măcar o parte din suma pentru traducători, căci ar fi o mare încurajare pentru ei. Ați văzut că în „Due lire” a apărut o traducere a lui Loreti din Damian Stănoiu.

Studentele nu pot pleca anul acesta: Santangelo a fost bolnav rău și nu și-a dat nici examenele, iar Mollajoli și Bulciolu au și plecat, mai au de preparat examene, apoi vor să lucreze la lucrările lor de doctorat. Pomilio, cel înalt de tot, dacă Vă aduceți aminte, și-a ales ca teză de doctorat: „Il Settecento italiano nella letteratura romena”. Acesta va veni la anul în țară.

V-am scris în ultima scrisoare în numele românilor de aici (membrii Școalei și studenții români) să binevoiți a interveni ca Barbu Constantinescu, consilierul de Legație, să fie lăsat pe loc; era cel mai cult dintre diplomații noștri din Roma. Văd că au creat 2 posturi noi la Vatican, unul pentru Vladescu, altul pentru Solacolu, iar la presă se zice că ar fi fost numit altul. Solacolu, care nu e bun de nimic a fost lăsat, iar Barbu Constantinescu, pe care mi l-au lăudat atâția italieni, a fost rechemat. Dv. singur ați putea repara aceasta nedreptate. Văd apoi că pe Victor Eftimiu l-au [...] consilier cultural la Paris. De ce atâta risipă de bani? Bani aceștia nu s-ar fi putut întrebuința pentru tipărire de cărți în străinătate? Dacă aș ști că e vorba să fie numit și la Roma un consilier cultural, aș cere să fiu numit, căci având leafă bună as da din banii mei pentru propagandă. Dar acest lucru l-ați putea face numai Dv., dacă credeți că merit. Am terminat de tradus *Scrisoarea pierdută*, la toamnă va apare. Noi plecăm la noapte la Monte calini, eu trebuie să fac băi de acid carbonic pentru inimă, iar nevasta trebuie să facă cura de apă pentru intestinul orb de care suferă.

Resp. sărutări de mână onor. Doamne.

Complimente din partea nevastii onor. Doamne și Dv.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Binevoiți a-mi scrie tot: Via Novara 43
Roma

Pension Suisse
 Forte dei Marmi
 Italia

25. VII [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Eu Vă scrisesem că aveam un fond de 50 000 aprobat de d. Mironescu, dar acesta nu-mi ajunge nici pentru exemplarele din volumele de traduceri care s-au tipărit sau sunt sub tipar. Pentru această sumă trebuie să dau chitanțe în regulă până la ultimul ban; iată cum s-au dus: 1 400 lire pentru 1 000 de exemplare din „Due lire di novelle”, 2 085 lire pentru 220 de exemplare din *Il Divorzio*, 1 800 lire pentru 200 de exemplare din *Suflete tari* de C. Petrescu. Îmi rămân încă 395 lire, care nu-mi ajung nici pentru cele 250 de exemplare din *Servilia* (trebuie să trimit lui Berretta 1 285 lire), iar pentru exemplarele din *Scrisoarea pierdută* și volumul Agârbiceanu tradus de d-ș. Collini n-am bani. De unde îi voi scoate nu știu. Toată munca mea se lovește de imposibilitatea de a putea tipări, căci ungerii, polonii, bulgarii i-au obișnuit pe editori cu cumpărarea a [...] exemplare din fiecare volum. Mă dor cuvintele d-lui Mironescu „așa sunt băieții aștia”, [...] eu aș cheltui acești bani pentru mine, mă doare [...] mă descurajează acuza neîndreptătită [...] fii cinstit. Dar așa îmi trebuie, dacă mă [apuc să] fac cunoscută literatura noastră aici!

Vă scrisesem demult o scrisoare, prin care rugam și în numele lui Biscottini, de la revista „Il Giornale di Politica e Letteratura” să voiți a consimți ca articolul Dv. despre [arta] românească să fie publicat în fascicolul ce va fi închinat României cu articole de [...] Riccardi, Biscottini, d. Ortiz, d. George [...] etc. Văd că n-ați primit scrisoarea, Vă rog din nou să consimțiți, fascicolul va apare în octombrie sau noiembrie 1929. Articolul meu despre [...] din Bucovina l-am dat în noiembrie 1928 dar a apărut abia acum. De ce mă acuzați de [...]? Am conștiință că din contră, lupt mai [...] publice articolele altora mai întâi. Dovedesc cu articolul lui Loreti din „Lettura”, despre [...]. Directorul revistei mi-a cerut mie un articol și eu l-am trimis pe acela al lui Loreti, căci mai multă valoare are pentru ei dacă articolul e semnat de un italian; aceasta pentru masa mare, nu pentru învățați. Mă zbat apoi atât de mult să public traduceri ale băieților, astfel că am conștiință că nu sunt egoist. Din toată sărăcia mea am dat în acești ani de când sunt în Italia zeci de mii de lei pentru propagandă și nici nu i-am cerut, dar nici nu-i voi avea. Dacă-l mai vedeți pe d. Mironescu binevoiți a-i spune că-i voi trimite personal chitanțe în regulă pentru cele 50 000 de lei, cum i-am scris de altfel. Cerusem alți bani pentru a-i încuraja pe traducători, dar văd că tot ungerii și bulgarii, care-și cunosc mai bine interesele, vor fi mereu înaintea noastră. Vă rog să-i explicați d-lui Mironescu că aș avea absolută nevoie încă de 50 000 de lei, ca să pot tipări și celelalte volume ce sunt traduse: *Viața la țară* de D. Zamfirescu, *Nuvele* de D. D. Pătrășcanu, *Nuvele* de Gorun etc. dacă nu vom putea tipări aceste traduceri în zadar muncim și vom fi mereu în urma bulgarilor.

M-a adus aici la mare reumatismul meu și acum în cele dintâi zile sufăr mult, îmi trosnesc genunchii la fiecare mișcare. Sunt consecințele războiului: am dormit trei nopți în zăpadă și multe nopți în ploaie în cele 13 luni câte le-am petrecut la front. Acum o rugăminte. Vă rog să binevoiți a face prefața la volumul de nuvele de I. Agârbiceanu, tradus de dș. Nella. Trei pagini de tipar ar ajunge pentru viața și opera lui Agârbiceanu; nuvelele ce vor apare sunt următoarele: 1) *Due Amori*, 2) *Fefelega*, 3) *Le feste*, 4) *Precupas*, 5) *La carazzina verde*, 6) *Violette*, 7) *La candelina*, 8) *L'Impero del silenzio*, 9) *Il Misterio*. Dș. Nella va avea textul românesc, apoi Dv., cu memoria Dv. atât de cunoscută le cunoașteți. Am rugat-o pe dș. Nella să traducă *Arhanghelii* de Agârbiceanu. Volumul de nuvele va apare tot la „Nuova Italia”, unde a apărut și *Il Divorzio* de Caragiale. Aș dori să am prefața, dacă veți voi să-mi faceți onoarea să o scrieți, pe la 15 august. Sper că ați primit cele 5 exemplare din *Servilia*, l-am rugat pe Berretta să vi le trimită. „Amicii Italiei” au fost bine primiți, au fost și la Mussolini. Vă alăturez o tăietură de ziar.

Respectuoase omagii din partea noastră Doamnei Iorga, complimente distinse din partea nevestii.

Cu cele mai alese sentimente de stimă, admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu

19

Pension Suisse
Forte dei Marmi

26-VII-[1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Îmi scrie un student din Roma că d-nii Pam și Solacolu au întărâtat cu intrigi pe excursioniștii români „Amicii Italiei” în contra mea, arătând un articol al Dv. în care se vede că e o greșală de tipar, căci se vorbește de o leafă a mea de 10 000 lire. Studentul îmi scrie că Dv. ați binevoit a vorbi bine în articol de mine, n-am văzut articolul, dar Vă exprim adânca mea recunoștință. Aflu din aceeași sursă că d-nii Porn și Solacolu pregătesc să scrie o broșură în contra mea. Nu mă înspăimântă intrigile ce le vor scrie, dar mă gândesc la timpul ce voi trebui să-l perd ca să răspund și la suferința morală ce va trebui să o îndur drept răsplată a osteneților mele pentru țară. Leafa mea pentru curs e de 1 000 lire!! Vă implor să binevoiți a dispune să se facă convenita rectificare în „Neamul românesc”.

Nici o bucurie nu poate fi neîntinată. E o încurajare atât de mare și cea mai nobilă răsplată pentru mine faptul că Dv. ați binevoit a aprecia și în public munca ce o depun pentru cultura noastră.

Iertați-mi că am îndrăznit să Vă rog să binevoiți a rectifica, dar sunt extrem de amărât de aceste intrigi ale d-lor Porn și Solacolu.

Studentul Cincova, d-rand în medicină, care mi-a scris aceste informații, adaugă că amândoi acești domni i-au strigat în cor că se vor răzbuna pe mine.

Scriu azi d-lui Min. Ghica, aducându-i acestea la cunoștință.

Respectuoase omagii Doamnei Iorga, din partea noastră.
Complimente din partea nevastii.
Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu

20

8-8-'29

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc și în numele lui Biscottini, care e aici cu noi, pentru bunăvoința Dv. de a publica articolul Dv. despre arta rom. în fascicolul din „Giornale di Pol. e Lett.” ce va fi închinat României. Aceasta cu atât mai mult că Biscottini e inspector la Ministerul de Externe din Roma și că va închina acel fascicol cu asentimentul d-lui Mussolini deja obținut.

Sunt informat că Dv. veți primi un cadou de cărți italiene de mare valoare din partea Italiei: d. Biscottini a făcut lista cărților încă acum o lună, dar poate că nu le-ați primit încă. Zilele trecute l-am văzut pe d. Gentile, care e aici cu familia. I-am vorbit și mi-a vorbit foarte elogios despre Dv. Mi-a cerut o lucrare a Dv. pentru colecția Institutului de Cultură Fascistă, al cărui Președ. este: i-am spus că i-aș putea da *Hist. d. Etats balcaniques* care va fi tradusă gata în noemvrie, dar am nevoe de asentimentul Dv. Colecția de care e vorba se publică la Treves care e „il principe degli editori italiani”. Dacă Dv. consimțiți să public traducerea acolo binevoiiți a-mi scrie, căci eu o să-l văd des aici: atât el cât și d-na ne-a invitat să venim cât mai des pe la ei. D. Berretta mi-a scris că l-ați invitat să plece în oct. în țară, l-am îndemnat să vă ducă cartea *L'Italia vista da un romeno* tipărită gata, dar cum traducătorul ce-l găsisese el nu știe, se vede, românește, a tradus numai cartea franceză, i-am scris să trimită materialul Dșoarei Collini, căci Dșoara Nella și Ruberti vor putea poate termina traducerea până la sfârșitul lui august. D. Berretta l-a și trimis. D. Berretta mi-a scris că materialul ce l-ați trimis e numai semnat de Dv. Ar fi foarte bine dacă ați putea să-mi trimiteți materialul pentru *L'Italia vista da romeni*, pe care ați binevoit a mi-l promite la Roma.

Aflu că la 16 aug. veți pleca cu un grup de cursiști la Veneția, binevoiiți a-mi scrie când sosiți și câte zile veți rămâne la Veneția.

Aștept un răspuns dacă acceptați să faceți prefața la volumul de nuvele de Agârbiceanu, tradus de dșoara Collini.

Respectuoase omagii Doamnei din partea noastră.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de recunoștință și admirație,

devotat,
Cl. Isopescu

Pensione Iolanda
Forte dei Marmi

21

9-8-'29

Ilustre Domnule Profesor,

Loreti mi-a scris că a primit prin Legație suma de 30 000 lei și că mâne va pleca în țară, se va opri o zi la București, apoi va pleca la Văleni. El dorește să studieze la fața locului folclorul și arta populară ca să publice apoi o carte. Vă rog să binevoiți a-i indica itinerarul ce ar urma să-l facă. Ar fi bine să cunoască bine Ardealul, căci cartea lui ar servi și scopuri politice.

Acum o rugăminte. Pregătesc o lucrare despre *Duiliu Zamfirescu și Italia*. Aș avea nevoie de câteva indicații de la d. Lenguceanu. Dacă știți din întâmplare adresa d-lui avocat Lenguceanu, binevoiți a mi-o da.

Respectuoase omagii onor. Doamne

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai distinse sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Pensione Iolanda

Forte dei Marmi

(Lucca)

22

Roma, 2 sept. '29

Ilustre Domnule Profesor,

Presupun că V-ați întors în Țară. N-am primit nici un răspuns de la Dv. Dacă acceptați să scrieți prefața la volumul de nuvele Agârbiceanu tradus de dșoara Nella. V-aș fi recunoscător dacă ați binevoi a accepta și a mi-o trimite până la 25 sept., căci volumul va apare la începutul lunii octombrie. Binevoiți a-mi trimite prefața românește, voi traduce-o eu în italienește. În scisoarea prin care Vă rugam să binevoiți a scrie prefața, V-am scris lista nuvelor: *Două iubiri, Fefelega, Luminița, Precupaș, Taina, Viorele, Trășurica verde* etc.

În rev. „Europa Orientale” (luglio-agosto) a apărut articolul lui Benedetto Janesó, *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*. Încercă să combată lucrarea Dv. *Storia d. Rom. e della loro civiltà* ca să dovedească scumpa teorie ungurească cu privire la Ardealul unguresc! Sunt convins că Dv. îi veți răspunde în „Revue historique”: voi traduce articolul Dv. și-l voi publica tot în „Europa Orientale”. Binevoiți a-mi scrie dacă veți răspunde la acel articol. Dacă n-aveți revista, binevoiți a-mi scrie, Vă voi trimite-o.

Aștept cu nerăbdare prefața la vol. Agârbiceanu și hotărârea Dv. în ce privește articolul ungurelui Janesó.

Resp. omagii din partea noastră onor. Doamne.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43
Roma

23

11-IX-'29

Ilustre Doamne Profesor,

Sper că ați primit scrisoarea mea în care Vă vorbeam de articolul ungarului Janesó. Dl. Ortiz, care a fost azi aici și a vorbit italienilor, d-lui Parini, Biscottini etc. cu multă admirație despre Dv., crede că ar fi bine să apară răspunsul Dv. direct în „Europa Orientale”. Eu Vă stau la dispoziție: dacă îl veți trimite românește îl traduc și îl public.

Până atunci însă Vă rog să binevoiți a-mi trimite cât mai curând prefața la volumul de nuvele de Agârbiceanu tradus de Nella, căci am și corectat primele Go.....? Vă rog să binevoiți a mi-o trimite cel târziu la 20 sept., căci e urgent.

Mulțumesc pentru adresa d. Avocat Lenguceanu.

Binevoiți a prezenta omagiile noastre cele mai respectuoase stimatei Doamne.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43
Roma (127), Italia

24

21 sept. [1929]

Ilustre Doamne Profesor,

Îmi permit a Vă adresa o rugămintă. În prețioasa Dv. *Ist. lit. rom. în sec. XVIII*, Buc., 1901, vol. II, p. 35, scrieți: „Pe timpul războiului din 1787 o trupă italiană condusă de un Francesco, veni la București și se produse înaintea Domnului, după încheierea păcii cu Austria, prin 1792, cerând chiar voia de a clădi un teatru și a rămânea în țară”. Iar în *Apend.*, B. „Și actul pentru teatru va apărea poate aiurea”.

Pentru n-rul din noem. „Giornale di Politica e Letteratura” pregătesc un articol despre *Italia și începuturile teatrului și operei la noi*: de aceea Vă rog să binevoiți a mă informa unde ați publicat acel act, căci doresc să-l reproduc, iar

dacă nu l-ați publicat, unde se găsește căci aș dori să-l copiez sau să las să-l copieze, căci e important pentru articolul meu.

Dșoara Collini mi-a spus că V-a trimis colecția din „Le Vie dell' Oriente” veți găsi foarte multe articole pline de neadevăruri istorice cu privire la noi. În fascicolul din august e un articol despre arta ungară medievală (sic!!) din Transilvania. Am vorbit cu d. min. Brediceanu și un consilier Zănescu (Legeția de lângă Quirinal) să ne punem toți pe lucru. Cei de la Școală mi-au promis articole, să vedem dacă se vor ține de cuvânt.

Aștept cu nerăbdare binevoitorul Dv. răspuns relativ la actul de teatru.

Respectuoase omagii stimatei Doamne.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai distinse sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Via Novara 43

25

2 octombrie [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc pentru binevoitare[a] informație relativ la actul de teatru: i-am scris d-lui Tuducescu rugându-l să-mi trimită copia actului dacă-l va găsi.

Îmi permit a Vă alătura articolul meu despre Stolnicul Cantacuzino, în care veți găsi menționat numele Dv. de mai multe ori și în care am răspuns, în limitele ce mi le dădea titlul articolului, lui Janesó. Cum revista „Augustea” condusă de deputatul Ciarlantini, ajunge la toți parlamentarii, la reviste și ziare, am credința că totuși acest articolaș va servi la ceva.

Vineri seara am fost invitați la masă de Ministrul de Instrucție Balbino Giuliano, cu care sunt prieten foarte intim. Sper că această prietenie a mea va putea aduce reale servicii țării.

Omagiile noastre Doamnei Iorga.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Via Novara 43

26

14 oct. [1929]

Ilustre Domnule Profesor,

[I]eri a sosit d. Lo Gatto, de la Institutul „Europa Orientale” de la congresul slavist. Am fost azi să-l văd și mi-a spus că n-a primit articolul Dv., răspuns la articolul lui Janesó. El dorește să-l publice chiar în fascicolul următor și de aceea

Vă roagă să binevoiți a-i trimite cât de curând. Eu am rămas uimit, căci Dv. ați binevoit a-mi scrie că ați trimis articolul: mă tem să nu se fi pierdut. În tot cazul, Vă rog să binevoiți a trimite articolul, căci e de mare interes și de absolută necesitate pentru cauza românească de aici.

Pentru articolul Dv. despre arta românească care va apare în fascicolul rom. din „Giornale di Politica e Lett.” d. Biscottini Vă roagă să binevoiți a da o fotografie a Dv. ca să fie reprodușă în acel nr., dar pe fotografie să fie scrise câteva cuvinte ca „Al «Giornale di Politica e di Letteratura», N. Iorga (ss.)” sau dacă doriți câteva cuvinte, pe care revista le merită, căci s-a ocupat des și cu simpatie de țara și cultura noastră. Eu am voit să-i dau fotografia Dv. ce a fost reprodușă în rev. „La Lettura”, mi-a spus însă că n-a publicat niciodată o fotografie care să nu fie dedicată revistei. Vă rog să binevoiți a-mi trimite mie fotografia. Dacă aveți încredere în mine, binevoiți a-mi trimite mie articolul pentru „Europa Orientale”.

La Academie va fi sosit poate volumul de 449 pagini *L'Ungheria* publicat de „Europa Orientale”, la care au colaborat: S. Bátky, a. Berzeviczy, Conte S. Bethlen, E. Császár, A. Domanovszky, A. Éber, T. Gerevich, A. Giannini, G. Kornis, E. Kornis, E. Madzar, E. Polner, A. Puky, S. Réti, A. Siklós, Barone G. Szkerényi, C. Tagliavini, Conte P. Teleki.

Lo Gatto mi-a propus însărcinarea să pregătesc un asemenea volum și pentru România[,] făcând apel la cele mai mari personalități politice[,] științifice[,] culturale de la noi. I-am spus că-mi rezerv să-i dau răspunsul atunci când voi avea asentimentul ca eu să îngrijesc volumul de la cea mai mare personalitate științifică, culturală etc. de la noi, d. Iorga. Vă rog deci să binevoiți a-mi scrie dacă sunteți de acord ca eu să mă îngrijesc de acest volum. Numai având asentimentul Dv. voi primi însărcinarea. D. Lo Gatto mi-a spus că demult s-a adresat Legațiunii noastre, d. Palmieri s-a adresat d-lui Lahovary, d-lui Porn, dar nimeni nu s-a angajat să se îngrijească de acest volum. Ce bine ar fi fost dacă era publicat al nostru întâi. Dar așa suntem noi, tot la urmă!

Articolul meu în care aminteam în treacăt de Janesó a fost reproduș și în ziarul „Corriere Padano” din Ferrara.

Aștept fotografia Dv. pe care sper că veți binevoi a mi-o trimite până la 25 octombrie, căci trebuie să o trimitem imediat la zincograf.

Resp. noastre omagii stimatei Doamne. Complimente de la nevastă.

Vă alăturez volumul lui Camil Petrescu.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc pentru telegramă. Dl. Lo Gatto fusese plecat la Napoli și de abia azi s-a întors, iar d. Giannini e încă la Pesta, unde a ținut o conferință. Am

telefonat azi și de la locuința lui mi-au spus că va sosi abia joi sau vineri. Am vorbit și lui Lo Gatto și mi-a spus că imediat ce va avea articolul îl va trimite în tipografie. Dacă ați fi binevoit a-mi trimite mie articolul, ați fi avut acum și a doua corectură. Binevoți a-mi scrie dacă doriți să aveți corecturile sau să le fac eu aici: voi face cu toată plăcerea.

Articolul Dv. despre artă rom. împreună cu celelalte țări vor apare în fascicolul special din „Giornale di Politica e Letteratura”, sunt la tipar. Aștept cu nerăbdare fotografia Dv. cu câteva cuvinte pentru revistă, căci Biscottini dorește să vă publice fotografia ca cel mai frumos simbol al latinității în România. Vă rog din nou să binevoți a mi-o trimite, chiar să se întârzie publicarea fascicolului, numai să putem publica fotografia Dv.

Azi am fost musafirii ministrului Giuliano la prânz: d. Giuliano vă cunoaște câteva lucrări, i-am promis să-i duc mereu, căci cetește foarte mult și acum, cu toate ocupațiile lui. Are o mare stimă pentru Dv.

I-am scris d-lui Mironescu să-mi aprobe cumpărarea a 1 000 exemplare din fascicolul special ca să-l pot împărți, dar nu știu dacă îmi va aproba. Am trimis acum o lună o cerere prin Legație, sugerând să-mi urce de la 10 octom. 1929 Min. de Externe subvenția de 1 000 lire la 2 000 lire, dar n-am primit nici un răspuns. Am cerut să mi se facă apoi d la 1 ian. 1930 o leafă bugetară omenească de la Externe, dar văd că tot în mizerie o să rămân, cu toate eforturile mele de a servi țara. Pe când un Solacolu primește 6 400 lire lunar și nu face nimic pentru țară, eu rămân cu una mie lire lunar. Dar voi lucra până ce voi ajunge ofticos, aceasta îmi va fi răsplata pentru munca mea. D. Giuliano, care mi-a citit toate lucrările, a citit toate nuvelele din „Due lire di novelle” dedicate Dv., toate volumele de traduceri, îmi spunea azi să cer guvernului meu să mă lase pentru totdeauna aici, căci munca și legăturile mele sunt foarte prețioase ambelor țări. Vorbe frumoase și sincere, dar altfel e situația mea, pe care n-am putut să i-o spun. Cum puteam să-i spun că portarul Legației noastre are 1 800 lire lunar, iar eu numai 1 000, sau un Solacolu de care el n-a auzit și ar trebui să fie extrem de cunoscut prin presa italiană, 6 400 lire, iar eu, cum îmi spunea d. Giuliano, că sunt așa de cunoscut în Italia, numai 1 000! Dar aceasta e soarta mea!

Iertați-mă că am îndrăznit să vă p[ri]erd timp prețios cu aceste necazuri ale mele.

Vă rog să binevoți a-mi trimite fotografia.

Respectuoasele noastre omagii D-nei Iorga.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

Am reușit ca d. Giuliano să-l trimită pe prof. Garsia ca lector de limba italiană la Univ. din Iași pe socoteala statului italian care a refuzat să trimită

ungurilor 2 lectori pe socoteala Italiei. Lucrând reciproc în Italia și Rom.[.] cultura noastră are mai mari șanse de a pătrunde aici.

28

10–XI–[1929]

Ilustre Domnule Profesor,

Un prieten mă informează că în comunicarea ce ați făcut la Academie despre originea lui Răzvan ați avut bunătatea să relevați documentul găsit de mine[,] amintind în cuvinte frumoase activitatea mea culturală de aici. Vă mulțumesc pentru mângăerea ce ați binevoit a mi-o da, aștept cu nerăbdare să văd comunicarea publicată, acolo voi putea vedea cuvintele rostite despre mine.

Vă rog să binevoiți a dispune ca lucrarea mea *Notizie intorno ai Romeni nella lett.* [...] să formeze tom. XVI din „Bulletin de la Sect. [d’]Hist.” căci de altfel ar trebui să aștept încă multă vreme până ce voi avea alte exemplare din acea lucrare.

Am tradusă gata *Viața la țară* de D. Zamfirescu, i-am cerut d-lui Lenguceanu din Galați autorizarea de a putea publica traducerea d-rei Silvestri, dar m-am primit nici un răspuns. Vă rog să binevoiți a-i scrie două rânduri despre această autorizație. Ar fi păcat ca munca d-rei Silvestri să rămână așa.

Am durerea să vă comunic că [i]eri, sâmbătă, a avut loc la Lyceum romano în Via della Scroffa proiecțiunea filmului d-lui Tiberiu Brediceanu[,] cu jocuri naționale românești la care au fost pe lângă miniștrii străini ca Ambasadorul Franței, Chinei, Iugoslaviei, Poloniei etc. și personalități italiene ca Gentile etc. Atașatul de presă Solacolu a ținut o conferință cum nici un licean de cl. IV n-ar fi ținut-o mai proastă, a fost un talmeș-balmeș despre muzică și poezie pop., fără pic de istorie, de tradiție românească și multe, multe afirmații eronate. La pian a cântat un domn, dar fals și prost, când la Roma e de 15 zile vestita cântăreață româncă Emilica Vera, care în toamna aceasta a avut mari succese la opera din Milano și Veneția. O iraliancă Levi a cântat o doină și o horă, a dat biata ce a putut, dar cât ar fi impresionat lumea cântece cântate de o româncă, care e atât de apreciată în Italia. Lumea a rămas foarte nemulțumită, Solacolu a fost aplaudat de 5 persoane și toată lumea străină a spus că-i păcat de timpul ce li-a pierdut cu conferința lui, iar la plecare miniștrii străini au plecat fără să fi mulțumit miniștrilor noștri[,] ceea ce dovedește cu ce impresie au rămas de organizare. A plăcut în schimb filmul, căci e într-adevăr caracteristic.

Bietul ministru Brediceanu a plătit el toate cheltuielile[,] cu toate că această „sărbare” a fost aranjată de Legația de pe lângă Quirinal, care n-a voit să suporte cheltuiala de câteva sute de lire din cele 9 000 lire lunar 6 ani de reprezentație. Astfel ne compromitem țara[,] după ce cu 4 zile înainte ținuse o conferință erudită ungurul Berzevici. Cum dorim să facem cunoscută țara?! Mi-e rușine să dau ochii cu lumea pe care am invitat-o eu la această mascaradă oficială românească!!

Pentru miercuri, 13 noem., la ora 5 d.a. mi-a fost fixată audiența la d. Mussolini, pe care am obținut-o prin legăturile mele personale și nu prin Legație.

Voi duce în omagiu volumele (8) de traduceri publicate prin îngrijirea mea: persoana care mi-a obținut direct audiența mi-a spus că d. Mussolini mă cunoaște bine după nume și știe că public foarte mult în presa italiană. Dacă presa va anunța că am dus acele volume de traduceri, literatura noastră va fi afirmată, căci astfel va atrage atenția publicului italian. Am reușit în folosul țării, dar nu mai pot suporta [...] umilitoare financiară în care mă găsesc. Dacă nu mi se va acorda o leafă omenească mă voi întoarce în țară, căci muncesc zi și noapte și am o leafă mai mică decât portarul Legației, pe când Solacolu care n-a făcut până acum nimic iar acum compromite țara e plătit cu 6 400 lire lunar. [Sunt] prea amărât și nu mai pot rezista cu [...] în care trăiesc, apoi am și datorii de [peste] 60 000 lei, pe care n-am de unde să-i plătesc. Disprețul conducătorilor țării [pentru] munca mea pozitivă mă distruge [...] cum lenea solacolească se lăfăește sfidător.

V-aș fi recunoscător dacă ați binevoi a mă informa cu toată cruzimea la ce mă pot aștepta, căci rămânând aici [...] sunt obligat să mai contractez datorii: eu sunt sărac, n-am avere și n-am altă resursă decât munca mea de rob ce am depus-o și o depun [...] oficialității.

Multe complimente respectuoase și omagii din partea noastră Doamnei. Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,
Cl. Isopescu
Via Novara 43

29

14-XI-'29

Ilustre Domnule Profesor,

Sunt foarte mulțumit să Vă pot aduce la cunoștință că d. Mussoli[ni] m-a primit [i]eri la ora 11¼ dim. într-o audiență de 25 minute: am fost prezentat de d. Balbino Giuliano, ministru de Instrucție. Pe când d. Giuliano mă prezinta spunând că sunt unul dintre studiosii români, care iubesc Italia și au pătruns spiritul culturii ei, d. Mussolini a adăugat: „îl cunosc și eu, scrie doar atât de mult în presa noastră”. A răsfoit pas de pas lucrările mele (i-am adus 9), a cetit multe afirmații ale umaniștilor și scriitorilor italieni despre latinitatea noastră, a cetit din *L'Italia e le origini della nuova lett. rom.* partea despre școala ardeleană, a găsit originală arta noastră bisericească, a cetit câteva documente făcând observații că limba latină a Sf. Scaun din sec. 16 nu era prea clasică, m-a întrebat câți evrei, catolici, protestanți avem, știa că la Iași și Chișinău avem mulți evrei, m-a întrebat dacă construim clădirea Școlii de aici, căci de câte ori trece o găsește la acelaș[i] punct, s-a uitat la cele 8 vol. cari au apărut prin îngrijirea mea. Mi-a spus că va ceti lucrările mele, iar din volumele de traduceri a pus de o parte 5 vol. ca să le citească. Am vorbit apoi lucruri de interes general, și a sfârșit: Caro Isopescu, la ...?prazio

del suo gravito omaggio ? a mi compiacchio vivamente con Lei per la Sua proficua attività culturale che contribuirà a ?? i nostri rapporti culturaliie porterà anche migliori rapporti politici?”. Când frunzărea volumele de traduceri mi-a spus că lucrez foarte mult, eu i-am spus că în ultimele 11 luni au apărut în ital. 8 vol. de traduceri, ceea ce nu s-a tradus și publicat din românește în nici o altă țară străină, la aceasta mi-a spus că e meritul meu, eu i-am răspuns cu modestie că e meritul studenților și colaboratorilor mei italieni.

Azi a și apărut în absolut toate ziarele din Italia un comunicat despre audiența mea, ceea ce îmi va aduce un mare lucru: nici un ziar sau revistă nu-mi va refuza publicarea articolelor ce le voi trimite. Astfel că la presă voi avea și mai multă autoritate decât până acum, în orice caz mai mare decât Legația. Când s-a uitat și răsfoit doc. istorice, i-am spus că le-am publicat prin bunăvoința Dv., i-am spus că zilele trecute ați făcut o comunicare la Acad. amintind unul din documente: din gestul ce l-a făcut s-a văzut că-și aduce aminte cu simpatie de Dv. Am trimis lucrări și cele 8 vol. Ministrului de Externe, d. Grandi, care mi-a răspuns cu o scrisoare extrem de frumoasă.

Toate bune, dar vorbind aseară la telefon cu d. Brediceanu, mi-a spus că în țară e mare criză financiară. Și pare că văd că-l vor ține pe un leneș ca Solacolu cu 6 400 lire lunar, iar pe mine mă vor lăsa tot cu 1 000 lire lunar. Dar nu voi mai sta. Destul am îndurat mizerie, am peste 60 000 lei datorii, am leafă mai mică decât portarul Legației: dacă nu-mi vor da leafă omenească, voi fi nevoit să informez Universitatea, Ministerul de Instrucție că conducătorii țării mele nu găsesc util învățăm. limbii și lit. noastre la Roma, ceea ce rezultă din faptul că nu-mi dau posibilitatea să trăiesc la Roma, și voi pleca, căci în țară voi răbda mizeria, aici n-o mai pot. Nici acum n-am primit răspuns de la d. Mironescu. Cât de cumsecade sunt miniștrii italieni! Repet rugămintea să binevoiți a-i vorbi d-lui Mironescu despre situația mea, dacă dsa crede că activitatea mea e de prisos să știu clar. Nu poate fi pretext de bani la mine, când un Solacolu, un Vlădescu, un Iurașcu iau lefuri între 6 400 și 9 000 lire lunar fără să facă ceva.

Aștept binevoitorul Dv. răspuns.

Resp. noastre omagii Doamnei.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Via Novara 43

V-am scris o scrisoare la Barcellona [*sic*], căci Cotruș, Berretta și Nella Collini mi-au scris că v-au așteptat în zădar la gară, eu le-am scris că Dv. trebuia să

plecați prin Genova căci e drumul cel mai scurt. Cotruș[,] care lucrează din răspuțeri la Milano pentru țara noastră[,] îmi scrie că acum aranjează reprezentarea dramei *Năpasta* tradusă de d-na Silvestri, iar lui Berretta, care mi-a cerut o comedie într-un act, i-am trimis *Actul al VI-lea* de Patrașcanu. Aș dori însă să știu dacă Dv. sunteți de acord cu reprezentarea acestor piese. Cotruș dorea ca la întoarcerea Dv. din Barcellona să țineți o conferință la Milano, dar acum e prea târziu, sper însă că veți binevoi a o ține când veți pleca la Paris.

Sunt fericit să Vă aduc la cunoștință că Cialdea a făcut un splendid studiu despre Ardeal, punând față în față tezele ungară și rom. [,] cu victoria tezei noastre; a combătut mult volumul *L'Ungheria* apărut acum. Am și vorbit cu d. Gentile la care am fost de câteva ori acasă și mi-a spus că ar dori să-l publice, dar ar dori să-l vadă întâi. Aștept copia *Supplex lib. Valachorum* din București, căci vrem să-l dăm în traducere. Eu pregătesc acum o mică lucrare despre *Drăgușanu în Italia*; Dv. l-ați studiat în legătură cu Franța în „Revue Historique”. Prefața la *Moara cu noroc* a lui Slavici o va scrie Crescini – care publică studiul Dv. în „Studi medievali”, iar la *Viața la țară* de Zamfirescu o scrie Arturo Farinelli, academic al Italiei. D-na Silvestri traduce acum opera lui Ion Creangă, o vom publica în colecția de scriitori străini condusă de Farinelli. Una din dșoarele pe care le-ați cunoscut la Legație a tradus *Alex. Lăpușneanu* de Negruzzi, alta *Stana* de Agârbiceanu. Acum revăd traducerile. Am făcut și a doua corectură de tipar pt. *Poesia a verità storica* și am dat și imprimatur, va apare în fascic. 11–12 din „Europa Orientale”. Eu am de gând să țin anul acesta (după Crăciun) o conferință: *N. Iorga e l'Italia*. Vă rog să-mi dați vo[ ] să o fac.

Audiența mea la d. Mussolini a făcut bună impresie aici, toate ziarele italiene au publicat un comunicat al șefului de presă de pe lângă d. Mussolini. Mulți italieni, printre care d. Gentile, d. Lo Gatto, d. Ercole, apoi ziaristi m-au întrebat ce impresie a făcut audiența mea la noi în țară, le-am spus că la noi nu se știe[,] au rămas toți de-a rândul indignați spunând că aceasta dovedește disprețul țării pentru interesul ce Ducele îl are pentru cultura noastră, le-am răspuns că nu e vina țării, nici a Legației, cel mult poate fi a corespondentului Agenției Rador din Roma, d. Solacolu, care avea datoria să înștiințeze agenția telegrafică Rador. Dar cum Legația de pe lângă Quirinal nu-mi dă nici un ajutor, ba îmi desconsideră munca și mi-o invidiază, era natural ca d. Solacolu să nu deie telegrama, ci doar despre „povera conferenza”, cum a numit d. Gentile conferința d-lui Solacolu despre dansurile noastre naționale. Dar eu nu pot aștepta încurajare de la oameni ce n-au nici o tragere de inimă pentru țară, și sunt fericit de prețiosul îndemn ce-l am de la Dv., cel mai mare învățat și om al neamului, și multă încurajare am de la italieni, astfel d-nii Bertoni, Gentile, Cardinali, Pais, Farinelli, Levi, și chiar Ducele au avut cuvinte frumoase și sincere despre activitatea mea. Iată ce-mi scrie Farinelli: «Caro amico Isopescu, sono lietissimo di questa Sua bella attività e sono persuaso che mercè Sua la letteratura romena fino ad ora ignoratissima sarà conosciuta ed apprezzata anchenin Italia ecc. ecc.».

Azi îmi scrie Kociemski, care v-a luat la 10 Mai un interviu la d. col. Popescu, că de 3 ani publică în revista lui „La Rassegna dell’Est” articole despre România, deși n-a avut nici un ajutor moral nici de la atașatul comercial, nici de la atașatul de presă. Îmi adaugă însă ca va continua să lucreze luând informații de unde va putea. Acum mă străduiesc să fac propagandă prin presă despre cele 9 volume apărute prin îngrijirea mea. Vă alăturz aici articolul lui Garsia „Scrittori romeni”. Despre volumele apărute vor scrie și Luigi Tonelli, Pietro Pancrazi etc. Sper că anul acesta literatura noastră se va afirma definitiv în Italia.

Sunt și acum nesigur de situația mea, care mă tem că din punct de [vedere] financiar nu va fi aranjată.

Binevoiiți a-mi scrie dacă acceptați să țineți o conferință la Milano, poate după Crăciun când veți pleca la Pais [?]

Respectuoasele noastre omagii stim. Doamne.

Complimente de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Via Novara 43

P.S. Nici acum n-am primit nimic de la d. Lenguceanu despre autorizația pentru publicarea traducerii d-nei Silvestri *Viața la țară*.

31

9–XII–'29

Ilustre Domnule Profesor,

Vă mulțumesc sincer pentru bunele Dv. cuvinte cu privire la rezultatele activității mele și pentru bunătatea Dv. de a vă interesa cu ocazia discuției bugetului min. de Externe de soarta mea. După ce am o datorie de 63 500 lei (plătesc între 18–26%) am fost nevoit să fac zilele aceste alt împrumut. Am aflat că d. Mironescu ar fi prevăzut în bugetul viitor o leafă de 3 500 lire lunar pentru mine. Nu sunt nemulțumit, dar dacă mă gândesc că un atașat de presă ce nu face nimic are 6 454 lire lunar, suma prevăzută pentru mine nu e mare și cu greu voi reuși să plătesc datoria contractată. Eu îmi servesc țara, Ilustre Domnule Profesor, cu entuziasm, cu dragoste și cu nespuse sacrificii personale ruinându-mi chiar sănătatea. Nu pot să mă supăr niciodată pe țara pe care o ador și în serviciul căruia [*sic*] sacrific tot ce am. Mă doare însă nedreptatea unora dintre conducătorii ei, cari nu apreciază munca mea ce dă rezultate pozitive, nu mă ajută și continuă să-l țină aici pe un om cu o leafă fantastică în raport cu indiferența și disprețul ce-l are pentru țara care îl plătește. Dacă nu mi-aș iubi atât de mult țara n-aș fi făcut atâtea sacrificii și n-aș fi muncit atât de mult pentru ea!

Eu credeam că-mi vor acorda o leafă de 5 000 lire, dar dacă mi s-ar aproba și aceea de 3 500 lire de care e vorba. Zilele aceste va apare n-rul românesc din „Giornale di Politica e Letteratura”.

Respectuoase omagii din partea noastră onor. Doamne.

Complimente distinse de la nevastă.

Cu cele mai alese sentimente de admirație și recunoștință,

devotat,

Cl. Isopescu

Via Novara 43

32

Dsale

D-lui Rector N. Iorga

6, Șoseaua Bonaparte

Bucarest

Romania

Sincerele noastre urări Dv. și întregii familii pentru Sf. Sărbători ale Nașterii Domnului și pentru Anul Nou.

V. și Cl. Isopescu

20. XII. 1929

Claudiu Isopescu en correspondance avec Nicolae Iorga (III)

(Résumé)

Claudiu Isopescu, issu dans une famille de Bucovine, devint une personnalité culturelle et scientifique en Italie, où il est arrivé pour se spécialiser à L'École Roumaine de Rome. En Italie, il organise à Rome des cours de langue et de littérature roumaine et soutient, dans quelques universités de ce pays, des conférences pour promouvoir les valeurs de la culture roumaine. Il a assumé aussi la responsabilité de publier en traduction (en italien) des oeuvres représentatives des écrivains roumains. Claudiu Isopescu a eu une soutenue correspondance avec l'historien Nicolae Iorga et l'écrivain Liviu Rebreanu.

La correspondance avec N. Iorga dure de 1926 jusqu'à 1935 et elle est importante pour connaître les articles publiés par Claudiu Isopescu dans médias italiennes, ses relations avec les autorités roumaines et les étudiants des cours de langue roumaine, ses problèmes avec les éditeurs.

Dans ce numéro de la revue, D. Vatamaniuc publie les lettres reçues par Nicolae Iorga de Claudiu Isopescu pendant l'année 1929.

Ion Popescu-Sireteanu, *Bucovina. Oameni și cărți*, Timișoara, Editura Augusta, Artpress, 2005, 384 p.

Volumul *Bucovina. Oameni și cărți*, semnat de Ion Popescu-Sireteanu, este o culegere al cărei *Sumar* numără 73 de studii, articole, cronici și recenzii privitoare la Bucovina și la unele personalități bucovinene. 21 de texte sunt inedite, celelalte apărând, între 1969 și 2005, în reviste și ziare din Vaslui („Vremea nouă”), Iași („Dacia literară”, „Convorbiri literare”, „Revista română”, „Timpul”, „Opinia” etc.), Suceava („Bucovina literară”, „Țara Fagilor”, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, „Crai nou” etc.), Chișinău („Limba română”) sau în alte antologii și volume.

Dimensiunea spirituală a spațiului nordic moldav – aflat pentru 144 de ani, cu numele Bucovina, sub dominație habsburgică –, pe care Ion Popescu-Sireteanu însuși, ca fiu al acestor locuri, o adâncește prin propria-i operă (ce se apropie de 50 de volume), apare ferm conturată în cele 372 de pagini ce-i sunt propuse spre lectură cititorului.

Și pentru că istoria Bucovinei și a locuitorilor ei are un început din care nu lipsește dramatismul, autorul așază în fruntea cărții sale articolele *Prima răpire a Bucovinei sau lăcomia împărăției* (p. 7–9), *A doua răpire a Bucovinei sau dreptatea tâlharului* (p. 10–11), *Tragedia Bucovinei* (p. 12–15). În alte două studii, *Ocuparea treptată a nordului Moldovei și numele Bucovina* (p. 26–42) și *Despre numele Bucovina și Basarabia și despre pravoslavnică lăcomie rusească* (p. 43–46), reputatul lingvist Ion Popescu-Sireteanu face – plecând de la numeroase documente vechi – comentarii pertinente asupra originii slavone a termenului „bucovină”, a împrejurărilor în care a fost preluat de austrieci și atribuit impropriu ținuturilor din Moldova ocupate de ei. Autorul se referă și la alte surse, „cărți ... în care adevărul este luat părtaș la falsuri”, prezentând, în opoziție cu acestea, cartea lui Doru Mihăescu, *Bucovina și Basarabia – o „lucrare fundamentală”* de certă autoritate, bazată pe un mare număr de documente autentice.

Începând cu articolul *Literatura Bucovinei* (p. 66–69) Ion Popescu-Sireteanu își îndreaptă atenția asupra scrierilor bucovinenilor din regiunea Cernăuți și sudul Bucovinei, antologați de Grigore Bostan și Lora Bostan în vol. *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000*, considerând că patrimoniul cultural românesc nu este întreg fără prezența roadelor talentului tuturor fiilor neamului. În același context sunt scrise și cronicile *Un cronicar al durerilor Bucovinei ocupate: Ion Beldeanu* (p. 241–247), *Un luptător: Vasile Tărățeanu* (p. 327–331), *Un monograf: Gheorghe Gorda* (p. 355–358), *Ilie Luceac și Familia Hurmuzachi* (p. 365–368).

Personalitățile Bucovinei sunt evocate în studii ca: *Simion Florea Marian în amintirile contemporanilor* (p. 149–160), din care se înalță imaginea de „maestru al folcloriștilor” (Elena Niculiță-Voronca), de om al muncii, a „omului care și-a eternizat memoria prin scrisul său” (George Tofan), dar și cea a unuia dintre „prietenii mei cei mai buni și unul din cei mai de seamă bărbați ai românilor” (Teodor T. Burada); *Scriitorul bucovinean Mihai Teliman* (p. 165–177), un prozator al cărui scris „a contribuit în bună măsură la regenerarea națională ..., la creșterea spiritului național”; *Elena Niculiță-Voronca* (p. 178–179), „o personalitate de seamă a etnologiei românești”, a cărei operă monumentală, *Datinele și credințele poporului român ...*, a fost reeditată în 1999.

De altfel, din cele 21 de articole inedite, 16 sunt dedicate unor personalități; între acestea, I. G. Sbiera (p. 161–164), Traian Cantemir (p. 188–194), D. Vatamaniuc (p. 209–216), Dragoș Nisioiu (p. 222–223), Ilie Dan (p. 230–232), Emil Satco (p. 248–254), Adrian Dinu Rachieru (p. 255–262), Pavel Țugui (p. 301–309), Ion Filipciuc (p. 268–274), E. Ar. Zaharia (p. 275–282), Liviu Papuc (p. 314–320) și alții.

Volumul mai cuprinde o *Anexă* – un articol semnat de prof. Doina Bighei, *Familia Teodor Balan* (p. 371–372) și o *Bibliografie* care ajută cititorul la identificarea materialelor inedite până la apariția lor în această carte sau locul și anul apariției, în cazul celor tipărite anterior.

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 641–656, București, 2005

Deși poate neașteptat într-un volum antologic de asemenea factură, nu lipsește nici fiorul poetic din carte, îl regăsim în textul *La noi*: „Oriunde ai fi, te paște dorul neconținut, ți se suie în inimă o răcoare și te cuprinde o neliniște ca un freamăt de codru, de coclauri și de izvoare. Tânăr abia aruncat în clocotul lumii sau om așezat în toate, cazi robit gândului și zbori spre ținuturile tale blajine și pline de farmec. [...] cobori în timp ca într-o peșteră nesfârșită, în care astăzi vezi ceea ce n-ai văzut nicicând, într-o purificare venită de la sine”.

În această „peșteră nesfârșită”, cartea lui Ion Popescu-Sireteanu poate dobândi valențele firului Ariadnei.

Elena Pascaniuc

Mircea Grigoroviță, *Victor Morariu (1881–1946)*, Suceava, 2005, 160 p. + 14 fotografii.

Mircea Grigoroviță, unul dintre cei mai avizați cercetători ai istoriei învățământului și culturii românești din Bucovina pentru perioada 1774–1944, semnează acum o carte dedicată unui reprezentant al vieții spirituale bucovinene: Victor Morariu, membru al unei „remarcabile familii, cu ramificații și altoiri multiple [ce] acoperă, numai în plan temporar, peste un secol și jumătate și îmbracă varii domenii ale vieții spirituale, cu altitudini ce rămân, cel puțin unele dintre ele, vizibile și astăzi în arealul culturii naționale ca elemente fertilizatoare sau ca repere orientative”.

Volumul este publicat sub egida Fundației Culturale „Leca Morariu” din Suceava (înființată și condusă de d-na Maria Olar, descendentă a familiei Morariu), este o ediție îngrijită de Nicolae Cârlan, care mai apare menționat ca redactor și consilier editorial și care semnează *Cuvântul înainte*. Apariția cărții este argumentată, prin cuvintele editorului, astfel: „personalitatea sa [a lui Victor Morariu] n-a făcut până acum obiectul unei investigații sistematice și cuprinzătoare, nu numai meritată dar și necesară ca demers și consecințe științifice. I-a revenit d-lui Mircea Grigoroviță, fost discipol al lui Victor Morariu, misiunea de a-i ridica mentorului său (cel caracterizat de o modestie incredibilă) monumentul cuvenit, pentru ca posteritatea să-l (re)cunoască și să ia aminte la destinul și moștenirea spirituală a aceluia care, în istoria germanisticii românești, a lăsat pagini peste care nu se poate (încă) trece” (p. 6).

La rândul său, autorul își previne cititorii că: „Vom încerca acum să conturăm nu o monografie atotcuprinzătoare, ci să creionăm, din limite de spațiu, numai o microsinteză, cuprinzând două părți: 1. *Viața și activitatea* și 2. *Opera* acestui om de mare valoare. A fost nevoie de o muncă migăloasă, de bibliotecă, pentru a putea depista în atâtea periodice informații despre viața, gândirea și opera lui Victor Morariu, aceasta în afară de cercetarea lucrărilor tipărite aparte” (p. 9).

Filolog, profesor, germanist, istoric literar, cercetător al culturii spațiului bucovinean, folclorist, animator cultural, Victor Morariu, primul fiu al preotului Constantin Morariu – figură marcantă a vieții culturale și bisericești bucovinene –, s-a născut la 12 februarie 1881 la Toporăuți, Cernăuți. A urmat școala primară și liceul la Cernăuți, a trecut examenul de bacalaureat în 1899, apoi s-a înscris la Facultatea de Filosofie a universității cernăuțene, studiind filologia clasică, filologia modernă și filosofia. În 1905, cu licența obținută în specialitățile română și germană, își începe cariera didactică la Liceul din Suceava. După Primul Război Mondial, în contextul reintegrării Bucovinei în structurile românești, lui Victor Morariu i se datorește noul nume al liceului, „Ștefan cel Mare”, primit oficial la 20 ianuarie 1919, ocazie cu care profesorul nota: „Începea era românească, era libertății culturale”.

Mircea Grigoroviță schițează profilul de pedagog, dar și de formator de conștiință națională și cultură la elevii săi, menționând cursurile și tematica orelor ținute de Victor Morariu de-a lungul mai multor ani școlari (p. 14–25).

Nici activitatea culturală nu este uitată, cu atât mai mult cu cât predispoziția pentru aceasta și-o manifestase Victor Morariu din copilărie, când – după amintirile fratelui său, Leca Morariu –, având

modelul tatălui, redactor la „Deșteptarea”, „copilul Victor își făcu și el o gazetuță, pe care el singur o scria, el singur o ilustra (cu vederi în acuarele) și tot dânsul singur o citea”. Ceva mai târziu, în 1904, împreună cu Ion Nistor, George Tofan și Liviu Marian, Victor Morariu își leagă numele de apariția mult mai importantei și longevive reviste, „Junimea literară” (al cărei prim număr a apărut la 1 ianuarie 1904), iar între 29 decembrie 1918 și 13 aprilie 1919 a fost redactor responsabil pentru 14 numere ale „Gazetei poporului”. Activase încă din studenție în Societatea „Junimea”, a fost membru fondator „cu o intensă activitate” în Societatea muzicală „Armonia” (1900), apoi a devenit membru al Reuniunii Ciprian Porumbescu, al Societății „Școala Română”, președinte al Asociației Profesorilor Secundari din Suceava (1926/1927), membru al comisiei de cenzori din Liga Culturală din Suceava (1936), membru al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1936).

La 1 mai 1931, Victor Morariu a fost numit profesor agregat la Catedra de germană a Facultății de Litere de la universitatea cernăuțeană, iar la 1 iulie 1934 a devenit profesor titular. Cariera universitară (1931–1941) a lui Victor Morariu s-a distins prin probitate științifică, el creând o „adevărată școală de metodologie științifică”. A fost vicepreședinte al Societății Germaniștilor Români (din 11 noiembrie 1931), membru fondator al Cercului de studii italo-române, membru în comitetul de onoare al Institutului de Cultură Româno-German (constituit în 1937, la München). În anul universitar 1940/1941, Victor Morariu a fost transferat, ca mulți alți profesori români de la Universitatea din Cernăuți, provizoriu, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, de unde a fost pensionat la 1 septembrie 1941.

După pensionare, s-a întors la Cernăuți, participând încă la viața științifică, culturală și muzicală a capitalei Bucovinei, până când vitregia vremurilor, războiul au obligat și familia Morărenilor să se refugieze. Leca Morariu ajunge la Râmnicu Vâlcea, iar Victor Morariu cu familia se stabilește la Caransebeș. Aici, „cel din urmă pălpăit al treptatei lui stingeri ca *om* s-a săvârșit, după două săptămâni de ținuire la pat, la 1 iulie 1946 la ora 1 după miezul nopții și 10 minute”, notează fratele său, Leca Morariu.

Partea a doua a studiului monografic al lui Mircea Grigoroviță are meritul de a înfățișa *Opera* lui Victor Morariu exhaustiv, după criterii tematice, în 12 capitole: *Germanistică pură* (p. 51–67), *Interferențe româno-germane* (p. 68–85), *Literatura română, istoria românilor* (p. 86–90), *Bucovinensia* (p. 91–104), *Necrologuri, comemorări, amintiri*, (p. 105–112) *Cronicarul cultural al Sucevei* (p. 113–124), *Conferențiarul* (p. 125–132), *Teorie literară, logică* (p. 133–135), *Muzică, arte plastice* (p. 136–141), *Traduceri* (p. 142–143), *Varia* (p. 144–147), *Prefețe, folclor, editor, scriitori publicate, colaborări* (p. 148–152) și *Concluzii*. Tot ceea ce a scris Victor Morariu apare menționat, cu trimiteri precise la locul și momentul publicării; astfel, notele de subsol, peste 500 (la un număr de 100 de pagini), dau imaginea muncii minuțioase și migăloase a cercetătorului.

Cea mai valoroasă contribuție științifică în germanistică a lui Victor Morariu este teza de doctorat *Începuturile nuvelei germane. Premisele istorice până în sec. XVIII* (1928), iar majoritatea lucrărilor sale de germanistică au tangențe cu și referiri la literatura română, rezultând uneori adevărate studii de literatură comparată.

Între concluziile studiului monografic, se detașează următoarea: „Ceea ce caracterizează toată activitatea scrisă a lui Victor Morariu este probitatea, corectitudinea absolută. Un plagiat era pentru el o crimă culturală” (p. 154).

Elena Pascaniuc

Vasile Bizovi, *Boianul*, Cernăuți, Editura Bukrek, 2005, 580 p.

Vasile Bizovi (26 august 1926–25 ianuarie 2000), profesor, publicist și animator cultural, „Creangă al Bucovinei”, cum îl numeau prietenii, a lăsat în manuscris monografia localității Boian „un sat lăudat întru moldovenie”, cum se exprima într-o scrisoare, în 1856, Silvestru Morariu-Andrievicei (1818–1895), pe vremea când era paroh la Ceahor, și reper al lumii românești, invocat de

Mihai Eminescu din cunoscuta sa *Doină* (1883). Prin osteneala soției sale, profesoara Eleonora Bizovi, și a scriitorului Dumitru Covalciuc din Cernăuți, monografia vede acum lumina tiparului, apariția ei reprezentând un eveniment editorial în viața culturală a românilor din nordul Bucovinei.

Într-un *Cuvânt de însoțire*, Ion Jalbă, primarul satului Boian, precizează că „această carte, în care este reflectată zbuțuita istorie a Boianului, mândră așezare bucovineană de oameni gospodari și vrednici din stânga Prutului, a fost concepută de regretatul profesor școlar Vasile Bizovi mai de mult. Cu hărnicie de albină, discernământ și spirit critic, s-a consacrat căutărilor, investigațiilor documentare, pentru a aduna și selecta materialele pe care, trecute prin sufletu-i mare, să le găzduiască între copertele unei lucrări bine gândite, structurate pe capitole tematice, orânduite în ordine cronologică și bogate în informații despre evenimentele ce s-au derulat în Boian pe parcursul a mai bine de jumătate de mileniu, despre traiul și viața spirituală a nenumărate generații de boinceni”. Tipărirea monografiei are pentru românii din Boian, la fel ca pentru toți românii înstrăinați, semnificații aparte: „Cartea lui Vasile Bizovi a trebuit să vadă neapărat lumina tiparului, căci și prin ea în Boian se înalță un veritabil monument scris în memoria celor ce au descălecat în negură vremii acest meleag încântător, ce l-au apărat de năvala dușmanilor cu țaria brațelor, ce au semănat sămânță bună în urma plugului, au crescut pâine și copii, au cântat de bucurie și au plâns de durere, au ctitorit lăcașuri de închinare Domnului și au păstrat dreapta credință strămoșească, și-au îndrumat odraslele pe făgașul științei de carte, ca să devină oameni între oameni, au cătănit și au sângerat în diferite războaie, nu s-au împăcat cu stăpânirile străine, au fost în timpurile mai noi ridicăți și duși în neagra străinătate, ca să nu se mai întoarcă, și-au hrănit sufletele cu vraja datinilor și obiceiurilor. [...] Răsfoind pe îndelete această carte, ne întâlnim cu istoria, cu oameni de ieri și de azi, ținem sfat cu ei și ne îmbogățim sufletește, ne înminunăm de vigoarea tradițiilor, obiceiurilor, diferitelor genuri ale creației populare care mai dăinuiesc pe acest mirific picior de plai de pe Valea Putului, regăsim puntea imaginară și reală care unește Boianul bucovinean cu Boianul canadian” (p. 5–6).

În vecinătatea acestor mărturisiri, în semn de omagiu, editorii așează precizarea autorului cu privire la menirea cărții și o dedicație: „Monografia de față are menirea să contribuie la cunoașterea trecutului satului Boian, la cunoașterea istoriei lui, o istorie adevărată, bazată pe documente, și nu una falsificată, o istorie izvorâtă din adâncurile inimii, scrisă uneori cu lacrimile durerii și povestită celor ce vor s-o știe. Dedic această carte urmașilor boincenilor, familiei mele, în speranța că se va găsi cineva ca să-mi urmeze calea și să scrie mai departe istoria acestui frumos sat românesc” (p. 8).

Monografia *Boianul* cuprinde paisprezece capitole. În capitolul I, *Incursiuni în istorie*, p. 9–92, profesorul Vasile Bizovi include subcapitolele: *Legenda Boianului*, p. 9–10; *Mențiuni documentare*, p. 11–15; *Arbele genealogice al lui Tabuci*, p. 16–29; *Populația Boianului în conformitate cu recensămintele rusești din 1772–1773 și 1774*, p. 30–37; *Punct de vamă și de carantină la frontiera austro-moldovenească*, p. 38–41; *Proprietarii satului Boian (sec. XIV–1845)*, p. 41–42; *Revoluția din 1848–1849. Un boincean în Parlamentul de la Viena*, p. 43–51; *Exodul boincenilor în Imperiul Rus*, p. 52–61; *Emigrări peste Ocean. Boianul din Canada*, p. 62–74; *Arenă a luptelor crâncene*, p. 75–87. Tabele, liste de persoane, un text, *Cântecul boinceanului*, compus de țăranul Ion Boiciuc, emigrat în Canada (1906), fotografii și *Note*, p. 88–92, întregesc capitolul consacrat istoricului așezării.

În capitolul II, *Așezarea, toponimia, populația*, p. 93–106, se află doar patru subcapitole: *Considerații generale*, p. 93–94; *Toponimia Boianului întâlnită în documente*, p. 95–96; *Dicționar microtoponimic* (cătune, ape, păduri, văi, movile, poduri, fântâni, mori, ogoare și câmpuri, cu explicații și unele etimologii), 98–102; *Salturi și scăderi demografice*, cu date privind perioada 1774–2001, p. 102–105. O hartă toponimică a satului actual, p. 97, o fotografie cu vederea generală asupra localității și *Note*, p. 105–106, întregesc capitolul.

Capitolul III, *Meserii, îmbrăcăminte, unități de măsură, unelte*, p. 107–118, evidențiază profilul unui „sat curat românesc”, cu toate că în primul deceniu al secolului al XX-lea, de exemplu, „numărul meseriașilor străini de aici era copleșitor de mare”, așa cum o arată documentele vremii, și faptul că „imaginația creatoare a artiștilor populari a dus la crearea unui variat și bogat tezaur” artistic, specific satului tradițional românesc.

Capitolul IV, *Lăcașuri de închinare*, p. 119–152, are subcapitolele: *Biserica Adormirii Maicii Domnului*, p. 119–142; *Biserica Greco-Catolică*, p. 143–146; *Biserica Catolică*, p. 146–148;

Monumente, troițe, capele, p. 149–150. Preotului ortodox Iraclie Porumbescu (1823–1896), scriitor talentat și neobosit animator cultural, care a păstorit aici câțiva ani (1857–1859), îi sunt închinată mai multe pagini. Fotografii și facsimile, precum și un corp de *Note*, p. 151–151, însoțesc acest capitol, din paginile căruia se desprinde, ca din *Cronica lui Neculce*, frământarea unui neam supus mereu vitregiilor istoriei: „Oare se va mai întoarce vreodată roata istoriei, să fim stăpâni pe ce avem mai scump – pe credința, limba și datinile strămoșești?” (p. 145)

Capitolul V, *Instituții școlare*, p. 153–167, prezintă școlile Boianului, existente de-a lungul timpului, de la cea dintâi școală românească, existentă la 1820, până astăzi, efective de elevi, corpul didactic, directorii, precum și date sumare privind școlile altor naționalități din Boianul de altădată. Un text, *Imnul Gimnaziului „I. Neculce”*, ne aduce aminte de *Imnul comemorativ*, compus de Vasile Bumbac (1837–1918), cu ocazia inaugurării școlilor primare românești din Suceava (2 decembrie 1906), text comunicând aspirații ale unei comunități preocupate de salvarea identității: „Vatră sfântă de țaran / Ni-i gimnaziul din Boian; / El ne-nvață, el ne crește, / Ca o mamă ne iubește. // În gimnaziu noi dorim / Sufletul să-mbogățim, / Minteă să o luminăm, / Braț puternic să durăm. // Ni-i Neculce dascăl sfânt, / Legănat pe-acest pământ, / Și-n gimnaziu să răsună / Al lui gând și al lui nume” (p. 163). Mai multe fotografii și un corp de *Note*, p. 167, însoțesc capitolul din al cărui sfârșit reținem îndemnul, testamentar, al autorului: „Lupta pentru școala românească din perioada de stăpânire austriacă continuă și în zilele noastre. Deie Domnul ca în viitor să existe școli românești. Totul va depinde de intelectualitatea română din Bucovina, care e datoare să apere școala pentru viitorul copiilor noștri, fiindcă școala e un centru de cultură de mare valoare. Să nu pierdem această valoare. Să protejăm învățământul în limba maternă. Să nu ne lăsăm intimidăți de acei ce vor să ne înstrăineze urmașii prin limbă. Să le cultivăm copiii și nepoților noștri dragostea de graiul matern” (p. 166).

Capitolul VI, *Societăți culturale*, p. 168–176, are pentru românii din nordul Bucovinei o importanță aparte, deoarece „societățile culturale au contribuit în trecut și contribuie și în vremea de față la menținerea românismului, păstrarea datinilor, obiceiurilor strămoșești, fiind conștiente de lupta pentru progresul populației românești”. În acest capitol, profesorul Vasile Bizovi prezintă activitatea Societății culturale „Mihai Eminescu” din Boian (1936–1940), scopul și realizările Filialei Boian a Societății de Cultură Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, înființate la 17 decembrie 1990, menționând, totodată, și alte societăți culturale din trecut: Societatea școlară „Dumbrava Roșie” (1883), Filiala Boian a Societății Doamnelor Române (1906). Din păcate, în afară de o simplă mențiune, nu se fac referiri la cunoscutul cor din Boian, înființat în 1883 și afirmat în viața culturală a Bucovinei, mai cu seamă în perioada interbelică.

Capitolul VII, *Golgota lor ni-i rană și blazon*, p. 177–186, consemnează victimele represiunilor sovietice din anii 1940–1941, 1944–1958, când „au fost distruși cei mai buni locuitori ai Boianului”, „în primul rând intelectualii, oamenii care știau carte”, „floarea gospodarilor”, „familii întregi”. Listele victimelor sunt elocvente. Pentru perioada 1940–1941, sunt consemnate 64 de persoane. În perioada 1944–1945, au murit la Onega 95 de oameni, toți bărbați. Dintre cei „deschiaburiți”, au murit în închisori 14 boinceni, în perioada 1945–1953. Dintre cei deportați din Boian s-au întors acasă 31 de persoane, iar dintre „deschiaburiții” închiși 24 au revenit la vetrele lor. În cadrul „procesului de reabilitare”, doar șase locuitori ai satului Boian au fost reabilitați. Concluzia autorului: „Povestirile celor ce s-au întors din raiul stalinist sunt atât de îngrozitoare, încât ar trebui de scris o carte aparte despre cele suferite de către deportați, despre viața lor în pădurile Siberiei și în gulaguri. S-a scris mult despre aceasta și totuși puțin...” (p. 186).

Capitolul VIII, *Oameni de seamă ai Boianului*, p. 187–211, este un „mic dicționar”, în care sunt înregistrați, alfabetic, animatori culturali, arhiviști, artiști plastici, compozitori, folcloriști, istorici, juriști, medici, meșteri populari, profesori, rapsozi populari, scriitori, traducători, ziariști născuți aici. Câteva nume sunt foarte cunoscute nu numai în Bucovina: Leonida Bodnărescu (1872–1945), Ștefan Nosievici (1833–1869), Alexandru Voevidca (1862–1931).

În capitolul IX, *Trilogia vieții*, p. 212–250, autorul prezintă tradiții și obiceiuri din Boian referitoare la naștere, nuntă și înmormântare. Textele din poezia ceremonialului de nuntă (strigături, orații, bocete) sunt culese din Boian de către preotul V. Turtureanu. Acesta le comunică lui Simion Florea Marian, care le valorifică în lucrarea sa *Nunta la români* (1890). Alte creații folclorice provin din culegeri contemporane. Pentru acestea se dau numele informatorilor, vârsta și anul înregistrării.

Capitolul X, *Tradiții și obiceiuri de iarnă*, p. 251–294, are subcapitolele: *Andreiul*, p. 251–253; *Colinde*, p. 253–260; *Plugușorul*, p. 260–262; *Din repertoriul teatrului religios (Irozii)*, p. 263–283; *O dramă populară – Bujorii*, p. 284–289; *Carnaval fărânesc (Căluțul, Capra)*, p. 290–293. Pentru colinde se precizează numele informatorilor, vârsta și anul înregistrării. Capitolul XI, *Tezaur folcloric*, p. 295–355, este consacrat, de asemenea, culturii populare. Textele, ordonate în șase subcapitole, acoperă aproape un secol de la întâia lor înregistrare: *Cântece din Boian înregistrate de Al. Voevidca*, p. 295–314; *Melodii la unele din cântecele înregistrate de Al. Voevidca*, p. 315–320; *Cântece din repertoriul boincean din trecut și de acum*, p. 321–332; *O piesă coregrafică – „Bătuta”*, p. 333–334; *Descântece*, p. 339–344; *Povești, snoave, legende*, p. 345–355. Mai multe fotografii-document întregesc sumarul acestui capitol, care ilustrează, alături de precedentele două secțiuni, o bogată și renumită vatră folclorică românească.

În capitolul XII, *Boianul în literatură*, p. 356–359, profesorul Vasile Bizovi introduce excerpte din diferiți autori: Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Mihail Kogălniceanu, Mihai Eminescu, Silvestru Morariu, Simeon Reli, Aurel Morariu, Cezar Petrescu, Constantin Ghiban, Nina Cionca, Viorica Cuciureanu, Nicolae Dabija, Mircea Motrici, care au menționat în scrierile lor localitatea ori i-au închinat opere, cum este cazul scriitoarei Viorica Cuciureanu-Chibac, autoarea romanului *La răspântia Boianului*, publicat la Chișinău (1970).

Capitolul XIII, *Boianul în imagini*, p. 360–369, acoperă perioada 1917–2000, fiind o cronică în imagini a localității și oferind aspecte și din viața localității omonime din Canada, înființate în 1898.

Capitolul XIV, *Din publicistica lui Vasile Bizovi*, p. 370–412, reunește articole, unele publicate de autor în periodice de la Cernăuți: *Lección răzeșului din Boian*, p. 370–373; *Amintirile lui Mircea Românul*, p. 374–379; *Vox populi...*, p. 382–384; *Eminescu și Boianul lui Ion Neculce*, p. 385–392; *Unde sunt românii noștri?*, p. 393–401; *Actualitatea lui Ion Neculce*, p. 402–409; *Ion Neculce*, p. 409–412.

Monografia consacrată de Vasile Bizovi satului Boian din Bucovina prezintă, în ultima sa parte, o *Bibliografie generală*, p. 413–416, iar în *Anexe* câteva documente extrem de valoroase pentru cercetarea istorică: *Listele familiilor din satul Boian*, cu menționarea anului nașterii pentru fiecare persoană și a suprafeței de pământ de care dispuneau în anul 1942, p. 417–499; *Lista familiilor din satul Boian, 1944*, evidentă cuprinzând anul nașterii, naționalitatea, studiile și serviciul militar, p. 500–568; *Lista evreilor care au trăi în Boian*, p. 569–571. O *Postfață*, semnată de Dumitru Covalciuc, p. 572–578 și un *Cuvânt despre sponsor*, material nesemnat, încheie sumarul acestei noi și valoroase monografii sătești din Bucovina ocupată.

Vasile I. Schipor

Preot D. Valenciu, *Arhiepiscopul Emilian Antal Târgovișteanul, Lt. de Mitropolit al Bucovinei, 1945–1948*, Câmpulung-Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2005, 258 p. + 13 planșe cu fotografii și facsimile.

Preotul iconom stavrofor Dumitru Valenciu, slujitor la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Volovăț, ctitorie a domnitorului Ștefan cel Mare (1502), este autorul unor lucrări valoroase, publicate după 1989 în diverse periodice („Mitropolia Moldovei și Sucevei”, „Teologie și viață”, „Candela”, „Arhiva genealogică”, „Analele Bucovinei”) și în volum. Dintre acestea din urmă, sunt cunoscute, mai cu seamă: „Candela”. *Revistă teologică și bisericească, seria a II-a (1923–1946)*, *ghid bibliografic* (1999), *Volovățul și locuitorii săi – repere pentru o monografie* (2000), *Ierarhii Bucovinei* (2001), „Cuvântul Proșesc”. *Gazetă profesională a clerului din Bucovina, 1934–1942*, vol. I (2002), *Volovăț. Pași prin istorie*, album (în colaborare, 2002), *Arhiepiscopul stavrofor Constantin Tarangul edler von Valea Utsei* (2002).

În ultima vreme, părintele Dumitru Valenciu editează câteva lucrări necesare cercetării istorice privind Bucovina, valorificând, în cazul unora dintre acestea, documente inedite din arhivele românești: Silvestru Morariu Andrievice, *Proprietățile fundamentale ale Bisericii Gr.-Or. în Bucovina*

după istorie, așezămintele canonice și legile de stat, retipărire din „Candela”, Cernăuți, 1894 (2004), Constantin N. Tomescu, *Prietenul meu Visarion Puiu* (în colaborare, 2005), *Arhiepiscopul Emilian Antal Târgovișteanul, Lt. de Mitropolit al Bucovinei, 1945–1948* (2005). Bogatele note, comentarii și anexe la edițiile îngrijite, bibliografiile fac din aceste lucrări un valoros corp de documente și, în același timp, un instrument de lucru indispensabil cercetării istoriei, în general, și vieții bisericești din Bucovina, în mod special.

Într-un *Argument* la lucrarea pe care o semnalăm, p. 5–9, preotul Dumitru Valenciu observă, cu îndreptățire, că „în gândirea noastră cea de toate zilele” și în cercetarea istoriei postbelice „stăruie încă o profundă confuzie”: „Întârzie să apară, pentru cei de astăzi, pagini lămuritoare sau măcar încercări de deslușire a acelor vremuri, despre care vorbesc rândurile de început. Se pare că pentru multă istoria Bucovinei se oprește la 1918, fără a se încerca măcar să se înțeleagă de ce a fost posibil un 1940 și un 1944, ani de cumpănă pentru neamul românesc din Bucovina” (p. 5). Pornind de la această constatare, cartea încearcă să analizeze „ce s-a întâmplat în sudul Bucovinei și, mai ales, ce s-a întâmplat în Biserica Bucovinei după «glorioasa insurecție»” de la 23 August 1944, oferind utilizatorilor, în primul rând, „pagini de aducere-aminte a unor vremuri în care Biserica Bucovinei, statomnica apărătoare a demnității românești în această provincie, a fost ținta predilectă a batjocurii noilor autorități, instalele la cârma țării prin trădarea de la 23 August, atitudine căreia nu i s-a pus capăt în 1989, așa cum s-a sperat și așa cum se dorește să fie convinsă noua generație, ci continuă și astăzi cu mai multă viclenie și cu folosirea intensă a mijloacelor mass-media” (p. 6).

În situația dramatică în care se găsea Bucovina anilor 1944–1948 (un teritoriu devastat de operațiunile militare, „lungile și dureroasele refugii”, seceta, foametea, epidemia de tifos), „problema menținerii sau nu a Eparhiei Ortodoxe a Bucovinei a generat o luptă surdă între apărătorii tradițiilor românești și veleitarii ridicăți la rangul de conducători locali”. Într-un climat nefavorabil, clerul ortodox bucovinean se reorganizează „în vederea supraviețuirii bunului simț românesc”, sprijinindu-se pe credincioșii simpli, „care nu trebuiau să fie convinși de rostul Bisericii strămoșilor în viața lor” și care cunoșteau bine „realitățile lumii de dincolo de Nistru”. În perioada pe care o investighează, documentar, această lucrare, preoții și învățătorii bucovineni au devenit „cele mai la îndemână victime”: „Aceștia, având o formație culturală și națională deosebită, erau prin viața lor legați de oamenii locului și împreună cu ei au împărțit refugiul, foametea și tifosul ce au urmat războiului. Mai mult ca în alte părți ale țării, aici, în Bucovina, preotul și învățătorul și-au îngropat tinerețea în sat, identificându-se cu năzuințele celor cu care împărțeau bucurii și necazuri laolaltă” (p. 7). La începutul „unei epoci a înstrăinării, a modificării fireștilor legături interumane”, aceștia, simțindu-și „conștiința încarcerată”, „nu au încetat [însă] o clipă să caute căi de amânare a dezastrului spre care se îndrepta suflarea românească”, înfruntând opresiunea (p. 8).

Lucrarea *Arhiepiscopul Emilian Antal Târgovișteanul, Lt. de Mitropolit al Bucovinei, 1945–1948* nu-și propune – afirmă autorul – „să-i înfățișeze fără de greșală chipul” chiriarhului Bucovinei, nici să-l facă un „erou”, ci să-l prezinte ca pe „un om, cu realizările și căderile unei vieți zbuiculate, petrecute într-o continuă căutare”: „Având neșansa de a păstori provizoriu, în baza unei delegații patriarhale oricând posibil de revocat, nepotul patriarhului Miron Cristea s-a aflat mereu în căutarea unui mod de a rezista în fața stăpânirii locale potrivnice, cu toate că zâmbea ademenitor «tovarășilor de drum», dar și a cercurilor de presiune de la Palatul Patriarhal, care erau mereu treze în a șicana pe cel care le amintea de fostul patriarh. Păstorind eparhia Bucovinei, arhiepiscopul Emilian Antal a avut parte de prieteni puternici dar și de dușmani pe măsură. Timpul activității sale la Suceava (martie 1945–septembrie 1948) coincide cu cea mai neagră perioadă din istoria Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Neuit de protipendada bucovineană, mereu dat în lături de sinodalii bucareșteni, arhiepiscopul Emilian Antal, cu izbânzile și căderile sale, rămâne o figură de seamă a Bisericii din această parte de țară. Până la sfârșitul vieții și-a îndreptat gândurile spre această eparhie” (p. 8).

Într-un cadru mai larg al vremii în care trăiește (20 octombrie 1894–15 iunie 1971), viața și faptele arhiepiscopului Emilian Antal sunt prezentate în 28 de capitole, ce se apropie de canoanele unui adevărat *bildungsroman*: „*Poporul acesta frumos și zdravăn...*”, p. 10–23; *Eparhia Bucovinei, între a fi și a nu fi*, p. 23–34; *La Suceava, început de păstorire*, p. 34–42; *Vremuri tulburi*, p. 42–65; *O nouă organizare administrativă a Eparhiei*, p. 65–73; *Secția sindicală a personalului bisericesc din județul*

Suceava, p. 74–79; *Fondul Bisericesc al Bucovinei*, p. 79–92; *Episcopia Maramureșului*, p. 93–95; *Slujind celor din suferință*, p. 96–100; *Penitenciarul Suceava*, p. 101–102; *Facultatea de Teologie din Suceava*, p. 102–107; *Organizarea misiunii eparhiale*, p. 107–117; *Tipografie eparhială*, p. 117–119; *Presa bisericească*, p. 119–123; *Tipărituri*, p. 123–124; *Conferințe*, p. 125–129; *Atelier pentru reparat obiecte bisericești*, p. 129–131; *Monahismul în Bucovina anilor 1945–1948*, p. 132–139; *Înaltă vizită*, p. 139–143; *O carte pastorală cu bucluc*, p. 143–148; *Pe lume sunt și neprieteni...*, p. 149–155; *Vremea socotelilor*, p. 155–163; *Din nou, pribeag...*, p. 163–175; *La Mănăstirea Neamț*, p. 175–179; *Stareț la Cozia*, p. 179–185; *Stareț la Toplița*, p. 186–197; *La capătul alergării...*, p. 197–198; *La sfârșit de drum*, p. 199–200.

Viața epocii în care a trăit și, mai cu seamă, anii arhiepiscopiei sale la Suceava (1945–1948), viața Bisericii Ortodoxe din România în perioada postbelică, treptele înălțării și decăderii acestui vrednic ierarh și „mare prieten al oamenilor” sunt reconstituite prin apelul la un vast material documentar, de cele mai multe ori inedit, și printr-un discurs evocator cald, reînviind o întreagă lume dispărută. Caracterizarea pe care i-o face preotul profesor Dumitru Călugăr în cuvântul rostit la înmormântare este, parcă, desprins din pateric: „Modestia și omnia i-au împodobit ființa și nu l-au părăsit niciodată în nici una din slujbele de înaltă răspundere la care a fost chemat... A întâmpinat pe toți credincioșii cu inimă de părinte, cunoscând că numai așa poate străluci dragostea lui Hristos între oameni. Nu i-a fost nicidecum spre povară să stea la îndemâna oricui, în noapte sau zi, la vreme bună sau rea, la prilej de bucurie sau întristare... Vlădica Emilian era un mare prieten al oamenilor și, mai presus de toate, îi cucerea prin puterea bunătății sale. Chiar privirea, lumina ochilor lui, se scâldea în bunătate, iar seninătatea feței îi slujea la exteriorizarea acestei însușiri de noblețe umană, noblețe creștină. În același timp, graiul plăcut, limpede și domol ca de bunic sfătos, îl apropia de oameni. Era senin și la săvârșirea sfințelor slujbe, încât împreună – slujitori și credincioși – gustau o adevărată recreație spirituală. Era și îngăduitor cu toți, în înțelesul cel mai bun al acestui cuvânt” (p. 198).

Într-un masiv corp de *Anexe*, p. 201–251, preotul Dumitru Valenciuc include scrisori, decrete, note, note informative, referate, fișe de personal, adrese și dispoziții oficiale, rapoarte de investigații, cele mai multe inedite, provenind din investigarea Arhivei CNSAS. Alte documente provin din Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei și din Arhivele Naționale Istorice Centrale. Date și informații valoroase sunt preluate din unele *Condici parohiale* din Bucovina (Arbore, Volovăț). O *Bibliografie*, p. 252–257, facsimile și reproduceri după fotografii întregesc sumarul acestui nou volum închinat ierarhilor Bucovinei. Investigarea documentelor din Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, nedisponibile încă pentru cercetare, precum și descoperirea *Jurnalului* arhierului Emilian Antal Târgovișteanul, confiscat de către un „inspector clerical”, după moartea sa, vor îmbogăți cunoașterea privind destinul Mitropoliei Bucovinei și al ultimului ei chiriarh.

Vasile I. Schipor

Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, 484 p.

Partea de nord-vest a Moldovei, cunoscută sub numele de Bucovina, măsurând 10 442 km², se bucură de o atenție aparte din partea istoricilor și cercetătorilor preocupați de destinul acestei provincii românești aflată, timp de 144 de ani, sub administrație habsburgică (1774–1918). Cartea supusă analizei noastre reprezintă materializarea editorială a tezei de doctorat a istoricului sucevean Mihai-Aurelian Căruntu, susținută în 2002 la Facultatea de Istorie, Geografie și Filosofie din cadrul Universității din Craiova, sub îndrumarea competentă a binecunoscutului istoric Gheorghe Buzatu.

Mihai-Aurelian Căruntu, muzeograf la Complexul Muzeal Bucovina din Suceava, este cunoscut cititorilor datorită contribuțiilor publicate în paginile unor publicații precum „Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, „Țara Fagilor”, „Europa XXI” – revista Centrului de Istorie și Civilizație Europeană, Filiala Iași a Academiei Române ș.a.

Volumul *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, masiv prin numărul de pagini și impresionant prin bogăția surselor documentare consultate de autor, reflectă travaliul științific depus de acesta pe parcursul mai multor ani de cercetare, în Arhivele Istorie Centrale, la Direcția Arhivelor Statului Suceava, extins apoi în bibliotecile din Suceava, Iași, București, Craiova. Cartea lui Mihai-Aurelian Căruntu se impune în peisajul istoriografic actual nu atât prin dimensiuni ci, mai ales, prin originalitatea și densitatea demersului științific, întrucât în istoriografia problemei nimeni, până acum, nu a mai abordat această temă.

Volumul este structurat în șase capitole și anume: I. *Bucovina la începutul celui de al Doilea Război Mondial*, II. *Anexarea nordului Bucovinei în urma ultimatumului sovietic din iunie 1940*, III. *Drama refugiaților*, IV. *Nordul Bucovinei în perioada ocupației bolșevice (28 iunie 1940–9 iulie 1941)*, V. *Bucovina de la ultimatumul sovietic la războiul de reîntregire*, VI. *Considerații asupra situației Bucovinei în perioada iulie 1941–martie 1944, Încheiere, Izvoare și bibliografie selectivă, Anexe și Indice de persoane*.

Capitolul I analizează, pe un spațiu generos și valorificând o bibliografie impresionantă, problema Bucovinei la începutul celui de al Doilea Război Mondial, punând în lumină originile, declanșarea și primele desfășurări ale războiului. Succesiv, sunt abordate și analizate: situația geostrategică a României în 1939; Bucovina și drama Poloniei în septembrie 1939; România și problema Bucovinei în contextul raporturilor dintre Germania și URSS; situația României în primăvara anului 1940 și până la capitularea Franței.

Situația refugiaților polonezi în Bucovina (septembrie 1939) este analizată într-un subcapitol aparte, autorul urmărind – în baza cercetărilor efectuate preponderent în arhivele sucevene – situația demnitarilor, militarilor și civililor polonezi, atitudinea autorităților române, sumele cheltuite de către acestea pentru cazare ș.a. În total, între 1939 și 1946, arată Mihai-Aurelian Căruntu, cuantumul sumelor lunare cheltuite de autoritățile române s-a ridicat la totalul de 2 116 milioane lei (p. 35). Autorul analizează succint caracterul alianței româno-polone (încheiată la 3 martie 1921), subliniind că aceasta, neavând un caracter *erga omnes* (față de toți, n.n. – D. H.), nu a permis României, aflată într-un context politico-diplomatic și militar dificil, intervenția armată în sprijinul Poloniei. În schimb, România a permis refugierea demnitarilor, militarilor și civililor polonezi pe teritoriul său, evacuându-i apoi în taberele plasate în sudul țării și a asigurat tranzitarea tezaurului polonez pe teritoriul românesc spre Constanța, o parte a acestuia fiind păstrată în seifurile Băncii Naționale până la 17 octombrie 1947, când a fost predată autorităților poloneze. Poate s-ar fi impus – una din scăderile istoricilor noștri care tangențial s-au ocupat de această problemă – apelul la valorificarea lucrărilor istoriografice poloneze (Tadeusz Dubicki fiind autorul cel mai avizat) în coroborarea unor informații și date relative la refugiații polonezi în România.

Piesa de rezistență a volumului (capitolul al II-lea) – un veritabil excurs politico-diplomatic asupra momentelor care au precedat anexarea nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică –, îi permite autorului să realizeze un studiu amănunțit asupra conținutului notelor ultimative din 26–27 iunie 1940, adresate României de către Uniunea Sovietică, o demonstrație clară de forță indusă de Moscova asupra Bucureștiului. Nordul Bucovinei nu s-a aflat niciodată sub ocupație rusă sau sovietică, nefigurând până atunci în sfera pretențiilor revizioniste ale Moscovei; motivația pentru ocuparea acestui teritoriu, menționat în notele ultimative din 1940, a surprins până și Germania lui Adolf Hitler, în provincie trăind o populație multietnică, printre care se aflau și numeroși germani, puși – e drept – la adăpost, prin intermediul înțelegerii dintre autoritățile germane și sovietice.

Consecințele cedării – fără luptă – a nordului Bucovinei (alături de ținutul Herța și Basarabia) au luat prin surprindere populația din localitățile de frontieră. Aici, locuitorii „s-au trezit pur și simplu cu blindatele sovietice în fața lor!” Autorul prezintă – în baza mărturiilor de arhivă, a memoriile, presei, studiilor – drama retragerii trupelor române, a administrației și a populației civile în fața înaintării trupelor sovietice.

Episodul tragic al refugiaților, deveniți, prin forța unor împrejurări vitrege, o problemă națională, este analizat și reflectat în capitolul al III-lea, în baza unui bogat material de arhivă – multe dintre documente fiind inedite. Autoritățile române, societatea civilă s-au organizat pentru ajutorarea refugiaților, oferindu-le hrană, adăpost, bani și asigurându-le cazare. În vremuri grele, gesturile umanitare ne înnobilează existența. Astfel, Ilie Dugan a primit, „fără obligații de restituire”, 5 000 lei de la bucovineanul I. E. Torouțiu, directorul revistei „Convorbiri literare” și membru corespondent al Academiei Române, gest pe care autorul cronicii negre din istoria noastră îl consemnează: „El,

prietenul vechi de la Școala Militară din Botoșani și de prin închisoarea preventivă din Dorohoi – erau 23 de ani de-atunci – nu m-a uitat, dar văzându-mă numai, mi-a înțeles situația” (p. 168).

În capitolul al IV-lea sunt analizate – în baza unei bogate bibliografii – măsurile introduse de către autoritățile sovietice în teritoriile anexate samovolnic, detașându-se represiunea stalinistă ca principala formă de manifestare a regimului sovietic.

Capitolul al V-lea analizează evoluția Bucovinei în intervalul cuprins de la ultimatumul sovietic până la fireasca sa reîntregire în structurile statului român, autorul insistând din nou, printr-o minuțioasă analiză, asupra conținutului notelor ultimative sovietice din 26–27 iunie 1940.

Evoluția Bucovinei între 1941–1944, pe multiple planuri, formează tematica celui de-al VI-lea capitol. Reinstaurarea administrației românești în Bucovina, precum și organizarea Guvernământului Bucovinei, reprezintă teme generos abordate și analizate de către autor, care prezintă dificultățile întâmpinate de autoritățile române în urma „distrugerilor materiale și cumplitelor suferințe prin care au trecut locuitorii provinciei în timpul ocupației rusești și al operațiunilor militare” (p. 342).

În *Încheiere* autorul constată: „Ca urmare a împărțirii sferelor de influență între cel de-al treilea Reich, prin încheierea pactului din 23 August 1939, Bucovina, deși nu era menționată în mod expres în protocolul adițional secret, a fost plasată pe aceeași linie de fractură geopolitică ce diviza continentul de la Baltica la Marea Baltică” (p. 385). În continuare, el extinde analiza până în actualitatea cotidiană, punând, subtil, problema situației fostei Bucovine istorice, împărțită între România și Uniunea Sovietică, în conformitate cu hotărârile Tratatului de Pace de la Paris, semnat la 10 februarie 1947. Astăzi, majoritatea localităților județului Suceava, alături de cele ale regiunii Cernăuți, recompun (însă separat) teritoriul fostei Bucovinei istorice, autorul referindu-se în analiza sa și la consecințele semnării (în mare grabă) a Tratatului din 1997, dintre România și Ucraina, respectiv între Emil Constantinescu și Leonid Kucima.

O bibliografie impresionantă, precum și un număr de 58 de *Anexe*, alături de *Indicele de nume*, completează solida monografie a istoricului sucevean Mihai-Aurelian Căruntu, un excurs competent și justificat în istoria Bucovinei (străvechi spațiu românesc), o întreprindere științifică deopotrivă necesară și actuală. Scrisă într-un stil plăcut, concis, elevat, valorificând o bibliografie impresionantă, rod al unor cercetări de mai mulți ani, efectuate prin arhive și biblioteci, cartea lui Mihail-Aurelian Căruntu se impune prin claritatea discursului istoric, analiza și sinteza științifice realizate, drept o veritabilă monografie a Bucovinei în perioada celui de al Doilea Război Mondial.

Daniel Hrenciuc

„Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 10(20), 2004, Suceava, Editura Universității din Suceava, 328 p.

Numărul 10(20) din anul 2004 al publicației „Codrul Cosminului” are un sumar variat, structurat în șapte secțiuni: *Anul Ștefan cel Mare și Sfânt, Studii și articole, Personalități din Bucovina, Documente, Medalion, Cronică, Recenzii*. La finalul volumului este prezentat și un *Indice*.

Prima secțiune grupează studii dedicate *Anului Ștefan cel Mare și Sfânt*, care au o tematică diversă. După o introducere în istoria domniei lui Ștefan cel Mare (Vasile M. Demciuc, *Domnia lui Ștefan cel Mare – repere cronologice*) și prezentarea unor aspecte legate de evoluția vieții culturale, economice sau a politicii externe din perioada 1457–1504, de către Olimpia Mitric (*Manuscrisele slavone din timpul lui Ștefan cel Mare. O nouă evaluare*), Mihai Lazăr (*Aspecte ale fiscalității din țara Moldovei în epoca ștefaniană*) și Violeta-Anca Epure (*Contribuții privind relațiile dintre Moldova lui Ștefan cel Mare și țările*), secțiunea cuprinde și câteva studii care evocă personalitatea domnitorului moldovean: Dumitru Vitcu, *Personalitatea și epoca lui Ștefan cel Mare în creația istoriografică a unui romantic*, Antonie Moisei, *Ștefan cel Mare în paginile colecțiilor etnofolclorice culese de Simion Florea Marian și succesorii săi (a doua jumătate a sec. XIX-lea și începutul sec. XX*, Cornelia Mănicuță, *Ștefan cel Mare – evocare istorică și mit romantic*, Radu Florian-Bruja, *Ștefan cel Mare în imagologia legionară*.

Secțiunea *Studii și articole* prezintă contribuții istoriografice de istorie antică semnate de: Sorin Ignătescu, *Decorul liniar pe fond alb în faza Cucuteni A*, Dumitru Boghian, *La phase Cucuteni A-B: une inconnue?*, Bogdan Niculică, Ion Mareș, Dumitru Boghian, Sorin Ignătescu, *Considerații preliminare asupra practicilor funerare din necropola de tip Komariv-Bilyj-Potik-Costișa de la Adâncata (jud. Suceava)*. Alături de acestea se remarcă studii de istorie modernă: Mirela Beguni, *Starea materială a clerului din Moldova în timpul domniilor fanariote*, Dinu Balan, *Națiunea și societatea. Național și social în epoca Unirii*. Despre activitatea folcloristului Simion Florea Marian și impactul acesteia în mediile științifice scriu Ion Cernat, *Simion Florea Marian și satul Vama* și Antonie Moisei, *Privire generală asupra istoriografiei dedicate etnografului Simion Florea Marian*. Istoriografia dedicată omului de cultură bucovinean este voluminoasă și diversă și, din acest motiv, Antonie Moisei a încercat o grupare tematică a acesteia, propunând studierea „specificului bucovinean al operei etnografice a lui S. Fl. Marian – destul de slab studiat în istoriografia română după părerea autorului – și introducerea lui eficace în circuitul științific românesc, dar și ucrainean” (p. 221). Despre o altă personalitate bucovineană scrie Vlad Gafița, *Considerații privind atitudinea lui Iancu Flondor față de clasele sociale din Bucovina (sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea)*. Autorul concluzionează că „atitudinea lui Iancu Flondor față de clasele sociale din Bucovina s-a caracterizat prin onestitate, dar și prin intransigență, în cazul boierimii românești conservatoare, lipsită în multe situații de simțământ național. Învățătorii și preoții de la sate au găsit în persoana sa sprijin necondiționat, dar și îndrumare în plan național-politic. Emanciparea țărânimii române din Bucovina a fost una din principalele sale direcții de acțiune” (p. 229–230). În cadrul aceleiași secțiuni, Vasile I. Schipor semnează studiul *Centrul de Studii „Bucovina”*. *Destinul unei proiect științific*, fiind puse în discuție următoarele teme: *O inițiativă a Societății pentru Cultură; Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române. Obiect de activitate. Avatarurile unei construcții neterminate; Un proiect temerar: Enciclopedia Bucovinei; Conferințele Centrului de Studii „Bucovina”*; *Biblioteca de cercetare; Cercetarea sistematică a problematicii Bucovinei istorice. Bilanțul unui deceniu de activitate; Probleme și soluții*.

La secțiunea *Personalități din Bucovina* este evocată activitatea a trei dintre personalitățile de seamă ale culturii bucovinene: *Ion G. Sbiera – coordonate ale vieții și operei* (Alis Niculică), *Iancu Flondor (1865–1924). O viață în slujba dreptății* (Ștefan Purici), *Ilie Torouțiu și arhiva sa de istorie literară* (Pavel Țugu).

Secțiunea *Documente* restituie un fragment din corespondența inedită a istoricului bucovinean Teodor Balan cu profesorul Nichita Adâniloiaie – este vorba despre 11 scrisori, datând din perioada 1963–1966 (Harieta Mareci, *Restituiri epistolare. Din corespondența lui Teodor Balan cu Nichita Adâniloiaie*).

Personalitatea istoricului Dumitru Șandru este evocată de Mihai Iacobescu – *Istoricul Dumitru Șandru la 70 de ani* – în cadrul secțiunii *Medalion*.

Despre ecoul manifestărilor dedicate lui Ștefan cel Mare și Sfânt scrie, la secțiunea *Cronică*, Vasile Robciuc – *Sfântul Voievod Ștefan cel Mare, omagiat la Moinești*.

La secțiunea *Recenzii*, sunt semnalate opt apariții istoriografice.

Rodica Iașencu

„Țara Fagilor”. Revistă de literatură și istorie literară, serie nouă, Suceava, anul XIII, nr. 1 (50), ianuarie–martie 2005, nr. 2 (51), aprilie–iunie 2005.

Periodicul trimestrial „Țara Fagilor” își continuă apariția într-un format nou și cu o nouă redacție: Ion Cozmei (redactor-șef), Tiberiu Cosovan (redactor-șef adjunc), Aura Brădășan (secretar de redacție), Dan T. Gürtesch, Ioan Manole, Ion Mareș, Rodica Mureșan, Mihai Pânzaru-PIM, Viorica Petrovici (redactori), Ion Crețu (Cernăuți), Petru Cosmăciuc (București), Anica Facina (Vatra Dornei), Lucia Olaru Nenati (Botoșani), Ion Popescu-Sireteanu (Iași) (redactori asociați), Ioan Iacob

(grafica). Și în colegiul director al periodicului survin câteva modificări: Clement Antonovici (+), Alexandru Băișanu, Gabriel Cărăbuș, Eugen Dimitriu, Gheorghe Giurcă, Mihai Iacobescu, Ioan Lungu, Nicolai Moscaliuc, Dumitru Oniga, Octavian Vasincu, Gheorghe Toma. Periodicul apare sub egida Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Filiala Suceava, cu sprijinul financiar al Primăriei Municipiului Suceava.

Editorialul, *Un nou început*, p. 1, semnat de Ion Cozmei, este, în prima sa parte, o sintetizare a istoricului aparițiilor celor două serii ale periodicului „Țara Fagilor”. În partea a doua, redactorul-șef se referă la „restructurarea colectivului de redacție”, după „scurt-circuitul” din viața actualei serii, produs prin plecarea la Iași a profesorului Gheorghe Giurcă, la sfârșitul anului 2004, precum și la „noua înfățișare” a publicației: „Ni se pare corect și normal ca noua conducere a revistei să-și restructureze colectivul de redacție, păstrând în colegiul director pe foștii membri ai redacției, alături de editorul principal și de câțiva membri ai comitetului de conducere al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

E aproape de la sine înțeles că și structura revistei va avea o nouă înfățișare, un alt fel de rubricare, alți colaboratori, fără, însă, să abandoneze profilul său literar și istorico-literar, promovat atât de «Țara Fagilor» din anii 1931–1932, cât și de seria nouă postdecembristă de la Suceava, care rămâne un punct de referință în revuistica bucovineană contemporană. Probabil că vor exista «voci» și persoane care vor invoca cu nostalgie «dulcele» farmec paseist al publicației conduse, pe rând, de Nicolai Moscaliuc și de Gheorghe Giurcă, noi, însă, vom încerca, după puterile noastre, să o «ancorăm» mai mult în realitatea literară imediată, atât prin implicarea concretă a noilor membri ai colectivului de redacție, cât și [prin] cea a viitorilor posibili colaboratori.

Precizăm că, în ceea ce privește criteriul de selecție a materialelor primite spre publicare, el se va baza, în primul rând, pe dimensiunile axiologice ale textelor, vârsta, sexul sau funcția socială ale autorilor neavând nici o relevanță. Purcedem, prin urmare, la un nou început de drum, pentru cultivarea nestematelor literare din spațiul bucovinean și din toate zonele locuite de români”.

Așadar, continuându-și seria nouă, dar într-un alt format, cu o nouă politică editorială și cu o nouă redacție, „Țara Fagilor” anunță, prin oferta sa, o altă filosofie a managementului cultural. Rubricile și materialele publicate în aceste două noi numere îi susțin orientarea. Prima din cele 40 de pagini ale sale cuprinde, pe lângă editorial, un poem din literatura Bucovinei: Grigore Bostan, *La Fântâna Albă*, nr. 1 și Clement Antonovici, *În Țara Fagilor*, nr. 2, amândouă ilustrative pentru destinul provinciei și orientarea redacției. Ca și „Bucovina literară”, revista concitadină, de care se apropie prin structură, în primul rând, „Țara Fagilor” publică interviuri pe teme de actualitate în viața literară, consemnate de jurnalistul Tiberiu Cosovan: *Chestiunile mari ale unei culturi...*, dialog cu criticul și istoricul literar Alexandru Dobrescu, nr. 1, p. 2–3, *Cărturăreasa de la Roșcani*, interviu cu profesorul și regizorul Ioan Iacob, nr. 1, p. 32–33 și „*Epigrama continuă să fie cultivată de către oameni în vârstă*”, interviu cu epigramistul George Petrone, președintele Academiei Libere „Păstorel”, nr. 2, p. 2–3. În rubrica *Cronica literară*, semnează Rodica Mureșan, *În căutarea timpului... „fericit”*, nr. 1, p. 4–5, *După cortina cuvintelor*, nr. 2, p. 4–5, aceasta din urmă consacrată poeziei lui Vasile Tărățeanu din volumul *Dinafară*, Timișoara, Editura Augusta, 2003 („cronică lirică născută nu din perspectiva veșniciei, ci din aceea a deziluziilor cotidiane”, sprijinită pe adevăruri ce „reconfirmă nevoia mesianismului liric național și a memoriei” în teritoriile românești înstrăinate). Rubrica intitulată *Carmina Bucovinae*, din sumarul nr. 1, este consacrată lui Dumitru Oniga, care publică aici cinci rondeluri, p. 6. Într-o altă rubrică distinctă, *Recenzie*, semnează George L. Nimigeanu, *Muntele mărturisitor*, nr. 1, p. 7, Anica Facina, *George Holobacă și a sa „Armură de lut”*, nr. 1, p. 12, *Despre „Caligrafia visului”*, de Mihaela Herghiligiu, nr. 2, p. 7, Doru Vieru, *Ion Cozmei: Semințele disperării*, nr. 2, p. 11. Adrian Dinu Rachieru întreține rubrica *Printre contemporani*, publicând articolele *Arcadie Suceveanu și „Viziunea inimii”*, nr. 1, p. 9–10, *Nicolae Spătaru și „Apocalipsa Amânăta”*, nr. 2, p. 9, oferind totodată și șase din poemele scriitorului basarabean, originar din ținutul Herței (care nu e, totuși, în Bucovina!). Lucia Olaru Nenati și Ion Crețu, publică în spațiul rubricii *In memoriam* materiale consacrate scriitorilor George Damian (1927–1998), nr. 1, p. 13 și Grigore Bostan (1940–2004), nr. 2, p. 12. Din creația profesorului cernăuțean, rubrica tipărește și două texte: *Mesaje dinafară*, *Elegie* („Durere maică bătrână cu ochi

de cenușă / Durere flacăra albastră prin ramuri frânte de artere / Acasă rămânem / Durere-nvelită în cetină plânsă și zgură / Îți scurte Ți face la inimă acupunctură? // Rămânem acasă maică Durere / Împletită în trei curcubeie / Îți scurte luminile stinse pe ziduri de umbre / ca teii // Rămânem cu tine maică Durere / între pereții străini / se aude se vede cum te apropii / cu pașii de mărăcini // Credeai să înveți (de la noi?) / a muri vreodată / maică Durere-mpietrită la prag / și pe veci întomnată?”), p. 13.

În cadrul rubricii *Dezbateri, controversate*, Ion Cozmei semnează materialele *Mitul Eminescu*, nr. 1, p. 14–16, *Și totuși*, „un poet pe deplin exprimat”, nr. 2, p. 14–17, cel din urmă consacrat lui Nicolae Labiș și avatarurilor receptării sale. Două rubrici învecinate, *Oameni care au fost și Restituiri*, sunt consacrate unor personalități din viața culturală a provinciei: *Dr. Dragoș Corlățeanu – un bucovinean exemplar*, nr. 1, p. 17, material semnat de Ioan Bodnariuc, *Un ultim salut pentru maestrul coregraf Friedrich Șvarț, Mircea Streinul și teatrul*, nr. 2, p. 18–19, acestea semnate de Tiberiu Cosovan și Nicolae Havriliuc. Din creația lui Mircea Streinul (1910–1945), se publică tot aici un tablou din comedia *Miracolul*, p. 19–21.

Rubrica *Profil liric* găzduiește câțiva poeți bucovineni contemporani: Liviu Dorin Clement, nr. 1, p. 20–21, Carmelia Leonte și Dan T. Gürtesch, nr. 2, p. 22–23. În rubrica *Pelerini la porțile literaturii*, sunt prezentați în „Țara Fagilor” doi dintre cei mai talentați tineri poeți bucovineni, Victor-Alexandru Cozmei și Mihaela Herghiligiu, cu un profil biografic, versuri și un eseu, *Poarta strămtă*, p. 22–24. *Profil critic* este o altă rubrică distinctă. Aici (re)publică materiale valoroase pentru istoria literară a Bucovinei Ion Popescu-Sireteanu, *Liviu Papuc*, nr. 1, p. 28–30, *Adrian Dinu Rachieru*, nr. 2, p. 31–33. Informații valoroase despre trecutul orașului Suceava oferă în materialele lor I. Pînzar, *Orașul*, nr. 1 și 2, p. 25, 34–35 și Ion Mareș, *Biserica Adormirea Maicii Domnului (Adormirea Precistei sau Uspenia)*, nr. 2, p. 29–30.

În rubrică distinctă, continuând o mai veche tradiție a sa, „Țara Fagilor” publică texte inedite: o *Confesiune* a scriitorului și publicistului Constantin Ștefuriuc (1946–1994), nr. 1, p. 18 și corespondență, *Eugen Pohoțu către Leca Morariu*, nr. 1, p. 26–27, corespondență îngrijită de Eugen Dimitriu și însoțită de un profil al „cărțurarului care și-a cunoscut menirea și face cinste țării”. Pentru importanța lor documentară, trebuie menționate și articolele referitoare la satul Călinești-Cuparencu: *Emanoil Rei, Satul Fagilor, la ceas aniversar*, Daniela Micuțariu, *La două secole de la zidire*, *Biserica „Sf. Mihail și Gavril” din Călinești-Cuparencu a fost resfințită*, Emil Simion, *Leagănul obârșiei eminesciene*, nr. 2, p. 24–27. Interesantă pentru managementul cultural al redacției actuale este rubrica *Audiatur et altera pars*, în care se publică opinii ori materiale ale unor vechi colaboratori, cum este articolul *Cărțurarul Leonida Bodnărescu – apărător al românismului în Bucovina*, semnat de Petru Bejinariu, nr. 2, p. 8.

Din oferta bogată a periodicului „Țara Fagilor”, mai reținem materialele: *Mircea Grigoroviță, Societăți culturale sucevene* (II), nr. 1, p. 11; *Nicolai Moscaliuc, Calendar cultural*, nr. 1, p. 19, nr. 2, p. 6; *Gheorghe Vicol, Poezii pentru cei mici*, nr. 1, p. 31. Ion Mareș prezintă expoziția temporară „Cultura Cucuteni – un fenomen al preistoriei”, organizată de Complexul Muzeal Bucovina, nr. 1, p. 34. *Mihai-Aurelian Căruntu* publică un fișier de arheologie, *Situl arheologic de pe „Dealul Ruina”-Siret*, nr. 1, p. 35 și *Un bilanț al deportărilor din comuna Tereblecea în primul an al ocupației sovietice (1940–1941)*, nr. 2, p. 36–37. Și alte materiale din cuprinsul periodicului „Țara Fagilor” merită atenția utilizatorului interesat de Bucovina, toate fiind închinare unor idei călăuzitoare, evenimente, locuri și oameni, sub diverse semnături: *Gheorghe Giurcă*, *Tiberiu Cosovan*, *Viorica Petrovici*, *Dan T. Gürtesch*, *Petru Cosmaciuc*, *Petru Bejinariu*, *I. Pînzar*.

În evoluția sa treptată, de la buletin cultural la revistă de literatură și istorie literară, „Țara Fagilor” apare în condiții grafice îngrijite și cu un număr sporit de pagini, sugerând, prin tematică și calitate materialelor, continuitate și noi începuturi în promovarea valorilor culturii și civilizației românești din Bucovina. Reproducând harta Bucovinei istorice, întocmită pe temeiul recensământului oficial din 1910 de către Ion Nistor, „Țara Fagilor” își precizează, la acest „nou început”, o dată în plus, locul spre care aspiră între periodicele de seamă ale provinciei, într-o vreme plină de ambiguități, denaturări și interpretări de conjunctură ale adevărului istoric.

„Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, Suceava, XXIX–XXX, vol. I–II, 2002–2003, 450 p., 452 p.

Volumul I al periodicului cuprinde studii și articole despre perioada antică a istoriei României, grupate în trei rubrici: *Studii, Note și comentarii, Note de lectură*.

Rubrica *Studii* grupează contribuțiile unor istorici referitoare la cercetări de arheologie efectuate în județul Suceava. Mugur Andronic, Paraschiva-Victoria Batariuc, Florin Hău, Monica Gogu, Bogdan Petru Nicolici, Ion Mareș se referă la *Noi cercetări arheologice de teren în județul Suceava*. Autorii și-au extins investigația în diverse zone ale județului Suceava: bazinul superior al râului Suceava (comunele: Falcău, Straja, Putna, Vicovu de Sus, Bilca, Frătăuții Noi, municipiul Rădăuți), bazinul râului Solca (orașul Solca, comunele: Arbore, Iaslovăț, Todirești, Volovăț) și în Platoul Dragomirnei (comunele Zvorăștea, Adâncata, Hânțești, Calafindești, Dărmănești, Mitocu Dragomirnei, Grănicești). Despre unele descoperiri arheologice scriu Ion Mareș – *Topoare de aramă din eneolitic, din colecțiile Complexului Muzeal Bucovina*, Bogdan Nicolici, Vasile Budui, Ion Mareș – *Considerații privind unele topoare de piatră din epoca bronzului, descoperite în Podișul Sucevei*. Unele interpretări ale materialelor arheologice descoperite la Siret și Mihoveni sunt efectuate de Sergiu Haimovici, care semnează studiile: *Studiul arheozoologic al resturilor osoase provenite din așezarea hallstattiană de la Siret – Dealul Ruina (jud. Suceava)* și *Studiul unui material faunistic găsit prin săpături arheologice în așezarea medievală de la Mihoveni – Cahla Morii, județul Suceava*. Informații despre slavi (mod de viață, felul de a lupta, religia) provenite din izvoarele istorice și descoperirile arheologice sunt valorificate de Monica Gogu în studiul *The slavs between written sources and archaeological discoveries*. Informațiile arheologice referitoare la județul Suceava sunt completate prin două studii de antropologie semnate de Paraschiva-Victoria Batariuc, Florin Hău, *Necropola medievală de la Siret – punctul C.E.C* și Dan Botezatu, Petru Cantemir, Robert Simalcsik, *Cimitirul medieval de la Siret, județul Suceava. Studiu antropologic*.

Rubrica *Note și comentarii* prezintă date noi despre unele descoperiri arheologice: Bogdan Petru Nicolici, *Noi date cu privire la toporul de la Darabani – Zamțesco (Ucraina)*, Ion Mareș, *Un topor din lut ars din colecțiile Complexului Muzeal Bucovina*, Bogdan Petru Nicolici, *Considerații privind așezarea Noua de la Cumpărătura (comuna Bosanci, județul Suceava)*, Doina-Maria Creangă, Nicoleta Melniciuc, *Investigarea unor fragmente de piele provenite din săpătura arheologică – Mihoveni, 2001*.

Rubrica *Note de lectură* prezintă unele dintre aparițiile istoriografice pe teme de arheologie.

Volumul al II-lea al „Anuarului Complexului Muzeal Bucovina” are un sumar variat, care grupează contribuții istoriografice referitoare la istoria Bucovinei, structurate în cinci secțiuni: *Studii de istorie, Istoria culturii, Documente, Medalioane, Muzeografie*.

Studiile din prima secțiune se referă la diverse aspecte legate de viața economică, politică, culturală a Bucovinei. Dumitru Vasilovici semnează studiul *Evoluția vieții economice a Bucovinei după Marea Unire (1918–1928)*, în care abordează problema dezvoltării economice a Bucovinei în contextul statului unitar român, în primul deceniu interbelic (structura sectorului industrial, situația sistemului bancar, dezvoltarea comerțului, impactul reformei agrare asupra proprietății). Aspecte legate de revenirea Bucovinei la România și de consacrarea internațională a actului Unirii din 1918 au fost tratate de Paul Leu – *Gr.-or k.k. Obergymnasium din Suceava, în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România* și Daniel Hrenciuc – *Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920)*. Autorul concluzionează că „recunoașterea internațională a Bucovinei a cunoscut un drum lung și sinuos, începând cu Tratatul de Pace cu Austria și terminând cu protocolul Comisiei mixte româno-poloneze din 17 noiembrie 1935” (p. 207). În cadrul acestei secțiuni sunt prezentate și studii referitoare la evoluția sistemului de învățământ din Bucovina: Gh. Giurcă, *Evoluția rețelei școlare din jud. Suceava în secolul al XIX-lea, privire comparată*; Rodica Iașencu, *Considerații asupra evoluției învățământului preuniversitar din Bucovina în perioada interbelică*. Mihai-Aurelian Căruntu semnează studiul *Represiunea – formă principală de manifestare a regimului sovietic de ocupație din nordul Bucovinei în perioada 1940–1941*. Autorul concluzionează că „regimul instaurat

începând cu 28 iunie 1940 în partea septentrională a Bucovinei a reușit, în scurt timp, să schimbe sau să transforme radical instituțiile fundamentale ale statului român, natura proprietății și modul de funcționare al organismului economic și social. Programul de sovietizare a urmărit impunerea, prin violență, a unui model străin de tradițiile locale și aspirațiile naționale prin substituirea întregului sistem al vechii societăți. Realizarea tuturor acestor obiective va imprima un caracter antiromânesc, de o agresivitate extremă, măsurilor adoptate de autoritățile comuniste din Regiunea Cernăuți” (p. 284).

Secțiunea *Istoria culturii* prezintă contribuțiile lui Carmen Bădăluță, *Carte străină veche din fondurile Complexului Muzeal Bucovina – Suceava* și Daniel Hrenciuc, *Aspecte culturale din viața minorității polone din Bucovina*.

La secțiunea *Documente* sunt prezentate *Documente moldovenești – secolele XVIII–XIX* (Benonia Jitoreanu). Un aspect din viața culturală a Cernăuțului este redat de Mihai-Aurelian Căruntu, prin prezentarea unor documente inedite legate de serbările din 11 noiembrie 1924 (*Un eveniment din viața Cernăuților de odinioară: serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii – 11 noiembrie 1924. Documente*).

Elena Pascaniuc prezintă, la secțiunea *Medalioane*, activitatea lui Matthias Friedwagner – *Un mare prieten al românilor: Matthias Friedwagner (1861–1940), M.C. al Academiei Române*. Personalitatea profesorului Paul Leu a fost evocată de Octavian Nestor – *Profesorul Paul Leu la 75 de ani*.

Noile strategii și orientări ale politicii legislative în domeniul cultural sunt tratate de Lavinia-Aniela Popa și Doina-Maria Creangă, în studiul *Tendențe ale politicii culturale românești*, prezentat la secțiunea *Muzeografie*. Aici semnează și Nicole Rieskamp, *Calendarul de Advent, un obicei german tipic și extinderea sa în Bucovina*, Dimitrie Olenici, Ștefan Bogdan Olenici, *Studies upon the effects of planetary alignments performed using a romanian stylparaconical pendulum at Suceava Planetarium from August 2002 to August 2003*, Viorel Constantinescu, *Restaurare – fotoliu de colț din colecția „Petru Comarnescu”*, Loredana Bortă, *Cu gândul la Ciprian Porumbescu – un nou muzeu la Stupca*.

Secțiunea *Note de lectură* prezintă, sub semnătura lui Mihai-Aurelian Căruntu, cartea lui Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919*, apărută la Editura Ex. Ponto, în 1999.

Ovidiu Bătă

„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul XII, nr. 1(45), nr. 2(46), 2005.

Contribuțiile istoriografice referitoare la problematica Bucovinei istorice s-au îmbogățit prin apariția, în anul 2005, a încă două numere ale revistei „Glasul Bucovinei”. La rubrica *Dialoguri cu bucovinenii* (nr. 2), Ilie Luceac a purtat un dialog *Dincolo de spectacolul lumii... cu Hortensia Maschievici-Mișu – artist plastic*. Hortensia Maschievici-Mișu, membră a unei vechi familii de intelectuali din Bucovina, care au fost forțați să îndure ororile exilului în 1917 și 1940, s-a stabilit la București. În dialogul purtat cu Ilie Luceac autoarea își evocă amintirile legate de Bucovina.

Rubrica *Bucovina – procese istorice și sociale* grupează, în cele două numere, patru studii, cu o tematică diversă. Daniel Hrenciuc prezintă, în studiul *Problema Bucovinei în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920)*, „procesul de recunoaștere internațională a Bucovinei de către Puterile Aliate și Asociate, reunite în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), în strânsă legătură cu poziția delegației române condusă de I. I. C. Brătianu, plasată legitim în apărarea intereselor naționale românești” (nr. 1, p. 7). Despre problemele sociolingvistice ale românilor din Ucraina scrie Alexandrina Cernov: *Românii din nordul Bucovinei (Ucraina): interferențe lingvistice și culturale* (nr. 2). Cercetarea științifică a fenomenului lingvistic bucovinean este, în opinia autoarei, nu numai o problemă de interes istoric, politologic și lingvistic, ci și una „cu implicații morale, legate

de multiple aspecte ale vieții unei populații băștinașe, cum este cea românească, situată într-un spațiu geopolitic care se află la intersecția intereselor geostrategice, economice, politice și culturale a mai multor țări. [...] Cuvântul hotărâtor trebuie să-l pronunțe oamenii de știință – lingviștii și politologii. Lupta pentru păstrarea identității naționale nu mai poate continua doar pe declarații politice” (p. 41–42). Despre *Știința de carte în Bucovina la începutul secolului al XX-lea* scrie Constantin Ungureanu. Autorul, pe baza unei bibliografii de specialitate, prezintă date statistice care demonstrează faptul că „în ajunul izbucnirii Primului Război Mondial, nivelul de instruire al românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania și Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni” (nr. 2, p. 57). Aspecte legate de evoluția minorităților naționale din spațiul bucovinean în timpul regimului comunist, cu referiri speciale la comunitatea polonă, sunt aduse în discuție de Florin Pintescu, care semnează studiul *Considerații privind situația demografică, socio-economică și culturală a comunității polone din sudul Bucovinei în perioada 1945–1989* (nr. 2).

La rubrica *Personalități bucovinene*, prezentă în numărul 1 al revistei „Glasul Bucovinei”, sunt evocate două personalități ale culturii bucovinene: *Nicolai I. Grămadă* (Harieta Mareci) și *Dimitrie Dan* – *valorificator al culturii tradiționale a românilor din Bucovina* (Arcadie Moisei, Antonie Moisei).

Rubrica *Teorie, critică și istorie literară* grupează, în cele două numere ale publicației, studii cu o tematică diversă: Mircea A. Diaconu, *Cuvinte despre strigătul lui Paul Celan*, Nina Cionca, *Irachie Porumbescu – scriitorul „care trebuie dezgropat uitării”*, Cornelia Mănicuță, 1904, *Anul Sadoveanu* și *Monografia folclorică a satului*, Lucia Olaru Nenati, *Ștefan cel Mare în viziune eminesciană*, Ion Filipciuc, *Eminescu la Costișa?* În cadrul rubricii *Cercetări lingvistice comparative* (nr. 2), Natalia Paly prezintă *Unele considerații cu privire la analiza comparativă a sistemelor fonetice ale limbilor ucraineană și română*.

Rubrica *Etnografie. Folclor*, prezintă, sub semnătura lui Antonie Moisei, studiul *Privire generală asupra istoriografiei dedicate etnografului Simion Florea Marian*. Autorul concluzionează, în legătură cu lucrările apărute despre omul de cultură bucovinean, că ele însumează „o literatură bogată”, însă „creația etnografului român mai reclamă noi cercetări, specificul bucovinean rămânând încă necunoscut pe de-a-ntregul”. Din acest motiv se impune „o continuare a demersurilor începute anterior, în scopul redării operei lui Simion Florea Marian în circuitul științific românesc, ucrainean și nu numai” (nr. 2, p. 115).

Despre prezența dimensiunii religioase în creația enesciană scrie Vasile Vasile – *Integrarea muzicii bizantine în creația enesciană*, la rubrica *Din istoria muzicii românești* (nr. 1).

Relatări despre viața culturală a românilor din regiunea Cernăuți sunt adunate la rubrica *Cronica vieții cernăuțene*: Dorina Ciobanu, *Destinul negru-alb al cărții românești din Cernăuți* (nr. 1), Vasile Tărășeanu, *Răsfoind presa cernăuțeană* (nr. 2), Ștefan Purici, *Studenți suceveni la Cernăuți* (nr. 2).

Prezentarea unor lucrări de specialitate se face în cadrul rubricii *Cărți. Reviste. Conferințe*.

Rodica Iașencu

STAGIU DE DOCUMENTARE LA BUKOWINA-INSTITUT DIN AUGSBURG, GERMANIA

La invitația Institutului Bukowina din Augsburg, în perioada 1–16 iulie 2005 am efectuat un stagiul de documentare în biblioteca acestei instituții pe tema *Integrarea Bucovinei în spațiul românesc (1918–1940). O perspectivă culturală*. Documentarea a fost necesară din perspectiva pregătirii pentru tipar a tezei de doctorat, în cadrul colecției *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii*, patronată de Centrul de Studii „Bucovina”.

Biblioteca Institutului Bukowina din Augsburg este cea mai specializată instituție din Europa de Vest pe teme legate de Bucovina. Ea cuprinde lucrări speciale și generale, de referință, din toate domeniile: istorie, numismatică, etnologie, literatură, geografie, geologie, biologie. Acestea au fost achiziționate de-a lungul timpului, când biblioteca dispunea de cataloage ale anticariatelor sau valorifica informațiile din *Caietele Bibliotecii Naționale a României. Cărți, albume, hărți*. De asemenea, biblioteca dispune de o colecție de ziare, carte rară despre Bucovina, o colecție organizată și inventariată de fotografii vechi, originale, din perioada austriacă și interbelică, cu valoare documentară, o arhivă cu documente și hărți, o colecție etnografică. În arhiva Institutului există și expoziții, pe diverse teme.

Prin bunăvoința cercet. șt. Luzian Geier, cercet. șt. Otto Hallabrin și cu sprijinul bibliotecarei Carola Neidhart și al documentaristei Natalia Bidnova, am avut posibilitatea consultării unor lucrări de specialitate, necesare pentru completarea bibliografiei temei de cercetare, cu referire la evoluția învățământului preuniversitar, a Universității din Cernăuți, a dezvoltării instrucției publice și particulare a minoritarilor din Bucovina în perioada interbelică.

În cadrul stagiului de documentare am participat și la seminarul organizat de Bukowina-Institut: *Beitrittsland Ungarn – ein Jahr danach*, ale cărui lucrări au fost deschise de prof. dr. Reinhold Werner, directorului institutului. Aici au conferențiat Heinz Gams – *Die EU-Osterweiterung am Beispiel Ungarns – die Partnerschaft Kolping Augsburg mit Ungarn* și Vince Szalay-Bobrovniczy – *Die Lage in Ungarn ein Jahr nach dem Beitritt*.

Rodica Iașencu

ZIUA MONDIALĂ A MEDIULUI LA REZERVAȚIA FLORISTICĂ „PONOARE”

Bosanci, 5 iunie 2005

În data de 5 iunie 2005, Ziua Mondială a Mediului, Centrul de Studii „Bucovina”, în colaborare cu Sucursala Rădăuți a Societății Ornitologice Române (S.O.R.) și Agenția pentru Protecția Mediului Suceava, a organizat o masă rotundă la Rezervația floristică „Ponoare” din Bosanci, pe teme generale de protecție a mediului.

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 657–667, București, 2005

Din partea autorităților locale au participat primarul, viceprimarul și câțiva consilieri locali ai comunei Bosanci. Centrul de Studii „Bucovina” a fost reprezentat de întregul colectiv de cercetători, iar de la S.O.R. au fost prezenți 10 membri. La manifestare au participat, ca invitați de onoare, prof. Ioan Nemeș și dna Elena Seghedin, soția regretatului Taras Seghedin, custodele rezervației în ultimii 40 de ani. Agenția de Protecție a Mediului Suceava a fost reprezentată de directorul Iluță Cocriș, de inspectorul pe probleme de protecție a ariilor ocrotite, prof. Ștefan Ciobanu și câțiva tineri colaboratori. Este de menționat și prezența familiei Mihai și Gabriela Crețeanu, care au donat o valoroasă icoană Casei-laborator.

În deschiderea dezbaterilor, Sorin Trelea, actualul custode al rezervației, a adus un pios omagiu celui care a fost un pasionat cercetător și luptător pentru protecția mediului, Taras Seghedin, propunând un moment de reculegere în memoria celui dispărut.

Sorin Trelea a prezentat, apoi, Rezervația floristică „Ponoare” și intențiile de a transforma Casa-laborator într-un punct de informare pentru turismul ecologic din județul Suceava, acțiune începută prin realizarea unor fotografii aeriene a rezervațiilor naturale, dublate de imaginile realizate de prof. Ștefan Ciobanu în toate rezervațiile.

În cuvântul său, directorul Agenției de Protecție a Mediului Suceava, Iluță Cocriș a menționat principalele probleme și obiectivele care se află în atenția Agenției de Mediu pentru județul Suceava, în perspectiva intrării României în Uniunea Europeană, aducând în discuție și participarea organizațiilor neguvernamentale, cu proiecte de mediu. Dl. inspector Ștefan Ciobanu a făcut o prezentare a ariilor ocrotite din județul Suceava, insistând asupra problemelor specifice de conservare.

Prof. Ioan Nemeș, celebrul entomolog care a descoperit numeroase specii de lepidoptere, a evocat dificultățile și satisfacțiile muncii de cercetare, avute de-a lungul unei cariere științifice impresionante.

În final, după ce primarul comunei a promis că va continua buna colaborare cu Sorin Trelea, custodele rezervației, și că până în toamna anului 2005 calea de acces la rezervație va fi asfaltată, au avut loc discuții și comentarii privind necesitatea coerenței și coeziunii între toți cei implicați – prin natura meseriei sau din pasiune – în acțiuni menite să păstreze nealterat cadrul natural al județului Suceava.

Sorin Trelea

COLOCVIUL „BUCOVINENII ȘI LITERATURA SPAȚIULUI CONCENTRAȚIONAR”

Rădăuți, 5 iulie 2005

Colocviul științific din luna iulie al Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei a fost consacrat unei teme de istorie recentă: *Bucovinenii și literatura spațiului concentraționar*. Manifestarea face parte din programul de cercetare și calendarul activităților pentru anul 2005, documente aprobate de Secția de Științe Istorice și Arheologie, precum și de Adunarea Generală a Academiei Române. Pentru importanța sa, încă de la stabilirea temei, noiembrie 2004, colocviul a fost cuprins și în programul Școlii de Vară a Societății pentru Cultură, ulterior și în programul Zilelor Municipiului Rădăuți (1–8 iulie).

În programul colocviului au fost cuprinse nouă comunicări. Șapte dintre acestea au fost prezentate în cadrul lucrărilor colocviului.

În deschiderea lucrărilor, Marian Olaru a prezentat o descriere a cadrului istoric postbelic. Ocuparea țării de către Armata Roșie, procesul de comunizare, rezistența armată antisovietică și anticomunistă, înființarea instituțiilor de represiune ale noului „stat democrat-popular”, transformarea României într-o imensă închisoare, etapele comunismului în România sunt principalele probleme ale descrierii, menite a sprijini o corectă și mai bună receptare a comunicărilor.

Comunicarea *Martirologiul Bucovinei. Argumente pentru un proiect necesar de cercetare științifică*, susținută de Vasile I. Schipor, reprezintă materializarea unei propuneri ivite în dezbaterile sesiunii anuale de referate și comunicări din 24 septembrie 2004. „Datoria de onoare” a cercetătorilor de astăzi, de a-i aduna într-o singură lucrare pe toți bucovinenii care au trecut printr-o experiență tragică în veacul trecut (refugiu, deportări, închisori politice, exil), începe să rodească. Motto-ul comunicării este un fragment din *Doina partizanilor bucovineni*: „I-am văzut sub clar de lună / Stând la pândă, sub obcină, / În jurul bordeiului, / Sus, la Bâta Corbului. / Acolo, înfrigurați, / Flămânziți și dezbrăcați, / De dușmani înconjurați, / Luptă frații contra frați” (creație anonimă, publicată de Radu Ciuceanu și Adrian Brișcă, în *Rezistența anticomunistă din Bucovina. Lupta de la Bâta Corbului, la 18 ianuarie 1955. Încercare de reconstituire*, 1994).

Introducerea *Martirologiului* cuprinde, cronologic, realizările din Bucovina (articole de presă, studii, volume de memorialistică, eseuistică, versuri) pe această temă de istorie recentă, cu o bibliografie impresionantă în planul cercetării naționale. Partea propriu-zisă a lucrării este un dicționar biografic. Bucovinenii identificați pe baza cercetării de arhivă și bibliotecă sunt prezentați în ordine alfabetică, cu date esențiale de fișier biografic, referințe și surse bibliografice. Cele 294 de nume și destine din Bucovina, identificate astfel până acum și înregistrate în acest instrument de lucru, ilustrează dimensiunea fenomenului de rezistență anticomunistă, precum și politica planificată de distrugere a societății civile din România. Impresionează numărul mare de țărani împușcați, arestați, anchețați, torturați și deportați (în partea Bucovinei ocupată vremelnic: 1941; 1949, în partea sudică), partizanii din grupurile antisovietice și anticomuniste, elevi, studenți, funcționari, militari, învățători, profesori, preoți, avocați, judecători, medici, ingineri, oameni politici. În multe cazuri, din ariditatea informațiilor – lacunare, cât timp accesul cercetării este drastic îngreunat – capătă relief biografii impresionante. Iată doar câteva: *Bejan Dimitrie*. Născut în 1909. Preot militar pe Frontul de Răsărit, prizonier, deținut în marile lagăre sovietice din Astrahan, Oranki, Karaganda și Arhanghelsk. Eliberat de sovietici în 1948 și repatriat. Arestat în România, în același an, condamnat la închisoare pe viață. Eliberat de la Aiud în 1964. Paroh la Ghindăoani-Neamț. Rearestat în 1969 pentru „misticism”, judecat, caterisit, pensionat forțat și trimis cu domiciliu obligatoriu la Hârlău. Autorul cărților *Amintiri din captivitate* (trilogie ce reconstituie o experiență tragică, unică în felul ei, din viața autorului: *Oranki. Amintiri din captivitate* relatează suferințele trăite în lagărele din URSS; *Vișnița cea mare* reprezintă o mărturie-document despre perioada 1949–1956 și calvarul din închisorile politice românești; *Satul blestemat* evocă anii deportării autorului în Bărăgan) și *Bucuriile suferinței* (1995). Decedat în 1995; *Burlacu Mihai*. Născut pe 29 octombrie 1912 în Burdujeni. Avocat, originar dintr-o familie de țărani săraci, cu șapte copii. Absolvent al Facultății de Drept a Universității din Cernăuți, promoția 1937. Combatant în armata română, decorat cu Coroana României cu panglică de Virtute Militară. Practică avocatura până pe 25 martie 1949, când este arestat pentru trei săptămâni. Pe 1 aprilie 1950 este rearestat și bătut la Securitatea din Iași, condamnat la 1 an de închisoare, pentru că nu l-a denunțat pe colonelul Vasile Cârlan. Pe 15 august 1952 este arestat pentru a treia oară. Închis la Galeș, Peninsula și Poarta Albă. Eliberat pe 29 mai 1954 și trimis cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan pentru încă cinci ani; *Paliuc Gheorghe*. Născut în 1901 în Frătăuții Vechi. Inginer geolog, cu stagii de pregătire în Occident, profesor universitar. Combatant în armata română. Arestat în 1948, judecat și condamnat la 16 ani de închisoare. Trece prin închisorile politice de la Jilava, Pitești, Aiud ca exemplu de rectitudine morală. Eliberat în 1964.

Familii întregi din Bucovina au suferit prigoana regimului totalitar: Calancea, Cazacu, Cârciu, Cârdei, Cârlan, Cenușă, Chifan, Chiraș, Chirilă, Coroamă, Crăciun, Diaconescu, Motrescu ș.a. Prin aceeași experiență tragică trec și mai mulți dintre academicienii Bucovinei. Prin Decretul nr. 76 din 9 iunie 1948, sunt excluși din Academia Română șapte academicieni din Bucovina istorică, care, prin activitatea lor, „s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunând prin aceasta interesele țării și ale poporului”: Eugen C. Botezată, Vasile Gheorghiu, Mihail Gușuleac, Ion I. Nistor, Ludovic-Iosif Rudescu, Theofil Sauciuc-Săveanu, Ilie E. Torouțiu. Același tratament li se aplică academicienilor Arthur Gorovei, Alexandru Marcu și George N. Udrischi, originari din Fălticeni și Burdujeni. Ion I. Nistor este arestat în ziua de 6 mai 1950 și depus, fără sentință de condamnare, în penitenciarul de la Sighet, de unde este eliberat în 6 iulie 1955. Alexandru Marcu, m.c. al Academiei Române, este

condamnat pe baza Legii 312/1945, în ziua de 6 februarie 1948, la 12 ani de temniță grea. Moare în detenție, în ziua de 27 februarie 1955, în închisoarea Văcărești. Theofil Sauciu-Săveanu este arestat și închis la Sighet. Tragic este și sfârșitul acad. Ilie E. Torouțiu în 23 noiembrie 1953, sub presiunea persecuțiilor și a confiscării neprețuitului său fond documentar.

Cei mai mulți dintre arestați, torturați, condamnați politic și chiar uciși sunt români. Alături de români, trec prin închisorile politice din veacul trecut ucraineni, armeni și puțini evrei. Un exemplu dintre neromâni: *Capri A. Dominicus*. Născut la 12 mai 1892 în satul Negostina, comuna Bălcăuți. Moșier dintr-o renumită familie de armeni, stabilit după război la Roman. Arestat la 2 martie 1949. I s-a stabilit domiciliu obligatoriu. A murit la 8 august 1963 în timpul executării pedepsei.

În comunicarea *Ion Nistor, „Amintiri din închisoare” și destinul unei lucrări ignorate în Bucovina*, susținută de Marian Olaru, se prezintă, după un fișier biobibliografic, calvarul istoricului bucovinean din anii de detenție la Sighet, rememorat „sub stăpânirea unor duioase amintiri”, ca unic supraviețuitor al generației Unirii de la 1918: „Am rămas singur în viață din generația Unirii Naționale. Au murit Ionel și Vintilă Brătianu, au dispărut din viață Iuliu Maniu, Alexandru Vaida și Ion Inculeț, au trecut în cele eterne Nicolae Iorga și Octavian Goga. Veșnic îmi stă înaintea ochilor apoteoza Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, împlinitorii visului de aur al neamului nostru. Am rămas singur în viață, sortit să înfrunt prăbușirea măreței opere naționale, stropită cu sângele eroilor de la Mărășești”. Paginile însemnărilor, dateate iunie 1957, reconstituie anii detenției de la Sighet, ilustrând totodată ritualul depersonalizării umane, prin care trec frunțașii vieții politice românești după proclamarea „statului democrat-popular”: arestarea, reținerea obiectelor personale, aplicarea ochelarilor negri, drumul cu duba până la Sighet, descrierea închisorii și a celulelor, referirile la colegii de detenție (Teofil Sauciu-Săveanu, Ion Pelivan, Gheorghe Tătărescu, Dinu Brătianu, Gheorghe Brătianu, Gheorghe Gigurtu, Constantin Argetoianu, Dori Popovici, Ioan Lupaș, Iuliu Maniu, Sebastian Bornemisa, Ion Mihalache, Iuliu Hossu, Constantin Tomescu etc.), regimul alimentar, igiena, interdicțiile și strategiile de supraviețuire, relațiile interumane, oferind cercetării științifice date și informații valoroase.

Tipărite, pentru prima oară, de Doina Alexa în volumul *Maramureș, vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 1997, p. 179–190, *Amintirile din închisoare* ale istoricului bucovinean Ion I. Nistor au fost ignorate mai bine de un deceniu la Rădăuți tocmai de „universitatea liberă” care îi poartă numele. Acum, cei interesați pot găsi textul amintirilor din anii detenției sale politice și în Ion I. Nistor, *Istoria românilor*, vol. II, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003, p. 547–555.

Comunicarea *Mărturie despre calvarul românilor nord-bucovineni*, susținută de Elena Pascaniuc, readuce în actualitate două lucrări referitoare la destinul românilor ocupați: Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țaran deportat din Bucovina*, tipărită la Paris, în 1958, Londra, 1960 și Timișoara, în 1993; Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas 1991, lucrare premiată de Academia Română și tradusă ulterior în limba engleză. Pomind de la o afirmație a lui Tzvetan Todorov, „Memoria câștigă totdeauna în lupta sa împotriva neantului”, comunicarea urmărește mai cu seamă să reliefeze mecanismul terorii, viața în spațiul concentraționar și strategiile de supraviețuire ale celor doi români bucovineni. Dumitru Nimigeanu, țaran din Tereblecea, este deportat, în 13 iunie 1941, împreună cu familia sa în Kazahstan și Siberia. Evadează din lagăr, după șase ani, revine la Tereblecea, trece frontiera în România, ajungând în Banat, la rudele sale aflate în refugiu. De aici fugе în Iugoslavia, cunoaște iarăși viața din lagărele de muncă și, în ziua de 21 ianuarie 1950, ajunge în lumea liberă, la Triest. În 19 martie 1951 pleacă spre Australia, unde se stabilește împreună cu soția și fiica sa. Anița Nandriș-Cudla, țarancă din satul Mahala-Cernăuți, sora profesorului Grigore Nandriș, este deportată în ziua de 13 iunie 1941 împreună cu cei trei copii în Siberia. Scapă din marele gulag sovietic în 1959. Acasă, se întorc ca niște „străini”, veniți din „lumea cealaltă, care nu aveau nimic de oferit, dimpotrivă, cereau niște drepturi care deranjau”.

Cele două lucrări au valoare de „document istoric”, „document cutremurător de viață” și reprezintă, așa cum observă profesorul universitar Ștefan Munteanu, „două ipostaze complementare ale aceluiași personaj simbolizând tragedia unui destin la care fuseseră condamnați zeci de mii de români de pe pământul cotropit și robit al Bucovinei de Nord, al ținutului Hertza și al Basarabiei”. Amândoi „și povestesc viața din anii de spaimă, de foame și de teroare prin care au trecut. Anița Nandriș-Cudla îi îndură cu o tărie și o demnitate de personaj din tragediile antice. Ea opune destinului

o rezistență pasivă și eroică totodată. Credința în Dumnezeu și în ziua, ce se îndepărtează mereu, a mântuirii o fac să nu se prăbușească și nici măcar să se clatine în cei optsprezece ani de infern. [...] Experiența lui [Dumitru Nimigeanu] se întinde pe un interval de timp mai limitat, dar pe un spațiu imens, saturat de evenimente și încercări ce ni s-ar părea neverosimile, dacă n-am ști unde și când s-au petrecut. Nimigeanu se hotărăște să înfrunte istoria, el o provoacă și nu se lasă înfrânt și căzut în sclavia ei". Amândoi poartă în marele spațiu concentraționar al veacului trecut o „vină tragică”, vina că sunt români, țărani vrednici și gospodari, că au îndrăznit să spună ce gândesc. Amândoi supraviețuiesc vieții dintr-un „univers al ostilității” pentru că au intuit care este antidotul urii bolșevice: credința, solidaritatea umană, voința de a trăi în libertate. Mesajul înalt al acestor cărți-document este același, îndemnând de o jumătate de veac încoace: „Să nu uităm sutele de mii de basarabeni și bucovineni smulși din satele și orașele lor și duși în robie pe pământuri păgâne. [...] Să nu uităm sutele de mii de soldați și ofițeri ai armatei române prizonieri în URSS, care au apărat pământul strămoșesc împotriva invaziei despotismului asiatic rusesc îmbrăcat în haina comunismului. [...] Să nu-i uităm pe toți cei întemnițați în propria lor țară pentru a nu fi piedică la jefuirea permanentă a avutului țării de către năvălitorii ruși și de uneltele lor. [Să nu uităm că] toată țara românească este un lagăr de muncă forțată, unde liberă este numai teroarea unei poliții politice sprijinită de armata de ocupație rusească” (Grigore Nandriș, 1958).

Comunicarea *Golgota românilor din Bucovina în paginile almanahului „Țara Fagilor”*, susținută de Ștefan Purici, evidențiază rolul periodicului cernăuțean, de-a lungul celor treisprezece ani de apariție, în reflectarea istoriei comunismului, prin publicarea unor documente „extrem de importante pentru scrierea istoriei postbelice a românității cernăuțene”. Mărturiile supraviețuitorilor, folclorului deportării, tabelele cu victimele represiunii sovietice pentru multe localități din regiunea Cernăuți inaugurează un drum în cercetarea științifică din Bucovina, care trebuie însă continuat, prin studierea fondurilor arhivistice, inaccesibile încă cercetătorilor, și acoperirea tuturor localităților. Dintre concluziile comunicării, câteva se impun: „Pentru românii nord-bucovineni, momentele instalării și reinstalării puterii sovietice rămân cele mai negre pagini din istoria lor. Potrivit cercetărilor realizate în ultimii ani, numărul persoanelor din regiunea Cernăuți care și-au pierdut viața din cauza regimului comunist se ridică la circa 50–70 mii de persoane, dintr-un total de 800 mii locuitori. Chiar dacă nu există încă date exacte, credem că nu greșim atunci când susținem că, în rândul grupurilor etnice care au suferit de pe urma represiunilor comuniste, românii se situează pe primul loc”; „Drept urmare a represiunilor practice de sovietici, a refugerii unei părți a populației în adâncul țării în fața înaintării armatei roșii, la 1 ianuarie 1945, în regiunea Cernăuți locuiau 567 mii persoane, cu 35,2% mai puțin decât la 1 ianuarie 1941”.

În comunicarea *O arhivă a calvarului din Bucovina: „Muntele mărturisitor. Anii rezistenței – anii suferinței”*, preotul-scriitor Constantin Hrehor dezvoltă câteva din marile idei ale cărții sale. Din perspectiva metafizicii „luminii taborice”, temnița este locul unde s-au transfigurat oamenii, devenind „un laborator al sfințirii”. Închisorile comuniste din veacul trecut au devenit spații sacre. Aici, prin asceză și mistică, numeroși deținuți s-au apropiat de „starea de îndumnezeire”. În marele spațiu concentraționar, ei „au dus zidul pe umeri”. Cercetarea istoriei recente ar trebui să se facă în universul celulelor: „Am pășit lăcrimat, tulburat peste măsură, în celulele în care au murit patrioții excepționali Iuliu Maniu și Gheorghe I. Brătianu, vizitând cu emoție, într-o singură dată copleșitoare, zecile de celule ale durerii. Un săpune pe care era zgâriată mărturisirea tândră «Te iubesc mereu!», strecurat printre lucruri într-o celulă în care era închisă o tânără condamnată, departe de soțul și de copilul abia născut, mi s-a părut mai cutremurător decât orice carte cu poezii de dragoste. Dar și celula neagră cu verigă, dar și miile de nume inscripționate pe plăci de gresie, înconjurând o capelă memorială, în vecinătatea extraordinarului grup de statui care immortalizează o diversitate de trăiri tensionate, reprezentând condamnații în mersul tragic spre zidul Morții. Aici, măcar o dată în viață, fiecare român ar trebui să-și facă timp pentru reflecție; istoria rostită de la pupitrele universităților către ucenicii așezați în pluşul amfiteatrelor ar trebui predată din fața ușilor, cu vizetă, de la Sighet; mediul cutremurător, tăcerea zidurilor în care e impregnată atâta tragedie vorbesc mai bine decât oricare orator”. Într-o antologie de reflecție asupra istoriei, vor trebui cuprinse și inscripțiile de pe zidurile închisorilor politice, ca și aforismele pe această temă: „Adevărul rămâne, oricare ar fi soarta celor care l-au servit”; „Dacă vrei să distrugi un popor, ucide-i memoria!”

„Lumina de peste lumină”, „lumina taborică” sălășluiește încă în privirile unora din foștii deținuți politici. În documentarea cărții *Muntele mărturisitor*, așa l-a cunoscut scriitorul Constantin Hrehor pe românul bucovinean Virgil Totoescu, „bărbat de o excepțională luminozitate”, întâmpinat la poarta casei, după 16 ani de detenție, de cuvintele copilului său: „Mamă, te caută un străin!”

Comunicarea *Poezia întemnițată a Bucovinei. Dumitru Oniga și Vasile Pânzariu*, susținută de Vasile I. Schipor, oferă informații bogate de fișier biobibliografic, în contextul paradigmei culturale a epocii, insistând asupra „poeziei carcerale” sau „propriu-zis concentraționare”, cu funcție documentar-explicativă. Arheologia literară a spațiului concentraționar și a universului penitenciar evidențiază specificul „șantierului literar” al detenției, circulația creațiilor, rostul lor, atât pentru semenii de suferință cât și pentru posteritate, ca documente ale unei existențe tragice: „Ca deținut politic, cu peste 19 ani de închisoare, lagăr și domiciliu obligatoriu, bruma de talent ce mi-a fost hărăzită s-a dezvoltat în umbra zidurilor, a grătilor și zăvoarelor. Multe sonete din acest volum, ca și majoritatea poeziilor, au fost create în temniță. Niciodată în timpul acestei perioade crâncene nu m-am gândit că versurile mele vor vedea lumina tiparului. O bucățică de hârtie sau un capăt de creion găsite asupra unui deținut îl puteau costa viața și de aceea, când am putut scrie, am scris pe săpun, pe geam, pe-un colț doșit de perete cu un băț, un ac, un cui și câte lucruri minunate nu s-au scris cu asemenea scule?! Cel mai des se lucra însă fără nici un fel de suport material, ci doar în minte. Se creă, se memora și se transmitea la ceilalți frați din jur cu care înfruntam absurditățile secolului ca să mângâie și să aline. Și așa, aceste poezii vitregite călătoreau din celulă în celulă, din temniță în temniță. Așa a avut loc și debutul meu ca poet și nu știu dacă vreodată voi avea satisfacție mai mare ca atunci” (Dumitru Oniga, *Cuvânt înainte* la vol. *Lumină și iubire. Sonete și rondeluri*, p. 1–2); „Am văzut oameni cu burțile supte de foame, / cu buzele vinete și crăpate de sete, / muribunzi delirând prin moderne sodoame, / doborâți de-ntuner, zăcând pe tinete. // Am văzut oameni ce visau fericirea / într-o coajă de pâine și-o picătură din ape, / cu ea să-și sature carnea și firea, / o clipă măcar și pe urmă să crape. // Am văzut oameni târâți în cavouri, / să trăiască în beznă alături de morți, / lungiți între dâșii ca niște lingouri, / păzite și-nchise de strașnice porți. // Am văzut oameni fără digestii, / doborâți de cumplită tortură / chiar de semenii lor, niște bestii, / pentru blidul mai plin de fiertură. // Am văzut oameni sfârâmați de șenile, / alții bând mâl în două cu sânge, / orbi și ciungi, năpădiți de reptile, / ce doreau ca să scape cu zile. // [...] Tot prin cloaca de molimi și bezne, / bojăbâind prin hârjoana minciunii / ce-a legat adevărul de glezne / la belciugul din zidul genunii” (Vasile Pânzariu, *Mărturie*, în vol. *Dincolo de azi*, p. 29, *Coșmar în noaptea veacului*, p. 40–41).

Alături de textele ce aparțin „poeziei carcerale”, propriu-zis concentraționare, datând din perioada 1948–1964, găsim la Dumitru Oniga și Vasile Pânzariu creații numeroase în care „universul penitenciar”, extins și uniformizat până la hotarele României, se constituie într-o terifiantă radiografie a coșmarului, îndeplinind, ca și cele dintâi, o funcție „documentar explicativă”: „Pândesc pe la colțuri jivine, / Iscodesc prin unghere lighioane, / Viața îmi este amenințată / În fiecare clipă. // O, mamă, de ce m-ai făcut atât de plăpând, / Atât de vulnerabil? / Calc pe vârful picioarelor / Să nu fac vreun zgomot, / Peste tot sunt urechi care ascultă. / Ecoul cuvintelor mele / Poate fi socotit culpă, crimă. / Îmi feresc umerii, mâinile / Să nu ating pe cineva. / Întâlnesc priviri amenințătoare / De sânge, de moarte. // Ce povară mi-au lăsat înaintașii / Că stau sub furia unui uragan, / Singur / Și toate fulgerele, tot veninul / Se abat asupra-mi? // Iar neamul meu / Stă cu capul în țărână / Și vremile trec peste el / În hruuit de oțel și furtună!” (Dumitru Oniga, *Moștenire*, în vol. *Cântece triste*, p. 27); „Spre-o viață-n grămadă ce nu ne-apartine / din secolul groazei, cu alt soi de robi, / Împeși de vătavi moderni, ce-o duc bine, / feriiți de mizeriei, de munci, de microbi, // prin glodul minciunii ajuns la putere, / noi, gloata tăcerii trudite. Și atât. / Aducem plocoanele cum ni se cere, / cât stăm cu tăișul forțăni la gât. // Rămânem zdrobiți de dureri și prigoane, / cu inimi ucise, lipsiți de avânt, / ca niște copaci cu trunchi și coroane / ce n-au rădăcinile-nfipte-n pământ” (Vasile Pânzariu, *Întoarcerea neagră*, în vol. *Dincolo de azi*, p. 38–39).

Românii bucovineni Dumitru Oniga și Vasile Pânzariu au supraviețuit închisorilor politice din veacul trecut ca martirii și martori. „Cavaleri cu-armuri ca în hrisoave”, „sund golgote spre desăvârșire”, ei „revarsă bucurie și lumină” pe vatra pustiiți de „dragostea încrustată în ideal”, prin poezia-spedanie, poezia-„penitență, drum de izbăvire” ori „cântec îngeresc” urcând spre înălțimi ca „ecou uitat din Paradis”. În „cetatea bolnavă” și în paragină, din cuvântul „frânt pe roțile ororii”, ei aduc prin poezia în care „ard idealuri sfinte, argintate, cu sângerări în nopți de priveghere”, „un aer de

noblețe” hieratică: „Am străbătut vremi vitrege, de groază, / Am supraviețuit câțiva, anume, / Ca să fim martori în această lume, / Să știm că adevărul se păstrează. // N-am căutat nici gloriei, nici renume, / Ci neamului și țării stând de pază, / Pământul strămoșesc, o scumpă oază, / S-avem un țel, un ideal, un nume. // Călii ne-au frânt pe roțile ororii, / Râuri de sânge, munți de oseminte, / O jertfă ne sunt faptele-n istorii. // Urmatu-ne-am mereu visele sfinte, / Din suferinți noi am cules victorii / Și dragostea, o flacără fierbinte” (Dumitru Oniga, sonetul 122, în vol. *Iubiri*, p. 140). Creațiile lor, de o nebanuită forță terapeutică, au rostul „să-nevețe, s-arate, s-aline, să ierte”, fiind izvorâte din înțelepciunea unei generații de martiri: „Necunoașterea te menține slugă și calic folositor experimentului” (Vasile Pânzariu, *Cobaiul umilinței*, în vol. *Dincolo de azi*, p. 38).

Comunicarea *George Ungureanu*, susținută de Ion Filipciuc, oferă date și informații de fișier biobibliografic, mai puțin cunoscute publicului larg, despre un „povestitor neîntrecut”, „scriitor adevărat, cu mari și surprinzătoare resurse”, care „nu a trecut prin cenacluri, în care să-și perfecționeze meșteșugul scriitoricesc, nu a avut alți maeștri ai limbii decât cărțile citite și graiul oamenilor în mijlocul cărora s-a născut și trăiește de o viață, nu a frecventat școli înalte” (Ion Popescu-Sireteanu, *Bucovina. Oameni și cărți*, Timișoara, Editura Augusta–Editura Artpress, 2005, p. 292–300).

Partea cea mai interesantă din economia comunicării și a reuniunii științifice, totodată, o constituie prezența lui *George Ungureanu* și mărturia sa despre anii de prigoană și detenție. Născut la Câmpulung-Moldovenesc într-o familie de țărani neștiutori de carte, cu nouă copii, la 12 aprilie 1912, este arestat la data de 5 august 1949 de Securitatea din Covasna. Fuge de sub escortă și este condamnat în contumacie la doi ani de închisoare de Tribunalul Militar Brașov. Stă ascuns timp de șapte ani într-un loc amenajat în peretele dublu al casei, până în 1956 când se predă Securității. Arestat în februarie 1958, anchetat la Botoșani de 75 de anchetatori și torturat, *George Ungureanu* este condamnat la moarte pentru „insurecție armată”. În lanțuri, la Jilava, timp de 401 zile, așteaptă execuția în camera zero. După aceste „zile de supliciu”, pedeapsa îi este comutată în muncă silnică pe viață. La Jilava și Aiud, cunoaște oameni deosebiți, precum și personalități ale vremii: Valeriu Anania, Ion Ianolidă, Alexandru Mironescu, Sandu Tudor, prințul Ghica. Este eliberat la 30 iulie 1964. Un fragment din mărturia lui *George Ungureanu* ar trebui în mod special reținut: „La sosire, șeful închisorii Jilava, Gheorghiu, ne-a spus: – Știți că ați fost aduși aici pentru a fi executați. Aceasta se va face pe încetșorul, nu deodată. Aici aveți dreptul la pat, mâncare și moarte. Luați act de aceasta, să nu încercați să-mi dați de furcă, să grăbesc moartea voastră, pe care o pot face oricând, fără să dau socoteală cuiva pentru bandiți!”

În partea a doua a colocviului, dezbaterile sunt prefațate de un semnal editorial. Marian Olaru, Daniel Hrențiu și Vasile I. Schipor semnaleză apariția unor cărți și periodice: Daniel Hrențiu, *România și Polonia, 1932–1939. Relații politice și diplomatice*, Suceava, Editura Universității, 2005, 268 p.; Ion N. Oprea, *Bucovina în presa vremii, 1811–2004*, Iași, Editura Edict, 2005, 542 p.; Dorin Dobrințu, *Proba Infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959–1962*, Editura Scriptorium, București, 2004, 156 p.; „Septentrion”. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, anul XVI, nr. 22, 2005.

În cadrul dezbaterilor, Virgil Totoescu se referă la trecerea sub nedreaptă tăcere a centenarului nașterii poetului-martir Radu Gyr. În onoarea sa și a generației sale, trecute prin închisorile politice ale veacului trecut, Virgil Totoescu recită un fragment din poezia pentru care Radu Gyr a fost condamnat la moarte și ținut timp de un an în lanțuri, până la comutarea pedepsei la muncă silnică pe viață: „Nu pentru-o lopată de rumenă pâine, / nu pentru pătule, nu pentru pogoane, / ci pentru văzduhul tău liber de mâine, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! // Pentru sângele neamului tău curs prin șanțuri, / pentru cântecul tău ținut în piroane, / pentru lacrima soarelui tău pus în lanțuri, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! // Nu pentru mânia scrâșnită-n măsele, / ci ca să aduni chiind pe tăpșane / o claie de zări și-o căciulă de stele, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! // Așa, ca să bei libertatea din ciuturi / și-n ea să te-afunzi ca un cer de bulboane / și zarzării ei pentru tine să-i scuturi, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! // Și ca să-ți pui sărutul fierbinte / pe praguri, pe prispe, pe uși, pe icoane, / pe toate ce slobode-ți ies înainte, / ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!”

Învățătoarea Cleopatra Hrihor îl evocă pe Teofil Lianu, un nume pe care cei din Rădăuți nu-l pot uita, „un bărbat extraordinar”. Câteva fragmente din memoriile sale inedite, aflate în posesia sa și în pregătire pentru tipar, se referă la condamnarea poetului Teofil Lianu, în 1970: „Mă întorn singur la

Rădăuți. Îndrumător la muzeu. Pândit. Judecat de către colegii rădăuțeni”; „M-am trezit interogat de către Securitate. Și la Rădăuți și la Mănăstirea din Putna, unde eram gata să intru în monahism. Și a și dat peste mine Securitatea din Rădăuți. De ce? Nu știu. Legionar? De poezie și nu politică. Arestat la Rădăuți. Ci, ca să-i sperie pe rădăuțeni, fiind cunoscut în tot județul. Apoi dus la Suceava. Și condamnat, 8 ani de închisoare. Judecat public. «–Sunteți mulțumit cu 8 ani?» Mi-a zis anchetatorul. Am răspuns: «–Da, sunt mulțumit.» Anchetatorul: «–Atunci degeaba ați fost condamnat.» «–Degeaba, spun și eu, și-s bucuroși ajungând între camarazii mei din închisori. Dumnezeu a vrut. Nu voi. Și eu am vrut.» Și mi-a fost închisoarea bisericească”; „Din Suceava, dus la Botoșani. De la Botoșani, în vagon de fier, și cumplit de ger. Trecut prin Galați. Trecut prin București, prin închisoarea de piatră și apă pe jos. Pe un perete era scris: Ieri am fost dus la condamnare la moarte”.

D. Vatamaniuc susține că este un lucru important că aducem în discuție suferința oamenilor din veacul trecut. Problemele legate de acest subiect sunt însă mult mai grave decât ne-am închipuit. Dacă privim în jur, la alte popoare și țări, vom observa, de exemplu, că ungerii nu i-au băgat în pușcării pe învățații lor, ci în arhive și biblioteci, să facă tratate de istorie și enciclopedii. Pentru ca toate aceste mărturii să nu rămână într-un cadru restrâns, ele trebuie adunate și tipărite. În „Analele Bucovinei” vom deschide o rubrică nouă dedicată acestor mărturii.

Colocviul *Bucovinenii și literatura spațiului concentraționar* este cea dintâi manifestare științifică organizată în Bucovina pe această temă. Parteneri media au fost Radio Gold și cotidianul „Crai Nou”, Suceava. Sponsor: S. C. „Chindea Comimpex” SRL Rădăuți.

Vasile I. Schipor

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL AL SOCIETĂȚII ORNITOLOGICE ROMÂNE

Rădăuți, 10–11 septembrie 2005

Centrul de Studii „Bucovina” și S.O.R./BirdLive România au pregătit și desfășurat, în zilele de 10 și 11 septembrie 2005, Simpozionul internațional „Implicarea ONG-urilor în identificarea siturilor «Natura 2000» în România”. Simpozionul a fost organizat în municipiul Rădăuți, iar la lucrări au participat președinții filialelor și conducerea S.O.R., în total 56 de ornitologi din toată țara. Lucrările simpozionului au fost susținute în sala de ședințe a Bibliotecii municipale „Tudor Flondor”.

În deschiderea simpozionului, au luat cuvântul dr. Sorin Trelea, cercetător la Centrul de Studii „Bucovina” – care a prezentat însemnătatea evenimentului științific de la Rădăuți – și reprezentanții autorităților locale. Menționăm că Sorin Trelea a avut și rolul de a pregăti condițiile necesare desfășurării simpozionului, rol pe care l-a onorat integral. Ilie Sarcinchi, viceprimarul municipiului Rădăuți, a salutat participanții, i-a asigurat de onoarea pe care o fac localității prin prezența lor la manifestare și le-a urat succes. În continuare, Dan Hulea, director executiv al S.O.R., a realizat o prezentare generală a preocupărilor acestei societăți și a prezentat obiectivele de viitor în domeniul ornitofaunei în România.

Carmen Gache, președinta Filialei Iași a S.O.R., a preluat rolul de moderator și i-a dat cuvântul domnului Teodor Petre, care a prezentat lucrarea: *Ariile de protecție specială avifaunistică din județul Ialomița*, realizată în colaborare cu Carolina Petre și Cristiana Petre. Cu proiecții și date statistice, domnul T. Petre a descris ariile de protecție specială avifaunistică și a subliniat buna conlucrare cu autoritățile județului Ialomița, ca și nevoia unei legislații îmbunătățite pentru mediu. Alina Ignat, Carmen Gache și Johanna Walie Muller au studiat și identificat unele potențiale situri „Natura 2000”

în județele Moldovei. D-na Alina Ignat a prezentat multe astfel de identificări, prezentare însoțită de proiecții și statistici edificatoare privind ornitofauna din zonele avifaunistice ale Moldovei, mai puțin județele Suceava și Iași. Despre zonele din Insula Mare a Brăilei au adus interesante date ornitologii N. Onea, M. Avedic, Iulia Anghel, Adina Dumitraș, C. Popa și M. Vernescu. Cu un titlu sugestiv și date bogate, Ilie Hoza a prezentat lucrarea: *Letopiseș ornitologic: schiță avifaunistică a Parcului Național Munții Rodnei – partea sudică*. Interesante și ample date a adus domnul Nicolae Dobre despre ornitofaună în lucrarea *Comorile Dunării în județul Călărași*.

S-a constatat cu ușurință volumul mare de observații și de date adunate de ornitologi, dar mai cu seamă pasiunea pentru acest domeniu și timpul alocat acestei preocupări deosebit de utile și onorante în prezent. De la Pitești, ornitologii Adrian Mestecăneanu, Denisa Conete și Radu Gava au adus alte interesante date despre ornitofauna locului, prin lucrarea intitulată *Observații de tip monitoring asupra apei lacului Budeasa (Bazinul Argeșului)*. În cadrul prezentării, domnul Adrian Mestecăneanu a vorbit despre condițiile naturale ale lacurilor de acumulare și s-a referit la cele 20 de specii de păsări aparținând la 8 ordine, care se încadrează în specii comune, specii rare și specii relativ comune.

Tema *Dinamica ornitofaunei în spațiile verzi ale municipiului Botoșani* a fost susținută de Ana Maria Bădăluță. După prezentarea de imagini din spațiile verzi ale municipiului, a celor mai frecvente specii, au fost analizate aspectele fenologice și gradul de populare a parcurilor orașului pe toată durata anului. S-a subliniat sărăcia de păsări din Parcul Tineretului și bogăția lor din cimitirul „Eternitatea”, subliniindu-se și cauzele acestor diferențe numerice. În final, Sorin Trelea a prezentat lucrarea *Acumularea Rogojești, potențială arie de importanță avifaunistică în bazinul Siretului*. Această amenajare de la Rogojești a adus multe modificări în zonă, dar mai cu seamă în lumea păsărilor. Au fost semnalate și observate fenologic lebede, pescăruși, rațe și chiar cormorani, cu mari variații numerice în cursul anului. Această zonă avifaunistică nouă va putea beneficia de statutul de arie de protecție specială pe valea Siretului, susține Sorin Trelea.

Simpozionul internațional, organizat de S.O.R. și de Centrul de Studii „Bucovina” la Rădăuți, a constituit un eveniment științific important și prin aplicațiile programate pentru ziua de duminică, 12 septembrie, într-o zonă ce oferă observației științifice variate forme de relief: obcini, podișuri, dealuri și terase.

Petru Bejinariu

A XII-a SESIUNE ANUALĂ DE REFERATE ȘI COMUNICĂRI, CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ, A CENTRULUI PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR BUCOVINEI: „BUCOVINA LA INTERSECȚIA CIVILIZAȚIILOR. 230 DE ANI DE LA ÎNCORPORAREA NORD-VESTULUI MOLDOVEI ÎN IMPERIUL AUSTRIAC”

Rădăuți, 12–13 octombrie 2005

Filiala Iași a Academiei Române a organizat, în perioada 22–23 septembrie 2005, ediția a XX-a a „Zilelor Academice Iașene”, dedicate, în acest an, memoriei academicianului Petre Jitariu, de la a cărui naștere s-au împlinit 100 de ani. În Aula Filialei Iași a Academiei Române a avut loc deschiderea festivă a manifestării, prilej cu care acad. Viorel Barbu a rostit un *Cuvânt de deschidere* și au fost susținute două conferințe, de către prof. dr. Mihail Voicu, *Secolul XXI*, și prof. dr. Carol Stanciu, m. o., *Medicină, tehnologie și umanism*.

Programul zilei de 23 septembrie a cuprins două conferințe: acad. Alexandru Zub, *Cultura istorică și modernizare în România secolului XX*; prof. Ștefan Afloroaei, *Doctrina categoriilor: diagnoza filozofică și noi interpretări*, Constantin Toma, membru corespondent al Academiei, prof. Ion Neacșu, *Academicianul Petru Jitaru – omul și savantul*.

În cadrul programului manifestărilor ieșene s-a organizat și o expoziție de carte, găzduită de Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române.

La Rădăuți, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei a organizat, în cadrul Zilelor Academice Ieșene, propria manifestare, care s-a desfășurat în sala de conferințe a Bibliotecii Municipale „Tudor Flondor”, în zilele de 12 și 13 octombrie 2005. Cea de-a XIII-a sesiune anuală de referate și comunicări, cu participare internațională, a avut următoarea temă: *Bucovina la intersecția civilizațiilor. 230 de ani de la încorporarea nord-vestului Moldovei la Imperiul Austriac*. La această sesiune științifică s-au înscris cu comunicări cercetători din Germania, Ucraina, Republica Moldova și România.

Programul manifestării, organizat pe criteriul cronologic și de conținut tematic, a cuprins comunicări și dezbateri care au avut drept scop evidențierea principalelor caracteristici ale perioadei analizate. Au participat atât propunătorii comunicărilor, cât și intelectuali din zonă și din județul Suceava, colaboratori și cercetători asociați ai Centrului de Studii „Bucovina”. O altă caracteristică a manifestării de la Rădăuți a fost – pe lângă realizarea unui armonios cadru de dezbateri a punctelor de vedere, uneori divergente, pe probleme de istoriografie – integrarea într-un demers discursiv, dezbaterii unor teme care corespundeau celor șase secțiuni de cercetare ale Centrului de la Rădăuți, cu preocupări de istorie militară și istorie a mentalităților, de istorie literară, de geografie și geologie, de biologie etc.

Implicat în câmpul realităților rădăuțene, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei a putut realiza această manifestare științifică de ținută cu sprijinul următoarelor instituții partenere: Primăria Municipiului Rădăuți, Biblioteca Municipală „Tudor Flondor”, Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, cotidianul „Crai Nou” Suceava – partener media – și al sponsorilor: SC „Chindea Comimpex” SRL, SAB SA Rădăuți.

Comunicările și dezbaterile s-au desfășurat într-un interval de timp generos (9,30–13,30 și 16,00–19,00), în fiecare din cele două zile ale manifestării.

În prima zi au susținut comunicări: Mihai Iacobescu (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava) – *Considerații referitoare la istoriografia românească privind Bucovina: etape, teme, probleme, limite*; cercet. șt. Luzian Geier (Bukowina-Institut Augsburg) – *Ocuparea militară a Bucovinei și Regimentul de Infanterie Cesaro-Crăiesc 41*; Constantin Ungureanu (Institutul de Istorie al Academiei de Științe al Moldovei, Chișinău) – *Delimitarea frontierei Bucovinei în anii 1775–1776*; prof. univ. dr. Alexandrina Cernov (m.o. al Academiei Române, Cernăuți) – *Românii din regiunea Cernăuți. Note pentru o monografie*; Dumitru Teodorescu (redactor-șef al cotidianului „Crai Nou”, Suceava) – *Bucovina la început de mileniu: mituri vechi, mituri noi*. În după-amiaza primei zile a sesiunii au prezentat comunicări: Daniel Hrenciu (Institutul de Cultură și Civilizație Europeană, Iași) – *Integrarea minorităților în România Mare – perspectiva național-liberală*; cercet. șt. dr. Rodica Iațencu (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, Rădăuți) – *Proiectul românesc de civilizație. Contribuția Universității din Cernăuți*. Față de cei înscriși, nu a participat cu comunicare dr. Andrii Horuk, de la Cernăuți.

Prelegerile din ziua a doua au debutat cu comunicarea prezentată de Marian Olaru (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, Rădăuți) – *Românii bucovineni între proiectul federalist și proiectul politic dacic*. A urmat comunicarea susținută de Ilie Luceac (Colegiul Pedagogic al Universității „I. Fedkovič”, Cernăuți) – *Cultura ca formă de supraviețuire națională. Modelul secolului al XIX-lea pentru Bucovina*. Petru Bejinariu a susținut comunicarea cu tema *Societatea culturală „Școala Română”*.

În cel de al doilea tronson de comunicări din ziua de 13 octombrie, Ion Filipciuc (Câmpulung-Moldovenesc) a vorbit despre *Preotul Emanuil Isopescul (1825–1905), întâiul culegător de folclor din Bucovina*; Vasile I. Schipor (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, Rădăuți) a susținut comunicarea *Sub trei regimuri: Filimon Rusu (1880–1957), istoric, folclorist și publicist*; Elena

Pascaniuc (Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, Rădăuți), care a susținut comunicarea *Ion Vicoveanu (1879–1973). O viață dedicată culturii populare*.

Sesiunea a continuat în după-amiaza zilei de 13 octombrie 2005, cu prezentarea comunicărilor: *Vechi stațiuni balneoclimaterice din Bucovina, 1871–1948* a lui Ovidiu Bătă (Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, Rădăuți); Gheorghe Schipor (Grupul Școlar Agricol „Andronic Motrescu”, Rădăuți) – *Învățămintul agricol din Bucovina, 1871–1948*; Sorin Trelea – *Studiu fitofaunistic al acumulării de apă Rogojești – Siret*; Aspazia Andronache (Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, Rădăuți) – *Elemente de morfologie și anatomie ale unor specii de plante semiparazite din zona Bucovinei*.

La final, Vasile I. Schipor, secretarul științific al Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei, a prezentat concluziile manifestării și a anunțat modalitatea de valorificare a comunicărilor prezentate – includerea lor într-un viitor număr al publicației „Analele Bucovinei”.

Marian Olaru

ION GHERMAN LA 85 DE ANI

Ținutul Herța, cu străvechi așezări românești, dă culturii române – înainte de a intra, prin vicisitudinile istoriei, sub stăpânire străină – mari personalități. Între acestea se numără Gheorghe Asachi, unul dintre fondatorii presei românești, Gheorghe Sion, memorialist și autor al odei *Limba română*, Vasile Bogrea, lingvist și filolog de talie europeană, Barbu Fundoianu, cu marele poem *Herța*, în care evocă târgul moldovenesc cu tradițiile sale.

Ion Gherman se naște în satul Pilipăuți, din Ținutul Herța, în 6 ianuarie 1920. Face liceul la Hotin, cu rezultate strălucite la învățătură și își continuă studiile la Facultatea de Medicină (1946) și Facultatea de Științe Naturale (1948), ambele din Cluj. Se impune ca student eminent, iar Ion Goia, una din marile personalități ale medicinei românești, îl reține la catedră și la clinică. Acum își începe și activitatea științifică în specialitate – boli interne – și i se deschide drum în învățământul universitar din țara noastră. Strânge în jurul său studenți din Bucovina, de la toate facultățile Universității din Cluj și reînființează Societatea „Junimea”, recunoscuta societate studențească, ce activase la Cernăuți mulți ani înainte de ocuparea nordului Bucovinei de armata sovietică, în 1940. Este scos din învățământul universitar de dictatura comunistă, odată cu marii săi profesori și practică medicina în diferite localități din țară. Familia sa a plătit și ea un greu tribut terorii staliniste. Tatăl său a fost deportat în Siberia, de unde nu s-a mai întors. Asupra acestei familii apasă, sub stăpânire străină, toate nenorocirile.

Și în aceste condiții, desfășoară o activitate științifică în specialitatea sa, publicând numeroase articole și studii în presa medicală. I se recunosc destul de târziu meritele și este chemat să-și desfășoare activitatea la Spitalul Fundeni, una din marile unități spitalicești din țara noastră.

Ion Gherman, intelectual român legat de ținutul natal și după ce acesta intră sub stăpânire străină, fondează Societatea Culturală „Ținutul Herța” și desfășoară o susținută activitate în presa din țară și din străinătate, în apărarea drepturilor românilor din Herța. Cuvântul său s-a auzit și la reuniunile internaționale din România și dincolo de hotare. Un loc important în activitatea sa îl ocupă elaborarea de monografii consacrate Ținutului Herța. Sunt de reținut, dintre cele tipărite până acum, *Ținutul Herța* (1991), *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și Ținutul Herța* (1993) și *Cronica Ținutului Herța, pământ dintotdeauna românesc* (1999).

Centrul de Studii „Bucovina” adresează profesorului, medicului și luptătorului politic cele mai calde urări la împlinirea vârstei de 85 de ani și își exprimă încrederea nedezmințită în buna colaborare și în viitor pentru apărarea ființei naționale a românilor rămași, prin nedreptate istorică, dincolo de granițele țării.

D. Vatamaniuc

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Radautz (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Probleme der Ekologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten – Fond dieser neuer Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungsteil, die der Bukowina gewidmet sind.

- Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004.
- Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. III, Iași, Princeps Edit, 2004.
- Mircea A. Diaconu, *Studii și documente bucovinene*, Iași, Editura Timpul, 2004.
- Ortfried Kotzian, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobrudscha und in der Karpatenukraine*, Studienbuchreihe der Stiftung, Ostdeutscher Kulturrat, Band 11, Langen Müller, 2005.
- Prof. dr. Kurt Rein, Waldemar Rademacher, *Fratautzer Heimatbuch*, München, Verlag „Der Süddeutsche”, 2005.
- Blížej siebe. W Kregu relacji polsko-rumuńskich*. Materiały z sympozjum [*Mai aproape unii de alții. În lumea relațiilor polono-române*. Materialele simpozionului], Suceava, 2005.
- Ion Popescu-Sireteanu, *Termeni păstorești în limba română*, vol. I, Iași, Princeps Edit, 2005.
- Pr. Constantin C. Cojocaru, *Pași prin secole de istorie bisericească*, Iași, Editura Golia, 2005.
- Ștefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005.
- Franz Pieszczoach, *Din istoria Liceului „Lațcu-Vodă” Siret*, Siret, f. ed., 2005.

ISSN 1221 – 9975

Analele Bucovinei, XII, 2, p. 285–668, București, 2005